
MƏHƏMMƏD FÜZULİ

84(SAZL)
F-99

Ə S Ə R L Ə R İ

İKİCİLDLİK

II
c i l d

575

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin
İşlər İdarəsinin
KİTABXANASI

«AZƏRBAYCAN ENSİKLOPEDIYASI»
NƏŞRİYYAT-POLİQRAFİYA BİRLİYİ

B a k ı — 1 9 9 5

BBK 38.3Az

F 68

Böyük Azərbaycan şairi
MƏHƏMMƏD FÜZULİNİN
anadan olmasının
500 illiyinə
həsr olunur

*

«Azərbaycan Ensiklopediyası»
Nəşriyyat–Poligrafiya Birliyinin

Baş direktoru
İsmayıl VƏLİYEV

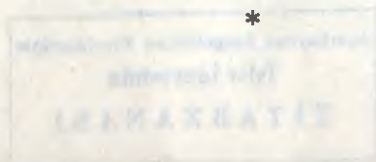
Nəşriyyat redaktoru
İmran XƏLİLOV

Tərtibçiləri
Nüşabə ARASLI
Elmira QASIMOVA

İzahların müəllifi
Nüşabə ARASLI

Redaktorlar
Azadə RÜSTƏM,
Əziz MİRƏHMƏDOV

*



*

L E Y L İ
v ə
M Ə C N U N

' *

D İ B A Ç Ə

İlahi, Leyliyi-sirri-həqiqət sərəpərdeyi-vəhdətdən iqtizayi-zühur edib təcəlli-yi-cəmalilə fəzayi-surəti müzəyyən etdikdə və Məcnun ruhi sərgəştəyi-badiyeyi-qəflətdə ikən ol şə'səəyi-cəmalı görüb, inani-ixtiyari əldən getdikdə əgər əlaqeyi-abayi-ülvi və rabiteyi-ümməhati-süfli ol ləzzəti-canfəzayə və məsərrəti-dilgüşayə vaqif olmayıb, firibi-məvaizgunə və hiyleyi-nəsayehnumunə ilə mühərriki-silsileyi-inqitai-peyvəndi-vüsal və müdəbbiri-vəsileyi-İnfisali-iqdi-ittisal olmaq etsələr, təvəqqə oldur ki, nə ol Leyliyi-ələmarayə bu təqdir rəf'i-hicabi-cismanidə mövcibi-tə'xir ola və nə ol Məcnuni-cahanpeymayə bu təqdir nəfyi-təsəvvürati-nəfsanidə baisi-təqsir. Və əgər bəhaneyi-fəsanə ilə eşqi-həqiqi və hüsni-əzəlidən füzəlayi-bəlağət-pişə və büləğayi-fəsahtəndişə cəvəhiri-əsrarı rışteyi-nəzmə çəkib və səməreyi-iğmazı şəcəreyi-ibarətdən götürüb, niqabi-xəfa və hicabi-əna rəf' etmək istəsələr, tərəqqüb oldur, hüsni-müsaidəti-sübhani və lütfi-müavinəti-rəbbani hüsuli-mərtəbeyi-vüsulə və hüzuri-dərəcəyi-zühurə mümtədd olub, Leyliyi-təxəyyülati-xaslarına və Məcnuni-hüsni ixtlaslarına ihanəti-təşnii-süfəhadən və zilləti-e'tirazi-büləhadən ki, itlaqi-təərrüzləri əş'arə və təsəvvüri-göftarə məsəbeyi-tə'ni-bihüdeyi-Leyli və mənzileyi-mən'i-bifaidəyi-Məcnundur, mümtənetə'sir ola. Və əgər bu fəqiri-müstəham Füzuliyi-bisərəncam gəyəti-qilləti-bəzaət və nəhayəti-nəqsi-əmtəəyi-fəsahtə ilə istid'ayi-indiraci-silki-ərbəbi-hə-



qayıq və təmənnayi-inxirati-silsileyi-əshabi-dəqayıq
edib, xəzaneyi-hüsni-Leyli təsxirinə və xərabeyi-eş-
qi-Məcnun tə'mirinə azim olur. Tərəssüd oldur ki,
ol tərzi-xaməvü nəqşi-namə əhsən vəchilə müyassər
olub hekayəti-Leyli kimi aləmgir və möhnəti-Məcnun
kimi bəqapəzir ola.

RÜBAILƏR

Ey nəş'əti-hüsni eşqə tə'sir qılan!
Eşqilə binayi-kövni tə'mir qılan!
Leyli səri-zülfünü girehgir qılan!
Məcnuni-həzin boynuna zəncir qılan!

Tutsam tələbi-həqiqətə rahi-məcaz,
Əfsanə bəhanəsilə ərz etsəm raz,
Leyli səbəbilə vəsfin etsəm ağaz,
Məcnun dili ilə etsəm izhari-niyaz,

Lütf ilə şəbi-ümidimi ruz eylə!
İqbalımı tövfiq ilə firuz eylə!
Leyli kimi ləfzimi diləfruz eylə!
Məcnun kimi nəzmimi cigərsuz eylə!*

**BU, HƏZRƏTİ-İZZƏTDƏN HƏMD İLƏ
İSTİMDADI-MƏTALİBDİR**

və


**ASARI-ŞÜKR İLƏ
İSTİD'AYI-SƏTRİ-LAİBDİR¹**

Əlhəmdü livahibil məkarim,
Vəş-şükrü lisahibil mərahim.
Və hüvəl-əzəliyyü fil-bidayət,
Və hüvəl-əbədiyyü fin-nəhayət.

¹ Bu, həmd ilə əziz Allahdan kömək istəmə və şükr ilə
eyiblərin örtülməsini diləməkdir.




Qəd şaə bi-sün'ih-i-bəyanüh,
Ma ə'zəmə fil-bəqai-şanüh.
Sübhanəllahi-zəhi-xudavənd,
Bişibhü şərükü mislü manənd.
Məşşateyi-növərusi-aləm,
Gövhərkeşi-silki-nəsli-Adəm.
Sərrafi-cəvahir-i-həqaiq,
Kəşşafi-qəvamizü dəqaiq.
Peydakoni-hər nəhan ki, başəd,
Pünhankoni-hər əyan ki, başəd.
Me'mari-binayi-afəriniş,
Sirabkoni-riyazi-biniş.
Yarəb, mədədi ki, dərmdəndəm,
Aşüftəvü zarü müstəməndəm!
Əz feyzi-hünər xəbər nədarəm,
Cüz bihünəri hünər nədarəm.
Şügli-əcəbi giriftəəm piş,
Pişü pəsi-u təmam təşviş.
Səngist bərahəm uftadə,
Bəhrisi məra həras dədə.
Tovfiqi-təəm əgər nə başəd,
Vər lütfi-tə rahbər nə başəd,
Müşkil ki, dərin giriveyi-təng
Lə'li bə dərarəm əz dili-səng.
Müşkil ki, murad rox nəmayəd,
Zin bəhr duri bədəstəm ayəd.
On kon ki, diləm fəruğ girəd,
Ləvhəm rəqəmi-səfa pəzirəd.
Ayineyi-xatirəm şəvəd pak,
Rovşən gərdəd çiraği-idrak.
Qoffli-dəri-arizu betabəm,
Hər çiz tələb konəm beyabəm.
Bəxşəd be riyazi-dovlətəm ab,
Əbri-kərəmi-rəsulü əshab*.



BU, ŞÜKUFƏYİ-GÜLZARİ-TÖVHİDDİR
və
NÖVBAVEYİ-BUSTANİ-TƏMCİDDİR¹

Ey munisi-əhli-zövq yadın,
Əbvabi-əməl kilidi adın!
Ey gənci-əta tilismi ismin,
Sən gənci-nihan, cahan tilismin!
Ey cudi vücudi-kövnə vahib,
Zati kimi e'tirafı vacib.
Ey silsileyi-vücudə nazim,
Rəzzaqi-ərazilü əazim.
Ey pərdəkəşi-rümuzi-mübhəm,
Müstəhfizi-intizami-ələm.
Ey nəqşətərazi-səfheyi-xak,
Sahibrəqəmi-xütuti-əflak!
Ey möhtəsibi-çihati-ərkan,
Kani-gühəri-vücübü imkan!
Ey məbdə'i-feyzi-afərinış,
Səndən rövşən çiraği-biniş!
Ey pərdeyi-masiva niqabın,
Səndən özgə sənin hicabın!
Ey sirri-vücudun əmri-mə'lum,
Mövcud həmin sən, özgə mə'dum!
Ey yeddi gülü doquz gülüstan
Feyzi-kərəminlə səbzü xəndan!
Ey varı yox eyləyən, yoxu var,
Yox varlığında zənnü inkar!
Ey şahidi-qeyb pərdədarı,
Fikrin güli-mə'rifət baharı!
Ey ələmə feyzi-cud səndən,
Xəlqə şərəfi-vücud səndən!
Ey cümlə cahan sənə rizacu,
Səndən xali, səninlə məmlu!
Ey şəm'i-əzəl fətiləsuzi!

¹ Bu, tövhid gülzarının çiçəyi və təzim bostanının ilk meyvəsidir.



Bəzmi-əbəd əncümənfüruzi!
Ey şirkü şəriddən münəzzəh,
Sirri-əzəlü əbəddən agəh!
Ey bari xudayi-ələmaray,
Təhsin işinə həmin ola rə'y!
Əhsəntə, zəhi həkimi-kamil!
Nə şükr ola sün'ünə müqabil?
Fitrət rəqəmin çəkən zamanda,
Həqqə ki, bir əmri-"kün fəkanda";
Hökm etdin ki, nə ola əhval,
Nə vəz' ilə cizginə məhü sal.
Dövrən nə zamanda ola axir,
Hər dövrəndə nə ola zahir.
Necə ola fərdi-nəsli-Adəm,
Hər fərdi onun nə edə hərdəm.
Əşyaya çox etməzəm təhəyyür,
Səndən yanadır həmin təfəkkür.
Əşya əcəb olmaz olsa zahir,
Çün var sənin kimi məzahir,
Əmma çü sənə qədimdir zat,
İdrak sənə yetərmi, heyhat!
İdrakimizə kəməli-heyrat,
Tövhidinə bəsdürür dəlalət.
Əndişeyi-zat qılmaq olmaz,
Bilmək bu yetər ki, bilmək olmaz.
Ol dəm ki, urub binayi-möhkəm,
Çəkdi rəqəmi-nizami-ələm,
Həqqə ki, xoş intizam verdin,
Arayışını təmən verdin.
Etdin gərəyin gör az, gör çox,
Bir nəsənə gərəkli yox ki, ol yox.
Bir növ ilə eylədin mühəyya
Kim, gəldi qüsurdan mübərta.
Əşyadə əgərçi raz çoxdur,
Ol kim ola razın onda yoxdur.
Əşya necə səndən olsun agah,
Əlqürətü vəl-bəqəü lillah*.



BU, MÜNACAT DƏRYASINDAN
BİR CÖVHƏRDİR
və
TƏZƏRRÖ' MƏ'DƏNİNDƏN
BİR GÖVHƏRDİR¹

Yarəb, kərəm et ki, xariü zarəm,
Dərgahə bəsi ümidvarəm.
Torpaq idim, eylədin bir insan,
Müstövcibi-əqlü qabili-can.
Gər can isə xaki-dərgəhindir,
Vər əql isə saliki-rəhindir.
Mən gülşəni-can içində xarəm,
Ayineyi-əqlə bir qübarəm.
Nəm var ki, laf edəm özümdən,
Məhv eylə məni mənim gözümdən.
Ol gün ki, yox idi məndə qüdrət,
Qıldın mənə qeybətimdə rəğbət.
Can verdinü sahibi-dil etdin,
İdraki-ümurə qabil etdin.
Gər səfheyi -surətə misalım
Çəkməzdi qəza, nolurdu halım?
Hala ki, həvaləgahi-cudəm,
Məqbuli-səadəti-vücutəm,*
Yüz şükr ki, yox sənə xilafım,
İnsafım var, var e'tirafım.
Öylə degiləm ki, bu aradə
Sədd ola sülukim e'tiqadə;
Hər ləhzə əqidəm ola zail,
Tövhidinə istəyəm dələil.
Rahi-tələbində biqərarəm,
Əmma tələbimdə şərmsarəm.
Doğru yola getmədim nə hasil?
Bir mənzilə yetmədim, nə hasil?
Hər ərsədə hər əsər ki, gördüm,

¹ Bu, Allaha dua etmə dəryasından bir cövher və yalvarış mə'dənindən bir gövhərdir



Sənsən deyib ol əsər, yügürdüm;
Çün verdi xəyal ona xəmə piç,
Mən münfəil oldum, ol əsər hiç.
Mən əqldən istərəm dələlət,
Əqlim mənə göstərəm zələlət.
Təhqiq yolunda əql netsin,
Ə'mavü qərib qanda getsin?
Tövfiq edəsən məgər rəfiqim,
Ta səhl ola şiddəti-təriqim*.
Gör hirsimi, istəginə ver kam,
Səndən iqbalü məndən iqdəm.
Elmində əyandır e'tiqadım,
Sənsən, səndən həmin muradım.
Dünya nədirü təəllüqatı?
Əndişeyi-mövtdür həyatı*.
Əmma deməzəm yalandır ol həm,
Sərmənzili-imtəhandır ol həm.
Billah ki, bu dilfirib mənzil,
Öylə mənə verdi rahəti-dil
Kim, əski məqamımı unudum,
Sandım vətənim, məqam tuidum.
Müşkül gəlir indi tərkin etmək,
Bir özgə məqamə dəxi getmək.
Mən böylə qılırdım e'tibarı
Kim, bunda olur könül qərarı;
Bundan dəxi yey məqam olmaz.
Zövqü bu yerin təmam olmaz.
Əmma çü sənindirür bu göftar
Kim, dünyadan özgə axirət var;
Oldur ki, məqami-cavidandır,
Kami-dilü rahəti-rəvandır.
Göftarına e'tiqad qıldım,
Ol yaxşıraq olduğunu bildim.
Bildim bu imiş sənün muradın
Kim, əhli-kəmal ola ibadın.
Bunda yetə rütbeyi-kəmalə,
Onda yetə dövləti-vüsələ.



Fərz oldu bir əzmə cəzm qılmaq,
 Me'raci-kəmalə əzm qılmaq.
 Bu rahdən etmək olmaz ikrah,
 Xoş rahdurur sənə gedən rah.
 Əvvəldə çü lütfün oldu mə'lum,
 Axır günü də həm etmə məhrum!
 Çün yadi-vüsal edib rəvanım,
 Əzmi-rəhi-qürbün edə canım*,
 Ol ləhzə həm etmə şəfqətin kəm,
 Tövfiqinə qıl rəfiq hər dəm!
 Çün əql ilə can əmanətindir,
 Məndə əsəri-inayətindir,
 Bunları mənimlə zar qılma,
 Bir neçə əzizi xar qılma!
 Ta kim, bu məqami tərək edəndə,
 Səndən yana əzm edib gedəndə,
 Məndən cəzə' ilə getməsinlər,
 Dərgahə şikayət etməsinlər.
 Şum olmasın onlara vüsalım,
 Olmasın olardan infialım.

**BU, VACİBÜL-VÜCUD İSBATINA
 BÜRHANİ-QATE'DİR
 və
 BƏQAI-SAİR MÖVCUDATA
 DƏLİLİ-MANE'DİR¹**

Etmək gərək əhli-feyzi-biniş,
 Təhqiqi-vücudi-afəriniş.
 Bilmək gərək onu kim, cəvahir
 Nə gənci-nihandan oldu zahir?
 Nə dairədir bu dövrü-əflak,
 Nə zabitədir bu mərkəzi-xak?
 Cismə ərezi kim etdi qaim,
 Nərə nədən oldu nur lazim?

¹ Bu, öz-özünə mövcud olanın (Allahın) isbatına qət'i sübutdur və başqa mövcudatın baqi olmamasına dəlildir.



Hər xilqətə gərçi bir səbəb var,
 Aya, səbəbi kim etdi izhar?
 Gər kaf ilə nundan oldu aləm,
 Aya, nədən oldu kafü nun həm?*

Bihudə degil bu karixanə,
 Bifaidə gərdişi-zəmanə.
 Haşa ki, bu bargahi-ali
 Bir dəm iyəsindən ola xali.
 Haşa ki, bu türfə nəqşi-qorra
 Nəqqaşından ola mübərri.
 Fikr eylə və gör, nədir bu üslub,
 Nə saniədir bu vəz'i- mənsub?
 Hər zərreyi-zahirin zühuri
 Bir özgəyə bağlıdır zəruri.
 Gər qayətə eyləsən təəmmül,
 Zahir olur onda məzhəri-küll.
 Vərsən özünə fəneyi-mütləq,
 İsbat olur ol fəna ilə həq.
 Gər var isə mə'rifət məzaqi,
 Fəni sənə bəs dəlili-baqi.
 Həqqa ki, həmin vücud birdir,
 Bir zatə vücud münhəsirdir
 Əksidir onun vücudi-əğyar,
 Mə'nidə yox, e'tibar ilə var.
 Var olanı xəlq yox sanırlar,
 Yox varlığına aldanırlar.
 Yoxdur bu vücudun e'tibarı,
 Həq ayinədir, cahan qübarı,
 Ey əql, ədəbə riayət eylə,
 Bu bilmək ilə kifayət eylə!
 Təhqiqi-sifətə qanc olğil,
 Əndişeyi-zatə manc olğil!
 Ol pərdəyə kimsə rah bulmaz,
 Təhqiq ilə onu bilmək olmaz.
 Gər yetmə idi bu sirrə idrak,
 Deməzdi rəsul "məərəfnak"*.
 Xəlq oldu bu bəhri-heyrətə qərq,
 Ta xəlqdən ola xaliqə fərq.



Hər rıftə ki, həqq əyan edibdir,
Sərrıftəsini nıhan edibdir.
Bir kimsə əgər olaydı agah
Kim, xəlqi necə yaradır Allah,
Mümkün ki, iradətilə ol həm,
Xəlq edə bileydi özgə aləm.
Verməz çü kəməli-hikməti-həqq
Təhqiqi-rümuzə rahi-mütləq.
Fəş oldu ki, sirri-həqq nihandır,
Aləmdə nişanı binişandır.

BU, İZHARİ-E'TİRAFİ-CƏHALƏTDİR
və
İQRARİ-İSRAFİ-MƏ'SİYƏTDİR¹

Ey hikmətə baxmayan nəzərsiz,
Əhvali-zəmanədən xəbərsiz!
Tə'n etmə ki, çərx bivəfadır
Daim işi cövr ilə cəfadır.
Şərh eylə mənə ki, çərx nətdi?
Ondan nə cəfa zühura yetdi?
Nən² var idi kim, əlindən aldı,
Nə mərtəbədən aşağı saldı?
Dövrəyə gətirdi mevrü mahi,
Axıtdı səfidivü siyahi.
Gəh atəşə zəcri-ab verdi,
Gəh badə qəmi-türab verdi*.
Şəm'i-əməlin münəvvər etdi,
Hər nə dilədin müyössər etdi.
Qıldı səni hiçdən bir adəm,
Əsbabi-tənə'ümün fərahəm*.
Çərxin xud işi səninlə böylə;
Sən neylədin onun ilə, söylə?
Hər dəm onu bivəfa oxursan,

¹ Bu, cəhaləti e'tiraf etməyin izharıdır və günah işləməyin iqrarıdır.

² Nəyin



"Dunsan"—deyə bəddua oxursan.
Çün ol sənə qıldı mehribanlıq,
Yaxşılığa eyləmə yamanlıq!
Ey ruh ki, cami-cəhl edib nuş,
Hübbi-vətən eylədin fəramuş,
Kim saldı səni bu təng rahə,
Qandan düşdün bu damgahə?
Sən tərək qılıb ədəm diyarin,
Bulduqda vücud e'tibarin,
Qılmışdı səninlə hikmətüllah,
Əcnasi-həvasü oqli həmrəh.
Ta aləmə gəldiyin zamanda
Bazari-tərəddüdi-cahanda
Sərmayələrindən edəsən sud,
Ol sud nədir?—Rizayi-mə'bud.
Hala ki, xəsarət oldu vaqə,
Sərmayələrin təmam zayə.
Heyranü mükəddərü tühidət,
Əhvalı xərabü rütbəsi pəst.
Dönsən yenə gəldiyin məqamə,
Qabilmi düşərsən ehtiramə?
Əlbəttə, zəlilü xar olursan,
Bu fe'l ilə şərmsar olursan.
Ey nəfspərəstü cism-pərvər,
Olma qəmi-hirs ilə mükəddər!
Cəhd eylə əzabi-gur yığma!
Sə'y eylə mətəyi-mur yığma!
Alma ələ sağəri-meyi-nab
Kim, qərqə edər səni bu girdab!
Olma nigərani-səbzeyi-bəng
K'ayineyi-dininə salır jəng!*
Dəf kimi köküsdə ləhv qoyma!
Ney kimi həvayi-nəfsə uyma!
Damani-təriqi-şər'i tutğı!
Hər nə ki, xiləfi-şər' unuğı!
Təhqiqi-vəsileyi-vüsul et!
Təqlidi-şəriəti-rəsul et!*



BU, SƏRDƏFTƏRİ-ƏNBIYANIN
İTABI-ÖVSAFINDAN BİR VƏRƏQDİR

və

SƏRVƏRİ-ƏSFIYANIN
GÜLZARI-LƏTAFƏTİNDƏN BİR TƏBƏQDIR¹

Ey padşəhi-sərir-i-lövlək,
Məqsudi-vücudi-xakü əflək!
Olmuş əflək xaki-rahin,
Çəkmiş əfləkə xak cahin.
Ey raqimi-nüsxeysi-məani,
Mə'mureysi-elmi -dinə bani!
Şahənşəhi-məsnədi-rişalət,
Rəssami-qəvaidi-ədəfət!
Ey ərşəvazü fərşərvər,
Dəftərdari-hesabi-məhşər!
Sərdəftəri-ənbiyayi-mürşəl,
Onlara həm axirü həm əvvəl!
Ey vazeyi-istilahi-iman,
Həqdən səbəbi-nüzuli-fürqan!
Sənsən sultanü qeyr xeylin,
Səndən özgə sənin tüfeylin.
Ey xəlvtə-qürbə şəm'i-məhfəl,
Cibril² tərəddüdünə mənzil!
Həqq əmri səninlə xəlqə cari,
Qövlünlə ol əmrin e'tibarı.
Ey qiblənümayi-əhli-taət,
Gəncineyi-gövhəri-şəfaət,
Taci-səri-ərş xaki-pəyin,
Şəm'i-şəbi-qədr nuri-rə'yin.
Ey vasiteyi-nizami-ələm,
Ə'yani-vücudə sədri-ə'zəm.
İrfani-sifatü zatə arif,

1 Bu, peyğəmbərlərin ön başda gələninin vəsfinin kitabından
bir vərəqdır və seçilmişlərin başçılarından lətafət gülzarından
bir təbəqdır.

2 Cəbrayıl.



Keyfiyyəti-kainatə vaqif!
Ey zatın üçün bəşər vücudi
Adəmdə sənə mələk sücudi
"Yasin" sədəfi-düri-sifatın,
"Taha" güli-bustani-zatın.
Ey məktəbi-danişo müəllim,
Məhruseyi-hökmi-şər'ə hakim!
Dərgahinə ənbiya rücu,
Tə'ziminə asiman rükui.
Təhsin sənə, ey xüceştə fərca
Kim, vəz' qılıb təriqi-islam,
Keyfiyyəti-halı rövşən etdin,
Xeyrü şər işin müəyyən etdin.
Əhvali-əvami-rü nəvahi,
Mə'lum elədin bizə xəməhi.
Sən bildirdin ki, kimdir Allah,
Sənsiz kim olurdu ondan aqah?
Gümrahları təriqə saldın,
Üftadələrin əlini aldı.
Fəş oldu nəsihətin cəhanə,
Sən qoymadın ortada bəhanə.
Əmma bizə yoxdur ol sədət
Kim, hifzi-təriqin ola adət.
Əhmal edəriz itaətində,
Təqsir ədəyi-xidmətində.
Hər necə ki, xud şərmsarız,
Bu cürm ilə həm ümidvarız
Kim, fezyi-əvatifi-əmimin
Şad cəlyəyə könün əhli-bimin.
Asilərin olasan pənahi,
Nomidlərin ümidgahi.
Sənsən çü şəfii-hər məəsi,
Nə qəni əgər olsa kimsə asi.
Gör mənə də ola tənəm taət,
İzhar nədən bular şəfaət?
Sənsən bu sərir padşahi,
Bu mülkdə olanın pənahi.

575





Hər əsrdə bir nəbi zühuri,
 Hər dövrdə bir rəsul nuri,
 Fitrət yolunu müzəyyən etdi,
 Üzün şəmi ilə rövşən etdi.
 Ta gəlməgə rövşən ola rahin,
 Budur rəhü rəsmi padşahin.
 Xabi-ədəm içrə şəxsi-aləm
 Görmüşdü vücuddən müqəddəm
 Kim, ləm'eyi -nurdən bir əfsər
 Geymiş, vermiş özünə ziyvər.
 Bidar olanda ol yuxudan
 Getmişdi qərarı arizudan.
 Çün istədi ol mənamə tə'bir,
 Səndən ona müjdə verdi təqdir.
 Dünyayə pəyami-feyzi-nurin,
 Tənbihi-səadəti-zühurin,
 Xəlqə verib intizari-məqdəm,
 Ol dəm gəldi ki, gəldi Adəm.
 Dünya tələbində oldu qaim,
 Dövr ilə səni dilərdi daim.
 Bir-bir yetib özgə ənbiyayə,
 Me'racə çıxardı payə-payə.
 Gəzməzdi sənislə sayə həmrəh,
 Guya ki, nihali-qəddin, ey mah,
 Bu aləmə vermiş idi vayə,
 Ol aləmə salmış idi sayə*.

**BU, ŞƏBİ-ME'RAC BƏYANIDIR
 və
 TÖLÜ'L-APİTABİ-ASİMANIDIR¹**

Çün feyzi-vücudin ilə, ey pak,
 Rəşki-fələk oldu ərsəyi-xak,
 Didarını görməgi mələklər

¹ Bu, me'rac gecəsinin təsviridir və asiman günəşinin doğmasıdır.



Pabusuna yetməgi fələklər,
 Çox eyləyib iztirab peyda,
 Allahdan etdilər təmənnə*.
 Bir yaxşı zaman, şəərəfli saat
 Rəf oldu dualara icabət.
 Cibril yetib, yetirdi fərman,
 —Key sərvi-riyazi-elmü irfan!
 Xurşidini ərsə sayə qılığ,
 Me'raci büləndpayə qılığ!
 Ey qədri bülənd padışəh, dur!
 Lütf et, şəbi-qədr qədrin artır!
 Rəf eylə hicabi-masəvani,
 Seyr eylə məkani-laməkani!*
 Müştəqi-cəməldir mələklər,
 Möhtaci-vüsəldir fələklər.
 Eyvani-süpcərdə sitarə
 Min-min göz açıbdır intizarə.
 Xoş ol ki, minib Buraqi xoşhal,
 Buldun dərəcəti-izzü iqbal,
 Basdın ayağın bu çar tağə,
 Çıxdın dərəcəti-nöhrəvağə .
 Nə'leyninə sürdü üz məhi-növ,
 Xurşid ruxündən aldı pərtöv.
 Göstərdi Ütarid ehtiramın,
 Xət verdi ki, mən sənin qulamın.
 Nahidin edib füzun nişatın,
 Bəxmi-tərəb eylədin büsatın.
 İqbalın olub qərini-xurşid,
 Ögrətdi Məsihə rəsmi-təcrid.
 Tiğində bulub nizam əyyam,
 Tə'limi-şücaət aldı Bəhram.
 Bərcisə müsaid oldu iqbal
 Feyzi-qədəmindən oldu xoşhal.
 Keyvan şəbi-qədrin eylədin ruz,
 Oldun ona şəm'i-məclisəfruz.
 Rə'yət səfi-sabitata çəkdin,
 Ol məzrəə mehr toxmun əkdin*.



Qıldın fələk ətləsini rəngin,
 Ol məhfilə verdin özgə ayın.
 Lövhü qələmi müzəyyən etdin,
 Kürsü ilə ərşi rövşən etdin.
 Cibriili qoyub, Bürəqi saldın,
 Tövhid yolunda fərd qaldın.
 Rəf' oldu sənə hicabi-mabeyn,
 Nüzhətğəhin oldu qabi-qövseyin*.
 Getdin o yerə ki, getmək olmaz,
 Yetdin o yerə ki, yetmək olmaz.
 Bizdən həqə ərzlər yetirdin,
 Həqdən bizə müjdələr gətirdin.
 Lütf etdi sənə inayəti-həq,
 Tövfiq nifazü əmri-mütləq;
 Həm məxzəni-mə'rifət kilidi,
 Həm ne'məti mərhəmət ümidi.
 Deryadə olub qəni gühərdən,
 Zövq ilə dönəndə ol səfərdən,
 Gərm idi hənuz xabgahın,
 Cümbüşdə qübari-xaki-rahın*.
 İnsaf həmin ola siyahət,
 Böylə səfər ilə istirahət.
 Oldu sənə feyz bunca hasil,
 Ol vəqiədən zəmanə qafil.
 Qafilləri eylədin xəbərdir,
 Əsrari-nihani etdin izhar.
 Açıdın dəri-iltifatü ən'am
 Verdin görəyincə hər kəsə kam.
 Çün şəfqəti-amin oldu məqsum,
 Lütf eylə, məni həm etmə məhrum*.
 Biçərə Füzuliyəm ki, zarəm,
 Zilli-günəh ilə şərmsarəm.
 Tədbirdə süstəmi səbükray,
 Sən bir mədəd etməsən mənə, vay!
 Ey məş'əleyi-təriqi-tarik,
 Vey rahnümayi-rahi-barik!
 Ehsanını hədiyi-təriq et,



Bir feyzi-nəzər mənə rəfiq et.
 Kalayışı¹-ixtilafdan pak,
 Peyrövlüyün eyləyim tərəbnak.
 Gülzari-vüçudim edə sirab,
 Barani-rizayi-alü əshab!*

QƏSİDƏ

Ya mənbəül-məkarimi və ya mə'dənül-vəfa,
 Ya məcməül-məhasini və ya mənbəül-əta.

Əntəl-ləzi büistə ileyna mübəşşirən,
 Vəxtərəkəl-ilahə ənil xəlqi vəstəfa.

İt'əl-ləzi təfəzzələhül-qürbə vəl qəbul,
 Vəntəl-ləzi təfərrədəhül-izzü vəl-üla.

Mənirtica bilütfikə maxabə vəntəfi,
 Məniqtəda bişər'ikə mazaə vəntəda.

Ya övnə mən təfəqqədəhü ində şiddətin,
 Ya kəhfə mən təhəssənə fizzəri vənnəca.

İsa nəmirəsəd beto dər qədrü mənzələt,
 Bər çərx əgər nəhəd zisəri-iqtidar pa.

Mə'rac yafti to vü bər Tur şod Kəlim,
 Fərq əzto Kəlim ziərşəstü ta səma.

Abi-to bud k'atəşi-Nəmrudra nişand,
 Ruzi ke, kərde bud dər atəş Xəlil ka.

İqrari-kaferist zişər'i-to inhiraf,
 Bürhani-gümərəhist beğeyri-to iqtida.

Ta münqəte nə gərdəd əz asibi-ixtilaf
 Şod bəste bər to silsileyi-silki-ənbiya.

Bəənbiyast nesbət zati-to çün əlif
 Həm ibtida toi behəqiqət, həm intəha.

¹ Ki alayışı.



Təqdir coz rizayi-to kari nəmikonəd,
Peyvəste taəti-to əda mikonəd qəza.

Ey afitabi-zatinə hər zərrə bir nəbi,
Min şər' din diyarinə hər zərrədən ziya.

Sən qayəti-vücudsənü özgələr tüfeyl,
Sən padişahi-mülksənü özgələr gəda.

Carubi-gərdi-rəhgüzərin bali-Cəbrəil,
Taqi-rəvaqü dərgahin eyvani-kibriya.

Darüşşəfayi-həşrdə bimari-mə'siyət,
Şəhdi-şəfaətindən umar şərbəti-şəfa.

Ey çaryari-kamilin ə'yani-mülki-din,
Ərbabi-sidqü mə'dələtü rif'ətü həya.

Dövrün bu dörd fəsl ilə bir mö'tədil zaman,
Şər'in bu dörd rükn ilə bir mö'təbər bina.

Ya Müstəfa, Füzuliyi-möhtacə rəhm edüb,
İzhari-iltifat ilə qıl hacətin rəva.*

BU, ƏRZİ-ƏDƏMİ-QÜDRƏTDİR

və

ÜZRİ-FİQDİ-QÜVVƏTDİR¹

Arayişi-söhbət eylə, saqi!*
Ver badə, mürüvvət eylə, saqi!
Bir cam ilə qıl dimağımı tər,
Lütf eylə, bir iltifat göstər!
Qəm mərhələsində qalmışam fərd,
Nə yar, nə həmnəşin, nə həmdərd.
Həmcinslərim təmənəm getmiş,
Söz mülkündən nizam getmiş,
Bu bəzmdə sən qalibsənü mən,
Bu bəzmi gəl edolim müzəyyən!

¹ Bu, qüdrətin yoxluğunu ərz etmə və qüvvətin olmaması üçün üzrdür.



Sən ver badə, mən eyləyim nuş,
Mən nəzm oxuyum, sən ona tut guş!
Bir dövrədəyəm ki, nəzm olub xar,
Əş'ar bulub kəsadi-əs'ar*.

Ol rütbədə qədri-nəzmdir dun
Kim, küfr oxunur kəlami-mövzun*.
Bir mülkdəyəm ki, gər udub qan,
Məzmuni-ibarətə çəkib can,
Min rıştəyə türfə lə'l çəksəm,
Min rövzəyə nəzənin gül əksəm,
Qılmaz ona hiç kim nəzarə,
Dərlər gülə xar, lə'lə xarə.
Ancaq deməzəm ki, xaki-Bağdad.
Alayışı-nəzmdəndir azad*.

Yoxdur bir mülk bu zamanda
Kim, nəzm rəvacı ola onda:
Nə hind, nə Fars, nə Xorasan,
Nə Rumü Əcəm, nə Şamü Şirvan.
Olsaydı birində bir süxənsənc,
Əlbəttə, əyan olurdu ol gənc.
Gəncineyi-nəzm gizli qalmaz,
Sənmin günəş olsa, nur salmaz.
Kanı necə kim nihan tutar daş,
Eylər onu lə'l aləmə faş.
Hələ məgər iqtizayi-dövrən
Oldur ki, ola o gənc pünhan.
Dövrən ilə mən nəqiz seyrəm,
Dövr əhlindən məgər ki, qeyrəm*.
Dövrən istər ki, xar ola nəzm,
Biizzətü e'tibar ola nəzm,
Mən müntəziyəm verəm rəvacın,
Bimar isə, eyləyəm əlacın.
Ol nəfyi-kəməli-hikmət eylər,
Lazım bilirəm xəsarət eylər.
Tə'miri-xərabə talibəm mən,
İnşəallah ki, qalibəm mən*.



SAQINAMƏ

Saqi, mədəd et ki, dərmdəndəm!
 Qəm silsiləsinə paybəndəm.
 Qəm dəf'inə cami-mey dəvadır,
 Tədbiri-qəm eyləmək rəvadır.
 Səndən nə inayət olsa vaqə,
 Fikr etmə ki, məndə ola zayə*.
 Mən bir sədəfəm, sən əbri-niysan,
 Ver qətrəvü al dürri-qəltan*.
 Sənsən xursidü mən siyəh xak,
 Ver atəşü al cəvahir-i-pak*.
 Rəhm et ki, qəribü xaksarəm,
 Bimunisü yarü qəmgüsarəm.
 Ol bir neçə həmdəmi-müvafiq,
 Yə'ni şüərayi-dövri-sabiq
 Tədric ilə gəldilər cəhanə,
 Tə'zim ilə oldular rəvanə.
 Dövrən oları müəzzəm etdi,
 Hər dövr birin mükərrəm etdi.
 Hər birinə hami oldu bir şah,
 Zövqi-süxənindən oldu agah.
 Türkü ərəbü əcəmdə əyyam
 Hər şairə vermiş idi bir kam.
 Şad etmiş idi Əbunüvası
 Harun-xəlifənin ətəsi*.
 Bulmuşdu səfayi-dil Nizami,
 Şirvanşahə düşüb girami.
 Olmuşdu Nəvaiyi-süxəndan
 Mənzuri-şəhənşəhi-Xorasan*.
 Söz gövhərinə nəzər salanlar,
 Gəncinə verib gühər alanlar
 Çün qalmadı, qalmadı fəsaheət,
 Ərbabi-fəsaheət içrə rahət*.
 Ol tairə çəkdi xirqəyə baş*,
 Halətlərin etməz oldular faş.
 Ta olmaya rəsmi-şə'r məfqud.



Əbvabi-fünuni-nəzm məsdud,
 Lazım mənə oldu hifzi-qanun,
 Zəbti-nəsəqi-kələmi-mövzun.
 Naçar tutub tərqi-namus,
 Rahətdən olub müdam mə'yus,
 Əhdi sözə üstivar qıldım,
 Əş'ar demək şüar qıldım*.
 Çün xəlqə xilafi-müddəayəm,
 Onlar zəmincə süst rə'yəm.
 Hər söz ki, gəlir zühurə məndən,
 Mən tə'nə bulur hər əncüməndən.
 Eylər həsəd əhli bağlayıb kin,
 Təhsin əvəzinə nəfyü nifrin.
 Ümmid ki, rəf olub küdurət,
 Təğyirpəzir ola bu surət*.
 Ol qövm bu gülşənə girəndə,
 Bu gülşən içində gül dəyəndə*,
 Gül tazə idüvü səbzə növxiç,
 Tərpəndikcə nəsimi-gülriç.
 Onlar gülü dərdilər, mən-i-zar
 Hələ dilərəm dəyəm xəsu xar.
 Bu bəzmə olar verəndə təzyin
 Mey saf idi, bəzm həm nəvayin*.
 Mey safi olara oldu ruzi,
 Qaldı mənə daği-dürd suzi*.
 Bu dürdə mən olmuşam həvaxah,
 Bir nəş'ə verərmi, bilməzəm, ah!

BU, SAQIYI-BƏZMƏ BADƏ ÜÇÜN
 XİTABDIR¹

Saqi, kərəm eylə, cam gəzdir!
 Durma, qədəhi müdam gəzdir!
 Dövrənə çox e'tibar qılma,

¹ Bu, məclis saqisinə badə üçün xitabdır.



Gəzdir qədəhi, qərar qılma!
 Tök alıb ələ gümüş sürəhi,
 Zər sağərə ruhbəxş rahi*.
 Sərf eylə riayətimdə iltəf*,
 Tənhalığı gör, eylə insaf!
 Şüglüm bu büsat içində çoxdur,
 Səndən özgə, mədədçi yoxdur.
 Həmdəmligim ilə ar qılma!
 Məndən nifrət şüar qılma!
 Gər bilməz isən ki, mən nə zatəm,
 Nə zülməti-çəşməyi-həyatəm,
 Feyzi-hünərim şərəbdən sor,
 Suzi-cigərim kəbabdən sor.
 Tutsan əlini məni-fəqirin,
 Həqq ola həmişə dəstgirin .
 Mən şairi-Museyi-kəlaməm,
 Şahirlərə mö'cizi-təməmə .
 Mən sahiri-Babili nəjadəm,
 Harutə bu işdə ustadəm*.
 Söz dərkinə sərf edib fərasət,
 Əmlakına bulmuşam rəyasət*.
 Gəh tərzi-qəsiddə eylərəm saz,
 Şəhbazım olur büləndpərvaz.
 Gəh də'bi-qəzəl olur şüarım,
 Ol də'bə rəvan verər qərarım.
 Gəh məsnəviyə olub həvəsnək,
 Ol bəhrdən istərəm düri-pək.
 Hər dildə ki, var əhli-razəm,
 Məcmui-fünunə eşqbazəm*.
 Bir kargərəm həzarpişə,
 Canlar çəkib istərəm həmişə
 Dükkanım ola rəvaci-bazar,
 Hər istədigin bula xiridar.



BU, BİR TƏRİQ İLƏ KƏSRİ-NƏFSDİR
 və
 MÜQƏDDİMEYİ-MƏDHI-PADİŞAHI-ƏSRDİR¹

Saqi, nə idi bu cami-gülgün
 Kim, eylədi halımı digərgün?
 Sərməst olubam, sözüm həbadır,
 Hər laf ki, eylərəm — xətədir.
 Tə'siri salıb dimağə təşvir,
 Təşviri məzacım etdi təğyir*.
 Mən qandanü lafi-hüsni-göftar
 Kim, söz deməyə olam səzavar?
 Olsaydı mənim sözümdə bir hal,
 Əlbəttə, olurdum əhli-iqbal.
 Müstəvcibi-izzü cah olurdum,
 Şayəsteyi-barigah olurdum*.
 Məqbul düşərdim asitanə,
 Mənzuri-şəhənsəhi-zəmanə.
 Ol padişəhi-büləndbiniş
 Kim, xaki-rəhidir afəriniş,
 Müstəhfəzi-din, pənəhi-islam,
 Məxdumi-zaman, mələzi-əyyam.
 Əbr istəhsanü bərqi kinə,
 Şahənsəhi-Məkkəvü Mədinə.
 Müstəlzəmi-həqq, müxilli-batıl,
 Sultani-muradbəxşi-adil*,
 Ərbəbi-hünər ümidgahi,
 Türkü ərəbü əcəm pənəhi,
 Dərya kimi eyləyən dəmadəm
 Əndişeyi-qürbü bə'di-ələm*,
 Lütfilə verən yaxına lö'lu,
 Əbrilə irəgə göndərən su,
 Lö'lösini eyləyən cahantab,
 Ləbtəşnələri dür ilə sirab,
 Gərdun kimi lütf edəndə zahir

¹ Bu, bir yolla nəfsi qırmaq və əsrin padşahının mədhinin başlanğıcıdır.



Damən-damən təkən cəvahir,
 Gün kimi olanda cudə məzhər,
 Xərmən-xərmən nisar edən zər,
 Tuğrayi misali-Ali-Osman,
 Sultani-sipəhşikən Süleyman!
 Yerdə düşər olsa feyzi xakə,
 Tə'n eyləyə xak ruhi-pakə.
 Göydə nəzər etsə gər hüməyə,
 Xurşid salır hüməyə sayə.
 Gər Şorqə ura sinani-sərkəş,
 Gün kimi çıxır süpəhrə atəş.
 Gər Qərbə çalarsa tiği-bürənn,
 Gərdunə yetər şəfəq kimi qan.
 Dün çərxi yana nigah qıldım,
 Nəzzareyi-lövhi-mah qıldım,
 Gördüm bu xəti ki, xameyi-xur
 Ol lövhədə eyləmişdi məstur*.
 Yarəb ki, müzəffər ola daim
 Zati ilə binayi-ədl qaim.
 Şayəstə ona səriri əfsər,
 Aləmlərə ədli sayəgüstər.

BU QƏSİDƏ
 PADİŞAHI-ISLAM ŞƏ'NİNDƏDİR

Zəhi-kamil ki, əqli-nüktədən dərkində heyrandır,
 Vücudi-bimisalə intixabi-növ'i-insandır.
 Fələk bir dürc, onun zati-şərifə gövhəri-yekta,
 Cahan bir cism, onun hökmi-rəvani, filməsəl, candır.
 Əsasi-hökmidir, mə'nidə bir səddi-Sikəndər kim,
 Onun Yə'cudur bir yanivü bir yanə insandır.
 Binayi-qədrdir mə'nidə ol ali imarət kim,
 Müqərrnəs taqi-gərdun ol imarətdən bir cyvandır*.
 Müzəffər daima Sultan Süleyman xani-adildir
 Ki, hər kim tabeyi-fərmanı olmaz—namüsəlmandır.



Cahangiri ki, güntək mülk təsxirinə əzm etsə,
 Mühəqqər cəlvəgahı ərseyi-İranü Turandır.
 Səxi təb'i, mürüvvət pişeyi kim, bəhri-əltafi
 Təmənviç qılsa mövcü fəqr bünyadinə tufandır*.
 Kəminə kimsəyə kəmtər ətası hasili-dərya,
 Mühəqqər məclisə bəzli-həqiri bəhreyi-kandır*.
 Vücudi-pak ilə həq rəhmətədir aləmə nazil,
 İtaət əhlinə göstərdiyi ədl ilə əhsandır.
 Süleyman bargahidir yəqin heybətli dərgahi
 Kim, onda divlər tabe, pərilər bəndəfərmandır.
 Müəzzəm ləşkəridir bir bulut kim, düşməne ondan
 Firəngilər sədası rə'd, toplar daşı barandır.
 Səməndi səgridəndə lame' olmuş əxtəri-saqib,
 Sipahi dəpənəndə mövcə gəlmiş bəhri-Ümmandır.
 Səfərdə çəkmək üçün həşmətə iqbəl əsbabın,
 Ərabə ərş lövhi, ordusu gərduni-gərdandır.
 Zəmanində yetib cəm'iyətə-əsbabə ariflər,
 Olub dərhəm həmin məhbublər zülfi pərişandır.
 Xələyiq sübhək xəndan olub mehri-cəmalından,
 Dili-suzan ilə dövründə ancaq şəm' giryandır.
 Həvadisən məzaci-mülk tə'mirinə imkan yox,
 Kəmalə-ədl ilə ta mülkə Osman oğlu sultandır.
 Bəhəmdülla, bu gün xəvfi xətdən şər' namusun
 Bulub tövfiqi-nüsrət saxlayan Sultan Süleymandır.
 Nişani-feyzdir ol nüsretü iqbəl kim, hala
 Nə yan kim, əzm qılsa rəhbəri tə'yidi-yəzdandır*.
 Dilü candan Füzuli əzmi-iqbəlinə ol şahın,
 Rizayi-həqq üçün daim duaguyi-sənaxandır.
 Çü oldur hamiyi-islam, vacibdir onun mədhi,
 Nə kim, mədhindən özgə söz demiş, ondan peşimandır.



İlahi, baqi olsun daim insanpərvər iqbalı
Cahani-fani içrə ta bəqayi-növ'i-insandır.

BU, SƏBƏBİ-NƏZMİ-KİTABDIR

və


BAİSİ-İRTİKABI-ƏZABDIR¹

Saqi, tut əlim ki, xəstəhaləm!
Qəm rəhgüzərində payimaləm.
Sənsən məni-mübtəlayə qəm xar,
Səndən özgə dəxi kimim var?
Müşkül işə düşmüşəm, mədəd qıl,
Mey hirzi ilə bələmi rəd qıl!
Həll eyləyə gör bu müşküləti,
Kəm etmə qulundan iltifatı!
Bir gün ki, meyi-Süheyltə'sir*,
Vermişdi mizaci-pakə təgyir,
Həmrəngi-bəhar olub xəzanım,
Dönmüşdü əqiqə zə'fəranım*.
Cəm* idi yanımda ittifaqi:
Sazü məzövü şərabi saqi.
Peyvəstə ləbaləbü peyapey,
Nuş eylər idim qədəh-qədəh mey.
Zövq üzrə mey artırırdı zövqüm,
Şövq üzrə ziyad olurdu şövqüm.
Ol bəzm idi afiyət bəharı,
Mən bü lbüli-zarü-biqərarı.
Bir həddə irişdi nəş'əyi-cam
Kim, qalmaq əhli-bəzmə aranı.
Əsrari-dil oldu aşikara,
Məsdud oluban dəmi-müdarə.
Olmuşdu rəfiqü həməbanım,
Ayıncı-tuti-yi-rəvanım*.
Bir neçə zərifi-xütteyi-Rum,
Rumi ki, dedin, qəziyyə mə'lum.

¹ Bu, kitabın yazılmasının və əzaba düşməsinin səbəbidir.



Yə'ni ki, qamu dəqaiq əhli,
Hər məs'ələdə həqaiq əhli,
Həm elm fərinədə nüktədanlar,
Həm söz rəvişində dürfəşanlar.
Kim eylər idi həqaiqi-raz,
Şeyxidənü Əhmədidən ağaz*.
Kim söylər idi ögüb kəlamı,
Övsafi-Cəliliyü Nizami*.
Bilmişlər idi ki, hüsnü-göftər
Qədrim qədərincə məndə həm var.
Çün var idi məstlikdə ləfifə,
Ta anlına sidqimü xilafım,
Mən xəstəyi etdilər nişanə
Bir rəng ilə tiri-imtəhanə.
"Lütf eylə!-dedilər,—ey süxənsənc!
Fəş eylə cəhanə bir nihan gənc!
Leyli-Məcnun əcəmdə çoxdur,
Ətrakdə ol fəsanə yoxdur.
Təqrirə gətir bu dastanı,
Qıl tazə bu əski bustanı".
Bildim bu qəziyyə imtəhandır,
Zira ki, bu bir bələyi-candır,
Sevdası dirazü bəhri kutah,
Məzmunu fəğanü naləvü ah.
Bir bəzmi-müsibəti-bələdir
Kim, əvvəli qəm, sonu fənadır.
Nə bədəsinə nişatdan rəng,
Nə nəğməsinə fərəhdən ahəng,
İdrakı verər xəyalə azar,
Əfkarı edər mələli əfkar.
Olsaydı təvəccöhü münasib,
Tövcihinə çox olurdu rəğib*.
Olsaydı təsərrüfündə rahət,
Çox kamil ona qılırdı rəğbət.
Billah ki, nə xoş demiş Nizami,
Bu bəbdə xətm edib kəlamı:
"Əsbabi-soxən nişatü nazəst,




Zin hər do soxən bəhanəsazəst
 Meydani-soxən fərax bayəd,
 Ta təb sövareyi nomayyəd.
 Dər gərmiyi-rigü səxtiyi-kuh,
 Ta çənd soxən rəvəd bəənbuh?*"

Bir iş ki, qılır şikayət ustad,
 Şagirdə olur rücuı bidad.
 Gərçi bilirəm bu bir siləmdir,
 Təklifi bunun qəm üzrə qəmdir,
 Əmma necə etmək olur ikrah?
 Bir vaqədir ki, düşdü nagrah,
 Yegdir yenə üzrdən şüruim,
 Bu işdə təvəkkülə rücuim.
 Ey təb'i-lətifü əqli-vala!
 İdraki-büləndü nitqi-guya!
 Düşdü səfərim diyari-dərdə,
 Kimdir mənə yar bu səfərdə?
 Hər kimdə ki, vardır istitaət',
 Dərdü qəmi möhnətü qənaət,
 Oldur bu müsafirətdə yarım,
 Zövq əhlinə yoxdur e'tibarım.
 Mərkəb görək olsa əzmi-rahə,
 Bəsdir bizə xəməvü siyahə*.
 Vər, tuşeyi-rah olursa mətlub,
 Məzmuni-xoşu ibarəti-xub*.
 Əzm eyləyəlim, təəllül etmən!
 Mənzil kəsəlim, təğafül etmən!
 Ey bəxt, vəfasız olma sən həm!
 Həmrəhliq et bizimlə bir dəm!

**BU, SƏADƏTLİ
BƏY HƏZRƏTLƏRİNİN MƏDHİDİR**

Ey xameyi-sərkəşi-səbükxiz,
 Vəqt oldu ki, olasan gühərriz!
 Mən acizəmi bu əmir müşkil,

! Elməyin.



İmdad dəmidir, olma qafil!
 Asari-mürüvvət eylə izhar,
 Bir təprən, əgər mürüvvətin var!
 Sən qıl hünəri, mən alayım ad,
 Sən çək ələmi, mən olayım şad.
 Çün nəxli-hədiqeyi-hünərsən,
 Miftahi-xəzancyi-gühərsən*,
 Cəhd eylə çıxar cəvahir-i-pak,
 Fikr etmə ki, yoxdur əhli-idrak!
 Demə ki, bolub kəsad bazar,
 Bulmaz bu mətəimiz xiridar.
 Yetməzmi sənə əmiri-kamil,
 Sərdari-zəmanə, Veysi-adil?
 Ol bəhri-ətavü kani-əltaf
 Kim, şə'ninə gəldi ədlü insaf,
 Sərdari-müəzzəmi mükərrəm,
 Cənənciyi-mülkü cani-ələm.
 Zətində onun həmişə mövcud
 Elmü ədəbü şücaəti cud.
 Ədlindən əgər tərənciyi-çəng
 Faş eyləyə bəzmdə bir ahəng,
 Yel şəm'ə dəxi təərrüz etməz,
 Pərvanəyə şəm' zülmü yetməz.
 Hüsni-ədəb ilə eylə mö'tad,
 Yanında nə vəqt qılsalar yad,
 Ol sözü deməz ki, ola təkrar,
 Ta yetməyə sayəsində azar.
 Üslubi-şücaət üzrə mahir,
 Xurşidsifət cahanda zahir.
 Həm xas onu söyləməkdə, həm am,
 Həm Rum dolu adıyla, həm Şam.
 Gər cudinə kimsə olsa talib,
 Mümkün ola lütfi qəhrə qalib.
 Yə'ni mənə öyrədir səxavət,
 Bir hacəti istəmək nə hacət?
 Olmuş ona xaneyi-əmarət
 Bu dörd bina ilə imarət*.



Ey dustnəvazü düşmənəndaz,
 Şahinrəvişü büləndpərvaz!
 Düzdüm sənə türfə aşiyənə,
 Yə'ni əbədi nişatxanə.
 Mə'mur edibən binayi-ali,
 Cənnət sifəti, İrəm misali.
 Ta ruzi-əbəd bunu məqam et,
 Bidəğdəğə işrəti-müdam et!
 Billah ki, degil yaman əsər bu,
 Gər adisə müddəa yetər bu.
 Mən kim, sənə olmuşam sənaxan
 Sultan Veysə necə ki, Səlman*.
 Budur qərəzim ki, cavidani
 Adın tuta ərseyi-cahani.
 Ta baqi ola bu səbz gülşən,
 Həm mən olum əhli-zikr, həm sən.

BU, TUĞRAYI-MİSALI-MƏHƏBBƏTDİR

və


DİBAÇEYİ-DİVANİ-MÖHNƏTDİR¹

Dehqani-hədiqeyi-hekayət,
 Sərrafi-cəvahiri-rəvayət*
 Mə'ni çəmənində gül dikəndə,
 Söz rıştəsində gühər çəkəndə
 Qılmış bu rəvişdə nüktədanlıq,
 Gülrizligü gühərfəşanlıq
 Kim: xeyli-ərəbdə bir cavanmərd,
 Cəmiyyətü izzü cah ilə fərd,
 Müstəcməi-cümleyi-fəzail,
 Bulmuşdu rəyasəti-qəbail*.
 Əmrinə ərəb mütiü münqad,
 Gəh Bəsərə məqamı, gah Bəğdad.
 Bir büq'ədə olmayıb qərarı,
 Gəzməkdə keçərdi ruzigarı.


¹ Bu, məhəbbət nəqşinin nişanı və möhnət divanının dibaçasıdır.



Hər ləhzə urardı ol yeganə.
 Sərçəşmələrə siyah xanə.
 Seyr eylər idi sürüb tənə'üm,
 Gözlər üzərə misali-mərdüm*.
 Övzai-xiyami-mişkfami
 Xəlqə şəbi-qodr tək girami.
 Hər mənzilə kim, güzar edərdi,
 Səhrayı bənəfşəzar edərdi.
 Gülzarlar içrə lalə çağı,
 Bənzərdi evinə lalə dağı*.
 Əmvalı cəmi-cinsdən çox,
 Əmma bu cəhanda varisi yox.
 Gər qılsa onu tələf həvadis,
 Yox bir xələfi ki, ola varis.
 Fərzəndsiz adəmi tələfdir,
 Baqi edən adəmi xələfdir.
 Nəsl ilə olur bəqayi-insan,
 Nəzmi-bəşəri nizami-dövrən.
 Can cəvhərinə bədəldir övlad;
 Övlad qoyan, qoyar həmin ad.
 Xoş ol ki, xələfdən ola xoşdil,
 Dünyada bir oğlu ola qabil.
 Pirayəsi ola dəstgahə,
 Sərmayəsi ola izzü cahə.
 Ah, ər ola bir səfihü sərkeş,
 Ətvəri kərihü xülqi naxoş*.
 Təşni' oxuna olub nişanə,
 Bizar ola ondan ata-anə*.
 Əlqissə, ol əfzəli-qəbail,
 Ol piri-həmidətül-xəsail*
 Fərzəndə olub həmişə talib,
 Təhsili-bəqayi-nəslə rəğib,
 Çox mahliqa sənəmlər aldı,
 Çox türfə zəminə töxm saldı.
 Çox nəzrlər eldi hər məzarə,
 Çox qıldı niyaz girdigarə,
 Tə'sir qılıb fəğanü ahi,



Övn etdi inayəti-ilahi,
 Bir gecə açıldı babi-rəhmət,
 Buldu əsəri-dua icabət.
 Məqsud şəmi münəvvər oldu,
 Sənduqi-əməl dür ilə doldu.
 Tədric ilə qıldı kilki-təqdir
 Nəqşi-qərəzi rəhimdə təsvir.
 Bər verdi nihali-baği-məqsud,
 Açıldı güli-hədiqeyi-cud.*
 Çün və'də irişdi, doğdu bir ay,
 Xurşid rüxiylə aləmaray.
 Şad oldular ondan ata-anə,
 Şükranə verildi çox xəzanə.
 Əlqissə, ədəmdən oldu peyda
 Bir tifli-müzəkkəri müzəkka*.
 Xurşid kimi kəmalə qabil,
 İsa kimi tifflikdə kamil.
 Ol dəm ki, bu xakdanə düşdü,
 Hahnı bilib fəğanə düşdü.
 Axır günün əvvəl eyləyib yad,
 Axıtdı sirişkü qıldı fəryad,
 Yə'ni ki: —"Vücut dami-qəmdir;
 Azədelərin yeri ədəmdir.
 Hər kim ki, əsir olur bu damə,
 Səbr etsə görək qəmi-müdamə".
 Olmuşdu zəbani-hali guya*,
 Söylərdi ki: —"Ey, cəfaçı dünya!
 Bildim qəmini sənin ki, çəxdur,
 Qəm çəkməyə bir hərif ki, yoxdur.
 Gəldim ki, olam qəmin hərifi,
 Gəl, təcribə eylə mən zəifi!
 Hər qanda qəm ola, qılma ehmal,
 Cəm' eylə, dili-həzinimə sal!
 Həm ver mənə qəm yemək kəmalı,
 Həm aləmi qəmdən eylə xali!
 Peyvəstə mənə əsiri-qəm qıl!
 Kəm qılma nəsibimi, kərəm qıl!



Zövq ilə keçirmə ruzigarım,
 Fani olana yox e'tibarım.
 Ey eşq, qərbi-aləm oldum,
 Avareyi-vadiyi-qəm oldum,
 Tədbiri-qəm etmək, olmaz oldu,
 Gəldim, geri getmək olmaz oldu.
 Səndən dilərəm mədəd ki, daim
 Təmkinim ola sən ilə qaim.
 Bu bəzmdə kim, şərabi qandır,
 Saqi cəlladi-biamandır,
 Bir mey mənə sun ki, məstü mədhuş,
 Daim özümü qılım fəramuş.
 Nə gəldigimi bilim cəhanə,
 Nə onu ki, necədir zəmanə,
 Aləm gözümə görünməyə hiç,
 Bu rişədə bulmayım xəmə piç".
 Dayə onu pak qıldı qandan,
 Qaldırdı bu tirə xakdandan.
 Qüslün verib abi-çəşmi-tərdən,
 Süd yerinə verdi qan cigərdən.
 Əqvamü qəbaili olub şad,
 Ol növrəsə Qeys qoydular ad.
 Can ilə qılırdı dayə e'zaz,
 Əsbabi-kəmalı-tərbiyə təsaz.
 Lakin, ol edib həmişə nialə,
 Xoşnud degildi heç bu halə.
 Ə'zasın edib əlilə əfgar,
 Eylərdi müdam naləvü zar.
 Süd içsə sanırdı kim, içər qan,
 Əmcək görünürdü ona peykan.
 Yox idi firib ilə qərarı,
 Yanında firibin e'tibarı*.
 Bir gün onu gözdirirdi dayə,
 Dərdini yetirməyə dəvayə,
 Bir evdə məgər ki, bir pərivəş
 Ol tifli bəsi görüb müşəvəş,
 Rəhm etdi, əlinə aldı bir dəm,



Tifl onu görünçə, oldu xürrəm.
 Hüsnünə baxıb qərar tutdu,
 Fəryadü fəğanını unutdu.
 Olduqca əlində, oldu xəndan;
 Düşdükdə əlindən, oldu giryan.
 Mahiyyətini çü dayə bildi,
 Ol mahı ona ənis qıldı.
 Oldu bu dəxi onunla mö'tad,
 Nə dayə, nə ana eylədi yad.
 Zatında çü var idi məhəbbət,
 Məhbubu görünçə tutdu ülfət.
 Eşq idi ki, oldu hüsnə mail,
 Hüsnü nə bilirdi tifli-qafil.
 Mə'lum idi əhli-halə ol hal
 Kim, nüsxeyi-eşqdir bu timsal.
 Əlbəttə, bu tifli zar edər eşq,
 Aşüfteyi-ruzigar edər eşq.
 Əlbəttə, qılır bu sübh tə'sir,
 Xurşid çıxıb olur cahangir,
 Çün tərbiyəti-ədibü dayə
 Verdi əsəri-təمام ol ayə,
 Gün-gündən edib kəmal hasil,
 Ol mahi-növ oldu bədri-kamil.
 Gəldikcə meyi-vəfadən əyyam,
 Hər dövrdə sundu ona bir cam,
 Ta qıldı onu təمام sərməst,
 Tədric ilə dami-eşqə pəbəst.
 Çün sür'ət ilə dönüb zəmanə,
 On yaşına yetdi ol yeganə;
 Atasına müqtəzayi-adət
 Fərz oldu ki, onu edə sünnət.
 Cəm¹ etdi əhaliyi-diyari,
 Hər sahibi-izzü e'tibari;
 Bəzl eylədi ol qədər zərü sim
 Kim, yetdi qiyasə fəqrdən bim*.
 Xəlq onda görəndə kəsətə-mal,
 Bim oldu ki, mün'əkis ola hal.



Ol safzəmir, pakməşrəb
 Bir bəzmgəh eylədi mürəttəb
 Kim, görmədi onu çeşmi-sağər,
 Cəməşiddən özgəyə müyəssər*.
 İmamə yetib təriqi-sünnət,
 Tə'limi-ülumə yetdi növbət.
 Əsbab ona eyləyib mürəttəb,
 Verdilər onunla zibi-məktəb*.

BU, BÜNYADİ-BİNAYİ-BƏLADIR
 və
MÜQƏDDİMEYİ-ƏLƏMİ-İBTİLADIR¹

Məktəbdə onunla oldu həmdəm.
 Bir neçə mələkmisal qız həm.
 Bir səf qız oturdu, bir səf oğlan,
 Cəm oldu behiştə hurü qılman.
 Oğlanlara qızlar olsalar yar,
 Eşqə bulunur rəvaci-bazar.
 Qız nərgisi-məst edib füsunsaz,
 Oğlana satanda işvəvü naz
 Oğlan necə səbr pişə qılsın?
 Vər² səbri həm olsa, nişə qılsın?
 Ol qızlar içində bir pərizad
 Qeys ilə məhəbbət etdi bünyad.
 Bir türfə sənəm ki, əqli-kamil
 Gördükdə onu olurdu zail.
 Zülfeyni-müsəlsəli girehgir,
 Cən boynuna bir bələli zəncir*.
 Əbrusi xəmi bələyi-üşşaq,
 Həm cüft lətafət içrə, həm taq*.
 Hər kipriyi bir xədəngi-xunriz,
 Peykani-xədəngi qəmzeyi-tiz.
 Dəryayi-bələ cəbini-paki,
 Çin cünbüşü-mövci-səhmnaki*.

1 Bu, bələ binasının özülü və dərəcə tutulmağın başlanğıcıdır.
 2 Və əgər

Çeşmi-siyəhinə sürmədən ar,
 Hindusinə sürmə həm giriftar*.
 Rüksarinə rəngi-ğazədən nəng,
 Hərgiz ona ғazə verməmiş rəng*.
 Göz mərdüməgindən olsa xali.
 Göz mərdüməgi olurdu xali*
 Lə'lü düri göstərirdi hərdəm,
 Övraqi-gül içrə iqdi-şəbnəm*.
 Əbvabi-təkəllüm etsə məftuh,
 Əmvatə verərdi müjdeyi-ruh*.
 Şimşadi-lətifinə mürəkkəb,
 Sibi-zənəxi turunci-qəbqəb*.
 Əndami lətifeyi-ilahi,
 Dəryayi-lətafət içrə mahi*.
 Şəhbaz baxışlı, ahu gözlü,
 Şirin hərəkətli, şəhd sözlü.
 Rahü rəvişi müdam qəmzə,
 Başdan-ayağa tamam qəmzə.
 Ayruqca şöklü xoşca peykər,
 Yaxşıca sənəm, gözəlcə dilbər.
 Aləm səri-muyinin tüfeyli,
 Məhbubeyi-aləm, adı Leyli.
 Qeys onu görüb həlak oldu,
 Min şövq ilə dərdnak oldu.
 Ol nadirə həm ki, Qeysi gördü,
 Min zövq bulub, özün itirdi.
 Gördü ki, bir afəti-zəmanə,
 Misli dəxi gəlməmiş cəhanə.

BU, SİFƏTİ-MƏCNUNDUR

və

İBTİDAL-MÖHNƏTİ-FÜZUNDUR¹

Bir dilbəri-sərvqəddü gülrüy,
 Sərvi-xoşü gülrüxü səmənbuy.
 Şirin ləbi — mənşəi-lətafət,

¹ Bu, Məcnunun təsviri və hədsiz möhnətin başlanğıcıdır.

Rə'na qədi — durduğılo afət.
 Övsafi-lətafətində söz çox,
 Əltafi-mələhətində söz yox*.
 Şəhla gözü — nərgizi-pürəfsun,
 Ziba qaşı — nərgis üzrəki nun*.
 Hüsni gülü-lələyi-şəfqəfəm,
 Zülfi xəmi — lələ üzrəki lam*.
 Ağzı sifətin xud etmək olmaz,
 Əsrari-nihənə yetmək olmaz*.
 Zülfi sözü — zikri-hələqeyi-raz,
 Lə'li-ləbi — abi-çəşmeyi-naz.
 Dövri-məhi-ruyi — çəşmeyi-nur,
 Xaki-kəfi-payi — sürməyi-hur,
 Bir qayət ilə şəmali-xub
 Kim, Leyli olanda ona mətlub,
 Bir güzgüyə gər açıb gözünü,
 Güzgüdə görəydi öz-özünü,
 Öz arizinə olurdu meyli,
 Qılmazdı həvayi-hüsni-Leyli.
 Ol iki səmənborü səhiqəd,
 Bir-birinə oldular müqəyyəd.
 Ol iki xərabi-badəyi-zövq,
 Bir camdan içdilər meyi-şövq,
 Girdabi-bələyə oldular qərq,
 Qalmadı aralarında bir fərq.
 Ovzai-müxalif oldu yeksan,
 Guya iki təndə idi bir can.
 Hər kim sorar olsa Qeysə bir raz,
 Leylidən ona yetərdi avaz.
 Kim Leyliyə qılsa bir xitabı,
 Qeys idi ona verən cavabı.
 Eylərlər idi xəti-vəfa məşq,
 Artardı dəmadəm onlara eşq.
 Leylidə oxumaq iztirabı
 Olsa, rüxi-Qeys idi kitabı.
 Məşq etməyə Qeys alsa bir xət,
 Leyli qaşı idi ona sər xəf*.




Xətt üzrə qılırdı ol gözəllər,
 Min naz ilə bəhslər, cədəllər.
 Əmma nə cədəl — kəməli-ülfət,
 Nə bəhs — nəhayəti-məhəbbət.
 Çün bir neçə müddət ol iki pak
 Övqat keçirdilər tərəbnak .
 Eşq olduğu yerdə məxfi olmaz;
 Eşq içrə olan qərar bulmaz.
 Eşq atəşinə budur əlamət
 Kim, baş çəkə şö'leyi-məlamət.
 Hüsn afəti-eşq olub dəmadəm,
 Gəldikcə iradət oldu möhkəm.
 Bir qayətə yetdi nəş'əyi-hal
 Kim, oldu həvasü əql pəmal.
 Qalmaq zəbanə tabi-göftər
 Kim, eyləyələr məhəbbət izhar.
 Keyfiyyəti-halı qılmağa faş
 Gəlmişdi təkəllümə gözü qaş.
 Eylərdi gözilə bu, xitabı,
 Qaşılə verərdi ol cəvabı.
 Qaşü göz ilə olan təkəllüm,
 Həm qılmadı dəf'i-zənni-mərdüm.
 Mərdümdən olam, demə, kənarə!
 Mərdüm göz içindədir, nə çarə?*

Həmraz ikən ol iki vəfadar,
 Dəmsaz ikən ol iki cigər-xar,
 Rəf' oldu hicabi-şahidi-raz;
 Eşq oldu məlamət ilə dəmsaz.
 Aşiqlərə gizli qalmadı hal;
 Mə'lum oldu cəmi'i-əhval.
 Gərd ayineyi-nişatə düşdü,
 Minbə'd iş chtiyyətə düşdü.
 Söyləşməyə ol iki yeganə
 Qalmaq səbəb məgər bəhanə.
 Ta olmaya raz aşikara,
 Dövrən ilə qıldılar müdara,
 Bir növ' bəhanə ilə hərdəm




Könlünü qılırdı Qeys xürrəm.
 Qəsdən unudurdu dərşin ol zar,
 Leyliyə deyirdi: — "Ey vəfadar!
 Hifzi-səbəq etdi bağrımı xun,
 Məndən bilirəm, bilirsən əfzun,
 Mən bilmədiyim mənə oxutgil,
 Dərsim oxuyam qulaq tutgil!"
 Çün lövhələr üzrə xətt yazardı,
 Əmdən xəttini qələt yazardı.
 Yə'ni ki, xəta təvəhhüm edə,
 Ol gül açılıb təbəssüm edə*,
 Göftərə gələ ki: — "Bu , qələtdir,
 Tərk et ki, xilafi-rəsmi-xətdir!"
 Ola səbəbi-təkəllümi-yar,
 Fəhm etməyə müddəayi əğyar.
 Ətfal qılanda dövr bünyad,
 Vari belə eyləyəndə fəryad*,
 Ol, yarına ərzi-hal edərdi,
 Özgə dövrün xəyal edərdi.
 Qılmazlar idi sözünü mə'lum,
 Bilməzlər idi sözünə məfhum.
 Məktəbdən olan zamanlar azad
 Vəsl üçün edərdi hiylə bünyad:
 Qəsd ilə nihan edib kitabın,
 Həddən aşırardı iztirabın,
 Leyli yolunu tutub durardı,
 "Sən gördün ola?" — deyib sorardı.
 Yə'ni bu bəhanə ilə bir dəm,
 Yarın görə, ola şadü xürrəm,
 Elmi-xətə ömrün eyləyib sərf,
 Məşq etmiş idi həmin iki hərf:
 Bir səfhədə "lam"ü "ya" mükərrər
 Yazardı, onu qıldardı əzbər*
 Kim: — "Bu iki hərfdir muradım,
 Rövşən bular ilədir səvadım".


**BU, LEYLIYƏ ANASI
İTAB ETDİGİDİR**
və
**BƏHARİ-VƏSLİNƏ
XƏZAN YETDİGİDİR¹**

Çün məkr ilə Qeysi-bədsərəncam,
Bir neçə zaman keçirdi əyyam.
Tədbir ilə eşq zövq verməz,
Tədbir diyari-eşqə girməz.
Eşq ilə riya degil müvafiq,
Rüsvay gərək həmişə aşiq.
Dildən-dilə düşdü bu fəsanə,
Faş oldu bu macərə cəhanə
Kim:—"Qeys oluban əsiri-Leyli,
Leyli dəxi salmış ona meyli".
Tədrici-məbadi ilə nağah.
Leylinin anası oldu agah,
Odlara tutuşdu, yasə batdı,
Ol qönçədəhanə dil uzatdı.
Ya nar od olub, çəkib zəbanə,
Ol gülrüxə dedi yanə-yanə:
—"Key² şux! Nədir bu göftügülər
Qılmaq sənə tə'nə eybculər?
Nəyçün özünə ziyan edirsən?
Yaxşı adını yaman edirsən?
Nəyçün sənə tə'nə edə bədgu?
Namusuna layiq işmidir bu?
Nazik bədən ilə bərgi-gülsən,
Əmma nə deyim ikən yünülsən!
Lalə kimi səndə lütf çoxdur,
Əmma nə deyim, üzün açıqdur.
Təmkinini cünunə qılma təbdil!*"
Qızsan, ucuz olma, qədrini bil!

¹ Bu, anasının Leylini danlamasıdır və vüsal baharına payız gəlməsidir.

² Ki cy.



Hər surətə əks kimi baxma.
Hər gördüğüne su kimi axma.
Mey gərçi səfa verər dimağə,
Axdığı üçün düşər əyağə .
Güzgü kimi qatı üz lü olma!
Nərgiz kimi xiyrə gözlü olma!
Gözdən gərək olasan nihan sən,
Ta demək ola sənə ki, cansən.
Sən şəm'sən, uymagil həvayə
Kim, şəm'i həva verər fənayə .
Lö'bət kimi özünü bəzətmə.
Rövzən kimi kuçələr gözətmə.
Sağor kimi gözməgi hərəm et.
Nəgmə kimi pərdədə məqam et .
Sayə kimi hər yerə üz urma.
Heç kimsə ilə oturma, durma!
Sən sadəsən, özgə əhli-neyrəng,
Cəhd eylə verilməsin sənə rəng.
Dərlər səni eşqə mübtəlasən,
Biganələr ilə aşinasən.
Sən qandanü eşq zövqi qandan?
Sən qandanü dust şövqi qandan?
Oğlan əcəb olmaz olsa aşiq,
Aşiqlik işi qıza nə layiq?
Ey iki gözüm, yaman olur ar!
Namusumuzu itirmə, zinhar!..
Biz aləm içində niknamız,
Mə'rufi-təmami -xasü amız,
Nə nəng ilə dəxi edəlüm laf?
Biz deməyolim, sən eylə insaf!
Tut kim, sənə qiymazam məni-zar,
Məndən ulu bir müdəbbirin var.
Neylərsən əgər atan çətsə?
Qəhr ilə sənə siyasət etsə?
Minbə'd gəl eylə tərki-məkləb,
Bil əbcədini həmin cədü əb*.
Etmə qələm ilə məşqdən yad,

Suzən tutü nəqş eylə bünyad,
Əlfaldan eylə qat'i-ülfət,
Həmraz yetər yanında lö'bət.
Büt kimi bir evdə eylə mənzil.
Olma dəxi hər yənayə mail.
Ənqa kimi üzlet eylə pişə,
Öylə rəviş eylə kim, həmişə
Gərçi adın ola dildə məzkur,
Görmək səni ola qeyri-məqdur*.
Xoş ol ki, qızı həmişə gizlər,
Xud gizli gərək həmişə qızlar".

**BU, İNKAR İLƏ LEYLİ ANASINA
CAVAB VERDİGİDİR**

və
**MƏKTƏBDƏN ÇIXIB
SƏRAYI-MÖHNƏTƏ GİRDİGİDİR¹**

Leyli bu itabı çün eşitdi,
Öz könlündə müqərrər etdi
Kim, şö'bədeyi-sipehri-zalim,
Tərhlə eylədi nəqşi-namülayim*.
Əyyami-vüsələ yetdi hicran,
Vəqt oldu cigərlər ola büryan.
Əmma nə desin, nə çarə qılsın,
Tədbir nə olduğun nə bilsin?!
Naçar tutub təriqi-inkar,
Asari-təcahül etdi izhar*.
Gülzari-itabə ab verdi,
Giryani-giryani cəvab verdi:
—"Key, munisi-ruzigarım ana!
Dürcü-düri-şahvarım ana!*"
Sözlər dərşən ki, bilməzəm mən,
Məzmununu fəhm qılmazam mən.
Dərşən mə'suqu eşqu aşiq,

¹ Bu Leylinin inkarla (əhvalatı danmaqla) anasına cavab verməsi və məktəbdən çıxıb möhnət sarayına girməsidir.

Mən sadəzəmir tiffi-sadiq;
Bilməm nədir ol hədisə məzmun?
Söylə, necə olmayım digərgun?
Eşqin qılmazdı kimsə yadın,
Ha səndən eşitdim indi adın.
Billah, nədir, ana, eşqə məfhum?
Bu sirri-nihani eylə mə'lum!
Hadiyi-rəhi-muradım olğil!
Bu işvədə ustadım olğil!
Mən məktəbə rə'yim ilə getməni,
Bir şügli xilafi-rə'yin etməni*.
Həm sən dərşən ki: — "Məktəbə var!"
Həm dərşən sən ki: — "Getmə zinhar!"
Qanğı sözə e'tiqadım olsun?
Sənə necə e'timadım olsun?
Mən həm degiləm bu zəcrə qail
Kim, hərdəm olub çiraği-məhfıl,
Nacinslər ilə həmdəm olam,
Bir yerdə müqəyyədi-qəm olam.
Hər didədən edə-edə pərhis,
Övqat keçə küdurətəməz.
Peyvastə müəllim eyləyib cövr,
Gahi səbəq oxuda, gəhi dövr.
Billah, mənə həm bu idi məqsud,
Məktəbdə olurmu tiffi xoşnud?
Artıq bu sözü mükərrər etmə,
Lütf eylə, məni mükəddər etmə!"
Çün ana eşitdi bu cəvabi,
Tərk etdi şikayətü itabi.
Şəksiz ona rövşən oldu k'ol¹ mah,
Aşiqlikdən degildir agah.
Bihudədir ol qamu fəsanə
Kim, aşiqdir filan filanə.
Çün vəqəə şək məhəlli oldu,

¹ Ki ol.



Ol vaqədən təsəlli oldu.
 Leyli həm oturdu cvdə naçar,
 Düzdü sədəfinə dürri-şəhvar ...
 Bir bürcdə sabit oldu əxtər,
 Məhbusi-xəzanə oldu gövhər*.
 Lə'l oldu əsiri-sineyi-səng,
 Həbs oldu gülabə şişeyi-təng*.
 Qəmdən siyəh oldu ruzigarı,
 Nomid,¹ dili-ümidvarı.
 Ah eylər idi, vəli, nə hasil?
 Ol yel açamazdı qönçeyi-dil.
 Göz yaşı tökərdi, leyk nə sud,
 Bitməzdı onunla nəxli-məqsud.
 Zülfı kimi piçü tabə düşdü,
 Heyran qalıb iztirabə aüşdü.
 Ağzı kimi xülqün etdi qəm dar;
 Çeşmi kimi cismi oldu bimar.
 Nə dərđini saxlasa qərari,
 Nə şərhı-qəm etsə qəmgüsari.
 Fənuşi-xəyalə döndü ol şəm',
 Könlünü qılıb xəyal ilə cəm,
 Hərdəm çəkib ol qəm içrə min ah,
 Səbr etdi zərurət ilə ol mah.
 Dərd ilə düzüb təraneyi-qəm,
 Bu bir qəzəli oxurdu hər dəm:

QƏZƏLİ-LEYLİ

Fələk ayırdı məni cövr ilə cananımdan,
 Həzər etməzmi əcəb naləvü əfğanımdan?

Oda yandırmasa gər şö'lə ilə nöh fələki,
 Nə bitər atəşi-ahi-dili-suzanımdan?

Qəmi-pünhan məni öldürdü, bu həm bir qəm kim,
 Gülrüxüm olmadı agoh qəmi-pünhanımdan.

¹ nomid-naümid.



Ah idi həmnəfəsim, ah ki, ol həm axır
 Çıxdı ikrah qılıb külbeyi-əhzanımdan.

Mən, nə hacət ki, qılam daği-nihanım şərhin?
 Aqibət zahir olur çaki-giribanımdan.

Həq bilir, yar degil canü dilimdən qaib,
 Nola gər qaib isə dideyi-giryanımdan.

Can əgər çıxsə tənimdən əsəri-mehri ilə,
 Əsəri-mehrini sanman ki, çıxar canımdan.

Lütf edib sən məgər, ey bad, bu gündən böylə
 Verəsən bir xəbər ol sərvı-xuramanımdan.

Ey Füzuli, qəmi-hicr ilə pərişandır hal,
 Kimsə agah degil həli-pərişanımdan.

TƏMAMİYİ-SÜXƏN¹

Saqi, gətir ol meyi-muğani
 Kim, unudalım qəmi-cəhani!
 Rəhm eylə ki, qəsdi-can edər qəm,
 Bağrım sitəm ilə qan edər qəm.
 Qıl əqlimi badə ilə zail,
 Çərxin sitəmindən eylə qafil.
 Fəryad ki, çərx bivəfadır,
 Daim işi cövr ilə cəfadır.
 Bir adət ilə mədarı yoxdur,
 Dövrünün e'tibarı yoxdur.
 Gər həmnəfəs etsə iki yarı,
 Bir yerə gətirsə iki zarı,
 Əlbəttə, səbəb salar araya,
 Onları əsir edər bəlayə.
 Billah, nə yamandır aşinalıq,
 Çün vaqə olur yenə cüdalıq.

¹ Sözüün tamamlanması.

GÜZARİŞİ-HALİ-MƏCNUN¹

Gülzari-kəlam bağbanı
Böylə bozəmiş bu bustanı
Kim, sərvə-riyazi-möhnətü dərd,
Sövdazədə Qeysi-dərdpərvərd
Hər sübh gedərdi məktəbə şad,
Məktəbdə olurdu qəmdən azad.
Məşqi-xəti-hüsni-yar edərdi,
Dəf'i-qəmi-ruzigar edərdi.
Zövq ilə tutub təriqi-sabiq,
Adət üzərinə sübhi-sadiq
Gəldi genə məktəbə fərhənak
Ta kim, qıla zövqi-vəsli idrak.
Gördü ki, behiştə hur gəlməz,
Gün çıxdı, hənuz nur gəlməz,
Xurşidsiz oldu ruz ta şəb*,
Oldu başına qaranqu məktəb.
Bildirdi ki, sipehri-şö'bədəbaz,
Bir şö'bədə cəlayibdir ağaz.
Əlbəttə, cəfayi-tə'ni-əğyar
Ol gül yoluna buraxdı bir xar.
Nomid olub etdi nalə bünyad,
Dedi: — "Nədir, ey fələk, bu bidad?
Nətdim sənə, qəsd-i-canım etdin?
Qət'i-rəhi-dilsitanım etdin?*"
Kəsdin tələbi-qərəzdə rahım,
Bildirdi mənə kim, nədir günahım?
Əvvəl mənə cələdin mükərrəm,
Vəsli-sənəm ilə şadü xürrəm,
Döndün, niyə böylə cövr edərsən?
Ol dövrə nəqiz dövr edərsən?*"
Vəhm cələmədinmi kim, çəkib ah,
Suzi-cigər ilə bir səhərgah
Yandıram oda doquz rəvaqın,
Suzin sənə bildirəm fəraqın?

¹ Məcnunun halının təsviri.



Tədbir qıl, ey müəllimi-pir,
Et sehr ilə ol pəriyi təsxir!
Ancaq mənə sanma yetdi bu qəm
Kim, yetdi mənə yetən sənə həm.
Düş, ey əlif, istiqamətindən,
Şərm eylə bu qəddü qamətindən!
Qəddi həvəsilə dəm urarsan,
Ol getdi, əcəb ki, sən durarsan!
Ey nun! Çü nihandır əbruyi-yar,
Sən dəxi nəzərdə durma, zinhar!
Ey mim! Çü ağzı oldu qəib,
Oldu sənə həm ədəm münasib!*"
Olsan nola, ey dəvat, diltəng:
Ayineyi-xatirin tutub jəng,
Ol türreyi-mişkbudan ayrı
Hicran qara bağrın cəyləmiş su.
Ey xamə! Sərişkbar olubsan,
Sərgəştəvü biqərar olubsan!
Guya bu gün etməmiş müyössər
Dövrən sənə dəstbusi-dilbər.
Ey lövh! O xəttin eylə yadın!
Qıl sinədə nəqş qəm səvadın!*"*
Bir neçə gün ol əsiri-hicran,
Məktəbdə gəzib qılırdı əfğan,
Hər ruz fəğanı ilə ta şəb,
Tə'zib çəkərdi əhli-məktəb.
Şəb həm qılıban fəğanü zari,
Eylərdi müxatəb ol nigari:
—"Key göz nuri, könül süruri!
Sənsiz gözümün yox oldu nuri.
Əvvəl nə idi bu aşinalıq?
Axır niyə cələdin cüdalıq?
Əvvəl niyə cələdin mənə məsi,
İzhari-məhəbbət ilə pabəst?
Axır nə üçün xumarə saldın,
Bu möhnəti-intizarə saldın?
Saldın dili-zarə nari-firqət,
Qıldın gözümü pür abi-həsət!

Könlüm odu qıldı yanə-yanə
 Ahəng şəfəq tək asimanə.
 Yaşım suyu oldu varə-varə
 Bir bəhr ki, yox ona kənarə.
 Mən istəmərəm bu gündə həmdəm,
 Yanımdan ilət xəyalını həm!
 Olmaya düşüb xəyalın, ey məh,
 Oda yana, suya bata nagəh.
 Sərməsti-şərabı-ıştiyaqəm,
 Mədhuşı-təhəyyüri-fəraqəm,
 Qoyma qəmini mənimlə həmrəh,
 Faş eylərəm onu xəlqə nagəh.
 Sərməstdə ixtiyar olmaz,
 Mədhuşda e'tibar olmaz.
 Can oldu qəmin yolunda bərbad,
 Təşvişi-fənadən oldum azad.
 Göstərdi mənə qəmin məzaqi
 Eysi-əbədi, nişati-baqi.
 Gər gəlsə əcəl, mənim nəm¹ ala
 Can xud yoxdur, məgər qəm ala.
 Şəm'i-şəbi-möhnətü bəlayəm,
 Aşüfteyi-cünbüşü-həvayəm*.
 Suzi-dil ilə tökülsə yaşım,
 Tiği-qəm ilə kəsilsə başım,
 Candan çıxarıb həvayı-eşqi,
 Tərk eylərəm bəlayi-eşqi.
 Bu günləri kim, qəm içrə zarəm,
 Hicran ələmilə biqərarəm,
 Gər nameyi-ömrü kilki-təqdir
 Gündür deyibən qılırsa təhrir,
 Eylər məni ol hesab məğbun
 Kim, surəti-haldır digərgun.
 Gün şərti demişlər afitabi,
 Billah ki, bu nüktədir hesabı.

¹ nəyim.

Hər gün ki, görünməz afitabım,
 Mən gün demərəm budur hesabım.
 Yox kimsə bu dərdi-dildən aqah,
 Bu dərdi-dil ilə neyləyim, ah?!
 Dərdim sözə gəldicincə artar,
 Oddur, yel ilə zəbanə dartar".
 Əyyami-vüsali eyləyib yad,
 Ol xəstə bu şe'ri etdi bünyad:

QƏZƏLİ-MƏCNUN

Ey xoş ol günlər ki, mən həmrəz idim canan ilə,
 Ne'məti-vəslin görüb, nazın çəkərdim can ilə.

Görməmişdi gülşəni-eyşim xəzani-təfriqə,
 Olmamışdı tirə əyyamım şəbi-hicran ilə.

Məhvəşimdən, dustlar, dövrən cüda istər məni,
 Düşmənimdir, hiç bilmən netmişəm¹ dövrən ilə?

Yetsə gər aşiqlərin əflakə əfğanı, nə sud,
 Yetmək olmaz məhvəşlər vəslinə əfğan ilə.

Yaşırıb saxlardım eldən daği-hicranın, əgər
 Etmək olsaydı müdara didəyi-giryan ilə.

Zövqdən dibaçə bağlandı kitabı-ömrümə,
 Qoymadı dövrən keçə ovqatım ol ünvan ilə.

Ey, Füzuli, əxtəri-bəxtim müsaid olmadı
 Kim, olam bir dəm müqarın ol məhi-taban ilə.

TƏMAMİYİ-SUXƏN

Söz müxtəsər: ol əsiri-sevda,
 Bir növ ilə oldu xəlqə rüsva
 Kim, Qeys ikən, oldu adı Məcnun,
 Əhvalını etdi qəm digərgun.

¹ nə etmişəm.



BU, LEYLIYƏ MƏCNUN
GÜZƏRDƏ MÜQABİLOLDUĞUDUR
və
GÜN MÜQABİLİNDƏ HİLALI-MEHRI
BƏDRİ-KAMİL OLDUĞUDUR¹

Bir gün ki, bahari-aləməfruz
Vermişdi cəhanə feyzi-novruz,
Salmışdı niqab çöhrədən gül,
Çəkmişdi sürudi-nalə bülbül.
Şəbnəm meyi-nabı ilə lalə
Doldurmuş idi qızıl piyalə.
Olmuşdu gül ilə səbzeyi-tər
Firuzəfiruz, lə'lpərvər*.
Bir neçə müsahibi-vəfadar
Məcnuni-şikəsteyi görüb zar,
Hər yan dedilər ki: — "Ey bəlakeş!
Gül çağıdır, olmagil müşəvvəş!
Bu fəsldə adəmi gərək şad,
Ənduhü bəlavü qəmdən azad!
Çün əbr degilsən, olma giryan,
Çün seyl degilsən, etmə əfğan!
Gül kimi buraxma sinənə çək!
Səbzə kimi etmə bəstərin xək!
Kəmtər özünü əsiri-qəm qıl,
Lütf eylə, xüramə gəl, kərəm qıl!
Səhra tutalım, mey içəlim şad,
Ənduh ilə olma böylə mö'tad!
Ey qönçədəhanü sərvqamət,
Gül, oyna, zamani et fərağət!
Pakizə vücudə heyfdir qəm,
Böylə dəxi qalmaya bu aləm,
Şayəd açıla güli-muradın,
Möhkəm qıl əsasi-e'tiqadın!
Seyr üzrə bu novbahar fəslü

¹ Bu, Məcnunun gözərkən Leyliylə qarşılaşması və günəş qarşısında məhəbbət hilalının bədrələnməsidir.



Şayəd buluna nigar vəslü".
Məcnuni-həzin ayağa durdu,
Səhrələrə seyr üçün üz urdu.
Giryan-giryan qılırdı seyran,
Heyran-heyran gözirdi hər yan,
Gəh səbzəyə ərzi-raz edərdi,
Gəh laləyə min niyaz edərdi,
Çəşminə sürərdi lalə dağın,
Aşiq samban öpüb ayağın.
Nərgis gözünə nigah edərdi,
Yarın gözün anıb, ah edərdi.
Söylərdi bənəfşəyə qəmi-dil
Kim, söyləyə yərə olsa vas il.
Bülbüllərə şərh edərdi halın,
Qumrulara möhnətü məlalın.
Hər türfə çiçək görüb çəkib ah,
Mənzil-mənzil gəzərdi, nagağ
Bir mənzilə düşdü rəhgüzari
Kim, seyrdə idi onda yari,
Bir neçə pərirüx ilə həmdəm,
Məcnuni-şikəstədən müqəddəm
Leyli güzər etmiş ol fəzaya,
Salmış gülü lalə üzrə sayə.
Bir səbzəyə səbz xərgəh urmuş,
Məh səhni-çəməndə halə qurmuş*;
Qönçə kimi ol lətif xərgah,
Gül bərgi kimi içində ol mah.
Məcnunə müqabil oldu Leyli,
Bəhri-qəmə yetdi dərd seyli*.
Leyli demə — şəm'i-məclisəfruz,
Məcnun demə — atəşi-cigərsuz.
Leyli demə — cənnət içrə bir hur,
Məcnun demə — zülmət içrə bir nur.
Leyli demə — övci-hüsənə bir mah,
Məcnun demə — mülki-eşqə bir şah.
Leyli demə — bir yeganeyi-dəhr,
Məcnun demə — bir fəsaneyi-şəhr.



Leyli — çəmən-i-bəla nihalı,
 Məcnun — fələki-vəfa hilal.
 Leyli — məhi-asimani-həşmət,
 Məcnun — şəhi-kişvəri-mələmət.
 Leyli — səfi-əhli-hüsn əmiri,
 Məcnun — səri-kuyi-qəm fəqiri.
 Leyli işi — işvəvi kirişmə,
 Məcnun gözü yaşı çeşmə-çeşmə.
 Leyliyü nişati-hüsn kami,
 Məcnunü bəlayi-eşq dami.
 Leyliyü lətafəti-dilaray,
 Məcnunü mələməti-qəməfzay.
 Leylidə kəməli-hüsn ilə zövq,
 Məcnunda cəməli-Leyliyə şövq.
 Leyli — sədəfi-həyəyə bir dür,
 Məcnuna onunla min təfaxür.
 Leylidə vüsali-dust meyli,
 Məcnunda həm arizuyi-Leyli.
 Ol iki səhiqədü səmənber,
 Bir-birinə oldular bərabər;
 Fuladə sataşdı səngi-xarə,
 Od düşdü qərarü ixtiyarə*.
 Bir sazə düzüldü ol iki tar,
 Gərm oldu rəvaci-naley-i-zar*.
 Ol baxdı buna nişat buldu,
 Bu gördü onu müqəyyəd oldu.
 Məcnunda qərar tutmayıb huş,
 Dəryayi-təhəyyür eylədi cuş,
 Bir dəm baxa bilmədi ol ayə,
 Döşəndi yer üzrə misli-sayə.
 Leyli həm itirdi ixtiyarın,
 Bir dəm görə bilmədi nigarın,
 Heyranlığı ol məqamə yetdi
 Kim, düşdü ayaqdan, usu¹ getdi.
 Gül suyu səpib rəvan üzünə,

¹ Usu—ağlı



Leylini gətirdilər özünə.
 Hər yan dedilər ona ki: — "Ey mah!
 Nagəh, olur atan-anan ağah
 Kim, qeyr ilə aşına olubsan,
 Bir dilbərə mübtəla olubsan.
 Verməz bu rəviş nəticəyi-xub,
 Şayəstə degil sənə bu üslub!
 Yaxşı nəzər eyləsən yamandır,
 Həm bizə və həm sənə ziyandır!"
 Ondan götürüb büsatü xərgah,
 Ol mahliqayı xahü naxah
 Öz bürcünə qıldılar rəvanə,
 Ta olmaya vaqif ata-anə.
 Söz demədilər bu macəradən,
 Nə gəncdənü nə əjdəhadən.
 Məcnunu həm etdi çeşmi-xunbar
 Sular saçıban üzünə, bidar.
 Gördü ki, nigardan nişan yox,
 Bir cismi-füsürdə var, can yox.
 Divanə qalib, pəri gedibdir,
 Sahib onu dilbəri gedibdir.
 Çək eylədi camə, çəkdi nalə,
 Halı bədəl oldu özgə halə.
 Tərk etdi libasi-lələguni,
 Rəxt oldu təninə əşki-xuni.
 Gər matəm üçün misali-xamə,
 Sarmışdı başa siyəh əməmə*.
 Çizgindi başına dudi-ahi,
 Yandırdı əməmey-i-siyahi.
 İkrax ilə çıxdı pırəhəndən,
 Ar etdi şəhidi-qəm kəfəndən.
 Nə'leyni buraxdı ol bələcu
 Kim, aşiqə payibənddir bu.
 Həmdəmlərə üzr qıldı ağaz:
 —"Key bir neçə həmnəşinü həmrəz!
 Seylabi-hücumi-əşk yetdi,
 Mən şiftəhalı qər q etdi.



Olman¹ mənə-xəstə ilə həmdəm
 Ta batmayasız bu suya siz həm,
 Mən rəngi-mələmətə boyandım,
 Sevdazədəlik oduna yandım,
 Əlbəttə, bu od ki, düşdü canə,
 Axır tutuşub çəkər zəbanə.
 Düşvar bələmi səhl sanman!²
 Siz dəxi mənim oduma yanman!³
 Məndən sizə düşməsin bir əxgər*,
 Çün dəgmədi xeyr, dəgməsin şər.
 Sövda siyəh etdi ruzigarım,
 Eşq aldı inani -ixtiyarım.
 Mən bir quşam, uçdum aşiyandan,
 Mən qandañü meyli-xanə qandan?!
 Qılman⁴ mənə ev hekayətin çox,
 Dəxi mənim onda getməyim yox!
 Sizdən sorar olsa ata halım,
 Keyfiyyəti-möhnətü mələhim,
 Söylən⁵ ki: — "Fənayə verdi rəxtin,
 Əyyam siyah qıldı bəxtin.
 Ey piri-şikəstəhalü naşad,
 Tanriçün əlimdən eyləmə dad!
 Demə ki, "nədir bu macəralər?"
 Səndən mənə yetdi bu bələlər!
 Mən bilməz idim qəmi-cəhanı,
 Təşvişi-zəminü asımanı.
 Asudə sərəçeyi-ədəmdə
 Nə qüssədə idimü nə qəmdə.
 Bilməzlik ilə xoş idi halım,
 Nə hüsn, nə eşq idi xəyalım.
 Sən vasiteyi-vücludim oldun,
 Sən manei-feyzi-cudim oldun!
 Umdun ki, mənimlə olasan şad,

- 1 Olmayın.
- 2 Sanmayın.
- 3 Yanmayın.
- 4 Qılmayın.
- 5 Söyləyin.



Dərda ki, ümidin oldu bərbad.
 Mən yox olubam, sən indi var ol!
 Özgə xələfə ümidvar ol.
 Mə'zur tut, ey əziz , mə'zur!
 Mən qəsd ilə səndən olmadım dur.
 Çox sidq ilə eylədim ona əzm
 Kim, dövləti-vəslinə edəm cəzm ,
 Su saldı yoluma əşki-həsərət,
 Damanımı tutdu xari-möhnət".
 Təhrir qılıb münasibi-hal,
 Bu şe'ri həm etdi ona irsal:

QƏZƏL

Fəzayi-eşqi çün gördüm, səlahi-əqlədən durəm,
 Məni rüsva görüb, eyb etmə, ey naseh ki, mə'zurəm!
 Əgər çaki-giriban eyləsəm, mən' eyləmən,¹ çün mən
 Mətai-nəngdən ari, libasi-ardən urəm .
 Mənü səhrayi-vəhşət, mənzil etməm afiyət küncün,
 Əsiri-dami-zülmət olmazam, çün talibi-nurəm*.
 Təmerrüd , əql fərmanından etsəm, dustlar, billah,
 Məni rə'yimlə sanman,² eşq sultaninə mə'murəm.
 Mənə kim tə'nə eylər, kim nəsihət əhli-ələmdən,
 Xoşam kim, e'tibari-eşq ilə hər dildə məzkurəm.
 Bələyi-eşqü dərdu-dust tərkin qılmazam, zahid,
 Nə müştəqi-behiştəm sən kimi, nə talibi-hurəm.
 Xəyali-çini-zülfü taqi-əbrusilə zövqüm gör,
 Sanasan həşmət ilə Kəsriyəm , qədr ilə Fəğfurəm .
 Qərəz bir ad imiş ələmdə, mən həm eylərəm bir ad,
 Bihəmdillah, Füzuli, rindü rüsvalıqda məşhurəm.

- 1 Eyləməyin.
- 2 Sanmayın.



TƏMAMİYİ-SÜXƏN

Ol şiveyi-eşq içində mahir,
 Qıldıqda vəsiyyətini axir,
 Tutdu gözədid təriqi-vəhşət,
 Əshabdən inqitai-ülfət*.
 Səhrayə düşüb günəş misali,
 Tənha yürür oldu laübali.
 Hər daşə ki, yetdi tökdü yaşın,
 Lə'l eylədi kuhü dəşt daşın,
 Gözyaşını bəs ki, tökdü hər su,
 Hər mərhələdən axıtdı min cu.
 Bir əbri-bəla idi, güvahi:
 Baran — sirişki, bərq — ahi.
 Baran ilə bərqi cismü candan,
 Bir mərtəbədə ki, bundan, ondan
 Dəryalərə yetmə ləm'əyi-tab,
 Səhralərə düşsə qətreysi-ab,
 Dəryalər olurdu cümlə səhra,
 Səhralər olurdu cümlə dərya.
 Fəryad ilə doldurub bu deyri,
 Fəryadə gətirdi vəhşü teyri.
 Əfğanı yetirdi asimanə,
 Atəş salıb ah ilə cəhanə.

BU, MƏCNUN ATASININ
 VAQIFI-HAL OLDUĞUDUR

və
 ONU BİYABANI-MÖHNƏTDƏ
 BULDUĞUDUR¹

Gəncinəgüşayi-göncgöftər
 Olmuş bu əda ilə gühərbar*
 K'ol bir neçə biqərarü məhzun,
 Naçar qılıb vidai-Məcnun,

¹ Bu, Məcnun atasının əhvalatından xəbərdar olması və onu möhnət səhrasında tapmasıdır.



Nomid dönüb şikəstəvü xar,
 Qıldılar atasını xəbərdar.
 Ol pir çü vaqif oldu halə,
 Məcnun kimi etdi ahü nalə.
 Səhralərə tutdu seyl tək üz,
 Vadilərə açdı çeşmə tək göz,
 Çox aradı, gəzdi hər məkanı,
 Bulunmadı oğlunun nişanı.
 Ta aqibət ol şikəstəhali
 Bir guşədə gördü laübali.
 Düşmüş yerə, xaksarı qəmnak,
 Əhvalı xərabü sinəsi çak.
 Dönmüş gülü-sürxi zə'fəranə,
 Şimşadi-lətifi xizəranə*.
 Ayinəsini qubar tutmuş,
 Jəngi-qəmi-ruzigar tutmuş;
 Etmiş əlifin sitəm yükü dal,
 Qılmış qələmin fələk qəmi nal*.
 Həmsöhbəti murü həmdəmi mar,
 Təkyəgəhi xakü bəstəri xar.
 Xar üzrə ona dəlik-dəlik tən,
 Açmış qəm evinə dürlü rövzən*.
 Ol pir, çü gördü surəti-hal ,
 Surət kimi qaldı bir zaman lal*.
 Bir ləhzə onu təhəyyür aldı,
 Heyrət gözü ilə baxa qaldı.
 Sonra yaxa yırtıb etdi fəryad:
 —"Key bülbüli-bustani-bidad!
 Hali-dilini mənə bəyan et,
 Əsrari-nihanini əyan et.
 Kim aldı əlindən ixtiyarın?
 Kim eylədi tirə ruzigarın?
 Billah, netə¹ biqərar olubsan,
 Aşüfteyi-ruzigar olubsan!

¹ neçə



Nə seyrdəsən, sənə tələb nə?
 Bu naleyı-zarınə səbəb nə?
 Dəryadə isə sənə düri-kam,
 Sən söylə, mən eyləyim sərəncam.
 Zülmətdə isə şəm'i-məqsud,
 Rövşən qılı məndən istə mövcud".
 Məcnun dedi: "Ey mənə verən pənd,
 Danayı-süxənvəri xirədmənd!
 Kimsən, nədürür bu göftgülər,
 Bifaidə batil arizulər?
 Get, dərdimə sən dəva degilsən,
 Bigənəsən, aşına degilsən!
 Mən böylə kəlamə tutmazam guş,
 Leyli sözü söylə, yoxsa xamuş!"
 Dedi: — "Mənəm atan, ey bəlakəş,
 Mən səngi-mələmətəm, sən atəş!
 Dedi: — "Nədir, atə, yoxsa anə?
 Leyli görək, özgədir fəsanə".
 Çün gördu itaətində ehmal,
 Bildi ki, fəqir özgədir hal,
 Verdi bu firib ilə təsəlli
 Kim: — "Dur gedəlim, çağırdı Leyli!
 Leyli bizə gəldi, mihmandır,
 Lə'li tələbində dürfəşandır"*.
 Məcnun ki, eşitdi Leyli adın,
 Sandı ki, fələk verər muradın.
 "Təbbək" deyib ayəgə durdu,
 Ol kə'beyi məqsədə üz urdu.
 Pır ilə cəvami diltəkəstə,
 Gəldi evə dilfigaru xəstə.
 Başında həvayə vətə Leyli,
 Nə ata qənti, nə ana meyli.
 Gah ata nəsihət etdi ağaz,
 Gah anası oldu pəndpərdaz.



BU, MƏCNUNA ANASI
 PƏND VERDİGİDİR

və
 BUSTANI-MƏLAMƏTDƏN
 XARI-NƏDAMƏT DƏRDİGİDİR¹

Key rahəti-canü nuri-didə!
 Fərzəndi-yeganeyi-güzidə!*

Şə'nində rəyasəti-ərəb var,
 Mirasi-şücaətü ədəb var.
 Əlvəri-müluki tut həmişə,
 Ayini-şücaət eylə pişə*.
 Əbruyi-xəm isə gər muradın,
 Süst etmə kəmanə e'tiqadın!
 Müjgani-siyahdən gətür dil,
 Ol navəki-cansitanə mail!
 Olsan nigərani-qəddü qamət,
 Qıl nizeyi-xunfəşanə rəğbət!
 Gər zülf ilə görmək istəsən xal,
 Gör hey'əti-nöqtə, peykəri-dal!*


Gönlün gözü qaşə olsa məftun,
 Gör dideyi-eynü əbruyi-nun!*

Sən sərvsən, olmagil giranbar!
 Azad ola gör, nə kim giriftar!
 Sən lə'lsən, olmagil səbüksəng,
 Döndərmə günoş görüb rəvan rəng!*

Etmə özünü hübabmənənd,
 Başında olan həvayə xürsənd!*

Kim, yoxdurur ol həvayə bünyad,
 Başın olur ol həvadə bərbad.
 Sərgərmlik etmə şəm'nisbət,
 Suzi-qəmi-eşq ilə mürüvvət*.
 Gör şəm'i necə düşər bolayə,


¹ Bu, anasının Məcnuna nəsihət verməsidir və danlaq bağçasından peşimanlıq tikani dörməsidir.



Başına gedən, gedər fənayə.
 Zövqi-dilü didə qılma adət!
 Salma meyü şahidə iradət!*
 Məhbubü mey ilə bəsləyən can
 Sənma olur əhli-əqlü iman!
 Əqlimi olur müdam məstin?
 İmani olurmu bütperəstin?
 Şe'rə həvəs etmə kim, yamandır,
 Yaxşı desələr onu, yalandır!
 Hala qıla gör kəmal hasil,
 Fövt etmə məcal, gəzmə qafil!
 Ey bağı-ümidimiz nihali,
 Qılma bizi nəng payimali!
 Məhbub həm istəsən, kəm olmaz,
 Biz kim, səniniz, sənə qəm olmaz.
 Vardır bu həşəmdə min qəbilə,
 Hər taifə içrə min cəmilə.
 Bir-bir qılalım qəmu sənə ərz,
 Yetsin yerinə bizə olan fərz.
 Bir sərvə-səhiqədü səmənber
 Təzvicini edəlim müqərrər,*
 Tə'yin edəlim sənə məhü sal,
 Sərf eyləyə bildiyincə əmval,
 Sən tutma həmin tərqi-vəhşət,
 Qət'i-nəsəb eyləmə əmanət!
 Bizdən bu nəsihəti qəbul et!
 Hər ləhzə bizi, yetər məlul et!
 Üşşaq səfahətin qılıb yad,
 Bu şe'ri nə xoş demiş bir ustad:

QƏZƏLİ-USTAD

Can vermə qəmi-eşqə ki, eşq afəti-candır,
 Eşq afəti-can olduğu məşhuri-cahandır!
 Sud istəmə sövdəyi-qəmi-eşqdə hərgiz
 Kim, hasili-sövdəyi-qəmi-eşq ziyandır!



Hər əbruyi-xəm qəllinə bir xəncəri-xunriz,
 Hər zülfi-siyəh qəsdinə bir əf'i ilandır!

Yaxşı görünür surəti məhvəşlərin, əmma
 Yaxşı nəzər etdikdə, sərəncamı yamandır!

Eşq içrə əzab olduğun ondan bilirəm kim,
 Hər kimsə ki, aşıqdır, işi ahü fəğandır!

Yad etmə qara gözlülərin mərdümi-çəşmin,
 Mərdüm deyib aldanma kim, içdikləri qandır!

Gər dersə Füzuli ki: — "Gözəllərdə vəfa var",
 Aldanma ki, şair sözü, əlbəttə. yalandır.

BU, MƏCNUNUN NƏSİHƏT QƏBUL ETMƏDİGİDİR və ATASININ DƏRDİ DƏRMANƏ YETMƏDİGYİDİR

Məcnun ki, eşitdi bu xitabı,
 Verdi bu əda ilə cəvabi:
 —"Key ruhi-rəvanım ata, ana!
 Kami-dilü canım ata, ana!
 Təhqi qədibəm, işim xətdir,
 Hər nə desəniz mənə rəvadır.
 Aludeyi-rəngi-dudi-ahəm,
 Zilli-günəh ilə rusiyahəm*.
 Mən həm olubam bu işdən agah,
 Əmma nə deyim, nə söyləyim? Ah!
 Yoxdur bu işimdə ixtiyarım,
 Zəbtimdə inani-iqtidarım!
 Əql oldu zəifü eşq qalib,
 Xatir nigəran, nigar cazib.
 Tutdu tənü canımı gəmi-yar,
 Qeyrəl-məhbub leysə fiddar.*
 Məndə dəxi necə mənlik olsun,
 Məndən məni istəyən nə bulsun?



Təqdir çü böylədir, nə tədbir,
 Təqdiri edərmi kimsə təgyir?
 Olsaydı mənə nişat ruzi,
 İstərmi idim bu dərdü suzi?
 Gər səhhətə qadir olsa bimar,
 Dərdə özünlə eyləməz giriftar.
 Əl versə gədayə padişahıq,
 Sanmın ki, qılır dəxi gədalıq.
 Fitrətdə nə halət olsa məqsum,
 Rəf' olmadığıdır əmri-mə'lum.
 İslahıma eyləmin təəmmül
 Kim, gül tikan olmazü tikan gül.
 Keyfiyyəti-abü cövhəri-xak,
 Demin ki, ola qəbuli-idrak.
 Su süfləliyindən ayrılırmı?
 Od yandıra bilməyə bilirmi?
 Ol gün ki, rəhimdə kilki-qüdrət,
 İcadıma verdi zibi-surət,
 Doldurdu həva ilə dimağım,
 Sevda ilə bağladı ayağım.
 Doldu bədənimdəki rəgü pust,
 Başdan-ayağa məhəbbəti-dust.
 Mülk eylədi könlümü bəlayə,
 Vəqf eylədi canımı cəfayə.
 Yox məndə bu hökmdən təxəllüf,
 Ol maliki-vəqfədir təsərrüf.
 Dərdi-əzəli dəva bulurmu?
 Mehri-əbədi fəna bulurmu?
 Mən şəm'i-səraçeyi-fəraqəm,
 Suzi-cigər ilə xoşməzaqəm.
 Məndən diləyən bu suzi zail,
 Bidadimə olmuş ola mail.
 Şəm'in ki, həyatı oldu atəş,
 Halı onun atəşilədir xoş.
 Oddan diləyən onun nəcatın,
 Fani diləmiş ola həyatın*.
 Düşmənlüyə dustluq qılıb ad,
 Tədbiri-nəcatım eyləmin yad.



Mən qərqeyi-bəhri-şövqi-yarəm,
 Bərhəmzədəyi-qəmi-nigarəm,
 Ancaq səbəbi-qərarım oldur,
 Arami-dili-figarım oldur.
 Onunla edin bu dərdə mərhəm,
 Urman¹ dəxi özgə kimsədən dəm.
 Dərsiz mənə var dilrübələr,
 Leyli kimi çox pəriləqələr...
 Billah, deməniliz bu hərfi zinhar!
 Aləmdə bir ondan özgə kim var?
 Bülbül gül üçün qılanda nalə,
 Dərdinə dəva olurmu lalə?
 Xosrov degiləm ki, mənə dilbər
 Şirin ola gah, gah Şəkkər!*
 Mən yekcəhətəm təriqətimdə,
 Təgyir işi yox cibillətimdə".
 Üzrünü bəyan edib həm ol dəm
 Təqrirə gətirdi bir qəzəl həm:

BU QƏZƏL MƏCNUNİ-DİLİPƏZİRİNDİR

Eşq dərdi, ey müalic, qabili-dərman degil!
 Cövhərindən eyləmək cismi cüda asan degil!

Dövr cövründən şikayət edənə aşiq demən,²
 Eşq məsti vaqifi-keyfiyyəti-dövrən degil!

Şəhrdən səhrayə bir fərq olduğun hər kim bilir,
 Bilmiş ol kim, eşq səhrasında sərgərdan degil.

Hər kim idrak eylər öz keyfiyyəti-halın, hənuz
 Dust rüxsarınə eyni-şövq ilə heyran degil.

Canı canan ittihadı fariq eylər cismdən,
 Cismdən agah olan can vasili-canan degil*.

Der imiş düşmən ki, həmdəmdir Füzuli yar ilə,
 Hər sözü böhtan isə, həqqa, bu söz böhtan degil

¹ vurmayın.

² deməyin.



BU, MƏCNUNUN ATASI
LEYLİYƏ XASTARLIĞIDIR

və

LEYLİ ATASININ
MƏCNUNDAN BİZARLIĞIDIR¹

Saqi, gətir ol şərabi-nabi
Kim, yetdi nisabə* qəm hesabı.
Qəm düşməni-cani-mübtəladır,
Dəf eyləyə gör ki, bir bələdir!
Söz cövhərinə olan xiridar,
Bu növ ilə gərm qıldı bazar
Kim, aciz olub qəm içrə ol pir,
Məcnununa qıldı fikri-zəncir.
Bildi ki, gər olmaz olsa Leyli,
Mümkün degil olmağı təsəlli.
Qıldı tələbin özüünə lazım,
Cəm etdi əaliyü əazim*.
Ümmid ilə bağladı umub kam,
Ol Kə'beyi-arizuyə chram.
Çün Leyli atası bildi hali,
Uydurdu əkabirü əali*.
Qarşılarına olub rəvanə,
Qıldı olar ilə əzmi-xanə.
— "Əhlən və səhlən!" — deyib dəmadəm,
Min göz dedi: — "Ola xeyr məqdəm!"*
Çün şəm' sifət olar oturdu,
Ol sərv kimi ayağa durdu.
Ortaya buraxdı türfə xanlar,
Ta kami-dil ala mihmanlar.
Olmuşdu dolub kəbab ilə xan,
Cədyü Həməl ilə asiman san*.
Əmma, əcəb ər qıla xirədmənd,
Ol xanları asimanə manənd,
Hər kim qərəzin bulurdu xandan,

¹ Bu, Məcnunun atasının Leylini (oğluna) istəməsidir və Leyli atasının Məcnundan bızarlıq etməsidir.



Bu mümkün olurmu asimandan?*

Xanlar götürüldüyündə ol pir,
Təqrib ilə dərdin etdi təqir:
— "Key, qədrlə qibleyi-qəbail!
Səndən qamunun muradı hasil,
Əslü nəsəbim sənə əyandır,
Hökmüm neçə min evə rəvandır.
Məşhuri-qəbailəm səxadə,
Mə'rufi-təvaifəm ətadə.
Həm var məhəbbətimdə tə'sir,
Həm var ədavətimdə təşvir.
Sərdəftəri-əhli-ruzigarəm,
Hər necə desəm, yüz onca vərəm.
Nəxli-əməlim səmər veribdir,
İyzəd mənə bir gühər veribdir.
Hala dilərəm bu türfə lö'lu,
Bir lə'l ilə ola həmtərazu,
Ta lö'lö olanda lə'lə vasil,
Tərkib qılam müfərrihi-dil.
Çox kanlara tişəvəş üz urdum,
Çox lə'l həqiqətini sordum*.
Hər kanda əgərçi lə'l çoxdur,
Bir lə'l ki, layiq ola yoxdur.
Bir lə'lin eşitmişəm sənin var
Kim, lö'löümə odur səzavar.
Lütf eylə, inayətü kərəm qıl!
Ol lə'l ilə dürrü möhtərəm qıl!
Qılsın gülü sərv sayəpərvər,
Olsun gülə sərv sayəgüstər*.
Fəhm et sözüümü, təğafül etmə,
Bir xeyr işidir, təəllül etmə!
Gər hasil olur bu kam səndən,
Hər nə ki, dilərsən, istə məndən.
Onca qılayın sənə rəvan gənc
Kim, yer üzün eyləyə nihan gənc.
Onca gühər eyləyim rəvanə
Kim, bulmayasan ona xəzanə".
Ol sərv-i-səmənbərin atası,



Ol gənci-nihanın əjdəhası
 Lütf ilə dedi ki: — "Ey xirədmənd!
 Mən kimi əsiri-dami-fərzənd!*"
 Sən xoş gəldin, şəfa gətirdin,
 Torpaqlardan bizi götürdün.
 Müşküllə xitabdır kitabın,
 Bilmən necə verəyin¹ cəvabın?
 Qürbün, bilirəm, mənə şərəfdir,
 Əmma xələfin əcəb xələfdir.
 "Məcnun" — deyə tə'n edər xəlayiq,
 Məcnuna mənəm qızım nə layiq?
 Leyli deməyim ki, nazənindir,
 Bir tirə kənizi-kəmtərindir.
 Olmazmı kəniz cinsi-mərdüm?
 Yoxdurmu kənizə həm tərəhhüm?
 Div ilə pəri olurmu həmdəm?
 Olmaz, sözü açma, əbsəm, əbsəm!
 Divanəyə zayə eyləmə rənc,
 Viranə gərək ona, nədir gənc?
 Tədbir ilə döndərib məzacın,
 Sevdasının eyləsən əlacın,
 Leyli onun olsun, eylədim əhd,
 Var indi, sən et əlacına cəhd!"

BU, MƏCNUN ATASININ HİRMANIDIR
 və
QEYRİ BABDƏN TƏDBİRİ-DƏRMANIDIR²

Ol sahibi-nəngü namü namus
 Döndü evə, gəldi xarü mə'yus.
 Məcnuna dedi ki: — "Ey cəfakəş!
 Hacət bitər, olmağıl müşəvvəş!
 Əql ilə açılır ol müəmma,
 Leyliyi sənə verərlər, əmma

¹ bilmirəm necə verirəm

² Bu, Məcnunun atasının ümitsiz qayıtması və başqa qapıdan dərman üçün tədbir istəməsidir.



Şərti bu ki, olasan xirədmənd,
 Ərbabi-xirəddən alasan pənd.
 Rəf' ola əlaməti-cünunun,
 Əql ola həmişə rəhnümunun".
 Məcnun dedi: — "Ey ədibi-kamil!
 Divaneyi-eşq olurmu aqıl?
 Gər məndə bir ixtiyar olaydı,
 Tədbirimə e'tibar olaydı,
 Əvvəldən ədəb şüar edərdim.
 Təmkinimi üstüvar edərdim.
 Olmazdı bu halə ehtiyacım
 Kim, ola əzab ilə əlacım.
 Məndə bu əlacə yox müdara,
 Min gəz qəmim etmə¹ aşikara.
 Yoxdur rəvişimdə inqilabım,
 Əvvəlki cəvabdır cəvabım.
 Sən əhli-xirədsən, cülə tədbir,
 Tədbirin edə məgər ki, tə'sir,
 Leyliyi dəxi mən etməyim yad,
 Mən aqili-vəqt olam, sən azad".
 Ol piri-şikəstəhal heyran
 Tədbiri-əlac edib firavan,
 Hər qanda eşitdi bir təbbi,
 Gülzarının oldu əndəlibi.
 İzhar edib ona ehtiyacın,
 Bimarının istədi əlacın.
 Bimarına min təbbi-haziq
 Bir şərbət içirmədi müvafiq.
 Hər yerdə ki, bildi bir nəzirgah,
 Varıb ona oldu xaki-dərgah.
 Çox əl götürüb dualar etdi,
 Çox nəzr verib ətalər etdi.
 Rə'yilə məlulun etməgə şad,
 Min pirdən almadı bir irşad.
 Çox sehr oxunub yazıldı tə'vid,
 Çox məkrlərə tutuldu ümmid,

¹ etmərəm.



Edilmədi heç birilə çarə,
Nə çarə qəzayi-girdigarə?
Bir gün dedilər ona ki: — "Ey pir!
Aləmdə sənə bu qaldı tədbir
Kim, Kə'bəyə iltəsən əsirin,
Ola ki, həq ola dəstgin.
Tövfi-hərəm olsa ona hasil,
Sərgəştəlik ondan ola zail.
Ursa həcəri-mübarəkə baş,
Yumşaya, əgər ola qara daş".

**BU, MƏCNUNİ-BİÇARƏNİN
KƏ'BƏYƏ ÜZ URDUĞUDUR**
və
**MÜNACATLA SÖVDASI
ARTDIĞIDIR¹**

Ol pir bu xeyr işə qılıb cəhd,
Məcnuna mürəttəb etdi bir məhd .
Aldı onu, əzmi-rah qıldı,
Əzmi-hərəmi-ilah qıldı.
Çün Kə'bəyə irdi ol nikuxu,
Məcnuna dedi ki: — "Ey bəlacu!
Tut Kə'bəyə ruy, taət eylə!
Təmkinü ədəb riayət eylə.
Tə'zim şəraitin əda qıl,
İxlası dürüst edib dua qıl.
Ola ki, qəbul ola niyazın,
Həq şəfqəti ola çarəsazın.
Bu yerdə qəbul olur dualər,
Bu büq'ədə bəxş olur ətalər.
Qıl tövbə ki, əhsəni-əməldir,
Cəhd eylə nicatə kim, məhəldir."
Məcnun bulub ol məqamdan zövq,
Saldı ünü çərxə nəş'əyi-şövq.

¹ Bu, biçarə Məcnunun Kə'bəyə üz tutması və duası ilə sevdasının daha da artmasıdır



Suz ilə çəkib cigərdən avaz,
Ərz etdi binayi-Kə'bəyə raz:
—"Key səqfi büləndü qədri ali,
Mehrabı-əazimü əali!
Ey qibleyi-əhli-izzü iqbal,
Rüxsari-zəminə ənbərin xal!*"
Ey məğzi-vəfayə kisvətin pust,
Həmrəngi-pələsi-xaneyi-dust!*"
Ey gülbüni-qönçeyi-ibadət,
Sənduqi-cəvahiri-səadət!
Ey daim olan mənimlə həmdərd,
Əmma nə mənim kimi cahangərd!
Köksünə uran həcər kimi daş,
Zənzəm kimi gözdən axıdan yaş!
Peyvəstə siyəh qılan libasın,
Könlündə nihan tutan həvasın!
Billah, kiməsən bu yerdə aşıq?
Söylə ki, ənisinəm müvafiq.
Olmuş sənə eşq feyzi hasil,
Qılmış səni qibleyi-qəbail.
Ya rəb, bu hərəmsərə həqiqün,
Bu mə'bədi -pürsəfa həqiqün
Qıl məndə binayi-eşqi daim,
Mənəndi-əsasi-Kə'bə qaim!
Sal könlümə dərdi-əşqdən qəm,
Hər ləhzəvü hər zamanü hər dəm!
Eşq içrə müdam şövqüm artır,
Şövq ilə həmişə zövqüm artır!
Hər qanda ki, aləm içrə qəm var,
Qıl könlümü ol qəmə giriftar!
Əndişeyi-əqlədən cüda qıl,
Eşq ilə həmişə aşına qıl!
Artır mənə zövqü şövqi-Leyli,
Daim mənə onda qıl təcəlli!
Çoxdur bəni-adəm içrə bidə,
Et könlümü vəhşət ilə mö'tad,
Bir mülkdə ver mənə qərrari
Kim, yetməyə adəmi qübari".



Ol zairi-Kə'bəyi-inabət
İstərdi dua qılıb icabət*.
Tüğyani-bələdən etməyib fikr,
Bu şe'r idi hər dəm etdigi zikr:

QƏZƏL MƏCNUNİ-DİLPƏZİRİNDİR

Yarəb, bəlayi-eşq ilə qıl aşına məni!
Bir dəm bəlayi-eşqdən etmə cüda məni!

Az eyləmə inayətini əhli-dərddən,
Yə'ni ki, çox bəlalərə qıl mübtəla məni!

Olduqca mən, götürmə bələdən iradətim,
Mən istərəm bəlanı, çü istər bəla məni!

Təmkinimi bəlayi-məhəbbətdə qılma süst,
Ta dust tə'n edib deməyə bivəfa məni!

Getdikcə hüsnün eylə ziyadə nigarımın,
Gəldikcə dərdinə betər et mübtəla məni!

Mən qandanü mülaziməti-e'tibarü cah.
Qıl qabili-səadəti-fəqrü fəna məni!*

Öylə zəif qıl tənimi firqətində kim,
Vəslinə mümkün ola yetirmək səba məni!

Nəxvət qılıb nəsim Füzuli kimi mənə,
Yarəb, müqəyyəd eyləmə mütləq mana məni!

**BU, KƏ'BƏDƏN
MƏCNUNUN MÜRACİƏTİDİR
və
VÜHUŞ İLƏ MÜSAHİBƏTİDİR¹**

Bir-bir eşidib sözü atası,
Bildirdi ki, qəbul olur duası,

¹ Bu, Məcnunun Kə'bədən qayımasıdır və vəhşi heyvanlarla ünsiyyət etməsidir.



Əfzun olur ol qəmi mələmət,
Mümkün degil oğluna səlamət.
Çox qıldı fəğanü naləvü zar,
Oğlundan ümidi kəsdi naçar.
Ol pir qalıb orada heyran.
Məcnun tutuban rəhi-biyaban,
Tənha səfər ixtiyar qıldı,
Əzmi-səri-kuyi-yar qıldı.
Gündüz gözü yaşdı hədiyi-rah*,
Gecə yolu şəm'i şö'leyi-ah.
Gərdi-rəhi-yarı yad edərdi,
Gəh otura, gəh dura gedərdi.

**BU, MƏCNUNUN DAĞ İLƏ
MÜSAHİBƏTİDİR
və
CARİ OLAN ÇƏŞMƏ İLƏ
MÜNASİBƏTİDİR¹**

Bir dağə irişdi yolda nagh,
Qəddinə libasi-vəhm kutah*.
Tiğində üqabi-çərx qanı,
Müzmər kəmərinə lə'l kanı,
Mün'im sifəti, libası faxir,
Cibü bəğəli dolu cəvahir*.
Dərya qılıban ona təzərrö,
Eylərdi zəxirəsin təvəqqö*.
Səhra edibən ona təvəlla,
Eylərdi məişətin təmənnə*.
Ol çeşmələr eyləyib rəvanə,
Olmuşdu olara ata-anə.
Tə'zim ilə qılmış onu həq yad,
Qur'anda — "Əlcibalü ovtad".*
Məcnun ona eyləyib təməşə,
Bir odlu sürud qıldı* inşa.
Olduqda sürud ilə nəvasaz,

¹ Bu, Məcnunun dağ ilə söhbətidir və axar çeşməyə münasibətidir.



Ondan həm eşitdi əksi-avaz,
Sandı ki, özilə həmnəfəsdir,
Dedi: — "Mənə bir rəfiq bəsdir.
Yüz şükr ki, yarı-qar buldum*,
Gəzdim bu cəhani yar buldum".
Eşq odun ona həm etdi rövşən:
—"Key guşənişin pakdamən!
Suzi-cigərimdən oldun agah,
Əhsənt, əhsənt, bərəkallah!
Bir aşiqi-mübtəla imişsən,
Dərd əhlinə aşina imişsən.
Sənsən mənə həmdəmi-müvafiq,
Dağ ilə olur həmişə aşiq*.
Bidad ilə köksünə urub daş,
Dərd ilə gözündən axıdıb yaş,
Noldu sənə, böylə məst olubsan,
Qəm daminə paybəst olubsan?
Qan ilə dolubdurur kənarın,
Nə güldən ola bu lələzarın?
Bağrın görürəm olubdurur su,
Nə sərvcədin həvasıdır bu?
Gəl, ağlayalım bu macərayə,
Bir dəm qoşalım səda-sədayə!"
Çün bir dəm onunla ağladı zar;
Dərdi-dili-zarın etdi izhar.
Əzm eylədi xaki-kuyi-yarə,
Leylinin evi olan diyarə.

**BU, MƏCNUNUN QƏZAL İLƏ
MƏQALATIDIR
və
EŞQ BABINDA ONUNLA OLAN
HALATIDIR¹**

Gördü ki, bir ovçu dam qurmuş,
Daminə qəzallər üz urmuş.

¹ Bu, Məcnunun ceyran ilə danışmasıdır və eşqində onunla məhrəm olmasıdır.



Ol dəmə cəfayi-çərxi-qəddar
Bir ahunu eyləmiş giriftar.
Boynu burulu, ayağı bağı,
Şəhla gözü nəmli, canı dağı.
Əhvalına rəhm qıldı Məcnun,
Baxdı ona, tökdü əski-gülgun.
Könlünə qatı gəlib bu bidad,
Yumşaq-yumşaq dedi ki: — "Səyyad!
Rəhm eylə bu mişkbu qəzalə!
Rəhm etməzmi kişi bu halə?
Səyyad, bu natəvanə qıyma!
Qıl canına rəhm, canə qıyma!
Səyyad, saqın, cəfa yamandır!
Bilməzsənmi ki, qana qandır?
Səyyad, mənə bağışla qanın!
Yandırma cəfa oduna canın!"
Səyyad dedi: — "Budur məaşım,
Açman¹ ayağın, gedərsə başım.
Qotlində bu seydin etsəm ehmal,
Ətfalü əyalıma n olur hal?"
Məcnun ona verdi cümlə rəxtin,
Pak eylədi bərgdən dirəxtin*.
Ol türfə qəzalın açdı bəndin,
Şad eylədi cani-dərdməndin.
Üz urdu üzünə, qıldı əfğan,
Göz sürdü gözünə, oldu gıryan:
—"Key badiyəgördü badnavərd!
Nazik bədənilə nazpərvərd!
Sən zinəti-hər gili-zəminsən,
Gül kimi lətifü nazəminsən
Ey, səbzeyi-cuybari-vəhşət!
Rə'na səmən-i-bəhari-vəhşət!*"
Tənha qoyma məni-zəbuni,
Olğıl mənə dəşt rəhnümünü!
Göz bir neçə gün mənimlə həmrəh,

¹ açmaram.

İnsan deyib etmə məndən ikrah!
Yaşım kimi getmə çeşmi-tərdən*,
Kəsmə ayağın bu rəhgüzərdən!
Sərçəşmeyi-çəşmim eylə mənzil,
Sərmənzilimizdən olma qafil!
Olsun bəbəgim qəragahın,
Əşkü müjə ab ilə giyahın.
Ey çeşmi-nigar yadigari!
Səhl eylə mənə qəmi-nigari!
Qıldıqda xəyali-çəşmi-Leyli,
Sən ver mənə-xəstəyə təsəlli"
Çün ol, bəşəriyyətin unutdu,
Ahu həm onunla üns tutdu.
Onun səbəbilə həm çox ahı,
Səhrədə onunla tutdular xu.

**BU, MƏCNUNUN KƏBUTƏRƏ
ŞƏRHİ-HALIDIR
və
ONDAN İLTİMASI-TƏDARÜKİ-
MAFİLBALIDIR¹**

Bir mənzilə yetdi zarü müztər,
Bir damdə gördü bir kəbutər.
Hər rövzəni-dami bir dəri-qəm,
Min qəm mütəvəccəh ona hər dəm*.
Məcnun ona baxdı, yandı canı,
Yaşı kimi cuşə gəldi qanı.
Səyyadına eylədi təzərrö',
Qurtarmağın eylədi təvəqqö.
Səyyad dedi ki: — "Mən fəqirəm,
Fəqrə bu həməmə tək əsirəm.
Haşa ki, bu mürği-tizrəftar
Azad ola, mən qalam giriftar.
Gər var isə qiymətin oda qıl,

¹ Bu, Məcnunun göyərçinə halını anlatması və ondan gizli istəyini diloməsidir.

Ondan bunu damdən rəha qıl!
Əvvəl mənə eylə qüssədən şad,
Ondan bunu dami-qəmdən azad!"
Varydi qolunda bir düri-tər,
Şəffaf çü didəyi-kəbutər,
Verdi onu, aldı ol əsiri,
Üftadənin oldu dəstgiri.
Sürtdü qədəminə çeşmi-pürxun,
Onca ki, ayağın etdi gülğun.
Hər dəm ona ərzi-raz edərdi,
Min nəğməyi-şövq saz edərdi:
—"Key tizpəri büləndpərvaz!
Ərbabi-vəfayə məhrəmi-raz!
Bu rəngi-libasi-niifamın,
Ənduhü məlaməti-müdamın
İzhar qılır nişaneyi-qəm,
Kim qıldı səni əsiri-matəm?
Gər aşiq isən, sən ey cahangərd,
Qaçma ki, mənəm sənənlə həmdərd.
Bir ləhzə mənimlə həmnəşin ol,
Gəncineyi-razimə əmin ol!
Başım tükün aşıyanə qılğıl,
Göz yaşımı abü danə qılğıl,
Sən qasid imişsən, ey həməmə,
Məndən həm ilət nigarə namə!
Gör hicri-rüxündə iztirabım,
Peyğamım ilət, gətir cavabım.
Billah, səri-kuyinə gedəndə,
Hər çizginibən təvaf edəndə,
Yad eylə mənə, səvabıma gir,
Bir tövf səvabını mənə ver.
Qon xaki-dərinə, istə danə,
Qıl özünə danəni bəhanə.
Olduqca məcalın etmə namus,
Məndən yetir ol yarə zəminbus!"
Onca dedi ona həm qəmi-dil
Kim, qıldı onu həm ünsə mail.



Başında olub şəb aşıyanı,
Gündüz olur oldu pasibanı.
Zatında görüb nişaneyi-xeyr,
Həm vəhş mütiü oldu, həm teyr.
Ram oldu bəhaim ol figarə,
Bir fəvc yığıldı varə-varə*.
Ol zar idi mülki-dərd şahı,
Xeyli-dədü dam onun sipahi.*
Olmuşdu bəşərdən öylə bizar
Kim, öz əksin sanırdı əğyar.
Dartıb göyə dudi-şö'leyi-ah,
Öz sayəsin istəməzdi həmrəh.

BU, LEYLİ ƏHVALATINDAN
BİR XƏBƏRDİR
və
MƏ'SUQU AŞIQ ƏTVARINDAN
BİR ƏSƏRDİR¹

Saqi, mütəəllimi-xumarəm,
Müştaqi-şərabı-xoşgüvarəm!
Üftadəligim gör, etmə ehmə,
Rəhm et, bir əyağ ilə əlim al!
İzhar qılıb səfayi-məşrəb,
Bu bəzmi çü eylədin mürəttəb,
Bəzm əhlinə növbət ilə ver camı,
Həm xas riayət eylə, həm am!
Məcnuna həmin şərab tutma,
Leyliyi ki, əsdir unutma!
Dehqani-fəsihi-farsızad
Bu gülşənə böylə dikdi şümşad
Kim, ol çəmənə-vəfa bəhari,
Daği-qəmi-eşq lələzari,
Yə'ni rəvişi-vəfadə möhkəm,

¹ Bu, Leylinin əhvalından bir xəbərdir və mə'suqla aşiqin vəziyyətindən nümunədir (nişanədir).



Leyli sədəfi-cəvahir-i-ğəm
Girmişdi həsarə gəncmanənd,
Urmuşdu ayağə pənddən bənd.
Nə bir fərəhi, nə bir nişati,
Nə kimsə ilə bir ixtilati.
Bizar atadəni anadən,
Biganə cəmi-i-aşinadən.
Yanına olurdu xublər cəm',
Pərvanəsifət həvaliyi-şəm',
Şad olmağa xatiri-həzini,
Əylənməyə təb'i-nazəni
Min türfəcə-türfəcə fəsanə,
Şirin söz ilə çəkib bəyanə,
Eylərlər idi zaman-zaman yad,
Təqrib ilə, ləhzə-ləhzə bünyad.
Ol tərək qılıb nişatü rahət,
Bir üzünü eyləyib cərahət*,
Eylərdi bəhanə ilə nalə,
Düşməzdi olar düşən xəyalə.
Qızlar qaşa versə vəsmədən rəng,
Can güzgüsünə salardı ol jəng.
Qızlar üzə qoysa nildən xal ,
Ol nilə çəkərdi rəxt filhal.*
Qızlarda xəyal-i-nəqşi-diba,
Ol nəqşi-xəyal ilə şəkiba.
Qızların əli hənadə gülgün,
Onun əli əşki ilə pürxun.
Nə ignədə, nə ipəkdə meyli,
Müjganə tökərdi əşk seyli.
Qızlar qılıb arizuyi-ziyər,
Gər riştəyə çəksələrdi gövhər,
Ol dəxi çəkərdi eyləyib rəşk,
Tari-bədəninə gövhəri-əşk*.
Məcnundan idi cünuni əfzun,
"Leyli" deyənə deyərdi "Məcnun!"
Dünlər ki, gedib yanından ol cəm',



Bir guşədə ol qalırdivü şəm'
Şəm'ə qəmi-dil bəyan edərdi,
Suzi-cigərin əyan edərdi.

**BU, LEYLİNİN ÇIRAĞLA
MACƏRASIDIR
və
ONDAN ÇAREYİ-DƏRDİ-DİL
TƏMƏNNASIDIR¹**

—"Gəl, ey gözü bağlı, bağı dağlı!
Başı qaralı, ayağı bağlı!
Gəl, olalı həmnəfəs mənü sən,
Razi-dili-zarin eylə rövşən!
Nə dərd səni nizar edibdir,
Alüftəvü zərdü zar ədibdir?
Başdan ayağa nədir bu yanmaq,
Dudi-dilə dəmbədəm boyanmaq?
Nə cinsdir əslin, ey bəlakəş
Kim, abi-həyatın oldu atəş?
Şərhi-dili-gərmü çeşmi-tər ver,
Sərrişteyi-razdən xəbər ver!*"
Hər ləhzə düşərsən iztirabə,
Həm atəşə qərqsən, həm abə*.
Nə sehr qılırsan, ey səhərxiz
Kim, atəşin abdən olur tiz?*"
Mən suxtədən həm olma qafil,
Məndə dəxi var bir qəmi-dil.
Mən həm sənə bənzərəm vəfadə,
Bəlkə neçə mərtəbə ziyadə.
Sən gecə həmin yanarsan, ey zar!
Mən gecəvü gündüzəm giriftar.
Səndə əsəri-həva ziyandır,

¹ Bu, Leylinin çıraqla olan macərasıdır və ondan ürək dərdinə çarə istəməsidir.



Nisbət mənə rahəti-rəvandır .
Xoşdur sənə sirrini, töküb yaş,
Məclislər içində eyləmək faş.
Könlün çü degil vəfadə qaim,
Könlündəkidir dilində daim.
Mən sabiti-ərseyi-bəlayəm ,
Ney kimi xəzaneyi-həvayəm.
Olmam olur-olmaz ilə dəmsaz,
Başım kəsilirsə söyləmən raz.
Derdim sənə söyləyəm qəmi-dil,
Səndə dəxi tab yox, nə hasil?
Doymaz cigərim bu şərhi-razə,
Ahım gətirər səni güdəzə.
Bir yarə bu dərdi eylədim faş,
Olmadı mənə bu yolda yoldaş,
Səbr eyləmədi bu dərdü dağə.
Qatlanmadı, düşdü daşa-dağə,
Yanında sənin həm urmayam dəm,
Ta qaçmayasan irəğə sən həm".
Şəm'in çü görərdi yox zəbanı,
Dəm urmağa yox yanında canı,
Pərvanəyə şərh edərdi razın,
Ərz eylər idi olan niyazın.

**BU, LEYLİNİN PƏRVANƏYƏ
KƏŞFİ-RAZIDIR
və
ONUNLA FİLCÜMLƏ
İZHARİ-NİYAZIDIR¹**

—"Key, tairi-aşyaneyi-eşq!
Sərgəşteyi-abü daneyi-eşq!*"
Sənsən rəhi-eşq içində sadıq,

¹ Bu, Leylinin pərvanəyə sirrini açması və ona bütün dileyini bildirməsidir.



Aşiqsən, əmma təmam aşiq.
 Bir görməgə yarı can verərsən,
 Bir zövqə iki cahən verərsən*.
 Xoşdur tələbi-vəfadə halın,
 Guya ki, fənadədir vüsəlın.
 Hər necə ki, şöreyi-cahansan ,
 Eşq içrə sərəmədi-zamansan.
 Müşkül ki, mənim kimi olub zar,
 Məncə ola səndə şövqi-didar.
 Sən seyrdəsən həmişə sərməst,
 Mən dami-bələdə dərdə pəbəst.
 Dünlər sənə dust həmnışindir,
 Hicranı mənə müttəsəl qərindir.
 Bir şö'ləyə sən nisar edib can,
 Düşvar qəmin qılırsan asan.
 Mən can ilə istərəm çəkəm qəm,
 Min can dilərəm qəm içrə hər dəm.
 Məncə sənə yox qəmi-nihani;
 Gər var desən, qanı nişani?
 Qanı nəmi-çəşmi-əşkrizin?
 Qanı dəmi-sərdü gərmixizin?
 Qanı sitəmi bələyə durmaq?
 Eşqə duruşub cəfayə durmaq?
 Pərvanədə həm görərdi nöqsən,
 Bulmazdı onunla dərdə dərman.
 Naçar qılıb təhəmmülü səbr,
 Ol kəsə dilərdi qeybdən cəbr.
 Yarı gecələr ki, çəşmeyi-xab
 Gözlər çəməninin qılırdı sirab,
 Zülmətə düşərdi nuri-biniş,
 Aram bulurdu afərinış,
 Yuxuya gedərdi yarü əğyar,
 Dərd əhli həmin qalırda bidar,
 Səhraya çıxardı evdən ol mah,
 Kamınca qılırdı naləvü ah.
 Fəryadın edib büləndpayə,
 Razi-dilini açardı ayə.



BU, LEYLİNİN AY İLƏ
 MÜNAZİRƏ QILDIGIDIR
 və
 XURŞİD KİMİ ŞÖVQ ODUNA
 YAXILDIGIDIR¹

—"Key gah qədim kimi xəmidə!
 Gahi pür olan misali-didə!
 Gəh zahir olan mənə qəmim tək!
 Gəh qəib ənisü həmdənim tək!
 Şahiddir ona bu inqilabın
 Kim, aşiqsən bir afitabın!
 Hicranı ilə nizar olubsan,
 Sərgəşteyi-ruzigar olubsan!
 Ey möhnəti-eşqdən xəbərdar,
 Gör, tanrı üçün, nə möhnətim var!
 Qıl şö'leyi-ahimə nəzarə!
 Gər var isə rəhmin, eylə çarə!
 Seyr eylə fəzayi-hər diyari,
 Gəz cümleyi-dəştü kuhsari.
 Gör qandadır ol mənim pənahim!
 Şahim, mahim, ümidgahim!
 Hali-dilim ona ərz eylə,
 Billah, necə gördün isə söylə!"
 Ta vəqti-səhər bu idi hali,
 Təşvişdən olmaz idi xali.
 Mürği-səhəri çəkəndə avaz,
 Eylərdi bir özgə növhə ağaz:
 —"Key vay, tükəndi mayeyi-ömr!
 Xurşidə irişdi sayeyi-ömr!
 Dəmdir dəri-fürsət ola məsdud,
 Müşkül görünə bəyani-məqsud.
 Dəmdir oyana yuxudan əğyar,
 Şərhi-qəmi-dərdim ola düşvar.

¹ Bu Leylinin ay ilə bəhsə girməsi və günəş kimi şövq oduna yanmasıdır.



Mən əxtəri-bürçü-iştiaqəm,
Mən şəm'i-səraçeyi-fəraqəm.
Gündüz həbsim, gecə nəcatim,
Gündüz mövtim, gecə həyatim.
Olmuş dünümə günüm mütabiq,
Gün görməz imiş bələli aşıq!"

**BU, LEYLİNİN SƏBAYƏ
PƏYAMİ-ƏHVALIDIR**

və

ÜMİD İLƏ DƏF'İ -MƏLALIDIR¹

Eylərdi səbayə dərdin izhar:
—"Key badi-səba, dur indi, zinhar!
El qafil ikən bu macəradən,
Sultanə sənə yetir gədədən.
Gör munisü qəmgüsarı kimdir,
Bizdən ki usandı, yarı kimdir?
Könlü kimin ilədir təsəlli,
Yadına gəlirmi hiç Leyli?
Ərz eylə ki: — "Ey gözəl şəhənşah!
Haqdır sənə bəndədən bu ikrah...
Əvvəl ki, bu dilfigarı gördün,
Bir tazəvü tər bəharı gördün.
Hala ki, əsiri-dami-dərdəm,
Mənəndi-xəzan zəifü zərdəm.
Meyl eyləmişən məni-nizarə,
Döndisə iradətin, nə çarə?
Mən bərgi-xəzanəm, olmuşam xar,
Sən tazə bəharəsən tələbkar.
Hər necə ki, xarü xakisarəm,
Həm şəfqətinə ümidvarəm.
Tərk etmə əvatifi-əmimi,
Yad eylə məvəddəti-qədimi!"*
Şəb ta səhər ol büti-səmənber

¹ Bu, Leylinin səba yelinə əhvalını xəbər verməsidir və ümidlə kədərinə dəf' etməsidir.



Bidar qalıb misali-əxtər,
Eylərdi bu suziş ilə şivən,
Ol dəm ki, olurdu ruz rövşən,
Nəgmə kimi pərdədar olurdu,
Bir pərdə içində zar olurdu*.
Daim keçirərdi ol cigərsuz
Övqatı bu rəsm ilə şəbü ruz.
Peyvəstə çəkərdi ol güləndam.
Əndişeyi-sübhü möhnəti-şam.

**BU, LEYLİNİN BAHAR ƏYYAMI
SEYRİ-GÜLZAR ETDİGİDİR**

və

GÜLZARDA MURADINA YETDİGİDİR¹

Bir gün ki, bahari-ələmaray
Zövq əhlinə oldu rahatəfzay,
Ayineyi-dövrədən gedib jəng,
Dövr etdi zəmini asimanrəng*.
Feyzi-şəbi-kimiya əsərdən,
Tə'siri-şəmameyi-səhərdən
Açıldı xəmi-bənövşədən tab,
Şəbnəm gülə saçdı lölə'i-nab.
Gülzarə həva əbir tökdü,
Səhrayə qübari-mişk çökdü.
Yağdırdı səhab jalə daşın,
Ol daş ilə yardı qönçə başın,
Zəxminə urub şükufə mərhəm,
Pambıq yenilər ona dəmadəm*.
Səbzə gülə verdi mişk bacın,
Gül səbzəyə mülkünün xəracın .
Xoş rəng ilə yığdılar təcəmmül,
Firuzövü lə'lü səbzəvü gül.
Dərk eylədi qönçə rənzü iyma,
Gül adına açdı min müəmma.

¹ Bu, Leylinin bahar vaxtı gülzarı tamaşa üçün çıxması və gülzarda arzusuna çatmasıdır.



Məzmuni-rübaiyi-ənasir
 Feyz olduğu xəlqə oldu zahir*.
 Susən vərəqi uçub həvayə,
 Hər səbzəyə kim, salardı sayə,
 Ol səbzəyə uğrayıb axan cu,
 Fuladə əgər verəydi bir su,
 Fulad dəmində can bulurdu,
 Şəmşirsifət zəban bulurdu.
 Arayışi-səbzədən zəmanə
 Benzətdi zəmini asimanə*.
 Xurşid, ciraği-çəşmi-aləm,
 Göydən yerə düşdügündə hər dəm
 Təhqiq edibən çıxıb gümandan
 Bilməzdi zəmini asimandan.*
 Gülzarlar oldu işrətabad,
 Hər yerdə olundu bəzm bünyad.
 Hər guşədə hər kim aldı bir kam,
 Hər büq'ədə hər kim içdi bir cam.
 Leylinin anası gördü mütləq
 Yox Leyliyi-natəvanda rövnəq,
 Meyli-güllü sərvü səbzə qılmaz,
 Min qönçə açıldı, ol açılmaz.
 Sərf etdi şükufə tək dirəmlər,
 Cəm eylədi nazənin sənəmlər,
 Səhrayə çıxardı ol nigarı,
 Qıldı gülə ərz növbaharı,
 Ta qüssevü qəmdən ola azad,
 Bir dəm gülə, oynaya, ola şad.
 Ol bir neçə bikri-pakdaman,
 Həmrəh olub oldular xuraman,
 Üzdən götürüb ədəb niqabın,
 Rəf' eylədilər həya hicabın.
 Hər kim nə bilirsə lə'b ya ləhv,
 İzharə gətirdir etməyib səhv.
 Gah eyləyibən sürüdlər saz,
 Bülbüllərə oldular həməvaz.
 Gah göstərib oynamaqda halət,



Şimşadə yetirdilər xəcalət.
 Lakin həvəs eyləməzdi Leyli,
 Olmazdı bu ləhvü lə'bə meyli.
 Artırmış idi bahar dərdin,
 Gül zövqi rüxi-nigar dərdin.
 İstərdi fərağət ilə bir dəm,
 Tənha tuta bir bucaqda matəm.
 Ayrılmayıb ol pərilqalər,
 Artırdı bəlasına bəlalər.
 Çün eylədi kəsərət onu diltəng,
 Neyrəng ilə verdi onlara rəng:*
 —"Key sərvlər, eyləmən iqamət ,
 Ta evdə çəkilməyə nədəmə!
 Durun, qılalım tərəf-tərəf gəşt,
 Seyr eyləyəlim həvaliyi-dəşt ,
 Sancıb belə nazənin ətəklər,
 Cəm eyləyəlim gözəl çiçəklər!
 Çox dərməgə hər kim olsa qadir,
 Oldur bu sənəmlər içrə nadir."
 Bir yaniya getdi hər pərivəş,
 Dağıldı şərər, tutuşdu atəş*.
 Tənha qalıb etdi naləvü zar,
 Qıldı gözün əbrvəş gühərbar.

BU, LEYLİNİN ƏBR İLƏ
 İZHARİ-NİYAZIDIR
 VƏ
 EŞQ BABINDA KƏŞFİ-RAZIDIR¹

Əbr ilə təkəllüm etdi ağaz:
 —"Key ahim ilə həmişə həmrəz!
 Göz yaşın ilə göyə yetərsən,
 Sanma məni-zardən betərsən!
 Ərz eyləmə rə'dü bərqü baran,
 Bəhs etmə mənimlə, ruzi-hicran!*

¹ Bu, Leylinin buluda istəyini bildirməsi və məhəbbət haqqında sirrini açmasıdır.



Fəryad qılıb dəmi-səhərgah,
 Əflakə çəkəndə şö'leyi-ah,
 Seylabi-sirişk edəndə cari,
 Gəl gör məni-zari-biqərari!
 Ey əbr, hər əksiləndə suyin,
 Dəryalərə tökmə abi-ruyin!
 Al suyi bu çeşmi-xunfəşandan,
 Dəryalərə həm bağışla ondan!*

Ey əbr, mənə dəmi vəfa qıl!
 Düşdü sənə hacətim, rəva qıl!
 Var ol üzü gül nigarə məndən,
 Zar ağla və söylə yarə məndən:
 —"Key türfə nigari-nazəninim!
 Vey arizuyi-dili-həzinim!
 Gəl gör ki, qəmində necə zarəm,
 Sənsiz necə zarü biqərərəm!
 Gəl gör ki, nədir qəmində halım,
 Rəngi-rüxi-zərdü əşki-alım!
 Can bari-bədən götürməz oldu,
 Göz rəngi-vüçudu görməz oldu.
 Canım canı, gözüümün çıraqı,
 Rəhm eylə ki, gəldi rəhm çağı!
 Mən bilməz idim, bəla imiş eşq,
 Bir dərdli macərə imiş eşq.
 Dərdin ki: bəla yolunda fərdəm,
 Eşq içrə sənə şərki-dərdəm.
 Saldın məni-xəstəyi bu halə,
 Dərdə məni eylədin həvalə!
 Hər dərd ki var, Leyli aldı,
 Mə'lumdurur, sənə nə qaldı?
 Ey, mərd mənəm, — deyə uran laf,
 İnsafmıdır bu? Qanı insaf!
 Tut kim, xəsü xari-rəhgüzarəm,
 Topraq kimi yolunda xarəm.
 Xurşidi-cəmalın, ey məhi-növ,
 Topraqa nola buraxsa pəriöv?
 Barani-vüsəlın, ey düri-nab,



Qılsa xəsü xarı nola sirab?*

Olma meyi-ğəflət ilə mədhuş;
 Həmsöhəbtin eyləmə fəramuş!
 Ey yari-müvafiqü vəfadar!
 Ey mən kimivü mənə səzavar!
 Gəl yanıma, kəsmə aşinalıq,
 Yaxşımı olur bu bivəfalıq?
 Dərlər səni aşiq, ey nikuru!
 Aşiqlərə böyləmi olur xu?
 Hər kim gərək öz işində kamil,
 Aşiq nə rəva ki, ola kahil?
 Aşiq gərək olmayıb qərari,
 Tövf edə müdam kuyi-yari.
 Düşməz bu yana sənin güzarın,
 Var ola məgər bir özgə yarın?
 Yarın mən isəm, mənə nəzər qıl!
 Gahi bu yanaya bir güzər qıl!
 Gər səndə olan fərağəti-dil,
 Bir dəm mənə olsa idi hasil.
 Geysuyi-müsəlsülü girehgir,
 Boynumda gər olmasaydı zəncir,
 Vər bağlamayaydı bəndi-xəlخال
 Qeyd ilə ayağımı məhü sal,
 Eyb ilə çəkilməsəydi adım,
 Billah, bu idi həmin muradım
 Kim, sayə misalı səndən, ey nur,
 Olduqca vücudum, olmayam dur!
 Əmma nə edim? Əsiri-qeydəm,
 Bir boynu, ayağı bağlı seydəm .
 Bildirməgə möhnətü məlalım
 Bu şe'r yetər bəyani-halım:

BU QƏZƏL LEYLİYİ-DİLPƏZİRİNDİR

Eşq daminə giriftar olalı zar olubam,
 Nə bələdir ki, ona böylə giriftar olubam?



Dil deməkdən kəsilib, tən hərəkətdən, vəh kim,
Künci-qəmxanəyə bir surəti-divar olubam.

Qüdrətim yox ki, qılam kimsəyə şərh-i-qəmi-dil,
Öylə kim, arizəyi-hicrilə bimar olubam*.

Həzərim tə'nədən ol qayətə yetmişdir kim,
Yarə əğyar olub, əğyarım ilə yar olubam.

Deməzəm dəxi: "Sənə aşiqəm", ey gül! Zira
Sənə aşiqliğim izhar edəli xar olubam.

Əqlü səbrü dilü din getdi bihəmdillah kim,
Səfəri-sahili-dəryayə səbükbar olubam*.

Yox, Füzuli, xəbərim mütləq özümdən, bəs kim,
Valehi-nəqşi-xəyali-rüxi-dildar olubam.

**BU, LEYLİNİN KÜNCİ-QƏMDƏ
GİRYANLIĞIDIR
və
MƏCNUNUN VADİYİ-EŞQDƏ
SƏRGƏRDANLIĞIDIR¹**

Zar ağlar ikən bu rəsmə ol mah,
Bir türfə səda eşitdi nagah.
Bir kimsə oxurdu şe'ri-Məcnun,
Bu nüktə ibarətində məzmun:
—"Key nəş'əyi-eşqdən uran dəm!
Məcnunu saqınma Leylidən kəm!
Məcnun ilə Leylini bərabər
Gər kimsə deyərsə, qılma bəvər!
Leylidə əgərçi dərd çoxdur,
Məcnuni-həzincə dərdi yoxdur.
Leyli əli ignədəndir əfgar,
Məcnuna qılınclar eyləməz kar.
Leyli istər ki,əksilə qəm,

¹ Bu, Leylinin qəm küncündə ağlaması və Məcnunun eşq vadisində sərgərdan qalmasıdır.



Məcnun qəmin artırır dəmadəm.
Leylini edər hərir dilgir,
Məcnuna verər nişat zəncir.
Məcnundur olan qəmə giriftar,
Leyli kimə olmuş ola qəmxar?
Məcnuna yetər şikəncəyi-təb,
Leyli kimədir təbib, ya rəb?
Məcnundur əsiri-dami-Leyli,
Leyli kimə salmış ola meyli?"
Leyli tutub ol tərənəyə guş,
Öz nəğməsin eylədi fəramuş.
Təhqiq ilə bildi bu hesabı
Kim, yox şəərində şö'lə tabi.
Əlbəttə, bəlavü dərdi gərdun
Məcnuna veribdir ondan əfzun.

**BU, LEYLİNİN İBNİ SƏLAMA
GİRİFTAR OLDUĞUDUR
və
YARDAN MƏHRUM VƏ
MÜQƏYYƏDİ-ƏĞYAR OLDUĞUDUR¹**

Me'mari-səraçeyi-ibarət
Böylə bu evi qılır imarət*:
Kim, seyrdən olmayıb təsəlli
Öz mənzilinə dönəndə Leyli
Vermişdi özünə dürlü zivər,
Hər zivərə bir nəticə müzmər.
Ta məhv ola gözdən axıdan xun
Həm gömləyi, həm donuydu gülğun.
Ta kim, ola dudi-ahə manənd
Bağlanmış idi bənövşə sərbənd*.
Ta kim, ola sövti-nalə pamal
Qullanmış idi sədalı xəlخال*.
Ta olmaya əşk üzdə mə'lum,

¹ Bu, Leylinin İbn Səlama rast gəlməsi, yarından məhrum qalıb əğyarə bağlanmasıdır.



Rüxsarına lölö idi mənsum*.
 Rə'na başa sərpubən ləçəklər,
 Nazik belə sancıban ətəklər,
 Pərvanəsiz eyləməzdi şəm'in,
 Eylərdi düri-sirişk cəm'in.
 Rə'na-rə'na yürürdü ol mah,
 Bir şəkl ilə kim, təbarəkəllah!*

Ol əsrdə var idi ərəbdə
 Bir mö'təbər əsldə, nəşəbdə.
 Mənzuri-əzizümü əali.
 Məqbuli-əkabiri-əhali*.
 İdraki büləndü hüsnü dilkəş,
 Ətvəri xüçəstə, siyrəti xoş,
 Vermiş həq onun olan muradın,
 Bəxt İbni Səlam qılmış adın.
 Ol türfə hümayi-övcü-iqbal,
 Asudəzəmirü fariğülbal
 Ov qəsdinə eyləmişdi pərvaz,
 Altında üqab, əlində şahbaz*.
 Bir rahgüzardə ol nigarə
 Uğraşdı və qıldı bir nəzarə,
 Canü cigərində qalmaqadı tab,
 Məhv oldu, necə kim, odda simab .
 Tərk etdi əzimatı-şikarı,
 Gəldi evə, getdi ixtiyarı.
 Tərh etdi binayi-rəsmi-peyvənd,
 Tədbir ilə buldu bir xirədmənd
 Kim, lütf ilə söz qılanda təqdir.
 Təqdiri verərdi daşə təğyir.*
 İn'am edibən ona bəsi mal,
 Leyli tələbinə qıldı irsal.
 Şərt eylədi ol büləndəxtər
 Kim, olsa bu kami-dil müyəssər,
 Sərf eyləyə gəncü mali-aləm,
 Cananə yolunda, bəlkə can həm.
 Çün gəldi bu razi-dil bəyanə,
 Oldu ona razi ata-anə.
 Ol Müştəriyə verildi Zöhra,



Şayəstə görüldü Mah Mehre*.
 Çün İbni Səlamə yetdi peyğam,
 Tənbihi-nişatü müjdeyi-kam,
 Dəryayi-nişati gəldi mövcə,
 Baş çəkdi nihali-bəxti övcə*.
 Məxzən-məxzən cəvahir açdı,
 Xərmən-xərmən nisar saçdı.
 Açdı dəri-gənci-gövhəri zər,
 Fəqr əhlini eylədi təvəngər.
 Ol sərvini ayağı bağı oldu,
 Azadə ikən adağlı oldu.

BU, NOVFƏLİN MƏCNUNLA
 MÜQƏDDİMƏYİ-İXTİLƏTİDİR
 və
 OL CƏVAHİRİ-PAKDƏN İNBİSATIDIR¹

Saqi, yenə qəsd-i-can edər qəm,
 Ver cam ləbaləbü dəmadəm!
 Bikəs qalibam məni-səbükray,
 Sən eyləməsən mənə mədəd, vay!
 Mən şiftənin pənəhi olğil!
 Bikəslər ümidgahı olğil!
 Cəhd eyləvü qılma bir işə əhd,
 Vər əhd eləsən, vəfayə qıl cəhd!
 Şəmşiri-mübarizi-fəsanə
 Bu rəzmdə böylə batdı qanə*
 Kim, var idi bir xüçəstəfərcam*,
 Ol əsrdə adilü nikunam,
 Tiğilə müsaf müşküli həll,
 Mə'rufi-zəmanə, adı: Novfəl*.
 Həm eşq yolunda çox yügürmüş,
 Həm çox sitəmi-zəmanə görmüş.

¹ Bu, Novfəlin Məcnunla yaxınlığının başlanğıcıdır və o pak cəvahirin onu şad etməsidir.



Bəzmində misali-dürri-məknun
 Bir gün oxunurdu şe'ri-Məcnun.
 Qayətdə bəyəndi tərzi-pakın,
 Məzmuni-kəlami-suznakın.
 Sordu sifətin, dedilər: — "Ey şah!
 Aşüftə qılıbdır onu bir mah.
 Rüsvalıq edib özünə pişə,
 Damü dəd ilə gəzər həmişə".
 Novfəl qılıb arizuyi-Məcnun,
 Əshab ilə qıldı əzmi-hamun.
 Bir guşədə gördü zarü məhcur.
 Halı nəşəqi-sələhdən dur*.
 Ətrafını teyrü vəhş almış,
 Vəhşət onu bir hasarə salmış
 Çün daireyi-sibaü hail,
 Qət etdi, sipəh görüb səlasil*,
 Məcnuna yetişdi ol vəfadar,
 Asari-tələttüf etdi izhar:
 —"Key xəstə, nədir bu çəkdiyin rənc,
 Viranədə zayə etdiyən gənc?!"
 Vəhşi nə bilir sənün məqamın?
 Həmcinslərindən istə kamın!
 Hal əhlisən, istə əhli-hali,
 Səhralərə düşmə laübali.
 Dövlət diləsən, hümadən istə,
 Gənc istəsən, əjdəhadən istə!*"
 Qəm çəkmə ki, mən olunca qəmxar,
 Yarın sənə ənqərib olur yar*.
 Gər olsa zər ilə iş sərəncam,
 Yük-yük tökəlim zər, alalım kam,
 Vər olsa qərəz müsafə möhtac.
 Biz qan tökəlim, sən eylə tarac.
 Ancaq ola gör mənimlə həmdəm,
 Mən kim sənünəm, sənindir ol həm".



BU, MƏCNUNUN NOVFƏL İLƏ
 DƏRDİ-DİL ƏDASIDIR
 VƏ
 ŞƏRHİ-TƏFSİLİ-MACƏRASIDIR¹

Məcnun dedi: — "Ey yeganeyi-əhd!*"
 Tədbirimə çoxlar etdilər cəhd,
 Çox əhli-əzaim etdi tədbir,
 Olmadı pəri bu divə təsxir*.
 Topraqlərə töküldü çox zər,
 Olmadı bu kimiya müyəssər.
 Səndə bilirəm ki, lütf çoxdur,
 Nə sud, çü məndə bəxt yoxdur?!
 Sürmə bilirəm ki, artırır nur,
 Nə faidə, göz əgər ola kur?
 İqbalıma yoxdur e'timadım,
 Müşkül görünür mənim muradım.
 Ah ər qılasan bu şüglə iqdəm,
 Rə'yincə iş olmaya sərəncam,
 Həm dustum olmaya mənə yar,
 Həm düşmən ola nə dust kim var.
 Bəxtim, bilirəm, mənim yamandır,
 Sud istədiyin mənə ziyandır.
 Bəxtim sifətində bir qəzəl var
 Daim qılıram mən onu təkrar:

BU QƏZƏL MƏCNUNİ-ZARİNDİR²

Vəfa hər kimsədən kim istədim, ondan cəfa gördüm,
 Kimi kim, bivəfa dünyada gördüm, bivəfa gördüm.
 Kimə kim, dərdimi izhar qıldım, istəyib dərman,
 Özümdən həm bəter bir dərdə onu mübtəla gördüm.

¹ Bu, Məcnunun ürəyinin dərdini Novfəlo açmasıdır və öz macərasını müfəssəl şərh etməsidir.

² Bu qəzəl nəfəs Məcnunundur.



Mükəddər xatirimdən qılmadı bir kimsə qəm dəf'in,
Səfadən dəm uran həmdəmləri əhli-riya gördüm.

Əgər su damənin tutdum, rəvan döndərdi üz məndən,
Və gər güzgudən umdum sidq, əksi-müddəə gördüm.

Ayaq basdım dəri-ümmidə, sərgərdanlıq əl verdi,
Hünər sərrıştesin tutdum, əlimdə əjdəha gördüm.

Mənə göstərdi gərdun tirə bəxtim kövkəbin yüz göz,
Məni-bədbəxt ona hərgah kim baxdım, qara gördüm*.

Füzuli, eyb qılma üz çevirsəm əhli-aləmdən,
Nədən kim, hər kimə üz tutdum, ondan yüz bəla gördüm.

**BU, NOVFƏLİN MƏCNUNA
ÜMİDVARLIQ VERDİGİDİR
və
HÜSNİ-MÜSAHİBƏTLƏ RİZASINA
GİRDİGİDİR¹**

Novfəl dedi: — "Ey ədibi-kamil!
Feyzi-nəzərimdən olma qafil!
Lillahilhəmd* qeyrətim var,
Qeyrət qədərincə qüdrətim var.
Sən cəhd elə ki, yar ola əhl,
Çün yarıdır əhl, kardır səhl".
Məcnun həm ümid ilə olub şad,
Tərk etdi təriqi-təb'i-mö'tad*,
Həm sildi qübari-fərqi-geysu,
Həm eylədi qət' naxunü mu*.
Həm cisminə verdi zibi-camə,
Həm başına zivəri-əmamə.
Bəzmi-tərəbi məqam tutdu,
Meyli-tərəb* etdi, cam tutdu.
Novfəl həm olub mülazimi-əhd,

¹ Bu, Novfəlin Məcnuna ümid verməsi və xoş söhbətlə ürəyini almasıdır.



İmdadına qıldı can ilə cəhd.
Aldı ələ müşkbar xamə,
Leyli həşəminə yazdı namə:
—"Key taifeyi-büləndpayə!
Biganəlik etmən aşınayə!
Edib məni iltifətə məmnun,
Leylini edin rəfiqi-Məcnun!
Ol lalə isə, bu nəstərəndir,
Şimşad isə ol, bu narvəndir.
Ol buna bu onadır səzavar,
Ey əhli-qərəz, nədir bu azar?!
Kam olsa niza'sız* müyəssər,
Ha, gənci-dürü xəzaneyi-zər!
Vər olsa bu xeyr işdə tə'xir,
Ha, tə'ni-sinanü zərbi-şəmsir!"
Ol qövmə çü rövşən oldu əhval,
Oldu bu cəvab olardan irsal
Kim: — "Bizdə cünun əlacı yoxdur,
Divanələr ehtiyacı yoxdur.
Gəncü dürə eyləmə təfəxür!
Bəsdir bizə gəncimizdəki dür.
Laf ilə qılıncdan urmağıl dəm
Kim, var qılıncımız bizim həm!"

**BU, NOVFƏLİN LEYLİ HƏŞƏMİLƏ
RƏZM ETDİGİDİR
və
RƏZMDƏ QALIB OLMAYIB
SÜLHƏ ƏZM ETDİGİDİR¹**

Novfəl ki, eşitdi bu cəvabı,
Tərk eylədi şahidü şərabi,
Cəm etdi sipahi-binihayət,
Çaldırdı nəfirü çəkdi rə'yət*.
Ol qövm həm oldular xəbərdar,

¹ Bu, Novfəlin Leyli qəbilə ilə vuruşması və vuruşda qalib gəlməyib sülh istəməsidir.



Cəm eylədilər sipahi-xunxar,
 Rəf' oldu iki tərəfdən azerm,
 Həngameyi-rəzmi etdilər gərm.
 Bir sübh ki, qıldı xosrovi-Rum
 Şam əhlinə Hind fəthini şum;
 Səyyarədən aldı mehr meydan.
 Çaldı qılıcın, götürdü qalxan,
 Gün xəncəri oldu aşikarə,
 Gərdun zirehini etdi parə*,
 Şətrəncsifət' ol iki ləşkər
 Bir-birinə durdular bərabər.
 Gəh nizə qılırdı cansitanlıq,
 Gəh navək edərdi xunfəşanlıq.
 Ol bənzər idi qədi-nigarə,
 Bu qəmzeyi-dilfiribi-yarə.
 Eylərdi zəbani-tə'ni-şəmşir
 Əhvali-ədəm vücudə təqrir*.
 Əhvalına xalqın ağlayıb zar,
 Çəşmi-zireh olmuş idi xunbar*.
 Gürz ilə olurdu kürd hər su,
 Cövşənləri üstüxani-pəhlu*.
 Rəzm oldu bəla yağışlı bir miğ,
 Rə'dü bərqi tüfəng ilə tiğ.*
 Göstərdi güzar gürzü peykan ,
 Qalxanda zireh, zirehdə qalxan.
 Məcnun olara qılıb nəzarə,
 Çəkmişdi özünü bir kənarə,
 Durmuşdu ələmmisal bibak,
 Bir ərsədə şərmsarü qəmnak.
 Çəkmişdi bu ləşkər içrə rə'yət,
 Ol ləşkər üçün dilərdi nüsrət*.
 Bunlar ilə hay-huy edərdi,
 Fəth onlara cüstucuy edərdi*.
 Bu ləşkər ona müinü qəmzar ,
 Ol talibi-fəthi-ləşkəri-yar.
 Gər öz sipəhində görsə məqtul ,
 Şükr eyləməyə olurdu məşgul.



Vər görsə qətli-qövmi-dildar,
 Dərd ilə qılırdı naləvü zar.
 Səbzə kimi, olsa gər müyəssər,
 Öz ləşkərinə urardı xəncər .
 Bir kimsə dedi ki: — "Ey siyəhruz!
 Xəsmi dilərmi kimsə firuz?
 Biz can qılırız yolunda pamal,
 Sən düşmən üçün dilərsən iqbal?
 Əqlə bu iş eyləməz dələlət,
 Gər aqıl isən, nədir bu halət?"
 Məcnun dedi: — "Mən fədayi-yarəm,
 Vəslinə onun ümidvarəm.
 Çün ləşkəri-yardır qılan rəzm,
 Ol rəzmə nə layiq eyləmək əzm?
 Çün dust sipahidir edən cəng,
 Düşmənlüyə xoş degildir ahəng.
 Xoşdur ki, bulam vüsələ fürsət,
 Yarım tərəfində ola nüsrət.
 Canım ola dust dilpəziri,
 Ya küştəsi ola, ya əsiri.
 Bu mə'rəkədə nişatməndəm,
 Ol silsilədə əsiri-bəndəm.
 Müşkül işə olmuşam giriftar,
 Əğyarım yarü yarım əğyar .
 Gər qətlimə dust çəksə şəmşir,
 Yox məndə rizadan özgə tədbir.
 Xoşnud degilmiyəm bu halə
 Kim, canı verəm, yetəm vüsələ?!"
 Çün böylə cəvab eşitdi sail,
 Ol fəzlü kəmalə oldu qail.
 Gəldikcə olub ziyadə aşub,
 Az qaldı ki, Novfəl ola məğlub,
 Əlqissə, müyəssər olmayıb kam,
 Ol gün cədəl oldu sübh ta şam.
 Çün oldu əyan təliəyi-şəb,
 Meydani-sipehri tutdu kövkəb*.



Asayışə hasil oldu fürsət,
 Can almağa verdi mərg* möhlət.
 Hər səf bir arada tutdu mənzil,
 Bir-birinə qondular müqabil.
 Həmdəmlərə razın açdı Novfəl
 Kim: — "Müşküli-halımı qılın həl!
 Mən əscə'i-əhli-ruzigarəm,
 Xurşidi-sipehri-karzarəm*.
 Yox kimsədə tabi-tiği-tizim,
 Əndişeyi-taqəti-sitizim*.
 Bu rəzmdə bilməzəm nədir hal
 Kim, fəthimə nüsrət eylər ehmal?
 Əlbəttə ki, həq rizasıdır bu,
 Bir əhli-həqin duasıdır bu".
 Ərz eylədilər ki: — Ey cəhandar!
 Məcnundan olubmusan xəbərdar?
 Biz can qılırız onun fədası,
 Ə'damızadır* onun duası.
 Biz qəsd edəriz onun muradın,
 Ol düşməyə bağlar e'tiqadın".
 Novfəl ki, eşitdi ol kəlamı,
 Qalmaq ol əmrə ehtimamı*.
 Bilmişdi ki, sahibi-nəzərdir,
 Əlbəttə, duası mö'təbərdir.
 Bildi ki, müyəssər olmaz ol kam,
 Tə'sir qılır dua sərəncam.
 Çün vəsl degildi hökmi-təqdir,
 Müşkül ki, əsər verəydi tədbir.
 Vəhm etdi ki, mün'əkis ola hal,
 Rəzmində mübarək olmaya fal.
 Kirdarını görmədi münasib,
 Nəzr etdi ki, gər olursa qalib,
 Zikr etməyə dəxi Leyli adın,
 Tərk edə bu əmr üçün inadın.



BU, NOVFƏLIN İKİNCİ NÖVBƏT
 RƏZM EDİB QALIB OLDUĞUDUR
 və
 VƏFAYİ-ƏHDƏ KAZIB OLDUĞUDUR¹

Çün tiğ çəkib mübarizi-Rum,
 Şam əhlini etdi əmrə məhkum.
 Fəth oldu sipahi-türkə mənsub,
 Oldu ərəbin sipahi məğlub*.
 Adətca yenə ol iki ləşkər,
 Rəzm etməgi etdilər müqərrər.
 Tiğ aldı əlinə pəhləvanlar,
 Başlar kəsilib töküldü qanlar.
 Can eylədi tərki-xaneyi-tən,
 Ol çıxmağa açdı tır rövzən.
 Başlarda bəlani çox görüb əql,
 Bir özgə məqamə eylədi nəql*.
 Peykan zireh içrə oldu peyvənd
 Gül şaxələrinə qönçəmənd*.
 Əlqissə, xilafi-rəzmi-əvvəl,
 Ə'dayə müzəffər oldu Novfəl,
 Xəsm etdi qəbul hökmi-taət,
 Başlandı təzərrö'ü şəfaət.
 Leylinin atası açdı başın,
 Doldurdu gözüne qanlı yaşın,
 Əcz ilə dedi ki: — "Ey xudavənd!
 Şahənşəhi-adilü xirədmənd!
 Gər Leyli üçündür iztirabın,
 İkrəh ilə verməzəm cəvabın.
 Əmma rəhü rəsmidir müqərrər,
 Bir övrətə eybdir iki ər.
 Leyli bu həşəmdə namizəddir,
 Əqd ilə müqəyyədi-əbəddir*.
 Çün hökmün edər bu rəsmi pamal,
 Bari, onu qeyrə vermə, sən al!

¹ Bu Novfəlin ikinci dəfə savaşı edib qalib gəlməsi və əhdinə yalınçı çıxmasıdır.



Gülberqimizi həvayə vermə!
 Namusumuzu fərayə vermə!"
 Novfəl dedi: — "Ey güzidə əşraf!
 Yox məndə xilafı-ədlü insaf.
 Mən məhz müriüvvətü vəfayəm,
 Gəncineyi-gövhəri-ətayəm!
 Bidadü sitəm degil şüarım,
 Ədl içrə təməmdir əyarım.
 Mən həm xəciləm bu macəradən,
 Acizlərə qıldığım, cəfadən.
 Həqqa bu degildi e'tiqadım
 Kim, hasil edəm mən öz muradım.
 Bir sınışıma mumiya dilərdim,
 Bir xəstə üçün şəfa dilərdim.
 Gördüm görünür bu əmr müşkil,
 Bimar degil əlacə qabil.
 Bidaddən olmuşam pəşiman,
 Əfv edə məgər bu səhvi sübhan,
 Gəlməz gözümə əyalü malın,
 Malın sənin olsunü əyalın.
 Var, indi sən eymən ol xətdən,
 Minbə'd təvəhhüm etmə şərdən".
 Bunu dedi, açdı aləti-rəzm,
 Öz məmləkətinə eylədi əzm.
 Məcnun dəri-e'tiraz edib baz,
 Ol sərvərə tə'nə etdi ağaz:
 —"Key bihudə qövlünü qərarın!
 Əhdində bumudur e'tibarın?
 Nə faidə sikkəsiz dirəmdən?
 Nə sud nəticəsiz kərəmdən?
 Sayən uludur, vəli, nə hasil
 Kim, feyz dəmində oldu zail".
 Hər necə ki, etdilər müraat
 Kim, "eyləyəlim buna mükafat,
 Ondan yegin edəlim, sənə yar,
 Asan işini gəl etmə düşvar!"
 Mütələq əsər etmədi ona pənd,



Zənciri-həva qaçan tutar bənd?
 Əfğan çəkib etdi xirqəsin çak,
 Səhralərə düşdü zarü qəmnak.

BU, MƏCNUNUN ZƏNCİRƏ ÖZÜN
 MÜQƏYYƏD ETDİGİDİR
 VƏ
 BƏHANƏ İLƏ LEYLİ TƏRƏFİNƏ
 GETDİGİDİR¹

Bir gün səhər ol mücaviri-dəşt,
 Eylərdi güruhi-vəşlə gəşt*.
 Bir piri-həzin göründü nəgah,
 Zəncirli bir əsir həmrəh.
 Məcnunun əsiri yandı canı,
 Ol piri-həzinə sordu anı
 Kim: — "Bu nə əsirdir, bəyan et?
 Cürmin məni-mücrimə əyan et!"
 Sirri-dilin etdi pir rövşən
 Kim: — "Dustdur, degil bu düşmən .
 Mən xəstəvü bəsteyi-əyaləm,
 Fəqr ilə ikən şikəstəhaləm.
 Bu həm məni-zardən bələrdir,
 Avarəvü xarü dərbədərdir.
 Bir ruzi üçün olub füsunsaz,
 Hər dəm qılırız füsunlar ağaz.
 Ta hasil ola məəşi-ətəfal,
 Bir şö'bədədir bu gördüyün hal:
 Bu qanlılığa qılıbdır iqrar,
 Mən cələmişəm bunu giriftar.
 Sahibdiyətəm məni bu xuni,
 Gör vəchi-məaş üçün füsuni*.
 Ta kim, gözib eyləyə gədəliq,
 Bəndinə qıla girehgüşəliq;
 Hər nə qazanır gəzəndə ev-ev,

¹ Bu, Məcnunun özünü zəncirə bağlamasıdır və bəhanə ilə Leyli tərəfə getməsidir.



Təqsim edəriz arada cöv-cöv.
 Qismətdə həm etmişiz qərarı,
 Mən yarıyamü bu şəxs yarı".
 Məcnun dedi:—Səhv edibsən, ey pir!
 Divanələrə gərək bu zəncir.
 Gəl hacətimi mənim rəva qıl,
 Bənd eylə məni, bunu rəha qıl!
 Sayən tək olub səninlə həmsəyr,
 Mən əhli-kərəmədən istəyim xeyr.
 Hər nə yığılırsa biş, ya kəm,
 Varın sənə eyləyim müsəlləm.
 Qəsdim bu ki, eyləyəm məni-zar,
 Evdən-evə seyr Müştərirar.
 Şayəd ki, bir evdə ola mümkün,
 Ol Zöhrəyə olmağım müqarın"*.
 Pir oldu ümidi-nəf' ilə şad,
 Əvvəlki əsirin etdi azad...
 Zəncirə girib rəmidə Məcnun,
 Ərbabi-cünunə verdi qanun.

**BU, MƏCNUNUN ZƏNCİRƏ
 ŞƏRHİ-QƏMİDİR
 və
 BƏYANI-SİLSİLEYİ-ƏLƏMİDİR¹**

Ol silsiləyə olub həməvaz,
 Ağlardı ki:—"Ey, mənimlə həmrəz!
 Sən gənci-bələyə əjdəhasən,
 Sərrişteyi-möhnetü bəlasən.
 Şərhi-qəmə var min dəhanın,
 Tərpəndikcə çıxar fəğanın!
 Başdan-ayağa dəlik-dəlik tən,
 Könlündəki razı etdi rövşən.
 Ey müntəziri-nəzareyi-yar!
 Nəzzareyi-yarə min gözün var!"

¹ Bu, Məcnunun qəmini zəncirə açmasıdır və kədər zəncirini anlatmasıdır.



Gəzmək həvəsilə xanə-xanə,
 Ol pir ilə oldular rəvanə.
 Tövfiq olub onlar ilə həmrəh,
 Leyli həşəmi göründü nagh.
 Məcnun rəsəni əlində ol pir,
 Ev-ev həşəmi gəzərdi bir-bir:
 Leyli evinə irişdi növbət,
 Ol xəstəyə qalib oldu heyrət.
 Sərgəşteyi-ələm oldu pabəst,
 Meyxanə önündə düşdü sərməst.
 Çün çəkdi bir ixtiyarsız ah,
 Leyli ev içində oldu agah;
 Bir ah ilə qıldı xeyməsin çak,
 Məzlumuna açdı çeşmi-nəmnak.
 Gördü ki, görünməz olmuş ol zar,
 Olmuş qəm ilə zəifü bimar.
 Qaşu kimi qaməti bükülmüş,
 Yaşı kimi peykəri tökülmüş,
 Cismi qəm içində can şəbihi,
 Dərki, nəzəri, qəmi bədihi.
 Didar ilə ol şəhi-ləlafət,
 Mehmanına eylədi ziyafət.
 Razi-dili-zarın etdi ifşa,
 Bu şe'ri-bədihi qıldı inşa:

BU QƏZƏL LEYLİ DİLİNDƏNDİR

Yar rəhm etdi məgər naləvü əfğanimizə
 Ki, qədəm basdı bu gün külbeyi-əhzanimizə?*

Əşk baranı məgər qıldı əsər kim, nagh
 Bitdi bir şaxi-güli-tazə gülüstanimizə?*

Bizə ah atəşinin yandıği ondan bilinir
 Ki, çirağ eylədi rövşən şəbi-hicranimizə*.

Bu vüsələ yuxu əhvali demək mümkün idi,
 Əgər olsaydı yuxu didəyi-giryanimizə.



Bir xəyal ola məgər gördüğümüz, yoxsa nigar,
Mütləqə xatirə gəlməz ki, gələ yanimizə.

Yar mehmanımız oldu gəlin, ey canü könül,
Qılalım sərf nəmiz var isə mehmanimizə!

Dilbərin canə imiş qəsdı, Füzuli, gəl kim,
Can verib dilbərə, minnət qoyalım canimizə.

**BU, MƏCNUNUN LEYLİYƏ MÜQABİL OLUB
ƏHVALIN BİLDİRDİGİDİR
və
FÜRSƏTLƏ RAZI-PÜNHANIN
ƏYAN ETDİGİDİR¹**

Məcnun ki, ona nəzarə qıldı,
Razi-dilin aşikarə qıldı,
Çəkdi fələkə fəğanü ahi,
Sultanının oldu dadxahi:
—"Key qədri bülənd padşahim!
Bildir mənə kim, nədir günahim?
Fərmanə müxalifətmi qıldım?
Ə'dayə müvafiqətmi qıldım?
Bədxahlərinmidir bu tədbir?
Qəmmazlərinmidir bu təzvir?*"
Mən mö'təqidəm bu asitanə,
Ya rəb, nola rəddimə bəhanə?
Kimdəndir ola, bu məkrü hiylə?
Kim oldu ola buna vəsilə?
Ta xaki-dərindən olmuşam dur,
Aşüftəvü xəstəhalü rəncur,
Gahi çəkərəm şikənceyi-qəm,
Gahi oluram bəlayə həmdəm.
Tənha keçər oldu ruzigarım,
Səhrədə nə munisü nə yarım.
Sən xud gözəlüm, qəmim yeməzsən,

¹ Bu, Məcnunun Leyli ilə üz-üzə durub əhvalını bildirməsi və firsət tapıb gizli sirrini açmasıdır.



"Ol şiftə qandadır" — deməzsən.
Məndən bu təğafülün əcəbdir,
Guya ki, nişaneyi-qəzəbdir.
Mən böylə neçün zəbunü xərəm,
Ha gəldim, əgər günahkarəm.
Çökdüm yerə gərdənimdə zəncir,
Bismillah, əgər olursa tə'zir,
Fərman səndən, qəbul məndən,
Olma, gözəlüm, məlul məndən!
Zülfü müjə, xəncərü rəsən bəs,
Hökmünü yerit, həm asü həm kəs!
Gər arada bir qübar qoyma,
Öldür məni, şərmsar qoyma!
Tə'zirimə eyləsən təəllül,
Lazım məni öldürər təğafül.
Ey lalə üzərü ənbərin muy!
Gəncinə cəmalü mar-geysuy!
Ta zülfünə olmuşam giriftar,
Zənciri-cünunə rəğbətim var.
Qəm silsiləsinə paybəndəm,
Divanələr içrə sərbüləndəm.
Sövdədə dönüb ziyənə sudım,
Peyvəstə bu şe'rdir sürudim:

BU QƏZƏL MƏCNUN DİLİNDƏNDİR

Küfri-zülfün salakı rəxnələr imanimizə,
Kafər ağlar bizim əhvali-pərişanimizə.

Səni görmək mütəəzir görünür böylə ki, əşk
Sənə baxdıqda dolar didəyi-giryanimizə .

Cövrü çox eyləmə kim, olmaya nəgəh tükənə,
Az edib, cövrü cəfalər qılıban canimizə.

Əskik olmaz qəmimiz bunca ki, bizdən qəm alıb,
Hər gələn qəmli gedər, şad gəlib yanimizə.

Var hər həlqeyi-zəncirimizin bir ağzı,
Müttəsil verməgə ifşa qəmi-pünhanimizə .

Qəmi-əyyam, Füzuli, bizə bidad etdi,
Gəlmişiz əcz ilə dad etməgə sultanimizə.

TƏMAMİYİ-SÜXƏN

Bir ləhzə qılıb bu rəsmə fəryad,
Sultaninə zülmi-eşqdən dad,
Zəncirini etdi parə-parə,
Tutdu yenə xəlqdən kənarə,
Əndami şikəstə, çeşmi nəmnaq,
Rüsvavü xərabü məstü bibak.
Ardınca qoşun-qoşun uşaqlar,
Əhvalına kim gülər, kim ağlar.

BU, MƏCNUNUN KORLUQ BƏHANƏSİLƏ
DİLDAR CƏMALIN GÖRDÜGÜDÜR

və
DİDEYİ-ÜMİDİN TUTUYAYI-MƏQSUDƏ
YETİRDİGİDİR¹

Bir gün dəxi ol bəhanəpərdaz,
Bir özgə bəhanə qıldı ağaz:
Bağladı iki gözün ki, kurəm,
Əhvali-cəhanə bişüürəm.
Ərz eylədi zə'fū binəvalıq,
Ev-ev gəzib eylədi gədəliq.
Təqribilə əzmi-yar qıldı,
Leyli evinə güzar qıldı.
Ol dusta zahir eyləyib raz,
—"Ya dust!" deyib, yetirdi avaz.
Leyli ki, eşitdi ol sodayi,
Bildirdi eşigindəki gədayi.
Evdən çıxıb etdi ərzi-didar,

¹ Bu, Məcnunun özünü korluğa vurub sevgilisinin camalını görməsidir və ümid gözünü məqsəd tutuyasına çatdırmasıdır.

Qıldı sədəqə zəkati-rüxsar.
Pünhan baxıban ol afitabə,
Məcnun yenə gəldi bu xitabə:
—"Key xali-siyahı göz səvadı!*"
Can arizusu, könül muradı!
Gər bağlı isə gözüm rəvadır;
Sərçəsmeyi-lücceyi-bələdir*.
Bənd eyləməsəm önün dəmadəm,
Seylabə gedər təmam aləm.
Göz kim, səni eyləyib nəzarə,
Rüsva qılır əhli-ruzigarə.
Təhqiç edibəm ki, düşmənistir,
Mən qıydım ona, riza sənindir.
Dərgahinə bağladım gətirdim,
Baş üzrə ayağına yetirdim.
Ey qəmzəvü lə'li şəhdü şəmşir!
Xah əfv elə onu, xah tə'zir.
Dərgahinə gəldigimdə, ey hur,
Sərmayə idi gözümdəki nur.
Ögrətdi mənə qəmin ticarət,
Yüz şükr ki, qılmadım xəsarət,
Göz nurini xaki-payə verdim,
Az cinsimi çox bəhayə verdim.
Şahim, nəzər et məni-gədayə!
Biganəlik etmə aşınayə!
Can bağına qəm nihalı dikdin,
Tən mülkünə dörd toxmu əkdin!
Ol toxmu nihalə nəf' hasil
Oldu nəmi-əşkü suzişi-dil.
Gəl mülkünə, bağına güzər qıl,
Məhsulü mənafeə nəzər qıl".
Bunu deyib ol qəribü heyran
Tutdu rəhi-badiyə kəmakən.



BU, İBNİ SƏLAMIN LEYLİ VƏSLİNƏ
RAĞİB OLDUĞUDUR
və
BU DƏVADƏ SÜBHİ-ÜMİDİ
KAZİB OLDUĞUDUR¹

Saqi, bizə rahatı-rəvan ver!
Cansızlara himmət eylə, can ver!
Qıl məst bizi meyi-muğandan,
Əvvəl xoşu xürrəm eylə, ondan
Sor kim, necədir səbati-aləm,
Əncami-fərəh, nəhayəti-qəm.
Dünya işi e'tibarsızdır,
Çərxin rəvişi qərarsızdır.
Çox kimsənə gənc üçün çəkər rənc,
Qeyrinə onun nəşib olur gənc.
Gör onu ki, hər nihali-sərkəş,
Sudəndirü sərf eylər atəş.
Təqdirədir əsl əmri-mənsüb,
Xoşdur bu ki, talib ola mətlub.
Çün İbni Səlam bildi hali,
Meydani-muradı gördü xali,
Cəm etdi əkabirin diyarın,
Ə"yanını əhli-ruzigarın,
Göndərdi nikah üçün bəsi mal,
Şərt etdigin etdi cümlə irsal.
Min zərrin nə'l əsbi-tazi
Misrivü İraqiyü Hicazi.
Min cariyəvü qulami-ziba,
Pirayələri hərürü diba.
Min naqə nəbatü qənd yüklü,
Nəsrin dərili, bənövşə tükü.
Min təblə əbirü ənbərü müşk,
Yüz yük gühəri-tərü zəri-xüşk.
Əsbabi-nikah olub rəvanə,

¹ Bu, İbni Səlamın Leylinin vəslinə çatmaq istəməsi və bu iddiada ümid sübhünün yalançı olmasıdır.



Kabini kəsildi nəqdi-canə.
Leyli bu cəfadən oldu agah
Kim, buldu bəharına xəzan rah,
Ümmidi gözüne doldu topraq,
Məqsudi-nihali tökdü yapraq*.
Əksi-qərəz oldu surəti-hal,
İdbarə mübəddəl oldu iqbal.
Gül istər ikən sataşdı xarə,
Nur istər ikən tutuşdu narə .
Əfğan ilə matəm etdi suri,
Matəmkədə məhfiti-süruri.
Məşşatə dilərdi-zülfü xalın,
Artırmağa zib ilə cəmalın.
Ol ahü sirişk ilə dəmadəm
Xalı güm edərdi, zülfi bərhəm.*
Əgməzdi hilali vəsməyə baş,
Gözdən gedirərdi sürməsin yaş.
Geysusi çəkərdi şənədən sər,
Bir bar idi gərdənində gövhər.
Güzgüyə kədər verərdi ahi,
Zülmati-xət istəməzdi mahi*.
Pabusinə bulmayıb həna dəst,
Etməşdi onu qəm ilə pabəst.
İklilə rüxi urardı atəş*,
Buyi-xoş ona gəlirdi naxoş.
Tə'nə tikənindən etməyib bak,
Gül kimi qılırdı geydigin çak.
Hər ləhzə qılırdı ahü fəryad,
Dərdi ki: — "Əlindən, ey fələk, dad!
Səndən bumidi mənim muradım?
Dövrənə bağlı e'tiqadım?
Vəslini təvəqqe etdigim yar,
Billah, bu degil, yanılma, zinhar...
Ol — nəqşi-səhifeyi-vəfadır,
Bu — tərzi-cərideyi-fənadır*.
Ol — qorqeyi-bəhri-zövqi-candır,
Bu — məhvi-tənə'ümi-cahandır*.



Ol — xeyr yoluna rəhbərdir,
 Bu — başladığı tərifi-şərdir.
 Cananəsi üçün ol dilər can,
 Öz canı üçün dilər bu canan.
 Mən onunam, ol mənim əzəldən.
 Saxla bu əlaqəyi xələldən.
 Ey çərx! Bu əqd olanda möhkəm,
 Bəlkə yox idin arada sən həm.
 Gəl tərki-təğəllübü sitəm qıl!*
 Tanrını arada gör, kərəm qıl!
 Vermə qəviyə zəif malın,
 Düşmənlərə dustlar həlalın!
 Məcnunumu sanma kimsədən kəm,
 Bir mərdi-rəhi-bələdir ol həm.
 Ey İbni Səlamı-bisərəncəm!
 Bilsən sənə məkr edibdir əyyam;
 Məcnuna qoyubdur ad — Leyli,
 Eylər səni ad ilə təsəlli.
 Sən kami-dil istə, mən bəlayəm,
 Sən gənc dilə, mən əjdəhayəm.
 Əmma deməzəm işin xətabıdır,
 Nisbət mənə qayətli-ətadır.
 Qurtar məni atadan-anadan,
 Bir qəm yeg olur iki bələdan!
 Dərd ilə qılırdı naləvü ah,
 Əsbabi-təcəmmülündən ikrah*.
 Dövrəndən edib fəğanü fəryad,
 Bu şe'ri oxurdu ol pərizad:

BU QƏZƏL LEYLİ DİLİNDƏNDİR

Xilafi-rə'yim ilə, ey fələk, mədar etdin!
 Məni, gül istər ikən, mübtəlayi-xar etdin!
 Müruri-ömrədə bir dönmədin muradımə,
 Dönə-dönə mənə zülm etməyi şüar etdin!



İhanətimdə nədir, bilməzəm, muradın kim,
 Özizi-ələm ikən xarü xakisar etdin!

Ümidvar idim əvvəl ki, bir nişat görüm,
 Binayi-möhnətimi indi üstüvar etdin!

Cəfa əlilə qılıb çək pərdeyi-səbrim,
 Nihan olan qəmmimi xəlqə aşikar etdin!

Vəfadə verməgə can vermədin mənə möhlət,
 Məni bu əhd vəfasında şərmsar etdin!

Bir özgəni mənə yar eyləməklə sən guya
 Mənimlə yar olanı özgə ilə yar etdin!

Məgər bilindi, Füzuli, sənə fələk halı
 Ki, varını bu cəhanın yox e'tibar etdin!

TƏMAMİYİ-SÜXƏN

Ol növ 'görənlər iztirabın,
 Təzyinü ciladən ictimabın*.
 Eylərlər idi güman ki, ol zar
 Bir özgə bəlayədir giriftar.
 Qılmışdır ol afitabi müztər
 Hicri-pədəri fəraqi-madəər.
 Derlərdi: — "Haqındır, ey səmənbu!
 Tutmuşdun atan-anan ilə xu,
 Hala ki, bulardan ayrılırsan,
 Qürbət sitəm olduğun bilirsən!
 Əfğaninə hiç mən' yoxdur,
 Sən kimi yanan fəraqə çoxdur.
 Əmma, bu imiş çü xəlqə adət,
 Sən həm cəzə* eyləmə ziyadət.
 Qız daim ata evində qalmaz,
 Peyvəstə anaya mehr salmaz.
 Lazım meyi-qəflət eyləyib nuş,
 Eylərsən atan-anan fəramuş."
 Leyli bu sözə qılırdı iqrar,



Deməzdi bir özgə möhnətim var.
 Görməzdi onu özünə layiq
 Kim, tə'nə edə ona xəlayiq.
 Qız hər necə olsa yarə talib,
 Əlbəttə, gərək həyası qalib.
 Bir əhli-həya, min əhli-ibram,
 Üsyan ilə olmaz iş sərəncam.
 El tə'nəsi ilə xahü naxah,
 Təklifə düşüb bəzəndi ol mah.
 Ol ziynətü zibə zibü ziynət
 Bir şəkl ilə verdi zibi-surət
 Kim, onu görəndə derdi gərdun:
 İnsaf... kəməli-səbri-Məcnun!
 Pirayəsiz ol məh idi afət,
 Pirayədən artırıb lətafət,
 Bir həddə irişdi afitabi
 Kim, oldu niqab hüsni tabi.
 Çün tutdu ərusi-xəlvəti-şam,
 Təmkin ilə xəlvətində aram,
 Zülmat ziyayə oldu qalib,
 Yandırdı məşailin kəvakib*.
 Əncüm gühəri olub şəbəfruz,
 Qıldı şəbi-tari qeyrəti-ruz*.
 Gülçöhrə sənəmlər oldular cəm?
 Hər bir sənəmin əlində bir şəm',
 Rəsmi-tərəb etdilər mürəttəb,
 Beş yüz büti-gülrüxü şəkərləb.
 Yüz qönçə dəhənli mahparə
 Gül suyu səpərdi rəhgüzərə.
 Yüz gülrüx əlində məcməri-ud
 Eylərdi həvayı ənbəralud.
 Yüz mahliqə olub ğinasaz,
 Qoşmuşdu sodayi-sazə avaz.
 Yüz nərgisi-məst gəzdirib cam,
 Əhbabə verərdi cami-gülfam*.
 Yüz gül başı üzrə yüz təbəq zər
 Olmuşdu nisar üçün müqərrər.



Bir xətti-rəvan içində Leyli
 Nə şövkətə, nə şükuhə meyli,
 Hər ləhzə fəğanü ah edərdi,
 Sərgəştəvü müztərib gedərdi.
 Əndişeyi-zövqü eyşərdən pak,
 Seyləbdə san gedərdi xaşak*.
 Çün yetdi hərəmsərayə ol mah,
 Dağıldı olan rəfiqü həmrəh.
 Gül xəlvəti oldu səhni-gülzar,
 Dur oldu büsətdən xəşü xar.
 Bəxt İbni Səlamı etdi agah
 Kim, oldu sənə müsəlləm ol mah.
 Ol talibi-gövhəri-yegənə
 Gövhər həvəsilə girdi kanə,
 Nə gördü? Niqab içində bir nur,
 Gözdən rüxi-dilfüruzi məstur.
 Gərm oldu məhəbbətin məzaqi,
 Tərpəndi vüsələ iştiyaqi.
 Əl urdu ki, açə ol niqabi,
 Rəf' eyləyə ortadan hicabi.
 Leyli dedi: — "Ey hərif-i-qabil!
 Sənsən sərü sərəvəri-qəbail!
 Övsafın eşitmişəm ziyadə,
 Kamilsən ədəbdəvü həyadə.
 Mə'lum edibəm ki, Qaf ta Qaf,
 İnsafına el veribdir insaf.
 Mən kim, degiləm qəni, fəqirəm,
 Məhman deməyim, sənə əsirəm!
 Zülm eyləmək etmə mən əsirə,
 İzhari-tərəhhüm et fəqirə!
 Gör canü tənimdə iztirabım,
 Sor hali-dilim, eşit cəvabım!
 Mən məktəbə getdigim zamanlar,
 Hifzi-səbəq etdigim zamanlar;
 Bir şəxs mənə göründü, nəgah
 Oldum pəri olduğundan agah.
 Cinnilər içində ol pərizad



Ülfət mənim ilə qıldı bünyad.
 Hər ləhzə durar mənə bərabər,
 Der kim: — "Bəniadəm etmə həmsər!
 Yoxsa qılaram dəmində fani,
 Bir zərb ilə həm səni, həm ani!"
 Çox məkr qılındı, oldu tədbir,
 Boynumdan alınmadı bu zəncir.
 Dəf olmadı bu bəliyyə' hərgiz,
 Həm ata, həm ana oldu aciz.
 Çün bulmadı kimsə çareyi-kar,
 Məndən ata-ana oldu bizar.
 Şeydalığım oldu aləmə faş,
 Nifrət qılır oldu yarü yoldaş.
 Sən həm ki, bizim diyarə yetdin,
 Əlbəttə, bu qissəni eşitdin.
 Hələ ki, səninlə düşdü bazar,
 Oldun düri-əqdimə xiridar.
 Qarşımda həm ol pəri durubdur,
 Qeyrət qılıcına əl urubdur.
 Tərk et ki, bu vəsl bimi-candır,
 Həm özünə, həm mənə ziyandır!
 Bir neçə zaman təhəmmül eylə,
 Dərman istə, təvəkkül eylə!
 Ola ki, müyəssər ola məqsud,
 Səndən açıla bu bəbi-məsdud.
 Qət' ola zəbani-tə'ni-düşmən,
 Həm sən yetəsən muradə, həm mən."
 Ol sadəzəmir ona inandı,
 Cinni xəbərin səhih sandı.
 Vəhm etdi ki, olsa yarə vasil,
 Nöqsan ola canü cahə hasil.
 Cananə yolunda ömrü cahi
 Ol naqisın oldu səddi-rahi*.
 Bir rəsmi-qədimdir cahanda:
 Sud istəyən, istəmək ziyan da.
 Canan diləyən cəfayə dözmək,
 Gənc istəyən əjdəhayə dözmək.



Eşq əhli məhəbbət etsə izhar,
 Əvvəl onu imtəhan edər yar.
 Gər görse onun cəfayə səbrin,
 Kəsrini edər təmam cəbrin.
 Gər görməsə cövrə ehtimalın,
 Salmaz ona sayeyi-vüsəlın.
 Çün İbni Sələmə bimi-nöqsan
 Ol vəslde ruzi etdi hicran,
 Meyl etmədi mütləq ol nigarə,
 Hərgiz ona qılmadı nəzarə.
 Tədbiri-ələcə durdu qaim,
 Dərdinə dəva sorardı daim,
 Hər qanda görərdi əhli-təsxir,
 Divanəsinə dilərdi zəncir.

**BU, ZEYD VƏFADARIN MƏCNUNA
 XƏBƏR GƏTİRDİGİDİR
 VƏ
 İBNİ SƏLAM İLƏ LEYLİNİN PEYVƏNDİ
 MÜJDƏSİNİ YETİRDİGİDİR¹**

Sahibxəbəri-fəsanəpərdaz,
 Bu tərz ilə qıldı qissə ağaz
 Kim, var idi bir nədimi-nadir,
 Zeyd adlı, vəfayi-əhdə qadir.
 Məşhur idi fəzlivi kəmalı,
 Mə'ruf idi hüsnüvü cəmalı.
 Olmuşdu əsir bir nigarə,
 Büt zibli Zeynəb adlı yarə.
 Çəkmişdi məhəbbətin cəfasın,
 Görmüşdü mələmətin bəlasın.
 Ol aşiqi-müstəməndi-məhzun
 Eylərdi həmişə meyli-Məcnun,
 Söylərdi ona kəmalı-eşqin,
 Ustadına göstərərdi məşqin.

¹ Bu, vəfalı Zeydin Məcnuna xəbər gətirməsidir və İbn Səlam ilə Leylinin evlənməsi müjdosini verməsidir.



Leyli ərə getdigindən ol zar
 Təhqiq ilə oldu çün xəbər dar,
 Məcnuna özün yetirdi filhal,
 Rəngi-rüxi-zərdi əşkdən al.
 Dolmuş gözü, peykəri pəzulmuş,
 Nitqində təkəllümü tutulmuş.
 Məcnun dedi: — "Ey vəfalı yarım!
 Qəm mərhələsində qəmgüsarım!
 Adətcə görünməz ixtilatın,
 Hər günküyə bənzəməz nişatın.
 Noldu sənə, söylə, zar olubsan?
 Bitaqətü biqərar olubsan?!
 Əqrəbdə idi bu gün məgər mah,
 Ketdin¹ bu yana əziməti-rah?
 Qandan bu küdurət oldu hasil?
 Noldu səbəbi-mələləti-dil?"
 Zeyd ol xəsi-xüşkə urdu ataş,
 Suz ilə dedi ki: — "Ey bəlakəş!
 Dün əxtəri-bəxtin oldu tirə,
 Dövrən sitəm etdi sən fəqirə.
 Yar İbni Səlamə ruzi oldu,
 Ruzi sənə dərdü suzi oldu.
 Yar özgəyə oldu şəm'i-məhfəl,
 Qaldı sənə tabi-atəşi-dil.
 Əğyar ilə oldu yar Leyli,
 Var, indi sən ondan ol təsəlli.
 Zayə sənin ol fəğanü ahin,
 Suzi-şəbü ahi-sübhəgahin".
 Məcnun ki, xəbər dən oldu ağah.
 Gərdunə yetirdi şö'leyi-ah.
 Vəhşilər içində ol giriftar
 Bir dərd ilə qıldı naləvü zar
 Kəfğanə² gətirdi marü muri,
 Ağlatdı vühuşi, həm tüyuri.
 Xamə kimi yaş töküb dəmadəm,

¹ ki etdin.
² ki əfqanə.



Nome kimi qamətin qılıb xəmə,
 Yazdı alıban əlinə xamə,
 Dildarına bir itabnamə.

**BU, MƏCNUNDAN LEYLIYƏ
 BİR NAMEYİ- İTABAMIZDIR
 VƏ
 PEYĞAMI-ŞİKAYƏTƏNGİZDIR¹**

"Dibaçeyi-namə nami-mə'bud,
 Qəyyümü qədimü həyyü mövcud*.
 Ol pərdəkaşi-hicabi-əsrar
 Kim, aləmi yoxdan eylədi var.
 Gün güzgüsün eyləyən mücəllə,
 Dün türresin eyləyən mütərrə,*
 Çün bir neçə həmd toxmun əkdi,
 Dərdi-dilini bəyanə çəkdi
 Kim, bu mütəhəmmili-bələdən,
 Sərgəştəvü zarü mübtələdən,
 Bir namə ki, məhz dərdü qəmdir,
 İzhari-şikayətü sitəmdir,
 Ol dilbərə kim, vəfası yoxdur,
 Bu aşiqinə cəfası çoxdur.
 Ey əhdə vəfası olmayan yar!
 Əğyarimə gül olan, mənə xar!
 Noldu sənə nəqzi-əhd qıldın?
 Sındırmağa əhdi cəhd qıldın!
 Tənhalığamı gətirmədin tab
 Kim, eylədin arizuyi-həmxab?
 Tar oldumu olduğun nişimən
 Kim, eylədin onda şəm' rövşən?*"
 İncitdimi dərdi-dil məzəcin
 Kim, oldu təbibə ehtiyacın?
 Pəjmürdəmi oldu sərvə-dilcu
 Kim, cəhdlə vermək istədin su?"

¹ Bu, Məcnunundan Leyliyə məzəmmətedici bir məktubdur və şikayətli sifarişdir.



Bədxahmı etdi qəsdı-gülzar
 Kim, böylə uruldu rəxneyi-xar?
 Nə bim ilə hifzi-gövhər etdin?
 Kim, bəsteyi-əqdi-şövhər etdin?
 Mucib nə idi məni unuttun,
 Tərkim qılıb özgə yar tutdun?!
 Hər ləhzə olub güvahi-halim,
 Xaki-dərinə sirişki-alim
 Mütləq güzər eyləməzmi oldu,
 Məndən xəbər eyləməzmi oldu?
 Aya nə idi bu bivəfaliq?
 Biganələr ilə aşinalıq?
 Çəkdi yeni yarını kənarə,
 Rüksətmidir indi əski yarə?
 Məndən idi möhnətü məlalın,
 Xoş oldu ola onunla halın?
 Mən əhdü vəfayə aldanırdım,
 Əhdində vəfa ola sanırdım.
 Bilməzdim ola zəif rayın,
 Nöqsani ola təmam ayın.
 Göftarın ola mənimlə daim,
 Könlün ola özgə ilə qaim.
 Səndən mən olam cahanda bədnam,
 Bir namü nişanı yox ala kam.
 Zahirə mənimlə olasan yar,
 Batində tutasan özgə dildar.
 Mə"zursən, ey nigar, mə'zur!
 Bu dövr ilədir zəmanə məşhur.
 Gül qönçəliyində xar iləndir,
 Açılsa bir özgə yar iləndir.
 Əslində tikan çəkər əzabın,
 Fəslində həkim alır güləbın.
 Ey arizuyi-dili-figarım!
 Qəhri çoxü mehri az nigarım!
 Ey adı olan vəfadə məzkur!
 Cismimdəki can, gözümdəki nur!
 Sevdayi-dimağımın əlacı!



Bazari-cünunumun rəvacı!
 Sən mehrəmalü məhcəbinsən,
 Qayətdə lətifü nəzoninsən.
 Mən xarmizacü xakxuyəm,
 Bəs tündzəban, tirəruyəm.
 Sən hali-dil ilə eyləyib ar
 Dersən ki: — "Sənə nə nisbətım var?"
 Mən həm sənə söylədim müvafiq
 Kim, mən sənə, sən mənə nə layiq?
 Mən xud olubam xəyalə qane,
 Sən layiqin istəsən, nə mane?
 Əmma mənü səndən özgə çoxdur
 Kim, sözləri bizdən özgə yoxdur.
 Gördükdə mən eyləyən vəfayi,
 Bildikdə sən eyləyən cəfayi,
 Aya kimə bivəfa deyərlər?
 Kimin işini xəta deyərlər?
 Yaxşımıdır eyləmək yaman ad
 Kim, qılmaya kimsə xeyr ilə yad?
 Sən gərçi tutub xilafi-adət,
 Bir özgəyə bağladın iradət,
 Çoxdur sənə mən kimi cigərxun,
 Hər kimə ki, baxdın, oldu məcnun.
 Mən kim, kəsəyin derəm səlamı,
 Səndən çəkəyin bu intiqamı,
 Tutmaq dilərəm sənin kimi yar,
 Əmma əcəb, ər¹ sənin kimi var?!
 Peyvəndini qeyr ilə eşitdim,
 Billah ki, bəsi təəccüb etdim.
 Ey çəsmeyi-abi-zindəgani!
 Sən canım içindəsən nihani!
 Bir ləhzə gözümdən olmadın dur,
 Vəslin necə oldu qeyrə məqdur?*

¹ əgər.



Leylidən olan xəyalı görmüş,
 Öz vahiməsilə eyş sürmüş,
 Leyli deməsin, mənə qərindir
 Kim, ona xəyalı həmnışindir.
 Məcnundan edərmi ol cüdalıq
 Kim, qeyr ilə edə aşinalıq?
 Ey gövhəri-tac taci-tarək!
 Məqsuduna yetdigin mübarək!
 Əshab yığıb, tərəb qılıb şad,
 Bu xeyr işi eyləyəndə bünyad,
 Çox zövq ilə çəkdim intizari
 Kim, yad edəsən məni-figari.
 Sən xud demədin ki, bir qulum var,
 Boynunda təriq ilə yolum var.
 Gər sandın isə ki, bihüzurəm,
 Şayəsteyi-sərvəti-sürurəm,
 Şert idi mənə həm etmək e'lam,
 Ta mən həm alam bu bəzmdən kam.
 Lillahilhəmd əlim degil dar,
 Can kimi nüqudə qüdrətim var*.
 Vər sandın isə ki, natəvanəm,
 Azürdeyi-möhnəti-cəhanəm,
 Həm şert idi üzr qılmaq irsal,
 Etmək məni bir söz ilə xoşhal.
 Nə böylə edib, nə öylə, ey gül,
 Yaxşımıdır eyləmək təğafül?!
 Ey canım içində canə düşmən!
 Hər necə ki, düşmənəm sənə mən,
 Ayini-qədimini unutma!
 Min yar tut, özgə xuy tutma!
 Qeyr ilə olanda şadü xürrəm,
 Təqribilə yad qıl bizi həm.
 Nəqş et bu mürəbbəi hərirə,
 Gör onu, bizi gətir zəmirə:



MÜRƏBBE'

Qeyr ilə hər dəm nədir seyri-gülüstan etdigin?
 Bəzm edib, xəlvət qılıb, yüz lütfü ehsan etdigin?
 Əhd bünyadın mürüvvətdirmi viran etdigin?
 Qanı, ey zalım, bizimlə əhdü peyman etdigin!?

Ləhzə-ləhzə müddəilər pəndini guş eylədin,
 Qanə-qanə qeyr cami-şövqünü nuş eylədin,
 Varə-varə əhdü peymani fəramuş eylədin,
 Qanı, ey zalım, bizimlə əhdü peyman etdigin!?

Qeyrə salıb mehrini bizdən sovutdun aqibət,
 Tərki-mehr etdin, təriqi-zülm tutdun aqibət,
 Əhdlər, peymanlar etmişdik, unuttun aqibət,
 Qanı, ey zalım, bizimlə əhdü peyman etdigin!?

Cürmümüz noldu ki, bizdən eylədin bizarlıq?
 Biz qəmin çəkdik, sən etdin özgəyə qəmxarlıq?
 Sizdə adət bumudur? Böylə olurmu yarlıq?
 Qanı, ey zalım, bizimlə əhdü peyman etdigin!?

Çərx tək bədmehrlik rəsmi bünyad eylədin?
 Yaxşı adın var ikən, döndün yaman ad eylədin,
 Dönə-dönə bizi qəmnək, özgəni şad eylədin,
 Qanı, ey zalım, bizimlə əhdü peyman etdigin!?

Könlümüz minbə'd zülfünçün pərişan olmasın,
 Bağrımız lə'lin həvasilə dəxi qan olmasın,
 Bivəfasan! Çəsmimiz yadınla giryən olmasın,
 Qanı, ey zalım, bizimlə əhdü peyman etdigin!?

Və'deyi-vəsl ilə aldın səbrimiz, aramız,
 Olmadı bir gün vüsalından müyəssər kamımız,
 Keçdi hicr ilə, Füzulidən bətər əyyamımız,
 Qanı, ey zalım, bizimlə əhdü peyman etdigin!?



TƏMAMİYİ-SÜXƏN

Payanə çü yetdi sə'yi-xamə,
Təslim olundu Zeydə namə.
Məktubla Zeyd olub səbükpər,
Əzm eylədi öylə kim kəbutər.
Çün yetdi nigar olan diyarə,
Məkr ilə vüsalə qıldı çarə.
Əfsun ilə urdu sehrdən dəm,
Ta İbni Səlamə oldu həmdəm.
Leylinin eşitdi vəsfi-həlin,
Keyfiyyəti-möhnətü mələlin,
Dedi: — "Bilirəm nədir dəvasi,
Üş yazılı məndədir duasi".
Bağlandı onun sözüne iklas,
Xəlvətə qürbə qıldılar xas*.
Çün Leyliyə Zeyd oldu vasil,
Məqsudini etdi bəxt hasil.
Bir dəm oturub gəlib qiyamə,
Əl urdu rəvan çıxardı namə.
"Tə'viz" dedi və qıldı tə'zim,
Əvvəl öpüb ondan etdi təslim.
Çün naməni aldı Leyliyi-zar,
Ol namədən aldı buyi-dildar.
Bildi ki, bir özgə qeyddir bu,
Nə nüsxeyi-Əmrü Zeyddir bu*.
Çün naməyə qıldı bir nəzarə,
Can kisvətin etdi parə-parə.
Ol feyzi bilib özünə iqbal,
Göz mərdümünə buyurdu filhal
Kim, dürr ala bəhri-çəşmi-tərdən,
Lə'l ala xəzaneyi-cigərdən,
Ol namənin eyləyə nisarın,
Əfzun edə qədrü e'tibarın*.
Çün dürcdən aldı dürri-məknun,
Məktubu oxudu bildi məzmun,




Fəhm etdi məaniyü ibarət,
Bildi nəyədir olan işarət.
Canına qılıb itab tə'sir,
Ol namə cəvabın etdi təhrir.

BU, LEYLİNİN MƏCNUNA
PEYĞAMI-CAVABIDIR


ÜZRÜ İTABIDIR^{və}¹

Bu tərz ilə kilki oldu cari
Kim, əvvəli-namə: nami-bari,
Me'mari-binayi-əqdü peyvənd,
Vəhhabi-ətayi-malü fərzənd.
İzhari-vücut edən ədəmdən,
İcadi-hüduş edən qidəmdən,
Məşşateyi-şahidi-zəmanə,
Sultani-bülənd asitanə*.
Bu namə ki, bir figardəndir,
Yə'ni məni-biqərdəndir,
Bir sahibi-izzü e'tibarə,
Yə'ni Məcnuni-dilfigarə.
Ey xakbüşatü xərbəstər!
Kami-dili-təngü didəyi-tər!*
Hər tə'nə ki, eyləsən rəvadır,
Səndən xəciləm, üzüm qəradır.
Bəsdir mənə çəkdiyim xəcalət,
Şərməndəligimdəki məlamət.
Çün mö'tərifəm ki, var günahim,
Öz lütfünü eylə üzrxahim.
Mən gövhərəm, özgələr xiridar,
Məndə degil ixtiyari-bazar.
Dövrən ki, məni məzadə saldı,
Bilmən kim idi satan, kim aldı?
Olsaydı mənim bir ixtiyarım,

¹ Bu, Leylinin Məcnunun sifarişinə cavabıdır, üzr və məzəmmətidir.



Olmaz idi səndən özgə yarım!
 Gər töhmətə olmuşam giriftar,
 İkrahi ilə məndən olma bizar.
 Bir dürr degiləm ki, ola həkkak
 Aldıqda təsərrüfündə çalak.
 Gər İbni Səlamə dildürüzəm,
 Şəm'i-şəbü afitabi-ruzəm,
 Qane'dir iraqdan ala bir nur,
 Mən ondanü məndən ol ola dur.
 Dur olsa görər furuğu tabım,
 Olduqda yaxın, çəkər əzabım.
 Fikr etmə ki, mən nişatməndəm.
 Bir dami-qəm içrə paybəndəm,
 Nə zəhreyi-seyri-kuçəvü kuy,
 Nə tabi-təpançeyi-sərü ruy*.
 Gahi həvəs eyləsəm fəğanə,
 Əvvəl ona istərəm bəhanə.
 Ya atavü ana eylərəm yad,
 Ya söhbəti-həmnəşinü həmzad.
 Gər rəxtimi etmək istəsəm çak,
 Xəyyatına oluram qəzəbnak*
 Kim, eyblidir bu damənü ceyb,
 Cəhd eylə ki, zahir olmaya eyb.
 Gahi tələb eyləsəm vüsalın,
 Bilmək diləsəm ki, noldu, halın,
 Bir çeşmə yana olub rəvanə,
 Qüslü-bədən eylərəm bəhanə,
 Tənha oluram orada üryan,
 Muyi-sərim eylərəm pərişan,
 Ayinədə eylərəm nigahi,
 Halın görürəm sənün kəmahı*.
 Boynumda yox özgə tövqədən bar,
 Lə'limdə bulunmaz özgə göftar*.
 Boynum qolunu dilər həvadən
 Lə'lim ləbini sorar səbadən.
 Candan qəmin içrə naümidəm,
 Şəmşiri-cəfa ilə şəhidəm.
 Qanlı kəfənimdir al pərdə.



Mən gurdəyəm, saqınma ərdə.
 Gəl şəm'i-məzarım eylə ahin,
 Zibi-ləhəd et qübari-rahin*.
 Mən bülbüli-baği-firqətəm zar,
 Əmma qəfəs içrəyəm giriftar.
 Bilməm bu qəfəsdə nola halım,
 Sındırdı bəla pər ilə balım.
 Bir vəhşi ilə gər çımışəm xu,
 Müstəvcibi-sərzənış degil bu*.
 Vəhşilər imiş sənünlə həmdəm,
 Həmrəng olubam sənünlə mən həm.
 Ey aşiqi-müstəməndü məhcur,
 Tutğıl məni-müstəməndi mə'zur!*
 Səbr et neçə gün, ola ki, gərdun
 Bu günləri eyləyə digərgun.
 Ancaq özünü, nizar sanma,
 Sərgəştəyi-ruzigar sanma!
 Bu şe'ri gər oxusan dəmadəm,
 Mə'lumun olur mənim qənim həm:

BU MÜRƏBBE LEYLİ DİLİNDƏNDİR

Giriban oldu rüsvalıq əlilə çak damən həm,
 Mənə rüsvalığımda dustlar tə'n etdi, düşmən həm.
 Rəhi-cəşq içrə can qıldım giriftari-bəla, tən həm,
 Bu yetməzmi ki, bir dərd artırırsan dərdimə sən həm?

Əgər tutsam qənim eldən nihan, səbrü qəranım yox,
 Və gər şərh-i-qəmi-pünhanım etsəm, qəmgüsanım yox,
 Əsiri-bəndi-zindanəm, əlimdə ixtiyarım yox,
 Bu yetməzmi ki, bir dərd artırırsan dərdimə sən həm?

Olubdur əşki-xunab ilə gülgün çöhreyi-zərdim,
 Yanıbdır atəşi-hicranə cani-dərdpərvərdim,
 Cəfayi-çərxi-göcrəftar əlindən var min dərdim,
 Bu yetməzmi ki, bir dərd artırırsan dərdimə sən həm?



Gəhi şövqi-vüsalü, gəh bəlayi-hicr ilə zərəm,
 Özüm həm bilməzəm dərdim nədir, mən necə bimarəm,
 Qəmi-eşq içrə bir dərmani yox dərdə giriftərəm,
 Bu yetməzmi ki, bir dərd artırırsan dərdimə sən həm?

Cüda səndən bəlavü dərdi-hicran ilə tutdum xu,
 Qılır hər dəm mənə bidad dərd ayru, bəla ayru,
 Bəlavü dərdə düşdüm, ruzigarım böylə, halım bu,
 Bu yetməzmi ki, bir dərd artırırsan dərdimə sən həm?

Təbib-i-eşqə çün izhar qıldım dərdi-pünhani,
 Məni-bimarə mütləq olmadı bir səhhət imkani,
 Əzəldən var min dərdim ki, yoxdur hiç dərmani,
 Bu yetməzmi ki, bir dərd artırırsan dərdimə sən həm?

Füzuli, hər zaman bir tə'n ilə bağrım qılırsan qan.
 Əcəb bilməzmisən kim, eşqdən keçmək degil asan?
 Bilirsən düşmüşəm bir dərdə kim, yoxdur ona dərman,
 Bu yetməzmi ki, bir dərd artırırsan dərdimə sən həm?

TƏMAMİYİ-SÜXƏN

Yazıldı çü naməyə qəmi-dil,
 Zeydə dedi: — "Ey həkimi-kamil.
 Tə'vizin ilə xoş oldu halım,
 Zail oluban qəmi məlalim.
 Xəttin mənə nüsxeyi-səfadır,
 Tə'vizin əsər qılır, duadır.
 Hər gün gəlü yaz böylə tə'vid
 Ta səhhətə tutmaq ola ümmid,
 Bir yazılı nüsxə var məndə,
 Billah, belə al onu gedəndə,
 Gərçi bilirəm onu ki, xətdir,
 Bilməm ki, səhih, ya qələtdir.
 İğlaqinə ver kəmal-i-izah,
 Gör var isə səhvi, eylə islah".
 Təqrib ilə verdi Zeydə məktub,



Böylə gərək əhli-əqlə üslub.
 Məcnunə çü namə oldu vasil,
 Dür gördü əqiqinə müqabil.
 Məfhumdən etdi kəsbi-məqsud,
 Leyli tərəfindən oldu xoşnud.

BU, MƏCNUNU ATASI SƏHRADƏ BULDUĞUDUR və NƏSİHƏTLƏ İSLAHİNDƏN ACİZ OLDUĞUDUR¹

Təhrir qılanda əhli-inşa
 Böylə bu misalə çəkdi tuğra*
 Kim, qüsseyi-dəhr mübtəlası,
 Məcnuni-şikəstənin atası
 Qalmışdı mələmət içrə dün-gün,
 Nə günü gün idi, nə dünü dün.
 Getmiş idi əldən ixtiyari,
 Gündüz səbri, gecə qərari.
 Qılmazdı tərəddüdündə təqsir,
 Bulmazdı bu dərdə hiç tədbir.
 Bir gün onu etdilər xəbərdar,
 —"Key piri-şikəsteyi-diləfgar!
 Dün Leyli atası ol siyəhdil,
 Ol mün'imi-süflə, piri-cahil,
 Sərxeyli yanında dad edərdi,
 Məcnuni-həzini yad edərdi
 —"Kim, bu dəli hökmə olmayıb ram,
 Xəlqə bizi eylər oldu bədnam.
 Peyvəstə bizə yetər bəlası,
 Novfəl qəzəbindən et qiyasi.
 Hər necə ki, təndə canı vardır,
 Namusumuza ziyanı vardır.
 Çün məhzi-şər oldu zati-əf'i,

¹ Bu, atasının Məcnunu səhrada tapmasıdır və nəsihətlə yola gətirməkdə aciz qalmasıdır.



Vacib görünür müdam dəf'i*.
 Namus bizim degil, sənindir,
 Dəf' eyləyə gör ki, düşmənidir.
 Çün kim zərərində gördülər nəf',
 Əzm eylədilər ki, edələr dəf'.
 Yadin degil, eylə oğlunu yad!
 Qıl çarə ki, düşmən olmaya şad."
 Ol pir düşüb min iztirabə,
 Naçar özünü verib əzabə,
 Səhralərə tutdu seyl tək ru,
 Cəhd ilə yügürdü gəzdi hər su,
 Mənzil-mənzil sirişki qanın,
 Rəhbər qılıb istədi nişanın.
 Çün gecəyə gündüz oldu təğyir,
 Oldu gecə zülməti cahangir*.
 Rəf' oldu ələmey-i-mənazil,
 Ol pirə tərəddüd* oldu müşkil.
 Sərgəştə gözərkən eyləyib ah,
 Bir şö'lə ona göründü nagah,
 Ol pirin olub dəlili-rahi,
 Ruz etdi ol od şəbi-siyahi*.
 Sandı odu yandıran ərəbdir,
 Xeylü həşəm ol oda səbəbdir*.
 Pərvanə kimi üz urdu narə,
 Çün yetdi və eylədi nəzarə,
 Gördü ki, bu şö'lə bir nəfəsdir,
 Nə şö'leyi-cirmi-xarü xəsdir*.
 Məcnunundur bu ahi-sərkəş,
 Çəkmiş, urmuş cəhanə atəş.
 Qəl'i-nəzər eyləmiş cahandan.
 Keçmiş sərü çeşmə cismü candan.
 Nə mülk, nə mal cüstcusu,
 Nə ata, nə ana arizusu.
 Getmiş yelə bərgi-e'tibari,
 Ol qalmışü mərg intizari.
 Ol pir çü gördü oğlu halın,
 Töküdü rüxi-zərdə əşki-alın.



Yanında oturdu zarü qəmnaq,
 Əl urdu ki, çöhrəsin edə pak.
 Ol şiftə* açdı çeşmi-pürnəm.
 —"Kimsən-dedi,-ey mənimlə həmdəm?
 Gər elçi isən, yetir pəyamın,
 Ver müjdəsin ol məhi-təməmin!
 Vər¹ yolçu isən, oturma qafil,
 Əzm eylə, gözət bir özgə mənzil!"
 Ol pir təzərrö' etdi ağaz:
 —"Key nəqdi-həyatə kisəpərdaz!
 Mən dürcəmə sən düri-şəbəfruz,
 Yə'ni atanam məni-siyəhruz!
 Ey hasili-məzrəi-vüçudim!
 Vey ömr xəsarətində sudim!*"
 Ey cövhəri-canımın həvası!
 Vey didəyi-bəxtimin ziyası!
 Derdim olasan mənim pənahim,
 Fəxrım, şərəfim, ümidgahim.
 Məndən bu sərir olanda xali,
 Sən olasan əhli-mülkə vali.
 Xəlq edə səni görəndə yadım,
 Baqi sənin ilə ola adım.
 Gər tiftiliyində məstü bibak,
 Səhrayə düşüb, yaxan qılıb çak,
 Oldun rəhi-eşq içində məşhur,
 Mə'zur idin ol zamanda, mə'zur!*"
 Hər vəqtdədir bir əmr qalib,
 Hər əhdədir bir iş münasib.
 Növrəslərə eşq bir hünərdir,
 Sərhəddi-kəmalə rəhbərdir.
 Hala ki, məqami-əql buldun,
 Təhsili-kəmalə qabil oldun,
 Səndən nə rəva bu macəralər,
 Sərmayeyi-eyb olan sədalər?
 Gər qafil idin, ol indi aqil,

¹ və əgər.

Səhralərə düşmə, gəzmə qafil!
Vəhşilər ilə nədir bu birlik?
İnsan ilə xoş degilmi dirlik?
Vəhşi ilə vəhşi, teyr ilə teyr,
Həmcins ilə xoşdur eyləmək seyr.
Rəhm et məni-zarü namuradə,
Qoyma bu məşəqqətü bələdə.
Kafurvəş oldu mişki-nabım,
Bu sübhədə sənsən afitabım!*

Olmaq əlifim qərineyi-dal.
Meylim sinə olmağınadır dal.*
Dövrən sitəmilə canə yetdim,
Mən özgə diyar əzmin etdim.
Gəl, tapşırıyım sənə məqamım,
Zəbt eylə büsatü ehtiramım.
Nə sud həmişə məstlikdən,
Nə faidə büt-pərəstlikdən?
Ey məst, kəməli-hiddətindən
Yoxdur xəbərin qəbahətindən!
Ol ləhzə ki, huşiyar olursan,
Əlbəttə ki, şərmsar olursan.
Ey bütgədələr sənəmpərəsti!
Çün rəf' ola bu hicabi-məsti,
Məzmun olub* etdigin bu halət,
Əlbəttə, sənə yetər xəcalət.
Bir dilbərə ver könül ki, daim
Bünyadi-səbatı ola qaim.
Gör olsa yolunda bu cahan xak,
Damani ola qübardən pak.
Sən seydi olan xüçəstə şəhbaz
Hər ləhzə qılır bir əldə pərvaz.*
Gəh Novfələdir mütii-fərman,
Gəh İbni Səlamə munisi-can.
Sən — böylə bələlərə giriftar,
Ol — öylə çiraği-bəzmi-əğyar.
Şərm eylə, bu eşqbazlıqdan,
Bifaidə cangüdəzliqdan!

Yoxdur çü bəqasi ruzigarin,
Fərz eylə ki, oldu yar yarin,
Vəsl etmə onunla kim, bilirsən
Bir gün olur ondan ayrılırsan.
Tərk eylə bu hərzə-hərzə seyri,
Yad eylə ilahi, anma qeyri
Kim, nəfsə məadü mərcə' olur,
Qət' et ona söz ki, məqtə' olur*.
Həq sancı-dəhrü kargəhdır,
Bunda əməl etməmək günəhdir*.
Hər kimsə gərək gələn məhəldə,
Bu kargəh içrə bir əməldə.
Hər kim nə əməl qılırsa bünyad,
Muzdunu verər əməlcə ustad.
Ey kargəhi-cəhanə daxil,
Sən həm əməl eylə, olma qafil!
Vəqt oldu səfər qılam cahandan,
Avarə olam bu xakidandan.
Vəqt oldu verəm fənyə təxtim,
Qədr ilə çəkəm bəqayə rəxtim.
Gəl yanıma, eylə fikri-halım!
Biganəyə vermə mülkü malım!
Çün onu yığınca çəkmişəm rənc.
Qıyma ki, nəsibi-qeyr ola gənc.
Eşqin, bilirəm ki, böylə qalmaz,
Daim səni qəm bu halə salmaz.
Bəxtin oyananda bu yuxudan,
Hirsin yorulanda cüstəcudan,
Qorxum bu ki,özgə ola halım,
Dünyədə nə mən qalam, nə malım.
Bikəslik olub sənə müqərrər,
Bikəs olasan müdam, bizər...
Aqıl kişi durbin gərəkdir,
Dünyədə ümid bir dirəkdir."
Çün pəndi tükətdi ol xirədmənd,
Məcnuna təfavüt etdi ol pənd.
Dövlətli sözünə oldu mail,
Bir fikr elədi ki, ola aqıl,



Qət' edə səlasili-cünuni,
 Sövdasının olmaya zəbuni,
 Tərk eyləyə arizuyi-dildar,
 Eşqə dəxi olmaya giriftar.
 Əmma yenə eşq şəhriyari
 Fərmaninə çəkdi ol figari:
 —"Key vari olan mənim cahanda!
 Nən¹ var sənin bu cismü canda?
 Canə təmə' etmə kim, mənimdir!
 Tərk eylə tənə ki, məskənimdir!
 Məndən keçü canü təndən ayrıl!
 Qoy varlığın, özünlə sən bil!"
 Gülbün kimi qanı cuşə gəldi,
 Bülbül sifəti xüruşə gəldi:
 —"Key eyni-səlah olan bəyani!
 Və'zi mənə afiyət nişani!*"
 Mən həm buna qailəm ki, pəndin,
 Məzmuni-kəlami-sudməndin.
 Nisbət mənə xeyrdir, degil şər,
 Gər olsa eşitməyi müyəssər.
 Gərçi sözüne qulaq tutdum,
 Nə sud, eşitdimü unutdum.
 Sən demə ki, tut xəbər sözümdən
 Kim, yox xəbərım mənim özümdən.
 Eşq aldı dərunimü birunim,
 Gətdi yelə səbr ilə sükunim.
 Mən əqlə təvəccöh eylərəm çox,
 Sevda yclumu tutar ki: — Yox, yox!
 Sən qandanü tərki-eşq qandan?
 Eşqi-əzəli çıxarmı candan?
 Tə'nin sitəmilə cana yetdim,
 Tərk eylə məni çü tərkin etdim!
 Lütf eylə, zaman-zaman verib pənd,
 İslahıma olma arizumənd!
 Artar ələmim bu macərədən,

1 Nəyin.



Atəş kimi cünbüşi-həvadən.
 Bir şişə ki, oldu parə-parə,
 Peyvəndinə hiç varmı çarə?
 Təklifimi qılma xanimənə,
 Gör sür'əti-gərdişi-zəmanə.
 Çün sən həm onu qoyub gedirsən,
 Onda məni əyləyib nedirsən?
 Ancaq mənə ərzi-mülkü mal et!
 Oğlunu özün kimi xəyal et!
 Fərz eylə ki, malə oldu vali,
 Gətdi, yenə qeyrə qoydu mali".
 Ol kişvəri-eşq padişahi,
 Ol övci-bəlavü dərd mahi*
 Üzr ilə qılırdı eyləyib ah,
 Babasına şərhi-qəm ki, naghah
 Lərzan oluban tənə-həzini,
 Qan doldu qolundan asitini.
 Əl verdi atasına təhəyyür,
 Məcnun dedi: — "Eyləmə təfəkkür!
 Fəsd eylədi ol büti-pərizad,
 Niş urdu onun qoluna fəssad*.
 Ol zəxm əsəri göründü məndə,
 Biz bir ruhuz iki bədəndə.
 Bizdə ikilik nişanı yoxdur,
 Hər birinin özgə canı yoxdur.
 Sən sanma ki, oldur ol, mənəm mən,
 Bir can ilə zindədir iki tən.
 Xürrəm oluram, ol olsa xürrəm,
 Qəm yetmə ona, mənə yetər qəm".
 Ol pir çü vaqif oldu halə,
 İnsaf gətirdi ol kəmalə.
 Bildi ki, degil bu nəqş batil,
 Olmaz hiyələ eşq zayıllı.
 Minbə'd nəsihət etməz oldu,
 Tə'n ilə fəzihət etməz oldu*.
 Tərk etdi təriqeyi-nizain,
 Nomid olub eylədi vidain.



BU, MƏCNUN ATASININ
TƏRKİ-NİZA ETDİGİDİR
və
NAÇAR HƏSRƏTLƏ
VİDA ETDİGİDİR¹

—"Key rışteyi-gövhəri-muradım!
Ayineyi-hüsni-e'tiqadım!*"

Bir ləhzə mənə tərəhhüm eylə!
Göftarım eşit, tərəhhüm eylə!
Pərvayi-məni şikəstəhal et!*"

Əzmi-səfər eylədim, həlal et!
Naxoş sənə məndən idi əhval,
Mən getməli oldum, indi xoş qal!
Zinhar şikayət etmə məndən,
İncikli hekayət etmə məndən!
Dirlikdə çü səndən almadım kam,
Tövsənliyə düşdün, olmadın ram.
Budur kərəmindən iltimasım
Kim, tutasan öldüğümdə yasım!
Hər ləhzə edib fəğanü zari,
Torpağıma edəsən güzari.
Təklifi-nişatü eyş qılmən
Kim, sən deyəsən, "bu rəsmi bilmən".
Fəryadü fəğandır əsli-matəm,
Sən xud bu rəvişdəsən müsəlləm.
Öz adətin ilə nalə eylə!
Əcrini mənə həvalə eylə!
Budur qərəzəm ki, dustü düşmən
Görsün səni, eyləyəndə şivən.
Bikəsligim olmaya mənə ar,
Mə'lum edələr ki, varisim var".
Çün qıldı vəsiyyəət ol pərişan,
Döndü evə gəldi zarü giryən.
Dərdü ələm etdi onu rəncur,

¹ Bu, Məcnunun atasının mübahisədən əl çəkib, çarəsis qalaraq həsrətlə vidalaşmasıdır.




Qalmadı həyatı şəm'inə nur.
Dərdinə bulunmaz oldu dərman,
"Məcnun!" dedi, verdi aqibət can.
Dünyayə ümid tutmaq olmaz,
Hərgiz ölümü unutmaq olmaz!
Xoş xaneyi-eyşdir bu ələm,
Dərda ki, degil əsası möhkəm.

BU, MƏCNUNUN ATASI VƏFATINDAN
XƏBƏRDAR OLDUĞUDUR
və
MƏZARINƏ YOL BULDUĞUDUR¹


Saqi, meyi-lələfəm yoxmu?
Dözmən bu xumarə, cam yoxmu?
Öldürdü məni qəmi-nihani,
Yoxdurmu şərabi-ərgəvani?
Qəm dəf'inə, durma, eylə tədbir!
Əldən gələni gəl etmə təqsir!
Dünya ki, nigari-dilrübadır,
Zinhar, inanma, bivəfadır.
Sən gərçi olubsan ona məftun,
Oldur tələbində səndən əfzun.
Sənsən ona cəhl ilə tələbkar,
Oldur sənə elm ilə həvadar.
Hər necə ki, ona mihmansan,
Eyşü tərəbilə kamiransan.
Ondan səfər ixtiyar edəndə,
Qürbü-həqə üz tutub gedəndə,
Göz sürməsi eyləyib qübarın,
Ta məhşər olur nigahdarın.
Yolunda özün verər fənyə,
Saxlar, səni tapşırar bəqayə.
Hər kim ki, bu nüktədəndir agah,

¹ Bu, Məcnunun atasının vəfatından xəbər tutması və məzarına yol tapmasıdır.



Dövrani-fələkdən etməz ikrah.
 Həm dirlikdə əzabı olmaz,
 Həm mövtdən ictinabı olmaz*.
 Bir gün axıdıb sirişki-gülün,
 Nəcd üzrə oturmuş idi Məcnun.
 Min tə'n ilə bir cəfaçı səyyad
 Ol zarə yetişdi, qıldı fəryad:
 —"Key ardən el içində ari!
 Vey naqis olan əyari-kari!*"

Yox səndə nişani-namü namus,
 Əfsus ki, arsızsan, əfsus!
 İnsaf degil sitəmdə israf.
 İnsafsız olduğuna insaf!
 Dirlikdə atanı etmədin şad,
 Bari qıl onu öləndə bir yad!
 Can verdi məhəbbətində ol pir,
 Yad eyləmədin, nədir bu təqsir!
 Yoxdurmu cibillətində azərm?"
 Allahdan eyləməzmişən şərm?"
 Məcnunə buraxdı ol səda suz,
 Artırdı fəğanın ol siyəhruz.
 Baran kimi daşə urdu başın,
 Mey kimi əyağə tökdü yaşın.
 Qəbrin sorub istədi nişanə,
 Oldu gözü yaşı tək rəvanə.
 Çün gördü atasının məzarın,
 Şəm' eylədi ona cismi-zarın.
 Tari-tənə dərdi tab verdi,
 Dil atəşü didə ab verdi.*
 Lövh eylədi köksünü məzarə,
 Dırnaq ilə qıldı parə-parə.
 Bağrına basıb məzari-pakin,
 Gül yarpağı etdi lövhi-xakin*.
 Əfğan ilə tazə qıldı matəm,
 Əfğanı içində dərdi hər dəm:
 —"Key banii-bünyeyi-vücumim!
 Üsyani ziyan, rizası sudim!*"



İrşadını bilmədim qənimət,
 Yüz vay ki, fəvt olundu fürsət.
 Yüz heyf ki, tutmadım təriqin,
 Bir neçə gün olmadım rəfiqin.
 Feyzin mənə olmadı müyəssər,
 Sən xeyr dedin, mən eylədim şər.
 Cövr ilə sənə cəfalər etdim,
 Yanlış vardım, xətalər etdim.
 Ey dövlətim, olma dur məndən!
 Vey şəm', götürmə nur məndən!
 Olsam qəmi-ələmə giriftar,
 Ancaq sən idin ənisü qəm-xar.
 Həmrazim idin şikayətimdə,
 Dəmsazim idin hekayətimdə.
 Noldu qənimə gətirmədin tab?
 Qorxutdu məgər səni bu girdab?
 Noldu səbəb, eylədin əzimət?
 Məndənmi idi sənə həzimət?*"

Ey mənşəi-cövhəri-həyatım,
 Xoşnudluğundadır nəcətim!
 Bildim işimi, günahkarəm,
 Gəldim sənə, xarü şərmsarəm.
 Dünyadə səni mən eylədim zar,
 Üqbədə mənə sən eyləmə xar!
 Yaxdın mənə atəşi-cəfayə!
 Saldın qəmü möhnətü bələyə!
 Sən meyli-fəraqü rahat etdin,
 Bir künci tutub fəraqət etdin!
 Kim eylədi həll müşkilatın?
 Kim verdi bu qüssədən nəcətim?"

Şəb ta səhər ol əsiri-hicran
 Matəm tutub etdi ahü əfğan.
 Çün mişkə töküldü gərdi-kafur.
 Zülmatə buraxdı portövün nur,
 Ehya qılıban mərasimi-vəcd,
 Tutdu rəhi- gürxaneyi-Nəcd.*



TƏMAMİYİ-SÜXƏN

Ərbabi-kəmalə ol əyandır
 Kim, hüsn ilə eşq tovəmandır.
 Hüsn ayineyi-cahannümadır,
 Keyfiyyəti-eşq ona ciladır.
 Hüsn olmasa, eşq zahir olmaz,
 Eşq olmasa, hüsn mahir olmaz.
 Hüsn olmasa, eşqdən nə hasil?
 Mə'suq edər əhli-eşqi kamil.
 Olmaz isə eşq, hüsn olur xar,
 Eşq ilədir əhli-hüsnə bazar.
 Məcnun idi şəm'i-məclisəfruz,
 Leyli ona atəşi-cigərsuz,
 Məcnun idi cami-rahətəfza,
 Leyli ona badeyi-müsəffa.
 Leylidən idi kəmalı-Məcnun,
 Hüsn ilə olurdu eşqi əfzun.
 Məcnundan idi cəmalı-Leyli,
 Eşq idi edən cəmalə meyli.
 Bir gün Məcnuni-dilşikəstə
 Səhrədə gəzirdi zarü xəstə,
 Bir səfhədə gördü iki peykər,
 Məcnun ilə Leylini müsəvvər.
 Məhv eylədi nəqşi-dilsitanın.
 Qoydu özünün həmin nişanın.
 Sordular ona həqiqəti-hal
 —"Kim, nişə bir oldu iki timsal?"
 Dedi: — "Bizə birdürür həqiqət,
 Birlikdə yaraşmaz iki surət.
 Olmaq görək əhli-daniş ağəh
 Kim, biz ikilikdəniz münəzzəh".
 Səil dedi: — "Bu degilmidir ar
 Kim, yar ola yox, sən olasan var?
 Sən netə qalırsan, ol olur həkk?
 Bari onu qoy, sənə qələm çək!"
 Dedi: — "Rəhi-eşqdə nə layiq



Mə'suqə ola niqabi-aşiq?
 Üşşaq tənü həbib candır,
 Tən zahirü təndə can nihandır*.
 Mə'suqə nə bak, olursa məstur,
 Aşiq görək el içində məşhur
 Kim, aləmə aşiq axıdan yaş
 Mə'suq kim olduğun qılır faş".

BU, MƏCNUNUN
 ŞƏMMEYİ-KEYFİYYƏTİ-HALIDIR
 və
 BƏ'Zİ SIFATI-KƏMALIDIR¹

Məcnun idi mülki-dərd şahı,
 Xeyli-dədə dam* onun sipahi.
 Ahunun alırdı mişki bacın,
 Rubah* səmurunun xəracın.
 Bir sərvər idi kərimü adil,
 Cümlə dədə dəmə ədli şamil.
 Xuni-cigərindən ol vəfadar,
 Xunxarları qılırdı xunxar.
 Xunabi-cigər töküb dəmadəm,
 Qılmazdı siba' rizqini kəm*.
 Dövründə dərəndələr* olub ram,
 Tutmuşdu biri-birilə aram.
 Gur olmuş idi pələngə həmrəz,
 Gürg olmuş idi gəvəznə dəmsaz*.
 Şir olmuş idi ənisi-nəxcir,
 Nəxcir əmərdi şirdən şir*.
 Yanında tutardı mur xanə,
 Göz yaşından yığardı danə.
 Gahi olub oşk seyli qaim,
 Seyləbə gedərdi min bəhaim*.
 Gəh odunu təndə tab edərdi,
 Min canəvəri kəbab edərdi.

¹ Bu, Məcnunun halının necəliyindən bir neçə söz və bə'zi yetkin sifətləri haqqındadır.



Bel olmuş idi əlində dırnaq,
Yerdən sovurardı başə torpaq.
Muyində qübar olub fərahəm,
Əşk ilə çəkib zaman-zaman nəm,
Ahubərə səbzə zari oldu,
Gülzari-cünun bəhari oldu*.
Gər tutsa idi gəvəzn ilə xu,
Axardı gözündən ol qədər su
K'ol sudan olurdu tazəvü tər,
Həm bərg verərdi şaxi, həm bər*.
Hər ləhzə alıb əlinə bir mar,
Xürsənd oluban deyirdi ol zar:
—"K'ol sünbülü-mişkbuyi tutdum,
Sərrişteyi-arizuyi tutdum".
Qaplan kimi canə urdu min dağ,
Arslan sifəti uzatdı dırnaq,
Arslanların oldu pişvası,
Qaplanların oldu müqtədası.

BU, MƏCNUNUN SIDQ İLƏ
MÜNACAT ETDİGİDİR
və
NAVƏKİ-DUASI HƏDƏFL-İCABƏTƏ
YETDİGİDİR¹

Bir gecə ki, zülməti-ziyasuz
Zülfi-şəbi etdi bürqeyi-ruz*.
Bir lə'li edib sipchr nayab,
Göstərdi yerinə min düri-nab*.
Bir sancağı eyləyib nigunsar,
Min məhçeyi-rə'yət etdi izhar.
Qətrə-qətrə həkimi-əflak
Xəşxaşlarında tutdu tiryak.
Danə-danə ərusi-gərdun
Qaftanına tikdi dürri-məknun*.

¹ Bu, Məcnunun sidq ilə Allaha yalvarması və dua oxunun qəbul hədəfinə yetməsidir.



Girdabə düşüb səfineyi-mah,
Qıldı özünə Məcərrədən rah*.
Saçıldı Ütaridin midadı,
Artırdı bu səfhəyə səvadı*.
Zöhrə dağıdıb siyah geysu,
Geysusi içində gizlədi ru.
Xürşid nihan olub, sitarə
Göz açdı təriqi-intizarə.
Tərpəndi səri-sinani-Bəhram,
Fəth oldu ona vilayəti-Şam*.
Bərcis* girib siyoh libasə*,
Xürşid qəmində batdı yasə.
Ayinə olub sipchri-gərdan,
Baxdı ona, əks saldı Keyvan*.
Gərdunə səvabit oldu mismar,
Ta tökməyə dün büsəti-pərgar*.
Göydə Həməl oldu aşikarə,
Ahubərə çıxdı səbzəzarə*.
Gavi-fələk oldu gavi-ənbər,
Doldurdu cəhanə ənbəri-tər*.
Cövza kəməri mürəssə' oldu.
Gərdun bədəni müləmmə' oldu*.
Xərçəng qılıb səhər yelin dəf',
Xasiyyəti verdi zülmətə nəf*.
Oldu Əsəd afitabdən dur,
Pürdud misali-şəm'i-binur*.
Geysusinə verdi Sünbülə* tab,
Mişk üstünə tökdü ənbəri-nab.
Mizani edib fələk tərəzu,
Sərrafi-zəminə çəkdi lö'lu*.
Əqrəb* buraxıb kəməndi-pürxəm,
Divi-şəbə qıldı qeydi möhkəm*.
Qövsini qurub sipchri-laib,
Atıldı xədəngi-Nəcmi-saqib*.
Büzgəleyi-asiman* töküb mu,
Göy səfhəsin eylədi siyəhrü*.
Dəlvi* dəlib afəti-zəmanə,

Min qətrə saçıldı asimanə.
 Hut eylədi həbsi-Yunisi-ruz,
 Bərqi-şəfəq oldu asimansuz*.
 Ərz eylədi Əxbəşə cinasın,
 Cəbhə dəxi cəbhəsin ziyasın*.
 Həm Həq'ə cəmalə verdi zivər,
 Həm Hən'ə mükəlləl etdi əfsər*.
 Şərteynü Büteyn, Səmakü Əklil,
 Nur etdilər asimanə təhvil*.
 Ta Sadirü Varidə, Nəaim
 Sərf eyləyə sərf ilə Dəaim.
 Təzyin üçün etdilər mühəyya
 Lə'lin Dəbəran, dürün Sürəyya*.
 Verdi rəvişi-sipehrü əxtər,
 Tərtibi-Müqəddəmi Müəxxər*.
 Məcnun mütəhəyyirü pərişan,
 Qalmışdı sipehr işində heyran,
 Gərdünə açardı didəyi-tər,
 Yer üzünə doldurardı əxtər.
 Hər əxtərə ərzi-həl edərdi,
 Min arizuyi-məhal edərdi.
 Əvvəl olub asimanə mail,
 Şərh etdi Ütaridə qəni-dil:
 —"Key əhli-hesabə karfərmay!
 Müstövfiyi-əqlü məşrəfi-ray.
 Ey nasixi-nüsxeysi-məani,
 Fehristi-rümüzi-asimani!
 Qəssami-məqasidü mətalib,
 Rəssami-mənasibü məratib!
 Dərdi-dilimin hesabı çoxdur,
 Səndən özgə dəbir yoxdur*.
 Bir naməyə dərdimi rəqəm qıl!
 Sultanıma ərzə et, kərəm qıl!
 Şayəd əsər edə feyzi-xamən,
 Tə'vizi-cünunim ola namən".*
 Gördü ki, Ütarid anlamaz raz,
 Bir özgə tərənnüm etdi ağaz.

Döndərdi üz ondan ağlayıb zar,
 Mərrixə niyazın etdi izhar:
 —"K'ey valiyi-məsnədi-şücaət!
 Şəmşirinə aləm əhli-laət!*"

Sən sahibi-nüsrotü zəfərsən,
 Ərbabi-silahə taci-sərsən!
 Mən acizəmi qəvidir əğyar,
 Mən bikəsü xəsmdir sitəmkar.
 Acizlərə lütf edib mədəd qıl!
 Bikəslərdən bəlanı rədd qıl!
 Çək tiğini, eylə dəf'i-düşmən,
 Ta dusta həmnəşin olam mən!"

Çün gördü bülənd yerdədir kam,
 Nə Tir yetər ona, nə Bəhram*.
 Tiğ ilə qələmdən oldu nomid,
 Tutdu rəhi-bərigahi-tövhid*.
 Dərgahə tutub rüxi-niyazın,
 Mə'budinə ərzə qıldı razın:
 —"Key tiğə müinü kiləkə rəhbər!
 Bəhram—qulamü Tir — çəkər.
 Ey fərqi-əməl küləhdüzi,
 Sahib-rəqəmi-bəratı-ruzi!*"

Rəhm et məni-zarü binəvayə,
 Dərdi-dilimi yetir dəvayə!
 Leyliyi sən eylədin pərişay
 Kim, canə cəmalı urdu atəş.
 Sən qıldın onu bəlayı-aləm,
 Ol etdi məni şikəstəyi-qəm.
 Verdin ona hüsnə-aləməfruz,
 Saldı mənə atəşi-cəhansuz.
 Dərd ilə məni sən eylədin zar,
 Mən qandanü Leyliyi-cəfakar?
 Leyli ki, məni bəlayə saldı,
 Bir görmək ilə qərarım aldı.
 Yoxdur rəvişində ixtiyarı
 Kim, döndərə aldığı qərarı,
 Biçarədir öz işində ol həm,
 Səndən bulunur bu zəxmə mərhəm.



Həm sən kərəmindən et əlacım,
 Kəs geyri kişidən ehtiyacım!
 Ey dərdə qılan məni giriftar!
 Kimdir mənə səndən özgə gəmxar?
 Çox-çox hükəmayə söylədim hal,
 Təşxisi-mərəzdə oldular lal *
 Bildim ki, həkimi-fərd sənsən!
 Danayi-cəmi-dərd sənsən!
 Gər dərd və gər dəva sənindir!
 Hakim sənsən, riza sənindir!
 Yə'ni ki, gətir kəmalə zövqüm,
 Gündən-günə qıl ziyadə şövqüm!
 Sal çeşmimə lə'linin xəyalın,
 Ver təb'imə Hüsni'nün kəmalın.
 Daim onu məndə zahir eylə,
 Lütf et, iki surəti bir eylə!
 Qədrim, gəmi içrə mö'təbər qıl,
 Dərdin, mənə ruzi, ol qədər qıl
 Kim, kimsəyə ol olub müyəssər,
 Kimsə mənə olmaya bərabər.
 Görmək rüxün olmaz olsa məqdur,
 Xunbar gözümdə olmasın nur.
 Zövqi-ələmi olursa nayab,
 Məcruh tənimdə olmasın tab.

BU QƏZƏL
 MƏCNUNİ-HƏZİN DİLİNDƏNDİR

Yarəb, kəmalı-mərtəbeyi-Mustafa həqi!
 Sidqü səfayi-silsileyi-ənbiya həqi!
 Səndən yetər vəlilərə tə'yidü iqtidar,
 Sən müqtədayi-ələm edən rəhnüma həqi!*

Düşməz hərimi-qürbünə biganələr yolu,
 Ol barigahə məhrəm olan aşına həqi!

Qəhrindəki siyasətü asibü xəvf üçün,
 Lütfündəki lətafəti-feyzi rəca həqi!



Üşşaqə yar qıldığı cövrü cəfa üçün,
 Mə'suqə aşiq etdiyi mehrü vəfa həqi!
 Leylidə zahir eylədigin feyzi-hüsn üçün,
 Məcnunə verdigin qəmi dərdü bəla həqi!
 Fəqrü fəna səadəti lütf et Füzuliyə,
 Onda olan səadəti-fəqrü fəna həqi!

TƏMAMİYİ-SÜXƏN

Eylərdi bu suz ilə münacat,
 Möhnətlərə istəyib mükafat.
 K'açıldı¹ güli-hədiqeyi-ruz,
 Göstərdi günəş cəmalı-firuz*.
 Mürği-dəmi-sübh çəkdi avaz,
 Zaği-şəbi-tirə qıldı pərvaz*.
 Həm səfheyi-ələm oldu rövşən,
 Həm daneyi-əncüm oldu xərmən,
 Gün ayinədarı oldu gərdun,
 Tökdü qədəminə dürri-məknun*.
 Sübh urdu səfayi-sidqdən dəm,
 Açıldı güli-nişati-ələm .
 Tə'siri-səfayi-cami-xurşid
 Göy gülşənin etdi bəzmi-Cəmşid.
 Lələ kimi dağə çıxdı Məcnun,
 Nəzzarəyə açdı çeşmi-pürxun.
 Gördü ki, gəlir nədimi-kamil,
 Həmrazi-qədim, Zeydi-qabil.
 Rüksarında nişatdən nur,
 Bəhcət gözünə cəmalı mənzur.
 Yox zərrəcə qüssəvü məlali,
 Məcnunə əcəb göründü hali.
 Sordu ki: — "Nədəndir inbisatın?
 Adətə görünməyən nişatın?
 Məqsudinə dəstrəsmi oldun?"

1 Ki açıldı,



Dildarinə həmnəfəsmi oldun?
 Nə qədr ilə sərbülənd olubsan?
 Noldu ki, nişatmənd olubsan?
 Zeyd açdı düri-xəzaneyi-raz:
 —"Key türfə hümayi-övcü-e'zaz!
 Dün tövfi-diyari-yar qıldım,
 Ol sərvi yana güzar qıldım.
 Tə'viz vəsiləsilə bir dəm
 Oldum hərəmi-vüsələ məhrəm.
 Gördüm məhi-arizin ziyasız,
 Ayineyi-təl'ətin cilasız.
 Nə lə'li-ləbində qətreysi-ab,
 Nə mah rüxündə zərreyi-tab.
 Lə'li-tərə əşki gövhərəngiz,
 Bərgi-gülə nərgisi gühərriz*.
 Gördü məni etdi naləvü zar,
 Raz açdı məne ki: — "Ey vəfadar!
 Düşdü ola Nəcdə rəhgüzarin,
 Gördün ola halın ol figarin?
 Məcnunumu gördün isə, billah,
 Eylə məni-zari ondan agah!
 Necə keçər ola mahü sali,
 Kim ola rəfiqi, nola hali?
 Billah, güzər etsən ol yanayə.
 Rəhm et məni-zarü mübtəlayə,
 Məndən ona şərh-i-zə'fi-hal et!
 Halın məni-xəstədən sual et!
 Söylə, necəsən hücum-i-qəmdən?
 Tüğyani-məşəqqətü sitəmdən?
 Matəmzədə olduğun eşitdim,
 Qıldım yaxa çakü şivən etdim.
 Ol sərvi ki, çıxdı bu çəməndən,
 Məndən getdi, degil ki, səndən*.
 Ancaq bir ol idi kim, çəkib qəm,
 İstərdi məni səninlə həmdəm.
 Çox gördü bizə sipchri-qəddar
 Yüz min ağyar içində bir yar.



Bir zülmdürür bu aşikarə,
 Əldən nə gəlir, buna nə çarə!
 Bu dərdi ki, az degil, yüngüsdür*,
 Həm səbr edəlim ki, səbr xoşdur.
 Mən, tut ki, müqəyyədi-həsarəm,
 Məhbusi-hicabi-nəngü arəm*.
 Gər şəm'ə açılsa şərh-i-razim,
 Sayəmdən olur min ehtirazim*.
 Gər sayəmə söyləsəm qəmi-dil,
 Şəm'in həsədi gəlir müqabil,
 Nə yazmağa namə ixtiyarim,
 Nə etməyə ərz razdarim.
 Qönçə kimiyəm məni-pərişan,
 Ağzım tutulu, içim dolu qan.
 Sən kim, şəhi-kişvəri-rizasan,
 Hər kimə dilərsən aşinasan.
 Yox hökmü sənə çü xamə qeyrin,
 Öz başınadır həmişə seyirin*.
 Aya nə üçün qılırsan ehmal,
 Hali-dilin cəlməzsən irsal?
 Öz nəzmi-lətifü dilköşindən,
 Məzmuni-ibarəti-xoşundan
 Lütf ilə qılıb həmişə təhrir,
 Göndərmədigin degilmi təqsir?
 Səndən degiləm bu işdə razi,
 Hala kərəm et xilafi-mazi*.
 Nəzm cəlayibən bəyani-halın,
 Şərh-i-rüxi-zərdü əşki-ahın,
 İrsal edə gör məni-həzino,
 K'ol cövhərə can edim xəzino.
 Əlfazi olub həmişə zikrim,
 Bu kargəh içrə bikri-fikrim.
 Tərzi-qəm edəndə canə təsvir,
 Ol nəqsdən ola çaşnigir*.
 Həm hali-dilin qılırdı izhar,
 Həm bu qəzəli qılırdı təkrar:



BU QƏZƏL LEYLIYI-DİLPƏZİRİNDİR

Nəçün ol şəm' kafur üzrə kilkin mişkbar etməz?
Yazıb bir rüq'ə min lütfə bizi ümmidvar etməz?

Mənimlə dust lütfün az edib, çox tə'n edər düşmən,
Nəçün lütf eyləyib, düşmənləri bir şərmsar etməz?

Gəl, ey göz, yar xəttin namədə görmək həvəs qılma
Ki, xətti-namə dəf'i-dərdi-hicri-xətti-yar etməz!

Kəbutərdən umardım naməsin, gör zə'f tale kim,
Görüb ahim odun məndən yana ol həm güzar etməz.

Füzuli, nameyi-dildar bir tə'vizdir guya
Kim, onsuz xəstəduş xatiri bir dəm qərar etməz.

TƏMAMİYI-SÜXƏN

Məcnun ki, eşitdi ol pəyami,
Bəxti-mütəmərri^d* oldu rami.
İqbalna e'tiqadı oldu,
Dildarına e'timadı oldu.
Xunabi-sirişkdən çəkib nəm,
Gülzari-zəmiri oldu xürrəm*.
Həm güldü üzü çirağlar tək.
Həm könlü açıldı dağlar tək.
Zeydə dedi: — "Ey rəfiqi-sadiq!
Mən vəhşiyə həmdəmi-müvafiq!
Çün müjdeyi-mərhəmət yetirdin,
Yarım xəbərin mənə gətirdin,
Məndən həm ona yetir sənələr,
Ərz eylə dürüdlər*, dualər.
Xaki-dərinə yetir niyazım,
Dərgahinə ərz eylə razım:
— "Key canımə dadlu dərdü daği,
Könlüm fərəhi, gözüüm çiraği!
Lillahühəmd yar imişsən,
Mən istədigimcə var imişsən.



Əhdinə vəfa bulundu axir,
Şəhdində şəfa bulundu axir.
Bildim ki, məni sevirsen, ey mah!
Əhsənt, əhsənt, bərəkəllah!
Lütfün xəbəri qərarım aldı,
Şirin sözün ixtiyarım aldı.
Lütfün eşidib olur cigər tab,
Şirin sözünə gətirməzəm tab.
Ah, ər qılıb özgə rəsm bünyad,
Nagəh tutasan təriqi-bidad,
Təlx ola sözün misali-badə,
Lütf olmaya, qəhr ola aradə.
Xuban işi cövr ilə cəfadir,
Səndən görünən mənə vəfadir.
Qurban sənə özgə nazəninlər,
İdrakinə yüz min afərinlər!
Kimsə çü sənə vəfadə yetməz,
Canın sənə kimsə versə itməz.
Mə'suqə ikən olub vəfadar,
Aşiqliğini həm etdin izhar.
Aşiq der imiş mənə xələyiq,
Görmən¹ buna həm özümü layiq.
Mən naqisəm, ey hərif-i-qabil,
Sənsən rəhi-əşq içində kamil.
Təhsin ki, yeganeyi-zəmansan,
Can vermək olur sənə ki, cansan.
Hər şuxdə gər olaydı bu tövr,
Sən olmaz idin yeganeyi-dövr.
Gər qeyrə bu hal olaydı məqdur,
Sən olmaz idin cahanda məşhur.
Yad eyləməgindən olmuşam şad,
Sən şad olasan həmişə mən yad,
Ha böylə məni-həzini şad et!
Gah-gah tərəhhüm eylə, yad et!
Ey sərvi-səmənbəri-güləndam,

¹ görmürəm.



Taraci-mətai-səbrü aram!
 Ey xosrovi-kişvəri-mələhət!
 Məhtabi-şəbi-nişatü rahət!
 Çün bəndəyə rəhmət eylər oldun,
 İzhari-məhəbbət eylər oldun,
 Mənbə'd təriqi-mehr tutğıl,
 Əvvəlki təriqini unutğıl!
 Qoyma çıxax həsrət ilə canım,
 Həddən ötə naləvü fəğanım!
 Meyli-məni-zarü biqərar et,
 Gahi bu yanayə bir güzar et.
 Həmdərdim isən, mənimlə yar ol,
 Həmdərdliğin yox isə, var ol!
 Sən—öylə müqimi-məsnədi-naz,
 Mən—böylə bələvü dərdə dəmsaz.
 Sən—məhfili-eyş kamikari,
 Mən—guşeyi-dərd dilfigari.
 Eşq içrə, gözüüm, rəvamıdır bu?
 Rahü rəvişi-vəfamıdır bu?
 Gör doğru isə vəfadə lafın.
 Məndən nə üçündür inhirafın?
 Gəl, rəf' edəlim qəmi-fəraqı.
 Yandıralım oda iştiyaqı.
 Olsun dünü gün mənimlə seyrin,
 Çün mən səninəm, sən olma qeyrin!
 Vər¹ İbni Səlam mane olsa,
 Səddi-rəhi-vəsl vəqə olsa,
 Bildir, qılayın siyah bəxtin,
 Bir ah ilə tarümar təxtin".
 Çün razi-dilin tükətdi ol yar,
 Zeyd eylədi əzmi-kuyi-dildar.
 Pərvanə sözün deyib çirağə,
 Bülbül xəbərini yetirdi bağə.

1 və əgər.



BU, İBNI SƏLAMIN
 KEYFİYYƏTİ-VƏFATIDIR
 VƏ
 LEYLİNİN OL BƏLADƏN
 NİCATIDIR

Saqi, fələkin gör inqilabın!
 Göstər qədəh içrə mey hübabın!
 Mey ayineyi-cahannümadır,
 Xaki zər edən bu kimiyadır.
 Bu faidə bəs degilmi ondan
 Kim, fariğ edər qəmi-cahandan?
 Bir xabü xəyal imiş bu aləm,
 Bu xabü xəyalə olma xürrəm!
 Əhvali-zəmanə münqəlibdir,
 Ondən xirəd əhli müctəhibdir*.
 Qəm matəmin eyləyəndə bünyad,
 Neyyah bu növ' çəkdi fəryad*
 Kim, İbni Səlamı etdi gərdun
 Amaci-xədəngi-ahi-Məcnun*.
 Ol səddi götürməgə aradən,
 Əşk oldu rəvan iki yanadən*.
 Ol növrəsi-natəvan, dəmadəm
 Şövq ilə çəkərdi möhnətü qəm.
 Həsərət ələmi yaman ələmdir,
 Qəm bədriqeyi-rəhi-odəmdir*.
 Dərdü qəmi-həsərətli-nihani
 Sərvi-qədin etdi xizərani*.
 Üz urdu pozulmağa tilismi,
 Bir qayətə yetdi zə'fi-cismi
 Kim, peykəri nəqşi-bəstər oldu.
 Rə'na qədi bəstər istər oldu*.
 Gün-gündən olub xərab halı,
 Qalmadı sağalmağ ehtimalı.
 Dərdinə dəva bulunmaz oldu,
 Rəncinə şəfa bulunmaz oldu.
 Əndişeyi-ömrü oldu batıl,



Can verdivü həqqə oldu vasil.
 Kimdir ki, gəlib cəhanə getməz?
 Kim kamil olur, zəvalə yetməz?
 Budur rəhü rəsmi ruzigarın
 Kim, ola xəzani hər bəharın.
 Leylini gətirməgə fəğanə,
 Ol vaqəə oldu bir bəhanə.
 Matəm tutub etdi ol giriftar,
 Dırnağı ilə üzünü əfgar.
 Çak etdi fərağət ilə camə,
 Faş etdi fəğani xasü amə.
 Yandırdı evin, qopardı təxtin,
 Taraci-fənayə verdi rəxtin.
 Geysuyi-müənbər etdi bərbad,
 Əflakə yetirdi ahü fəryad.
 Gərdun kimi rəxti niylə urdu*,
 Atəş kimi başə küllə sovurdu.
 Derlər, bu idi ərəbdə adət
 Kim, ər əgər ölsə, qalsa övrət,
 Bir il, iki il tutardı matəm,
 Fəryadü fəğan edib dəmadəm.
 Xoş gəldi bu adət ol nigarə,
 Fəryadü fəğanə buldu çarə.
 Matəmkədə eylədi məqamın,
 Matəmdə keçirdi sübhü şamın.
 Bir neçə gün onda ağlayıb zar,
 Həm ata evinə döndü naçar.
 Əmma dünü gün fəğan edərdi,
 Xunabi-cigər rəvan edərdi.
 Fəryadə gələndə gahü bigah,
 Öz könlündə deyərdi ol mah
 Kim: — "İbni Səlamə rəhməti-həq,
 Eşqim rəvişinə verdi rövnəq.
 Rəf' eylədi pərdeyi-müdəra,
 Pünhan qəmim etdi aşikara."
 Ol vaqəədən olub xəbər dar,
 Tutdu rəhi-dəşt Zeydi-qəmxar,
 Gördü ki, şikəstəhal Məcnun



Durmuş dədə dəm içində məhzun.
 Çün verdi səlam, qıldı e'lam
 Kim, İbni Səlamə netdi əyyam.
 Verdi bu qəziyyədən bəşarət
 Kim: — "Qıldı müərizin xəsarət.
 Dəhr İbni Səlamı qıldı pəmal,
 Leyli öz evinə döndü xoşhal".
 Məcnun çəkib ah, qıldı nalə,
 Əfğan edib ağladı bu halə.
 Heyrətlərə düşdü Zeydi-ğafil;
 Bu halət ona göründü müşkil
 Kim, fəvti-rəqib eşitsə aşiq,
 Gülmək görək, ağlamaq nə layiq?!
 Təhqiqi-bəyani-hal qıldı,
 Ol vaqəədən sual qıldı.
 Məcnun dedi: — "Ey vəfali yarım!
 Yoxdurmu bu yolda nəngü arım?
 Cananəyə can verən yetibdir,
 Can verməyən arada itibdir.
 Ol dostum idi, degildi düşmən,
 Həm ol ona aşiq idi, həm mən.
 Ol canını verdi vasil oldu,
 Öz mərtəbəsində kamil oldu,
 Nəqsim mənim irmədi kəmalə,
 Eyb eyləmə ağlasam bu halə".

QƏZƏL

Aşiq oldur kim, qılır canın fəda cananına,
 Meyli-canan etməsin hər kim ki, qiymaz canına.
 Canını cananə verməkdir kəmalə aşiqin,
 Verməyən can, e'tiraf etmək görək nöqsanına.
 Vəsl əyyamı verib cananə can rahat bulan,
 Yeydir ondan kim, salır canın qəmi-hicranına.
 Eşq rəsmi aşiq öyrənmək görək pərvanədən
 Kim, yanar gördükdə şəm'in atəşi-suzanına.



Fani ol eşq ıçrə kim, bənzər fənasi aşiqin
Feyzi-cavid ilə Xizrin çeşmeyi-heyvanına!*

Eşq dərдинin dəvası qabili-dərman degil,
Tərki-can derlər bu dərдин mö'təbər dərmanına.

Hiç kim canan üçün can verməgə laf etməsin
Kim, gəlibdir bu sifət ancaq Füzuli şanına.

**BU, LEYLİNİN İBNİ SƏLAMDAN SONRA
MACƏRASIDIR**

və

**ZAVİYEYİ-MÖHNƏTDƏ VAQE OLAN
BƏLASIDIR¹**

Çün ata evinə döndü Leyli,
Əfğanə olub həmişə meyli,
Tutmuşdu tərqi-əhli-matəm,
Təcidi-əza qılıb dəmadəm*,
Hər qanda bilirdi var bir zar,
Ənduhü müsibətə giriftar,
Cəm edib olurdu əncümənsaz,
Eylərdi sürüdi-növhə ağaz.
Gər İbni Səlam idi bəhanə,
Məcnun idi bais ol fəğanə.
Ağzında idi bir özgə zikri.
Könlündə idi bir özgə fikri.
İzhar qılırdı özgə adın,
Pünhani edərdi özgə yadın.
Bu rəng ilə daim ol pərizad,
Eylərdi farağət ilə fəryad.
Suzi-dilinə gətirməyib tab,
Bir gecə dağıldı yarü əshab,
Ancaq ona şəm' qıldı həmdəm,
Söndürdü bir ah ilə onu həm.

¹ Bu, Leylinin İbni Səlamdan sonrakı macərəsidir və möhnət küncündə çəkdiyi bəlasıdır.



Yə'ni nə rəva şəbi-siyahim
Şəm' istəyə qeyri-bərqi-ahim?!*
Tənha qılıb etdi naleyi-zar,
Dərdü qəmə qıldı özün izhar:
—"Key dərdü qəmi-zəmanə, billah,
Olman bu gecə mənimlə həmrah!
Tənhalıq ilə mən eylərəm xu,
Siz özgə müsahibə tutun ru!"
Gördü qəmi dərdə yox nihayət,
Qıldı şəbi-tirədən şikayət:
—"Key bəxti-siyahimin nəziri,
Aşüftə qılan məni-əsiri!*"
Əvvəl yox idi sənin qərarın,
Seyr ilə keçərdi ruzigarın.
Hala nə üçün qərar edibsən,
Tərki-rəviş ixtiyar edibsən,
Sərmənziləmi özün yetirdin?
Ya zülmət içində yol itirdin?
Matəmzədəsən, siyəh libasın.
Kimdən ola, nişədir bu yasın?
Dərdü ələmim dənizi daşdı,
Seylabi-bəla başımdan aşdı.
Tiri-fələkə nişanə oldum,
Tahuncyi-çərxə danə oldum*.
Matəmkədədir bu gecə ələm,
Mən bəxtiqara bir əhli-matəm.
Nə səbr qalıbdurur, nə aram,
Bilmən ki, nə olur mənə sərəncam.
Olmuş bu gecə təmam kövəkəb
Azarım üçün fələkdə Əqrəb*.
Sübh ayinəsini jəng tutmuş,
Feyzi-səhəri fələk unutmuş.
Ey sübh, sənün nə oldu halın,
Dəm urmağa qalmamış məcalın?
Könlün xoş isə, təbəssüm eylə!
Mehrin var isə, tərəhhüm eylə!
Fəryadıma həmdəm et xorusu,



Avazıma qoş sədayi-kusu.
 Mürği-səhəri gətir zəbanə,
 Göstər dəmi-sübhdən nişanə!"
 Çox ağladı, etdi naləvü zar,
 Dərdi-dili-zarın etdi təkrar.
 Gördü mədədinə sübh yetməz,
 Şəb dərdi-dilinə çarə etməz,
 Üz tutdu ona ki, feyzi-ami
 Çəkmiş bu mədarə sübhü şami.
 Razi-dili-zarın etdi ağaz:
 —"K'ey vaqifi-halü arifi-raz!
 Yoxdur qəmi-dərdimə nəhayət,
 Qəmdən kimə eyləyim şikayət?
 Qəm bihədü mən bəsi zəifəm,
 Mən böylə qəmə qaçan hərifəm?
 Ya ver mənə möhnətimdə taqət,
 Ya taqətim olduğunca möhnət.
 Gər cameyi-səbrim eyləsəm çak,
 Hökmün yolu görünür xəternak.
 Vər könlümə versəm istimalət,
 Taqətcə degil qəmi məlalət*.
 Namusdan eyləsəm cüdalıq,
 Məcnun ilə qılsam aşinalıq,
 Qorxum bu ki, ismət ola pamal,
 Fərmanə müvafiq olmaya hal.
 Qılsam bu həvadə hifzi-namus,
 Mə'mureyi-vəslim ola məhrus*.
 Qorxum bu ki, dudi-ahi-Məcnun
 Əhvalını eyləyə digərgun.
 Sadıqların ahi mö'təbərdir,
 Ondan həzər etməmək xətoridir.
 Ol öylə, bu böylə neyləyim, vay!
 Bilmən məni-acizə nədir ray?
 Ya rəb, mütəhəyyirəm məni-zar,
 Möhnətlərə olmuşam giriftar!
 Sərmənzili-əmnə rah bilmən,
 Səndən özgə pənah bilmən.



Gör badeyi-qəflət ilə mədhuş,
 Qıl pərdeyi-lütfünü xətapuş!
 Dərlər ki, sitəmrisidə Məcnun
 Olmuş məni-mübtələyə məftun.
 Mən bisərəü pa ona nə layiq
 Kim, hüsnümə ola kimsə, aşiq?
 Mən zərreyi-xarü-xaksarəm,
 Gərdi-rəhi-xaki-rəhgüzarəm.
 Ruhum ki, bədəndədir, sənindir,
 Hər nəş'ə ki, məndədir, sənindir,
 Gəncineyi-hüsnünə əminəm,
 Sənsən səbəbim ki, nazəninəm.
 Yarəb, mədəd et ki, bu əmanət!
 Məhfuz ola ta dəmi-qiyamət!
 Ta qürbə təvəccöh etdigim çağ,*
 Atırım açıq olavü üzüm ağ!"

BU QƏZƏL LEYLİ DİLİNDƏNDİR

Yarəb, kəmalı-bargəhi-kibriya həqi!
 Yə'ni fəruği-nuri-rüxi-Mustəfa həqi!
 Qıl qərqə bəhri-eşqə vücudim səfinəsin,
 Fərmani-Xizrə Musa cədən iqtida həqi!
 Sübhü-vüsələ eylə bədəl şami-hicrimi,
 Sübhün dəmindəki nəfəsi-dilgüşa həqi!
 Dərdü bəlamı rahi-məhəbbətdə qılma kəm,
 Rahi-məhəbbətindəki dərdü bəla həqi!
 Əhli-zəlalətəm, mənə göstər hidayətin,
 Ehdəyi-rahi-rast qılan rəhnüma həqi!
 Ənduhü dərdə könlümü sahibtəhəmmül et,
 Dərdə təhəmmül eyləyəm əhli-riza həqi!
 İxlasım et duayə Füzuli kimi düriüst,
 Dərgahdə icabətə layiq dua həqi!

TƏMAMİYİ-SÜXƏN

Əcz ilə dua qılırdı ol mah,
İzhari-niyaz edib ki, nagh,
Çəkdi cərəs ərrohilə avaz,
Rəsmi-hüdi etdi sariban saz*.
Köç oldu, açıldı bargəhlər,
Bəxtilərə məhd çəkdi məhlər*.
Bir məhmilə girdi Leyliyi-zar,
Kuhi-qəmin etdi naqəyə bar.
Əfğani edib cərəs ünün pəst,
Eşqi meyi etdi naqəni məst.

BU, LEYLİNİN NAQƏYƏ ƏRZİ-RAZIDIR
və
ZƏBANI-HAL İLƏ İZHARI-NİYAZIDIR¹

Çün naqədə gördü nəş'əyi-hal,
Qıldı ona həm bəyani-əhval:
—"Key qaliyə muyü ənbərinbuy,
Gülçöhrövü xar-xar, xoşxuy!
Ey başı açıq, ayağı yalın,
Bulmuş neçə göz hərəm vüsalın.
Sövdazədə nişədir dimağın?
Köksündə nədir bu əski dağın?
Kimdən sənə yetdi zülmü bidad,
Hər ləhzə nədir fəğanü fəryad?
Üşşaq təriqidir təriqin,
Gər aşiq isən, mənəm rəfiqin.
Nalan qəmi-eşqi-yardansan,
Sən dəxi bizim qətardansan.
Mən kimi yox əldə ixtiyarın,
Bir özgə əlindədir məharın.
Çün düşdü səninlə ittifaqım,

¹ Bu, Leylinin dövəyə sirrini açmasıdır və halının dili ilə istəyini bildirməsidir.



Rəhm eylə mənə, gör iştiyaqım.
Lütf eylə, binayi-kari-xeyr et,
Məcnunum olan diyarə seyr et!
Bu şiftəyi yetir ol ayo,
Bu dərdi yetişdir ol dəvəyə".
Nagh, gedərdi, oldu bihuş.
Mütləq özün eylədi fəramuş.
Bihuşluğunda düşdü ol nur
Həmrahi olan gürühdən dur*.
Ol növ idi zülməti-şəbi-tar
Kim, olmadı sariban xəbərdar.
Çün gəldi özünə ol porivəş,
Oldu bu qəziyyədən müşəvvəş.
Göz açdı, özünü gördü itmiş,
Həmrahi buraxmış onu, getmiş.
Dərd üzrə müzaəf oldu dərdi,
Tərpətdi həyuni-rəhnəvərdi*.
Çox cəhd ilə eylədi təkəpu*,
Çox yol ayırıb yügürdü hər su.
Nə rah, nə rahibər bulundu,
Nə qafilədən əsər bulundu.
Tənha yürür oldu ol səmənber,
Zülmətdə misali-mahi-ənvər*.
Çün seydi-fələkdə Leyliyi-mah
Şəb qafileyi itirdi, nagh
Leyli sifətində gün çıxıb fərd,
Cəmmazəyə çəkdi məhmili-zərd.
Düşdü güzər ol səmənüzərə,
Məcnuni-həzin olan diyarə.
Hər yan nigəran gözərdi ol mah,
Bir şəxsi-həzin göründü nagh,
Sormağa ələmeyi-mənazil,
Ol şəxsi-həzinə oldu mail.
Lütf ilə təkəmmül etdi ağaz:
—"Kimsən?" — deyibən yetirdi avaz.
Baş qaldırıb ol əsiri-məhzun,
Döndərdi cavab ona ki: — "Məcnun!"



Leyli dedi: — "Ey özünə məğrur,
 Haşa deyə əjdəha sözün mur!
 Haşa deyə zağ, bülbüləm mən,
 Ya laf ura xar kim, güləm mən!"
 Məcnun dedi: — "Ey düri-yeganə,
 Məcnuna bilirmisən nişanə?
 Ol şiftənin nədir nişanı,
 Gördükdə nədən bilirsən anı?"
 Leyli dedi: — "Ol pəriliqadır,
 Rüksarla qəddi dilrübadır.
 Sən şiftəsən, əsiri-matəm,
 Rüksarı şikəstə, qaməti xəmə.
 Sən xarsən, ol əzizi-aləm,
 Sən bisəri pasən, ol müəzzəm."
 Məcnun dedi: — "Əhli-eşq olur xar,
 Hüsn əhlinədir səfa sözavar."
 Leyli dedi: — "Ey bəhanəpərdaz!
 Qeydi-dili-zarimə füsunsaz!
 Peykər, tutalım töküldü qəmdən,
 Ya qamətin oldu xəmə sitəmdən.
 Məcnunu deyərələr əhli-idrak,
 Əş'arı lətifü ləhcəsi pak.
 Səndə qanı ol ədayi-dilsuz,
 Əş'ari-hekayəti-diləfruz?"
 Məcnun dedi: — "Əhli-hal olur lal,
 Bəsdir nəmi-əşk şahidi-hal.
 Tərtibi-ibarətü fəsaḥət
 Eşq əhlinədir dəlili-rahət.*
 Rahətdən olan mənim kimi dur,
 Gər samit ola degilmi mə'zur?"
 Leyli dedi: — "Çün sənə şəkim var,
 Məcnun isən, eylə halın izhar:
 Leyliyi sevarsən, eylə bünyad
 Bir şe'r, keçən zamanın et yad!"



BU, MƏCNUNUN LEYLIYƏ İZHARİ-HALİ-ZAR ETDİGİDİR¹

Məcnuni-həzin eşitdi sövgənd*,
 Gördü onu şe'rə arizumənd,
 Təfsili-qəminə verdi icmal,
 Qıldı ona ərzi-surət-i-hal:.*
 —"Key səbzeyi-dərdimə verən ab!
 Sərrişteyi-razdən açan tab!*"
 Sorma necə keçdi ruzigarın,
 Eşq içrə nə oldu hali-zarın?
 Dildar qəminmi söyləyim, ah
 Ya pəndi-mühibbü tə'ni-bədxah,
 Çəkdim nəçə gün cəfayi-məktəb,
 Hər ruz məşəqqət ilə ta şəb.
 Axır ki, çox oldu tə'ni-əğyar,
 Ayrıldı məni-şikəstədən yar.
 Faş oldu çü aləmə fəsanəm,
 Tədbirimə düşdü atəm, anəm.
 Gəh dəğdəğeyi-təbib gördüm,
 Gəh sə'y ilə Kə'bəyə yügürdüm.
 Açılmadı hiç bəbdən bab,
 Tədbirimə aciz oldu əhbab.
 Gəh Novfələ eylədim təzərrə;
 Feyzində bulunmadı təvəqqü'.
 Gəh İbni Səlamə yar olub yar,
 Verdi dili-mübtəlayə azar.
 Gəh Zeyd pəyamına inandım,
 Hər və'd ki, verdi doğru sandım.
 Ümmid ilə ömrüm oldu zayə,
 Halım bətər etdi zə'fi-talə.
 Əlqissə, vücudim oldu bərbad,
 Bir ləhzə fələkdən olmadım şad".
 Könlünə qılıb fəraq tə'sir,
 Bir türfə qəzəl həmə etdi təqrir:

¹ Bu, Məcnunun öz acınacaqlı halını Leyliyə izhar etdiyidir.

QƏZƏL

Ah kim, bir dəm fələk rə'yimcə dövrən etmədi,
Vəsl dərmanilə dəf'i-dərđi-hicran etmədi.

Yardən min dərđi-dil çəkdim, bu həm bir dərđ kim,
Bildim min dərđi-dilim, bir dərđdə dərman etmədi.

Vadiyi-gürbətə can verdim, məni ol şahi-hüsn
Bir gecə xani-vüsali* üzrə mehman etmədi.

Dustlər, çaki-giribanım görüb eyb eyləmin
K'ol gülü kim gördü kim, çaki-giriban etmədi?!

Fəqr mülkün tut, gər istərsən kəməli-səltənət,
Kim, bu mülkün fəthini fəğfurü xaqan etmədi.

Tiği-bidad ilə hər dəm qanımlı tökmək nədir?
Ey fələk, hər kim dəm urdu eşqdən qan etmədi.

Əhdü peyman etdi yarım kim: "Sənə yarəm", vəli,
Yarlıq vəqti vəfayi-əhdü peyman etmədi.

Əql meydanını zindani-bəla bilməz hənz,
Kim ki, bir müddət cünun mülkünü seyran etmədi.

Sirri-eşqin etmədi ancaq Füzuli aşikar,
Bu mübarək işi hər kim etdi, pünhan etmədi.

BU, LEYLİNİN MƏCNUNDAN
XƏBƏRDAR OLDUĞUDUR
və
MƏTAL-VƏSLİNƏ NƏQDİ-CANLA
XİRİDAR OLDUĞUDUR¹

Çün bildi kim olduğunu Leyli
Rüxsarına axdı aşk seyli,
Giryan dedi: — "Ey gözüm çırağı!
Vəhşilərə el, mənimlə yağı!

¹ Bu, Leylinin Məcnundan xəbərdar olduğudur və can bahası ilə Məcnunun vəslinə yetmək istəməsidir.

Sən mən dedigim həbib imişsən,
Dərđi-dilimə təbib imişsən.
Sənsən dünü gün dilimdə zikrim,
Könlümdə olan xəyalü fikrim.
Gər tanıya bilmədim rəvadır,
Məstəm mənü məst işi xətadır.
Kimsə ki, özündən ola qafil,
Bir özgəyi bilməyə nə qabil?
Ol dəm ki, dimağa yetdi buyin,
Göz gördü şüai-mahi-ruyin,
Can bixəbər oldu, əql şeydə,
Tən qıldı min iztirab peyda,
Dəryayi-təhəyyürə olub qərq,
Əğyardən etmədim səni fərq*.
Mə'zur tut, ey sənəm, bu halım,
Tə'n eyləmə, vermə infialım .
Sənsiz mən idim şikəstəxatir,
Yüz şükr, sənə yetişdim axir.
Gülzari-ümidim oldu sirab,
Ya rəb bu xəyaldırmı, ya xəb?
Eysü tərəbim çırağı yandı,
Bəxtim yuxudan məgər oyandı?
Ey dil ki, edərdin ahü nalə,
Daim nigəran olub vüsələ,
Ha, dövləti-vəslü zövqi-didar!
Billah, dəxi cimə naləvü zar!
Ey didə, töküb sirişki-gülgün
Hər dəm der idin ki: — "Qanı Məcnun?"
Mənzurun olubdur ol səmənber,
Qıl məqdəminə nisar gövhər!*

Ey can ki, çəkərdin intizarı,
Görmək diləyib həmişə yarı,
Yetdin ona, gəl, çıx indi təndən,
Get yara, kəs ixtilatı məndən".
Dərđini deyirkən ol pərizad
Suz ilə bu şe'ri etdi bünyad:



BU QƏZƏL LEYLI DİLİNDƏNDİR

Açmadı könlüm fələk, ta bağrımı qan etmədi,
 Qılmadı xürrəm məni, ta zarü gıryan etmədi.
 Qılmadan bidad ilə yüz parə pürxun könlümü,
 Bu çəməndə gül kimi bir ləhzə xəndan etmədi.
 Şükr kim, verdi fələk kamım, məni nomid edib,
 Şiveyi-mehrü məhəbbətdən pəşiman etmədi.
 Dərd yoxdur kimsədə, yoxsa təbib-i-feyzi-eşq,
 Kimdə gördü dərd kim, ol dərdə dərman etmədi?
 Səbr yoxdur mərdümi-ələmdə, vər nə ruzigar,
 Qansı müşküldür ki, tədric ilə asan etmədi?
 Tutdu seylabi-dü çeşmim yer üzün, əmma xoşa
 Kim, binasın səbrimin ol seyl viran etmədi.
 Eşq sövdasında sud etdin mətai-vəslədən,
 Ey Füzuli, can verən cananə nöqsan etmədi.

BU, MƏCNUNİ-HEYRANIN
 NİHAYƏTİ-HEYRƏTİDİR
 və
 LEYLİDƏN İSTİĞNA İLƏ QƏFLƏTİDİR¹

Məcnun dedi: — "Ey açan mənə raz,
 Lütfilə qılan məni sərəfraz,
 Kimsən? Mənə zahir eylə adın!
 Bu badiyədə nədir muradın?
 Can tazələdir fəşahətindən,
 Bu ləhceyi-pürməlahətindən.
 Xülqi xoşü ləfzi canfəzasən*,
 Böylə görünür ki, aşinasən.
 Billah nə diyardən gəlirsən?
 Nə rahigüzərdən gəlirsən?"

¹ Bu, heyran Məcnunun heyrətinin son həddidir və e'tinasızlıqla Leylini tanımamasıdır.



Gər lələ isən, nə dağdansen?
 Vər susən isən, nə bağdansen?
 Şirin-şirin təkəllümün var,
 Hali-dilimə tərəhhümün var.
 Biganədən ummazın bu hali,
 Bir ülfətdən degil bu xali.
 Bihudə degil bu könlüm almaq,
 Gəlmək, başım üzrə sayə salmaq.
 Əql olsa idi mənimlə həmrəh,
 Əhvalından olurdu agah.
 Qəm könlümü etməsəydi bitab,
 Göz pərdəsi olmayaydı xunab,
 Qəflət xələləndən ayrıldım,
 Əlbəttə, kim olduğun bilərdim.
 Çün mənə yox ehtimali-idrak,
 Sən söylə özün ki, kimsən, ey pak?"

BU QƏZƏL MƏCNUN DİLİNDƏNDİR

Öylə sərməstəm ki, idrak etməzəm dünya nədir,
 Mən kiməm, saqi olan kimdir, meyü səhba nədir.
 Gərçi canandan dili-şeyda üçün kam istərəm,
 Sorsa canan, bilməzəm kami-dili-şeyda nədir.
 Vəslədən çün aşiqi müstəğni eylər bir vüsal,
 Aşiqə mə'suqdən hərdəm bu istiqna nədir?
 Hikməti-dünyavü mafiha bilən arif degil,
 Arif oldur, bilməyə dünyavü mafiha nədir.*
 Ahü foryadın, Füzuli, incidibdir ələmi,
 Gər bəlayi-eşq ilə xoşnud isən, qovğa nədir?"

CƏVABI-LEYLI

Leyli dedi: — "Ey qərinceyi-ruh,
 Kami-dili-mübtəlayi-məcruh!
 Müjdə ki, zəmanə verdi kamın,



Doldu meyi-işrət ilə camın.
 Müjdə ki, müyəssər oldu məqsud,
 Sövda ilə axır eylədin sud.
 Müjdə ki, muradın oldu hasil,
 Məqsudə səni həq etdi vasil.
 Leyli mənəm arizuyi-canın,
 Kami-dili-zarü natəvanın.
 Müştəqi-cəmal idin həmişə,
 Möhtaci-vüsal idin həmişə.
 Hələ ki, müyəssər oldu didar,
 Təqsiri-təəllül etmə, zinhar!*

Gör dövləti-vəslimi-qənimət,
 Gəl yanıma, fəvt qılma fürsət!
 Dil nəzri-visali-qamətindir!
 Vər canım isə, əmanətindir.
 Çün düşdü məcalın, etmə ehmal,
 Gəl nəzrini tut, əmanətin al!
 Gər xəstə isən, mənəm təbibin,
 Vər aşiq isən, mənəm həbibin.
 Gəl bəzmi-vüsalə məhrəm olğül!
 Bir ləhzə mənimlə həmdəm olğül!
 Ver nərgisə lələ ilə rəvnəq,
 Reyhani-tər ilə zibi-zənbəq.
 Firuzeyi et qərini-yaqut,
 Qıl tutiyə qəndi-nabdən qut.
 Peyvəndi-gül cülə ərgəvani,
 Xizrə yetir abi-zindəgani*.
 Vər aşiqi-mübtələ degilsən,
 Məcruhi-ğəmə bələ degilsən,
 Təqlid ilə göstərib əlamət,
 Qılma özünü, məni məlamət!
 Bir əqlü fərasət cülə peyda,
 Ancaq, bizi etmə xəlfə rüsva!
 Ey gül, bu mənə degilmidir nəng
 Kim, olmayasan mənimlə həmrəng?
 Mən ərz edəm afitabi-rüxsar,
 Sən qılmayasan hərarət izhar?



Mən cam tutam, deyim ki, "gəl al!",
 Sən durmayasan ayağə filhal!
 İzhari-cəmalın eyləmək gül,
 Bülbül görüb eyləmək təğafül.
 Çox təcrübə etmişəm olur az:
 Mə'suqinə aşiq eyləmək naz".
 Təqrib ilə ol büti-dilərə
 Bir türfə qəzəl həm etdi inşa:

BU QƏZƏL LEYLİ DİLİNDƏNDİR

Ey qılan şeyda məni, məndən bu istiğna nədir?
 Nişə sormazsan ki, əhvəli-dili-şeyda nədir?

Gər mənə xəlfə içrə pərva qılmadın, mə'zursan,
 Böylə tənhalıqda qılmazsan mənə pərva, nədir?

Səhldir gər bilməyib halım, tərəhhüm qılmamaq,
 Halımı bilmək, tərəhhüm qılmamaq əmdə nədir?

Gül təmənnasında derlər bülbülün qovğaların,
 Çün gülü gördükdə qılmaz meyl, bu qovğa nədir?

Ol pəri mütləq məni-rüsvayə qılmaz iltifat,
 Ey Füzuli, bilməzəm cürmi-məni-rüsva nədir?

BU, LEYLIYƏ MƏCNUNUN
 İSTİĞNASIDIR
 və
 İSBATI-SƏFAYİ-İMLASIDIR¹

Məcnun dedi: — "Ey büti-pərivəş!
 Xaşaki-zəifə urma atəş!*"
 Yandıрмаğıma yetər xəyalın,
 Yoxdur mənə taqəti-vüsalın.
 Zinhar, gətirmə, ey səmənbor,
 Ayineyi-arizin bərabər.

¹ Bu, Məcnunun Leyliyə e'tinasızlığı və saflığını isbat etməsidir.



Bir zərrəyə kim, vücud yoxdur,
 Ayınədən ona sud yoxdur*.
 Ol gün ki, gözümdə var idi nur,
 Gözdən üzünü yaşırdın, ey hur!
 Hala ki, nəzarən oldu müşkil,
 Durmaq nə üçün mənə müqabil?
 Eşq etdi binayi-vəsli möhkəm,
 Mə'nidə məni səninlə həmdəm,
 Rəf' oldu bu e'tibari-surət,
 Haşa ki, olam şikari-surət.
 Ləzzət rüxi-yari-dilsitandan!
 Candır bulan, ey diriğ candan!*

Canım gedəli bəsi zamandır,
 Cismimdəki indi özgə candır.
 Sənsən halá tənimdə canım,
 Gözdə nurim, cigərdə qanım.
 Məndən bəri eylədin məni sən,
 Ərzə kimə eyləyim səni mən?
 Məndə olan aşikar sənsən,
 Mən xud yoxam, ol ki var — sənsən!
 Daim sənə məndədir təcəlli,
 Mən qeyrdən olmuşam təsəlli.
 Gər mən mən isəm, nəsən sən, ey yar?
 Vər sən sən isən, nəyəm məni-zar?
 Çün mən olubam səninlə məmlu,
 Vəhdət rəvişində xoş degil bu
 Kim, dısrada istəyəm nişanın,
 Bir özgə məkan biləm məkanın.
 Əvvəl bu işi edəndə bünyad,
 Mən tiff idimü zəmanə ustad.
 Etmişdi sənə məni müqəyyəd,
 Guya oxudurdu dərsi-əbcəd.
 Hala qılıbam kəmal hasil,
 Əbcəd səbəqin oxurmu kamil?
 Çün yetdi kəmalə sərxəti-eşq,
 Sərxət görüb ancaq eylərəm məşq.
 Rüsvalığa çün mən etmişəm ad,



Sən həm bu süluki etmə bünyad.
 Tut pərdeyi-ismət içrə aram,
 Rüsvey mənəm, sən ol nikunam!
 "Məcnun" mənə derlər əhli-ələm,
 Ancaq mənədir cünun müsəlləm.
 Sən olma fəsaneyi-xələyiq,
 Məcnun işi Leyliyə nə layiq?
 Məcnun mənəm, ey vəfalı dildar!
 Divanəliyə mənəm sazəvar!
 Sən eyləmə halını digərgun.
 Leyli nə rəva ki, ola Məcnun?
 Qəm xarsan, ey büti-pəriru,
 Qəm xarlığın həmin yetər bu
 Kim, pərdənişin olub həmişə,
 Daim qılasan hicab pişə.
 Gün kimi çıxıb müdam seyrə,
 Göstərməyəsən cəmal qeyrə
 Kim, səndə nə olsa rəsmü adət,
 Ətvərımadır mənim şəhadət.
 Mən eşq güzərgəhində xəkəm,
 El cümlə bilir məni ki, pakəm,
 Rəhm et mənə, ey büti-vəfadar,
 Tə'u əhlinin ağzın açma, zinhar!
 Çün mən rəhü rəsmi-eşq tutdum,
 Namus təriqini unuttum.
 Namusunu saxla hər xələldən,
 Sən əql ətəginə qoyma öldən.
 Təqrib ilə ol əsiri-məhcür
 Bu nadirə şe'ri etdi məzkur:

BU QƏZƏL MƏCNUN DİLİNDƏNDİR

Xəyalilə təsəllidir, könül meyli-vüsəl etməz,
 Könüldən dışra bir yar olduğun aşiq xəyal etməz.
 Həqiqi eşq çün müstəvcibi-nöqşan degil, mütləq,
 Öziin əhli-həqiqət vələhi-hüsnü cəmal etməz.



Kəməli-əşqə talib möhtərizdir hüsni-surətdən
Ki, qeydi-hüsni-surət aşiqi sahibkəmal etməz*.

Dəlili-cəhldir eşq əhlinə surətpərəst olmaq
Ki, aqıl iftiraqi mümkün ilə ittisal etməz*.

Könüldə dust təmkin bulsa, olmaz gözdə cövləni.
Məhəbbət sabit olsa, öz yerindən intiqal etməz.

Səvadi-masivadən lövhi-dil xali gərək daim,
Müvəhhid səfheyi-idrakə nəqşi-xəttü xal etməz*.

İradət zayə etməz əhli-mə'na surətən hərgiz,
Həqiqət cövhərin cəhli-məcəzə payimal etməz*.

Müqəyyəd olmaz əhli-surətin rənginə hal əhli,
Füzuli kim, müqəyyəddir məgər idraki-hal etməz?

BU, LEYLİNİN MƏCNUN ƏTVARINA
TƏHSİNİDİR

və

HÜSNİ-E'TİQADINA HÜSNİ-YƏQİNİDİR¹

Leyli dedi: — "Ey vücudi-kamil,
Qürbi-həqə ismət ilə qabil!
Me'raci-kəmalımı sınırdım,
Keyfiyyəti-halımı sınırdım.
Oldum necə olduğundan agah,
Xoş mərtəbədir bu, bərəkəllah!
Əhsəntə ki, zati-pak imişsən,
Pakizə vücudi-xak imişsən.
İnsaf həmin ola qənaət,
Təskini-həvayə* istitaət.
Eşqində riya güman edərdim,
Ətvarını imtəhan edərdim.
Əlminnəttü lillah oldu mə'lum,
Vəsl olduğu məşrəbində məznum*.

¹ Bu, Leylinin Məcnunun davranışını bəyanməsi və e'tiqadını gözəlliyinə inanmasıdır.



Qəmnak idim, cülədin məni şad,
Bu qeyd təəllüqündən azad .
Bir qafili-xudpərəst idim mən,
Cəhl ilə müdam məst idim mən.
Arayışı-zülfü xal edərdim
Peyvəstə münü xəyal edərdim
Kim, sən tələbi-vüsəl edərsən,
Nəzzareyi-zülfü xal edərsən.
Hala mənə rövşən oldu halın.
Me'raci-həqiqəti-kəmalın*.
Mən bəslədigim bu zülfü xalı,
Çəşmi-siyəhü üzəri-ah
Öz canım üçün degil, şöbü ruz,
Nəzri-nəzərindir, ey diləfruz!
Ta cüləyəsən dəmi nəzarə,
Təskin verəsən dili-figarə .
Həm sən olasan muradə vasil,
Həm ola mənə səvab hasil.
Yoxdur çü nəzarə meyli səndə,
Neylər bu cəməli-xub məndə.
Tən dürcünədir dəri-rəvanım,
Gənci-bədənimdə nəqdi-canım.
Dərdim ola sərfi-rəhgüzarın,
Gördükdə rəvan qılam nisarın.
Tövfiqü vüsəlın edəm idrak,
Əndişeyi-hicrədən olam pak.*
Hala ki, müyəssər olamaz kam,
Olmaq nə rəva arada bədnam?
Nəsx-i-xəti-e'tibar qıldım,
Rahi-ədom ixtiyar qıldım*.
Ta necə verə qübari-surət,
Ayineyi-zatimə küdurət.
Vəqt oldu ki, rövşən ola mir'at ,
Müstəğni ola süfatdan zat.
Vəqt oldu bu qönçə ola xəndan,
Tə'sir edə sübh-i-feyzi-canan.
Xunab qəmilə doldu könlüm.
Qönçə sifəti tutuldu könlüm.



Fərz oldu ki, tey qılam büsatım.
Qət' edəm özümdən ixtilatım.
Sətri-tən edəm ədəm hicabın.
Rüxsarə çəkəm fəna niqabın*.
Ta hüsni-rüxüm ki, istəməz yar,
Olmaya nəsibi-çəşmi-əğyar.
Zira ki, nəsibi-hüsni-qabil
Oldur, ona aşiq ola mail.
Hüsnumdə çü yox qəbuli-aşiq,
Nöqsan ilə olmağım nə layiq?"
Bu hala münasib ol pərizad
Filhal bu şe'ri etdi bünyad:

BU QƏZƏL LEYLİ DİLİNDƏNDİR

Nə dilbər kim, dəmadəm aşiqə ərzi-cəmal etməz,
Qılır naqis, bulub feyzi-nəzər kəsbi-kəmal etməz.

Degil cəzəb etməyən üşşaqi mə'suq olmağa qabil,
Nə hasil hüsni-surətdən ki, cəzbi-əhli-hal etməz.

Gərək rüxsareyi-mə'suq məxfi qeyri-arıfdən
Ki, arif olmayan idraki-sün'i-zülcəlal etməz.*

Həvayi-vəslidir kim xublər vəslinə talibdir,
Və gər nə, eşqi-kamil fərqi-hicranü vüsəl etməz*.

Olan nəqdi-həyatın aşiqin mə'suqə sərf eylər,
Bu zülmü, ah, əgər mə'suqinə aşiq həlal etməz.

Məcəz əhlinə xublər cilveyi-naz eyləsinlər kim,
Özün əhli-həqiqət mübtəlayi-xəttü xal etməz.

Füzuli, aləmi-surətdə sərgərdan gəzər zahid,
Zəhi qafil, bu sevdanın sərəncamın xəyal etməz.

TƏMAMİYİ-SÜXƏN

Xətm eyləmədən sözüünü ol mah,
Bir naqənişin göründü naghah.



Naqə ilə bir nəfər səbükxiz,
Gördü ki, gəlir nəsim tək tiz.
Bildir büti-gülrüxü səmənbuy
Kim, özü üçündür ol təkü puy.
Bildir ki, rəqib bədgümandır,
Ənduhi-dilü bəlayi-candır.
Ol mahivəş olduğunda qəib
Olmuş ona sür'ət ilə talib.
Gülzarə hənuz yetmədən xar,
Gül qıldı vidayi-səhni-gülzar.
Ol halına vəqif olmadan qeyr,
Tərpətdi cəmazeyi-səbükseyr.*
Cuyəndə görüb ol afitabi
Tərk etdi şitabü iztirabi.
Tövfiqi-muradə oldu xoşdil,
Düşdü önə, qıldı özmi-mənzil.
Şəhbəzi yetirdi aşiyənə,
Tapşırdı nihalı bağibənə*.
Məcnun yənə qaldı zarü məhcur,
Həmsəhbəti marü həmdəmi mur.
Nə durmağa taqətlü qərarı,
Nə gəzməyə əldə ixtiyarı.

BU, MƏCNUNUN ME'RACİ-FƏZALİDİR

və

BƏYANİ-MƏRTƏBEYİ-HÜSNİ-XƏSALİDİR¹

Şahinşahi-mülki-məhənatü dərd,
Yə'ni Məcnuni—dərdpərvərd
Bir pak idi ki, bu ərseyi-xak
Onun kimi görməmişdi bir pak.
Mə'murcyi -qürbi-həq məqami,
Ərvahə, fərizə ehtirami*.
Çün nifrəti-şərri-nəsli-ədəm
Qıldı ona vəhşəti müsəlləm*.

¹ Bu, Məcnunun fəzilətlərinin yüksəkliyi və gözəl təbiətinin ucalığının boyandır.



Hər vəhşi donunda bir firişte
 Yar oldu ol adəmisirışte.
 Zahirde rəfiqi vəhşlə teyr,
 Batində mələik ilə həmseyr.
 Qılmışdı kəməli-e'tidali
 Kəsərət ələmindən onu xali*.
 Çəkməzdi cəhanda ol cəhangərd
 Əndişeyi-gərmü qüsseyi-sərd.
 Bilmişdi cəhanın e'tibarın,
 Yox yerinə satmış idi varın.
 Tutmuşdu təriqi-əhli-tövhid*,
 Bulmuşdu kəməli-tərkü təcrid.
 Olmuşdu vücudi-paki pürnur,
 Alayışı-əklü şürbdən dur*.
 Təhsil qılıb səfayi-siyrət,
 Görmüşdü məcazdən həqiqət.
 Ə'yanə yox idi e'timadı,
 Nəqqaş idi nəqşdən muradı*.
 Mövzun idi təb'i-nüktədani,
 Hər nüktədə vaqifi-məani*.
 Avazi idi bəsi mülayim,
 Üslubu dürüst, üsulu qaim.
 Təhrir ilə hər çəkəndə avaz,
 Quşlara tutardı rahi-pərvaz.
 Gahi qəzəlü gəhi qəsido
 İnşa qılıb ol sitəmresido,
 Suz ilə oxurdu gahü bigah,
 Bir neçə əziz onunla həmrəh
 Yazarlar idi təmam şe'rin,
 Oxurlar idi müdam şe'rin.
 Aləmlərə ol qəribü məhcur
 Əksər bu səbəbdən oldu məşhur.
 Avaziyü zehniyü cəməli
 Qılmışdı müqəyyəd əhli-hali*.
 Kim olsa bu üç kəmalə qabil,
 Demək olur ona zati-kamil.
 Peyvəstə qılıb kəmalın izhar,
 Bu beytləri qılırdı təkrar:



BU QƏZƏL MƏCNUNUN DİLİNDƏNDİR

Biz cahan mə'murəsin mə'nidə viran bilmişiz,
 Afiyət gəncin bu viran içrə pünhan bilmişiz.
 Gər özün dana bilir təqlid ilə surətpərəst,
 Aləmi-təhqiqdə biz onu nadan bilmişiz.
 Bixəbərələr şərbəti-rahət bilirlər badəyi,
 Biz həkimi-vəqtiz, onu tökmüşüz, qan bilmişiz.
 Bilmişiz kim, mülki-ələm kimsəyə qılmaz vəfa,
 Ol zamandan kim, onu mülki-Süleyman bilmişiz.
 Ayrı bilmişsən, Füzuli, məscidi meyxanədən,
 Səhv imiş ol kim, səni biz əhli-irfan bilmişiz.

BU, LEYLİNİN BAHARI-ÖMRİ XƏZANƏ İRDİGİDİR¹

Saqi, gözə gəldi nəş'əyi-mey,
 Bir neçə qədəh yürüt, peyapey!
 Əzmi-tərəb etdin ehtimam et,
 Zövqün tərəb əhlinin təmam et!*
 Bəzm əhlinə cam-i-laləgun tut,
 Əmma mənə cümlədən füzun tut!
 Zira ki, hənz nimməstəm,
 Qəm silsiləsinə paybəstəm.
 Xoşdur tərəb əhlinin bu bəzmi,
 Dağılmağa olmasaydı əzmi.
 Tarixnəvisi-hali-əyyam,
 Bu qissəyə böylə verdi itmam
 Kim, vəsldən olmayıb təsəlli,
 Məcnundan olanda dur Leyli
 Kəsmişdi təəllüqün cəhandan,
 Qət'i-nəzər eyləmişdi candan.

¹ Bu, Leylinin ömür baharının xəzana yetdiyidir.



Bir fəsl ki, dəsti-qarəti-dey,
 Gülzar büsatın eylədi tey,
 Matəmkədə oldu ərseyi-bağ,
 Matəmdə sürud naleyi-zağ*.
 Leyli kimi oldu lələ məstur,
 Məcnun kimi şaxi-ərgəvan ur,
 Rənci-yərəğandan oldu aşcar
 Lərzənü zəifü zərdrüxsar*.
 Söndü gülü lələnin çirağı,
 Sərsər yeli zülmət etdi bağı.
 Gül bimi-tərrüzi-həvadən,
 Lələ sitəmi-dəmi-səbadən
 Rəxtini yaşırdı bağlarda,
 Lə'lini itirdi dağlarda*.
 Bir mar misalı oldu hər nəhr,
 Hər lərzədə su məsabeyi-zəhr.*
 Göydən yerə endigində baran,
 Hər qətrə olub misali-peykan,
 Guya ki, yetirdi bağə bidad
 Kim, şö'bədəyi-təhərrüki-bad,
 Bir sehr ilə abi ahən etdi,
 Ondən tənə-bağə cövşən etdi*.
 Bir gün bu həvadə Leyliyi-zar
 Qəm dəf'inə etdi meyli-gülzar.
 Gördü gülü lələdən əsər yox,
 Ənvai-şəcərdə bərgü bər yox*.
 Səhni-çəməninin səfası getmiş,
 Nöqsani-səfa kəmalə yetmiş.
 Nə səbzə tənində tab qalmış,
 Nə bərg üzündə ab qalmış.
 Matəmkədə gördü busitanı,
 Rıqqət oduna tutuşdu canı.
 Suzi-cigərilə yanə-yanə,
 Şərh etdi qəmini busitanə:
 —"Key bağ, nədir bu ahi-sərdin?
 Mən xəstəyə zahir eylə dərdin!
 Mən dəxi sənin kimi nizərəm,



Bir güldən iraqü zərdü zarəm;
 Nə dövləti-qürbünə qəbulim,
 Nə rövzeyi-kuyinə vüsulim*.
 Sən gərçi xəzanəsən giriftar,
 Əlbəttə, baharə yetməgin var.
 Ümmidi-vüsəl məndə yoxdur,
 Səndən qəmü qüssə məndə çoxdur!"
 Artırdı qəm ağladıqca dərdin,
 Giryən göyə tutdu ruyi-zərdin.

BU, LEYLİNİN ANASINA
 VƏSIYYƏT ETDİGİDİR
 VƏ
 DUST YADI İLƏ DÜNYADAN
 GETDİGİDİR¹

Mə'budinə ərz qıldı razın,
 Bildirdi könüldəki niyazin:
 —"Key hakimi-ərseyi-qiyamət!
 Sultani-səriri-istidamət!*"
 Nomidilik atəşinə yandım,
 Billah, bu vücuddən usandım!
 Çün dust yanında naqəbuləm,
 Billah, bu həyatdan məluləm!
 Mən şəm'i-şəbi-fəraqi-yarəm,
 Suzanü siyahruzigarəm.
 Yandırdı məni cəfayi-aləm,
 Dinlənməzəm, ölməyincə bir dəm.
 Derdim ki, vücudum ola baqi,
 Şayəd düşə vəsl ittifaqi...
 Pərtöv bürcündə afitabım,
 Bildim ki, vücud imiş hicabım.
 Ya rəb, məni et fənayə mülhəq
 Kim, rahi-fəna imiş rəhi-həq."

¹ Bu Leylinin anasına vəsiyyəət etməsi və sevgilisini anaraq dünyadan getməsidir.



Pak idi, duası etdi tə'sir,
 Filhal mizacı oldu təğyir.
 Tə'siri-həvayi-namünasib
 Tərkibinə qıldı zə'f qalib*.
 Gəldikcə ziyadə oldu dərdi,
 Təblərzə fərağətini gedirdi.
 Məhv oldu təb içrə ol pərivəş,
 Bir şəm' kimi ki, görə atəş.
 Əksildi əraqdə hüsni-tabi,
 Bir gül kimi kim, gedər güləbi*...
 Zə'fi-təni ol məqamə yetdi
 Kim, bəstər içində cismi itdi.
 Bəstərdə tələb qılan nişanın,
 Görməzdi vücudi-natəvanın.
 Rəf' oldu nişaneyi-səlamət,
 Mövtinə göründü min əlamət*.
 Əzm eylədi olmağa müsafir,
 Rehlət əsəri çü oldu zahir*,
 Rəf' etdi hicab ehtirazın,
 Faş etdi anaya gizli razin*
 —"Key dərdi-dilim dəvası ana!
 Şəm'i-əməlim ziyası ana!
 Qəm gizləmək ilə canə yetdim,
 Ta mümkün idi, təhəmmül etdim.
 Hələ ki, müqərrər oldu getmək,
 Fərz oldu bu sirri zahir etmək.
 Olsun sənə, ey zəifə, rövşən
 Kim, tiği-həva həlakiyəm mən.
 Cismimdə yox özgə dərd tabi,
 İlla qəmi-eşq iztirabi.
 Mən aşiqi-zarü binəvayəm,
 Bir mahliqayə mübtəlayəm.
 Sövdəsi ilə yox oldu varım,
 Keçdi həvəsilə ruzigarım.
 Çox arizu eylədim cəmalın,
 Bir dəm görə bilmədim vüsəlin.
 Hələ gedirəm könüldə suzi,



Əldən nə gəlir, bu idi ruzi.
 Ancaq degiləm məni-pərişan
 Ol yar qəmində zarü gıryan.
 Ol həm məni-zarə mübtəladır,
 Sərgəştəyi-vadiyi-bələdir.
 Məndəndir onun cünuni əfzun,
 Qeys ikən olubdur adı Məcnun.
 Daim keçirər qəmində əyyam,
 Bir gün ona hasil olmayıb kam.
 Rüsveyi-zəmanə oldu məndən,
 Afaqə fəsanə oldu məndən.
 Bihudə degil fəğanü ahi,
 Yaxmazmı məni onun günahi!?
 Mən kim, gedirəm bu xakidandan,
 Dərdim bu ki, şərmsarəm ondan,
 Ey munisi-ruzigarım ana!
 Qəmxarimü qəmgüzarım ana!
 Mən dari-bəqayə əzm edəndə,
 Dünyayə vida edib gedəndə,
 Mənsiz çəkib ahlar, fəğanlar
 Səhralərə düşdüyün zamanlar,
 Düşsə yolun ol olan diyarə,
 Ərzi-qənim eylə ol figarə.
 Zinhar ona olanda vasil,
 Xoş kimsədir, ondan olma qafil!
 Damanını tut, rizasın istə,
 Mən mücrim üçün duasın istə.
 Ərz eylə ki: — "Ey vəfalı dildar!
 Can verdi yolunda Leyliyi-zar.
 Eşqində yerinə yetdi lafi,
 Də'vasının olmadı xilafi"*.
 Söylə məni-zarü mübtəladən:
 —"Key eşqdə laf edən vəfadən!
 Xəlvətəhi-ünsə məhrəm oldum,
 Azadəvü şadü xürrəm oldum.
 Sən həm gələ gör, təəllül etmə!
 Mən müntəzirəm, təğafül etmə!
 Gər sadıq isən bu yolda, sən həm



Səbr eyləmə, eylə tərki-ələm.
 Gəl kami-dil ilə olalım yar,
 Bir yerdə ki, yoxdur onda əğyar...
 Daim olalım bir evdə həmrəz
 Kim, çıxmaya dışra ondan avaz.
 Xoş mənzili-əmnə bulmuşam rah,
 Bitə'neyi-dustü cövri-bədxah.
 Məndən səni eyləmək xəbərdar,
 Bismillah, əgər iradətin var!"
 Çün qıldı vəsiyyətini axır,
 Əzmi-səfər etdi ol müsafir.
 Yad eylədi yarı-mehribanin,
 Vəsl arzusu ilə verdi canin.
 Kimdir ki, cəhanda fani olmaz?
 Dövri-fələkin amani olmaz!
 Dünya yeddi başlı əjdəhadır,
 Əndişeyi-ülfəti xətədir.
 Hər lütfünədir dəfinə min qəhr,
 Hər şəhdinədir qərinə min zəhr.
 Dövrən üzərindədir zəmanə,
 Əlbəttə, gələndə cəhanə.
 Ərbabi-zəmanəyə verib pənd,
 Bu şe'ri nə xoş demiş xirədmənd:

QƏZƏL

Bu ələm kim, köntül, qeydin çəkərsən, möhnətü qəmdir,
 Fəna sərmənzilin seyr eylə kim, bir xoşca ələmdir.

Anıb tənhalığı qəbr içrə nifrət qılma ölməkdən,
 Təriqi-üns tut kim, hər ovuc torpaq bir adəmdir.

Dəgil möhkəm cəhan mülkündə hər bünyad kim, qılsan,
 Bəqa mülkündə tut mənzil kim, ol bünyad möhkəmdir.

Əcəl alayışı-xövfü xətərdən qurtarar nəfsi,
 Bu cəvhər kimiyayi-nəfsə bir iksiri-ə'zəmdir.



Kəməli-eşqi-insan mövt iləndir rahi-hikmətdə,
 Bəli, mücra qılan hökmün misalın nəqşi-xatəmdir.

Bahar əyyami girsən lələzərə, xak əzasın
 Mühəqqər görmə kim, hər zərrə bir cam ilə bir Cəmdir.

Əsiri-nəfsdir əhli-cahan, bilməz fəna qədrin,
 Füzuli, tərək təcridi sənə ancaq müsəlləmdir!

TƏMAMİYİ-SÜXƏN

Leyli güli-gülşəni-lətafət
 Çün gördü xəzan yelilə afət,
 Pəməli-xəzan olub bahari,
 Əncamə yetişdi ruzigari,
 Biçərə anası açdı başın,
 Başından aşırıldı qanlı yaşın.
 Kafurini tökdü zə'fəranə*,
 Suzi-dil ilə gəlib fəğəno,
 Çox ağladı, etdi ahu nalə,
 Ağlar, kim olursa böylə halə.
 Əlqissə, tutub təriqi-matəm,
 Ol vaqəyə yığıldı ələm.
 Tə'zim ilə tutdular əzasın.
 Qəbrin düzüb urdular binasın.
 Tən oldu müqimi-ərseyi-xak,
 Ruh oldu qərini-övcü-əflak.
 Şövq əhlinə qürb hasil oldu,
 Dəryasınə qətrə vasil oldu.

MƏCNUNUN LEYLİ VƏFATINDAN
 XƏBƏRDAR OLDUĞUDUR
 və
 DUST YADI İLƏ DÜNYADAN
 GETDİGİDİR

Möhnət çəməninə gül dərənlər,
 Ələmdə yaman xəbər verənlər



Qəm nüsxəsin eyləyəndə təhrir,
 Vermişlər ona bu növ' təşhir
 Kim, Zeydi-sitəm rəsədeyi-zar
 Ol vəqəədən olub xəbərdar,
 Filhal qılıb əziməti-rah,
 Məcnuni-həzini etdi agah:
 —"Key şifteyi-şikəstətəle!
 Əfsus ki, sə'yin oldu zayə!
 İdbari-tilismin oldu batil,
 Bu məşğələdən dəxi nə hasil?
 Bazar pözuldu, yığ büsatın!
 Bu silsilədən kəs irtibatın!
 Leyli sənə verdi zindəgani,
 Sən ol baqi, ol oldu fani!
 Sən sədqəsi olduğun pəriveş
 Sədqə sənə oldu, ey bələkəş!
 Əzmi-rəhi-cənnət etdi ol hur,
 Firdovs məqamın etdi mə'mur."
 Məcnun ki, xəbərdən oldu agah,
 Suzi-cigərilə çəkdi bir ah
 Kim, qülqüləsin həm ol zamanda
 Cananı eşitdi ol cahanda...
 Az qaldı ki, naləsilə dildar
 Ol xabi-əcəldən ola bidar.
 Bir ləhzə bülənd olub xüruşi,
 Düşdü yerə, getdi əqlü huşi.
 Çün gəldi özünə, qıldı nalə,
 Yağdırdı xəzani üzrə jalə*...
 Tə'nə sözün etdi Zeydə bünyad:
 —"Key saqiyyi-bəzmi-zülmü bidad!
 Nətdim sənə qəsd-i-canım etdin?!
 Qəsd-i-dili-natəvanım etdin!
 Qıydın məni-zarü natəvanə,
 Urdun sitəm atəşini canə.
 Zəhr idi məgər bu verdigin cam

I sədəqəsi, qurbanı



Kim, mərg pəyamın etdi e'lam?
 Bir murçəyə nədir bu kinə,
 Fulada dözərmi abigina?
 Tə'siri-sitəmdən ictinab et,
 Bari bu günahə bir səvab et!
 İlət məni yar olan diyarə,
 Şəm' eylə məni məzari-yarə!"
 Düşdü yola, oldu Zeydə həmrah,
 Bir hal ilə kim, nəuzübillah ...
 Çün gördü məzari-gül'üzərin,
 Düşdüyü qucaqladı məzarın.
 Köksünü qılıb ləhəd kimi çək,
 Mərqəd kimi saçdı başına xək.
 Qəbr üzrə axıtdı qanlı yaşın,
 Lə'l eylədi yaşı qəbri daşın .
 Yer üzün edib sirişki məmlu,
 Keçdi yerə ol sirişkdən su.
 Oldu düri-əşki-biqərarı
 Qəbr içrə nigarının nisarı.
 Göz yaşını eylədi müxatəb:
 —"Key tirə şəbi-fəraqə kövkəb!
 Çıxmaq sənə oldu indi vacib
 Kim, oldu ol afitab qaib!*"
 Bir bürcü məqam tutmuş ol mah
 Kim, olmaz ona nəsim həmrah.
 Sən durma əgər mürüvvətin var,
 Gir torpağa, istə onu zinhar!
 Gör qandadır ol düri-yeganə,
 Nətməmiş ona afəti-zəmanə!
 Pabus edibən yetir niyazım,
 Bildir bu təzərrö ilə razım:
 —"Key şəm', nədir bu ictinabın?
 Mən bəxti-siyahdən hicabın?
 Cami-meyi-qəm tutanda aləm
 Həm sən içdin bu camı, mən həm.
 Məst etdi məgər səni bu badə
 Kim, bəzmdə durmadın ziyadə?



Bir nadirə şəm' idin şəbəfruz,
 Düşdü sənə zövqi-eşqdən suz,
 Bir neçə zaman əgərçi yandın,
 Suzi-dilə dözmədin, usandın.
 Bidarlığa gətirmədin tab,
 Şəhla gözün oldu maili-xab.
 Həmrahim idin bu yolda, ey mah!
 Həmrahı qoyub gedərmə həmrah?
 Əflakə təfəxür eylə, ey xak
 Kim, oldu rəfiqin ol düri-pak!*

Zülfünə müariz olma, ey mar,
 Kim, onda müqimdir dili-zar!*

Xalina təərrüz etmə, ey mur,
 Kim, bağlıdır onda cani-məhcur!*

Ey ömr, gəl indi başə sən həm
 Kim, çeşmimə tirə oldu aləm!
 Aləm xoş idi ki, var idi yar,
 Çün yar yox, olmasın nə kim var!
 Ey can, tənə-xəstəni vida et,
 Bu xəstə ilə yetər niza' et!
 Müştəqinəm, ey əcəl, kərəm qıl!
 Dəf'i-ələm ilə rəf'i-qəm qıl!
 Qurtar məni iztirabi-qəmədən!
 Ver müjdə vücudimə ədəmədən!
 Ayinəmi eylə jəngdən pak,
 Qıl pərdeyi-e'tibarımı çək!
 Rəf' et, nə isə aradə hail,
 Eylə məni ol nigarə vasil!
 Təklifi-vüsəl edər mənə yar,
 Bir xəlvətə kim, yoxdur əğyar.
 Mən getməmək eyləsəm, xətdir,
 Səndən mənə bir mədəd rəvadır.
 Billah, mədədimdə qılma ehmal
 Kim, bəxtimə üz veribdir iqbal.
 Ya rəb, mənə cismü can gərəkməz,
 Cananımsız cahən gərəkməz!
 Mənbə'd zəlilü xar qılma,



Sərgəşteyi-ruzigar qılma!"
 Əfğanda ikən gedib qərari,
 Oldu bu qəzəl dilində cari:

QƏZƏL.

Yandı canım hicr ilə, vəsli-rüxi-yar istərəm,
 Dərdməndi-firqətəm, dərmani-didar istərəm.

Bülbüli-zarəm, degil bihudə əfğan etdigim,
 Qalmışam nalan qofəs qeydində, gülzar istərəm.

Dəhr bazarında kasiddir mətai-himmətim,
 Bu mətai satmağa bir özgə bazar istərəm.

Fani olmaq istərəm, yə'ni bəlayi-dəhrdən
 Rahəti-cismi-zəifü cani-əfğar istərəm*.

Nola gər qılsam şəbi-hicran təmənnayi-əcəl,
 Neyləyim, çoxdur qəmim, dəf'inə qəm-xar istərəm.

Çün bəqa bəzmindədir dildar, mən həm durmazam
 Bu fəna dəyrində, bəzmi-vəsli-dildar istərəm .

Ey Füzuli, istəməz kimsə rizasilə fəna,
 Mən ki, bundan özgə bilmən çarə, naçar istərəm.

TƏMAMİYİ-SÜXƏN

Çün razi-dərunin etdi təqdir,
 Rə'yinə müvafiq oldu təqdir*.
 İmdad qılıb inayəti-həq,
 Qıldı onu məqsədinə mülhəq.
 Gül dərdi hədiqeyi-əməldən,
 Mey içdi sürahiyyi-əcəldən.
 Qəbrini qucaqladı nigarın,
 Can sədqəsi etdi ol məzarın.
 —"Leyli!" — dedi verdi cani-şirin
 Ol aşıqi-biqərarü miskin.
 İnsaf, həmin ola məhəbbət,



Bu dairədir məqami-heyrət.
 Guya ki, əlində idi canı,
 Daim gözədir di ol zəmanı,
 Çün dövr ilə yetdi ol zəmanə,
 Ondan bir icazət oldu canə.
 Hər necə ki, var idi nigari,
 Aləmdə idi onun qərarı,
 Çün qıldı nigari tərki-aləm,
 Bu aləmi tərək qıldı ol həm.
 Çün gördü bu halı Zeydi-qəmnak,
 Əfğan qılıb etdi yaxasın çak,
 Fəryad ilə qıldı növhə bünyad,
 Övci-fələkə yetirdi fəryad.
 Zar ağladı öylə kim, həm ol dəm
 Ahı oduna yığıldı aləm.
 El cəm olub etdilər nəzarə,
 Məcnuni-siyahruzigarə.
 Qəbr üstünə gördülər yıxılmış,
 Cananəyə can nisar qılmış.
 Əhvalına ağlayıb sərəsər,
 Dəfn etməgin etdilər müqərrər.
 Qüsl eyləyibən tən-nizarın,
 Dildarının açdılar məzarın.
 Qoydular onu həm ol məzarə,
 Qəmnak yetişdi qəmgüsarə.
 Ruh oldu fələkdə ruhə həmrəz,
 Tən oldu tən ilə yerdə dəmsəz.
 Rəf' oldu təəllüqati-hail,
 Mətlubuna talib oldu vasil*.
 Bir bəzm iki şahə məhfil oldu,
 Bir bürc iki mahə mənzil oldu*.
 Qəbr üstünə qoydular nişanə,
 Faş oldu bu məcarə cəhanə.
 Tövfündə qılıb murad hasil,
 Ol qəbrə xəlayiq oldu mail*.
 Keçdikcə zaman mükərrəm oldu,



Hacətəhi-əhli-aləm oldu.
 Budur əsəri-məhəbbəti-pak,
 Xoş mərtəbədir bu, qılсан idrak.

BU, ZEYDİN LEYLI İLƏ MƏCNUNU RÖ'YASINDA GÖRDÜGÜDÜR

Ol məşhədə Zeyd olub mücavir ,
 Asari-sədaqət etdi zahir.
 Tə'mir üçün etdi çox ətalər,
 Tədris ilə qıldı çox binalər.
 Peyvəstə hərərəti-cigərdən
 Qəndili-məzarın etdi rövşən.
 Carub ilə ab olanda mətlub,
 Müjgan ilə əşki abü carub*.
 Hər ləhzə qılırdı tazə matəm,
 Qılmazdı fəğanü naləsin kəm.
 Ol munisü müşfiqü müvafiq,
 Bir gecə qərribi-sübhi-sadiq,
 Bimar tənində qalmayıb tab,
 Qılmışdı məzarə yastanıb xab;
 Xab içrə göründü ol nizarə,
 Bir bağidə iki mahiparə.
 Rüksarlərində zövqdən nur,
 Bimi-qəmü dərdü qüssədən dur.
 Xoşvəqtü nişatməndü dilşad,
 Əğyar təərrüzündən azad.
 Hər məhvəşə min firiştesurət,
 İxlas ilə olmuş əhli-xidmət.
 Sordu ki: — "Bular nə mahlərdir?
 Nə rütbəli padşahlərdir?
 Bu rövzə nə rövzəyi-bərindir,
 Bu qövm nə qövmi-nazənindir?"
 —"Budur, — dedilər, — riyazi-rizvan,
 Bu qövmi-xücestə — hurü qılman.
 Bu iki məhi-xücestərüksar
 Məcnun ilə Leyliyi-vəfadar.

Çün vadiyi-eşqə girdilər pak,
Ol paklik ilə oldular xak,
Mənzilləri oldu bağı-rizvan,
Çakərləri oldu hurü qilman.
Çün bunda riza verib qəzayə,
Səbr eylədilər qəmə bəlayə,
Getdikdə cəhani-bivəfadən,
Qurtuldular ol gəmə bələdən."
Çün Zeyd yuxudan oldu bidar,
Bu nüktəyi etdi xəlqə izhar,
Xəlqin olub e'tiqadı əfzun,
Ol qəbrə ziyarət oldu qanun.

TƏMAMİYİ-SÜXƏN

Saqi, mütəğəyyir oldu* halım,
Söyləşməyə qalmaqda məcalım!
Minbə'd ziyadə vermə badə,
Rəhm eylə ki, sərxoşam ziyadə!
Xoş qəflət ilə keçirdim əyyam,
Bilmən ki, nələr işim sərəncam?
Sərmayeyi-ömr getdi əldən,
Sud etmədim etdigim əməldən.
Fəryad bu cövrədən ki, gərdun
Əhvalimi eylədi digərgun.
Dün didəyi-tər qılıb gühərbar,
Gərdunə dedim ki: — "Ey cəfakar!
Hərgiz rəvişindən olmadım şad,
Dami-qəmə mehnətindən azad,
Əhbabə nəqiz dövr edərsən,
Ərbabi-kəmalə cövr edərsən*.
Məcnun əgər olsa idi cahil,
Olmazdın itaətində kahil,
Fərmanına inqiyad edərdin,
Könlünü müdam şad edərdin.
Əhli-hünər olduğu səbəbdən,
Sahibnəzər olduğu səbəbdən,
Əqranı içində xar qıldın,

Biizzotü e'tibar qıldın.
Leyli gər olaydı bir həyasız,
Ya, sən kimi mehirsiz, vəfasız,
Olmazdı ona həmişə cövrün,
Kamınca müdam olurdu dövrün.
Fəzl əhlinə mail olduğundan,
İdrak ilə kamil olduğundan,
Daim qəm əlində zar qıldın,
Aşüfteyi-ruzigar qıldın.
Mən həm gər olaydım əhli-təzvir,
Etməzdin ianətimdə təqsir*.
Səndən qərəzəm olub sərəncam,
Dövründə mənə olurdu aram.
Çün əhli-vüqarü nəngü arəm,
Cövrünlə həmişə xarü zarəm.
Bu üzədən iniş sənün mədarın,
Var, indi ki, yoxdur e'tibarın!"
Gərdun eşidib mənim itabım,
Verdi bu əda ilə cəvabım:
— "K'ey surəti-haldən xəbərsiz!
Hər hikmətə cyb edən hünərsiz!
Mən əmrə müvafiq eylərəm dövr,
Hikmətdə vəfadır etdigim cövr.
Əmma, sən edən əməl xətdadır
Kim, piri-təriqətin həvadır.
Şairliyə iftixar edibsən,
Kizbi özünə şüar edibsən.
Məcnun dedigin vücudi-kamil
Hər danişə məndən oldu qabil.
Divanə ona sən eylədin ad,
Səndən ona yetdi zülmü bidad!
Leyli dedigin məhi-təmami,
Mən pərdədə saxladım girami.
Rüsvayi-xələyiq eylədin sən,
Mən tə'nəyə layiq eylədin sən.
Gəh İbni Sələmə zülmü ilhaq,
Gəh Novfələ qədri qıldın itlaq*.
Şərm et, bu nə hərzədir, nə möhməl?"



Nə İbni Səlamü qanğı Novfəl?
Şərh eyləmək istədin fəsanə,
Qıldın sözə onları bəhanə.
Gördü çürümüş sümüklər azar,
Töhmətlərinə olub giriftar,
Əmvat məzaliminə girdin*,
Asudələrə əzab verdin.
Cürmünə olanda xəlq mülzəm,
Lazım sorulur bu iftira həm.
Olmazmı bu baisi-əzabın?
Bu məs'ələdə nədir cəvabın?"

CƏVABI-MƏSƏLƏ

Ey tutiyi-bustani-göftar,
Sərrafi-süxən, Füzuliyi-zar!
Aldanma, əgər sipəhri-laib,
Tə'n ilə sənə dedisə kazib*.
Əş'ərə yaman deyib usanma,
Sərməyeyi-nəzmi səhl sanma!*Sözdür gühəri-xəzaneyi-dil,
İzhari-sifati-zatə qabil!
Can sözdür, əgər bilirsə insan,
Sözdür ki, deyərlər, özgədir can*.
Billah, bu yamanmıdır ki, hala
Əmvatə söz ilə verdin əhya?
Məcnun ilə Leyliyi qılıb yad,
Ərvahlarını eylədin şad?

BU, BƏYANI-ÜZRİ-TƏ'LİFİ-KİTABDIR

və

TARİXİ-ZƏMANİ-FƏTHİ-BABDIR¹

Ey kilki-rəvəndə, bərəkəllah!
Oldun məni-rəhnəvərdə həmrah.

¹ Bu, kitabın yazılması üçün üzr istəməyin bəyanı və onun yazılmasının tarixidir.



Min sə'y ilə hacətim bitirdin,
Bir mənzilə aqibət yetirdin.
Rəhmət sənə kim, sən etdin imdad,
Bu əski binayi etdin abad:
Əşk ilə biruni siməndud,
Ah ilə dəruni ənbəralud,
Məxzənləri gənci-gövhəri-dərd,
Rövzənləri mənfəzi-dəmi-sərd*.
Əlqissə, mürəttəb oldu bir bağ,
Hər lələsi bağı üzrə yüz dağ.
Xuni-cigər abi-cuybari,
Növki-müjə əbri-növbəhari.
Ol dəmi ki, bu nüsxə oldu mərqum,
"Leyli-Məcnun" adıyla mövsüm,
İzharə gəlib rümuzi-vəhdət,
Vəhdətdə təmam olub hekayət,
Tarixinə düşdülər müvafiq:
Bir olmaq ilə ol iki aşiq*.

**BU, ƏRBABI-VƏFADƏN
TƏVƏQQÜL-QƏBULİ-MƏ'ZİRƏTDİR**

və

**ƏSHABI-ZƏKADƏN
TƏMƏNNAYI-DUAYI-MƏĞFİRƏTDİR¹**

İnsaf ver, ey həsud, insaf,
Tə'n etmə ki, cəvhərin degil saf!
Əhvalımı gör xərabü müztər,
Ənduhi-zəmanədən mükəddər.
Söz dairəsi degil bu əhval,
İnsaf mənə kim, olmazmı lal.
Məndən təmə etmə fikri-saib,
Əhvalımadır sözüüm münasib*.
Azdır demə cəvhəri-səfasın,
Bir sor ki: — Nə verdilər bəhasın?

¹ Bu, vəfa əhlindən üzrün qəbulu üçün xahiş və zəka sahiblərindən bağışlanmaq üçün dua təmənnasıdır.



Billah, gər olaydı bir xiridar,
Min gənci-nihan qıldım izhar.
Filcümle bu həm ki, oldu məstur,
Bir şövq ilə zövqdən degil dur*.
Eybi hünər ixtiyar qılma!
Şe'rim həsədin şüar qılma!
Bihudə yetər, təərrüz eylə,
Gər qadir isən, cəvab söylə!
Tərk eylə təərrüzü inadi
Kim, vadiyi-cəhldir bu vadi!*
Dəm xeyr sözündən ur dəmadəm,
Vər xeyr deməzsən — əbsəm, əbsəm!*

*

B Ə N G Ü B A D Ə

*



Ey verən bəzmi-kainatə nəşəq,
Buraxan cami-çşqə nəş'əyi-həq!*
Eşq meyxanəsin qılan mə'mur,
Sunan ondan cəhanə cami-qürur
Kim, edib ol qürur camın nuş,
Əhli-nitq ola valehü mədhuş;
Cümlədən məxfi ola əsrarı,
Olmaya hiç kim xəbərdarı.

ARIZU
KƏRDƏNİ-TƏRİQİ-SƏVAB¹

Ey sifətində xirə hər müdrik!
"Ma ərəfnakə həqqə mə'rifətlik".*
Nəş'əyi-danişin müfərrihi-can,
Ari ol keyfiyyətdən əhli-cəhan*.
Meyi-çşqindən afəriniş məst,
Bəzmi-şövqündə cümlə badəpərəst.

DƏR
MÜNACATI-FATEH-ÜL-ƏBVAB²

Ya rəb, əfsürdəyəm məni-naəhl,
Həddən ötdü xumari-badəyi-cəhl.
Qoyma əfsürdəvü pərişanhal,
Eşq ədundan mənə hərarət sal.
Bəzmi-çşq içrə sun mənə bir cam,
Leyk cami ki, nəqsim edə təmam.
Qıla əsari-mə'rifət izhar,
Ola miftahi-məxzənül-əsrar*.
Nə şərabi ki, əqli zail edə,

1 Haqq yolu arzulamaq.

2 Qapılar açanın (Allahın) minacatı.

Taətindən könülnü qafil edə*.
Ola mütləq fəsadi-din səbəbi,
Bula ondan zəval şər'i-nəbi.

HƏST İN NƏ'Tİ-ƏHMƏDİ-MUXTAR¹

Nəbiyi-haşimi ki, bəzmi-vücut
Cami-eşqindən aldı nəş'əyi-bud
Piri-meyxaneyi-qədimü qidəm,
Saqiyi-bəzmü həlqeyi-xatəm*.
Hər zaman min səlamü min sələvat,
Onavü ol imamə qıl bizzat .

ŞƏMMEYİ-VƏSFİ-HEYDƏRİ- KƏRRAR²

Yari-Səlmanü xaceyi-Qənbər,
Valiyi-Rövzə,saqiyi-Kövsər*.
Oldur,ayinadari-surəti-həq,
Nə vəsi, varisi-nəbi mütləq*.
Nazimi-şər'ü saqiyi-Kövsər,
Babi-Şübbeyrü validi-Şəbbər*.

BAŞƏD İN MƏDHİ-PADŞAHI-ZAMAN³

Saqiya, sübhəmdir,eylə şitab,
Dövrə gəlsin çü mehr cami-şərab!
İztirab içrəyəm, xumarım var,
Badəyə xeyli intizarım var.
Qalib olmuş mənə məhabəti-bəng,
Vəhm edib cülərəm hər işdə dirəng.*
Cami-mey sun ki, ta dilirənə

1 Bu Əhmədi-Muxtarın (Məhəmmədin) nə'tidir.

2 Heydəri-Kərrarın (Əlinin) sifətlərindən bir neçə kəlmə.

3 Bu zəmanə padşahın mədhidir

Mədh edim padişahi-dövrənə.
Ol səfabəxşi-cami-Cəm ki, müdam
Təxt qeyrinədir çü badə hərəm.
Ol ki,başlar zamanda bəzmi-fərağ,
Padişahlar başından eylər əyağ*.
Cami-feyzin içən, Məsiha tək,
Fiyzi-ruhül-qüdü s tapar bişəkk.
Mey kimi ruhi-xəlqə nəş'ərəsan,
Nəş'ə tək hökmü el başında rəvan.
Dövrü bir bəzmdir behişt-i-bərin,
Tək zərrin, sürəhi həm zərrin.
Bu sürəhidən olmayan xoşhal,
Dürd nisbət müdam ola pəmal.
Cəm tək təlkkam olub əbədə,
Bəng tək təndən ola başı cüda.
Məclisəfruzi-bəzmgahi-Xəlil,
Cəmi-əyyam,şah İsmayil*.
Ondan asudədir qəniyyə gədə,
Xəliləddəllahü mülkəhü əbədə*.
Ol ki,cami-mey olalı bünyad,
Qədəh ondandır, ol qədəhdən şad.

BAŞƏD İN VƏSFİ-SAQIYI-DÖVRAN¹

Saqiya! Badə sun ki,fürsətdir,
Bizə fürsət bu gün qənimətdir.
Lələ tək qoymağıl əlindən cam,
Var ikən fürsət,eylə eyş müdam.
Nərgisi gör ki,nəş'əsi getməz,
Başı gedərsə tərki-can etməz.
Sən dəxi aciz olma,canın var,
Canın olduqca badə tut zinhar.
İstəsən kim,mey abi-kövsər ola,
Ol sənə müttəsil müyəssər ola,

1 Bu, zəmanə saqisinin tərifidir.

Bəzmi-ali-Əlidə məskən tut,
Məstlər kimi, özgə bəzmi unut.

İBTİDAI-HEKAYƏTI-MEYÜ BƏNG¹

Saqiya, bilməzəm mənim nəmdir,
Həmdənim qüssə, məhrəmənim qəmdir.
Qəm meyi-lə'l axıtdı yaşımdan,
Qüssə bəngim uçurdu başımdan.
Kəlləxüsk olmağım çü Bəng yetər,
Bir əyağ ilə qıl dimağımı tər,
Ta sənə bir əcəb hekayət edim,
Bəng ilə Badədən rəvayət edim:

* * *

Bir gün əyyami-növbahardə mən
Tutmuş idim çü lələ tərifi-çəmən.
Səbzəvü gül solumda, sağımda,
Bəng başımda, mey əyağımda .
Bəng tək nəş'ə ilə başım xoş,
Bəngü mey hazirü məaşım xoş.
Bağ həm qeyrəti-bəhişti-bərin,
Bəzm qurmuş cəhanə xüld ayin .
Lə'li-tərdən nəsimi-ənbərbu,
Qönçə minasın eyləmiş məmlu*.
Nüqt ilə dolmuş idi gül təbəqi,
Qürsi-limu töküb səmən vərəqi.
Doldurub saqiye-səba hər dəm
Cami-gül içrə badeyi-şəbnəm,
Bülbülü-xəstədən aparmış huş,
Qümriyi-zarı eyləmiş mədhuş.
Yasəmən doldurub sürəhiyi-zər,
Zərdcə badə ilə vəqti-səhər,
Səbzəni etmiş eylə la yə'qil
Ki, düşüb cuyə rəxtin etmiş gil*.

1 Bəng və Badə hekayəsinin başlanğıcı.

DƏR SIFATI-ŞƏRABÜ SÖHBƏTI-U¹

Gördüm ol bəzm içində bir məhəbub,
Surəti xubü sirəti mərəğub*.
Türfə adı zəmanə məşhuri,
Ləqəbi Badə, əsli ənguri.
Sifət ilə qərincyi-xurşid
Nütfeyi-Cəm, sülaleyi-Cəmşid .
Etmiş ol Badeyi-Süheyl xəvas,
Neçə həmdəmlər ilə söhbəti-xas.
Hazirü cəm xidmətində çü cam,
Ərəqü Buzəvü Nəbid tamam*.
Gərm ikən məclis içrə nuşanus,
Ötərək məst olub Mey etdi xüruş
Ki: — Mənəm hər nə var ona faiq ,
Xidməti-xələqdir mənə layiq!
Olamı kimsə göstərə cür'ət,
Mənə endirməyə səri-taət?
Badə qılğac şücaət izharın,
Gərm edib zərqi ləf bazarın*.

SÜXƏNI-SAQIYÜ İHANƏTI-U²

Dizi üstə çöküb rəvan Saqi
Dedi: — Ey Badə, işrətin baqi!
Dün ki, məhrum idim cəmalindən,
Düşmüş idim cüda vüsəlinə;
İstər idim səni gəhü bigah,
Bir əcəb bəzmə uğradım nəgah.
Sədri-bəzm olmuş onda bir sərhəng,
Sərkəşü səbzpuşü sufi rəng*.
Zahirin xub gördüm öylə ki, var,
Batini həm degildi bəsrar.
Də'vi eylər ki, "Xizrdir mənə pir,

1 Şərabın sifətləri və söhbəti.

2 Saqinin söhbəti və onun xor baxması.



Ondan aldım dua iləntəkibir".
 Bir zaman mən ona ki, həmdəm idim,
 Bitəkəllüf ki, şadı xürrəm idim.
 Söhbəti dilgüşa, özü xoşxu,
 Leyk qayətdə zərqi lafi ulu*.
 Urar ol həm yeganəlikdən dəm,
 Der ki: — "Aləmdə hər nə var mənəm".
 Belə kim, mənlük eylər ol nakəs,
 Baş çəkən səndən özgə oldur bəs.

* * *

Qatı məğrurü xudpərəst idi Mey,
 Axiri-məclis idi, məst idi Mey.
 Zuri-dəstinə e'timad etdi,
 Nasəza ilə Bəngi yad etdi.
 Tündü təlx oldu ol hekayətdən,
 Qəzəbü qəhri artdı qayətdən.

QƏZƏBİ-MEY BE SAQIYI-SADƏ¹

Dedi: — Ey saqi-yi-rəkiksüxən!
 Bu nə sözdür, məgər ki, bəngisən?
 Anladım böylə rəngi-ruyindən.
 Bu dilirənə göftü guyindən
 Ki, xəyali-nifaq edibsən sən,
 Bəng ilən ittifaq edibsən sən,
 Bu aradan məni götürmək üçün,
 Onu bir dövlətə yetirmək üçün.
 Görəyim ol xəyali-xam olsun,
 İltifatım sənə hərəm olsun.
 Neçə yerlərdə gördüm, ey ovbaş ,
 Səni əgri və qılmadım elə faş.
 İmdi naçar üzünə çıxdım,
 Səndən oldu ki, könlünü yıxdım.
 Durma, dur imdi ər müvafiq isən,

¹ Meyin sadə Saqiyyə qəzəblənməsi.



Nüqlək söhbətimdə sadıq isən,
 Dedigin sərəkəşin gətir başın,
 Dəstgir eylə yarü yoldaşın!

* * *

Saqi ol işdə tapdı heyranlıq,
 Çəkdi ol qissədən peşimanlıq.
 Qıldı məkr ilə ol şər işdə hiyal,
 Dedi:-Məstəm, aman mənə bu məhəl!
 Sübhədən kim, düşə gūzarım ona,
 Varayım, yazəyim xumarım ona.
 Onu daş ilə səngsar edəyin,
 Sındırıb cismini qūbar edəyin.
 Badə tünd oldu ol təəllükdən,
 Bir qərəz anladı təğafüldən*.
 Saqi-yi tutdu Mey, yaman tutdu,
 Belə tutar kimi ki, qan tutdu.
 Oldu saqi Meyin giriftari,
 Faş edən böylə olur əsrari.

ƏZMİ-TƏDBİR KƏRDƏNİ-BADƏ¹

Saqiya, qılma tərki-badəyi-nab,
 İstəsən, Meydən istə fəthül-bab.
 Meydir ayinciyi-cəmalül-lah,
 Zinhar, ondan eyləmə ikrah!
 Bir qədər başla, nəş'əm eylə təmam
 Ki, tapam qüvvəti-ədayi-kəlam.

* * *

Saqi olğac əsirü Mey müztər,
 Atəşi-fitnə çəkdi şö'leyi-şər.
 Yığıdı yaninə Badə əshabın,
 Açdı tədbiri-dövlət əbvabın*

¹ Badənin tədbir görmək əzmi.



Ki, bu dəklü fəsadə çarə nədir,
Çarə ol ziştı-nabəkərə nədir?

MƏSLƏHƏT DİDƏNİ-ƏRƏQ BA MEY¹

Dedi əvvəl Ərəq ki: — Ey Meyi-nab!
Qılma nəş'ə xəyali ilə şitab.
Şahsən, xəsmə çəkər etmə özün*,
Bir qulunla bərabər etmə özün.
Surəti-halınə nəzər qılma,
Böyüdüb ani mö'təbər qılma!
Düşmə sövdasına, təğafül qıl,
Neçə gün səbr ilə təhəmmül qıl!
Ol sənin qədrü şövkətün nə bilir?
Öz-özündən çürür, ərir, əzilir.

GÖFTÜ GUYI-NƏBİD HƏM ƏZ PEY²

Çün Ərəq sözlərin lükətdi, Nəbid
Dedi: — Ey nütfeyi-Cəmi Cəmsid!
Dövlət oldur ki, düşmən ola zəbun,
Olmadan bir şərərə şö'lə füzun ;
Bir şəbixun ilə həlak edəyin,
Hiddətindən cəhanı pak edəyin.
Olmaya az ikən bu iş çox ola,
Dəxi dəf'inə çarəsi yox ola.

SÜXƏNİ-BUZƏ DƏR TƏDARÜKİ-HAL³

Çün Nəbid eylədi sözüünü təmam,
Dedi Buzə ki: — Ey Meyi-gülfam!

1 Arağın Meyə məsləhəti.

2 Ondən sonra Nəbidin (xurma şərəbinin) söhbəti.

3 İşin tədarükündə Buzənin (dər pıvəsintin) məsləhəti.



Nə təğafül, nə cəng qıl pişə,
Bu işə qıl bir özgə andişə.
Ver ona lütf müjdəsilə firib,
Ola kim, ixtilatı ola nəсіб.
Yanına gəlgəc ol fəsadi-zaman,
Eylə məkr ilə dəf'ini pünhan.
Nə məsaf eylə kim, yaman ola ad,
Nə təğafül ki, gün-gün arla fəsad*.

HƏM İBA KƏRDƏNİ-MEY ƏZ ƏQVAL¹

Qılmadı hiç qövlü Badə qəbul,
Gəlmədi hiç söz ona məqbul;
Dedi: — Oldur səlah kim, əvvəl
Qılmayam irtikabi-cəngü cədal*,
Göndərəm qasid ilə, pənd verəm,
Bir neçə pəndi-sudimənd verəm.
Pənd ilə tabe olsa, yarımdır,
Olmasa, cəng xud şüarımdır.
Kimdir imdi ki, əzmi-rah qıla.
Sayeyi-dövlətim pənah qıla,
Özünü Bəng məclisinə sala,
Sözümü söyləyə, cəvabım ala?

RƏFTƏNİ-BUZƏ BORDƏNİ-PEYĞAM²

Gəldi göftarə Buzeyi-bədnam,
Laflar urdu ol nəmək bəhəram
Kim: — "Mənə əmrin olsa, münqadəm,
Mən səfər şiddətinə mö'tadəm*.
Bəngə peyğamın eyləyim isal*,
Görməsəm sülhə onda istiqbal,
Zərb ilə onu sərnigun edəyin,

1 Meyin sözləri qəbul etməməsi.

2 Buzənin gedib sifariş aparması.

Əzəyin, yencəyin, zəbun edəyin."
Tutdu Mey Buzənin sözünə qulağ,
Dedi:-Ey Buzə, yaxşısan, üzün ağ!
Yeri, onun şükühini sındır,
Badipayi-qüruridən endir!*

SİFƏTİ-BƏNGİ-ZİŞTÜ BƏDFƏRCAM¹

Söylə məndən kim: — Ey füsürdə mizac,
Dəlisen, eylə bu cünunə əlac!
Bir əlac eylə, dəf'i-sevda qıl!
Başına çarə tap, müdava qıl!
Ey zina kişvərinin ovbaşı,
Müttəsil nikbətənin başı*.
Ey əsasi-binayi-hər vəsvas,
Əntə Xənnasü fi südurinnas*.
Ey sərəsər təsəvvürün batıl,
Fisqü iqlamə ruzü şəb mail*
Qaliba kim, xəmirini təqdir
Yüz fəsad ilə cüləmiş təxmir .
Der imişsən ki, "hər nə var mənəm".
Kə'bsən, gər yetər başın göyə həm*.
Sən yaman cəhl içində qalmışsan,
Ayın öz başına ulalmışsan*.
Hiç mə'qul söz deməzsən sən,
Qandadır kim, kötək yeməzsən sən?
Kimə olsan müsahib, ey cahil,
Olur əlbəttə, tənbelü kahil.
İş məcali qılırsan, ey sərsam,
Bir zamanın işin bir ildə təmam.
Əkl vəqti sənədir, ey bədsəkl,
Bir ilin quti bir zəmanlıq əkl*.
Ey xirəd rəhgüzarının tikəni ,
Tanrı xar cüləsin səni əkəni!
Baisi-nikbətü fəlakətsən,
Bəs ki, bədsəklü bədqiyafətsən*.

1 Çirkin və aqibəti pis Bəngin sifətləri.

Xah dərviş olavü xah qəni,
Usu azar düşündə görsə səni*.
Hər səadətsiz olsa yar sənə,
Şəmmeyi qılsa e'tibar sənə ,
Məhv olub onda mərdlik əsəri,
Mütləq olmaz şücaətə cigəri.
Xürrəm olma ki, səbzdir sənə rəng,
Sənsən ayineyi-təbiətə jəng.
Səndən olur yünül ağır başlar,
Səni hər kim ələ alır, daşlar.
Əməlidir müxalifi-hikmət,
Xəlqə səndəndir əsli-hər illət.
Bu işə bitməgin görək nəçar
Ki, olasan qapımda xidmətkar.
Ya bu iqlimdən başın al get,
Yoxsa başın götür hüzuruma yet!
Məst tək məndən olma biperəva,
İttibaimdən etmə istigna*.
Mən əgər razi olmasam səndən,
Başına çox bəla gələr məndən.
Kəlləxüşk olmağı şüar etmə,
Gəl dimağın tər eylə, ar etmə.
Yaxma hirs oduna qurun, yaşın,
Həzər et kim, xətərdədir başın.
Şərm qıl, sərgiranlıq etmə yügü,
Həddini tanı, gəl ayağıma düş.
Yox özündən məgər sənənin xəbərin
Ki, nə tərkibsən, nədir hünərin?
Guş qıl, fəzlini bəyan edöyin,
Olan əsrarını əyan edöyin.

QİSSEYİ DƏR SİFƏTİ-ƏSRARƏST¹

Var idi İsfahanda bir meykəş,
Bəng mənənd müttəsil sərxoş.

1 Əsrarın (Bəngin) sifətləri haqqında bir hekayə.

❦

Bir acəb qəsrdə tutub mənzil,
 Meyə olmuşdu ruzü şəb mail.
 Bir gün ol rind məclisində şərab
 Oldu manəndi-kimiya nayab.
 Hasil oldu ona səda'i-xumar,
 Yedi dəf'inə zərreyi-Əsrar*.
 Əsəri-Bəng edib hücum təmam,
 Tapdı mir'ati-əqli jəngi-zülam*.
 Şəb idi, leyk mahi-şəbəfruz
 Qılmış idi cahanı qeyrəti-ruz*.
 Rəngi-məhtab idi nümuneyi-ab,
 Qəsr ol ab içində şəkli-hübab*.
 Qəsrdən rind dışra qıldı nigah,
 Su göründü gözünə portövi-mah ,
 Dedi: — Ey vay, oldu iş müşkil,
 Seyl tutmuş cahani, mən qafil.
 Suya, çarəm budur,özüm buraxım,
 Dolmadan qəsr bir kənarə çıxım.
 Özümü qurtarım səbahət ilən,
 Bir kənarə çıxım fərağət ilən .
 Ələ bir taxta pərəsin aldı,
 Yərə məhtab tək özün saldı.
 Lət görüb başı fərş daşından,
 Zərblən bəngi uçdu başından .
 Dərdi-sər gördü, gəldilər hükəma,
 Dedilər dərdirə şərab dəva.
 Sənə budur hünər ki, şərh etdim.
 Əhli-idrakə sor ki, mən necdim?
 Mənim əslim, köküm təfəhhüs qıl ,
 Hörmətim səndən artıq olmağı bil.

SİFƏTİ-XUBİYİ-MEYÜ MEYXAR¹

Bilmiş ol kim, əzimü cəbbarəm,
 Sərkəşü sərfərazü sərdarəm .

¹ Şərabın və şərab içənlərin yaxşı sifətləri.

❦

Kim ki,bəhs ilə baş qoşarsa mana,
 Gər Firidun isə, hərifəm ona .
 Gəh olur huş alım dimağından,
 Ki,başın bilməyə ayağından.
 Mən kiməm? — Həmdəmi-Cəmə Cəmşid,
 Səflıqda qərineyi-xurşid.
 Məhəki-cövhərim təmam əyar,
 Laleyi-kuhsari-hilmü vüqar*.
 Bir binadır vücudi-şər'i-bəşər,
 Sirri-təhqiqə olmağa məzhər*.
 Hər binada ki,yaxşıdır bünyad,
 Onu əfzunraq eylərəm abad.
 Hər binada ki,süstdür ərkan,
 Onu əslilə eylərəm viran.
 Bu səbəbdən mənə yetən əshab,
 Kimi xoş vəqtdir, kimisi xərab.
 Düşdü Davuddan zəmirimə zövq,
 Hüsni-avazə hasil etdim şövq .
 Ərz qıldım Kəlimə surəti-hal,
 Rifqimi qıldı ümmətinə həlal*.
 Qövmi-tərsayə mən tanıtdım rah,
 Gətdilər iqtidai-Ruhullah*.
 Mən həqiqətdə əhli-ürfanəm,
 Deməsinlər şərki-şeytanəm.
 Adəmə səcdə qılmayıb şeytan,
 Tapdığında qürur ilə üsyan;
 Məndən olsaydı nəş'əsi bir dəm,
 Min göz eylərdi səcdəyi-Adəm*.
 Rıqqətəfzayi-aşiqi-zarəm,
 Çöhrə-əfruzi-hüsni-dildarəm*.
 Nəzəri-aşiqü rüxi-məhbub,
 Biri talib durur, biri mətlub.
 Hicr ilə müşkil ikən onlara hal,
 Mən buraxdım arayə tərhi-vüsəl.
 Gərçi düşmənligimdə fitnəm çox,
 Dustluqda dəxi misalim yox.
 Hər nə dərd olsa,mən dəva verərəm,



Təb'güzgüsünə cila verərəm.
 Bir xirədmənd aliməm mahir,
 Batin əhvalin eylərəm zahir.
 Məktəbi-meykədəmdə şamü səhər
 Şərhi-təcrid oxur müdərrişlər.
 Padişahları, istəsəm, asan
 Qılıram bir gəda ilə yeksan.
 Gər gədaləri, istəsəm filhal
 Qılıram padişahi-bizəri mal.
 Mənəmərbabi-rif'əti-dərəcat,
 Baisi-xeyrü daxili-həsənat*.
 Mənəm ol şəhryari-həft iqlim
 Ki, mənə şahlar qılır tə'zim.
 Hər kim olsa, əyağimə baş urar,
 Mən gəlincə qamu ayağa durar.
 Cövhərimdir mənim müfərrihə-zat,
 Mənəm, əlqissə, mənşəi-həsənat*.
 Həsənatimi ondan eylə qiyas
 Ki, demiş həq mənəfeün-linnas*.
 Vəşfi-zatımdə bir hekayət var,
 Guş gər tutsan, eylərəm izhar.


SİFƏTİ-MAHRUYİ-GÜLRUXSAR¹

Var idi Reydə bir xüceştəxisal,
 Mahtəl'ət nigari-mişginxal*.
 Meyi-lə'li-ləbi nişatəfzay,
 Nüqli-göftari nəgzü bəzmaray*.
 Meyə düşmüşdü əksi kimi, müdam
 Alıban müttəsil qədəhdən kam.
 Bir gün ol sərvəddü gülruxsar
 Qıldı zöhhad məclisinə gūzar.
 Gördü bir zahidi-pərişanhal,
 Keçmiş övqati zöhd ilə məhü sal,
 Bilməmiş kim, məzaqi-badə nədir,

¹ Ayüzlü, gülyanaqlının sifəti.



Xətti-mişkinü ruyi-sadə nədir.
 Xəlqə eylər hekayəti-məhşər,
 Sifəti-hurü cənnətü Kövsər.
 Növcavan qıldı meyli-Kövsəri hur,
 Dedi əcz ilə: — Ey xudayi-qəfur!
 Var ümidim ki, əhli-cənnət olam,
 Mən dəxi müstəiddi-rəhmət olam.
 Qeybdən gəldi bir nidayi-lotif
 Qulağına ki: — Ey hərif-i-zərif!
 Tanrı bir padişahi-adildir,
 Feyzi məcmui-xəlqə şamildir.
 Kərəmindən o qadiri-qəyyum,
 Eyləməz hiç kimsəni məhrum.
 Kimi dünyada şadiman eylər,
 Kimi üqbada kamiran eylər.
 Sən ki, dünyada əhli-işrətsən,
 Sakini-məsnədi-məsərrətsən*.
 İcədigindir nişatılən meyi-saf,
 Kövsər ummaq degil sənə insaf.
 Qərəzin Kövsər isə meydən keç,
 Yoxsa al nəqdi, nisyə istəmə heç.
 Badə məhrumi abi-Kövsər içər,
 Kimsə, Kövsər demə mükərrər içər.
 Bu dəlil ilə Badə Kövsər imiş,
 Gör nə xoş nəsnəyə bərabər imiş.
 Bəng kimdir hərif-i-Badə ola?
 Bəhs qılsa, həramzadə ola.
 Cəddi-pakim həqiqün, ey Əsrar,
 Olmasan dərgəhimdə xidmətkar,
 Gəlib endirməsən ayağıma baş,
 Eyləsən aqibət mənimlə savaş,
 Qılmadan tirə ruzigarını mən,
 Göyə savurmadan qübarini mən,
 Tutsam aram biqərar olayın,
 Rəddi-dərgahi-girdgar olayın!


**SİFƏTİ-BƏZMİ-BƏNGİ-
NAFƏRHƏNG¹**


Bədə qılğac təmam göftarın,
Buzə nəqşi-zəmir edib varın*,
Qıldı əzmi-rəhi-məhəlləyi-Bəng,
Oluban qasidi-Meyi-gülrəng.
Bəng xoşsirətü nikukirdar,
Neçə həmdəmlər ilə fəslə-bahar,
Bir əcəb mərgəzar içində müdam
Tutmuş idi nişatılən aram.
Bərş idi həm Müfərrihü Əfyun,
Hər biri rə'ylən bir Əflatun.
Gəh düşüb elmi-şər'dən göftar,
Gah hikmət sözü olub təkrar.
Gərm ikən bəhsi-elmü fəzli kəmal,
Mütəvatir olub cəvabü sual*,
Verdilər Bəng həzrətinə xəbər
Ki, "durubdur qapında bir çakər,
Der ki, Meydən gətirmişəm peyğam,
İstərəm rüxsəti-ədayi-kəlam".
Bəngdən rüxsət eyləyib hasil,
Buzeyi-ziştruyi-naqabil*
Girdi ol bəzmi-xasə amanə,*
Başladı hərzə-hərzə əfsanə.
Mey sözüün dedi ol pəlidə-kərih,
Bəlkə yüz nüktə həm məzidün-fih*.

**DİDƏNİ-BUZƏ TƏ'NƏHA
ƏZ BƏNG²**

Bu xəbərlərdən oldu şeydə Bəng,
Buzəyə düşdü bimühabə Bəng*.
Başına çıxdı qəhrdən sevdə,
Buzəni qıldı tə'n ilə iza:

1 Hünərsiz Bəngin məclisi haqqında.

2 Buzənin Bəngdən tə'nələr eşitməsi.



—Key qəlizü pəlidü nahəmvar!
Gəndeyi-ziştü natəmam əyar!
Sən qədimi mənim ənisim idin,
Nə ənisim ki, kasəlisim idin.
Bədənin xud sənidlə yox meyli,
Olsa ondan bəiddir xeyli.
Sən nəşən ki sənidlə yar olalar,
Gizli işlərdə razidar olalar?
Heyf, Mey həm əgərçi düşməndir
Ki, rəfiqi bu nov' kövdəndir.
Layiq oldur səni məlamət edəm,
Bu günü başına qiyamət edəm.
Kövdənü əhməqü turusrusən,
Bədrəgü bədxisalü bədxusən.
Meyə oldun bu fitnədə ortağ,
Sınacaqdır sənin başında çanağ.
Fərz olubdur sənə cəfa qılmaq,
Ağ ikən üzünü qara qılmaq.
Həliyə çün rəsulsən naçar,
Sənə məndən rəva degil azar.
Mihmansan, bu gecə etgil xab,
Verəyin sübh sözlərinə cavab.
Bəzmi-Bəng içrə Buzə tutdu səbat,
Bəng xüddami etdilər xədəmat*.
Buzə ol cəm'ə həmnəşin oldu,
Sə'd ilə nəhs həmqərin oldu*.
Məclisi-xas idivü cəm'i-zərif,
Mə'məni-pak idivü qövmi-şərif*.
Çün küdurət gedib səfa gəldi,
Gərm olub mə'də iştəha gəldi,
Çəkдилər türfə-türfə maldələr,
Öylə kim, şairi-əcəm söylər:
"Hərçi əndişə dər güman avərd.
Mətbəxi rəftü dər miyan avərd."*
Gah paludə gəldi, gəh həlvə,
Gəh müzə'fər çəkildi, gəh buğra*.



Çünki çox gördü bəngiyənə təam,
Püxtəlik qıldı Buzeyi-bədnam,
Qalmaqda qəltəbanın ol cuşi,
Oldu göftari-Mey fəramuşi*,
Dedi:-Ey Bəng! Badədən keçdim,
Getməzəm ol yanəyə, and içdim.
Mən sənin bir kəminə çəkərinəm,
Eşigində qulami-kəmtərinəm .
Çoxdurur Badənin fəsadü şəri,
Səndədir fəqrü məskənət əsəri.
Buzə çün Bəngə oldu xidmətkar,
Bəng feyzilə vaqifi-əsrar,
Ol gecə Bəngü sairə-əshab
Qıldılar rahətü sürür ilə xab*.
Sübhədən kim, sipchri-cami-xüram,
Saçdı Bəng üstünə meyi-gülfam,
Dürdsa təhnişin olub əxtər,
Saf mey kimi çıxdı şö'leyi-tər*.
Bəng fikrət dənizinə daldı,
Ortaya tərhi-məşvərət saldı
Ki: — Nədir çareyi-şərarəti-Mey,
Necə təskin tapar hərarəti-Mey?

DƏR NƏSİHƏT NÜMUDƏNİ-ƏFYUN¹

Dedi Əfyun ki:-Olmağıl qəmnaq,
Mənəm ol zəhr dəf'inə tiryak.
Qılayın gecələr yuxunu haram,
Yeməyim nəsnə, tutmayım aram,
Edəyim zayə etdigi əməgin,
Ağrıdım həmnişinlərin yürəgin.

1 Əfyunun nəsihət etməsi haqqında.



BƏRŞ HƏM MÜTTƏBE ŞÜDƏ ƏKNUN¹

Bərşə çün düşdü söz, dedi: — Ey Bəng!
Onun ilə nə hasil eylər cəng?
Nə rəva cəng oylə sərkəş ilə,
Ələfi-xüşk netsin atəş ilə?
Necə kim, mülkə ol verir rəvnəq,
Kimsə meyl eyləməz sənə mütləq.
Sınmadan bu nizai tərək edəlīm,
Bütün ikən bu mülkdən gedəlīm.

PƏNDİ-MƏCUN BƏ GUŞI-ƏSRARƏŞ²

Dedi Mə'cun ona ki: — Ey Əsrar.
Nə həzimet, nə cəng eylə şüar.
Layiq oldur onunla sülh edəsən,
Gər tələb qılsa, yanına gedəsən.
Eylə dəf'inə məkr ilə tədbir,
Safdildir, yeri, mizacına gir.
Qafil etmə özün müdaradən,
Hiylə yeyrək degilmi qovğadən?

BƏNG TƏDBİR KƏRDƏN İZHARƏŞ³

Qılmadı Bəng hiç qövlü pəsənd,
Gəlmədi hiç söz ona xürsənd*,
Dedi:-Mən həm rəsul göndərəməm,
Sözlərinə cavab döndərəməm.
Qılsa taət, riayətım görsün,
Qılmaz olsa, siyasətım görsün.

1 Bərşin də ona təbə olması.

2 Mə'cunun Bəngə (Əsrarə) nəsihəti.

3 Bəngin öz tədbirini söyləməsi.



ZİKRI-MƏ'CUNÜ
DƏR RİSALƏTİ-U¹


—Ey Müfərrih, sənədir indi ümid,
Olasan fəth qapusinə kilid.
Səndədir hüsnü-xülqü lütfi-əda,
Çox görübsən məcalisi-hükəma.
Səndə irfan cəvahiri çoxdur,
Səndəki rütbə kimsədə yoxdur.
Qərəzim olmağa sən eylə şitab,
Sən mənə qövmsən, nə bu əhsab.
Var, məndən Meyə nəsihət qıl!
Gər qəbul etməsə, fəzihət qıl!

DƏR SİFATİ-MEYÜ
ŞƏRARƏTİ-U²

Söylə: — Ey bihöyayi-bihudəgərd ,
Müfsidi-hər səlah olan namərd!*
Həmdəmin hər kim olsa leylü nəhar,
Gah divanədir, gəhi bimar.
Bu cahanda budur sənə tə'sir,
Ol cahanda dəxi zəqumü səir*.
Sənsən ol rəhnümayi-əhli-əzab
Ki, ayağın yetən yer oldu xərab.
Məkrilən alın el evini yıxar*,
Bu fəsadın sağınma, başə çıxar.
Ey bəsa əhli-təxtü sahibi-tac
Ki, qılıbsan bir ətməyə möhtac.
Ey bəsa huşiməndi-fərzənə
Ki, qılıbsan səfihü divanə.
Baisi-fitnəvü şərarətsən,
Nəcisül-eynü bitəharətsən.
"İnnəməl-xəmrü" ayəsini oxu
Ki, sənindir kinayətində çoxu*.

1 Mə'cunun elçiliyə göndərilməsi.

2 Meyin sifətləri və onun (törətdiyi) şər haqqında.



Qanda gəbr olsa, həmnəşinindir,
Bu səbəbdən ki, dini dinindir*.
Ulular səndən etməyə ikrah,
Olur, əlbəttə, asiyi-dərgah.
Çün xəmirən zinayə rəğibdir,
Axta qılmaq səni münasibdir.
Sənsən olmuş müqəyyəd öz-özünə,
Cüzvi işdən çıxarsan el üzünə.
Kimə oldunsa məhrəmi yoldaş,
Gizli sirrini qıldın ellərə faş.
Əsərin düşsə hər yerə çoxü az,
Qılmaz əhli-şəriət onda namaz.
Çəkərin oldu çəng, zar oldu,
Dəmənin tutdu dörd, xar oldu.
Tutdu bir ev himayətində hübab,
Eylədin al ilə evini xərab*.
Şeyx Sən'anə bir dəm oldun yar,
Tərki-din etdi, bağladı zünnar .
Həmzə tədbirin ilə qıldı əməl,
Naqeyi-Salchə yetirdi xələl*.
Səndə yoxdur təriqeyi-cədü əb,
Sən ədəbsizsən, onlar əhli-ədəb.
Səndə yoxdur təbiəti-fərzənd,
Sən münafiqsən ol səadətənd .
Sirkə səndən dönəndə tapdı qəbul,
Məclisi-əhli-şər'ə rahi-vüsul.
Bisəbəb hərzə-hərzə qılma qəzəb,
Şişəni çalma daşə, saxla ədəb.
Bəs ki, əhli-xətasənü mürtəd,
Qanda üz qoydun isə oldun rədd.
Bəsi evlər xərabdır səndən,
Çox bağırırlar kəbabdır səndən.
Açaram sirrini, tər olmaz isən,
Dörd nisbət mükəddər olmaz isən.



SİFƏTİ-MEY KI, HƏST NAMƏŞRU¹

Misr mülkündə var idi bir pir,
Hərgiz ixlası tapmamış təğyir,
Alimü arifü əfifüz-zeyl,
Qılmamış xübs ilə xəyanətə meyl.
Axiri-ömr olanda rikkəti-şeyb
Saldı tərkibinə mərəzdən eyb*.
Oldu tədbirə illəti möhtac,
Dedilər Badədir bu dərde əlac.
Eylədi meyli-mey zərurət ilə,
İçdi bir cür'ə mey küdurət ilə.
Zövqi-mey saldı çün dimağına şur,
Arizu qıldı mütribü tənbur.
Mügbəcə mütribi çəkib avaz,
Eylədi qarşısında cilvəvi naz.
Pir şövq ilə mail oldu ona,
Qüvvəti-nəfs hasil oldu ona,
Dedi: — Ey sərvədd, siməndam!
Nola versən məni-şikəstəyə kam?
Məni vəsl ilə şadiman etsən,
Pir ikən yenlədən cəvan etsən.
Dedi: — Məndən murad hasildir,
Leyk din ixtilafi müşkildir.
Dinin ər dinimə münasib olur,
Sənə məndən murad hasil olur.
Pir ta razi ola xatiri-yar,
Tərki-din etdi, bağladı zünnar.
Oldu zaye* cəmi-taati,
Gör ona netdi mey mülaqati!
Ey Meyi-zıştu, budur əməlin,
Dinü dünyayə çoxdurur xələlin.

¹ Haram olan meyın sifəti.



SİFƏTİ-BƏNG DƏR XƏYALATƏŞ¹

Mənəm ol tiztəb, pakzəmir
Ki, lətif etdi tiynətim təqdır.
Məndədir şəkli-qübbeyi-xəzra,
Əxtərim şahdanədən peyda*.
Şeyxlər eylər ehtiram mənə,
Başları üzrədir məqam mənə.
Cövhərim qədr ilən mükərrəmdir,
Küllü-tərkibə cüz'i-ə'zəmdir.
Fələki-əncümün mühəndisiyəm,
Cümlə elm əhlinin müdərriyyəm.
Nola gəlsə mənə siğarü kibar,
Almağa dərsi-Məxzənül-əsrar .
Səbzeyi-busitani-idrakəm,
Zövqbəxşi-zəmiri-qəmnakəm*.
Xizr vaqif olub həqiqətimə,
Girdi ol rütbə ilə kisvətimə*.
Mənə eldən dəgər tərəncəvi zur ,
Elə məndən yetər nişatü sürur.
Künci-hər mədrəsə məqamımdır,
Fırqeyi-əhli-elm ramımdır.
Şövkət əhlinə olmazam həmdəm,
Çəkməzəm şiddəti-məşəqqəti qəm.
Dövlətin çün məşəqqəti çoxdur.
Dövlətim var ki, dövlətim yoxdur*.
Qanda bir müflisü qələndər var.
Mənəm ol miflisü qələndərə yar.
Məndə yox Mey kimi məhəbbəti-şur,
Dadlı sevməkdə olmuşam məşhur.
Meydən imanda gəlmişəm əfzun,
"İnnəməl-mö'minunə həlviyyun"*
Füqərə firqəsinə mən başəm,
Mütləsil əhli-fəqrə yoldaşəm.
Səndən olğac əsiri-dərd mizac,

¹ Bəngin öz təsəvvürünə görə sifəti.



Sihhət üçün mənə olur möhtac.
 Qanda olsam müqərrəbü məhrəm,
 Onda olmaz nişani-qüссөvü qəm.
 Mənəm ayinədari-feyzi-əzəl,
 Surətim jəngü siyrətim seyğəl.
 Versəm ayineyi-zəmirə cila,
 Görünür onda cümleyi-əşya.
 Səbxət dilbərəm, hicabım yox,
 Mənə aşiq yüğüş, müqəyyəd çox*.
 Munca fasiqlər içrə bibakəm*,
 Tə'n edər xəlq, leyk mən pakəm.
 Mənə ariflərin iradəti var,
 Arif oldur ki, saxlaya əsrar .
 Ey bəsa binəvayi-müflisi-dun
 Ki, xəyal ilə eylərəm Qarun*.
 Degiləm Badə kim, görüb atəş,
 Əksilə nəsnə məndənü çıxa qəş*.
 Çəkmişəm şiddəti-hərərəti-nar,
 Çıxmışam xalisü tamam əyar.
 Aləmi bir xəyaldır dedilər,
 E'timadı məhaldır dedilər,
 Qütbi-aləm bu gün mənəm məşhur
 Ki, qılır min xəyal məndə zühur.
 Dərki-zatım sağınma asandır,
 Sirri-karimdə əql heyrandır.
 Bilməzəm qanda görmüşəm məktub,
 Öz sifətimdə bir hekayəti-xub:

DƏR SİFƏTİ-MÜRİDÜ HALATƏŞ¹

Bəsrədə bir müridi-rövşəndil
 Bəngə olmuşdu ruzü şəb mail.
 Onu salmışdı nəş'eyi-Əsrar
 Hər zaman bir xəyalə leylü nəhar.

¹ Müridin sifətləri və əhvali haqqında.



Bildi pir ol müridin əf'alın,
 Zövqi-Bəng ilə xoş keçən halın,
 Qıldı məmnu' söhbətindən onu,
 Etdi məhrum həzrətindən onu.
 Bir gün ol namurad, xəstəciğər
 Saldı əcz ilə pir saru güzər.
 Dedi: — Ey hər kəmalə rahbərım,
 Ustadım, müəllimi-hünərım!
 Nə səbəbdən günahkar olubam,
 Nə günah eylədim ki, xar olubam?
 Piri-saleh müridə verdi cəvab
 Ki: — Mənə bu işində qılma itab.
 Dərlər Əsrar ilən olubsan yar,
 Zövqi-Bəng ilə vaqifi-Əsrar.
 Saluban qəsri-asimənə kəmənd,
 Çox qılırsan təxəyyülati-bülənd.
 Göydədir müttəsil sənin seyrin,
 Sənə dərkə qaçan yetər qeyrin.
 Kamilüs-seyr olduğun bildim,
 Tərki-dərsü təəllümün qıldım*.
 Bu dəlil ilə Bəng kamil imiş,
 Xəlqə ondan murad hasil imiş.

ŞÜDƏNİ-MEY BECƏNG AMADƏ¹

Eyləgəc Bəng sözlərini təmam,
 Qıldı Mə'cun risalətə iqdəm*.
 Leyk ta görməyə cəfayi-qədəh,
 Oxudu min kərə duayi-qədəh.
 Badeyi-ruhbəxşü canpərvər,
 Qalmış idi mükəddərü müztər
 İntizar içrə kim, qaçan Buzə
 Dönə bir dəxi ol cigərsuzə;
 Qıla Bəngin hekayətin təqir,

¹ Meyin vuruşmağa hazır olması.



Görələr bir ona görə tədbir.
 Dedilər: — Bəngə döndü Buzeyi-dun,
 Leyk gəldi risalətə Mə'cun.
 Şükr qıldı ki: — Nikbətım getdi,
 Dövlətimdir ki, onu dur etdi.
 Meyə Mə'cun verib xəbər varın,
 Sərbəsər zahir etdi əsrarın.
 Badənin hiddəti füzun oldu,
 Qəhrdən rəngi lələgun oldu.
 Yığıdı yanına Badə əshabın ,
 Cəm' qıldı müsaf əsbabın.*
 Dedi Mə'cunə: — İxtiyarın var,
 Xah get, xah bunda eylə qərar.
 Bildi Mə'cun ki, Bəng olur məğlub,
 Özünü qıldı Badəyə mənsub.
 Bəngdən keçdi, Badəxar oldu,
 Sahibi-izzü e'tibar oldu.

BƏNG HƏM DƏR MÜQABİL İSTADƏ¹

Bəng həm oldu haldən agah,
 Yığıdı məqdur olduğunca sipah;*
 Hər biri bir tərəfdə çəkdi səfi,
 Oldu rəngin-bisat hər tərəfi.

ƏZMİ-MEYDAN NÜMUDƏNİ-ƏSRAR²

Əvvəl Əsrar girdi meydana,
 Səhni-meydanda gəldi cövlənə,
 Başını açdıvü götürdü kətək,
 Girdi meydana pəhlivanlar tək,
 Urdu qayətdə pəhlivanlığa laf,
 İstədi pəhlivan kim, cəə müsaf.

1 Bəngin də qarşı durması.
 2 Bəngin meydana girməsi.



GÖFTƏNİ-SÜLH NÜQLİ-XİDMƏTKAR¹

Nüql gördü ki, ol iki bibak
 Qılmaq istər biri-birini həlak.
 Bildi kim, onlar ilə olsa cidal,
 Ayağ altında ol olur pamal.
 Bəng başına cizginib hər dəm
 Yalvarıb düşdü Mey ayağına həm
 Ki, məgər dəf' ola təriqeyi-cəng .
 Nə Mey etdi sözü qəbul, nə Bəng.

MƏN'ŞON KƏRDƏNİ-MƏVİZ ƏZ CƏNG²

Var idi bir müdəbbir, adı Məviz ,
 Vaqə' ol əsrdə bir əhli-təmiz.
 Həm şərəbin atası, qardaşı,
 Həm səfərlərdə Bəng yoldaşı.
 Şəmdən qıldı sülh üçün ilqar,
 Qıldı onlara və'zlər təkrar.
 Olmadı və'zü pənd fəidmənd,
 Əhli-cəhlə nə sud və'zlə pənd?

ŞÜDƏNİ-NÜQL DƏR MÜQABİLİ-BƏNG³

Nüql çıxdı onunla qılmağa cəng,
 Qıldı bir həmlədə şəhid onu Bəng.

1 Xidmətçi Nüqlün sülh təklifi.
 2 Məvücün onları davadan çəkəndirilməsi.
 3 Nüqlün Bəngə qarşı çıxması.


**DƏR MÜSAF AMƏDƏN
MƏVİZİ-TƏMİZ¹**

Etdi əzmi-müsafi-Bəng Məviz,
Ol dəxi olmadı hərfi-sitiz*.

**ƏZ PEYƏŞ
HƏM KƏBABI-ATƏŞİ-TİZ²**

Ərseyi-rəzmi gərm qıldı Kəbab,
Zərbinə ol dəxi gətirmədi tab.

**KƏRDƏNİ-BADƏ ÇƏNGRA
MƏQDƏM³**

Gördü Badə ki, ləşgəri bir-bir,
Oldu ol nabəkər əlində əsir.
Vermədi qeyrə cəng üçün rüxsət,
Özünü çəkdi ortaya qeyrət.
Çün sipahilik içrə mahir idi,
Ona tədbiri-cəng zahir idi.
Bir neçə itrətini qoydu kəmin ,
Özü yalnız müsafə girdi həmin;*
Girdi meydana, eylədi cövlan,
Üzə çəkdi hüabdən qalxan.
Bəng ilə çün müqabil oldu Şərab,
Ləhzeyi qıldılar sualı cəvab.

**KƏRDƏNİ-BƏHS BƏNGÜ MEY
BAHƏM⁴**

Mey edir: — Mən nəbireyi-takəm!
Bəng edir — -Sən pəlidü mən pakəm!

1 Mövücün müharibəyə girməsi.

2 Onun ardınca atəşin kəbabın müharibəyə girməsi.

3 Badənin müharibəyə başlaması.

4 Mey ilə Bəngin mübahisəsi



Mey edir: — Mən nədimi-sultanəm!
Bəng edir: — Mən bir əhli-irfanəm!
Mey edir: — Hakimi-həvasəmi huş!*

Bəng edir: — Sufiyəm mən əzrəqpuş!
Mey edir: — Mən şəfəq kimi aləm!
Bəng edir: — Mən sipchr timsaləm!
Mey edir: — Xoş mənimlədir aləm!
Bəng edir: — Qütb-i-aləməm mən həm!
Mey edir: — Qəmli xəlqə qəm-xarəm!
Bəng edir! — Səncə mən dəxi varəm!
Mey edir: — Mən çiraği-əncümənəm!
Bəng edir: — Rəşgi-səbzeyi-cəmənəm!*

Mey edir: — Eşq piri-rahimdir!
Bəng edir: — Ol mənim pənahimdir!
Mey edir: — Növrəsi-cahansuzəm!
Bəng edir: — Piri-danişamüzəm!*

Mey edir: — Eylərəm səni fani!
Bəng edir: — Dinmə həddini tani!
Bəhs ilə olmadı çü qət'i-niza,
Fitnə sülhü səlahə qıldı vida.*
İbtida oldu çünki cəngü cədəl,
Bir neçə həmlə oldu rəddü bədəl,*
Hiddəti-Bəng Meydən idi füzun,
Bəng qüvvət tapıb, Mey oldu zəbun.
Gördü çün dövlətində bimi-xələl,
İstədi üzri-səyyiati-əməl*.
Nəzr edib eylədi xudayı güvah
Kim, bu növbət bu düşmən olsa təbah*
Kimi tutdiyə eyləyə azad,
Etməyə kimsənin fəsadını yad.
Tapdı sail icabəti-məs'ul*,
Saf idi qəlbi, nəzri oldu qəbul.
Çıxdı nəgəh kəmindən ol ləşkər,
Oldu Bəngin sipahi zirü zəbər.
Buzövü Bərşü Bəng əsir oldu,
Kimi xürdü, kimi xəmir oldu,
Badənin xətirinə yetdi səfa,



Nəzr qılmışdı, nəzrə qıldı vəfa,
Qıldı azad o dörd sərhəngi:
Saqiyyə Bərsü Buzəvü Bəngi.
Hər birin qıldı bir işə mə'mur,
Aləmi etdi ədl ilə mə'mur.
Aqibət Bəng edib ihanətə ar,
Badənin xidmətindən etdi fərar.
İmdi gəzdikdə qorxa-qorxa gəzər,
Badə hər qanda görsə onu əzər.
Özünü mütləq aşikar etməz,
Mey olan yerlərə güzar etməz.

**TƏLƏBİ-MƏĞFİRƏT
ZİRƏBBİ-QƏFUR¹**

Tövbə, ey girdigari-üzrpəzir
Sözlərimdən kim, etmişəm iəqrir.
Nitq verdin ki, vəsfi-zatın edəm;
Şərhi-keyfiyyəti-sifatın edəm;
Nə ki, övsafi-Mey qılıb əmda,
Bəng vəsfində olayım guya*.
Allah-allah bu məhz isyandır,
Qayəti-küfrü eyni-küfrandır.
Çün Füzulidürür mənim ləqəbim,
Əcəb olmaz gər olmasa ədəbim.
Var ümidim ki, üzrüm ola qəbul,
Olmaya böylə cürm ilə məs'ul.

*

¹ Bağışlayan Allahdan əfv istəmək.

*

R İ N D Ü Z A H İ D

*



Ey namaz vaxtı zahidlərin səcdə etdiyi,
Ey niyaz zamanında rindlərin rəğbət bəslədiyi (Allah!)¹
İstər həqiqət əhli, istər məcaz əhli olsun,
Hər kəs bir dil ilə öz sirrini sənə deyir.

İlahi, ibadət sovməsinin pak məzhəb zahidləri
hörmətinə, günah və üsyan meyxanəsinin rindlərini
"Allaha doğru qayıdın"* qədəhinin nəş'əsindən
məhrum etmə, üzlət xərabətinin saf təbiətli rindləri
izzətinə, xudbinlik xanəqahının zahidlərini, "imtina
etdi və təkəbbür göstərdi"* azğınlığı və zəlalətin-
dən uzaq saxla!

RÜBAİ

İlahi, sən məni məğrur zahid etmə!
Səndən uzaq olan bir rind də etmə!
Elə et ki, yoxluqda ikən bir ad çıxarım,
Məni rindlik və zahidlik ilə məşhur etmə!

Xoş o zahidin halına ki, səadət əldə etmək
itaət-xanəsində ibadət təsbihinin sərrisəsinə son
peyğəmbərin səlavət silsiləsinə yetirə! Xoş o rindin
halına ki, iradə qədəhini hüsn və fərasət meyxa-
nəsində şəriət sahibinin razılığı əlindən ala, həmişə
təriqət xanəqahlarının e'tikafında* onun yolunu tutub
gedə və bu तरीqənin zövqünə tabe ola, necə ki,
deyiblər:

¹ Mə'tərizədə verilən sözlər mətnin mə'na və məzmununun
oxucuya daha aydın çatması məqsədilə edilən mütercim
əlavələridir.

RÜBAİ

Zahidlərin pak ürəyindəki işıq səndəndir,
Şəriətin binası həmişə səninlə abaddır.
Qırxlar məclisində hərflər bir-bir
Rindliklə üzüm suyunu səndən alıblar.

Peyğəmbərə, onun gözəl nəslinə və pak yoldaş-
larına Allahın səlavəti olsun.

Sonra:

Riya sovməsinin zahidi və xəta meyخانəsinin
rindi binəva Füzuli əhli-nəzər yığıncaqlarında və
hünər sahiblərinin məclislərində hekayə zikrinin
zümzüməsini bu qanunla eşidib və rəvayət qədəhinin
cür'əsini bu minvalla dadıbdır.

Əcəm diyarında olduqca vüqarlı, çox təmiz və
pak bir zahid var idi, necə ki, deyiblər:

Ş e ' r

Dünyanın keşməkeşindən asudə bir fəqih idi;
Ona təzim etmək üçün mehrablarn qəddi ikiqat olmuşdu,
Tacdarlar onun ayağının torpağına möhtac idilər,
Onun başmaqları fələyin başına tac idi.

O özündən xəbərsiz müridlər məclisinin yuxarı
başda əyləşəni, həqqə yaxınlaşmaq və onun tərəfin-
dən qəbul olunmaq istəyənlərin qabaqda gedəni idi.
Hər aləmdə bir ələm qaldırmışdı, hər elmdən bir
bəhrəsi var idi. Onun Rind adlı bir oğlu var idi ki,
kamalda misli-bərabəri yox idi. Hələ onun üzünə
tük gəlməmişdi, lakin öz idrak qüvvəsilə yaradılış
xəttinin məzmununu dərk etmək dərəcəsinə çatmışdı.

RÜBAİ

Fəzl və kamal bağının rə'na bir gülü idi,
Cah-cəlal mə'dəninin gözəl bir gövhəri idi.
Gözəl xasiyyətlərinin və lətif əxlaqının aynası
Onun işıqlı idrakının seyqəlindən nur almışdı.

Elə ki, Zahid oğlunun kamallı simasında iste'dad
günəşinin parıltısını müşahidə etdi, fərasətli üzündə
gözəl qabiliyyətinin əlamətini oxudu, nəsihət qapıla-
rını açdı, ona öyüd verməyə başladı:

—Ey əziz və xoşbəxt oğlum! Bil ki, Allahın
hikmətinin tələbi və xalığın qüdrət iradəsi insanların
vücudunu müxtəlif təbiətdə xəlf ələyibdir. Onların
varlıq cəridəsində müxtəlif təbiətlərin rəsmiini çəkib-
dir.

İnsanların bə'zisini "hər kimi Allah hidayət etsə,
o yol tapmışdır"* (ayəsi) mövcibincə "kimi istərsən,
əziz edərsən"* məqamına yetirib və bə'zisini "hər
kəsi Allah nəzərdən salarsa, ona yol göstərən
olmaz"* səbəbinə "hər kimi istəsən, xar edərsən"*
zillət torpağına əyləşdiribdir. Belə qərar qoyubdur
ki, hər kəs öz sə'yində ona müqəddər olan rütbəyə
çatmaq üçün cidd-cəhd eləsin. Hər kəs öz sə'yinin
nəticəsində ona qismət olan ruzi şərbətini içsin, ta
tənbəllik törədən və beləliklə aləmin nizamına
qarışıqlıq gətirən qəzaya e'timad etməsin. Habelə
kəsalət törədən və bəni-adəmin ixtilatını pozan
qədərə e'tiqad etməsin. İstənilənləri əldə etmək
niyyəti və bəxtin qapılarını açmaq ixtiyarı hamıya
bərabər verilmiş və hamıya "bilənlər ilə bilməyənlər
bərabər ola bilərlər"* təşviqini eşitdirməklə və "insan
üçün sə'yindən başqa bir şey yoxdur"* xəbərdarlığı
mövcibincə onların huş qulağını açıbdır. Ta heç kəs

özünün zillət töhmətini yaranışa isnad etməsin, istək yolunda bir bəhanə tapıb sə'y etməkdən əlini çəkməsin.

Bu müqəddimədən məqsəd və bu söhbətdən murad odur ki, indi sənin bilqüvvə asari-fəzilət mənşəyi olan zati-şərifin bilfe'l onların məzhəri-əs-rarı olmalı* və batinən incilər xəzinəsi olan lətif ünsürün onları aşkara çıxarmalıdır.

N ə z m

Rind bu nüktəni Zahiddən eşitdikdə
Naşı olduğuna görə mə'nasını anlamadı,
Dedi: — Ey mənim hər müşkülümü həll edən,
Mənim ürəyimdə olan müşküllərdən xəbərdar olan!
Hərçənd hünər qapılarını açdın,
Söz fəşahətini kəmalə çatdırdın,
Səndən nə gizlədim, sözlərinin dolaşılıqlığından
Mə'na mənə aydın olmadı.

Sən əgər kəmalını göstərmək istəyirsən,
Hamıya ustadsan, Allahın sənə rəhməti olsun.
Əgər və'z və nəsihət etmək istəyirsənsə,
Gərək bu qarışıq sözləri kənara qoyasan,
Ləfzi məzmunu pərdə etməyəsən,
Məzmunu başa düşmək istəyənlərin ürəyini qan
etməyəsən.

Əsas mə'nadır, kəlmələri zinətləndirmək deyil,
(Əsl) söz odur ki, onu əvvəl də başa düşsün.
Qəbul əhlinin nəsihətini eşit,
Hər kəs ilə onların öz əgllərinin səviyyəsində danış.
Zahid dedi:

—Ey Rind! Sənin sözlərindən nəsrədən ikrah
etdiyini mə'lum oldu. Anladım ki, sənin mənzum
sözlərə rəğbət var, bildim ki, idrakın nöqsanlı

olduğuna görə təbiətin dolaşır inşaya nifrət bəslə-
məkdə mə'zurdur.

Nədən Allahın və Peyğəmbərin caiz görmədiyi
nəzmi bəyənersən? Yalançılıqda ifrat etdiklərinə görə
şəriət əhli tərəfindən adı məzəmmətlə yad edilən
şe'r sənin xatirinin səhifəsində nə üçün nəqş
bağlamışdır?

Ş e ' r

Yalan söz söyləyənlərin gərəki
Əql yanında heç bir e'tibarı olmasın,
Nə üçün gərəki insan yalan danışsın
Və yalanı e'tibarının səbəbi bilsin?!

Rind dedi:

—Ey Zahid! "biz ona şe'r öyrətməmişik"* ayə-
sinin məzmunundan belə anlaşılır ki, şe'r Peyğəm-
bərdən başqasına Allah tə'limidir. Odur ki, şe'ri
təhqir etmək xətədir. "Həqiqətən bə'zi şe'rlər
hikmətdir"* (hədisinin) mə'nasından belə anlaşılır
ki, Peyğəmbər şe'ri bəyənməmiş. Odur ki, onu
məzəmmət etmək həyanın azlığına dəlalət edər. Bil
ki, şe'rdəki fayda verən yalan, zərər yetirən doğru
nəsrədən yaxşıdır. Əgər desən ki, elə deyil, yalandır.

Şəriətdə yalan söz işlənməz;
Yalan söz naməsrə udur, hətta əqlə müğayirdir.

Şe'rin rütbəsində bu qədər demək kafidir ki, bu
paltarda (şe'r şəklində), rədd olunmuş (yalan) da
hamı yanında məqbuldur.

Zahid dedi:

—Ey Rind! Yalançıları tə'rifləməkdən əl çək. Uca
himmətli ol ki, bundan da yaxşı bir sənət öyrənəsən
ki, həm həyatda e'tibarına səbəb olsun, həm də
öləndən sonra onun asarı səndən yadigar qalsın.



Onu bil ki, bu gün hər nəyə rəğbət eləsən
bacararsan. Sabah hər nəyi yadına salsan, həsrət
çəkərsən.

Ş e ' r

Allahlıqdan aşağı olan bütün təkamül rütbəsinə
çatmaq üçün
İnsanın tərkibində əqlin feyzindən (hər bir imkan)
mərkəzləşmişdir.

Lakin sə'ysiz fəzl və hünər örtülü qalar,
İmkandan həqiqətə çevrilə bilməz.
Nə qədər ki, huş və duyğular fəaliyyətə qabildir,
Fürsəti qənimət bilib, hünər kəsb etməyən adamın
Bədən ə'zaları süst olduqdan sonra peşimanlığı
fayda verməz:

Çünki alətsiz ustadın əlindən heç bir iş gəlməz.

Rind dedi:

—Ey Zahid! Yaxşı dedin, nəsihət incilərini gözəl
deşdin. Lakin indi sən məni bir elmə doğru yönəlt
ki, mən də bir sə'y göstərim.

Ş e ' r

Mən ki, yoxdan yenidən varlıq aləminə gəlmişəm,
Dünya qayda-qanunlarından xəbərim yoxdur.
Sən ki, bir ömrüdür bu dünyadasan, mənə yol göstər!
Bilim ki, işin gedişi nə cürdür, qayda nədir?

Bil ki, insan varlığının kəmalı iki vücdan
asıdır. İnsanın nəfsini o iki keyfiyyət kəmal
nəş'əsinə doğru aparır. Əvvəl zahiri vücdandır. Onun
da məbdəyi — atadır. İkinci mə'nəvi vücdandır ki,
onun da mənşəyi rə'y sahibi olan mürsidin
hidayətidir. Kamil olmaq dərəcəsi sonuncuya bağlı
olduğundan mürsid atadan müqəddimdir.



QIT'Ə

Elm bir ruhdur ki, qoca mürsid öz nəfəsinin feyzindən
Tələb əhlinin ölü bədənlərinə gətirər.
Tələb əhlinin həyatı mürsidin nəfəsi feyzindədir
Buna görədir ki, deyirlər: "Nəfəsin canı vardır".

Zahid dedi:

—Ey Rind! Çün elm və sənəti bəyənirsən və
mənfəət və zərərlərinin aqibətini düşünürsən, daha
yaxşı olar ki, sənət kəsb etməkdən qabaq elmə
rəğbət edəsən. Elm öyrənmək vadisinə gələsən ki,
elm ruhani ləzzətlərin zəncirini hərəkətə gətirəndir
və Allahu tanımaq sirlərinə vasitədir. Necə ki,
deyiblər:

Ş e ' r

Elm bir dəryadır ki, ondan
Həqqi tanımaq gövhəri hasil olar.
Elmin rütbəsinə alimlərdən soruş,
Elmin ləzzətini cahil nə bilər?!

Rind dedi:

—Ey Zahid! Deyirsən ki, elm öyrənmək yaxşıdır.
Mənim də onu öyrənməyə arzum çoxdur. İndi tə'lim
ver öyrənim və onun nuri ilə ruhumun şəm'ini
ışıqlandırım.

RÜBAİ

Elə et ki, sənin feyzindən bir zövqə çatım,
Sənin yol göstərməyinlə bir yerə çatım.
Varlıqda ürfandan başqa bir müddəam yoxdur,
Mənə rəhbərlik et ki, bir müddəaya çatım.

Sonra Zahid bir səhifənin üzərinə bir əlif
çəkdi. Rind onun mə'nasını soruşdu.

Zahid dedi:

—Bu, elmlər xəzinəsinin açarıdır. Əbədi və qadir Allahı tanımağın əsasıdır. İbtidada ki, qələm gözəllik lövhü üzərinə rəqəm yazdı, "Təkdən yalnız tək törər"* mövcubincə (Allah) özünü əlif surətində göstərdi.

RÜBAI

Əlif bir hərfdir ki, heca (əlifba) ərbabının
dəftərində birinci yazılır,
Bir sərvidir ki, zəka bostanına zinət verir.
Təkdir, lakin min şəkildə görünür,
Məzhəri gah qüسسə, gah da şəfadır*.

Rind dedi:

—Ey Zahid! Bu xətt tə'liminin müqəddiməsidir. Xətt tə'limini mə'rifətin şərti bilmək qələtdir. Ürfan iste'dadı xətdən asılı deyildir. Peyğəmbərin təhsilsizliyi buna şahiddir.

Ş e ' r

Fəqih kitabları yığıb belə güman edir ki,
Xətt elmi ürfan kəsb etmək üçün səbəbdir.
O yə'qin etməyib ki, xətt ürfanın mənşəyi deyil,
Əgər xətt olmuş olsa da, o, gözəllərin üzünün
xəttidir*.

Xətt elmini öyrənmək qiylü qalı artırır, Allahı tanıyanın isə dili laldır.

RÜBAI

Münəccimlik, nəhv, sərf, fiqh, fəlsəfə elmləri
Əqli yüksəltmək və danışığı zinətləndirmək üçündür.
Həqiqət əhlinin bunlara ehtiyacı yoxdur.
Çünki Allaha yaxınlıq məqamında əql heyran,
nitq də laldır.

Zahid dedi:

—Ey Rind! Xətt elmi Allahın elə bir fəzilətidir ki, dinin əsasını qoyanların danışdıqlarının mütaliəsi üçün və yəqin əhlinin təriqətinin əbədiləşdirilməsi üçün istifadə edilir, xətt vasitəsilə həmişə keçmiş adamların yazılarından faydalanır və onu sonra gələnlərə çatdırırlar.

RÜBAI

Əgər xətt sənətindən bir əsər olmasaydı,
Peyğəmbərin elmindən bizə kim xəbər verərdi?
Çün xətt hünər əhlinin əbədiləşməsinə səbəbdir,
Vallah xətdən gözəl hünər yoxdur.

Rind dedi:

—Ey Zahid! Xətti öyrənmək yazıların mütaliəsinə səbəb olur və yazıların mütaliəsi məsələlərdə olan ixtilafın girdabıdır, xülasə, sərgərdanlıq mənşəyidir. Sərgərdanlığı axtarmaq isə nadanlıqdır:

RÜBAI

Hünər sahibləri bir-birinin əqidəsinin əleyhinədirlər.
Hər kəs öz əqidəsinə görə kitab yazıbdır.
Yaxşı olar ki, onların yazdıqlarını heç oxumayam,
Qələm kimi hər xəttin sərgərdanı olmayam.

Kitab mütaliəsinin çoxluğu şübhəni ortadan qaldırmaz, bəlkə şübhəni bir az da artırır. Buna şübhə yoxdur!

Ş e ' r

Hər nə qədər artıq kitab oxusan,
O qədər də artıq heyrətdə qalacaqsan.

Xətt ölkəsi elə bir şəhərdir ki,
əql sahibləri onu
Sərgərdanlıq hasarı adlandırırlar.

Zahid dedi:

—Ey Rind! Bu şərəfətli elmi, lətif fənni elmlərin mütaliəsi üçün olmasa da, qayda-qanunları bilmək üçün öyrən ki, padşah dərğahına yaxın olanlar, himməti ali olan adamlar vəzirlik və sədrlik mərtəbəsinə bu sənətlə çatmışlar; dünya işlərinin idarəsinə və dünyada olan şeyləri əldə etməyə bu vasitə ilə nail olmuşlar.

QIT'Ə

Xoş o adamın halına ki, xəttin köməkliyi ilə
İzzət və e'tibar çölünə qədəm qoya.
Alçaqlıqdan acizliyin adını qənaət qoymaya,
Yüksəklik axtara və acizliklə razılaşmaya.

Rind dedi:

—Ey Zahid! Bu dediklərin dünya məişətindən ötrüdür ki, ömrü onda sərf edərlər və dünyanın hesabını axirətdə əzabla çəkərlər. İki dünyanın hesabını vermək bihudədir və bu hər iki dünyada əzaba səbəb olar.

Ş e ' r

Aqıl, axırda xətəyə aparan elmin
Şərəfini bəyənmez.
İnsanı rütbə və məqama çatmaq arzusu
Həqdən uzaqlaşdırıb nahəqqə çatdırar.

Doğrudan da səltənət zövqündən qafil olan cahil,
padşahlara meyl edən alimdən yaxşıdır.

QIT'Ə

Anlamazlıq rütbəsi ki, rütbələrin ən alçağıdır,
İnsanı hər bir ne'mətdən məhrum etsə də,
O elmdən yaxşıdır ki, o, hünər sahiblərinin
Padşahlara yaxınlaşmasına və rütbəyə çatmasına
səbəb olur.

Zahid dedi:

—Ey Rind! İndi ki, xətti öyrənmək xoşuna gəlmir, onu rədd etmək üçün bəhanə axtarırsan, heç olmazsa mənim nəsihətimi qəbul et, padşahlara xidmətin qanun-qaydalarını öyrən. Çünki padşah yanında xidmət etməklə xoşbəxtlik qazanılır. Bu işə mülkün və səltənətin təməl daşındır.

Ş e ' r

Əgər ədəbin kamilliyi səni padşahlara yaxınlaşdırsa,
Ümid var ki, hər iki dünyada muradına yetəson.
Dünya ne'məti sevincini padşahların iltifatından,
Axirət dövlətini isə günahsız adamlara kömək
etməklə taparsan.

Rind dedi:

—Ey Zahid! Madam ki, məxluqatın yaradılmasından qərəz xaliqə ibadət etməkdir, məxluqatın məxluqa ibadət etməsi layiq deyil. Bir insanın başqa bir insandan yüksəkliyini göstərən şort Allahı tanımaqdır. Bu yüksəklik dilənçilik və yaxud padşahlıq rütbəsindən asılı deyildir. Onu bil ki, padşahların xidmətçiləri həmişə məhzun və sultanlara yaxın olanlar daim məğbundurlar. Əgər şahın yanında hörmətləri var, ədəb qayda-qanunlarını yerinə yetirməkdə əzab çəkirlər, əgər hörmətləri



yoxdursa, qəzəbdən qorxurlar. Bu sənətə rəğbət bəsləməyi dünyapərəst adamlarda axtar. Bu nəsihəti ürfan rütbəsi axtaranlara demə.

Ş e ' r

Padşahların xidmətində məqam tutmaq üçün
Ömür mətəni sərf edən adamın
Görəsən qiyamət günü üzrü nə olacaq,
O öz mə'buduna tərəf necə baxacaq?

Zahid dedi:

—Ey Rind! İndi ki, şahlara xidmətdə tənbel, sultanlara yaxın olmağın ləzzətindən qafilənsən, onda əkinçilik kimyasından faydalanan ki, əkinçilik səvab mənzilinin yoludur. Kim tarlaya bir toxum salsın, o, hər iki dünya evini abad eləmiş olar.

QITƏ

Get əkinçiliklə məşğul ol ki, onun mənfəəti
ümumidir,
Həm sənin üçün kifayətdir, həm bütün
heyvanlar və quşlar üçün.
O işdə ki, onun səmərəsindən
Həm özünə, həm özgəsinə mənfəət yetər,
qüsür göstərmə.

Rind dedi:

—Ey Zahid! Əkinçilik mənfəət ümidilə zərər görməkdir. Bu bir zəhmətdir ki, rahatlıq arzusu ilə çəkilir. Gərək həmişə toxum əkəsən, sonra müntəzir olasan ki, nə zaman hasil olacaq. Bu işə ömrün azalmasını tələb etmək, ölümün yetməsinə tələsmək



deməkdir. Bu mətləbin də həqiqəti mə'lumdur və ürfan əhli tərəfindən pislənmişdir.

Ş e ' r

Kim ki, əkin əkdi, ona qulluq elədi,
O, intizardadır, məhsulun arzusunu çəkməkdədir.
O adam ki, ömrünün tez keçməsinə istəyir,
O, ağılsız və qafildir.

Zahid dedi:

—Ey Rind! Əgər əkin işi sənə çətin gəlir və bu sənətdə işləməyi səmərəsiz sayırsan, onda ticarəti intixab et, arzu gülünü o gülşəndən də, çünki həm güzəran, həm də xalqın ehtiyacını rəf etmək yoludur.

QITƏ

Xalqın ehtiyacı öldürücü bir xəstəlikdir,
O naxoşluq Allahın mərhəməti ilə sağalar.
Allahın feyzi guya tacirin sə'yidir,
Xalqın ehtiyaclarını o rəf edər.

Rind dedi:

—Ey Zahid! Ticarət mənfəət etmək üçün bir sövdədir və mənfəət əldə etmək üçün xalqı möhtac etməkdir. Əvvəl bir malı gərək alasan, sonra qiymətin bahalaşmasına müntəzir olasan. Bu da ne'mət əldə etmək üçün xalqın ne'mətlərə olan ehtiyacının çoxalmasını arzu etməkdən ibarətdir. Yə'ni özünün mənfəətini xalqın ziyanında axtarmalısan. Bu mürrüvətdən uzaqdır və mə'rifət əhlinin yanında pis iş hesab olunur.

Ş e ' r

Alverçi öz məişəti üçün istəyir ki,
Malı həmişə ucuz alsın, baha satsın.

Onun məqsədi həmişə öz mənfəəti üçün
xalqı aldatmaq olduğundan,
Çox zəhmət çəkir və az rahatlıq görür.

Zahid dedi:

—Ey Rind! Madam ki, ticarət yolu ilə getmək və bu sərmayədən faydalanmaq istəmirsən, onda fərasət şamını yandır, bazar əhlinin sənətlərindən birini öyrən ki, sənət minnətsiz ruziyə və yaxşı yaşamağa səbəb olur. Peşəkara bu feyz bəsdir ki, öz kasıbçılığı ilə keçinir, həm də özgülər onun işindən faydalanırlar.

Ş e ' r

Ey peşəkar, halal ruzi üçün
Xalqın minnətini çəkməkdən azadsan,
Özünə zəhmət verib çörək yeyirsən.
Aferin! İlanı öldürüb xəzinə əldə
edirsən.

Rind dedi:

—Ey Zahid! Sənətkarlıq müəyyən olunmuş ruzi yolunda əzab çəkməkdir, qəflətdə nəfsə ibadət etməkdir. Yə'ni dolanmaq vəsaitini ələ götürmək fikrində olub, kəmal kəsb etməyə imkan tapmamaq və ruzi tələbini nəfsin kəmalı hesab etmək deməkdir. Onu bil ki, sənətkar gündüz gecəyə qədər güzəran üçün əziyyət çəkir və gecə gündüzə qədər çəkdiyi zəhmətin yorğunluğu ilə yatır. Bir nəzənin ömür ki, yalnız yemək və yatmaqda sərf olacaq, lüzumsuzdur və belə alçaq mərtəbəyə qənaət etmək cəhalətdir.

Ş e ' r

Peşə öyrənmək üçün həyat sərf edən adam
Rahatlığı ancaq yuxuda görür.

Belə adam ömründən necə istifadə edə bilər ki,
Daima yaşamaq üçün əzab çəkmək və əzab
çəkmək üçün yaşamaq istəyir?

Zahid dedi:

—Ey Rind! Belə ki, sən mənimlə müxalifətə başlamısan və cürbəcür bəhanələr gətirirsən, qorxuram ki, elm və sənətdən bir bəhrə aparmayasan, mərifət ağacından bir meyvə yeməyəsən və sənin himmət atın iqbal çəmənliyində ədəb kəsbində yoldaşlarından geri qalsın, cəhalət şəhi mərifət zövqünün hərərətini sənin qəlbinin manqalında söndürsün; cəhalət eybini hünər sayasan, bilməməyi yaxşı biləsən.

QITƏ

Əgər adam öz nadanlığını e'tiraf etsə, eyb deyil,
Çünki hər alim ibtidada cahil olmuşdur.
Özünün cahilliyini e'tiraf etmək də bir növ
elmdir.

İnsanın eybi odur ki, cəhalətindən bixəbər qalsın,
Naqis insanlara kamil demək düz olmasa da,
Naqis öz nöqsanını başa düşsə, bir növ kamildir.

Rind dedi:

—Ey Zahid! Əgər elm və sənət öyrənməkdən məqsəd yaradıcıya mərifət yetirməkdirsə, yaradıcıya mərifət yetirmək bu cüzviyyətin töhmətindən uzaqdır.

Ş e ' r

Allahı tanımaq alimlik və aqilliyin xaricindədir.
Allahın sözündə və işində elm və əql kor və kəndir.
Hansı aqil işin axırına layiqincə çatdı?
Hansı alim işin sonundan xəbərdardır?



Elm bəhsinin nəticəsi ürək ağrısıdır, onu etmə!
Elmin qeydinə qalmağın faydası başağrısıdır,
qeydinə qalma!

Əgər sən bu dediyin sözlərdə mənim zahiri rütbəmin artmasını istəyirsən, həqiqətdə dünyada kim nadan və elmsizdirsə, onun da ne'məti artıqdır. Çünki alim dolanmaqda öz tədbirinə arxalanır. Lakin cahil öz işini Allahın kərəminə bağlayır. Madam ki, Allahın kərəmi xalqın tədbirindən tə'sirlidir, onda xalqın özü üçün çörək tapmağa minnət çəkməsi lazım deyil.

QIṚƏ

Bir aqil bir cahilə dedi ki: niyə
Sən mənim kimi deyilsən, qüسسəsizsən,
Mən bu qədər əqllə yoxsul və fəqirəm,
Sən isə o cəhalətinlə həmişə şadsan?
Cahil dedi ki: məgər bilmirsən ki,
Mən möhtərəməm, sən gözdən düşmüş.
Mən Allahın lütfünə təvəkkül eləyirəm,
Sən isə öz tədbirinə güvənirsən.

Zahid dedi:

—Ey Rind! Ne'mətin çoxluğu Allahın inayətinə dəlalət eləyir və zindəganlığın çətinliyi təhqir əlamətidir. Ola bilməz ki, Allah cahili inayət silsiləsinə alıb bilicini gözdən salsın, ta elmsiz cəhaləti özünə qəbul edib o vəziyyətdə də qalsın. Bilici isə elmi məhrumiyyət aləti hesab etsin və ondan bəhrələnsin.

QIṚƏ

Cahilin varlı, alimin yoxsul olmağı ya Allahdan deyil,
Ya da yoxsulluq və fəna rütbəsi ne'mətdən yüksəkdir.



Belə olmasa, elmi necə yüngül saymaq olar?
Necə demək olar ki, ne'mət cahillərə layiqdir?

Rind dedi:

—Ey Zahid! Cahilin ne'məti və alimin sıxıntısı qəzəb və mehribanlıqdan deyil, bəlkə onda Allah hikmətinin sirləri var; hərçənd ki, məmləkətin işləri cahilin əlindədir, alimin tədbirlə öz güzəranını əldə etməsi ondan daha asandır. Əgər dünya işlərinin əsasları aqillərin əlində olsa, onda cahil adamlar istehqaqın olmaması üzündən çətinliklə onu qəbul edər. Bu hikmət Allah mərhəmətinin ümumiliyinə dəlildir və bu da alimlərin təsəllisinə səbəbdir ki, Allahın ne'mətindən hamı istifadə edir; hər kəs onun salmış olduğu süfrədən öz ruzisini yeyir.

QIṚƏ

Dünya dövlətinin daima nadanlara çatması
Ölkənin nizam və intizamı üçün bir hikmətdir.
Alim öz əqli ilə cahilə yaxınlaşa bilər,
Amma cahilin alimə yaxınlaşması zəhmətlidir.

Zahid dedi:

—Ey Rind! Hərçənd ömrümü tamam sənin üçün sərf etdim, zəhmət çəkib səni böyütdüm. Belə olmaya ki, mənim zəhmətim məzəmmətə səbəb ola, sənin cəhalətin üzündən mənim ümidlərim puça çıxa, öyrənməmək pərdən sənə nəsəbinin üstünü örtə, sənə cahilliyindən xəbərdar olanlar məni təqsirləndirələr.

Ş e ' r

Vay o bəndənin halına ki, adının
baqi qalması üçün
Bir ömür zəhmət çəkə, evlad böyüdə,

Evladına gözəl tərbiyə əsər etməyə,
Atasının adını batıra, abrını apara!

Rind dedi:

—Ey Zahid! Deyirsən ki, evladın cahil qalması ataya eyibdir. Tamam səhvdir və rəva görülməyən fikirdir. Onu bil ki, Allahın hikməti insanların bərabər olmasına icazə vermir və hər kəsin rütbəsində bir fərq qoyubdur. Evladın pis olması atanın yaxşı ad çıxarmasının mənşəyidir. Odur ki, mənim hünərsizliyim sənin adının yaxşı xatırlanması üçün kəmalı-hünərdir.

Ş e ' r

Bir alimin evladı özündən bilikli olsa,
Deyərlər ki, atasının elmi bu qədər deyildi.
Bu qədər zəhmət çəkib tə'limdən sonra ataya
Öz cəhəletini isbat etməkdən başqa oğulun
elmindən nə fayda hasil olar?

Zahid dedi:

—Ey Rind! Əgər elm təhsil etməkdə idrakının nöqsanlı olması manedirsə, itaəti təqlid etməyə nə var? Onda nə üçün mənim arxamca gəlmirsən? Mən ibadətini, əziyyət evinin tərki-dünyasıyam. Nə üçün məni rəhbər tutaraq mənim yolumla getmirsən? Mən riyazətin əsas yolunun yolçusuyam. Əgər elm öyrənməkdə süstlüyün zahiri səadət qapılarını sənin üzünə bağlayırsa, gözəl əməlin nöqsanını tamamlaşdır. Özünü mühəqqiqlərə (təhqiq edənlərə) çatdırma bilməsən də, Allahın köməyi ilə heç olmazsa, təqlid edənlərdən də geri qalmazsan.



Ş e ' r

Ey bu müxtəsər dairədə, (dünyada)
Hünər və elm öyrənməyi istəməyən!
Madam ki, asanlıqla yaşayırsan,
Şükr eləməkdə bir xoruzdan əskik olma!
Bax ki, o necə vaxtı bilir,
Təşəkkür etmək üçün saati başa düşür!
Onun dəninini və suyunu Allah verdiyi üçün
Üzünü göyə tutub başını yerə qoyur.

Rind dedi:

—Ey Zahid! Mən sənin ardınca getməkdən utanmıram. Səni təqlid etməkdən yaxşı iş yoxdur. Amma sənin evində riyazət çəkmək vasitələrindən başqa bir şey yoxdur. Məndə isə riyazət çəkmək üçün əsla qüdrət yoxdur. Aləm xoşhallıq mətəi ilə doludur, sənin evin onlardan xalidir.

Ş e ' r

Dünya, şadlıq mətəi ilə abaddır,
Şənlik və səlamətlik şəm'indən işıqlanmışdır,
Sənin qüssəli evini belə ki, mən görürəm
Dünya mülkündən yüz fərsəng uzaqdır.

Bunu da bil ki, insanın riyazət çəkməkdən xoşlanmaması təəccüblü deyildir. Xüsusən uşağın təbiəti ki, çətin işə və zəhmətə dözümlü yoxdur.

Bəşər təbiətən şadlığa, şənliyə maildir,
İnsanın riyazətdən xoşlanmaması təəccüb deyildir.
Xüsusən uşaq ki, təbiəti incə olduğu üçün
Onun əziyyət çəkməyə təqəti yoxdur.

Zahid dedi:



—Ey Rind! Dünya rahatlıqlarının vəsaiti yol tələsidir. Alimlər ona nifrət edirlər. Yaxşı olar ki, arif dünya tələsindən əlini çəksin və tərəddüd vadisindən bir guşəyə çəkilsin; çünki Allah şənlik və qüssəni dünya əhlinin qarşısına qoyub və buyurub ki, hamı hər ikisindən bəhrələnsin və heç kəs hər ikisini görməkdən məhrum olmasın. Hər kim dünyada bir şeyə əlaqə bağlasa, axirətdə ona verilməyəcək.

Pəs aqil adam gərək dünyada qüssəli olsun ki, axirətdə qəm çəkməsin və dünyada şadlığı buraxsın ki, axirətdə onu əldə etsin.

Ş e ' r

Dünya və axirət bir-birinin ziddidir,
Hər nə burda varsa, orda yoxdur.
O adamların ki, dünyada rahatlığı
yoxdur,
Axirəti rahatlıqla keçirə biləcəklər.

Rind dedi:

—Ey Zahid! Allahın hikməti pis şeyin icad olmasına əsla icazə verməz, varlıq yolunun qarıbları qarşısında tələ qurmaz, hər nə xəlq eləyibsə, əlbəttə ki, yaxşıdır. Nə qayda qoyubsa, o da çox yaxşıdır. Kim pis və yaxşı iş görürsə, öz təbiətindən aşıldır.

Ş e ' r

Hər nə ki, yoxdan var olmuşdur,
Allahın qüdrətinin məzhəri və sənətinin əsəridir.
Kim desə ki, dünyanın yaradılışı pisdür,
O, demək istəyir ki, bundan yaxşısını yaratmaq
lazımdır, bu da ki, məhz xətdir.



Zahid dedi:

—Ey Rind! Əgər dünya işlərinin binası pis olmasaydı, həqq yolu yolçularının nəzərində məkrüh görünməzdi. Dünyanın oyunlarını görmək ayıq adamların işidir, sən hələ yuxudasən. Dünyanın eyiblərini başa düşmək qocaların işidir, sən hələ cavansən. Səbr elə ki, dünya hadisələrinin günəşi sənə üzərinə düşsün, sən də dünyanın yaxşı-pisindən baş çıxarasən.

Ş e ' r

Həqq əhli bəla və qüssə tələsinə düşübdür,
Dünya bəla və qüssələrin mənzilidir.
Bu xarab dünyanın zülm və vəfasızlığını
Şərh etməyə ehtiyac yoxdur, çünki bu, aləmdə
məşhurdur.

Rind dedi:

—Ey Zahid! Həqiqət əhlinin dünyanı pis qələmə vermələri onun yaxşılığına işarədir. Onu məzəmmət edənlər dünyanın sevimli olmasını söyləmək istəyirlər. Hər kəs ki, dünya ləzzətlərini anladı itaət yolundan üz çevirdi və dünya işləri ilə məşğul olub başqa bir yerə çata bilmədi, vücudun qayəsini ondan başqa bir şeydə görmədi. Kamil insanlar ki, dünyadan məhəbbətlərini kəsiblər və əqlərini nəfslərinə üstün tutublar, onun pisliyinə görə deyil. Bil ki, dünya kamil yaradıcı asarının (əsərlərinin) məzhəridir. Dünya ariflər üçün rəhbər, cahillər üçün yol kəsən bir səddir. Xoş o adamın halına ki, dünyanı əldə edə, ona bağlanmaya, dünyanı çətin əldə edib, asan buraxa.



Ş e ' r

Dünya o adam üçün pisdir ki,
Ona əlaqə bağlaya və həmişəlik olmasını istəyə.
O kəsə xoşdur ki, dünyanın varlığını yox kimi,
Yoxluğunu isə var kimi bilə.

Zahid dedi:

—Ey Rind! Dünya rahatlığının vəsaitini əldə etməyi toplamaq deyil, dağıtmaq bil! Mal toplamağı rahatlıq bilmə ki, o özü narahatlıqdır. Hər kəs öz müşkül işini qurtarmağı asudəçilik hesab etsə, həmişə zəhmətə düşər olar. Çünki nə'mətlər çoxdur və onların hamısını əldə etmək də çətindir. Xoş o adamın halına ki, xatircəmliyi mal toplamaqda axtarmasın, mahal bir arzu ilə pərişan söz danışmasın.

Ş e ' r

Tamahkar adamlar dünya malını axtarırlar,
Onlar elə ümid edirlər ki, bu toplamaqda rahatlıq vardır.

Bundan xəbərsizdirlər ki, həmişə
Mövcud olmayan rahatlıq arzusu özü bir zəhmətdir.

Rind dedi:

—Ey Zahid! Hər kəs yüksək idrakın və arifpəsənd təbiətin köməyi ilə dünya məhəbbətini rahatlıq hesab etsə, mümkün deyil ki, o adam dünyanı əziyyət və zəhmətlər yeri bilsin.

Ş e ' r

Cahillər möhnəti yoxsulluqda, rahatlığı varda
bilirlər,

Odur ki, özlərini gah rahatlıqda, gah da zəhmətdə
sayırlar.



Rahatlığı yoxsulluqda bilən dörd əhli isə,
Büsbütün rahatlıqdadır, əziyyətin adını da bilmir.

Zahid dedi:

—Ey Rind! Sən ki, yoxsulluğun dərəcə və rütbəsinə bilirsən, nə üçün himmət atını varlıq zindanından azad etmirsən? Əgər qafillər yoxsulluğu pisləsələr, üzürlüdürlər. Amma sən ki, yoxsulluğun ləzzətini bilirsən, səndən uzaq görünür ki, öz nəfsini tərbiyə edib, ona əziyyət verməyə çalışasan və ne'mət qədəhindən qəflət şorabı içməyəsən:

Ş e ' r

Allah ki, bir gün səni yoxdan var elədi,
Bundan məqsədi sənin riyazət və ibadətin idi.
İndi sən asudəlik xəyalındasan,
Ayıq ol ki, onun göstərdiyi yolun əksinə
getməyəsən.

Rind dedi:

—Ey Zahid! Allah kamil, tədbirli və adil bir bilicidir. Hər iş üçün bir yer tə'yin edib və hər yer üçün də bir iş buyurubdur. Cavanların qocaların işini görmələri qanuna ziddir. Qocaların cavanların xasiyyətində olmaları yaxşı deyildir. Riyazəti təbiətən həddi-büluga çatmışlara buyurublar və ibadət zəhmətini çəkmək qapılarını onlara açıblar, bizə yox. Çünki biz surət bostanının yenidən göyörmüş səbzələriyə və heyrət çölündə hələ avara gəzən adamlarıq. Allah hökmünün əksinə danışma və riyazət yolunu məndən soruşma.

Ş e ' r

İndi ki, məndə zahiri kəmal yoxdur,
Mənim zöhd yolu ilə getməyim yaxşı deyil.



Ağıldan dəm vuran mən deyiləm sənsən,
Cəfaya dözmək də sənin vəzifəndir, mənim yox.

Zahid dedi:

—Ey Rind! İnsan istər-istəməz zəhmətin zəhərini
dadmalı və riyazət yükünü çəkməlidir. Belə isə,
yaxşısı budur ki, bu gün qüسسə çəkməyi intixab edib
axırı olmayan şadlığı başlayasan. Dünya əziyyətlə-
rinə elə adət edəsən ki, əgər qəflətən bir rahatlığa
çatsan da, ona nifrət bəsləyəsən.

Ş e ' r

Özünü zülmə elə öyrət ki,
Əgər birisi sənə lütf eyləsə, zülm biləsən.
Hər kim qüسسədən fərəh, əziyyətdən rahatlıq
duymursa,
Onun rahatlığı əziyyətlə və şadlığı qüسسəyə çevrilər.

Rind dedi:

—Ey Zahid! Hər kəs dünya ləzzətini görməsə,
ondan əl çəkməyi asandır. Məhrumiyyətin adını
himmət qoyub, sərvəti olmadığından yoxsulluğu
bəyənmək hünər deyil. Hünər dünyanı əldə edib,
sonra tərək etməkdir, tənbellikdən onu axtarmamaq
deyil.

Ş e ' r

Kimə ki, dünyanı ələ gətirmək çətindir,
Çarəsiz olaraq fəna və yoxsulluq yoluna üz çevirər.
Belə adamın tərifini hökm divanında nə cür
yazmaq olar?
Dünyanı onu tərək edib, yaxud o dünyanı tərək
edib?



Zahid dedi:

—Ey Rind! İndi ki, hər ikimiz Allah məxluqu-
yuq, birlikdə də möhnət və əziyyət tələsinə düşmüş-
sük, niyə gərək tək mən zəhmət çəkəm, sən isə
əylənəsən?

Ş e ' r

İki nəfər əgər qürbətdə bir yerdə yaşasa,
Gərək bir-birinə həvəslə kömək edələr.
Bu zülm olar ki, biri asudə otura,
Əziyyət o birinin öhdəsinə düşə.

Rind dedi:

—Ey Zahid! Cəhəletimi e'tiraf etməyim məni
bəladan qurtarıbdır. Əql iddiası isə səni bəlaya düşür
edibdir. Dünyanı e'tibarsız hesab etmək məni
fikirdən qurtarıbdır. Sən isə bu mə'nanın xilafına
olduğun üçün ürəyinə tərəddüd dağı vurulubdur.

Ş e ' r

Nə qədər ki, uşaq yetkinləşməyib,
Həmişə rahat və şən olacaqdır.
Elə ki, dünyada əqldən dəm vurdu,
Bir ləhzə də fikirdən asudə olmayacaqdır.

• • •

Dünyanın qüسسəsini çəkmək böyük bir bəladır,
Axirəti düşünmək çətin və dərddli bir əzabdır.
Bunların hər ikisi əqlin özünə güvənməsinin
nəticəsidir.

Dəli ilə uşaq ikisindən də azaddır.

Zahid dedi:



—Ey Rind! Tutaq ki, mən əql qeydi ilə gərək əzab çəkəm və sən cəhalətinə görə keyf edəsən. Bəs niyə mən gərək sənin eysü işrət vəsaitini düzəldəm? Sənin ehtiyacın olan şeylərin ödənilməsi niyə mənim üzərimə düşsün?

Ş e ' r

Ey oğul, əziz ömrüm sənin yolunda sərf oldu,
Ömrümün yarısı da səni tərbiyə etmək yolunda
tələf oldu.

Tamam vücudum sənə sərf olundu; səndən mənə
nə fayda?

Dür, sədəfə tərbiyə əvəzində nə verir?

Rind dedi:

—Ey Zahid! Mənə açıq zülm etmişən, indi onu lütf hesab edirsən. Məni təhqir etmişən, əvəzində mərhəmət umursan. Dünya bəla yeridir, müsibət və zəhmət məhəlidir. Mən sənin üzündən bu tələyə düşmüşəm. Lazımdır ki, onun mükafatını verəm?

Ş e ' r

Bir ata oğluna məhəbbətlə dedi:

—Sənin yoxdan vücuda gəlməyinin vasitəsi mənəm.

Oğlu dedi: — Dünyada qüssə və əziyyətdən başqa
şey yoxdur.

Çox da öyünmə ki, əziyyət və qüssəmə səbəb
olmusan!

Bil ki, ata oğlunun əziyyət dünyasına gəlməsi üçün bələdçidir və oğul da atanın axirət işləri yolunda çəkilmiş səddir.



Ş e ' r

Ey ata, sən məni dünyada qəm-qüssəyə əsir etdin,
Mən də sənin Allaha itaət etməyinə mane oldum.
Dünya mükafat evidir, razı ol, incimə,
Yaxşılıq istəyirsənsə yaxşılıq et, pislilik edibsənsə,
onda pislilik gözlə.

Zahid dedi:

—Ey Rind! Sənin sözlərindən belə mə'lum olur, hərəkətdən belə anlaşılır ki, zəhmətsiz mal toplamaq arzusundasın. Sən bu arzunu da Ənqa quşu kimidir (yə'ni adı vardır, özü yox.) Könlündən şadlıq keçir, əziyyət çəkməsən, bu təmənnə də kimya kimidir.

Ş e ' r

Dünya bir iş yeridir,
Hər kəs bir iş ilə məşğuldur.
Sən ki, ey tənbel, bir işin yoxdur,
Get ki, əlbəttə, bazar oğrususan.

Rind dedi:

—Ey Zahid! Tədbirsiz yaşamaq mən qafilə aid deyildir. Bu rahatlığın feyzi tamamilə heyvanlara da şamildir. Bütün vəhşi heyvanlar ruhi yeyirlər və öz tədarük və tədbirlərindən minnət çəkmirlər. İnsan ki, yaşamaq və məişət üçün sərgərdandır, əlbəttə, heyvandan da əskikdir.

Əgər deyirsən ki, işsizlərin məişət küçəsinə yolları düşə bilməz, Allaha təvəkkül et ki, təvəkkül pis iş deyildir.



Ş e ' r

Onlar ki, öz ruzilərini tədbirə bağlayırlar,
Bihudə bir iş görürlər.
Aya heyvanlar, quşlar dağ və səhralarda
Gündüz yeyəcəkləri üçün gecə nə tədbir
görürlər?

Zahid dedi:


—Ey Rind! Hərçənd sənin yaşamağın mənim
ruhumun şəm'ini işıqlandırır, amma səni yaşatmaq
odu canımı yandırır. Çünki nəsihət eşitmək iste'da-
dın var və mətləbi başa düşməyi də bacarırsan.
Amma nə mənim kimi riyazət çəkməyə qatlaşırsan,
nə də özgələr kimi dünya ne'mətlərindən dadmağı
bacarırsan.

Ş e ' r

Yoxsulluğa əgər razı olsan, ləbin yoxdur,
Ne'mətlərə meyl göstərsən, vəsilən yoxdur.
Sovmə zahidi olmaq istəsən, yoxsulluğa dözə
bilməzsən.
Xərəbatın rindi olmaq istəsən, xalis şərəbin yoxdur.

Rind dedi:

—Ey Zahid! Mübaliğən həddindən aşdı, münə-
qişəni ifrata çatdırdın. Nə vaxta qədər mən səndən
rahatlıq vəsaiti istəyəcəyəm, sən isə əziyyət və
zəhmət yolu göstərəcəksən? Mən keyf və eyşdən
danışırım, sən məşəqqət qapısını açırsan. Bəhanə
gətirmə. Ne'mət vəsilələrini hazırla ki, fürsət
qənimətdir, tə'xirə salmaq zərərdir.



Ş e ' r

Ayıq ol ki, nazənin ömür keçir,
Bax necə də qüssəli və kədərli keçir!
Ömrümdə eyş-işrət görməmişəm,
Yüz heyf bu ömrə ki, belə keçir!

Zahid dedi:

—Ey Rind! O cür ki, özün görmüsən və dəfələrlə
də məndən eşitməsən, mənim evimdə riyazət vasi-
tələrindən başqa bir şey yoxdur. Sən də ona rəğbət
etmirsən. Bundan sonra istədiklərini özgə bir yerdə
axtar və ürəyindəkiləri başqasına de.

Ş e ' r

Mənim evimin əşyasından xəbərdarsan,
Əgər bəlayə meylin var, buyur, bismillah!
Əgər rahatlıq istəyirsən, özgə qapını döy,
Rahatlıq və bəla üçün sənə yol göstərmişəm.

Rind dedi:

—Ey Zahid! İndi mənim zəhmət çəkmək növbətim
yetişənə və mən məişət zəhməti çəkənə qədər o ruzi
ki, sənin öhdənə düşübdür mənə yetir, hələlik sən
boynuna düşən güzəranımı müntəzəm çatdır. Mənə
lazım olan şeyləri hazırlamaq sənin öhdəndə olduqca
mənə güzəran fikri etmək lazım deyil.

Ş e ' r

Hər kəs bir muzdura əmək haqqı verə
Ki, onun üçün sə'ylə işləsin,
O kəs tədbirsiz adamdır ki, yanılıb
Axaqlar yolu tuta:



Muzdurun rahatlığını nəzərə alıb,
Öz işini özü görə.

Zahid dedi:

—Ey Rind! Mənə hansı əmək haqqını vermişən
ki, dolanmaq xərcini mənim boynuma salmışan?

Ş e ' r

O gündən ki, sən yoxluqdan
Varlıq dairəsinə qədəm qoymusan,
Məndən hər cürə yaxşılıq görmüsən.
Mən səndən zülm, əziyyətdən başqa
bir şey görməmişəm.

Rind: dedi:

—Ey Zahid! Sən dəfələrlə nəsihət yolu ilə dedin
və moizə gövhərini bu qayda ilə deşdin ki, dünya
hər bir şadlıq qarşısında min cürə qüssə verir, hər
bal müqabilində min zəhər qoyar. Bil ki, evlənmək
ləzzəti bir baldır və onun zəhəri evlənin əziyyətidir.
Təzə gəlin ilə ixtilat şadlıqdır, onun müqabilində
ev-eşik qayğısı bir qüssədir.

Ş e ' r

Ey nikahə, evlənməyə və əyal sahibi olmağa
könül verən,
Ehtiyat elə ki, ayağını möhnət tələsinə qoyursan.

Hər kim o balı dadsa, bu zəhəri də dadmalıdır,
başqa çarəsi yoxdur. O şadlığı görən bu qüssədən
uzaq deyil.

Sən mənim anamla evlənəndə mənim xərcimi
ödəməyi mülahizə etmədinsə, demək, uzaqgörən



adam deyilmişsən. Əgər bu mülahizəni etmişsə,
bəhanə gətirmək insaf deyil.

Ş e ' r

Bir kişi ki, qadınla yatmaqdan şaddır,
Elə kişi azad deyil, qiyamətə qədər əsirdir.
Həqiqətdə o təkcə arvad əsiri deyil,
O nə qədər sağdır evləndə qüssəsi çəkmək əsiridir.

Zahid dedi:

—Ey Rind! Evlənmək feyzi ki, dünyanın nizam
və intizamına səbəbdir, onu müsibət adlandırma.
Evlənməyin şərəfi ki, bəni-adəm nəslinin törəməsi
üçündür, onu insanın əziyyətinə səbəb bilmə. Onu
bil ki, gözəl qızla evlənmək və pak əxlaqlı qızlara
şəriət qanunu ilə yaxınlaşmaq iki dünyanın səadətini
qazanmaqdır, ürəyin və canın rahatlığıdır. Həm insan
nəslə onlardan törəyir, həm də onların qayğısına
qalmaqla ev-eşik sahibi olursan. Bu həm nəfsi pis
işdən himz edir, həm də iş görmək üçün insanın
qeyrətini hərəkətə gətirir.

Ş e ' r

Qadın nədir? Kişinin məişət fikrinin ustası,
Hər kimin arvadı yoxdur, dünya işində tənbəldir.
Evli olmayan kişi hünərsiz olar.
Hər kim evlidir, hər bir sənətdə kamildir.

Rind dedi:

—Ey Zahid! Qadınlara məhəbbət etməkdə yanlış
düşünmüşsən. Evlənməyə rəğbət etməkdə də səhv
etmişsən. Bil ki, arvada yaxınlaşmaq dərmansız bir
dərddir və o dərdi həkimlərə söyləmək həyasızlıqdır.



Əgər gözəl olsalar, onları saxlamaq bir bəladır. Əgər çirkin olsalar, onlarla yaşamaq dərddli bir əzabdır. Onlarla yaşamaq insanın səhhətini pozar. Onları boşamaq isə xalqın məzəmmətinə səbəb olar. Arvad sevən bir kişi düşmən bəsləyən bir səfehdir. Çünki arvad həmişə ərinin ölməsini və özünün sağ qalmasını istəyir.

Ş e ' r

Əgər arvad özünün ömrünün uzanmağına dua etsə,
Öz duasında ərinə nifrin etmiş olar.

Əgər arvadın ölümü üçün bir kişi kədərlənsə,
ona de ki, öl!

Çünki o, düşmənin ölümünə qəmgin olmuşdur.

Zahid dedi:

—Ey Rind! Atası ölən oğul atasızlıqdan ölmür,
habelə anası ölən oğul da o saat ölmür. Turalım ki,
mən də öldüm və səni hadisələr cəfası əlinə
tapşırıdım. Onda sən mənim acizliyimə rəhm elə və
öz məişətini özün tə'min et.

Ş e ' r

O kimsə ki, evladın ruzisini atanın
məhəbbətindən asılı edibdir,
O, evladın üzünə əmcəkdən ruzi qapısını açıbdır.
Əgər uşaq öz ata-anasından uzaq düşsə,
Əlbəttə, ki, Allah ata-anadan başqa ona bir vəsilə
düzəldəcəkdir.

Rind dedi:

—Ey Zahid! Səndən əhsan tələb etməkdən
məqsəd sənə əziyyət vermək deyil, bəlkə sənin



dərəcəni yüksəltməkdir. Çünki sən Allahın rızasını qazanmaq və dünyanın ləzzətini tərk etmək istəyir-sən. Bunun hər ikisi atanın öz evladlarına pərəstar olması ilə olar. İndi ki, sən bu dövləti özünə şərafət bilmirsən və mənim fikirlərimi küdurət hesab edirsən, gərək küdurət tozunu sənin səfa səhifəndən siləm və səndən uzaq gözəm ki, sən qəmdən qurtarasan, mən də minnətdən.

Ş e ' r

Əgər sənin köməyin əziyyətə səbəb olursa,
Bir dost səndən inciyib narazı qalırsa,
Onda tez onun dostluğunu tərk etməklə ona
kömək göstər.
Qoyma o sənin dostluğundan bizar olsun.

Zahid dedi:

—Ey Rind! Mənə qərribə hadisə üz verib və
qabağıma təəcüblü bir təhlükə çıxıb. Sənin xahişlə-
rinin çoxluğundan nə istəyini yerinə yetirə bilərəm,
nə də səni çox sevdiyimdən səndən ayrılı bilərəm.

Ş e ' r

Arzu qapısını sənin üzünə açmaq çətindir,
Naümid olub səfərə göndərmək də çətindir,
Heç kəs bundan çətin bir hadisə görməmişdir,
Səninlə olmaq da çətindir, olmamaq da.

Rind dedi:

—Ey Zahid! Bu ayrılıqda və səfər əzmində iki
mənfəət nəzərdə tuturam. Əvvəla, budur ki, sən
məndən əlaqəni kəssən, tamam vaxtını ibadətə sərf
edəcəksən. Bu sənin Allaha yaxınlaşmağına səbəb



olar. İkincisi də budur ki, mən də sənın məhəbbətinə arxalanmaram. Qürbət çətinliklərinin zəhərini dadaram. Mümkündür ki, təbiətimin hərın atı ədəb tə'liminə ram olub, tənbel könlüm elmləri öyrənmək üçün həvəsə gələ. Bu mənə dövlətə çatmaq sərmayəsi ola bilər.

Ş e ' r

Ta nəfs qürbət tələsinin əsiri olmasa,
Zəhmət və əziyyətdən inciməsə,
Onun güzəran üçün bir elm və sənət
Axtarmaması təəccüblü deyildir.

Zahid dedi:

—Ey Rind! Madam ki, getmək bayrağını qaldırmısan və səfər etməyi qərara almısan, ehtiyat elə ki, qürbətdə qarşına çox bəlalar çıxar. Kimsəsizlik vadisində saysız əziyyətlər üz verə bilər. Hər addımda bir lotu sadədil adamları ovlamaq üçün hiylə toru qurub, hər tərəfdə bir əyyar xəbərsizləri aldatmaq üçün yalan dəstgahı açıbdır. Məbadə səni hiylə ilə tələyə salalar və aldanıb məni bədnam edəsən!

Ş e ' r

İblis həmişə hiyləgərlər surətində
Hər yolun ağzında yüz tələ qurubdur,
Kim ehtiyat ilə qədəm atmısa,
Əlbəttə, hər qədəmdə tələyə düşəcəkdir.

Rind dedi:

—Ey Zahid! Mənə səfərin tədbirlərini öyrət və qürbətdə necə davranmalı olduğumu söylə. Göstər ki, hansı adamlardan uzaq olum, hansılardan ehtiyat



eləyim. Bildir ki, qürbət müsibətləri nədir? Kimlə həmsöhbət və yoldaş olmaq məsləhətdir?

Ş e ' r

Səfər görməmiş bir kəs ki, qürbətdə
Hər bir diyarın tamaşasına həvəs edər,
Əgər yolda bir səmimi yoldaşı olmasa,
Dünyagörmüşlərin nəsihətləri ona yoldaşlığa
kifayətdir.

Zahid dedi:

—Ey Rind! Bil ki, insana həyatında dörd xəter rast gələ bilər, dörd xəterli halət üz verə bilər. Əvvəl uşaqılıq dövrüdür. Uşaq gücsüzlüyü üzündən öz mənfəətini axtarmaqda və zərərini dəf etməkdə acizdir. Əqlsiz qadınlar onun haqqında çoxlu məsləhətə, zidd tədbirlərə əl atırlar və ləyaqətsiz mürəbbilər onun tərbiyəsi üçün nadürüst fikirlərlə üzünə cürbəcür zərər qapuları açırlar.

Ş e ' r

Ey qoca! Yeniyyətə uşaqdan qafil olma
Ki, o yazığın başının qəzası çox çətindir.
Demə ki, onun dəyərən əmədiyi süddür,
Cahil qadınların əlindən qan içir.

İkincisi gözəllik dövrüdür. Əxlaqsız və hiyləgər lotular, pis niyyət sahibləri düzə oxşayan yalanlarla ona hiylələr gələrlər. Dostluq adı ilə ona düşmənçilik edərlər.

Ş e ' r

Ayüzlü gözəllərin surətlərinin dövrəsində
bir xəter var
Ki, onları bəd nəzərdən iraq saxlasın.



Üçüncüsü cavanlıq qüruru zamanıdır. Dülrüba gözəllərə və aldadıcı işvələrə eşq yetirməklə hər hansı bir sərvəftarın cilvəsinə biqərar və qanıçən qəməsinə giriftar olar.

Ş e ' r

Ey könül!, səlamətlikdən ayrı düşüb,
Dülrüba gözəllərin eşqinə mübtəla oldun!
Səni mən gözdən qoruyum, yoxsa zülfədən,
Sənlə nə edim ki, yüz bəlaya düşdün?

(Dördüncüsü) qocalıq dövrüdür. (Bu zaman) qüvvələr zəifləyir, dünya əndişəsi qüvvətlənir. Cahillərin əlindən qoca nə kimi cəfalar çəkər və həsrət qədəhindən nə qədər zəhərlər içər!

Ş e ' r

İnsan cavanlıqda cahil, qocalıqda aqıl olur,
Qocalıq zəiflik fəslidir, cavanlıq güclülük vaxtıdır.
Zəiflik həmişə əqlə, qüvvət isə cahilliklə olduğuna
görə
Cavanlardan qocalara əziyyət yetməsi uzaq deyil.

Rind dedi:

—Ey Zahid! Hikmətdən, dediyin kimi, insanın üzünə dörd xətər qapısı açılmışdır. Bil ki, hər xətərdə bir ne'mət də qoyulmuşdur ki, bu ne'mətlər yaraya mərhəm və möhnətə əvəz ola bilər.

Uşaqlığın acizliyi dövründə hər iki dünyada asudəlik var. Gözəllik dövrünün bir cazibəsi vardır ki, insanı tay-tuşundan fərqləndirər. Cavanlıq qüruru vaxtında rahatlığa çatdıran məhəbbət nəş'əsi var.



• Qocalıq zəifliyində isə camaat arasında qocaya cəhəram var.

Ş e ' r

Əvvəldən axıra, bizim təbiətimizin dörd fəslində Allah hər əziyyətə müqabil bir ne'mət verir:
Acizliyə — asudəlik, gözəlliyə — cazibə,
Eşqə — məhəbbət zövqü, qocalığa — vüqar.

İndi de görüm, mən bu dörd xətərdən hansına çatmışam ki, onun ne'mətindən məhrum qalmayım?

Ş e ' r

Ey əhli-nəzər, öz vücudumdan qafiləm,
Öz varlığımın xəbərini heç yoxdur.
Mənə göstər ki, dünyada kiməm?
Mənim vücuduma nədən xeyir və nədən
şər gələr?

Zahid dedi:

—Ey Rind! Sən birinci xətərdən keçmişən, ikinci xətərə yetişmişən. Gözəllik rəqəmi üzünün səhifəsinə çəkilmişdir. Əgər bir kölgə sənə dalınca gəlsə, ondan uzaq olmağın lazımdır. Əgər aynadakı əksin sənə baxsa, gərək ondan acığın gəlsin. Tainki məclisdə meydan qızısqırdıran olmayasan. Rindlərin söhbətindən uzaqlaşasan ki, dostlarının sinəsi düşmənlərinin məzəmmətinə hədəf olmasın. Sənin roftarın da dost və qardaşlarını utandırmasın.

Ş e ' r

Gözəllik bir xəzinədir, ismət və iffət onun
hasarıdır,
Qeyrət o hasarın qarşısında oğrudan qorumaq
üçün qarovuldur.

Ədəb əhli odur ki, həmişə oğrunun qorxusundan
Hasarı qorumaq üçün qarovul saxlasın.

Rind dedi:

—Ey Zahid! Çətin bir məsələ dedin, müşkül bir
yol göstərdin. Gözəllik dövrü zəhn və fərasət
qapılarını insanın üzünə açır və gözəllik dövrünü nəfs
və istəyin möhkəmlənməsinə müqəddimədir. O
zaman hər kəmal sahibi adama rəğbət bəslər. O da
onlarda nə görsə, əxz eylər.

Aydındır ki, xoştəb adamlar, zövq əhli kamillər
cəmalə müştaq olurlar. Əgər göyçək üz lü cavanlar
və pəri görkəmli gözəllər cahillərin tə'nəsindən və
pis yola düşməkdən qorxaraq, xoştəb adamlara
yaxınlaşmasalar və kamil adamlar onlara tərbiyə
verməsələr, yəqindir ki, o gözəllik dövrü keçdikdən
sonra nə bunların kəmal əxz etməyə istə'dadları
olar, nə də onların qılı qal həvəsləri. Bununla da
mə'rifət gözəlinin üzü təqlid pərdəsilə örtülər və heç
kim heç kəsə elm və ədəbdən fayda yetirə bilməz.

Ş e ' r

Nə qədər ki, gözəlliyinə görə məqbulsan,
Kəmal sahiblərindən yaxşı xasiyyətlər öyrən,
Gözəlliyin gün-gündən azaldıqca
Elə tədbir elə ki, kəmalın artsın.

Zahid dedi:

—Ey Rind! Buna görədir ki, ürfan mərtəbəsinə
mindən bir adam çatır. Mə'rifət sahibləri nadir
tapılır. Əgər dünyada bədnəzər, əxlaqsız adamlar
bu tələni sevgililərin yolunda qurmasaydılar, bixəbər
cahillər pak aşiqlərə bu töhməti vurmasaydılar,

doğrudan da təmiz aşiqlərlə yoldaşlıq, niyaz sahibi
ariflərlə yaxınlıq oğulları ataların ehtiyacından
qurtarar və hamını onlar müriyyətlərinə görə,
özlərinə ata hesab edərdilər.

Ş e ' r

O ayrılıq ki, mə'suq ilə aşiq arasındadır,
Fasiqlərin pis əməllərinin qorxusundandır.
Yoxsa hüsn eşqdən ayrılmaz,
İki müvafiqin arasında ayrılıq layiq deyil.

Rind dedi:

—Ey Zahid! Bil ki, gözəllik pakdır və natəmiz
adamların sataşmasından uzaqdır. Gözəllik bir ay-
nadır ki, hamını göstərir, həm düz, həm də əyri
adamlar öz simalarını onda görürlər.

Kim öz gözəlliyini saxlamağı bacarmasa, belə şərt
var ki, onun gözəlliyi davam etməz. Pak gözəllik
pak da eşq istəyir. Hər cins öz həmcinsinə meyli
edər.

Ş e ' r

Əgər paksan, ey hərif, zatı xəbis
Və nadürüst adamların ixtilatından qorxun
yoxdur.

Natəmiz həriflər də adam tanıyırdılar,
Səni pak gördükdə pis gözlə baxmazlar.

Zahid dedi:

—Ey Rind! Madam ki, sənin idrak qüvvən pak
ilə napak arasında fərq qoyur, yaxşı ilə pisi
bir-birindən ayırır, qorunmağı sənin fərasətinin
öhdəsinə qoyuram, sənə səfərə getmək icazəsi
verirəm.



Ş e ' r

Kim ki, pis və yaxşıdan xəbərdar
ola,
Lazımınca işə vaqif ola,
Əgər qürbətdə dostu və qəmxarı
Olmasa da, nə qüssəsi var?

Rind dedi:

—Ey Zahid! Hərçənd müəyyən yol tutmağa və hərəkət etməyə təqətin yoxdur, mən hələ sənət əsərlərinə bələd deyiləm və dünyanı tamaşa etməmişəm, bir neçə qədəm şəhəri görmək üçün mənimlə gəl, dünya tamaşasında bir az mənə yoldaşlıq et ki, nə görsəm, onun keyfiyyətini səndən öyrənirəm.

Ş e ' r

Xoşbəxt o adamdır ki, səfər etdiyi zaman
Gecə-gündüz arif bir müsahibi ola.
Hər nə ki, sənət əsəri görsə,
Onların həqiqətini müfəssəl surətdə soruşa.

Zahid Rindin xahişini qəbul etdi, bir neçə qədəm onunla yoldaşlıq etməyi məsləhət gördü. Hər ikisi evdən çıxdılar, küçə-bazara düşdülər. Rində çətin görünəni Zahiddən soruşurdu. Birdən böyük bir imarətə çatdılar. Bura böyüklərin yığınaq yeri idi. Padşahların rütbəsindən yüksək və günahsız insanların ürəyindən təmiz bir yer idi. Sevimli məhbubə kimi bəzənmişdi. Onu sevənlərin fəryadı göyə yüksəlmişdi. Minarələrinin qəddi hədsiz işvələrlə müəzzini fəryada gətirmişdi. Tağlarının gözü xoşzövq abidlərin qərarını əlindən almışdı. Mehrabın qaş



imamı nigaran qoymuşdu, minbərin hörükləri xətibin ayağını zəncirləmişdi.

Rind dedi:

—Ey Zahid! Bura haradır və bu şərəfli yerin adı nədir?

Zahid dedi:

—Ey Rind! Bu Allahın evidir və səfalı sufilərin mə'bədidir. İblisin bu evə yolu düşə bilməz və bu evin sakinlərinə İblisdən xətər yoxdur.

Ş e ' r

Məscid İblisin fitnə və şərlərindən
Axşam-səhər xalqın əmin-amanlıq hasarıdır.
İblisdən və onun şərindən o adam asudədir ki,
Onun yeri gecə-gündüz belə bir hasardadır.

Rind dedi:

—Ey Zahid! Bura ki, Allahın evidir, sidqü səfa yeridir, bura o atanın yeridir ki, oğlundan xəbəri yoxdur və o oğulun mənzilidir ki, atasından qorxusu yoxdur. Sən ki, hələ mənim xətirimi istəyirsən, bu evdə yurd salmağın çətinidir. Mən ki, hələ sənə bağlıyam, bu evdə mənzil tutmaqdan uzağam. Bir adam ki, ev sahibini yaxşı tanımır, onun evinə necə girə bilər?

Ş e ' r

Bu ev vəhdət, sidq və səfa evidir:
Əlaqələrdən uzaq, Allaha yaxınlıq məkanıdır.
Bizim hələ ki, fikrimiz dünya ilə məşğuldur,
Bu evin arzusunda olmağa hələ ləyaqətimiz yoxdur.

Zahid dedi:



—Ey Rind! Fəsad əhli ilə oturub-durmaqdan və allahsızlara yaxınlaşmaqdan qabaq bu evə gəl, bu tayfanın söhbətlərinə rəğbət et. Bəlkə bu tayfanın rəhbərlik işığı səni cəhalət qaranlığından qurtarsın və bu cəmiyyəti təqlid etmək səni məqsəd mənzilinə yetirsin.

Ş e ' r

Bir məclis ki, onda Allah feyzi saqidir,
Daima nəğməsi zikr, şərabı müştəqlıqdır,
Mümkündürsə, gir (bu evə) və bir qədəh
iç ki,
Belə bir qədəhin nəş'əsi həmişəlikdir.

Rind dedi:

—Ey Zahid! Bura kamillərin yeridir. Kamal öyrənmək məktəbi deyil. Bu, vəslə çatmışların mənzilidir, vüsəl yolu deyil. Əgər burada oturanlar nicat tapmışlarsa, onda eyibdir ki, mənim küdürət tozum onların səfa səhifəsinə qonsun. Əgər (dünyaya) ürək bağlayanlarsa, heyfdir ki, mənim günahsız nəfəsim onların ixtilatı tə'sirindən günahkar olsun.

Ş e ' r

Əgər bu məclisin əhli fəzl və kəmal əhlidirsə,
Niyə bu cəhalətlə ora gedib utanaq?
Əgər hiyləgər, xudpəsənd və şərir adamlarsa,
Nə üçün gedib onların işinə şərik olaq?

Mənim məsləhətim budur ki, Allahın evindən gedim, özümə layiq və münasib bir mənzil axtarım. Məsciddə sovməə əhlinin yığıncağı var, adam çox olduğundan mənə yer yoxdur.



Elə ki, Rind (məscidə) girməyə razılıq vermədi, qoca onunla gəzməyə başladı. Tamaşa edib hər yerdən keçirdilər, söhbət edib hər tərəfi gəzirdilər. Birdən bir binaya yetişdilər ki, başı göylərə ucalmışdı. Zümzümə səsi oradan mələklərin ibadət-gahına yetişirdi. Behişt bağından rəng almış bir bağça, qılmanlardan xəbər verən bir məclis idi. Sərxoşların səsləri, təənnümləri sakitlik sevən beyni qədəh kimi dolandırır, şərab içənlərin "nuş olsun, nuş olsun" səsləri əql axtaran dimağı qəflət yuxusundan oyadırdı. Saqi lə'l kimi şərabı göstərirdi ki, əql cövhərinə satıram.

Mütrüb pərdə götürmüşdü ki; rıyanı rüsva etməyə çalışıram.

Xülasə, bura dünyadan əl çəkmiş və axirətdən əl üzmüşlərin yeri idi.

Rind dedi:

—Ey Zahid! Bu necə ürək açan yerdir! Eşitdiyim nə səsdir?

Ş e ' r

Bunlara baxmaq mənim huşumu başımdan
apardı,
Ürəyimdə başqa bir dünyaya yol açdı.
Burada hamının rahatlığı və zövqü var.
Elə bil ki, hamı Allahdan razıdır.

Zahid dedi:

—Ey Rind! Bura şeytan evidir, üsyankarlığın sərcəşməsidir. Bu evin sakinləri Allah rəhmətindən uzaqdırlar. Müxalifət etdiklərinə görə Allahın düşmənidirlər. Dünyada əqlərinin fəsadına görə məzəmmət olunurlar. Allahın hökmünə müxalifət etdiklərinə görə axirətdə də məhrumiyyətə düşər olacaqlar. Əgər Allahı tanıyırlar və bu işi görürlər,



Allahı tanımamaqdan pis nə var? Əgər Allahı tanıyırlar və qəsdən itaət etmirlər, onda qorxmaz üsyankarlardan da pisdirlər. Xoşbəxt o adamdır ki, onların yanına getməsin və bu pərişən dəstənin həmsöhbəti olmasın.

Ş e ' r

Bu tayfa Allahın rəhmətindən uzaqdır,
Allahın və xalqın feyzindən kənardadır.
Allahın göstərdiyi yolla getmir,
Ya gözlü həyasız, ya da kordur.

Rind dedi:

—Ey Zahid! Bu evə şeytan yeri dedin və bu evin sakinlərini günahkar saydın. Bəs nə hikmətdir ki, Allah öz qüdrəti ilə düşmənlərinin evini abad saxlayır? İlahi qüdrəti olduğu halda bu mürtədlərin cəmiyyətini dağıtmır? Onlara möhlət verir ki, istədikləri kimi rahatlıq etsinlər və həmişə itaət şişəsinə daş atsınlar, daima günah əməllərin hücumu ilə pəhrizkarlığın cəlalını pozsunlar.

Ş e ' r

Gördüm bir rind saqıdən şərab istəyir.
Dedim: Sənin bu işin Allahın hökmünə müxalifdir.
Dedi: — Biz hər işi Allahdan bilirik,
Bizim muradımıza çatmağımız onun icazəsi
deməkdir.

Zahid dedi:

—Ey Rind! Özünü gözlə, bu e'tiqadla yoldan çıxmıyasan və asilərin əfsanəsinə aldanmayıasan. Bil ki, bunların günahlarına Allahın səbri qəzəb dəlillərini möhkəmləndirmək üçündür. Allahın onları



cəzalandırmaqdan əl saxlaması əzaba layiq olmalarını isbat etmək üçündür. Gözəl iş Allahın əmrinə itaət etməkdir. Pis əməl xəta yola getməkdir. Sərxoşların ki, əqli yoxdur, pisi yaxşıdan ayıra bilmirlər.

Ş e ' r

Ey pak ürəkli, sən ki, zəmanə əhlindənsən,
Ya güzəran üçün, ya da axirət üçün çalış.
Şərab içib hər iki dünyadan qafil olmaq,
Aydındır ki, axırda nə nəticə verə bilər?

Rind dedi:

—Ey Zahid! Əgər bu tayfa ilə oturub-durmusan və onların şərabını içmisən, deməli, öz bəd əməlini e'tiraf edirsən və sözlərinin e'tibarı yoxdur. Əgər onlarla oturmamısan, təhqiq eləməmiş adamın sözlərindən doğruluq qoxusu gəlməz. Nə dəlillə öz sözlərinin doğru olduğunu sübuta yetirə bilərsən? Bu dediklərinin öhdəsindən necə gələrsən?

Ş e ' r

Əgər şərab içənsən və şərabı pisləyirsən,
Utanmalısən ki, öz işinin eybini söyləyirsən,
Əgər şərabı dadmamısan və ona pis deyirsən,
Eyəbdir ki, çiy söz danışırısan.

Zahid dedi:

—Ey Rind! Şərab içənlər barəsində Allahın hökmü kafi bir dəlildir və Allah əhlinin ondan ikrah etmələri sənə kafi cavabdır. Bir xəbisi ki, Allah haram edir, imtahana nə ehtiyac? Bir cəmiyyəti ki, öz dərgahından qovur, onlarla ixtilat və onlara yaxınlaşmaq layiq deyildir.



Ş e ' r

Hər halda bəşər böyük Allahın
Sadiq kəlamını rəhbər tutur.
Biz hara, təcrübə etmək hara?
Haq söz pisi və yaxşını fərqləndirir.

Rind dedi:

—Ey Zahid! Sən güman ilə Allah xalqına töhmət elmə, xəyal ilə insaf rıftəsini əldən vermə. Sən nə bilirsən ki, onların içdiyi şərab "şeytanın murdar əməlindən" bulanan* şərabdır? Bu şərab içənlər o adamlardır ki, onların sərxoşluğundan ülvə ağıl əksilir? Bəlkə bu şərabın hər damlası cəhənnəm odunu söndürməyə səbəbdir? Və bu tayfanın oxuduğu hər nəğmə ülvə aləmin Allaha etdikləri zikrdən ibarətdir?

Ş e ' r

Qədəh qaldıranların rümuş dəryasının dibi yoxdur,
Şərabın sirr pərdəsinə yol yoxdur.
Kim ayıqdırsa, şərabın nə olduğunu bilməz,
Sərxoş olduqda da öz halından xəbəri olmaz.

Zahid dedi:

—Ey Rind! Bu dediklərin Allah şövqü bəzmində şərab içənlərin rütbəsidir, faydasız xumarların yox. O, maarif aləminin mə'nasını anlayanların şivəsidir, dünya viranəsinin zahirpərəsti adamlarının işi deyil. Abi-həyatı zəhər adlandırma, haq sözə batil adı vermə ki, insanın nəfsi özüne təsəlli vermək üçün hər pisə yaxşı adı qoyar və hər xəta işi öz xeyrinə



çevirməklə nicat müjdəsi verər. Nə özüm bu məclisə gedərəm, nə də sənə öz ixtiyarımla icazə verərəm.

Mən hara, xərabət məhəlləsi hara?

Bu məsləhət məndən ötrü mübarək deyil. Əgər sən bunu arzulayırsansa.

"Bu sənənlə mənim aramda bir ayrılıqdır"*.

Rind dedi:

—Ey Zahid! Bu məsələdə haqq sənənin tərəfindədir. Çünki meyxanəyə rəğbət etmək sənənin adətinin əksinədir. Bu adətin əksinə iş görmək ən böyük müsibətdir. İndi ki, qeyd tozu sənənin e'tibar aynanı tutub və təqlid zənciri gedən ayağını bağlayıbdir, sənənlə bu camaat arasında tam bir əkslik vardır. Sən onlara nifrət etdiyən qədər onlar da səndən qaçirlar. Amma mən bu cəmiyyətin təbiətini imtahan məhəki ilə yoxlamayınca və onların üzündən şübhə pərdəsinə açmayınca, mahaldır ki, təqlid xətiri üçün onların söhbətindən uzaq olam və onların məclisindən kənar gəzəm. Bir saat bir guşədə otur, iztirabın əvəzinə səbr et, ta mən içəridəkilərin halını mülahizə edim, bir az sonra əhvalatı öyrənib oradan çıxım.

Ş e ' r

Ey pakgövhər, mən bir səfərə mail olmuşam,
(Bu) səfərdə əql sərmayəsi mənimlə yoldaşdır.
Ümidvaram ki, bu səfərdən zərər çəkməyəm,
Həm sərmayəni, həm də mənfəəti nəzərə alam.

Zahid Rindin iste'dadına e'timad etdiyindən həddi-bülüğa çatdığına görə günaha mürtəkib olmayacağını nəzərə alıb, onun meyxanəyə girməsinə icazə verdi.



Rind rindlər kimi meyxañəyə qədəm qoydu. Meyxañənin yuxarı başında bir qoca gördü. Qoca meyxañəni öz vücudu ilə zinətləndirmişdi. Hər kim hər nə istəyirdi ondan ala bilərdi. Bu qoca camın güzgüsündən bixəbər məstlərə gah kainatın əhvalından xəbər verir, gah mütrib nəğməsində dünyanın sirr pərdələrini açırdı. Gözəlləri gözəlliyin həmişəlik olmamasından xəbərdar edir və aşıqların məhəbbətini onların ürəyinə salırdı. Saqilərə dövrün tez keçməsindən xəbər verir və şadlıq qədəmlərini gəzdirməyi onlara tapşırırdı.

Ş e ' r

Batini aydın, ürəyi saf bir qoca.
Onun rə'yi hər müşkülü asan edirdi,
O, təhqiç xəzinəsinin açarını göstərən idi,
Sirlər gövhərinin xəzinəsini açan idi.
Onun böyük adı eşqin zinəti idi,
Əql ona bəndə olduğu üçün fəxr edirdi.
Onun nəzəri qədəhi mərəğub etmişdi,
Onun himməti, üzüm tənəyi kimi, hər kəsi
Torpaqdan götürüb, dürr və lə'l sahibi etmişdi.

Elə ki, Rindin gözü qocanın nurani üzünə düşdü, fəsih dil ilə salam verdi. Qoca məhəbbətlə salama cavab verdi və o təzə açılmış çiçəyi görəndə gül kimi açıldı və dedi:

—Ey cavan, nəzərimə qərib gəlirsən. Nə istəyirsən, haradan gəlirsən? Əgər yolunu azmısan, yol göstərməyə başlayım? Əgər bir başqa chtiyyənin var, buyur yerinə yetirim.



Ş e ' r

Ey uşaq, bizim əqidəmizdən xəbərdar deyilsən,
Güman edirəm, səhvən bura yolun düşüb.
Əgər yolu səhv edibsən, budur düz yol,
Əgər bizi istəyirsən, otur, bismillah!

Rind dedi:

—Ey qoca! Mən bir müşkül işə düşmüşəm və heyrdəyəm. Deyirlər meyxañə şeytanın şərərətləri ilə dolu bir yerdir. Şərab isə insanın itaət evinin bünövrəsini xarab edən bir cinsdir.¹ Allaha yaxınlaşmaq istəyən gərək bu evdən uzaqlaşsın. İtaət feyzi ilə xoşbəxt olan bu cinsə yaxınlaşmağa nifrət etməlidir. Çox təəccüb edirəm ki, sən bu əqlinlə belə məclisdə olmağa rəğbət göstərirsən. Belə zirəklik və kamilliklə bu cins ilə ünsiyyəti bəyənirsən?

Ş e ' r

Meyxañə fitnə, pozğunluq və şər məqamıdır,
Mey insanın əqlinin pozulmasına baidir.
Təəccüb edirəm ki, bu yaman fəsadlardan
Sənin kimi müdrək niyə xəbərsizdir?

Qoca dedi:

—Ey uşaq, o yerin sifətlərini mən də eşitmişəm, o cinsə (şərabə) baş vurub dərinliyə mən də çatmışam. Təriqət yolunu gedənlər o yeri fəsad evi adlandırır, həqiqət fənlərinin arifləri onu fəsad mayəsi hesab edirlər. Allaha şükür ki, mən oraya ayaq basmamışam, o cəmiyyətin tələsinə düşməmişəm. Hansı bədbəxtədir ki, o cinslə məşğul olub gözəl

¹ Cins — burada: cəvhər, maddə.



əqlini və lətif idrakını əldən versin? İki dünyanın ziyankarlıq dağımı özündən xəbərsizlik atəşi ilə öz ciyərinə bassın?

Ş e ' r

İnsan şərəfinin kəmalı əqlidir,
Əql Allahı tanımağın əsasıdır.
Heyfdir ki, bu ali binanın bünövrəsi
Şərab selindən xərəbəyə çevrilsin.

Rind dedi:

—Ey qoca! Bu yer ki, varındır, nə yerdür və camındakı bu cinsin adı nədir? Burada oturanları iki dünyadan asudə və bu cinsə mürtekib olanları sirləri anlamaqda bacarıqlı görürəm.

Ş e ' r

Şərab həmişə fitnə-fəsadın mənşəyidir,
Odur ki, şəriətdə hərəm olub,
Ey saqi,sənin qədəhin fitnələri aradan qaldırır,
Şərab deyil, bəs bu qədəhdəki nə cinsdir?

Qoca dedi:

—Ey uşaq! Mənim mənzilim şəfa evidir. Onda dərd əhlinin dərdlərinə dərman tapılır. Bil ki, ruhun bir qorxulu xəstəliyi var; o da şeytanın vəsvəsesidir. Vəsvəsinin də maddəsi cismani ləzzətlərin və heyvani şəhvətlərin möhkəmlənməsidir. Bu xəstəliyin əlaməti budur ki, insan bir an da dünya qəmindən asudə olmayıb, həmişə fikirdədir. Bə'ziləri cənnət ne'mətləri, huri-qılman arzusu ilə qərəzli ibadətə və yalandan itaətə məşğuldurlar. Bu, onları həqiqətdən və həqiqəti öyrənməkdən uzaq salır. Bə'ziləri isə cahü cəllarını və mal-əmlakını çoxaltmaq məqsədi



ilə yanlış tədbirlər və yalan fikirlərə düşürlər, əsl məqsəddən məhrum olurlar. Allaha şükür ki, bu xəstəlikləri müəyyənləşdirmək qapıları mənim üzümə açıqdır. O xəstəlikləri müalicə etmək mənim tədbir şərbətimdədir. O əhli-dərddən hansını xoşbəxtlik mənim yanıma gətirsə, onu sağaltmağı mənə tapşırırsa, xarab dünyanın əlaqələrindən pəhriz verməklə faydalı şərab şərbəti ilə onun beynini və vücudunu sağaldaram. Sonra sazın ruh oxşayan səsi və gözəllərin ruhpərvər sözlərindən ona yedirərəm, təki halı az bir müddətdə düzələ, iki dünyadan da əl götürər, dostdan, dostluqdan başqa bir şey axtarmaz, Allahın mülkündə Allah yolundan başqa bir yola getməz.

Ş e ' r

Axirət işlərinin fikri cana bir dərddir,
Dünyanın işləri ürəyə ağır bir yükdür.
Sərxoşluqda elə ki, əqldən (yaxanı) qurtarırsan,
Xoşbəxtsən ki, həm dünyadan, həm axirətdən
(canını) qurtarırsan.

Rind dedi:

—Ey qoca, dərddəliyə dərman müjdəsi verdin. Ürəyi yaralının yarasına məlhəm qoydun. Bunu bil ki, indiyə qədər asudəlikdən başqa bir işim yox idi və dünyanın bütün varlığını yoxluq güman edirdim. Bu neçə gündə e'tibar sahiblərinin nəsihəti və dünya əhlinin tə'nələri nəticəsində həm dünya dəğdöğəsin-dəyəm, həm axirət qorxusunda. Nə gündüzlər dünya fikrindən bir iş görə bilirəm, nə də gecələr axirət fikrindən asudəçiliyim vardır. Sən allah, bir çarə tap, mənə bu təhlükədən qurtar. Hər kimə dedim, xəstəliyimi anlamadı, layiqincə çarə etmədi.



Ş e ' r

Dünya fikri ürəyimdən rahatlığı almışdır,
Axirət qorxusu məni üzmüşdür.
Hər kəsdən bu işin çarəsini soruşdumsa,
Onu yüz dəfə özümdən biçərə gördüm.

Qoca dedi:

—Ey Rind, bil ki, insan təbiəti anlamaq
dərəcəsinə çatsa və insanın nəfsi dünya varlığı ilə
əlaqəyə girsə, o zaman əgər bu od söndürülməsə
və əksinə, daha da qüvvətlənsə, onu söndürmək
çətin olar, dünya və axirət səndən təngə gələr. İndi
sən gərək e'tibar axtaran zahidlərlə görüşməkdən
çəkinəsən, dünya sevən sərxoşlardan uzaqlaşasan.
Bir sevgiliyə tamaşa etməklə dünya işlərindən rahat
və bir qədəh şərəbin nəş'əsi ilə axirət qorxusundan
xəbərsiz olasan.

Ş e ' r


Əgər bu xərabə dünyaya meyl etməsən,
Axirət qüسسəsi ürəyinin tabü təvanını almasa,
Əzab və hesabdan təkəcə sən yox,
Dünya əzabdan, axirət hesabdan qurtarar.

Rind dedi:

—Ey qoca! Mehriban sözlər dedin. Rahatlıq
incilərini deşdin. İndi ki, mənə nicat və'di verdin,
intizarda qoyma.

Ş e ' r

Saqi, elə bir şey ver ki, məndən qüسسəni
aparsın,
Məni varlıqların qüسسə qeydindən qurtarsın.



Sinəmdə varlıqların nəqşləri dəyişsin,
Yalnız dəyişilməyən nə varsa, o qalsın.

Qoca onun təbiətində ürfan iste'dadını gördükdə
gülüzlü bir saqiyyə işarə elədi və söylədi ki:

—Dərdin dəf'i üçün ruh cilalandıran şərbəti ver
və qəmzə nəçtəri ilə onun kirpiklərindən qan al,
şövq dərmanından bir qədər onun şərbətinə qat, ona
ürəyə yatan nəğmə qidası ver ki, yavaş-yavaş
zahirdən e'tiqad əlaqəsi kəsilsin, mə'naya yaxınlaş-
sın və rabitə tellərini məcazdan qırıb həqiqətə
bağlasın.

Ş e ' r

Xoş onun halına ki, qüسسə aparan şərəbdən içir,
Bir ləhzə əql vəsvəsesindən ayrılır.

Allaha yaxınlaşmaq özgələrdən tam ayrılmaqdır,
Anla ki, ayrılıqda Allahın nəqşi vardır*.

Saqi piri-muğanın göstərişi ilə al şərəbdən bir
udum məhəbbət şərbəti ilə qarışdırıb nəzakətlə
Rində verdi. Rind onu alıb hərifanə dodaqlarına
yaxınlaşdırdı. Elə ki, şərəbin nəş'əsi utanmaq
pərdəsini aradan götürdü və eşq sultanı onun
vücudunda zahir oldu, Rindin gözüne
nurani bir aləm göründü. O, bir bağa tamaşa etməyə
başladı. O, bağda şənlik üçün nə qaranlığın
küdurətindən bir qorxu var idi, nə də hadisələrin
xəzanından o bağçaya bir zərər. Oğlan təzə açılmış
bir gül kimi açıldı və dedi:

Ş e ' r

Ey fələk, mənə çox kin bəslədin,
Üzümə məhrumiyyət qapıları açdın.



Gördün ki, muradsızlıq məni aciz etmir,
Axırda aciz oldun, məni muradıma
çatdırdın.

Xülasə, rindlərin söhbəti Rində o qədər yaxşı təsir etdi ki, Zahidin yanına getmək qapılarını bağladı. Zahid bildi ki, Rindin başına bir iş gəlib. Şeytan hiyləsi onun yolunda bir tələ qurub, atalıq hissi onu qeyrətə gətirdi, həyacanla meyخانəyə tərəf qaçdı və Rindi şərab içənlərin cərgəsində gördü.

Zahid dedi:

— Ey Rind! Axır şeytana aldandın, bizim abrimızı tökdün.

Ş e ' r

Əfsus ki, fələk məni səndən naümid etdi,
O işi ki, səndən görməmişdim, gördüm.
Qorxurdum ki, gedəsən, mənim yanıma
qayıtmayasan.
Ondan ki, qorxurdum, başıma gəldi.

Rind dedi:

— Ey Zahid! Sən məni fasiq şərab içənlərə qarışmağa qoymurdun, bura pak rindlərin məclisidir. Sən mənim xəbis çaxır içməyimə mane olurdun, bu canpərvər bir kimyadır. Bir saat otur və bu tayfanın rəftarını gör. Bəlkə düşündüyün işin tərsini görəsən və təsəvvür etdiyinin əksinə bir iş mülahizə buyurasan.

Ş e ' r

həqiqət qabıq içərisində olan məğzdür.
Dostu düşməndən fərqləndirmək çətinidir,



Çox adam var ki, yaxşı hesab edirsən,
əslində pisdir,
Çox iş var ki, pis sayırsan, əslində yaxşıdır.

Zahid dedi:

— Ey Rind! Bu oyunlar şeytanın hiyləsidir və nəfsani ləzzətlərin oyuncağıdır ki, pisi yaxşı təsəvvür etmişən və etdiyinə də e'tiqadın var. Əgər şeytan belə bir haram oyunu halal göstərməsə, aqillərin öhdəsindən gələ bilməz. Bil ki, hər kəs ki, pis iş görür, onu yaxşı bilir və pis işi yaxşı işdən fərqləndirə bilmir. İndi ki, sən meyخانəni ibadətqah fərz etmişən, bu elə onun şahididir, içkini nəş'ə, zövq mənbəyi təsəvvür etməyin də bu dediyimə dəlalət edir.

Ş e ' r

Şeytani - şərirə şərabdan yüz kömək yetişər,
Çünki şərab əql çöhrəsinin örtüsüdür.
Bədəmələ bütün pis işlər yaxşı görünür,
Əgər bilsə ki, pisdir, heç vaxt onu eləməz.

Rind dedi:

— Ey Zahid! Sən meyخانəni İblis evi bilir, şərabı fəsad aləti sanırsan. Bu düz deyil! Şeytanın tələsi hirs və qürurdur. Bu da meyخانədə oturanlardan uzaqdır. Şeytanın fəsad aləti ikiüzlülük və riyadır. Bunlar isə şərab içənlərin məsləkində xətdir. Əgər bu evi Allahdan xali hesab edirsən, onda Allahı hər yerdə hazır bilmirsən. Əgər Allahın burada olmağını e'tiraf edirsən, şeytanı kinayə ilə Allaha şərək hesab edib, dilinə gətirirsən.



Ş e' r

Şeytan Allahdan həmişə qaçar,
Hər yerdə ki, Allah var Şeytan yoxdur.
Allahı unutmasan, Şeytandan qorxma,
Şeytanla həmsöhbət olmaq onu (Allahı)
unutmaqdır.

Zahid dedi:


—Ey Rind ! Madam ki, Allah hər yerdə hazırdır
və hamının işinə nəzarət edir,bəs nə üçün ədəbə
riayət etmək bəhanəsi ilə abidlər ibadətəxanası olan
məscidə ayaq basmadın, amma meyxanə ki, qafillərin
yığıncığıdır, ora gəldin və fəsad sahibləri ilə
oturduğun? Orada nə eyib gördün? Burada gözəl nə
eşitdin? Əgər səni İblis aldatmayıbsa, niyə məscidi
qoyub meyxanəyə getdin?

Ş e' r

Bütün şərab sevonələr və qürur sərxoşları
Allahı tanımaqdan qafildirlər.
Əgər məscid əhli faydasızdırsa,
Meyxanədə oturanlardan nə fayda var?

Rind dedi:

— Ey Zahid! Fikir elədim, gördüm ki, məsciddə
oturanlar özlərinə məğrurdurlar, meyxanədə məskən
edənlər isə özlərindən xəbərsizdirlər.Məsciddə otu-
ran abidlərin ibadətə olan e'timadları onları məğrur
etmiş, meyxana qafilləri öz xətələrini e'tiraf etməklə
qəflət yuxusundan ayılmışlar. Orada haqq surətində
bir xəta gördüm. Burada əzab paltarında bir səvab
gördüm. E'tiraf edən günahkarların bağışlanmağa
ümidləri var. Məğrur abidlərdə üsyan qorxusu var.
Mən də üzümü qorxu mərhələsindən ümidə doğru



çevirdim. Özümü yoxluq zəncirinə bağlayıb varlıq
əlaqəsini üzdüüm.

QIT'Ə

Məscid əhli hamısı qalmaqal, mübahisə əhlidir,
Onların söhbətinə rəğbət göstərmək əqlə haramdır,
Meyxanə əhli hamısı özlərindən xəbərsizdir,
Mən o yeri xoşlayıram ki, orada heç kəs öz adını
dilə gətirmir.

Zahid dedi:

—Ey Rind! İnsanın işləri görək ya dünya əhvalı
ilə uyğun olsun, ya da axirət. Şərabın keyfiyyətində
həm (dünyanın) işini unutmaq var, həm də (axirəti)
ələ gətirməkdən mə'yusluq. Təəccüb edirəm ki, insan
öz şərafli əqli ilə heyvanlardan üstün olması ilə fəxr
etdiyi halda,nə üçün öz iftixar vasitəsini aradan
qaldırmağa çalışır? Elə bilirəm ki, Allah şərabı haram
etməsəydi, heç kəs ona rəğbət etməzdi. Yəqin ki,
şərab içmək nəfsin tələblərinə tabe olmaqdadır.
Bəlkə də Allahın hökmünə müxalif olmaq üçündür.

Ş e' r

Bir şey ki, Allah səni ondan çəkindirir,
Ona niyə bihudə yerə rəğbət edirsən?
O səni özünə müxalif gördükdə,
Əlbəttə, səndən razı qalmayacaqdır.

Rind dedi:

—Ey Zahid! Bilirəm ki, mey haramdır. Xüsusilə
o səbəbdən mənəim ona tam rəğbətəim vardır. Ona görə
ki, zalim nəfəsdır ki, mənəi bəla toruna salıb və öz
istəyinə görə Allaha itaət etməkdən məhrum edibdir.
Mən ondan intiqam almaqdan acizəm. Həm də günah
etdiyinə görə əzabı ona özüm verməirəm ki, Allah mənəim



hayfımı alsın, mənə zülm edəni əzaba giriftar
etməklə mənə rahatlıq versin.

Ş e ' r

Xalis şərab həvəsində olan nəfsdir ki,
Xeyr qapısı və səvab yolunu mənim üzümə
bağlayıbdır.

Mən də belə bir aşkar zülmün əvəzi olaraq
Onu xəta işə yönəltməklə əzab əhli edirəm.

Belə ümid edirəm ki, əgər itaət əhli Allahın
rəhmətinin güzgülüdürsə, günah edənlər də Allahın
bağışlamaq sifətinin məzhəridirlər. Yəqin ki, bağış-
lamaq günahla bağlıdır. Deməli, günah əhli bağış-
lamaq zəncirini hərəkətə gətirir.

Ş e ' r

Nə qədər ki, bəndə üsyandan və pis işlərdən
uzaqdır,

Bağışlamaq (sifəti) qeyb pərdəsində gizlənidir.
Bağışlanmaq insana günahdan hasil olar,
Kim ki, günah edir, o bağışlanır.

Buradan günahın faydası səvabdan artıq görünür.
Odur ki, günah təb'ə daha xoş gəlir, çünki günahkar
öz əməlinin cəzasına yetişərsə, ədalət meydana çıxar.
Əgər bağışlanarsa bağışlanmaq məzhəri olar.

Ş e ' r

Səvab əhli nə qədər ki, rəhmətə yaxındır,
Qiyamət günü bir sifətdə görünəcəklər.



Amma günah əhlində iki sifət zahir olur:
Əzab vaxtı — ədalət, bağışlanmaq zamanı —
əfv etmə.

Zahid dedi:


—Ey Rind! Doğrudur, xəta baş verdikdə məğfirət
mümkündür və bağışlamaq pis işlər üçündür. Bu
şərtlə ki, pis işlər səhvən və ya naçarlıqdan ola və
nəfs ondan tövbə edə, təəssüf edərək üzr istəyə. O
adamlara təəccüb edirəm ki, bəd əməlləri özlərinə
peşə ediblər və Allahın əmr və nəhyinə xilaf iş
görürlər və bağışlanmaq bağından da bir gül dərmək
istəyirlər.

Ş e ' r

Kim ki, bilmədən bir günah etsə,
Bağışlanmaq qapısına yol tapa bilər.
O ki bağışlanmaq ümidi ilə qəsdən günah edir,
Ahü fəryadı faydasız olacaq.

Rind dedi:

—Ey Zahid! Sən ümitsizlərin sözünü dilinə
gətirdin və məhrumların əfsanəsini danışdın. Bil ki,
bağışlanmaq günahın əndazəsidir. Necə ki, rəhmət
ibadət qədər icədir. Qəsdən günah edən adamın
təqsiri unudub günah edən adamın günahından
artıqdır. (Lakin mə'lumdur ki, məğfirət ondan da
artıqdır. Əgər "adlar elmi" nə* bələd olan Adəm
əleyhissəlam Allahın bağışlamaq feyzini anlamasaydı,
xəbərdarlıqdan sonra qadağan olunmuş ağacın mey-
vəsini yeməzdi. Halbuki meyvə yeməklə bir günah
işlədi, bununla da bağışlanmaq gözəlinin üzündən
pərdəni götürdü.



Ş e ' r

Biz günah əhliyik, günah bizim zinetimizdir,
Günahsız olmaq bizə mümkün deyildir,
Biz günahdan bir o qədər də ar etmirik,
Bu iş bizim ata-anamızın şüarıdır.

Zahid dedi:


—Ey Rind! Sən fasidlərə iqtida edirsən. Batil dəlillər gətirirsən. Batilləri təqlid edərək mənim moizələrimi rədd etmək istəyirsən. Məbadə sənin bu halətin bir günaha və itaətdən boyun qaçırmağa bais ola və cahillər də sənə baxıb dərs alalar, sənin kimi onlar da pis işləri yaxşı bilələr. Bunlar nəticədə sənin günahlarının artmasına səbəb olar, sənin xətalarını da artırar.

Ş e ' r

Dünyada Allaha müxalif bir iş görmə,
Əgər görsən, gizlət və heç kəsə demə.
Xəta yollarını cahillərə öyrətmə,
Onlara rəhbərlik etmək pisdır, bunu etmə.

Rind dedi:

—Ey Zahid! Aləm mülkünün iş başında duranları və insan məişətinin tədbir tökənləri elmə məndən ucadırlar və hökmlərinin qüdrəti məndən artıqdır. Madam ki, növbət nağarasının sədasıyla saz səsi eşitməyə icazə verir, meyhanə binası qoymağı, gözəlin ciltvəsini caiz görür, dünya əhlinə sərxoşluq və nəzərbazlığın rüxsət qapılarını açırlar, buna sənin tə'nə vurmağından nə fayda ya mənim nəsihətimdən nə çıxar? Qadağan olunmuş şeylər əksərən haram-



dırsa, müxtəlif tayfaları birləşdirməklə dünyanın intizamına da səbəbdir.

Ş e ' r

Şəriət haram işləri rədd edibdir,
Şəriətin güzgüsünə onlar qara ləkədir.
Amma nə eyləmək, dünya nizamının tədbiri
Bu günahlara tutulmağa hamıya icazə veribdir.

Zahid dedi:

—Ey Rind! Meyin eybi hamıya aşkardır. Onun qəbahətini deməyə ehtiyac yoxdur. İndi ki, sən onun keyfiyyətindən xəbərdar oldun və onun nəş'əsini gördün, bu gizli sirdən pərdəni götür. Onun mənfəətlərindən danış. De görüm, onun faydası nədir ki, onun xatirinə insan Allaha düşmən olsun. Onun mənfəəti nədir ki, insan onun üçün şəriətin hökmlərindən çıxsın?

Ş e ' r

Allah şərəbin eybini söyləmişdir: o, mənfəət üçün
bir günahdır.
Onun bu eybi bəsdır ki, insanı əqldən ayır salır.
Şərəbin hünəri nədir ki, ona görə xalq
Həqiqətdə onun üçün Allahla düşmənçilik edir?

Rind dedi:

—Ey Zahid! Şərəbin mənfəəti barədə Allah kəlamı gizli pərdəni onun aşkarlıq üzündən götürmüşdür. Şərəbin faydalarını deməyə nə ehtiyac var? Hikmət əhlinin mübaligələri həqiqət aynası üstündə şübhə tozu qoymamışdır. Onu dil ilə deməyə ehtiyac yoxdur. Allahın işləri ilə məşğul olanların, yəqin ki,



şərab heç yadlarına da düşmür. Allaha itaət etməkdən qafil olanlar isə, mə'lumdur ki, pis işlərə meyl edirlər. Bundan yaxşı nə ola bilər ki, şərab onların əqlini əllərindən alsın və dünyanı onların fəsadından qurtarsın?

Ş e ' r

Ey pis iş görmək yolu tutan kəs,
Sənin hərəkətlərin Allahın razılığından kənardır.
Sənin huşyar olmağın şər və fəsad törədir. Belə isə,
Sənin şərab içib, sərxoş olmağın ayıqlığından
yaxşıdır.

Xülasə, şərab ruha səfa verir, nəfsin qüvvələrini artırır, cismin ə'zasını tərbiyə edir. Ən böyük faydası budur ki, beyni duruldur, onu könülaçan nəğmələri anlamağa qabil edir və xoş nəğmələr ləzzəti diyarına salır.

Ş e ' r

Şərab idrak aynasının pasını silir,
Bunun şahidi xoş nəğmələrə olan həvədir.
Tutğun beyni küdurətdən təmizləyir,
Odur ki, sərxoş yaxşı nəğmələr istəyir.

Zahid dedi:

—Ey Rind! Şərabın tərifində xəyal etdiklərin onun məzəmmətidir. Bədə tərifində gətirdiyin dəlillər onun təhqirinə aiddir. Deyirsən ki, mey sazı dərk etməyə sövq edir. Bu məqbul deyil, bəlkə rədd edilməlidir. Çünki saz oyun və qafillik bədəsidir və veyil cahillərin istədiyi şeydir. Nə həqiqət əhli ona nəzər salar, nə də təriqət əhlinin ürəyində ondan



bir əsər olar. Bir şeyi ki, şəriət rədd edir, öz-özlüyündə itaəti yaddan çıxarır, təəccüb edirəm, nə üçün onu bəyənilər? Belə günaha mürtəkib olmaq müqabilində ondan nə mənfəət görüblər?

Ş e ' r

Sazın keyfiyyəti yalnız şadlıq və xoşluq üçündür, Əslində bu fəsad əql və ədəbi ortadan qaldırır. Ona rəğbət etmək nöqsandan başqa bir şey deyil. Əhli-kəmalın ona rəğbət etməsi çox təəccüblüdür.

Rind dedi:

—Ey Zahid! Ürəkaçan nəğmə səma eyvanının kəməndidir. Xoş avazlar uca aləmin nərdivanıdır, ruha halın məbdəindən (başlanğıcından) xəbər gətirir, onu cismani əlaqələrdən qurtarır. Onun məqamlarının hər şö'bəsi bir sirr pərdəsidir və hər nəğməsi Allah dərgahına bir niyəzdir. Bu ləzzətlərə meyl etmək idrak üçün zəruridir. Buna şövq göstərmək pak təbiətli adamların xasiyyətidir. Saz nəğməsi və xoş səsin şərəfinə bu bəsdir ki, halsız və ürəyi sönmüş adamların canına ürək yandıran eşq odu salır, qafilləri eşq dərdinin nəş'əsindən xəbərdar edir.

Ş e ' r

Lətif səslər eşqin təhrikinə səbəbdir,
Xəbərsizlərə eşqin xəbəri saz ilə yetişir.
Eşq bir gizli sirdir, saz ilə aşkar olur.
Həqiqəti budur ki, o sirr saz pərdəsinin
arxasındadır.

Zahid dedi:

—Ey Rind! Eşqi zahir etmək üçün sazı faydalı bilirsen, bu düzgün mülahizə deyil. Gözəl səsi həvavü həvəsi təhrik etdiyinə görə yaxşı hesab



edirsən. Bu münasib fikir deyil. Çünki eşq yaxşı ad çıxaranları bədnam edəndir, axırı qaragün olan bədbəxtlərin şivəsidir. Heyf o adama ki, ixtiyarını həvavü həvəsin əlinə verir və üzünü səlamət küçəsindən məlamət küçəsinə çevirir! Təccüb edirəm ki, onun pisliyindən xəbərdar olan xoştəbiət adamlar ona necə həvəslənirlər? Eşqin məlamətindən xəbərdar olduqları halda, onu nə üçün tərifləyirlər, ondan nə mənfəət görüblər? Ondən nə fayda eşidiblər?

Ş e ' r

Hikmət əhli eşqin əsasını sevda bilir,
Kim sevdanı özünə şüar etsə, dəlidir.
Dəli aşiqin ürəyində eşq həvası
Viranədə əsən bir külək kimidir.

Rind dedi:

—Ey Zahid! Sən məcazdan danışsən, həqiqət yolu ilə getmirsən. Bil ki, eşq bəşər vücudu sədəfində Allahın əmanəti olan bir gövhər və insan nəfsi-natiqəsinin həqiqətidir. Kainatın binası onunla əsaslanır. Əqli-küll ixtiyarı ona tapşırır. Eşqin sifəllərə ehtiyacı yoxdur. Mə'suqi keyfiyyəti-zat adlandırırıq. Eşqin şöhrətə və hörmətə malik olması üçün bu kifayətdir ki, gözəllərin hüsn cəlvəsindən xəbərdardır və sevgililərin cəmalını müşahidə etməkdə biixtiyərdir.

Ş e ' r

"İnsan yaranmışların ən gözəlidir"*
və hüsn-i-surəti
Allahın ən yaxşı qüdrəti və sənətkarın
ən gözəl əsəridir.



Eşqə eşq olsun ki, ona məhəbbət gözü ilə
baxmasan,
Qüdrətin o işi, əsəri zay olar.

Zahid dedi:

—Ey Rind! Eşqin gözəllər hüsnünə münasibəti töhmətə səbəb olur, tərifə yox. Məhəbbların cəmalına vurulmaq peşmançılıq gətirir, tərbiyə bəyan etmir. Çünki gözəllərin hüsnünə baxmaq yaxşı ürək sahiblərinin əqli üçün fitnədir. Məhəbbların cəmalına tamaşa etmək kamillər üçün nöqsandır. Hər kim bir gözələ əlaqə nəzəri ilə baxmış olarsa, özünü aləmdə rüsvay edər. Hər bığarə ki, bir gözəlin məhəbbət camından bir içim nuş etsə, dünya və axirəti unudar. Ona görə ki, ürəyə yatan bir gözəl ona baxanın şəhvətini artırır və bunun da xəbəsi bütün mühəqqiqlərə aydındır. Təccüblüdür ki, bu gözəl surətlərin işi bu qədər aşkar olduğu halda, dünyanın həqiqət görənlərini ona rəğbət göstərirlər, həmişə də onu axtarırlar.

Ş e ' r

Kim bir gözəlin hüsnünə aşiq olsa, şübhəsiz,
Onun eşqi gözəlliyin zəvalı ilə zail olur.
Eşqin məqamı odur, gözəlliyin də halı budur.
Eşq səbətsiz bir cins, gözəllik isə batil bir nəqşdir.
Gözəllərin surəti xəbərsiz vuruğunların fitnəsidir,
Saçının həlqələri cahillərin tələsidir.

Rind dedi:

— Ey Zahid! Gözəlliyi ki, rədd edirsən, gözəl camala baxmaqdan ləzzət aparmırsan, onu bil ki, gözəllik Allah simasının aynasıdır, Allah axtaranların məqsədə çatmaları üçün yol göstərəndir. Cəmal Allah nurunun məzhəridir, əbədi feyzin mənşəsidir. Gözəlliyi müvəqqəti hesab etmək cəhalətə dəlalətdir. Çünki



onun həqiqəti aradan getmir və yox olmur, bəlkə onun zahiri əsəri yox olur. Hər dövrdə o qəib gözəlin, hazır olma mənşəyi və hər paltarda o gizli pərdədə olan (nazəninin) bir zühur cəlvəsi vardır. Dövrünün dəyişməsindən ona nə ziyan? Libasın dəyişilməsindən ona nə nöqsan? Gözəl surətdən məqsəd keyfiyyətdir, üzvlərin tərkibinin tənəsübü deyil. Sevgilinin cəmalından məqsəd həqiqətdir, cüzlərinin tərtibinin uyğunluğu deyil.

Ş e ' r

Zənn etmə ki, hüsnün nəş'əsi su və palçıqdır,
Bəlkə həqiqətdir ki, gözəl üzdə aşkara çıxıbdır.
Bu pərdədə bir oyunçu var, yoxsa heç kim
özlüyündə
Nə pərdə saxlayan, nə pərdədə oturan, nə də
pərdəni qaldırandır.

Yalnız surətdən mə'naya yol tapmaq olar,
Mə'na gülünün məzhəri surət bağçasıdır.

Zahid dedi:

—Ey Rind! Vaxtımız münaqişə ilə keçdi. Ruzigarımız mücadilədə tələf oldu. Nə mənim nəsihətlərim sənə fayda verdi, nə də sənin dəlillərin məni qane etdi. Əgər aramızda olan bu ziddiyyətə görə səndən ayrılısam, atalıq əlaqəsi ixtilat ətəyindən tutar. Əgər müxalifəti götürmək üçün sənə nəsihət etsəm, sənin könül vərəqin bu yazını qəbul etməz. Mən buna bir çarə bilmirəm. Özün də görüm, bunun çarəsi nədir?

Ş e ' r

Əfsus ki, dərdimə dərman yoxdur,
Sənin məsələndə işim bir yana çıxmadı.



Ömrümdə sənə nəsihət verməkdən başqa
bir işim yoxdur,
Ömrüm sona çatdı, söz qurtarmadı.

Rind dedi:

—Ey Zahid! İki şey dünyada fəsad maddəsidir: onların ikisi də təshif* olunduqda bir-birinə müvafiqdir. Birincisi riyadır. O, pak dinli zahidlərin yolunda bir tələdir. İkincisi zinadır. Bu da haqqa inanan rindlərin yolu üstündə yolkəsəndir. Harada ki, bu iki fəsad yoxdur, Rind ilə Zahidin həqiqəti birdir. Mən səndə riya güman edirəm, ona görə sənə müxalifəm. Səndə məndə zina təsəvvür edirsən, nəsihətdə mübaliğə etməyin bu səbəbdəndir. Əgər bu iki səbəb aradan qalxsas, zahidlər rindlərdən qaçmazlar. Həqiqətən rindlərin zinası zahidlərin riyasına taydır. Fasiqlərin bəd əməli abidlərin ikiüzlülüüyü kimidir.

Ş e ' r

Zahid öz riyası ilə Allah qürbündən
uzaqdır,
Həvavü həvəsə görə rindlər gözə pis
görünürlər.
Əgər hər ikisi, iki pis əməldən xilas
olsalar,
İkisi də hər iki dünyanı olə gətirə
bilərlər.

Zahid dedi:

—Ey Rind! Zahid riyasının yenə bir az faydası var. Hərçənd həqiqətdə onun təətlərini bu riya batil edir, amma onun zahirini görünlər itaətə rəğbət bəsləyirlər. Əgər batini əzaba yaxındırsa, zahiri səvaba yol göstərir. Riyanın çarəsi guşənişinlikdədir. Amma qafil bədəməllər nə üzr gətirə bilərlər?



Ş e ' r

Riyanın pisliyi mə'lum olmaqla bərabər,
 Riya əhli Allaha yaxınlıqdan məhrum
 olmaqla birlikdə
 İtaət rəngi və qoxusu olduğuna görə
 yaxşıdır,
 Amma fəsad yolunu təbliğ etmək məzəmmətə
 layıqdır.

Rind dedi:

—Ey Zahid! Bil ki, tövbənin də Allaha yaxın
 olanlar məclisində izzəti var. Günah o izzətə
 yetişmək üçün bir vəsilədir. O adamlar ki, pis
 əməllərin ləzzətini görüb ondan üz döndəriblər,
 onların rütbəsi bu ləzzəti görməyib yalnız eşitməklə
 onlardan ictinab edənlərin rütbəsindən daha yük-
 səkdir. Görməyənlər təqlid edərək, danışirlər.

Görənlər isə təhqiq yolunu axtarırlar.

Ş e ' r

Pis işlərdə gizli bir fayda var,
 O faydadan dünya əhli xəbərdar deyil,
 Vallah, günahkarın tövbə etməsi
 Günahsızların təkəbbür və minnətindən
 yaxşıdır.

Allaha şükr ki, pis əməllərin həqiqətinə çatdım,
 ayağımı onun üstünə qoydum, həvavü həvəs gözəlini
 aldım və boşadım.

Ş e ' r

Könül dedi ki: dünya işlərinin binası
 heçdir,
 Dünya üçün qüسسə etmək mə'nasıdır.



Qüسسəni rədd etmək üçün şərab içdi,
 bir müddət sərxoş oldu.

Ayılandan sonra dedi ki: bu da heçdir.

Zahid dedi:

—Ey Rind! Sən nə öz e'tiqadında qaldın, nə də
 mən deyəni elədin. Mənim inandıqlarımı dəlillərlə
 batil etdin. Axırda öz e'tiqadını da heçə çıxartdın. Bu,
 heyranlıq və sərgərdanlıq nişanəsidir. Əgər tamam
 dünya işləri batildir, bəs haqq haradadır? Əgər
 bunlar sənin üçün mövcud deyildir, bəs vücudi-müt-
 ləq kimdir?

Ş e ' r

Ey o kimsə ki, hamının vücudu sən
 yanında heçdir!
 Dünyanın e'tibarını düşünmək xətdir.
 Dedin ki, bütün mövcudat batildir,
 Əgər haqqın vücudu var, de görüm,
 haradadır?

Rind dedi:

—Ey Zahid! Kainatın əhvalını batil bilmək haqqı
 boyan etməkdir. Allahdan başqa nə varsa hamısını
 inkar etmək vücudi-mütəlqi sübuta yetirməkdir.

Ş e ' r

Sən və mən vücud mülkündə qaldıqca
 Haqq ilə batil arasında mübahisə olacaqdır.
 Biz aradan qalxmalıyıq ki, batil də qalxsın.
 O zaman danışdıqların hamısı büsbütün həqiqət
 olar.

Axırda Zahid arif Rindin çəkirdməsi ilə öz
 işlərinin aynasından riya tozunu sildi. Rind vaqif



Zahidin nəsihəti ilə öz surəti-halını tövbə bəzəkləri ilə zinafləndirdi. Hər ikisi müxalifət və ziddiyyətlərdə əl çəkdilər. Vəhdət dərəcəsinə çatdılar və məhəbbət yolunu tutdular.

Ş e ' r

Fəna yolunda aqillə dəli birdir,
Dənizin dibində daş ilə inci birdir.
Əgər yaxşılıq və pislik e'tibarı, ortadan
qalxarsa,
Məscid ilə meyxanə birdir.

*

*

Y E D D İ C A M

*



Qəflət yuxusundan o zaman kim, oyanıb mən,
Söz mülkünü qaldırdım uzaq göylərə yerdən.
Güldü nəzərimdə mənim hər elm və hikmət,
Gəzdim yol alıb sən'ət ara xeyli imarət.
Meyxanə kimi dəbdəbəli,sevgili mənzil,
Həm piri-müğan* tək üzü xoş mürşidi-kamil
Mən görmədim heç yerdə; şikayətlə dedim: —Dövr
Neyçün bu qədər zülm edərək vermədədər cövr?
Rə'yi bəyənilmiş bir ağıllı,qoca insan
Müşkül işimi böylə açıb söylədi: — Ey can,
Arzu kələfindən vurulan bu düyün, əlbət,
Əql üzrə doğub, dövrana, gəl, eyləmə töhmət.
Gör əql fəzasında neçə dürlü xəyal var,
Bihudə və boşdur dediyim həm bu xəyallar.
Əql ilə ələm, bil ki, əkizdir bu cahanda,
Əqlin yoxalırsa, gedəcək ahü fəğan da.
Meydən tələb eylə, məzədən istə dəvə sən,
Gəz badədə axtar həmişə dərdə şəfa sən.
Dövri-qədəh ilə dolanır,bil ki, bu ələm,
Gəz dövri-qədəhdən tapasan şadlığı sən həm.
Vurma yaralı qəlbinə dağ çərxi-fələkdən,
Bu yeddi bağı seyr eləyib mey gülü dər sən.
Səyyarələrin seyrinə baxdıqca tutulma,
Ver könlünü bu yeddi dənə mey dolu cama!
Şadlıq elə daim dolanıb nurlu Günəş tək,
Bir həftə qızıl badədə öz zövqünü sən çək.
Yekşənbə olunca o qədər iç ki, bu meydən,
Ta huşa gəlib yeddicə gün məst olasan sən.
Gər badə üçün yoxsa pulun, söylə Günəş, Ay



Sındırsın hamam qürsünü, versin sənə bir pay.
 Düşənbəni düşənbəyədək iç bu şərabi,
 Meydən elə cəm atəşini söndürən abı.
 Gər lazım isə məclisinə qənd, şəkər, sən
 Ay qürsünü sındırmağı, gəl, istə fələkdən.
 Öylə ki, seşənbə günü mey dəydi dodağa,
 Dövr etdir onu yeddicə gün salma ayağa.
 Gər zahid olan etsə sənə zərrə əziyyət,
 Sərxoş görünən Mərrixə qıl tezəcə işarət.
 Çarşənbə günü, badə ilə üz-üzə gəlsən,
 Bir həftə onun dövrünü heç yığmagilən sən.
 Qoy könlün evi nura batıb həzz ilə dolsun,
 Qoy məclisinə peyki-Ütarid nədim olsun.
 Pəncəşənbə günü öylə ki, aldın ələ camı,
 Bir həftə bu növ ilə keçir sübh ilə şamı.
 Gər məclisinə düşsə sənə başqa xəyallar,
 Huşyar görünən Bərcisə ver dürlü suallar.
 Cüm'ə gününü sahibi-dillərlə bərabər
 Mey iç gələcək cüm'əyədək böylə sərəsər.
 Gər məclisinə lazım isə qəlbi açan saz,
 Et bircə işarətlə gözəl Zöhrəni rəqqas.
 Şənbə yetişincə o qədər iç ki, bayıl sən,
 Ta ki, gələcək şənbə günü bir də ayıl sən.
 Gər bir acıdan şübhələnilib qorxuda qalsan,
 Peyki-Zühəli qapıda xidmətçi qoyarsan.
 Söz ver o gözəl saqiyə öz eşqini saçsın,
 Könlüm üzünə bağlı olan yolları açsın.
 Alsın bu fəqirin yükünü dərdli dilindən,
 Qaldırsın ayağa, tutaraq meylə əlindən.
 Bir mey ki, əqil mülkü üçün nurlu çıraqdır,
 Nəinki əqil, şamü səhər ondan uzaqdır.
 Bir mey ki, şəriət oxusun onda nizami,
 Bir mey ki, şəriət deməsin küfr-hərami.
 Piri-müğanın eşqi ilə saqidən, ey can!
 Mən bağrı yanıq eylə ki, aldım ələ bir cam,



Könlüm evi yüksəldi göyə, nəş'əyə doldu,
 Ondan üzümə mərifətə yol açıq oldu.
 Bomboş ürəyim oldu mənim sirlər ocağı,
 Allah kömək olsun sənə, ey sehrli saqi!
 Mey vermək ilə qıflı açıb dərdli dilimdən,
 Sordun ki, sənə gizli qalan sirlər açım mən?!
 Öylə isə gəl indi məni-aşiqə mey ver!
 Doldur qədəhi, durma daha, peydəri pey ver!
 Ver səb'i-məsani* adına yeddidə gəl dur,
 Ver, ver ki, içim, qıyma mənə, kasəni doldur!

BİRİNCİ CAMIN KEYFLİYYƏTİ

Ey Saqi, ey od məclisinin rəhbəri, tacı,
 Bir odlu su ki, onda olur dərdin əlacı.
 Ver bol-bol içim, qoyma məni atəşə həsrət,
 Onsuz da başım dərdli olub, çəkmiş əziyyət.
 Ver atəşə bənzər o suyun xoş əməlidən,
 İçdikcə sənə gizli qalan sirlər açım mən.
 Mey ver ki, o xoş ətrlərin üstümə salsın,
 Yüz arzu xəzinəm üzümə qapısın açsın!
 Bir mey ki, onun rəngi qızıl qırmızı qandır,
 Bir mey ki, cahan içrə tamam müşkül açandır.
 Ver, ver mən içim, eylə məni qafil özümdən,
 Qəmli işimi müşkülə salma, fəqirəm mən.
 Ol gün ki, özəl camını mən xəstəyə verdin,
 Açdın dilimi, canlı bir insana çevirdin.
 Gün yetdi, zaman çatdı, ürək, dil səsi gəldi,
 Qondu başıma cami-özəl nəş'əsi gəldi,
 İndi gəl otur, dinlə məni, dinlə dərindən,
 Sirlər qapısın lay-lay açım, dinlə, eşit sən!

NEY İLƏ SƏHBƏT

Bir gün oturub başda fərəh, qələbdə min raz
 Meyli ürəyim Neylə məni eylədi dəmsaz.

1 Bu beyt Ə. Əhmədov tərəfindən tərcümə edilmişdir.



Sordum ona: — "Ey qəm elinin taci-qüruri,
Neyçün sarısan, anlat o qəlbindəki şuri?!"
Söylə, de görüm, ah, nə yanıq nalələrin var,
Solğun yanağından tökülən jalələrin var!"
Ney gizli olan sirrini, bax, böyləcə açdı,
Qəlbindəki gövhərləri ətrafına saçdı.
Ney söylədi: — "Ey halımı məndən soran həmdəm!
Ol dəm ki, ədəm idi yerim bilməz idim qəm,
Asudə gəzərdim, nə deyim çərxi-qəzayə?
O öz həsədindən məni qərq etdi bəlayə.
Gah tərponişim yəldən olub, gülmüşəm hər vəqt.
Bə'zən də ki, atəşlər ilə eylədim ülfət.
Bə'zən ulu torpaqdan alıb nəşvü nümanı,
Bə'zən də sudan toplayaraq zövqü səfanı,
Sərkəşliyimin bayrağını ərsə ucaltdım,
Şadıqlar içində göyərüb qol-budaq atdım.
Tacir kimi tay bağlayaraq şaldan, ipəkdən,
Mən sahibi-ne'mət kimi, pul vermədim əldən.
Məğrur elədi könlümü bu cahü cəlalım.
Qaçdı, çox uzaq qaçdı bütün dərdü məlalım.
Birdən bu qəza, çərxi dolanmış nə gətirdi,
Aydın günümü qap-qara bir şamə yetirdi.
Dostlar dəyişib oldu mənə ən qatı düşman,
Növrəstə gözəllər çəkilib getdi yanımdan.
Əvvəlləri sevdalı küləklər yaman əsdi,
Xain çıxaraq qollarımı, qəddimi kəsdi.
Dostluq ətəyin toplayaraq çəkdi su məndən,
Yüzlərcə zərər verdi o atəş, bunu bil sən.
Aldı ürəyimdən bütün aramımı torpaq
Gətməkdə görüb istədi öz vəmını torpaq.
Doldu acılarla ürəyim, söndü, qaraldı,
Bax, böyləcə düşdüm, bədənəm soldu, saraldı...
Ancaq ki, dünən sübh çağı bostanda gəzirkən,
Olduqca ocaib bir halı seyr elədim mən.



Bir kəndli gəlib ordaca bir meynəni tutdu,
Ondan şərab aldı, əvəzində verərək su.
Meynə verilən bu suyu aldı və içən tək,
Açdı sinəsini, söylədi: — "Gəl qənd, şəkər çək!
Qurtarmadı heç kəs dəyişən hadisələrdən,
Bu çərxi-fələk hər kəsə bir oldu əzəldən.
Hər kəs nə verib, itməyəcəkdir, qalacaqdır,
Öz verdiyinin bəhrəsini tez alacaqdır.
Bu dəhrdə almaq ilə vermək sözü, ey dil,
Bir rəsmi-zaman oldu əzəldən bunu sən bil.
Ol fikirdəyəm ərz-niyaz günləri ruzgar
Versin o şeyi ki, yenə təkrar alacaqlar.
Ahənglərim də bu işə yetmək üçündür.
Bu fikrə, bu sevdaya şükür etmək üçündür.
Zənn etdiyimin gərçi xilafı ola, ey can,
Bihudə və boşdur o qədər qərxmuram ondan.
Oddan, qara torpaq ilə həm ab-həvadən,
Tapdım iki-üç gün göyərüb nəşv-nüma mən.
Verdiklərini sonra hamı qapdı apardı,
Ancaq mənə o qaldı ki, əslimdə nə vardı.
Neyçün saralım mən bu işin dərdü qəmindən?!
Dünyaya gəlirkən nə gətirmişdim özüm mən?!
Sən də, a Müğənni, dilə gəl, könlümü bir aç,
Ney ilə bu ətrafı işıqlandır, alov saç!
Çör-çöp kimi yandır məni bu atəşə, yandır!
Könlüm evini şam kimi nurlandır, amandır!
Qəm vermə Füzuliyə, düyün vurma dilindən,
Qaytar o qərarı geri ki, aldın əlindən.
Xoş məstlərin halına ki, şamü səhərlər,
Meyxanələrin küncünü asudə gəzərlər.
Hər şeylərini vəqf edərək badəyə candan,
Öz əllərini çəkdiilər alver yaxasından.

İKİNCİ CAMIN KEYFİYYƏTİ

Ver, Saqi, o Nuhun gəmisi rahəti-canı,*
Ver ki, məni qərq etdi bu qəm, dərd tufanı.
Gül tək saralıb soldu həyatım acı qəmdən,
Ver, ver ki, içim, bəlkə tapım, saqi, nicat mən!
Ver, Saqi, ver ol zahir edən ism ilə zati,
Ver, ver o əql Xizri üçün abi-həyatı.
Nəfsilə ölən gözlərimə nur tökülsün,
Pəjmürdə düşən qönçələrim bir daha gülsün.
Ver, Saqi, ver ol ayna kimi bədəyi-canı,
Bir bədə ki, əks eyləyir o, cümlə cahanı.
Ver, ver ki, içim təşvişimi ta eləyim kəm,
Ver, ver ki, görünsün gözümə büsbütün aləm.
Agah elədin öylə ki, bu feyzi-qədəhdən,
Bu bədə ilə nəş'əmi artır, tamam et sən.
İkinci qədəh ilə ürək qüvvət alıb ta
İzhar eləsin hər şeyi batində nə varsa.

DƏF İLƏ SÖHBƏT

Mən bir gecə olduqca gözəl bəzm düzəltdim,
Şadlıq evini orda qurub bərqərar etdim.
Güldürdüm o bəzmi, bəzədim sözlə, kababla,
Nurlatdım onu bədə ilə, şamla, şorabla.
Bu dairədə Dəf də durub tüğyan edirdi,
Divanəyə bənzər köpürüb tufan edirdi.
Sordum ona: — "Ey qəddi bükülmüş qoca insan!
Dərlər ki, çıxıbsan hər ötən yaxşı-yamandan.
Dostluqlar ilə dopdoludur dostluğun, ey can,
Hər bir dəridən sonra da var bir dəri əl'an.
Vəcd gülşəninin yarpağısan, başqadır halın,
Qəm-qüssə əlindən görürəm yoxdu zavalın.
Hikmət kitabından yaranan bircə vərəqsən,

Elm əhli deyirlər ki, alır dərşini səndən.
Artıq yetişib vəqti, bizə göstər ədalər,
Gəl ayna kimi dünyanı sən, əks elə, göstər.
İncə danışığıla bizə hər sirri boyan et,
Bu fani həyatın açaraq əslini öyrət!
Gəl! Gəl ki, Firidunların o şahlıq ilindən,
Bu dövrə qalan bir dənəsən, dürdənəsən sən.
Sök qəlbini, tök sirləri, et hər şeyi izhar,
Söylə, de görək, bir harada qaldı o şahlar?!
Noldu o Firidunü Keyin axırı, kamı,
Kim saldı o Cəmşidin əlindən dolu camı?!
Qəbrin evinə möhtac olub ömr edən onlar,
Sülh eylədilər, ya ki, hələ davadadırlar?!
Bu firqə içində de görüm qışmı, baharmı,
Dostluq çiçəyin qönçələnib, yoxsa ki, xarmı?!"
Dəf böylə cavab verdi sanıb saydığı halə,
Ondan sorulan gizli işə, sirlə sualə:
— Onlar, — dedi, — indi hamı asayışə yardır,
Dünyanın işindən çox uzaq, ayrı, kənardır.
Nə məmləkət üstündə çəkib dərd,olub xar,
Nə heçliyə getməklərinə ağlayır onlar.
Nə boş, havayı bir həvəsə doğru gedirlər,
İndi səni öz yanlarına də'vət edirlər.
At boşluğa bu fani cahanı, daha bəsdir,
Gəl çəkmə cahən qeydini çox, çünki əbəsdir.
Artıq həzər et, rəxnə vurub sök bu həsari,
Qoyma gözünü yolda, dağıt tök bu həsari.
Bu fani cəhan mülkünə göndərdi ki, onlar,
Məndən eşidib öyrənəsən çoxlu yalanlar.
Bu aləmə bağlı qalasan hər zaman, hər an,
Alsın səni ağuşuna bu şübhəli dövrən...
Meyvə gətirən bir ağacı kəsdilər onlar,



Bir dairə kəsdi bu ağacdan iti mişar.¹
 Atəşlər içində əridib daşları, yeksər,
 Hazırladılar, boynum üçün dürlü pərəklər.
 Dilsiz başı onlar ayırıb öz bədənindən,
 Soydu dərisin ta ki, bu gün hasil olum mən.
 Olduqca şərəfətli, nəcabətli üç həmdəm,
 Bir ərre, bir od, bir də qılınctan yedilər qəm.
 Dəf şəklinə düşdüm qutarıb ta ki, bir axşam
 Surətlə, gözəlliklə üzüm aldı bir itmam.
 İndisə yetən hər avara, hər bir ədəbsiz
 Silləylə vurur şamü səhər, həm də səbəbsiz.
 Bir an bu zamanın olaraq dərdinə qafil,
 Bir mən tərəfə meyl elə, bari mənə ver dil!
 Bu xəznə, bu gövhər nə bilirsən ki, neçindir?
 Hardan düşünürsən ki, o rahatlıq üçündür?
 Dəhrin hər olan cövrünü, gəl, at ürəyindən!
 Öz qəlbinə həm özgələyə vermə əzab sən.
 Cən də, a Müğənni, dilə gəl köhnə zamandan,
 Keçmiş olan-olmazdan elə bir bizə e'lan.
 Çərxi-fələkin silləsinin zərbi gücündən
 Dəf tək soyulan min dəridən söylə, danış sən.
 Söylə o Füzuli ki, düşüb dərdə mələldən,
 Bir dəf'əlik öz könlünü çəksin o mahaldan.
 Xoş ol kəsə ki, camı tutub qəlbinə həmdəm,
 Bilmir gecə-gündüz nədi, ya ki nədi dərd, qəm,
 Hər gün mey içib, zövqə batıb, məst düşübdür,
 Bilmir ki, bu aləm nədi, sərməst düşübdür.

ÜÇÜNCÜ CAMIN KEYFİYYƏTİ

Ey Saqi, əl at badəyə, ol cövhəri-meydən,
 Bir mey ki, onun arzusunu göylərə yerdən

¹ Mişar—mişar



Cəmşidlər aparmış, ver içim, yüksəlim, ey can,
 Ver, ver ki, odur, Saqi, könül mülkünə sultan!
 Ver ki, onu içdikcə olum bir ulu Cəmşid,
 Bir badə ki, şövqlə yanır indi də Cəmşid.
 Ver, sinələri yandıran ol sağəri, saqi!
 Ver gülsün onun şövqü ilə könlüm otağı.
 Sərxoşluğa, ver, od vuraraq, yandıraraq mən
 Atəşpərəstlik qapısını çırpım ürəkdən.
 Gəl, Saqi, o reyhan qoxulu badəni doldur,
 Bir badə ki, keyfiyyəti-insanlığa yoldur.
 Ver, ver, mən içim könlümə min dürlü şəfəq saçı,
 Sirrin qapısını, gəl, üzümə bir də mənim aç!
 Vermə yaralı qəlbimə bundan belə zillət,
 Cam ilə, səbu ilə, tez ol, nəş'əmi yüksəlt!
 Ver nitqim açılsın bu gələn cam ilə birdən,
 İçdikcə sənə təptəzə bir rəmz açım mən.

TAR VƏ ÇƏNG İLƏ SÖHBƏT

Məclis quraraq bir gecə bir eys sayağı,
 Nur səpmiş idi hər tərəfə badə çirağı.
 İçdikcə başım qızdı, ürək zövq ilə doldu,
 Bir xeyli zaman Tar ilə Çəng həmdəmim oldu,
 Sordum ona: — "Ey zari-zəbun, söylə, nə çarə,
 Neyçün yenə dağ-daş əridir səndəki nalə?!"
 Tar öz-özünə qıvrılaraq sirr sapından
 Açdı düyünü, söylədi: — "Ey həmdəmim insan!
 Ne'mət verənim vardı mənim, bil ki, əzəllər,
 Bağlanmış idi qəlbinə qəlbimdəki tellər.
 Əl vurmuş idim eşqinə, eşqilə yanardım,
 Ehsan dənizində özümü qərq sanardım.
 Bu yolda deyildi mənə varlıq sözü heç yar,
 Lütfilə yarandım, alaraq qəlbimi onlar,
 Ne'mətdən uzaq tulladı, başladı fərağım,



Hicran qəmi oldu mənim ol qəmli çirağım.
 Düşdüm bir uçuq daş kimi, endim ucalıqdan,
 Çevrildi vüsal gündüzüm oldu şəbi-hicran.
 Çərxin bu işindən olub avarə, yığıldım,
 Dəhrin azarından ürəyim yandı, sıxıldım.
 Dönmüş fələkin qat-qat olan dərdi, bəlası
 Bu növ ilə zar etdi olub qəlbimə asi.
 Hər yüksəlişin dərdi həyatım boyu, ey dil,
 Mey tək, məzə tək etdi özümdən məni qafil.
 Keçmişki cəmiyyət daha heç düşmədi yadə.
 Əvvəlki həvalər uçaraq getdi də badə.
 Qət'i-nəzər etdim o hala bir daha qəlbən,
 Sərrişteni bəlkə taparaq bir də tutum mən,
 Düz-doğruca bir məqsədə sahib olub ondan,
 Öz məqsədimi hasil edim ta ki, uzaqdan.
 Lakin bu fərəh, zövq ümitsizliyə yetdi,
 Faniliyə düşdüm də ömür heçliyə getdi.
 Yüz xarlıq ilə birsi məni tutdu, apardı,
 Bu halsa bütün əqlimi, huşumu qopardı.
 Sandım aparırlar yenə də dərde, bəlayə,
 Həs-rət qoyacaqlar fərəhə,zövqə, səfayə.
 Bağlanmış apardı məni mənzilə bu insan,
 Tapşırdı da tə'liminə bir katibin əl'an.
 Bu, bəxticavan qəddi bükük bircə qocaydı,
 Yaxşıyla yaman görmüş idi, fikri ucaydı.
 Enmiş görünürdü başı dəhrin əzabından,
 Fikrində idi öz işinin hər zaman,hər an.
 Görmüşdü mənim tək başı çox möhnəti-ruzgar,
 Ruzgarı da daim görünürdü gecə tək tar .
 Əhvali-qəm əyyamını biz öyrənərəkdan,
 Təhqiq elədik halımızı xeyli dərindən.
 Bu söylədiyim şəxs o şəxs idi, o candı
 Ki, xilqətimin tərpənişi onla yarandı.
 Bambaşqa olub il uzununu surəti-halı,



Arxamca gəzib ta ki, tapa köhnə vüsalı.
 Bu dövrdə hər bir peşədən qafil olub mən,
 Sevdim onu ruhən, o da çün seydi ürəkdən.
 Tapdım, mənə ne'mət verən ol insanı tapdım,
 Axır mənə ne'mət verən ol bir canı tapdım.
 Biz xeyli zaman qüssəli səhralara getdik,
 Şükra ki, yenə bir-birinin vəslinə yetdik.
 Bihudə, əbəs sanma mənim sözlərim, ey can!
 Sanma vururam mən sənə dəm indi yalandan.
 Bir də bu fəsad dünyanın ayini əzəldən
 Ta axıradək bu cürədir, yaxşı düşün sən!
 Hal əhlinə mə'lum olan işdir bu bayaqdan
 Ki,vəsl sözü daima doğmuş o fəraqdan.
 Gör zülmi-fələk ayrı salırsa bu da yeydir,
 Bir gün gələcək onları birləşdirəcəkdir.
 Sən də, a Müğənni, elmə qəlbini çox təng,
 Bas bağına,bas qəlbinə,bərk tut ki, düşər çəng,
 Çox qəm yeyirəm, dada yetiş, nəş'ə ver,hal ver!
 Hicranımı al tulla, əvəz dadlı vüsal ver!
 Bir vəsl ilə nakam Füzuliyə fərəh saç,
 Canlandır ölən zövqünü,puç keyfini bir aç!
 Xoş, badə içən məst xərəbatiyə,hər an,
 Badə aparıb əqlini,həm huşu başından,
 Bilmir ki, bu dünyada nədir möhnəti-hicran,
 Heç bir xəbəri yoxdu vüsal ayrılığından.

DÖRDÜNCÜ CAMIN KEYFİYYƏTİ

Gəl, Saqi,dər ol lələni ver nəş'ə bağından,
 Bir lələ ki,könlüm köz olub şövqü dağından.
 Ver, ver nə qədər sağdı canım,ver, bu çiçəklər
 Bir gün gələcək qəbrimin üstə bitəcəklər.
 Gəl, Saqi, ver ol badəni,ol qırmızı rəngi,
 Bir badə ki, ancaq o silir dildəki jəngi.
 Ver, ver ki, içim həddən aşan çoxlu qəmim var,



Ver ki, bu fəna dəhrdə min bir ələmim var!
 Ver, Saqi, məroz mərhəmini , dərdə dəvanı,
 Təşvişli ürəkçin yaranan yaxşı şəfanı.
 Ver, ver ki, içim,yandı könül, artdı kədər,qəm,
 Ver, Saqi ki, təşvişimə yoxdur mənim həmdəm.
 Artır ki,açılsın sifətim şövqü fərəhlə,
 Sonra oturub şövqü fərəhlə məni dinlə.
 Dördüncü gələn zövq ilə ta bülbül olum mən,
 Qoy sirlərin izharı üçün bir dil olum mən.

UD İLƏ SÖHBƏT

Yüz nəş'ə ilə bir gecə bir bəzm düzəltdim,
 Mən bu işi bir hikmət üçün bərqərar etdim.
 Bir Ud sədası bu zaman qalxdı həvayə,
 Yandım, tütünü çıxdı mənim övci-səmayə .
 Sordum ona: "Ey sirlər ilə eyləyən ülfət!
 Sir xəznəsinin xəznədarı, sahibi-ne'mət!
 Söylə, de görüm bir necə şeydir ki, cahanda
 Sırr əhli də sənsən, bu hava ilə yanan da?!"
 Kimlər sənə öyrətdi bu atəşli nəvanı?
 Şadlıq ağacım yandı eşitcək bu havanı.
 Bu söhbəti gəl eylə mənə büsbütün izhar,
 Bu işlərinin pərdələrində,de,nə sir var
 Ki, tazə havalar adına çox diribaşsan?!"
 Candan xəbərin var belə cansız yaşayırkən!
 Bir parça ağacsan ki,havandır sarı tellər.
 Bir zərrə qığılcım onu atəşdə kül eylər!
 Fikrim budu gər olsa idi dərdli fəğanın,
 Bu vaxtə kimi qalmaz idi zərrə nişanın.
 Qafilsən özündən ki, gülür daima halın,
 Asudədi qəlbin,ürəyin, yoxdu məlalın.
 Öz dərdini öz arzun ilə söyləməyirsən,
 Dindirməsələr, heç şeyi izhar eləmirsən".
 Mürvətli olan Ud eşidib söylədi: "Ey can!



Heç bir xəbərim yoxdu sanıb saydığın haldan.
 Əzzəl günü ki, hazır olub çıxdım arayə,
 Ondan bəridir düşdü canım zövqü səfayə.
 Bu nəş'ə, bu zövq aldı təmamən məni məndən,
 Məstlik qapısını sındıraraq çıxdım o gündən.
 Heç bilmədim onlar mənə axır nələr etdi,
 Onlar məni neyçün və nədən ötrü düzəltdi.
 Məndən deyil, əlbət, bu doğan xəstə fəğanlar,
 Ustadıma sor, şadlığımı eyləsin izhar.
 Bu qəlbi sökən dərdli, həzin nəğmələrimçin,
 Ustadıma get söylə mənim mərhəbə min-min.
 Təkcə mənə məxsus da deyil nəş'əli hallar,
 Burdan pay umar bəzmdə huşsuz oturanlar.
 Onlar da gəzir bixəbər öz hali-qəmindən,
 Öz işlərimin axırını bilmirəm həm mən.
 Ancaq məni bu dünyada bir təkcə quran var,
 Yalnız,tək onun çalması min nəqş edir izhar.
 Bu karxanada mən ilə sən alətik, ey dost.
 Sən'ətdən uzaq,ayrı, kənar xilqətik, ey dost"
 Udun qulağın bur, a Müğənni, edib ülfət,
 Aşkar eləsin tə ki, nədir əsl həqiqət.
 Bur, bur ki, uca səslə açıb dil bizə bir-bir
 Öz zatü sifətini əyan eyləyəcəkdir!
 Gəl doğruluğu zahir elə indi möcazdan,
 Zənn etmə Füzuli açacaq sirləri əl'an.
 Xoş ol kəsə ki, şamü səhər məst düşüb əldən,
 Piri-muğana oldu mürid can ilə dildən.
 Sərməstliyindən tuta bilmir yer ayağı,
 Bilmir ki, piyalə nədi, ya hardadı saqi.

BEŞİNCİ CAMIN KEYFİYYƏTİ

Ver Saqi o Kövsər qarışan mey dolu camdan
 Ol cam ki, behişt huriləri təşnədir ondan.
 Ver, Saqi, Əlinin quluyam, eşqə vəfadar,

Bu çeşmədən onsuz da mənim cüz'i payım var.
 Ver, Saqi, yetər, durma, Yəmən lə'llərindən,
 Ta nuş eləyim, sən də qopar əqlimi məndən!
 Al, al ki, əql sevdası divanəsər etdi,
 Al, əqlə olan hacətim artıq boşa getdi.
 Aşiq ürəyin əldə tutan, ver ki bu camdır.
 Ver, ver ki, onun xasiyəti sirlər açandır.
 Ver, bihuş olub, ta yıxılım qolların üstə,
 Ver, bihuş olum, sən də əvəz sirrimi istə.
 Ol lələ kimi rəngli küpün ağzını dur aç,
 Bu cam ilə gəl xəstə düşən ruhuma nur saç.
 Ver ki, bu camın qəlbə yatan nəş'ələrindən,
 Sir xəznəsinin yollarını bir də açım mən.

SETAR İLƏ SÖHBƏT

Bir gün namaz üstündə durub qəlb ilə əlbir,
 Açmaqda idim sirlərimi Allaha bir-bir.
 Bə'zən ayaq üstündə durub, gah əyilirdim.
 Gah səcdə qılıb göylərə bə'zən çəkildim.
 Birdən bu ibadət ilə sərməst görünən mən
 Qalxdıqda Setarın səsinə tezəcə yerimdən,
 Ol dəm, ürəyimdən yoxalıb qaçdı da taət,
 Yırtıldı bu səsdən həyə pərdəm mənim heyhat!
 Sordum ona: " — Ey, dürlü sədalar verən iblis!
 Kafər kimi gəl olmagilən odlara bais.
 Neyçün yaranıb tərponişin qəlbə əziyyət,
 Yoxsa ki, xəyaldan çəkilib xofi-qiyamət.
 Şeytan kimi hiylə evinin cövhərisən sən,
 Mən dürlü bəla xəznəsinin gövhərisən sən.
 Bir tordu sənin qolların üstündəki saplar,
 Bir tor ki, ömür bağçasının mürğünü ovlar.
 Yüz yerdən azı öz belini bağlamısan sən,
 Taət izini ta qapasan qəlbədən, ürəkdən.
 Hansı sinəni gorçı o kövdən' vətən etdi,

O sinədən Allaha ibadət yoxa getdi.
 Bir barmağı ki, öz sinəyə cəlb elədin sən,
 Asudəliyin təsbihini tulladı əldən.
 Gəl sən də mənim tək elə əndişə bu oddan,
 Et tövbə ki, qorxan, çəkinər öz günahından."
 Bu dəm dilə gəldi o xəbər sahibi tənbur,
 Üz tutdu əzəl, sonra mənə söylədi: " — Bir dur!
 Gəl olma — dedi, — gizli qalan pərdəni yırtan,
 Vurma üzümə, olsa da eybim, sən, ey insan!
 Qət etdim uzaq çölləri, gəldim bura yoxdan,
 Amirliyin oldum o böyük mülkünə sultan.
 Bu yolda çox oldu mənə dost, həmnəşin, həmdəm,
 Heç bir kişinin e'tirazından yemədim qəm.
 Bu günə məni tullayaraq rədd eləyirsən,
 Yoxdursa köməkçin, belə də eyləmə gəl sən.
 Dünyanın işindən xəbərən zərrəcə yoxdur,
 Xoşbəxt çox isə dünyada, bədbəxt də çoxdur.
 Allahın o ehsan dənizi qüsl məkanı,
 Bir yer ki, hamı söylər ona əfv divanı.
 Də, mən tək adamdan oraya tozmu qonar heç!
 O yerdə günah qəmləri çəkmək xətdir keç!
 Qafilmisən aya, o kərəm süfrələrindən?
 "O hər şeyi qavrar", bunu dərk eylə dərindən.¹
 Rəğbət elə Tənbura, müğənni, gəl ürəkdən
 Rəğbət açarılma ona da bir qapı aç sən.
 Aç bir qapı ki, zahir olub nəş'ələr ondan
 Qəlblər gülərək daim olar gül kimi ondan,
 Tərkində Füzuli bulunub qorxmaz əzabdan,
 Bu hali-büsatdan qoparar nəş'ələr hər an.
 Xoş ol kəsə ki, məst oyana qəbr otağından
 Bihuş aparıb cəlləyələr daxili-neyran .
 Bu zülm evinin qəmdən acı, zülmü, əzabı
 Xatırlada əhvalına min qətrə şərabi.

¹ İlk tərcümədə düşmüş bu beyti dosent Ə.Əhmədov tərcümə etmişdir.

ALTINCI CAMIN KEYFİYYƏTİ

Gəl, Saqi, mənə indisə ver bir iri gövhər,
Ver bir iri gövhər ki, odur nəş'əyə cövhər.
Ver, ver ki, içim ta tutulum feyz ilə şövqə,
Alsın mənə məndən, tutaraq cismimi zövqə,
Ver, Saqi, o saf yaqut ilə dopdolu camı,
Bir cam ki, tapar cümlə əqil onda nizamı.
Ver, ver ki, bu tər lə'l ilə ömrüm başa çatsın,
Ver ki, saralan çöhrəmi al rənglə qızartsın.
Bir mey ki, odur çarə tapan, son verən ahə,
Bir mey ki, gəda içsə, dönər ən ulu şahə.
Ver mayeyi-izzət suyunu, ver ki, yazıq mən
Şah zövqünü ta ki, ayırım zövqi-gədədən.
Ta qəlbimə mey zövq verə, gözlərimə nur,
Bir cam dəxi lütf elə, qıl məclisi pürşür.
Altıncı qədəhdən qonaraq əqlə fərasət,
Tapsın ürəyim halını izhara cəsarət.

QANUN¹ İLƏ SÖHBƏT

Bir gün gecə bir məclisimiz vardı ki, ondan
Çox-çox uzağa qaçmış idi dərd, qəm, hicran.
Xoş nəğmələr ilə edərək aləmi məmnun,
Bir huri, mələk üzlü çahrdı iri Qanun.
Siz sandığına xeyli onun oxşarı vardı,
Qapısını əql xəznədarı təkçə açardı.
Bir lövh ki, basıb yar kimi öz bağına bir baş,
İşlərdi onun sinəsinə nəqşini nəqqaş.
Həm bir gəmi ki, vardı içərsində gümüş, zər,
Atmış yükünü sahilə coşğun, dəli yellər.
Bir dərdli, həzin nəğmə eşitək durub, ondan
Sordum ki, de, ey nazlı mələk, işvəli canan!
Eşqin çəməninədən nə gözəl qönçələr üzdü'n?

¹ Qanun (kanon)—simli musiqi aləti.

Bu işvədə oldun bütün aşıqlərə üstün.
Heyrətdəyəm, heyrətdəyəm ancaq sənə, çün sən
Aşiq adama oxşamayırsan əmələndən.
Aşıqlərin əhvalı budur: şamü səhərlər
Onlar qəm əlindən acı göz yaşı tökərlər.
Qorxaq kimi onlar qəm əlindən gülü xardır,
Böyründəsə yüzlərcə əzab, zülm oxu vardır.
Onlar elə bir xəstə ki, yox dərdinə qəm xar,
Tapşırdı təbib dəstinə öz canını onlar.
Aylar ilə, illər ilə onlar çəkib hicran,
Bir başqaca şey görmədilər vəslin adından.
Çox-çox ucadır nisbətən aşıqlərə rütbən,
Söylə, de görüm yoxsa məgər ayırdı şivən?!
Cananənin aydın təb'inin dilbərison sən,
Daim ona həmağuş olub birgə gəzirsən.
Bir yastıq olubdur başına dost üzü hər an,
Dostun üzünədir sifətin həm də ki, ey can,
Ayrı görə bilməm səni heç yar qucağından,
Arzun, tələbin çünki çatır büsbütün ondan.
Mümkündü səninçin gecə-gündüz yarı sevmək,
Dildarın əlindən yapışıb şövlə öpmək.
Söylə necə çatdın axı bu rütbəyə, söylə,
Bu xəstəyə aç sirri, ucaldın necə böylə?
Canana yetişmək yolunun sarbanı ol, gəl!"
Mərdanə iş öyrət bizə, dərd dərmanı, ol gəl!"
Qanun dedi: "— Ey mən kimi süst rə'yli insan!
Mən çox demişəm sən sanayıb saydığın haldan.
Bunlarla fəqət qalmadı razı mənə dost, yar,
Aldanmadı bu hiylələrə, uymadı onlar.
Rüsvayçılıq etdim özümü dərdə salıb mən,
Məxfi işim üstündə bütün keçdim özümdən.
Kim hər nə dedi mən qulaq asdım, qəbul etdim.
Baş əydim ona, mən özümü adi qul etdim.
Baxdım və göz oldum ki, qılıb dostuna hörmət,
Huş əhli edə bəlkə mənə birçə nəsihət.

Varkən deməyə məndə ağız, sakit olub mən,
 Bir kəlmə də söz söyləmədim heç kəsə qəlbən.
 Gər cismimi kəsdi bir adam çıxmadı qanım,
 Yüksəlmədi ələmlərə atəşli fəğanım.
 Əhli-dilə mən bağlayaraq bel, açaraq sər,
 Axtardım ürəklərdə səadət uzun illər.
 Bu növ ilə ta canı qəbul eylədi canan,
 Çatdım böyük ehsanlara, xəl'ətlərə ondan.
 Öymə özünü, dost sənə ram olsun, amandır!
 Eşq əhli bu bir qayda ki, rüsvayi-cahandır.
 Sən də, a Müğənni, oxu, Qanundan al ibrət,
 Neyçün səni pul böylə əsir etdi, nə hacət?!
 Aşiqlik hara, pul hara, et bir bunu izhar?!
 Gəl qorxma pulun yoxluğuna, ağlama zinhar.
 Sən simü zər ilə görürəm zarsan, a fərsiz,
 Yansan da Füzuli kimi yan atəşə, zərsiz!
 Xoş ol kəsə ki, çıxmadı heç bir zaman haldan,
 Sağər kimi dörd bir tərəfə etmədi cövlan.
 Bir xılt kimi o, mey küpünün altına yatdı,
 O xılt kimi daim meyə doğru qədəm atdı.

YEDDİNCİ CAMIN KEYFİYYƏTİ

Gəl, Saqi, ver ol qəndü şəkər zövqlü balı,
 Bir şey ki, açır qönçə kimi dərdi-vüsalı.
 Ver, ver mən içim, etmə məni bir daha təlxkam,
 Təlxkamlıq ilə saxlama cam tək məni sübh, şam.
 Saqi, o kəmal ilə dolu nəş'ə ki, vardır,
 Bir nəş'ə ki, hal əhlinə, kamillərə vardır,
 Ver, ver ki, içim, uçsun uzaq dərdü məlahım,
 Bu cəhdlə artsın daha da əqlü kəmalım.
 Gəl, Saqi, o yaqut kimi xoş rəngli camdan,
 Namus şişəsiyə özəli bir daş olandan
 Ver ki, üzümə zövqü şofa nəqş eləsin qoy,
 Bu könlümə namus ilə ar bəxş eləsin qoy!

Artır daha da məstliyimi ta ki, içib mən,
 Yeddinci qədəh ilə olum qafil özümədən.
 Bu nəş'ə ilə mən keçirib zövqlü hallar,
 Cür'ətlə, cəsərətlə edim halımı izhar.

MÜTRİB İLƏ SÖHBƏT

Bir yerdə idim bir gecə mən, Mütrib olanda,
 Bir cənnətə çevrildi mənim məclisim onda.
 Sordum ona: — Ey, qəlblər açan həmdənim insan!
 Qaldır göyə min nəş'ə duyaq bəlkə sazından.
 Mütrib eşidib qalxdı, haman sazsız əliylə,
 Cismiylə, başıyla və o mə'nalı diliylə,
 Nitiqlə tutub qollarını bağladı sazın,
 Kəsdi yolunu, qarşısını saxladı sazın.
 — Bu rütbə nədir? — sordum ona, — söylə bir, ey yar,
 Bir rütbə ki, zatında tapılmaz dolaşıqlar?"
 Mütrib dedi: — Ruhani olan feyzdi, feyzim,
 Nadanlıq olar, qeyrə könül vermə, nə lazım?
 Qeyri kəsə bu dəhrdə meyl etmə, ey insan!
 Dost sirrini dostun ürəyindən eşit hər an,
 Öz sirrini açma neyə, saxla onu pünhan,
 Çün ağız açıqdır, danışar hərzövü hədyan.
 Dəfdən uzaq ol ki, işi ah ilə fəğandır,
 Bir sille ilə hər şeyi dünyayə açandır,
 Öz sirrini Cəngi dəxi eyləmə məhrəm.
 Çün kim qulağın bursə, açıb söyləyər ol dəm.
 Öz sirrini Tənbura da gəl açma ki, səndən,
 Gizli işini öyrənəcəkdir yağı düşmən.
 Qanundan uzaq göz, ona sirr açma, kənar dur,
 İzhar eləməkçin çün onun yüz dili vardır.
 Bu firqə haramı oldu bütün xalqa ki, onlar
 Dünya bazarında hamı yolbilməz olurlar.
 Söylə, de görüm mazidən heç bir xəbərin var
 Ki, bir neçə rədd etdi əmanətləri ruzgar?!



Çün cansız olanlar tuta bilməzlər əmanət,
Ruzgar sənə tapşır ki, var səndə dəyanət,
Yad əldən onu qoruyasan ta uzun illər,
Bir gün də gəlib səndən ala tapşırın əllər.
Hər cansıza gəl sən elmə sirrini izhar,
Qorx ki, bu qəza, çərxi dolanmışda xilaf var!
Hikmətlər açan nitqdən heç olma uzaq sən,
İnsan bədəninə budu can çünki özəldən.
Huş əhli xəyal etdi ki, guya bu cahanda,
Dinməz oturanlar ölü, can var danışanda.
Bu dünyada yalnız qalacaqdır quru bir ad,
Sən də elə söz söylə ki, daim edələr yad.
İş vaxtı sən ol sözləri gəl eylə ki, təkrar,
Təkrarı üçün tə'nə yeyib olmayasan xar.
Öylə elə ki, başdan-ayağa sözün əlbət
Aydınlada bilsin bizə min dürlü şəriət.
Qəlbində olan dinini gəl eyləmə izhar!
Öz sözlərini daima nəql et açıq-aşkar.
Hər vaxt, a Müğənni, ki əlin yetdi üsulə,
Məclis bəzəyənlər ol o günü əhli-qəbulə.
Qeyrilərin əhvalını vəsf etmə, uzaq qaç,
Bir kəlmədə öz halını sən nəql edərək aç.
İş ol yerə çatmış ki, daha mən də qalıb lal,
Füzuli kimi susmadayam, gizləyibən hal.
Xoş ol kəsə hər yerdə mənim tək dolu camdan,
Meydən-məzədən söhbət açar daima, hər an.
Bir mey, məzə ki, hər kəsə ta ruzi-özəldən
Keyfiyyəti mə'lumdur, o heç düşmədi əldən.

*

*

S Ə H H Ə T

v ə

M Ə R Ə Z

*



Bədən bağçasını can suyu ilə bəsləyib, hüsnü eşq məzhəri, eşqi də hüsnün zinəti edən tək Allah hədsiz şükürlərə layiqdir. Elmi əqlə bəzək, əqli elmə sərmayə olan bir İnanılmışı saysız salamlar yaraşır.

Sonra, təvazö' küncündə ibadətə öyləşən xaksar Füzuli hekayə zəncirini hərəkətə gətirənlərdən və rəvayət binasının əsasını qoyanlardan belə nəql edir və deyir ki:

Ruh adlı bir zatı təmiz var idi. O, çox fəzilət sahibi idi. Cəbərut aləmində* doğulmuşdu. Lahut fəzasında* sakin idi. Bir gün başına səfər havası düşdü. Nasut aləmində* qədəm basdı. Orada *Bədən* adlı bir məmləkətə rast gəldi. (Bu məmləkət) yeddi ölkədən ibarət yeddi əndanlı bir mülk idi. Bu şən məmləkətin sahibləri bir yerdə şerikli həyat keçirən dörd qardaş idi. Birincisi *Qan*, ikincisi *Səfra*, üçüncüsü *Bəlgəm*, dördüncüsü isə *Sevda* adlanırdı. Onlar bir-birlərilə müxalifətdə (olduqları halda) birləşməsi nədir, müvafiqətdə parçalanmaz, dostluqda "Rüknlər" (adı) ilə mə'ruf, düşmənçilikdə isə "Ziddlər" (adı) ilə məşhur idilər. Bunların qaynayıb-qarışması məmləkətin varlığına səbəb olmuş və bu qaynayıb-qarışmaya görə onlara "Əxlat" ləqəbi vermişdilər.

Bu dörd işbilən, (bacarıqlı) qardaşın himməti ilə o məmləkətdə dörd arx axırdı. Arxların sayəsində hər yer abad olmuşdu. Bu arxların suyu acı, turş, şirin və şor idi. Bunlardan yübusət (quruluq), rütubət, hərərət və bürudət (soyuqluq) deyilən dörd xasiyyət əmələ gəlmişdi. Bu dörd gözəl təbiət *Mizac* adlı bir qıza mənsub idi.



Bədən diyarı *Ruhun* xoşuna gəldi. Mizac ilə dostluq etməyə könül verdi. O iki xoşbəxtin arasında birləşmə, (evlənmə) vəqə olduqdan sonra *Səhhət* adlı bir evladları oldu ki, lətafətdə zəmanənin yeganəsi idi.

Ruh Səhhətin varlığı ilə xoşhal oldu, onu çox sevdi. Dövlət sahibi olan *Ruh Mizac* və *Səhhətlə* birlikdə *Bədən* məmləkətini gözdü. Burada üç mö'təbər, (böyük və abad) şəhər gördü. Əvvəl yolunu *Dimağ* qəl'əsinə saldı və oranı xoş qədəmi ilə şəərəfləndirli. Eybsiz bir yer gördü ki, (bu yerin) on məhəlləsi var idi. (Orada) hökm və fərmanları icra etməyə hazır və amadə, böyük işləri yerinə yetirməyə müntəzir on muzdur var idi.

Birincisi—sifəlləri qadağan edən *Samia* (eşitmə). Bu hiss söz və səsləri eşitməyə mə'mur idi.

İkincisi—parlaq ruhlu *Basirə* (görmə). O, şəkilləri və rəngləri ayırmağa vəkil idi.

Üçüncüsü—ətirləri sevən *Şammə* (iyibilmə hissi) idi, iyləri dərk etmək ona məxsus idi.

Dördüncüsü—zövqəpərəst *Zaiqə* (dadbilmə hissi) idi. Onda hər bir dadı duya bilmək qabiliyyəti vardı.

Beşincisi—yaxşı adlı *Lamisə* (sürtünmə hissi) idi. O cisimlərin keyfiyyətini dərk edirdi.

Altıncısı—*hissi-müştərək* idi. (Gözlə görüləbiləcək) şeylərin ilk surətləri ona zahir olurdu, o da xəyalın nəzərinə yetirirdi.

Yeddincisi—*Xəyal* idi. Bu, hissi-müştərəkin qəbul etdiklərini mühafizə etmək üçün qavrayırdı.

Səkkizincisi—*Mütəsərrifə* (hissi) idi. Bu, *hissi-müştərəkin Xəyala* tapşırıqlarının mümkün ya mahal olduğunu müəyyənləşdirməkdə şübhəyə yol vermirdi.

Doqquzuncusu—*Vahimə* idi. Bu, mənfəət və zərəri ayırır, ziddiyyət və uyuşmanın arasındakı fərq və təfavütü tə'yin edirdi.



Onuncusu—*Hafizə* idi. Bu da vahimənin dərk etdiklərini ayırır və hiفز xəzinəsinə atırdı.

Ruh Dimağ qalasını gözdən keçirdikdən sonra işçilərə mehribanlıq göstərmiş, onlara hörmət etdi. (Buradan) *Ciyər* şəhərinə keçdi. Ürəyə yatan bir şəhər gördü. Bu ölkədə səkkiz nəfər səkkiz vəzifədə ixtiyar sahibi idi.

Birincisi—*Gəziyə* (qidalandırıcı) qidamı hamıya yetirir, hər bir şəxs ondan təhlilə gedənlərin əvəzini alır.

İkincisi—*Namiyə* (nəşvü nüma verən). Bu, bədən ölkəsinin imarətini artırır və təbiət öz surətini kəmalə yetirməkdə ona e'timad edir.

Üçüncüsü—*Müvəllidədir* (hasil edən). Bədən mülkünü maddələrini o hazırlamış və ilk mərhələdə bədən mülkünü tə'mir etmişdir.

Dördüncüsü—*Müsəvvirədir* (təsvir edən). Bu, bədən mülkünün nəqşəsini çəkmişdir hər bir könülaçan şəkil və surət ondan zahir olur.

Beşincisi—*Cazibədir*. Bədən mülkünə lazım olan şeylərin hazırlanmasını təbiət ona tapşırır.

Altıncısı—*Məsikədir* (qoruyan). O, cazibənin hazırladığını puç olmağa qoymur (saxlayır).

Yeddincisi—*Hazimədir* (həzm etdirən), məsikənin ələ keçirdiklərini bişirməyə tələsir.

Səkkizincisi—*Daftədir* (qovan, çıxaran). Bədənə yetişən saf maddələrin qalığı (puçalı) bunun vasitəsilə rədd olunur.

Ruh Ciyər mülkünü layiqincə gözdikdən sonra oradan *Ürək* şəhərinə keçdi. Ürəyi, bəzəkli bir şəhər gördü. Bura bütün şəhərlərdən böyük idi. Burada altı kimsə məskən salmış və yaşamaq nəqşəsi qurmuşdular:



Birincisi—*Ümiddir*. Bu, arzu sahibini murad mənzilinə çatdırır.

İkincisi—*Qorxudur*. O, Bədəni təhqir torundan xilas edirdi.

Üçüncüsü—*Məhəbbətdir*. Bu, ülfət zəncirini hə-rəkətə gətirir.

Dördüncüsü—*Ədavətdir*. Bu, qeyrət əsərlərinin məzhəridir.

Beşincisi—*Fərəhdir*. Bu, şadlıq və sevinc mənbə-yidir.

Altıncısı—*Qəmdir*. Bu, cəhalət və məğrurluğu tərbiyə edir.

Ürək şəhəri Ruhun xoşuna gəldi. Bütün şəhər-lərdən artıq buranı tə'mir etməyə başladı, onu özünə paytaxt qərar verdi. Oranın imarətlərini artırmağa və pozğunluqları aradan qaldırmaqla məşğul olub, səfa əhli olan *Ümid*, *Fərəh* və *Məhəbbəti* öz yanına söhbətə çağırdı. Cəfa əhli olan *Ədavət*, *Qorxu* və *Qəmi Ürək* şəhərindən *Səhhət* sürgün etdi. Zama-nənin fitnəkarı olan bu üç kinli dünyada avara düşdülər və bədən mülkündən çıxıb getdilər.

Elə ki, *Ruh Ürək şəhərində* xoşal oldu və yaşayış vəsaitini burada hazır gördü, bir gün bir məclis tərtib etdi. Ölkənin əsil-nəcəbətliilərini də'vət etdi. *Sevda* mişkin (qara) paltar ilə özünü bəzədi. *Qan* qızıl gül rəngli geyim ilə özünə zinət verdi. *Bəlgəm* ağ geyinməyə çalışdı. *Səfra* sarı rəngli xalat geyindi.

Onlar bu rənglər ilə məclisi rəvnəqləndirdilər və məclisdəkilərin dimağlarını bənövşə, süsən və nəsrin qoxusu ilə ətirləndirdilər. *Ürəyin* ətrafında onların hər birinə bir mənzil və məskən müəyyən olundu. Bu məskən də onların rəngi və qoxusu ilə zinələndi. *Sevda* dalaqda yerləşdi, *Səfra* öd (kisəsinə) doğru



yönəldi. *Qan* (*Qara*) *ciyərdə* yurd saldı. *Bəlgəm Ağ ciyərdə* qərar tutdu. Bunlar yeyib içdilər, axırda ifrat nəticəsində "Əxlat"ın işi azgınlıq sərhəddinə doğru çəkildi.

Sevda dedi:

—*Xəyal* incilərini düzən və bütün işləri dərk edən mənəm!

Səfra dedi:

—Sən dəlilik törədən və gec oturub, gec duransan, bütün yerləri seyr edən, həyat qoşununun sərkərdəsi mənəm.

Qan dedi:

—Sən acıtamlı və pis mizachsən! Tez daxil olub ağır müalicə olunansan. Həyat vasitəsi, bədən binasının həqiqi banisi mənəm.

Bəlgəm dedi:

—Sənin mənə möhtac olduğun aşkardır. Sənin varlığın mənəndir.

Ruh bu tayfanın höcətləşməsindən, ixtilafından və bu dəstənin çox öyünməsindən pərişan, bunlarla ixtilatından peşiman oldu. Onları danlamağa və məzəmmət etməyə başladı:

—Sizdən nə mənfəət gəlir, sizinlə hansı düyün açılar? Sizin hamınızı tənbih etmək lazımdır — deyə onlara qəzəblə xitab etdi.

Onlar da mübahisə qapısını bağlayıb sakitcə bir küncdə oturdular. Fərsət gözlədilər ki, Ruha itaət etməkdən boyun qaçırsınlar.

Ürək şəhərinin keçmiş sakinləri, aləmin fitnəkar-ları olan *Ədavət*, *Qorxu* və *Qəm* *Ruhun* hökmü ilə vətəni tərk edib sərgərdanlıq yolunu tutdular, hər ötənə şikayət edirdilər. Bir gün məsləhətləşdilər, onların qürbətə düşməsinə bais olan *Səhhət*in şövkətini pozmaq üçün əhd etdilər.

Ədavətin hədsiz qəbiləsi vardı və bu qəbilənin başçıları Yalan, Kin və Paxıllıq idi.

Qorxunun da saysız tayfası vardı. O tayfanın da böyükləri Heyrət, Dəhşət və Nəəlaclıq idi. Qəmin isə hədsiz-hüduzsuz təbəələri vardı ki, bunların qabaqcılları Möhnət, Həsərət və Ümidsizlik idi.

Hər bir yerə adamlar göndərdilər, hamını bu əhddən xəbərdar etdilər.

Qəflət yuxusu Ruhun gözlərini bağladığı bir zamanda, tədbir ipi qırıldığı bir anda bunlar qoşun götürüb, Ürək şəhərinin darvazasına çatdılar, igidlik nə'rəsi çəkdilər.

Əxlat ilə Ruh arasında bədməcəzlik olduğundan heç biri ona köməyə gəlmədi. Bu vəqəni olmamış kimi sayıb, səbəbi təbiətin üzərinə yüklədilər.

Ruh Ürək şəhərinin darvazasını bağladı, (Allaha) təvəkkül edib o qalada oturdu.

Elə ki, Ruhun şadlığı bitdi, Ürək ölkəsi Qəmin ixtiyarına keçdi, Ruhun yoldaşları tədbirə başladılar. Fikirləşdilər və tədarük gördülər.

Fərəh dedi:

—Mən hüsn (gözəllik) adlı bir nəfər ilə köhnədən dostam, əgər buyursan, onu köməyə gətirərəm.

Məhəbbət dedi:

—Mənim Eşq adlı bir tanışım vardır. O, hər bir hünərdə nöqsansızdır. Əgər onu çağırmağa icazə versən, tez bir zamanda Qəmdən azad olarsan.

Ümid dedi:

—Mənim Əql adlı bir yoldaşım var, indi köməklik zamanıdır. Əgər buyursan, əmrini çatdıraram, onu qoşunu ilə bərabər gətirərəm.

Ruh təkcə Səhhət ilə kifayətləndi. Ürəyin qala qapısını gizlicə açdı. O, üç nəfərə məktub verib, Hüsnə, Eşqə və Əqlə göndərdi.

Əvvəlcə Fərəh özünü Hüsnə yetirdi. Ruhun məzlumluq məktubunu ona oxudu. Hüsn qürur ilə öz zülfü kimi qıvrıldı. Ona cavab vermək üçün ruhpərvər dodaqlarını açdı və belə söylədi:

—Ey özündən xəbərsiz! Nə xeyirdən xəbərin var, nə də şərdən! Eşqi və əqli olmayan bir kəslə mənim nə dostluğum? Ya eşq görəkdir ki, mənim qədrimi bilsin, ya da əql lazımdır ki, məni saxlamağı bacarsın.

Hüsn Fərəhə çarə etmədiyinə görə Fərəh də xəcalətdən Ruhun xidmətinə qayıtmadı.

Sonra Məhəbbət Eşqin yanına çatdı, sifariş yetirib kömək istədi. Eşq e'tinasızlıqla dilə gəlib o sifarişə belə cavab verdi.

—Ruh dünyaya aldanmışdır. Eşqdən bixəbər və Hüsnə qarşı e'tinasızdır. Mən elə bir yerə gəlmərəm. Hüsn harada isə mən də oradayam.

Məhəbbət də bir iş bacarmadı, xəcalətindən Ruhun yanına getmədi.

Daha sonra Ümid özünü Əqlin söhbətilə şərəfləndirdi və sözə belə başladı:

Ruhun qarşısına çətin bir hadisə çıxıbdir. Köməksizlikdən təşvişdədir, səndən kömək istəyir. Ona kömək etmək yerində olar, inanıram ki, Ümid nəümidliyə çevrilməz, onun cəmiyyəti dağılmaz.

Ümid çox yalvardı, onun bu yalvarmağı Əqlə tə'sir etdi. Gözəl əxlaqına görə hamı ona tabe idi, hamını o saat hazır etdi və Ürək şəhərinə gecə basqını düzəltdi, o şəhərdə (mühasirədə) qalanları Qəm torundan xilas etdi.

Elə ki, Əql ləşkəri Qəm qoşununu məğlub edib, Qəm və Qorxunu tutub əsir etdi, Ədavət bir bucaqdan qaçdı və başqa bir fitnə qaldırdı.

Mərəz (xəstəlik) ləqəbli bir amansız var idi. Səbəbsiz yerə hər kəsə ədavət bəslərdi. Ədavət onunla dostlaşdı, ürəyinin dərdini ona söylədi.

Mərəz ona dedi:

—Heç qorxma, özünü mənə təslim et! Bu yaxın zamanda bir hiylə qaldırıb, Ruhun qanını və Səhhətin abrusunu tökərəm.

Bunu da ağızdan-ağıza eşitmişdir ki, Ruh Əxlaq məzəmmət etmişdir. Bədən mülkünü vasitəsiz ələ keçirmək mümkün olmadığından, bu hadisəni (fürsət və) qənimət bildi və Ədavətdən soruşdu:

—Bədən ölkəsinə kim gedib-gəlir? Buranın əhalisi nəyə rəğbət edir?

Ədavət dedi:

—Qida cinsi onların hamısı ilə tanışdır. Bədən ölkəsinin abadlığı onun gediş-gəlişindən asılıdır. Bu ölkə əhalisi onu ələ gətirməklə məşğuldur.

Mərəz bu əhvalı öyrəndikdə dərhal Qidanın xidmətinə getdi, gördü ki, o, hərdəm bir rəngli dona girir. Əvvəlcə soyuq və quru Qidaya yanaşdı və özünü min hiylə ilə ona bağlayıb dedi:

—Ey həqiqətdə torpaq cəvhəri olub, torpaq cəvhəri kimi hər bulaşılıqdan təmiz və uzaq olan! Məni Ruhun müvəkkillərindən gizli olaraq, Bədən ölkəsindəki Sevdaya çatdır ki, Sevda ilə bir alverim və vacib işim var.

Qida Mərəzin istədiyini yerinə yetirdi və onu Bədən ölkəsində Sevdaya çatdırdı. Sevdanın rəvnəqi Mərəzin sayəsində artıb sair Əxlat zəifləşincə fitnə qapılarını açdı, Bədəndə pozğunluğa başladı. Baş ağrısını sərkərdə tə'yin etdi və Bədən ölkəsinə çaxnaşma saldı.

Səhhət bu hadisədən xəbər tutub, Ruhun hüzarına tələsərək ona dedi ki, Sevda azğınlığa başlayıb və padşahlıq mülkünü qəsdindədir.

Ruh bu əhvalatı Əqlə bildirdi. Əql Səhhətin tədbiri ilə işə başladı və anladı ki, Sevdanı hərəkətə gətirən Qidadır. (Buna görə də) öz yaxınlarından Pəhriz adlı birini həvass (hisslər) darvazalarını qorumağa tə'yin etdi. Belə qərar qoydu ki, Zaiqə (dədbilmə duyğusu) zeytun və buna bənzər şeylərin dadından və Samiə (eşitmə duyğusu) Qanın səsi dinləməkdən həzz almasınlar. Basirə (görmə duyğusu) ənbər görməsin, Şammə (iy bilmə duyğusu) kafur qoxulamasın. Bu qayda üzrə Sevdanı zəiflədirdi və Qanı tərbiyə etməyə başladı.

Mərəz gördü ki, Sevda zəifləşdi və Qanın şövkəti artdı, (bu zaman) Sevdadan üz çevirdi, Qanın xidmətinə yüyüdü. Ona da əfsanələr oxuyub pozğunluq dərəcəsinə çatdırdı. Qanın başına fəsad havası düşüncə, o, Qızdırmanı sərkərdə tə'yin edib hər tərəfə göndərdi.

Səhhət ikinci dəfə Əqlə pənah apardı və özünü onun tədbirinə təslim etdi. Əql hikməti rəhbər tutaraq başqa bir tədbir ilə o xəstəliyə çarə etdi və Pəhrizə dedi ki:

—Zaiqəni şərab kimi içkilərdən, Basirəni tər çiçəyə baxmaqdan saxlasın, Şamməni yeni göyərmiş otun qoxusundan və Samiəni sevinc gətirən ərğənnin (orqan) nəğməsindən çəkindsin.

(Beləliklə), Qanın üzünə qüdrət qapıları bağlanınca, Ruha qarşı durmaq qüvvəsi qalmadı.

Mərəz Bəlğəmə mürid oldu, Qandan əl çəkib onunla həmdəm oldu. Onu qatılaşıdırıb fəsada, pozğunluğa vadar etdi və bu vasitə ilə İstisqanı (susuşmağı) sərkərdə tə'yin edərək, pozğunluq yolunu tutdu.

Bu əhvalat baş verdikdə Səhhət özünü Əql silsiləsinə bağladı. Əql üçüncü dəfə köməyə gəldi. Pəhrizə buyurdu ki, Bəlgəmin artma vəsaitini kəssin, xərəksizliklə, (ac saxlamaqla) qüvvətdən salsın. Zaiqə xam (qaynanmamış) içkilərdən, Samiə üçtelli tənburdan həzz almasın. Basirə saf inciye baxmaqdan, Şammə nilufər iyləməkdən özünü saxlasın.

Mərəz Bəlgəmin zavala uğradığını görəncə, Səfra ilə aşnalığa can atdı. Hər zaman bir nüktə söyləyib, ta onun təbiətini elə bir hala saldı ki, o, Yərəğan (Sarılıq) xəstəliyini Mərəz qoşununa sər-kərdə seçib Bədən ölkəsini almağa tə'yin etdi.

Səhhət Əqldən kömək istədi. Dördüncü dəfə Əql Səhhətin köməyinə qalxıb Pəhrizə formən verdi ki, Səfranın fayda bəsatını yığışdırsın və ona müxalifət yolunu tutsun. Zaiqə şəkər kimi şeylərə, Samiə sızlayan kamançaya rəğbət etməsin. Basirəni xalis qızıla baxmağa və Şamməni tər gül-çiçək qoxulamağa qoymasın.

Səfranın gücü tükəndikcə Səhhət Mərəzə qalib gəldi. Mərəz qaçıb başqa yerdən fitnə qaldırmaq istərkən birdən-birə Mərəzin oğlu Zə'f (zəiflik) qabağına çıxdı. O, qorxu bilməz bir yeniyetmə, zəif olsa da, çevik ruhlu və diribaş idi. Zə'f dedi:—Ey Mərəz, xeyli zamandır ki, yol gəlirəm, məqsədim xidmətinə yetməkdir. İndi ki, gəlmişəm (sənə məsləhətim budur ki,) öz cəmiyyətini dağıtma, məni bu gəlməkdən peşiman etmə.

Mərəz Zə'fdən tam qüvvət aldı və qaçmaqdan daşındı. (Ruhdan) incimiş Əxlat da onunla ittifaq etdilər. Fitnə vəsaiti tamamlandı. Xülasəyi-kəlam, ümumi hücum başlandı.

Səhhətə çarə tapan və Ruhun hər bir dərjəsinə dərman edən Əql bu dəfə heç bir çarə tapmadı, özünü itirdi. Yardımçıları olan duyğuları da pərişan

gördü, çarəsizlikdən Qorxu və Qəmi götürüb bir küncdə oturdular və Əzadənin (ziddlərin) üzünə qapıları bağladılar.

Səhhət belə bir qovğanın içində köməksiz olaraq Ruhun xidmətində yalnız qaldı. Lakin Qorxu və Qəmin özlərinə yoldaş olmadığını və özünün hücumla qalxmalı olduğunu anladı. (Buna görə) Ruhdan himmət istədi və özünü müharibə üçün silahlandırmaq dedi:

—Ey Ruh! Əgər qalibyyət bizimlə olsa, sənin səltənətin öz yerində baqi qalar, əgər düşmən əl taparsa, sənin çarən vətəni tərək etməkdir.

Sonra qoşunun qarşısında durdu, o meydanda qəzəvi qədərə təslim oldu. Mərəz şiddətlə, Səhhət də himmətlə müharibə məqsədilə bir-birinə qəsd etdilər.

Səhhətin anası olan Mizac Əxlat ilə irəlindən dost olduğundan Səhhətin düşgünlüyünə dözməyib şofaətçi olaraq Əxlatın yanına gedib dedi:

—Mənim sizinlə qədimdən münasibətim var. İndi Mərəz də özünü sizə bağlamışdır. Mənim övladımın təhqir edilməsi insafdan uzaqdır, bu hal heç yerdə bəyənilməz.

Əxlat (bunu eşidincə) Mizacdən xələt çəkdi. Mərəzdən dönüb Səhhətlə yoldaş oldular. Mərəz əhvalatdan xəbərdar olunca qaçmağı qərara aldı. Damarlar yolu ilə Tər ilə bərabər (bədəndən) çıxıb getdi. Amma Zə'f Bədən ölkəsini hələ görməmişdi və bura yenidən yetişmişdi. Buna görə özünü Mərəzə çatdırma bilmədi. Bu ölkədə sərgördən qaldı.

Mərəzin qaçması xəbəri Ruhun qulağına çatdıqda Əxlatın səfa keyfiyyətini və Səhhətə köməkliyini eşitdikdə, onda dövlət nişanəsi zahir oldu. Buna görə həmd və şükürlər etdi. (Sonra) Əqli yanına çağırtdı və onu xələtdən qurtardı.



Dövlət itaətkar və düşmən təslim olunca Ədavətin işi tamam oldu; Pəhrizə buyurdu ki, bir müddət həvassın (duyguların) qapılarından tərponməsin, Qidanın ixtiyarını alsın ki, Zə'f təkrar qüvvətlənib fitnə qaldırmasın. Axırda Zə'f məğlub olub Bədən ölkəsindən çəkildi.

Ruh kəmalı-əzəmətlə yüksək bir dərəcəyə çatdı. Onun keyfiyyəti cövhərə, cövhəri cismə və cismi ərəzə tam bir lətafət verdi. Gözəlliyi, işvəsi, sevimliliyi həddən aşdı. Köhnə dostların onunla həmsöhbət olmaq ləyaqəti qalmadı. Yalnız idi, yoldaş axtarırdı; mələi vardı, müştəri arayırdı.

Fərəh Hüsni ilə yoldaş olmaqla onun dostluq nöqşini könül lövhəsinə yazırdı. Bir gün dedi:

—Ey könül açan Hüsni! Ey dünya yandıran şam! Keyli müddətdi yoldaşlardan uzaq və Ruhun ayrılığından narahatam. Vaxtdır ki, vəfasızlıq yolunu tərk edəm, qədim dostları xatırlayam.

Hüsni naz ilə söylədi:

—Ey könül oxşayan yoldaş! Ruhdan çox söz söylədin, onun tərifində incilər deşdin, mən onu görmək və onun mərifət bağçasından bir gül dərmək istəyirəm. Fəqət bir şərtlə ki, məndən xəbəri olmasın və məni tanımasın.

Fərəh söylədi:

—Bu iş çətindir, çünki Əql onun yanındadır və hər bir işdən xəbərdardır.

Hüsni dedi:

—Əql mənimlə görüşə bilməz, məni görməyə onda tab və taqət onda yoxdur. Mən bir əfsun bilirəm ki, oxusam Ruhun xəbəri olmadan onu ələ ala bilərəm.

Fərəh bu xəbərdən çox sevindi, Hüsni aparmağa cəsarətləndi. Hüsni Ruha tərəf apardı. Az bir zamanda Bədən ölkəsini gözdü. Bədən ölkəsi Hüsni



xoşuna gəldi, burada vətən salmağa könül verdi, bildiyi əfsunu oxudu, xəbərsizcə özünü Ruha yetirdi. Hüsni lətafəti Ruha təsir etdi. Gözəl olduğu halda daha da gözəlləşdi. Hüsni qoşunu olan Şivə, Naz, İşvə, Kirişmə və Qəmzə onun ətrafında yerləşdilər. Bunlardan bə'zisi boy-buxunla birləşdilər, bə'ziləri də özlərini gözə, qaşa bağladılar.

Xülasə, Ruhun rəvnəqi artdı və əvvəlkindən də çox oldu. Hər kimə ki, işıq saçdı onu əritdi; hər kimə ki, bir nəzər saldı onun evini yıxdı.

Eşq ilə yoldaş olan Məhəbbət bu zaman Eşqdən ayrıldı. Ruhun xidmətinə yetişincə, Eşqdən Hüsni haqqında eşitdiyi sifətləri onda gördü. Kainatı özünə məftun edən uca bir boy və ələmi yandıran parlaq bir üz gördü ki, kəkili çiyində, zülfü qulağının dibində, sünbülü qul, bənövşəni kəməz etmişdi. Bir sərxoşun əlinə ox və kaman verib, adını Qəmzə, Göz və Qaş qoymuşdu. Sürət səhəsinə mişkdən bir xətt çəkmiş, bostanda bir reyhan əkməmiş, Abi-həyatı bir çeşmədə gizlətməmiş və ona dodaq demiş, buna danışmaq söyləmişdir. Xətt üzərində bir xal qoymuş və xəttin son nöqtəsindən nişan vermişdir. Otuz iki gövhər düzmüş, bunları diş adlandırmışdı. Alma və türüncü birləşdirib onlara zənəxdən (çənə) və Gəbğəb (buxaq) ləqəbi vermişdir.

Hər bir zaman bir sehr başlayıb bə'zisini şivə, bə'zisini naz adlandırmışdır. Bir gül budağına hərəkət vermiş (və demiş) ki, bu qoldur, bir pak ruhu müsəvvər (müçəssəm) edərək (deməmiş ki,) bu onun biləyidir. Yerişi ilə axar su yaradıb, gülmüş kimi ağ baldırlarından onun içinə balıq salıbdır.

Məhəbbət, Ruhu bu lətafətdə görünəcə o saat Eşqin xidmətinə yüyüdü və Ruhun Hüsniyə malik olmasından onu xəbərdar və Vüsal üçün biqərar etdi. Eşq pak əxlaqlı Hüsniyə cazibəsi və Məhəbbətin



rəhbərliyi ilə Bədən diyarına yetişdi, Ruha qulluq etmək kəmərinə bağladı. Gördü ki, Hüsn Ruhu özündən elə xəbərsiz edibdir ki, nə özünü tanıyır, nə də Hüsnü. (Bu halda) Eşq Ruhu tərif etməyə başladı, onu layiqincə vəsf etdi. Ruh Eşqin söhbətini bəyəndi və onunla müsahibəyə könül verdi və ondan soruşdu ki:

—Ey dünya dolanan səyyah! Eşidirəm ki, Hüsn adlı birisinə vurulmusan! Onsuz heç yerdə qərarın yoxdur. Onun keyfiyyətindən mənə nəql elə və onu tanımağa kömək et!

Eşq anladı ki, Ruh qafildir, aşnalıq dəryasından kənardadır. Dedi:

—Onun yeri Səfillik vadisindədir və onu görmək üçün özünü tərk etməlisən.

Ruh dedi:

—Ey Eşq! Dediysin əsli olmayan bir şeydir və onu tələb etmək faydasız bir sövdədir. Əgər sözünün doğruluğunu aşkar və müddəanın mə'nasını aydın eləməsən, bu hekayətin əsli yalan və bu rəvayətin şəm'i ziyasıdır.

Eşq dedi:

—Ondan bir nümunəm var, əgər buyursan göstərəm.

Ruhə zövq və həvəs qalib olduğundan bu surətin həqiqətini bilmək istəyirdi. (Bu səbəbdən) arzu gözünü açdı, o nümunəni hazır etmək üçün yalvardı. Eşq səfa güzgüsünü onun əlinə verib dedi:

—Bu lövhəyə baxmaq lazımdır.

Ruh özündən xəbəri olmadığı üçün öz əksini özündən başqası zənn etdi. (Birdən-birə) bütün eyblərdən pak, nurdan bir peykər (bədən) gördü.

Hüsn bir tərəfdən kəmənd atdı. Eşq də bu guşədən oyun oynadı. Ruh hər ikisinin arasında qaldı. Heyrət onu bir dərəcəyə yetirdi ki, ixtiyar



cilovunu əlindən verdi və özündən xəbərsizlik vadisinə düşdü. Bir müddət ona (Səfa güzgüsünə) baxdı və o surət vasitəsi ilə öz vücuduna nəzər saldı.

Eşq dedi:

—Ey könül oxşayan sevgili və ey ehtiyacsız möhtac! Bu surətin düşməni çox və bu mə'nanın müddəaçısı hədsizdir. Əqlin yanında ədəbsiz riyakar və yaltaq adamlar var ki, onların ləqəbləri, Zərq (ikiüzlülük) və Riyadır olmaya ki, onlar bu surəti alıb lövhünə şikəstlik yetirələr. Lövhü idrak xəzinədarına tapşır və onun üstünə əmanət möhrü bas.

Ruh dedi:

—Ona baxmaq mənə vacibdir və onu gizlətmək əqlə müvafiq deyildir.

Eşq dedi:

—Xəyala tapşır ki, onun surətini çöksin və sənin nəzərində saxlasın.

Ruh Eşqin məsləhətini bəyəndi və Xəyala buyurdu ki, Hüsnün surətini çöksin. Sonra Səfa güzgüsünü idrak xəzinədarına verdi və əmanət möhrünü üzərinə basdı.

Bir müddət xəyalın surəti ilə kifayətlənirdi, həmin surətlə qənaət edirdi. Axırda Xəyalın çəkdiyi surət onu açmadı, onunla murad mənzilinə yol tapmadı, dedi:

—Ey Eşq, öldüm, mənə çarə qıl! Məni Hüsnün vüsəl vadisinə at!

Eşq dedi:

—Yolda əngəl çoxdur, Hüsnün mənzilinə yetişmək çətindir.

Ruh dedi:

—Məşəqqətə tabım var, mənə çarə el ki, qərarım yoxdur.

Ruh sidqi-könüldən tələb etdiyinə görə, Eşq ona yol göstərməyi vacib bildi. Hər ikisi birlikdə məqsəd

dalınca getmək bayrağını qaldırdılar. Belə qərara gəldilər ki, Mə'suqluq səhrasını keçsələr, eləcə də Aşıqlıq ölkəsinə güzər etsinlər.

Əvvəlcə Mə'suqluq səhrasına ayaq basdılar. Bu vadedə qərribə şeylərə rast gəldilər. Səyahətlərinin başlanğıcında büllurdan daha saf, ipəkdən daha yumşaq bir gözəl yerə yetişdilər ki, aşıqların qanı burada tökülmüş və torpağına qarışmış. Lətafətdə yer üzünün məşhurları olan bu yer "Nazənin Ayağının Altı" adlanırdı.

Buradan keçib bir mənzilə yetişdilər və bir məqam gördülər ki, buranın yeri cəvə kimi titrəyir; Xəyal və Vəhm ayağı onun mənzillərini qət etməkdən sürüşürdü. Başdan-ayağa qədər tamamilə saf və xam gümüşdən olub adı "Baldır" idi. Buradan köçdülər, Məzaq miniyinə mindilər, dağlıq bir yol gördülər, burada saysız təpələr var idi. O dağın sonunda tükəndən daha incə bir kəməş gördülər, Bunun vücudu yox idisə də, adı "Bel"dən başqa bir şey deyildi. Buradan keçib "Qarın" qırıqları adlanan dalğalı bir suya çatdılar. Burada "Göbək" dairəsi adı ilə məşhur olan bir girdab (burulğan) vardı. Oradan da keçib bir çölə yetişdilər. Çöldə seyr etdilər. Burada heç bir ot göyərmişdi. Heç bir canlı (ayağının) tozu buraya qonmamışdı. İsgəndər öz "güzgüsünü" burada düzəltmiş, Ad* da "İrəm"* (bağının) tərhini burada çökürmüşdü. Onun nurdan heç bir fərqi yox idi. Bu səbəbdən "Sinə" adı ilə məşhur idi. Oradan keçib bir mənzilə çatdılar; buranın sakinlərindən eşitdilər ki, bu ətrafda Said (qol) adlı birisi vardır. O, çox güclü və qolu qüvvəlidir. Onunla pəncələşmədilər, onun qolu qüvvətinə müqavimət göstərə bilmədilər. Buradan da cilov çevirib başqa mənzilə doğru yollandılar. Sindən daha gözəl bir yer gördülər; bunun da qədri artıq və rütbəsi daha

yüksək idi; bütün lətafət vəsaiti hazır, ləqəbi də "Qəbqəb" (buxaq) idi.

Bu məkanda bir saat yubandılar, buradan da səfər edib, yolda qanıqon zəncilərə rast gəldilər. Bunlar zülmkar, cəfakar, mərhəmətdən uzaq, Xətt və Xal adı ilə məşhur idilər. O iki sərgördanı (yə'ni Ruhü və Eşqi) ürkiydülər, üstlərinə şəbxun (gəccə basqını) çəktilər. Ruh və Eşq həlak olacaqlarını yəqin edib qaçanda yolda başı üstə bir quyuya düşdülər. Bura son dərəcə könülə yatan bir yer idi. Bura yüz minlərlə əsir və aramsız könüllərin istirahətگاهی olub, "Zənəxdan" (çənə) quyusu adlanırdı. Bir müddət o quyunun dibində ahü-nalə etdilər. Nəgəhan pərişan könüllərin yığnağı olan qıvrım-qıvrım, mişkin bir ip tapdılar. Bə'ziləri buna "Saç" və bə'ziləri "Zülf" deyirdilər. Özlərini o ipə bağladılar və Zənəxdan quyusundan nicat tapdılar.

(Oradan keçib) saf və şirin bir çeşməyə yetişdilər. O, qəmli könüllərə fərəh verirdi, onun feyzi Xızır suyundan daha yaxşı, adı "Ləbi-canpərvər"—can bəsləyən dodaq idi. Burada inci ilə dolu bir mücrü—sandıqça tapdılar. Sandığın ləqəbi "Ağız", incinin ləqəbi "Diş" idi. Sandığı ələ keçirdilərsə də, çəşdiqlərindən yenə itirdilər.

Oradan bir bağa doğru yönəldilər və bir gülşəndə məskən saldılar. Buranın çiçəkləri tamamilə tikənsiz olub, "Üz bağçası" adlanırdı. Bir müddət bu bağda gəzişdilər, buradan da başqa bir mənzilə yollandılar. Şən bir yer gördülər. Buranın lətafət vəsaiti cəm olub, fərəhləndirən və sevinc verən tər göyərtiləri vardı. O yerin vəsf incisini dələn adını "Binagüş" (qulaq məsməsi) qoymuş. Buradan da qorxulu bir mənzilə çatdılar. Bu mənzilin adı "Çəsmi-şəhla" (şəhla göz) olub, sakinləri hiyləgər idilər. Buranın padşahı "Qatıl Qəmzə" idi. Oradan da şərəfli bir



mənzilə yetişdilər. Burada iki lətif otaq gördülər ki, səfa əhlinə mə'bəd, dua əhlinə mehrab, "Qabe-Qövseyin" camalı vəsfinə sərđəftər, könül oxşayan hüsnün qərarğahı olub adı "Taqi-əbru" (qaş tağı) idi. Oradan da könül açan bir sərhəddə yetişdilər. Bura da çox səfalı bir yer idi. Çin ahularının otlağı olub, mübarək adı "Alın" idi. Bir saata qədər bu vadidə dolaşdılar. Oradan da keçib, tutğun və qaranlıq, yolları çox qorxunc və dar olan bir zülmətə çatdılar. Burada yüz minlərlə adam pərişan və heyran qalmışdı. Pərişanhal kimsələr onu "Kakül" adlandırmışlar. Bu zülmətin şiddəti Ruha qalib olub tədbir kələfinin ucunu Eşqdən istədi. Eşq onu zülmət şiddətindən xilas edib Qamət şamı işıqlığına çatdırdı.

Ruh dedi:

—Ey səhv göstərişli Eşq! Ey rə'yi düzgün olmayan azğın! Bu qədər avara dolaşdım, söylədiyən hüsn cilvəğahına çatmadım?

Eşq dedi:

—Ey qafil! Və ey mə'rifət ləzzətindən bixəbər! Gördüklərin hamısı hüsnün cilvəğahı idi; o (hüsn) bunların hamısında özünü göstərdi. Sənin bəsirotin olmadığından hüsnün nə olduğunu bilmədin. Əgər onu anlamaq istəyirsən əvvəlcə görək nəzərini saflaşdırasan. (Qabaqca) özünü korluqdan qurtar, göz-lərini dostluq sürməsinə yetir. O sürmədən Mə'suqluq mülkündə yoxdur, onun mə'dəni Aşiqlik diyarındadır. Lakin Mə'suqluq mülkünü səyahət etməyinçə Aşiqlik ölkəsinə çatmaq olmaz.

Xülasə, Mə'suqluq mülkündən keçib Aşiqlik diyarına tərəf yola düşdülər. Əvvəlcə mələmət bostanına çatdılar. Burada Şövq və Həvəs çiçəyini və Ayrılıq göyərtilərini bitmiş gördülər. Oradan Bəla, Möhnət və Şiddət şəhərinə yola düşdülər. Oradan da Acizlik səhrasına ayaq basdılar. (Səfər) cilovunu



şeydalıq əlinə tapşurdılar. Oradan da gedib Hicran guşəsində yurd saldılar, gah Heyrət ilə yoldaş, gah da Ümidsizliklə həmsəhbət oldular. Gah Nalə və Zar ilə sirdaşlıq etdilər, gah da ürəkyaandıran Ağlamaqla həmahəng olmağa başladılar. Qərar və Taqət sərhəddini aşdılar, Xarlıq vadisində xeyli dolaşdılar. Mə'suqluq ölkəsini gözdikdən və aşiqlik işinin sonunu gördükdən sonra bir ölkə zahir oldu. Ruh Eşq ilə bərabər oraya girdi, gördü ki, Bədən ölkəsidir.

Dedi:

—Doğrudan da bura mənim yerimdir!

Gördü ki, Könül şəhəri xarabə qalmış, duyğular qoşunu dağılmış, Sevdə od qalayıb, Ciyər və Dimağı yandırmış, Qan Göz yaşı ilə qarışmış daxili hərəkətdən xaricə qaçmış, Səfranın üzünü saralmış, Bəlgəmin bazarı soyumuş, (bədənin əsas) üzvlərində heç bir qüvvət qalmamışdır. Təbiətlərdə nizam qalmamış, Zə'f qüvvət tapıb Səhhətə xələl yetirmişdir. Ruh bu haldən iztirabə düşdü və Eşqə acıqlı xitab etdi.

—Ey mənim xanimanıma dağıdan, məni ruzigarın avarası edən, yalan və'dlər verib məni həlak etmək qəsdində duran! Bu nə hiylə idi ki, mənimlə oynadın! Məni xanimandan ayırdın! (Halbuki) rahat, zövq və şadlıqla dolu azad mülküm var idi. Bir müddət məni Mə'suqluq mülkü ilə aldatdın! Oradan üzümə bir qapı açmadın; bir zaman Aşiqlik ölkəsində qərib etdin və başıma cürbəcür bəlalər gətirdin. O ölkələrdə də abırımı apardın və yenə ümidsizliklə vətənə qayıtdın. Bura da xarabə olub, sarsılmağa üz qoyubdur. Allah, Allah, bu nə zülmüdür! Sənin əlindən min fəryad!

Eşq Ruhun sözlərini eşidib, onun səbrsizliyini görünçə dedi:

—Ey Ruh, sənin şikayətin kimdəndir? Həqiqətən bu afət və bəla özündən başqa heç kimdən deyildir.



İdrak xəzinəsindəki surətə bir bax! O surətin həqiqətindən ibrət al!

Ruh o surəti gətirməyi əmr etdi. Gətirdilər. Haman möhr üzərində idi. Elə ki Səfa aynasının möhrünü götürüb qarşısına tutdu, orada zəif bir bədən və çox arıq bir surət gördü.

Ruh dedi:

—Ey Eşq, bu surət o surət deyildir! Mənə bildir görüm, o nə idi, bəs bu nədir?

Eşq dedi:

—Ey Ruh, bu lövh səfa aynasıdır. Nəzər əhlinin şəklini özündə əks etdirəndir. Burada gördüyün birinci surət sən idin, indi də gördüyün surət sən özünə. Əvvəlcə özünə baxdığın zaman qafil idin! Özünü tanımayıb öz arzulla yüyürürdün, axırda özünə çatdın! Həm Aşiqliyə məzhər sənə, həm də Mə'suqluğa zinət sənə! Mə'rifət, aşinalığın (həqiqəti tanımağın) sürməsidir və bu mənzilə yaxınlaşmaq üçün əlaqələrdən ayrılmaq lazımdır.

Ruh gözlərinə aşinalıq sürməsini çəkib vücud aynası olmadan özünə baxınca elə bir gözəl gördü ki, surət və mə'nadan ehtiyacsız qüdsi Ruh ilə həmahəng olaraq vəhdət xəlvetində oturmuş kəsrətin (çoxluğun) üzünə qapıları bağlamışdı. Nə Əql gözünün ona baxmaq imkanı, nə də təbiət və duyğuların ona bir yolu, nə Hüsnün ona bir nazı, nə də onun Eşqə bir ehtiyacı qaldı.

Ruh bu məqama yetişəndə "Cəbərut" və "Lahut" aləmlərini gördü. Əsl mənzilinə çatdı və yolkəsənlərin qeydindən (bəndindən) qurtardı. İşin sonunda özünü özünə çatdırdı, Mə'suqluq və Aşiqlik o xəlvtədən xaricdə qaldılar.

*

*

SÖHBƏTÜL-ƏSMAR

*



Qəvvasi-bəvəhiri-rəvayət,
Səyyahi-bəvadiyi-hekayət*
Dəryayi-rəvayəti üzəndə,
Səhrayi-hekayəti gözəndə
Düzmüş bu nizam ilən göhərlər,
Vermiş bu əda ilən xəbərlər
Kim, var idi bir xüçəstə sima,
İdrakı tamam, təb'i qərra.*
Əşya təkəllümündən arif,
Hər əlsinədən olurdu vaqif*.
Bir gün ki, səhi-sipehri-rabə'
Tiğini həməldə qıldı lame',
Təsxiri-həməl qılan zamanda*,
Xuni-həməl axıdan zamanda,
Cari olub hər tərəf gözəndə,
Hər səbzəgəhə güzər edəndə,
Bir tövr ilə dövr edib zəmanə,
Bir özgə fəza yetib cəhanə,
Əbvabi-xəyal olundu məftuh,
Əmviati-nəbata yetdi çün ruh.*
Çün nəşvü nüma bulub çəmənələr,
Çək etdi nəbat pırəhənlər,
Mey nəş'ə ilə oyağ çəkdi,
Lalə cigərinə dağ çəkdi.*
Nərgis ki, göz açdı bağə girdi,
Bir baxmaq ilən özün itirdi.
Kəçgordən olub bənövşeyi-zar,
Bir nəş'eyi-meylə oldu xummar.
Qönçə yaxasını eylədi çək,
Bülbül baxuban olub fərəhnək.
Bağ içrə açıldı qırmızı gül,
Başladı əninü nalə bülbül.
Əlgissə, fəzalanıb çəmənələr,
Xoş, tazə geyindi yasəmənələr.
Seyr etmək üçün o pakdamən
Tutdu rəhi-bağü tərifi-gülşən.



Bir bağə güzər edən zamanda,
 Hər meyvəyə bir nəzər qılanda
 Gördü ki, fəvakehü səmərlər*
 Öz-özünə iftixar edərlər.
 Aluçə edərdi şükri-səttar*
 Kim,—Mən kimi xoş cahanda kim var?
 Səfraşikənəm mən, ey əzizan,
 Mat oldu mənim işimdə loğman.
 Təblərzəyə mən səfa verirəm,
 Təlxiyyə-fəmə səfa verirəm*.
 Əklimdən olur baş ağrısı dur,
 Demiş hükəmə bu sözü cümhur*.
 Ol sözünü axirə yetirdi,
 Xişmindən Alu özün itirdi,
 Aluçəyə söylədi ki:—Ey zar!
 Fəxr eyləmə eyləməzmişən ar?
 Kim turş, dəxi zəlilsən sən,
 Əsmar ara əlilsən sən!
 Əklində sən qamaşı dişlər,
 Xoş təblərə rütubət işlər.
 İflicəvü küft* cümlə azar
 Səni yeyənə olur səzavar.
 Ol qədiri-bimisalü həmtə
 Aluyə məni qılıb müsəmma*.
 Çün dürri-qələndəri bəguşəm,
 Yüz min tərəfə saçıldı xuşəm*.
 Gəh səbzəvü, gəh ərgüvani,
 Gəh sürxü səfid, zə'forani.
 Onun səsinə Gilas eşitdi,
 Bu zərb ilə ona tə'nə etdi:
 —Key nakəşü dun*, utanmadınmı?
 Azərm oduna yanmadınmı?
 Kənduzini bunca vəsf etdin,
 Qurtar sözünü ki, həddən ötdün!
 Hər kim səni yesə etməz əhlal,
 Gündə görək ona üç kərə bal.



Ol dəm ki, məni həq etdi zahir,
 Verdi tənimə libası-faxir,
 Rəxtim kimi yoxdu hiç cövhər,
 Cismim kimi yoxdu hiç gövhər.
 Gəh Zöhrəvü gəh Müştəriyəm,
 Gəhi mələkü gəhi pəriyəm.
 Sərv ağacı təkdir hər budağım,
 Xublar çəkəllər iştiyaqım.
 Zərdalu eşitdi, nə'rə urdu
 Kim,—Gilası görgilən, qudurdu!
 Dedi ki,—Ey əhqəri-zəmanə!
 Vey zağü kəlağə abü danə!*
 Nə fəxr ilə özünü ögərsən?
 Bu eyb ilə sən nə fəxr edərsən?
 Bir qətrə su, bir də üstüxansan,
 Hər kim ki, yesə, ona ziyansan.
 Gər səni qurutsa bağbanlar,
 Axir günü çox çəkər ziyandar.
 Ol əsli-binayi-cümlə bünyad,
 Zərdalu mənə qoyubdu həm ad.*
 Gəh səbz oluram zümürüddasa,
 Gəhi bədənim olur mütəlla.
 Gər məni qurutsa bağbanlar,
 İstər məni cümlə karvanlar.
 Hər qanda aparsalar əzizəm,
 Hər təbxə buraxsalar təmizəm.
 Ərik sözün Alma guş qıldı,
 Acıqlanubən xüruş qıldı:
 —Key qarnı vərəmlə, sinəsi çak,
 Vey caməsi tozlu, ləzzəti xak!
 Xasiyyətini ki, sən bilirən,
 Kənduzinə rişxənd edirən.
 Hər kim səni yedi qarnı şişdi,
 Dəryayi-bələ içinə düşdi.
 Ənvai-bələvü dərdü sevda
 Səni yeyənə olur mühəyya.



Ol qadirü həyyü fərdü fəttah
 Adımı mənim qoyubdu Tüffah*.
 Həm çöhrəmə verdi sürx rəngi,
 Həm əgnimə ətlasi-firəngi.
 İki yarı arasında məhrəm
 Yox mən kimi dəhrdə müqəddəm.
 Həm peyki-nigari-nazəninəm,
 Həm qasidi-yari-məhcəbinəm .
 Təbliği-risalətimdə söz yox,
 Təfhimi-bələğətimdə söz çox*.
 Xəlvətgəhi-yarə əhli-sirrəm,
 Mə'suqinə aşiqi yetirrəm.
 Bir bəzmdə gər ola müyəssər,
 Təcmii-fəvakehü səmərlər,
 Mən həm gər o bəzmdə bulunsam,
 Əsmar içində hazır olsam,
 Cümlə məni intixab edəllər,
 Həm qeyrdən ictinab edəllər.
 Alma edər idi yüz təfaxür,
 Əmrud özünü qıldı zahir,
 Səsləndi ki, —Ey fəsadi-dövrən!
 Vey müfsideyi-misali-şeytan!*
 Gər qabili-iftixar olubsan
 Alma adını neçün qoyubsan?
 Gər yaxşı olardın al deyərdin,
 Alma neçün adını qoyardın?
 Ol həzrəti-layəzəli-mə'bud,
 Ad qoydu mənə ləlifə Əmrud*.
 Verdi mənə yaxşı xasiyətlər,
 Həm əklimə çox-çox afiyətlər.
 Hər xəstəyə mən şofa verirəm.
 Hər cərgəyə mən səfa verirəm.
 Əmrud edərdi vəsf halın,
 Bilməzdi öz işinin məalın,
 Nəgəh səsinə eşitdi Əngur,
 Qeyzə gəlib oldu məstü-məsrur.



Bu tə'nə ilə itab qıldı,
 Əmrudə o dəm xitab qıldı.
 —Key rəngi saralmış illətindən!
 Başı yekə zə'fi qüvvətindən!
 Öz başına sən təbib oldun,
 Bimarlara nəsib oldun,
 Kənduzinə vardır ehtiyacın,
 Eyləmişən özgələr əlacın?
 Dəxi kəl əgər təbib olurdu,
 Əvvəl başına dəva qılırdı.
 Əvvəl varıb özünə dəva ver,
 Ondan sora xəstəyə şofa ver.
 Ol caili-zülmətin ilənnur
 Ad qoydu məni-hərifə Əngur*.
 Verdi mənə dürlü xasiyətlər,
 Lütf etdi mənə çox afiyətlər.
 Mən səbzəvü kişmişü məvizəm,
 Əsmar içində çox ləzizəm.
 Məndəndi şərabi-ərgüvəni,
 Məndəndi sürürü şadimani.
 Mən saqiyi-məclisi-vəfayəm,
 Ziyətdəchi-məhfili-səfayəm*.
 Turşu ilə həmnəşin mənəm, mən!
 Həlva ilə həmqərin mənəm, mən!
 Heyva eşidib bu göftguyi,
 Qeyzə gəlibən saraldı ruyi.
 Əngurə dedi ki,—Yum dəhanın!
 Danışma ki, lal ola zəbanın!
 Şüglün qəmü möhnəti ələmdir,
 Mədhin özünə tamam zəmidir.*
 Bir kəslə ki, ittihad qılsan,
 Bir cam mey ilə şad qılsan,
 Ol şadlığı tamam olur qəm,
 Qəm üstünə qəm gəlir dəmadəm.
 Əvvəl ki, edər xilafi-əhkam,
 Dəxi həm olur cahanda bədnam.

Həm əqli-mürəccəhi olur fəsl,
Həm cəhli-mürəkkəbi olur vəsl.
Gər mün'im ola gedər tilası,
Vər müflis ola gedər həyası*.
Ol cümleyi-müşkili edən həll
Adımı mənim qoyub Səfərcəl.
Var ləzzəti rəngü dad məndə,
Həm namü ləqəb,xoş ad məndə.
Ətrimlə dolubdu bağı bağça,
Həm mənzilim oldu tağı tağça.
Məni aparırlar hər diyərə,
Həm töhfə verirlər hər nigərə.
Kənduzini vəsf edərdi heyva,
Narınc eşidibən oldu peyda.
Heyvaya xitab qıldı:—Key zar!
Danışma ki, səndə yox məgər ar?
Rəngin saralıbdı büğzü kindən,
Yoxdur xəbərin məgər özündən?!
Min tə'nə edər sənə xələyiq,
Onlar ki, dedin, sənə nə layiq?
Qarnın dolu kirmü büğzü kinə,
Kirmə bədənin olub xəzinə*.
Mədhin özünü məzəmmət eylər.
Vəsfən sənə cümlə lə'nət eylər.
Ol leyli nəhar edən, günü şəb
Narınc qılıb məni müləqqəb.
Lütf etdi mənə qəbaya-faxir,
Ol don ilə eyləyəm təfaxür.
Yüz şükr edərəm mən ol xudayə,
Yüz fəxr tənimdəki qəbayə.
Bir don mənə lütf eyləyibdir
Kim, qeyriyə dəxi verməyibdir.
Şöklimi dəxi edibdi püstan,
Püstani sevəllə cümlə mərdan.
Yüz fəxr ilə söylər idi Narınc,
Nagah səsinə eşitdi Turunc.

Göftarə gəlib dedi ki:—Ey dun!
Fəxr etmə qəbayə kim, nədir don?
Gər eşşəyə məhmil etsələr cül.
Ol cüli münəqqəş ola gül-gül,
Eşşəkə zəval həm kəm olmaz,
Minbə'd o eşşək adəm olmaz.
Ol qaziyi-həşrə nəşrə miad,*
Turunc mənə qoyubdular ad.
Mən əfşüreyi-təami-şahəm*,
Yemişlər içində padşahəm.
Sərdəftəri-meyvəcati-bağəm,
Əsmar içində çün çıraqəm.
Hər nə ki, desəm ziyadəyəm mən
Kim, daima səbzü tazəyəm mən.
Bu sözləri Nar edib təfəhhüm,
Ağzın açıb cülədi təbəssüm
Kim, rənginə fəxr edirdi Narınc,
Həm özünü vəsf edirdi Turunc.
Dedi ki:—Nədir bu göftügülər?
Bifaidə batil arizulər!
Gər rəng ilə olsa işvəvü naz,
Rəng içrə şükufəm oldu mümtaz .
Vər kimsə edərsə sui-təhsin,
Var məndə zülali-turşu şirin.
Kənduzimi mədh etməzəm mən,
Öz halımı şərh etməzəm mən
Kim, meyvəyi-rövzeyi-cinanəm,
Namü ləqəb ilə mən Rümanəm*.
Dünya səməri mənə nə nisbət
Kim mə'xəzim ola bağı-cənnət.
Narıncü Turunc çəkərimdir,
Heyva ilə Sib nokərimdir.
Hər danəm olubdu lə'li-qəltan,
Hər cövhər ona olubdu heyran.
Nar öz sifətini vəsf etdi,
Bağ içrə səsin Rütəb eşitdi.



Xişm ilə o dəm ayağə durdu,
 Qəhr ilə Ənarə nə'rə urdu:
 —Key bağı-behiştdən uran dəm,
 Səndən degiləm o vəsfdə kəm.
 Mən qabili-əkli-ənbiyayəm*,
 İftari-cəmi-ətqiyayəm.
 Məşhur əcəmdəvü ərəbdə,
 Mə'ruf həm əsldə, nəşəbdə.
 Mə'kul tamami-xasü aməm,
 Səyyahi-biladi-Misrū Şaməm*.
 Əzbəs ki, mənəm həbib-i-əhbab,
 Bu vəch ilə mənə çoxdur əlqab.
 Xəstaviyü Zahidi, Müfəttəl,
 Həm Əş'əmiyü dəxi Müfərcəl*.
 Xoş büq'ələr içrə hazirəm mən,
 Məşhədlərə çün mücavirəm mən*.
 Sürtəllə mənə məzari-yarə,
 Təhfə aparırlar hər diyarə.
 Vəsfini Rütəb çün etdi itmam,
 Yüz xişmlə nə'rə urdu Badam.
 Xurmaya dedi ki:—Ey cahangərd!
 Zəmmində sənə bəsindi bu fərd:
 Gəh Bağdadisən, gəh İsfəhani,
 Hərcayiliyin tutub cahani.
 Vəsf eyləməyində həddən ötdün,
 Danışma ki,sən mənə əritdin.
 Çox dürlüçə xasiyyət mənə var,
 Şərh etməyə özüüm eylərəm ar
 Kim, abi-nəbatü nüqlü həlvə
 Olur mənə-zardən mühəyya.
 Püstə ki, eşitdi ağzın açdı
 Badama bu növ ilən sataşdı:
 —Key bağı dəhani xissətindən,
 Puşidə üzü ləmətindən!*
 Bir zərrə sənə səxavətin yox,
 Bihəddü ədəd xəsasətin çox.



Min daş yetişməyincə canə,
 Qənnadiyə verməsən ki, danə.
 Xəllaqi-cahan zülmətü nur
 Püstə mənə adımı qoyubdur.
 Qönçə kimi ağzım açmışam mən.
 Hər talibə danə saçmışam mən.
 Bir yandan eşitdi Xoxü Fıstıq,
 Həm Süncüdü Şahpaludü Fındıq.
 İnnab ilə Tut, Alubalu,
 İncirü Zoğalü Cövz, Limu
 Hər biri bir afəti-zəmanə,
 Hər biri sölərdi bir fəsənə.
 Şaftalu deyərdi: — Padişahəm,
 Fıstıq ki: — Əncüm içrə mahəm.
 Həm Cövz deyərdi: — Xosrovəm mən.
 Fındıq deyərdi: — Sərvərəm mən.
 Limu ki: — Mənəm bu bağı mahmud.
 —Şahəm ki, deyərdi Şahpalud.
 Həm Cövz deyərdi: — Pəhlivanəm,
 Əncir ki: — Şöhreyi-cahanəm.
 İnnab deyirdi: — Mən vəcihəm
 Zoğal ki: — Mən sənə şəbihəm.
 Həm vəsf edib özün Gilənar,
 Tut oldu ki, bağı tuti göftar,
 Qıldı nəzər ol xüçəstə sima,
 Gördü ki, olub bu bağı qovğa.
 Gəlmişdi ki, eyləyə səyahət,
 Ləzzət aparıb qıla fərağət.
 Gördü ki, bağı içrə yoxdu ləzzət,
 Fəsx eylədi, əzmin etdi ric'ət*.
 Düşdü yola həm gözətdi xanə,
 Nagah yolu düşdü bustanə.
 Bir növ ilə gördü bustani,
 Az qaldı ki, tərək edə cahani.
 Eylərdi Xiyar şükri-xaliq
 Kim: — Qıldı mənə cahanda haziq.



Əklimdə olur məriz dilsərd,
 Vəsfimdə mənim bəsimdi bu fərd.
 Mən dəfei-dərđi-möhriqatəm,
 Mərhəmnəhi-sədri-mütbiqatəm*.
 Gərmək ki, eşitdi bu məqali,
 San kim,mütəğəyyir oldu hali.
 Üz tutdu Xiyarə:—Key cəfakar!
 Bu vəsf sənə degil səzavar.
 Yoxdu ləzzətin həmin bir adın,
 Camuş ətinə dönübdü dadın.
 Ol mədhlərin sənə nə layiq?
 Ol vəsflərə mənəm müvafiq.
 Mən xəstələrə şəfa verirəm.
 Mən qəlblərə şəfa verirəm.
 Həm əmzicə* ilə c'idalim,
 Hər təb ilə mütədildi halim.
 Gərmək sölər idi yüz fəsanə,
 Bu yandan eşitdi Hindivanə*.
 Bir nə'rə çəkib xüruş qıldı,
 Dərya kimi daşdı, cuş qıldı.
 Dedi ki: — Məgər bu xasiyətlər
 Mən möhtərəmə degil müyəssər?
 Mən sinələrə şəfa verirəm,
 Mən didələrə cila verirəm.
 Səfravü hərərətə dəvayəm,
 Baş ağrısına acəb şəfayəm.
 Xoş təm, ləziz,rəngim əhmər,
 Suyum dəxi çün zülali-Kövsər.
 Bimarlərə dəva mənəm, mən!
 Həm xəstələrə şəfa mənəm, mən!
 Övsafın edərđi Hindivanə,
 Qavun eşidib çəkib zəbanə,
 Vermişdü çü Qarpıza vəzarət,
 Həm Gərməyə mənəsbəi-vəkalət,
 Etmişdi Xiyari çün müləzim,
 Şəmmaməni həm özünə xadim,



Bostançıya əmr qıldı Qavun,
 Verdilər cəzasını bularun.
 Soydurdu dərisini Xiyarın,
 Aldırdı əlindən ixtiyarın.
 Həm Gərməyə urdu neçə yarə,
 Cismini elətdi parə-parə.
 Qarpızı o dəmdə şaqqalatdı,
 Şəmmaməni bir kənarə atdı.
 Dedi ki: — Mənəm sizin pənahız,
 Bu bustan içrə padişahız!
 Şəh məclisinə müsəddərəm mən,
 Əsmar içində sərvərəm mən.
 Hər kim yəsə məni, qılsa rəhlət,
 Yetər ona rütbeyi-şəhadət*.
 Ətrim dəxi ətri-mişkə bənzər,
 Nə mişk ki, bəlkə ətri-ənbər.
 Vermişsə mənə zülal Kövsər
 Saqisi o Kövsərindir Heydər.
 Əlqissə ki, bustanda Qavun
 Vəsf etdi özünü həddən əfzun.
 Qeyz ilə o dəm ayağə durdı,
 Öz başını xişm ilə ayırdı.
 Bunu görüb ol xücostə sima,
 Bustanə həm etməyib tamaşa
 Bildi ki, bu dövrdə vəfa yox,
 Dünyanı sevən çəkər cəfa çox.
 Pəs etdi yəqin ol cəfakəş,
 Olmaz bu cahanda kimsə dilxoş.
 Bildi ki, olub bu deyr fani,
 Tərk eylədi ləzzəti-cahani.
 Dünya işinin mədanı yoxdur.
 Heç kimsəyə e'tibarı yoxdur.
 Eylər birisini sahibi-tac,
 Ol birisin eylər ona möhtac.
 Leylaya verib üzari-gülğun,
 Qeys onu görəndə ola Məcnun.



Həm Yusifə verdi hüsni-ziba,
Oldu ona mübtəla Züleyxa.
Əzrayə veribdi hüsni-bihəd,
Qılmış ona Vamiqi müqəyyəd.
Bu köhnə evin vəfası yoxdur
Ənduhü qəmi cəfası çoxdur.

*

Ş İ K A Y Ə T N A M Ə

*



Maliki-mülkarayi-aləm və hakimi-hikmətfəzayi-
oqalimi-hikəm mə'mureyi-cahani vəqfi-ərbabi-istirzaq
edib, təvliyətin müluki-ədalətşiar və hükkami-mər-
həməldisarə təfviz etdikcə və xanəqahi-təngnayı-ər-
səyi-İmkanda asari-ərbabi-İstehqaq olub, hər fərdinə
miqdarınca xəzaneyi-qeybdən vəzifeyi-müstəmirrə
yətədikcə ol müraliyi-ərqami-divani-xilafətin qələmi-
mişkbarları miftahi-künuzi-ərzaqi-əshabi-İstehqaq
ola. Və ol naqili-ə'lam İstehkəmi-bünyani-səltənətin
rəqəmi-ənbərnisarlarında hədəyiqi-əhdəqi-ərbabi-nə-
zər bəsərət bula.

Şərhi-şəmmeyi-səna və rəf'i-şiyməyi-duadən son-
ra:

Ərz edər xakisari-bimiqdar,
Bəndeyi-kəmtərin Füzuliyi-zar.
Ki, müqimi-məqami-üzlət ikən,
Sakini-guşeyi-qənaət ikən,
Başıma düşdü cah sevdəsi,
Zövqi-əhli-təmə' təmənnəsi.
Həvəsi-kəsb-i-nəngü nam etdim,
Tələbi-rif'əti-məqam etdim;
İstədim kim, ülüvi-qədr bulam,
Məzhəri-lütfi-padşahi olam.
Bilmədim kim, şikəstəhal oluram,
Həsəd əhlinə pəyimal oluram.
Təmə' əşrərə xadim olmaq imiş,
Süfəhayə mülazim olmaq imiş,
Kim ki, Allahdan İba eylər,
Qeyr dərgahə İltica eylər,
Həsili zillətü xəsarət olur,
Rəxti-ümmidi yə'sə qarət olur.



Əlhasil, fərqi-iqtidarımı əfsəri-qənaət ilə, qalibi-
e'tibarımı xəl'əti-üzlet ilə müzəyyən qılıb və təmli-
ki-əvalimi-məaniyi təsxiri-əqalimi-surətdən yəgrək
bilib, padişahi-mülki-istiğnavü hakimi-ələliltlaqi-mə-
maliki-fəqrü fəna ikən, cövhəri-zatim iqtizayi-təkmil
edib və surəti-sülukimdən rəngi-təvəkkül gedib, alə-
mi-himmətdən bir sürüşə mülhəm oldum və bu
ilhami isğa qıldım ki:

—Ey qafil, aləmi-surət məzhəri-sifati-ilahidir və
məhbiti-ənvari-hüzuzati-namütənahidir. Hər ayinə
mülk mələkütədən münfəkk olmaz və xəsaissi-mülkdən
bəhrəmənd olmayan sərairi-mələkütə dəstres bulmaz.
Lacərəm, hükkami-mülkə təvəssül mucibi-hüsuli-mə-
vahibdir və müluki-əsərə təvəssül bəisi-vüsali-məta-
libdir. Və hədisi-səhihdir ki: "Əssultanü zillüllahi" və
ondan istiğna xətədir. Və xəbəri-səhihdir ki: "La
rütbətə fovqə rütbətis-sultani illa li-nəbiyyin mürsə-
lin ov mələkin müqərrəbin". Və ondan inhiraf
narəvadır. Xüsusən bizim padişahımız ki, rütbeyi-
səltənəti mə'nidə payeyi-xilafətdir və səriri-hükuməti
həqiqətdə məsnədi-imamətdir.

QİTƏ

Padişahi-bəhrü bərr Sultan Süleymani-vəli,
Ol ki, məhzi-əddir zati-vilayətpərvəri.
Xali ondan olmasın, ya rəb, vilayət ta əbəd
Kim, vilayətdən degil xali səfayi-cövhəri.

Əlqisssə, bu təhrik ilə dərgahi-müəlladən
bir nəсібə talib olub və ərkani-dövlətdən səadəti-
imdad və şəərəfi-is'ad bulub doqquz əflakə payi-is-
tiğna ururkən ovqafdan doqquz ağca vəzifəyə qənaət
qılıb ərəz aldım. Və bərat üçün dərgahi-ələmpənəho
irsal edib, vüsulinə müterəssid oldum. Müddəti-tə-



rəssüd münqəzi olduqda və əyyami-intizar sərəncam
bulduqda mübəşşirlər ki, müjdeyi-hüsuli-məqsəd
yetirdilər, mənə bir misali-meymun və bəratı-hüma-
yun gətirdilər. Hülyəyi-maarif ilə arastə və ziyvəri-
əvatif ilə pirastə. Ənbəri-səvadində sibğəti-"vəlleyli
iza söca" və kafuri-bəyazında səfvəti-"vəssübhi iza
təcəlla". Səhifəsində xətti səhaibi-əmtari-məvahib və
xütutində əfradi-nüqət kəl-kəvakib, ənvəri-mətəlibi
məsabeyi-sədəfi-dürr idi, lö'löi-sirab ilə məmlüv
dəryayi-məkarim təməvvüc edib kənara salmış. Və
müşabəhi-nafeyi-mişknab ilə dolub qaldı-izzü ehti-
ramla varid olmuş. Fatiheyi-ünvani kəriməyi-"hüvəl-
həqqül mübin", xatimeyi-tarixi: "Əl-aqibəti
lil-müttəqin", qayəti-məzmuni "zalikə fəzlül-lahi
yö'tihi mən yəşəü vəl-lahü-zül-fəzlil-əzim". Nihayə-
ti-məfhumi "in-nəhü min Süleymanə və innəhü
bismillahir-rəhmanir-rəhim".

Zəhi misali-şərifü nişani-alişan!
Zəhi mürasileyi-zövqəbxşü feyzərsən!
Zəhi hilali-sipchri-əvatifü əşfaq!
Zəhi kilidi-künuzi-mərahimü ehsan!
Zəhi səhifeyi-safadilü səfaəngiz!
Zəhi cərideyi-ənbərnisarü mişkəşan!

Həqqə ki, ol ulu ayəti-rəhmət nüzulindən xati-
ri-fatirə bir növ məsərrət sirayət etdi ki, vəsfi
qabili-təqrir degil və xarici-ihateyi-təhrirdir. Ol
sərməyeyi-dövlət vüsulunda qəlbi-mümkəsirə bir sü-
rur yetdi ki, zikri məfövqi-ehtimali-təqrirdir.

B e y t

Nəfsə onunla yetən zövqdən oldum agah,
Qültü inni ləki, qalət hüvə min indəllah.



Mücmələn ümmidi-tamam ilə ixtiyarsız durdum.
Və ibrizi-hökm üçün mütəvəlliyi-ovqaf hüzurinə üz
urdum. Əlhəqq, mütəvəlli mülağatına fürsət düşmədi.
Və onun daməni-mülazimətinə dəsti-neyl irişmədi.

Əmma divani-bəlağətə təhccüm etdim. Çün
ənhəs ovqatda və öz'əf halatda hüzurlarına getdim,
bir cəm' gördüm, hekayətləri pərişan. Nə səfadan
onda əsər, nə sidqdən onda nişan var. Cəmiyyətləri
dami-hiyəl, hüzzari-məclisləri "ülaike kəl-ən'ami
bəlhüm özəllü", hərəkatı-nahəmvarları məsabeyi-su-
hani-ruh və kəlimate-pürazarları müşabəhi-əmvaci-tu-
fani-Nuh.

Salam verdim—rüşvət degildir deyü almadılar.

Hökm göstərdim—faidəsizdir deyü mültəfit olma-
dılar.

Əgərçi zahirdə surəti-itaət göstərdilər, əmma
zəbani-hal ilə cəm'i-sualıma cavab verdilər.

Dedim:

—Ya eyyühəl-əshab! Bu nə fe'li-xəta vü çini-əb-
rudur?

Dedilər:

—Müttəsil bizim adətimiz budur.

Dedim:

—Mənim rəyətimi vacib görmüşlər. Və mənə
bərati-təqəüd vermişlər ki, Ovqafdan həmişə bəhrə-
mənd olam. Və padşahə fərağət ilə dua qılam.

Dedilər:

—Ey miskin! Sənin məzaliminə girmişlər və sənə
sərmayeyi-tərəddüd vermişlər ki, müdam faidəsiz
cidal edəsən. Və namübarək üzlər görüb, namülayim
sözlər eşidəsən.



Dedim:

—Bəratımın məzmunu nə üçün surət bulmaz?

Dedilər:

—Zəvaiddir, hüsuli mümkün olmaz.

Dedim:

—Böylə Ovqaf zəvaidsiz olurmu?

Dedilər:

—Zəruriyyəti-asitanədən ziyadə qalırsa, bizdən
qalırımı?

Dedim:

—Vəqf malın ziyadə təsərrüf etmək vəbaldır.

Dedilər:

—Ağcamız ilə satın almışız, bizə həlaldir.

Dedim:

—Hesab alsalar, bu sülukunuzun fəsadı bulunur.

Dedilər:

—Bu hesab qiyamətdə alınır.

Dedim:

—Dünyada dəxi hesab alınır xəbərin eşitmişiz.

Dedilər:

—Ondan dəxi bakimiz yox, katibləri razi etmişiz.

Gördüm ki, sualıma cavabdan qeyri nəsnə
verməzlər və bu bərat ilə hacətim rəva qılmağı rəva
görməzlər, naçar tərki-mücadilə qıldım və mə'yusü
məhrum guşeyi-üzlətimə çəkildim.

Mən bəratimdən ihanət çəkdiyim üçün münfəil,
bəratim məndən faidəsiz əzab verdiyi üçün xəcil.
Ol, şahidi-məcruh kimi təqrirdən peşiman, mən
müddəiyi-kazib kimi təşni'dən pərişan. Ol ayəti-
mənsux kimi məmnüül-əməl, mən ümməti-mənsux
kimi məqtuül-əməl.



QIT'Ə

Mən ona fitnə, ol mənə afət,
Mütənəffir mən ondan, ol məndən.
Mən ona qüssə, ol mənə möhnət,
Mütənəkkir mən ondan, ol məndən.

Əlqissə, şiddəti-hirman kəmalə yetdikdə və dəryayi-heyrətim tüğyan etdikdə xatirimə bu yetdi və qəlbimə bu mə'ni sirayət etdi ki, əlbəttə, mətlə'i-məkarimdən tale' olan aftabi-məkrəmət ehticabi-səhabi-tirə qəbul etməz. Və mənəbə'i-mərahimdən tərəşşöh qılan zülali-mərhəmət girdabi-təzəlzüldən qubari-fəna tutmaz. Ənqərib maneinə mane bulunur və dafəinə dafə' zahir olur.

QIT'Ə

Haşalillah kim, fərağət küncünün sükkanına
Mətrəhi-məkr ola dərgahi-xilafət dəstgah.
Haşalillah kim, qənaət gəncinin müştəqına
Əjdəri-bidad ola tuğrayi-hökmi-padişah.

Xudavənda! Məxfi buyrulmaya və məstur olmaya ki, varid olan bəratı-hümayun məzmunu irsal olunan ərzə mütəbiq olmayıb ibarətində ləfzi-zəvaid zaid vaqe' olmuşdur və ləfzi-zəvaid ki, onun mizani-təsərrüfündə miqdarın naqis qılmışdır.

Filvaqe' əgər ləfzi-zəvaiddən qorəz bu isə ki, vəzaifi-xüddam və rəvabiti-ərbabi-təqaüd və ixracati-əliqi-dəvab, ələfi-əvamil və mayəhtaci-həfrü bina-dən sonra bəndəyə bir faidə mütərəttib ola,



həqiqətdə dərgahi-müəlladən böylə işarət olunmaqdadır ki, bəndeyi-vacibüt-təqsir Füzuliyi-fəqir istə'dadi-təqəddüm və istehqaqi-təkərrüm də'vasın qılır ikən və kəndisin əksər ərbabi-istehqaqdan müqəddəm bilir ikən məkrəməti-mülukanəm və mərhəməti-xosrovanəm zühurə gətirib bu bəratı-səxavətəyati verdim. Və buyurdum ki, minbə'd rütbeyi-iqtidarın və payeyi-e'tibarın cəmi'i-gədalərdən, bəlkə bəhaimdən, daşdan və torpaqdan əxəssü ədna bilə. Və bihədə təsərrüfi-bərat qılmayıb, mərtəbəyəndən xəbərdar ola. Bitəkəllüf bu mərtəbəyə qənaət etmək səhldir və bu inayətə məmnun olmaq nəhayəti-cəhldir.

Həqqə ki, bu vəqiədən mənim çəkdiyim rəncü məlamət və etdiyim xərcü xəsarət üçün degil.

Məhza təhrirində həzrətiniz çəkdiyi əmək üçündür ki, zayə' oldu. Nədəlim? Əldən nə gəlir? Xəzaneyi-qeybdən əvəz müyəssər ola və qələmi-qəza tədarük qıla.

n ə z m

Sərvərə, gərđişi-sipchri-kəbud
Daim olmaz müvafiqi-məqsud.
Bağlamaz hər şükufə meyveyi-tər,
Əksəri bildiyi-yerində itər.
Gərçi ənduhü möhnətim çoxdur,
Hiç kimdən şikayətim yoxdur.
Taleimdir mənə cəfa gətirən,
Hər bir anında min bəla gətirən.
Yoxsa dərgahi-padişahi-zəman
Lütfə mənəbə' durur, mürvvətə kan .



Var ümidim kim, ol büləndməqam
Ola payəndə ta zəmani-qiyam.
Sərfəraz ola cümlə ə'yanı,
Bitəzəlzül cəmi'i-ərkanı.

*

*

HƏDİQƏTÜS-SÜƏDA

*



HƏZRƏTİ-RƏSULUN QÜREYŞDƏN* ÇƏKDİĞİ BƏLALARI BƏYAN EDƏR

Həzrəti-Sultani-bargahi-risələt və nazimi-kargahi-şəriət gövhəri-gəncineyi-əsrari-hikmət, gülbini-hədi-qeyi-rəhmət dəri-xəzaneyi-nəsihət açıb və dürcilə'lindən cəvahiri-həqiqət saçıb buyurmuş ki, "İnnə ə'zəmil-bələi mə'ə əzəmil-vələi", yə'ni hər bəlayə bir cəza və hər ənayə bir əta müqərrər olmağın məratibi-bələvü əna irtifa bulduqca mədarici-cəzavü əta mürtəfə' olur. Və həmişə darüşşəfayi-mərhəmət əmrəzi-möhnət mübtəlarlarına mövqufdur və həmvərə ovqafi-təbiət şəfaxaneyi-məkrumət bimarları müalicəsinə məsrufdur. Hər bəndeyi-sadiq ki, hədiqeyi-həqiqəti mənbəti-nihali-məhəbbətdir, lacərəm nihali-fitrəti münəmmai-əzhari-mələlü möhnətdir. Yəhya bin Müaz Razi* rəhmətüllahi-əleyh bir gün münacatında ayıtdı: "Ya Rəb, cərəyani-adəti-əhli-ələm bu təriqlədir ki, bir kimsənə bir kimsənəyə məhəbbət buraxsa, onun cəmiyi-cəvanibindən riayəti-xatirin kəndiyə lazım bilir və mümkün olduqca onun hüsuli-məramına mail olur, nə cəəbdür ki, sən məhəbbətlə sərəfraz etdiyini möhnətlə mümtaz edərsən". Nida gəldi ki, "Ey Yəhya, mənim təriqim xilafi-təriqi-əhli-ələmdir, onların ələmeyi-məvəddətləri asari-mərhəmət, mənim nişaneyi-məhəbbətim möhnəti ələmdir".



Ş e ' r

Rəncdir gənci-gövhəri-rahət,
Dərddir gülşəni-güli-rəhmət.
Ey xoş ol dərmdəndi-qəmpərvərd,
Ki, rəfiqi qəm ola, həmdəmi dərd.
Dərddən qeyr olmaya yarı,
Qəmdən özgə rəfiqü qəmxarı.

Bə'zi kütubi-səməvidən nəqldir ki: "Ey bəni-Adəm, hərəgah ki, səyyadi-qəza səni nişaneyi-navə-ki-bəla qıla və calladi-fələk tiği-cəfa ilə qəllinə mail ola, "Fəqərrə əynakə", yə'ni didəyi-ümmidini nuririza ilə rövşən edib şükr qıl ki, ələmcyi-məqami-ənbiyavü övliya və nişaneyi-hüsuli-mərtəbeyi-izzü əladır. Bu müəyyəndir ki, bəlayi-növ'i-bəni-Adəm sənə'yə əqrəb olmağın sair məxluqatdan ziyadədir. Zira ibtidai-xilqətdə çeşməyi-xunabədən rizqi məqsum olub, kəməli-zillətdə giriftar olur və qüdrəti-tərəddüd bulduqda üqubəti-tərbiyəti-ustad və ənduhi-tə'limü irşadla müəzzəb olub bir müddət ol möhnətdə qalır və mərtəbeyi-bülüğ hasil etdikdə, kəməndi-kəsbi-məişət və silsileyi-təklifi-ibadət qeydinə düşüb, gah qəmi-dünya və gah xəvfi-axirət qərarın alır. Və bu dəxi mühəqqəqdir ki, rütbeyi-bəlayi-ənbiya cəmiyi-bəni-Adəmdən ə'lavü ə'zəmdir, və bəlayə səbr edib iktisabi-qəbuli-qürb etmək ənbiyayə müsəlləmdir.

Ş e ' r

Ənbiyadır məzahiri-rəhmət,
Ənbiyadır xəzaini-hikmət.



Hər bəla kim, fələkdən etdi nüzul,
Ənbiya qıldı ol bəlayi qəbul.
Sipəri-navəki-qəm onlardır,
Anın üçün mükərrəm onlardır.

Və bu dəxi müqərrərdir ki, ol miqdar bəla ki, Həzrəti-Müstəfaya yetmişdir və ol miqdar zəhri-möh-nət ki, ol həzrət təcərrö" etmişdir heç peyğəmbərə müyəssər olmuş degil və heç kim bəlayə anın kimi səbr qılmış degil. Əgər bir cür'ə şərbət içsəydi, ona zəhri-bəla ilə məmzuc idi və əgər bir xirqə geysəydi tarü pudu rəncü əna ilə mənsuc idi. Filvaqə, bir bəlayi-ə'zəmdir mütəsəddiyi-icrayi-əhkam olub mü-təəhhidi-şəfaəti-əhli-isyan olmaq və qəflət-sərayi-rahətdə xabi-fərəğət sərməsti olan bihuşlar üçün gecələr sabahadək bidar olub dua qılmaq. Zehi kamil ki, əgər mübəşşiri-izzət bargahi-qədrin qabi-qövseyinə çəksə, gərdi-təkəbbür dəməni-iqlidarına yetməzdi; və əgər qaidi-hikmət giribani-şükühin pəncəyi-əczü inkisara tapşırısa dəsti-e'tiqadından dəməni-təvəkkül getməzdi.

Ş e ' r

Kəməli-e'tidali-təb'i ol qayətdə kim, bulmaz,
Təğəyyür gər zəminü asiman zirü zəbər olsa.
Təkəbbür cəlməz mə'raca çıxsa payeyi-qədiri,
Məzəci kəsir bulmaz fərşi-xaki-rəhgüzar olsa.

Mücmələn, divani-qəzadan ol həzrətin nami-şə-riflərinə mərqum olan bəlalərin ibtidası oldur ki, hənzuz validə bətnində ikən validi-büzürgvarı vəfat edib, sərrafi-ruzgar ol gövhəri-giranmayənin ləqəbin



yetim qıldı və tövqiyi-rəfii-vücudi-şarifi bu tuğra ilə müzəyyən oldu.

B e y t

Nola gər olsa yetim ol düri*-dəryayi-həya,
Gər yetim olsa füzundur düri-dəryayi-bəha.

Və həzrəti-lzəd mələikəyə xitab etdi ki: "Əgərçi həbibim yetimdir, mən ona vəli və vəkiləm". "Ni'məl-mövla ni'məl-vəkil". Rəvayətdir ki, iki yaşına yetdikdə valideyi-möhtərəmləri Məkkədən Mədinəyə nəql edib ol Həzrəti validi-büzürgvarının ziyarətinə müşərrəf qılıb müraciət etdikdə məriz oldu və Həzrəti-Rəsul ol məxdumənin şəm'i-balini olub dili-suzan və didəyi-giryanla zar-zar ağlayıb derdi:

Ş e ' r

Getmə, ey ruhi-rəvan, hicr ilə zar etmə məni,
Yandırb firqətə bisəbrü qərar etmə məni.
Nəzərimdən güli-rüxsarını pünhan edibən,
Xarxari qəmi-hicr ilə figar etmə məni.

Ol sədəfi-gövhəri-risalət və nihali-şükufeyi-nübuwwət bihuş ikon huşə gəlib didəyi-əşkbar açdıqda Həzrəti-Rəsulullahın çöhreyi-mübarəkində əski-həsərət görüb zəbani-hal ilə bu nöqtəyə mütərənnim oldu.

Ş e ' r

Təbarəkallahu fikə min qulami,
İn səhhə mə əbsərtə fil-mənami.
Və əntə məb'usun iləl-ənami,
Min indi zil-Cəlaləi vəl-ikrami.



Ey fərzəndi-səadətənd, mən vəqiəmdə görmüşəm və hatifdən dəxi istima etmişəm ki, sən peyğəmbəri-mürsəlsən. Əgər mən mülki-vücutdan iqlimi-fənaya mütəvəccih olmuşam, qəm çəkməzəm, zira sənin kimi yadigarım var .

B e y t

Qəm degil gər daneyi məhv etsə dövri-ruzgar,
Çün nihali-barvər qalmışdır ondan yadgar.

Rəvayətdir ki, ənduhi-müfariqəti-madəri-mehriban izafeyi-sair nəvaib və əhzan olub səkkiz yaşına yetdikdə cəddi-büzürgvari Xacə Əbdülmüttəlib ki, kafili-əncamü məhəmmi-məram idi, dari-dünyadan intiqal edib ol Həzrətə əmmi Əbu Talib mütəkəffil oldu və yigirmi yaşına yetdikdə beş il şəbanlıq etdi və ol sən'ət zimmində riayəti-ümmət kəmalına yetdi. Və yigirmi beş ildən sonra Xədicə həzrətlərinə ittisal edib, qırxıncı ildə nüzuli-vəhy ilə müşərrəf oldu və qırx üçüncü ildə ağazi-də'vət qıldı. İbtidayi-də'vətində on il Məkkədə əhli-küfrdən ənvai-şədayid və əsnafi-məqayid görüb cəfalar çəkdi. Nüsxeyi-"Zülalül-Riza"-da məsturdur ki, ol Həzrətin səadətənxanəsi iki xari-çayır arasında vəqə olmuşdu: biri Əbu Ləhəb, biri Ütbə bin Əbi Mükat.

Ş e ' r

Gül necə qılmasın yaxasın çək qüssədən,
Hər dəm yetər ona qəmi-qürbi-civari-xar.
Yaqut necə qəhr ilə xunindil olmasın,
Çəkmiş zəmanə xarədan ətrafına hasar.



Bə'zi təfəsirdə məsturdur ki, Əbu Ləhəb mənku-həsi Ümmü Cəmil əksəri-övqatda rəhgüzarlardan xarü xaşak cəm' edib gecələr ol güli-gülzari-risələt rəhgüzarına buraxırdı ki, ol Həzrət sübhəmə namaz üçün hərəmsəradən çıxdıqda qədəmi-mübarəki azürdə olub məzaci-şərifü mükəddar ola. Tariq bin Abdulladan nəqlidir ki: "Büdüvvi-İslamda bir gün bazar içində bir şəxsi-mübarəkürət gördüm, cameyi-gülgunla nida qılırdı: "Ya qovm, Qulu lailahə illallah, Muhəmmədun rəsulillah tuflihu". Və bir zalim onun göftarına təkzib edib derdi: "Ey qovm, bu közzabdır, qövlinə e'timad etmən". Və zaman-zaman səngi-sitəm birlə ə'zasın məcrüh edərdi. Sual etdim ki, "Bunlar nə taifədir?" Dedilər: "Bu sürxcamə Məhəmmədi-Qüreyşidir, xalqı imana də'vət edər və bu inkarına iqdām edən əmmi Əbu Ləhəbdır və əksəri-sənədidi-Qüreyş Əbu Ləhəbə tabe olub bu şəxsə gah sahir və gah şair derlərdi və gah kahin oxurlar və gah məcnundur deyə istehza qılırlar. Və ol Həzrət bu cəfaları çəkib qət'ən də'vətdən xali olmazdı və şəraitü-səbrü təhəmmüldə təqsir qılmazdı və Həzrəti-Vacibül-Vüçud onun təsəlli-yi-xatiri üçün ayətlər nazil edərdi bu məzmunla ki: "Hiç peyğəmbəri bir qövme irsal etmədik ki, onu sehrə və cünuna mənsub qılmadılar, və ona müənid və müxalif olmadılar. Bu təriqi-mühlikdə səbr edən mənzili-məqsudə yetər və təhəmmül qılan dəməni-məqsud tutar. "Fə's' bir kəmə səbərə ulul-əzmi minər-Rusuli".

Ş e ' r

Ey xoş ol kim, eşq meydanındadır sabitqədəm,
Dəməni-dildardan kəsməz əlin tiği-sitəm.
Eylə kim, meyxarələr zövqün ziyad cəylər şərab,
Xuni-dil içmək qılır əfzun səfasın dəmbədəm.



"Rövzətül-Əhbab"da məzurdur ki, Ürvə bin Abdulla Vəqqasdan sual etdilər ki: "Aya, Həzrəti-Rəsula sənədidi-Qüreyşdən mütvəccih olan cəfaların ki, əksərinə müttələ' oldun, qansı cəfa əşəddü əs'əb idi?" Ürvə ayıtdı: "Bir gün əkabiri-Qüreyş cəm olub ol Həzrətin hekayətin araya gətirib ayıtdılar: "Biz bu yetimin nəçə bir qüssəsin çəkəlim, gəlin ittifaq edib qanın təkəlim". Fatimə bu məşvərətdən xəbərdar olub giryən Həzrəti-Rəsul xidmətinə gəlib ayıtdı: "Ya əbətü innəl-qəvmə ə'zəmu ən-yəqtulukə". Həzrəti-Rəsul əsla müztərib olmayıb və əndişə qılmayıb ayıtdı: "Ey fərzənd, bir miqdar su hazır et ki, əslihayi-vüzu ki, silahül-mö'minindir, kəndimə mühəyyə qılam və cövşənüs-sələt ki, hisnül-müslimindir, əgnimə alam". Pəs vüzu qılıb hərəmsəradən çıxıb Məscidül-hərəmə qədəm basdıqda bir miqdar səngrizə əlinə alıb, "Şahətül-vüçuh" deyib ol səngdillər tərifinə buraxdı. Rəvayətdir ki, heç birinin göz açmağa fürsəti olmadı və heç biri ol əxtəri-bürçü-səadətin tülü'inə ittıla bulmadı və ol səngrizələr hər kimə toxundu həngəmi-hərbi-Bədr*, əlbəttə, məqtul oldu. Nə tə ki, Əbu Cəhl və Ütbə və Şeybə və Üməyyə və Əmmarə hədəfi-tiri-duayi-müstəcab olub ənsəri-din əlində fəna buldular. Vaqieyi-Kərbələdə dəxi igirmi iki min nəfər Şamidən və Kufidən Həzrəti-Hüseynin nəvəki-duasına hədəf olub cümləsi ol ildə hər biri bir bələ ilə dünyadan gətdi və hər birinə bir üqubət yetdi.

B e y t

Bərmurad olmaz şəhidi-Kərbəla qanın təkən,
Əhli-Beytin* seyli-əşki-çəşmi-giryənin təkən.



"Kənzül qəraib" də məsturdur ki, Əbu Cəfər isnadı ilə ki: "Bir gün bir aşınayı gördüm ə'ma olmuş, sual etdim ki "Ey bəradər, sən bina idin, səbəb nə oldu ki, nuri-bəsər zülməti-ə'maya mübəddəl oldu?" Cavab verdi ki: "Ey əziz, vəqieyi-Kərbəladada mən daxili-sipahi-Übeydullahi-Ziyad idim. Ol vəqiedən sonra məqamıma müraciət etdikdə bir gecə vəqiemdə gördüm ki, Həzrəti-Rəsul bir məscid içində mehraba yastanıb oturmuş və ətrafı cəvanibində səhabə həlqə urmuş və Həzrəti-Hüseyn əzayi-məcruh və libasi-pürxunla mütəzəllimlər kimi qarşısında durub ərzi-hal edər və şühədayi-Kərbəla qatillərin bir-bir gətirib Həzrəti-Rəsul işarət eylər ki: "İzribuhu bis-səifi və əhriquhu bin - nari" və zəbanilər anları qətl edib oda yaxdıqca yenə həyati-müçəddəd bulub bir dəxi təkrarla ol əzaba giriftar olurlardı. Mən bu siyasətin sələbətindən təvəhhüm qılıb Həzrəti-Rəsula pənah gətirib istiğasə təriqilə ayıtdım: "Əssəlamu əleykə ya Rəsulullah". Ol Həzrət səlamım almayıb, qəzəb gözüylə baxıb ayıtdı: "Ya əduvallah, nişə mənim hörmətim tutmadın?" Dedim : " Ya Rəsulullah, haqq bilir ki, mən tiğ çəkmədim". Ol Həzrət buyurdu ki, "Tiğ çəkmədigində sadıqsən, amma səbəbi-kəsrəti-səvadi-sipahi-ə'da idin. Buyurdu ki: "İrəli gəl, bu təşti-pürxuna nəzər qıl". Müşahidə qıldıqda gördüm bir təşti-pürxun. Dedi: "Ey bədbəxt, mənim cigərguşəm qanıdır". Pəs bir mil ilə ol qandan mənim gözümə çəkdi, hövl ilə bidar olduqda aləm gözümə tirə oldu.

Ş e ' r

Şəhidi-Kərbəla qətlinə rəğbət qıldın, ey zalim,
Sənə çəkmək əzabi-dünyəvi üqba müqərrərdir.
Tamaşayi-məsafi-Kərbəla qıldın, həzər qıl kim,
Mələmətgahi-tə'zirin sənin səhrayi-məhşərdir.



Məhəmməd İshaqdan nəqlidir ki, ol Həzrət Əbu Talibin hisni-himayətində olduqca küffar filcümlə izasına dəstərs bulmazlardı və müteərriz olmazlardı. Amma firqeyi-əhli-islamdan hər qanda bir aciz və fəqir görürlərdi, mümkün olduqca təərrüz yetirərlərdi. Ol cümlədəndir ki, Üməyyə bin Xələf , Bilal Həbəşiyi* hər gün Bəthayə* ilədib üryan qılıb, ə'zasına hərarəti-afitabla qızmış daşları basıb və bədəni-üryanla rigi-gərm üzünə yatırıb derdi ki: "Tərki-dini-Məhəmməd qılıb Lat və Üzzayə* iman gətir". Bilal dəxi aydırdı: "Əhəd"—yə'ni vahid olan mə'buda pərəstliş edərdəm".

Əlqisso, ol meydani-müçahidət pəhləvanları və ol ələmi-iman sahibqıranları ənvai-bələyə və əsnafionaya mütəhəmmil olub və səbr qılıb derlərdi ki, bəla eyni-ətədir və cəfa məhzi-rica.

Amma tədriclə ol zalimlərin fəsadı ziyadə olub və mürurla dəryayi-isyan tüğyan qılıb bir qayətə yetdi ki, müsəlmanların qətlinə və nəhbinə dəsti-təğəllüb diraz etdilər və Əmmar bin Yasirin valid və validəsin bigünah qətl edib ol məzlumlara sitəmlər yürütdülər.

Bə'zi səhabə bizzərürə Həzrəti-Rəsul işarətilə Həbəş canibinə hicrət edib bə'zi sayir biladü bəqayə mütəfərriq olub ə'vanü ənsari-din qillət bulmağın küffar ol Həzrət azarına fürsət buldudlar. Bir gün güzarən sənədidi-Qüreyş məcməinə düşüb Əbu Cəhl və Ədiyy və sair süfəha hər canibdən tiği-zəban çəkib ol Həzrəti azürdəyi-cərahəti-tə'nü təşni' etdilər və ol Həzrət "İza xatəbəhümul-cahilunə qalu səlama" təriqilə salik olub, mücadilə və müqatiləsiz keçib bir guristan kənarında mə'lul və məhzun otururkən Əbu

Cəhl qövli-qəbihlə iktifa qılmayıb mürtəkibi-fe'li-şəni' olub ol Həzrətə həddən ziyadə azar yetirdi.

Rəvayətdir ki, ol gün Həmzə məşğuli-seyd olub təməmiyi-ruz bir şikarə zəfər bulmayıb qəzəbnək müraciət qıldıqda Məkkə dərvasasında cariyeyi-Übeydi-Cə'dən istiqbal edib ayıtdı: "Ey Həmzə, sənə şikar etmək və seydgaha getmək nə münasib ki, bəradərzadəyi-əzizinə himayətsiz olmağın Əbu Cəhl və sair süfəha ənvai-ihanətlə izalar yetirdilər". Həmzə bu hekayətdən mütəəssir olub mənzilinə gəldikdə gördü ki, mənkuhəsi giryən oturur. Səbəb sorduqda ol dəxi cariyənin daği-tə'nin tazə qılıb ayıtdı: "Ya Əba Əmmarə*, nə müsibət bundan ziyadə ola ki, əşrəfi-Bəni-Haşimə* mütəhəmmil olmayan cəfaları rəva görələr". Həmzə ayıtdı: "Nə vəqə olmuşdur?" Dedi: "Ey Həmzə, Əbu Cəhl bir qaç süfəha ilə Məhəmmədi tutub rüxsari-mübarəkin pərtövi-afitab kimi qubaralud etdilər". Həmzə ayıtdı: "Vaveylah, Əbu Talib qanda idi?" Dedi: "Kəndi məzrə'əsinə getmişdi". Dedi: "Əbu Ləhəb qanda idi?" Dedi: "Ol səngdil iltifat etməyib bəlkə ihanətlə təhris edərdi ki, bir kəzzab və sahiridir". Dedi: "Abbas qanda idi?" Dedi: "Abbas pərvanəvar ol şəmi-şəbis-tanın ətrafına cizginib istişfa' edərdi, amma qəbul etməzlərdi". Həmzə bu xəbərdən qayətdə mütəəllim olub zar-zar ağlayıb, əgərçi üç gün təamü şərəb tənəvül etməmişdi, mə'kul və məşrubə iltifat qılmayıb ayıtdı: "Məhəmmədin intiqamın Əbu Cəhldən alma-yınca təamü şərəb mənə haramdır". Əlqissə, Həz-rəti-Rəsulu istifsar edib rəvan olduqda hərəmi-Kə'bədə gördü mə'lul və mükəddər divara təkəyə qılmış, ayıtdı: "Əssəlamu əleykə yəbnə əxi! xatiri-mübarəkin xoş tut ki, intiqamın düşmənlərdən almağa gəlmişəm və mümkün olduqca dəf'i-ənduhi-

xatirinə tədarük qılmağa əzimet qılmışam". Həzrəti-Rəsul ayıtdı: "Cəmiyi-əqrəbanın iltifatı mənə cəfadır, əcəb ki, xiləfi-adət səndən zühurə gələ və təmənnayi-xatiri-naşadım ki, hiç kimsənədən müyəssər olmaz, səndən müyəssər ola".

Ş e ' r

Çərx hərgiz səhv edib rə'yimcə dövran etmədi,
Hiç kim dərdim bilib, tədbiri-dərman etmədi.
Təngdil bir qönçəyəm mən kim, fələk hərgiz mənə
Novbahari-lütf təhrikilə xəndan etmədi.

Həmzə giryən olub qəsəm yad etdi ki: "Ey bəradərzadəyi-əziz, həqqə ki, rizayi-xatirin hasil etmək mənə lazım olmuşdur". Həzrəti-Rəsul ayıtdı: "Ey əmmi-büzürgvar, mənim rizayi-xatirim bəzli-mal və irtikabi-qital ilə hasil olmaz". Həmzə ayıtdı: "Bəs nə ilə hasil olur?" Həzrəti-Rəsul ayıtdı: "Ey Həmzə, əgər rizayi-xatirim istərsən Vacibülvücudun vəhdaniyyətinə e'tiraf edib lövhi-zəmirini qubari-küfrdən pak et".

Ş e ' r

İzzü cahü dövləti iqbalü mülki-ələmin
Olma təhsilinə rağib kim, fənaəncəmdir.
Dövləti-İslam kəsb etməkdə təqsir etmə kim,
Dövləti-baqi ki derlər dövləti-İslamdır.

Həmzə ayıtdı: "Ey məxdumzadə, bu kəlimə ilə xatirin xoş olurmu?" Həzrəti-Seyyid ayıtdı: "Nə'əm". Pəs, Həmzə kəməli-ixlasü e'tiqad ilə müsəlman olub həm ol hərarətlə Əbu Cəhlin dəri-sarayına gəlib gördü ki, əkabiri-Qüreyşlə oturmuş. Bimühəbə əlindəki yayla urub fərqi-namübarəkin məcruh edib



ayıtdı: "Ey bədbəxt, səndən Məhəmmədə cəfa yetmək nə münasibdir?" Cəma'əti-Qüreyş onu qəzəbnak görüb ayıtdılar: "Ya Əba Əmmarə, bir kəzzab üçün bunca hiddət nə layiq?" Həmzə ayıtdı: "Ey bədbəxtlər, Məhəmmədi-Qüreyşi sadıq və əmindir və mən dəxi şəhadət verirəm onun sidqi-də'vasına".

B e y t

Lillahil-həmd olub küfrü dəlalətdən dur,
Düşdü könlüm evinə şəm'i-risalətdən nur.

Əşrafi-Qüreyş Həmzədən ol kəlimatı istima' etdikdə mütəvəhhim olub irtifai-afitabi-dövləti-İslamdan əndişə qılıb Həzrəti-Rəsulun qətlinə bel bağladılar və Əbu Talibə bünyadi-cidalü qital qıldılar. Və Əbu Talib dəxi Bənü Haşimi və Bənü Mütəllibi cəm' edib ol sərvərin mühafizətü mü'avinətində yekcəhət oldular və cəmiyi-Bənü haşim Əbu Cəhldən qeyr Əbu Talibə ittifaq edib bir şöbə olub, Qüreyşdən qət'i-ixtilat edib, münakihə və mücadilə və müamilə aralarından götürüldü.

Ş e ' r

Sübhi-sadiq kimi tülu' qılıb
Nuri-şər'i-Məhəmmədi-Ərəbi,
Pərtövi-feyzin etdi aləmgir,
Bir-birindən ayırdı ruzü şəbi.

Əlqissə, üç il bu minvalla ruzgarları keçib Əbu Talib vəfat etdi, üç ay keçdikdə Xədicə vəfat etdi. Ondan sonra cəmiyyəti-əhli-İslam bir miqdar xələl bulmağın və əvanü ənsar mütəfərriq olmağın küffar tüğyan təriqilə ol Həzrətə izhari-azar etdilər və təriqi-müanıdət tutdular. Mücmələn, on il miqdarı



Məkkədə cəfa çəkdikdən sonra hicrətə fərman yetib Məkkədən Mədinəyə intiqal etdi.

Onda dəxi əbidəyi-əsnam sədədi-müxalifətdə olub müharibə və müqatilələr vaqə oldu və qəzveyi-Bədr ol zamanda zühurə gəlib əmmzadəyi-Rəsul Übeydə bin Haris bin Əbdül Mütəllib şərəfi-şəhadət buldu.

FƏSLİ-ŞƏHADƏTİ-ÜBEYDƏ

Keyfiyyəti-şəhadəti oldur ki, çün məsafə-Bədrdə sipahi-İslam və ləşkəri-küffar müqatilə qıldılar, sipahi-küffar doqquz yüz əlli mübariz və ləşgəri-İslam üç yüz mücahid olub və tamamıyi-ləşgəri-İslamda yetmiş mərkəb və altı zireh və səkkiz şəmşirdən qeyr yoxdu. İki canıbdən səflər mürəttəb olduqda səfi-küffardan üç kimsənə meydana çıxdı. Biri Ütbə bin Rəbiə, biri Şeybə bin Rəbiə, biri Vəlid bin Ütbə. Və ləşgəri-İslamdan dəxi üç mübarizi-ənsari* onlara müqabil oldular. Küffar mübarizləri ənsar mücahidlərindən sual etdilər ki: "Siz nə tayifədən-siz?" Dedilər: "Ənsardan". Nida qıldılar ki: "Ey Məhəmməd, bizim Ənsarla ədavətmiş yoxdur, bizə əqranıızdan mübariz göndər". Həzrəti-Rəsul Übeydə bin Harisi və Həmzə bin Əbdül Mütəllibi və Əli ibn Əbi Talibi onların meydanına irsal etdi. Müqabil olduqda Übeydə bin Haris Ütbəyə müqabil olub və Həmzə Şeybəyə bərabər durub və Əli ibn Əbi Talib Vəlidə müqarin düşüb ibtidayi-hərbə Həmzə zərbi-tiği-abdarla Şeybəyi həlak edib və Əli tə'neyi-şəmşiri-saiqəbarla Vəlidə qətl qılıb düşmənlərinə qalib oldular. Amma Übeydə bin Haris, Ütbə bin Rəbiə bir-birin məcruh edib, aqibət Ütbə Übeydəyə



bir zəxmi-münkər urub ayaqdan buraxdı və Həmzə və Əli ittifaqla Ütbəyi qətl edib, Übeydəyi götürüb Həzrəti-Rəsul xidmətinə yetirdilər., Übeydə bihüş ikən kəndi özünə gəlib gözün açdıqda Xaceyi-Aləm cəmalın görüb ayıtdı: "Ya Rəsulullah", "Ələstu şəhidən!" Həzrət buyurdu ki: "Nə'əm, sən sərdəftəri şühədəsan". Və Übeydə ol halına mübahat edib darül-hərbdən müraciət etdikdə mənzili-Rövhadə darülfərara intiqal etdi və mənzili-məqsuda yetdi.

Ş e ' r

Ey xoş ol kim, həyatı olduqca
Ömrü sərfi-rəhi-şəriət edə.
Müddəti-ömrü axir olduqda
Bu cahandan şəhadət ilə gedə.

FƏSLİ-ŞƏHADƏTİ-HƏMZƏ

Amma Həməzənin şəhadəti bu vəchlə təqir olunmuş ki, məsafə-Bədrdən sonra küffar ləşkər cəm edib üç min müsəlləh və mürəttəb kafir Mədinəyə təvəccöh qıldılar. Və Uhud* deməklə mə'ruf mənzilə yetdikdə Həzrəti-Risalət dəxi yeddi yüz mühacir və ənsarla onlara müqabil durub bir növlə səf bağladı ki, kuhi-Uhud qafada və Mədinə müqabilində və kuhi-Əyn canibi-yəsərdə vəqə olub və kuhi-Əynin bir şikafı olub kəmingah olmağa qabil olmağın Həzrəti-Rəsul Abdullahi-Həbibə əlli kamandarla onun hifzinə mə'mur etdi və müqərrər qıldı ki, əgər ləşgəri-İslam qalib və əgər məğlub olsalar, onlar ol şikafdan inhiraf etməyələr və ol rəxnədən bir qeyr canibə getməyələr. İki canibdən atəşi-cidal işti'al

bulduqda və bazari-müharibə görmə olduqda, cəmaəti-Qüreyşdən Təlhə bin Əbi Təlhə meydana gəlib Əli ibn Əbi Talib əlində həlak oldu və fərzəndi mübaşiri-hərb olub Həmzə əlindən təcərrü-i-şərbəti-fəna qıldı.

Əliqissə, əbvabi-zəfər ləşgəri-İslama məftuh olub ləşgəri-küffar inhilal və ixtilal bulmağın ələmləri nigunsar olub mütefərriq olduqda ləşgəri-İslam nigənim tutmaqda firsəti qənimət bilib nəhbü qarətə təvəccöh qıldılar. Və rəxneyi-kuh müstəhfizləri ol halı görüb biixtiyar mənzillərindən münhərif olub Abdullah mən' etdikcə qabil olmayıb qarətə mütevəccih olmağın, küffar ol məmərri xali görüb və ləşgəri qarətə məşğul bulub, ol məmərri mütevəccih olub Abdullahı bə'zi əshabla şəhid edib ləşkər əqəbindən çıxıb həmlə qıldılar. Ləcərəm əsəri-müxalifəti-Həzrəti-Rəsul mücibi-təfriqeyi-ləşgər olub, küffar təqəllüb edib ləşgəri-İslam üç qism oldu. Bir qismi Mədinə canibinə fərar etdi və bir qismi Əli və Sə'd və Təlhə kimi Həzrəti-Rəsul müləzimatında qaldı və bir qismi dərəceyi-şəhadət buldu.

"Rövzətül-əhbab"da məsturdur ki, ləşgəri-İslam həzimət edib Həzrəti-Rəsulu tənha buraxdıqda ol Həzrət Əlidən qeyri xidmətində görməyib ayıtdı: "Ya Əli, sən nişə sair cəmaətə mülhəq olmadın?" Həzrəti-Mürtoza Əli ayıtdı: "Ya Rəsulullah, İnnə li bika usvətun".

Ş e ' r

Bir bəndəyəm ki, ruzi-əzəldən müti' olub,
Tövqi-vəfayi-əhdinə çəkmiş qəza məni.
Nəqdi-həyatımı eyləmişəm nəzri-ta'ətin,
Haşa ki, səndən eyləyə dövrən eüdə məni.

Nagah cəmiyi-müanıdlər ol Həzrətə mütəvəccih oldular. Həzrət ayıtdı: "Ya Əli, bu cəm'i pərişan eylə". Mürtəza Əli ol cəm'i pərişan qılıb əksərini Maliki-nirana tapşırtdı. Ol halətdə Cəbrail nazil olub ayıtdı: "Ya Rəsulullah, kəmalı-müxalisətdir bu ki, Əlidən zühura gəldi". Həzrəti-Rəsul ayıtdı: "Bəla innəhu minni və ənə minhu" Cəbrail ayıtdı. "Və ənə minkuma". Rəvayətdir ki, mənzumeyi—"La fəta illa Əli la seyfə illa Zülfiqar" Hatifi-qeybdən ol gün sadir oldu. Ərbabi-həqaiq və əshabi-məarifə mühəqqəqdir ki, səbəbi-e'tilayi-rütbeyi-Mürtəza ittiba'i-həzrəti-Müstəfa-dır və ə'zəmi-möcizati-Müstəfa vilayəti-Mürtəzadır".

Ş e ' r

Təkmili-Mürtəzaya səbəb qılsalar sual,
İqbali-ittiba'i-şəhi-ənbiya yetər.
Həqqiyyəti-Rəsulə dəlil etsələr tələb,
Töv'i-itaəti-Əliyyə-Mürtəza yetər.

Rəvayətdir ki, küffardan dörd müanıd əhd etdilər ki, Həzrəti-Rəsula bir zərbət yetirələr və yer üzündən İslam asarın götürələr. Biri İbni Şihab və biri İbni Qimmə və biri İbni Hümeyd və biri İbni Əbi Vəqqas. Əlqissə, əşrar qələbə edib, əbrar məğlub olduqda fürsət bulub İbni Qimmə Həzrəti-Rəsulun cəbini-mübarəklərin ki, mötlə'i-afitabi-sidqü səfədir, səngi-cəfa ilə məcruh edib, ol cərahətdən cari olan xunabeyi həzrət pak edib derdi ki, əgər bir qətrə bu qandan ruyi-zəminə tökülsə bəlayi-asıman nüzul qıla. İbni Şihab bazuyi-şəriflərin, ki pənçeyi-tabidəsti-təqəllübi-küffar idi, navəki-bidadla zəxmək edib və İbni Əbi Vəqqas ləbi-ruhafzaların ki, Məsihi-ehyayi-mərasimi-din və maddeyi-həyati-şəri'-

mübin idi xəstə qılıb onun əsərindən dəndani-rü-baiyyələrini şikəst buldu.

B e y t

Lə'li-nabü dürri-siraba həcər versə şikəst
Sanma kim, arta həcər qədri, dürrü lə'l ola pəst.

Və İbni Hümeydi-həramzadə ol Həzrəti cərahət-lərə məşğul görüb, şəmşiri-abdar həvalə qılıb, Həzrət ol zərbdən ehtiyat edib bir məğakə mütəhəssin olduqda rüxsari-ələmaraları, ki mənzuri-ənzari-əhbab idi, nəzərdən qayıb olmağın İbni Hümeydi-mə'lun təsəvvür etdi ki, xurşidi-asımani-şər' üfq-i-səadətdən nihan oldu və şəm'i-şəbistani-risələt intifa buldu. Mübahat edib fəryadə gəldi ki: "Sahibi-dəvayi-risələt əmrin təmam etdim". İblis ol mə'lunun mürafiqətilə nida qıldı ki, "Əla innə Məhəmmədən qət qutılə".

Rəvayətdir ki, avazi-iblis Mədinəyə yetib dost və düşmən arasında şiya' bulub firqeyi-əhbab məhzun və zümreyi-ə'da məsrur oldu. Amma əndək zəmandan sonra Həzrəti-Rəsul ol məğakdən çıxıb, səhabəyə mülhəq olub və bu qəzadə Həzrəti-Həmzə şəhadət buldu. Və keyfiyyətiyyəti-şəhadəti budur ki, Cübeyr bin Mutim ki əkbəri-əyani-Məkkə idi, Həbəşinam bir məmluki olub, qayətdə mübariz idi. Bir gün dedi: "Ey qulam, məsafə-Bədrdə mənim əmim məqtul olubdur və Məhəmmədin iki əmmi var, biri Həmzə və biri Abbas. Və Abbas Məkkədədir və Həmzə Mədinədə. Əgər bu iki kimsənədən birin qətl edə bilsən və əmmin intiqamın alsan, səni malumdan azad edəyəm". Həbəşiyi-mə'lun Həmzə qətlin qəbul edib həmvərə mütərəssidi-fürsət idi. Və Hind ki, mənkueyi-Əbu Süfyan* idi, anın atası

dəxi Bədr məsafında məqtul olub, xatirində bu küdurət mütəməkkin idi, ol dəxi Həbəşinin əzmin mə'lum edib müəqqidi-fəsad olub ənvai-müavidlə ol mə'lunu təhriz etdi. Və səbiyyəyi-Haris bin Amir dəxi ayıtdı. "Ey Həbəşi, mənim atam və qardaşım məsafə-Bədrdə müsəlmanlar əlində qətl oldular, əgər sən Məhəmmədi, ya Həməzəyi, ya Əlini qətl edəcəksənsən sənə mal ilə biniyəz edərdəm".

Ş e ' r

Təmə'dir səri-fitneyi-ruzgar,
Təmə'dir qılan izzət əhlini xar.
Nihali-təmə' meyvəsidir fəsad,
Bəhari-təmə' səbzəsidir inad.
Təmə' didəyi-danişi kur edər,
Rüxi-şahidi-feyzi məstür edər.

Həbəşi ayıtdı: "Məhəmməd qətlinə qədər degiləm, zira səhabə onun mühafizəsinə yekcəhətdirlər və Həməzə qətlinə dəxi iqdām edə bilməzəm, zira ol pəhləvani-sahibi-sələbətdir. Amma Əli nəvəsidir, hələ də əhvali-məsafə vəqif degil. Mümkündür ki, qətlinə fürsət bulam və ona qalib olam". Əlqissə, ol əzimətlə Həbəşiyi-həramzadə müntəzir-i-fürsət idi ol vəqətdə ki, qəzəyi-Uhud vəqə olub niran-i-müharibə iştiəl buldu. Müqəddəmə Həzrəti-Əli qəsdin qılıb gördü ki, şahbazi-əvci-La-fəta* qürabə seyd olmaz və şiri-bişeyi-həl-Ətayə hər şəğal nüsət bulmaz.

Ondan təcavüz edib Həməzə qəsdinə düşdü və Həməzə adət-i-mə'hud üzərinə iki şəmşirlə məsaf edib hər canibə həmlə qılıb süfufi-ə'dəyi çək edərkən mərkəbi bir nəhəmvər yerdə i'tişar bulub, ayaqdan düşüb, kəndi piyada qalıb, bə'zi ə'zasından zireh dur olmağın Həbəşiyi-həramzadə fürsət bulub ona

bir zərbi-nizə yetirdi ki, bir tərəfindən bir tərəfinə güzar etdi. Filhal kəlimeyi-şəhadət deyib nəqdi-rəvan xazini-cinana təslim etdi.

Ş e ' r

Ol şahənşahi-əzimiş-şə'nə həngami-əcəl,
Tiği-düşməni oldu miftahi-dəri-darüssələm.
Çöhreyi-iqbalına açıldı əbvabi-nicat,
Dostdan istərdi, düşməndən müyəssər
oldu kam.

Və bə'zi bədbəxtlər anın dəxi hər bə ilə sinəsin çək edib, cigərin parə-parə çıxarıb Hindi-cigərxara hədiyyə ilətdilər. Və Hindi-bidəvlət onun cigərin yeyib və Həbəşiyə afərinlər oxuyub əhsanlar etdi. Rəvayətdir ki, ləşgəri-İslam mütəfərriq olan halətdə Həzrəti-Fatimə hüzurunda olan xəvətin ilə mütərəs-sidi-əxbari-Rəsul ikən bir sipahi Həzrəti-Rəsulin fəvtdən xəbər verib, Həzrəti-Fatimə ol xəbərdən bihuş olub kəndiyə gəldikdə bixtiyar Mədinə dərvazəsindən çıxıb Ayişə* və Səfiyyə* və Həfse* və bə'zi müxəddərat-i-hərəmsarayi-ismət dəxi ittifaq edib Uhud dağına təcəvüh etdilər və hiddəti-fəryadə fəğanla lələlər kimi giribənlərin çək edib, çəşmələr kimi didələr nəmnək qıldılar.

Əlqissə, Fatimə bir nəvhə bünyad qıldı ki, sədasından Uhud dağı müteəzəlil oldu.

B e y t

Buraxdı kuhe soda nələvü fəğanı anın,
Axıtdı çəşmə yaşın çəşmi-xunfəşanı anın.

Əsəri-müsibət əzayi-lətifindən qüvvəti-rəftar alıb qayətdə bitaqət olub sayəvar ol afitabi-ovci-ismət bir kühən divara təkyə qıldı və ətrafında olan övratdan bir salihəyə* təzərrö' qıldı ki, ol rəzmgaha rəvan olub Həzrəti-Rəsuldan bir xəbər gətirə .

Ol salihə rəvan olub rəzmgaha yetdikdə güzarı şəhidlər üzərinə düşüb, qarındaşın məqtul görüb, iltifat etməyib sür'ətlə ondan keçdikcə oğlun dəxi gördü bir zəxmlə ağəşteyi-xakü xun olmuş. Həyatından bir rəməq baqi olub təzərrö etdi ki: "Ey madəri-mehriban, axir nəfəsdir fərzəndi-müstəməndini səadəti-didarla müşərrəf qıl". Ol salihə ayıtdı: "Ey fərzənd, əgərçi atəşi-firaqın cigərsuz və navəki-hicranın dilduzdur, amma nədəyim¹ Həzrəti-Fatimə müntəziri-müraciətimdir sənə məşğul ola bilmən, mə'zur tut.

Ondan dəxi bu üzrlə ötüb mə'rəkeyi-qıtala qədəm basdıqda ol məcalda yetdi ki, Həzrəti-Rəsul məğakdan çıxıb sayeyi-ələmdə qərar tutmuşdu. Pabusi-şərifinə müşərrəf olub sitayişlər qılıb ayıtdı:

Ş e ' r

Ey çıraği-xaneyi-şər'ü güli-gülzari-din,
Məlcəül-afaq, xeyrül-xəlq, fəxrül-ələmin.
Nuri-rə'yindən münəvvər didəyi-xurşidü mah,
Xaki-payindən müzəyyən səfheyi-ruyi-zəmin.

Təfsil ilə Fatimə əhvalın ərz edib, iştiyaqın şərh qılıb səlamın yetirdi. Həzrəti-Rəsul ayıtdı: "Ey məsturə, müraciət qılıb Fatiməyə həyatımdan bəşarət yetir və ənu mənim hüzuruma gətir".

¹ Nə edəyim

Ol məsturə* Həzrəti-Fatiməyə Seyyidi-kainatdan bəşarət yetirib Həzrəti-Fatimə müztəribhal, üftanü xizan ol rəzmgaha yetdikdə Həzrəti-Rəsul istiqbal edib ona təsəlli-yi-xatir verib, Həzrəti-Xatuni-Qiyamət ayıtdı: "Ey pedəri-büzürgvar, bu övrətə şükranə qəbul etmişəm". Həzrəti-Rəsul ayıtdı: "Ey məsturə*, muradın nədir?" Ol övrət ayıtdı: "Təvəqqəm budur ki, ərseyi-qiyamətdə mənə və övladıma şəfi olasan." Həzrəti-Rəsul təvəqqəsini qəbul edib və ol övrət rüxsət alıb şəhidlərinin üzərinə getdikdən sonra Həzrəti-Rəsul ayıtdı: "Aya Həməzəyə nə vəqə oldu ola ki, əndan əsər görülməz?" Həzrəti-Əli Rəsulə Həməzə şəhadətindən xəbər verdi.

B e y t

Nə xəbərdir bu ki, xunabə təkər müjgandan,
Səbr alır cani-həzinü dili-sərgördandan.

Həzrəti-Rəsul səhabə ilə Həməzənin üzərinə gəlib, ə'zayi-parə-parəsin görüb nalələr çəkdi, növhələr qıldı və qayətdə mütəəssir və mütəəllim oldu. Zira əmmi-büzürgvar və bəradəri-rizai olub heyni-də'vəti-nübüvvətdə havadarı idi. Bu halətə müğarın Səfiyyə ki, Həməzənin həməşirəsi idi hazır olub Həzrəti-Rəsul onu görüb oğluna ayıtdı: "Validəni bir tədbirlə gəlməkdən mən' edə gör ki, qarındaşın bu halda görməyə". Ol məxdumzadə anasına istiqbal edib ayıtdı: "Ey valideyi-möhtərəmə, Həzrəti-Rəsulun rizası sənin müraciətindədir". Səfiyyə ayıtdı: "Ey fərzənd, istima etmişəm ki, Həməzə şəhadət bulubdur və yəqin ki, bu müsibət rizayi-Xuda və Rəsul üçündür. Təvəqqəm budur ki, mənə dəxi tə'ziyyə-tindən və müşahidəsindən bir səvab müyəssər ola".

Həzrəti-Rəsul ol məzlumənin kəmalı-himmətin və hüsn-i-xlasın mülahizə qılıb və rüxsəti-mülaqat verib ittifaqla əzasına iştiğal etdilər. Həm ol səətdə Cəbrail gəlib bəşarət gətirdi ki, Həməzənin səfheyi-asimanda ismi Əsədullah* və Əsədür-Rəsul* yazıldı.

Rəvayətdir ki, Həzrəti-Rəsul Həməzənin cənazəsi üzərinə namaz etdikdə yetmiş nəfər şəhidin cənazəsinin hazır edib bir-bir üzərlərinə namaz etdikcə onun cənazəsinin götürməyib yetmiş kərrə üzərinə namaz qıldı. Nurul-Əhimmeyi-Xarəzmindən nəqldir ki, Həməzə ikinci şəhiddir Əhli-Beytdən və Hüseyni-məzlum xatimüş-şühədadır. Və Həzrəti-Rəsul buyurmuş ki, Kərbəladada Hüseynlə yetmiş nəfər mücahid şəhid ola onların üzərinə namaz qılmağa bir mö'mün hazır olmaya. Mənim Həməzə üzərinə yetmiş kərrə namaz etdiyimin biri Həməzə üçündür və tötimməsi ol şəhidlər üçündür. Rəvayətdir ki, bir şəhid darül-hərbə ayaqdan düşdüyü zamanda hurül-eyn istiqbalə gəlib onunla müsafihə qılır.

Əlqissə, Həzrəti-Rəsul buyurdu ki, Həməzəyi cameyi-xunaludla dəfn edələr. Və darül-hərbi-Uhuddan müraciət edib, Mədinəyə gəldikdə hər cənibdən şühadəyi-Uhud üçün giryə istima edib Həməzə sarayında növhə istima etməyib Həzrəti-Rəsul buyurdu ki, "Həməzənin bu şəhərdə əhli yoxdur əzasın tutmağa".

Məşhurdur ki, iki vəqt iki taifəyə həsrət müstəvli olur. Sabah olduqda hər fərzənd ki, validəsinin kənarından durub şəfqətlər və mehribanlıqlar görür, yetimləri bəkəslə atəşi yaxar. Hər axşam olduqda hər kim kəndi mənzilinə mütəvəccih olur, qərib olanların xatirini sərəsiməlik möhnəti yıxar. Nəqldir ki, bir peyğəmbər Mələkül-mövtdən sual etdi ki, "Ey xazini-nüqudi-ərvah, bunca cigərlər ki, daği-müfari-

qətlə yaxarsan və bunca xanımanlar ki, əcəl seylabı ilə yıxarsan, aya heç kimsənəyə rəhmən gəlirmi?" Mələkül-mövtdə ayıldı: "Tərəhhüm nəqşin səfheyi-xatirimdən Həzrəti-İzəd rəf' etmişdir. Amma bu halla qəriblərin və yetimlərin halına rəhmim gəlir, zira istirdadi-əmanət zəmanı biri pədər və madər yad edib abi-həsrət didəyi-qəmdidədən təkər və biri yarü diyarı fəraqından ahi-həsrət çəkər".

Ş e ' r

Seyli-oşki-yetimü ahi-qərib
Mövc urub şö'lə çəksə şamü
səhər.
Qətrəsi səfheyi-zəmini tutub,
Şö'ləsi asimana edo əsər.

Rəvayətdir ki, cəmiyi-mühacir və ənsarın övratına hökm oldu ki, Həməzənin sarayına cəm' olub kəndi şəhidlərinin əzasın anda tutalar. Və Həzrəti-Rəsul mühacir və ənsarın ol fə'llərindən qayətdə xoşnud olub dua qıldı. Ey əzizlər, mülahizə qılın ki, Həzrəti-Rəsul Həməzənin bəkəsliginə rəhm etdiyi surətdə Kərbəladada Hüseynlə bunca övladı şəhid olub matəmlərin tutmağa kimsənə olmadığı əcdən əgər mükəddər olsa və anın rizası üçün cəmiyi-məxluqatı-zəminü asiman əza tutsa qəribü əcib olmaz. İmam Mühyissünno "Məalimüt-tənzil"də nəql etmiş ki: "Vaqiəyi-Kərbəladan müqəddəm hümreyi-şəfaq yox idi, ol vaqiədən sonra zahir oldu".

B e y t

Sənə kim, gülğun şəfaqəndir sipehri-bivəfa,
Dəməni-dövranı tutmuş xuni-Ali-Müstəfa.

"Şəvahi-dün-nübüvvət" də məsturdur ki, Əbdülməlik Mərvan məclisində bir gün vəqieyi-Kərbəla zikir olunurdu, Züheyri hazır idi, nəql etdi ki, "Ol gün həvaliyi-məscidi-Əqsada heç səngrizə yerindən götürmədilər ki, onun altında bir qətrə qan görmədilər". Və "Üyunür-Riza" da məzkurdur Əli bin Musa Rizadan ki, buyurmuş: "Cəddim Hüseyn şəhid olduqda asiman xunbar olub, həqqə ki, yüz min fərişteyi-rəhmət onun intiqamın almağa əflakdan mərkəzi-xakə endilər, amma rüxsət bulmadılar və hala rövzeyi-mübarək üzərində muyi-julidə və ruyi-xəraşidə ilə əzasına moşğuldurlar.

Ş e ' r

Kərbəla dəştində şahı-Kərbəlanın halına
İttifaqi-amm olub məcmu'i-aləm ağladı.
Payeyi-ərşi-müəllada töküb Cibril aşk,
Rövzeyi-rizvanda ruhi-Nuhü Adəm ağladı.

FƏSLİ-ŞƏHADƏTİ-CƏFƏR

Üçüncü şəhid Əhli-Beytdən Cəfəri-Təyyardır. Rəvayətdir ki, Cəfər cəmiyi-səhaba ilə Həbəş canibinə hicrət etdikdə Nəcəşi*-əleyhirrəhmə onun irşadı ilə İslama gəldi. Və qəl'eyi-Xeybər* fəth olunduqda Həzrəti-Rəsul mülazimətinə müşərrəf olub Həzrət onun xüsusində buyurmuşdu ki, "Əşbəhtə xuluqi və xəlqi". Filvaqə, bu nəhayəti-tə'zimdir. Rəvayətdir ki, hicrətin səkkizinci ilində Həzrəti-Rəsul Cəfəri Mürhili-Qəssani hərbinə irsal etdi və Mütə mənzilində küffərə mülhəq olub ləşkəri-İslam üç min mücahid və ləşkəri-Mürhil yüz min müfsid olub

qayət kəsərdə idi. Amma sipahi-zəfərənəhi-İslam kəsərti-sipahi-ə'dadən əndişə qılmayıb bünyad-müqatilə qıldılar. Əsnayi-müqatilədə Zeyd bin Haris ki, ələmdari-sipah idi, şəhid olub, Cəfər kəndi rə'yəti-nüsrəlayəti əlinə alıb və hücumu-küffar mərkəbin səqət edib, piyada qalıb fəsəqə və fücərar fürsət bulduqda, zərbi-şəmşir ilə bazuyi-yəminin bədəni-mübarəkindən cüda qıldılar. Ol şahbazi-övcü-cələdət rə'yəti bazuyi-yəsərə alıb buraxmadı. Bazuyi-yəsərin dəxi qət' etdilər, rə'yəti dişilə tutub düşməyə qoymadı. Əlqissə, bir namərd bir zərbi-mümkər urub ol məzlumu ayaqdan buraxdı.

Əxbəri-səhihə də nəqldir ki, Həzrəti-İzəd hücumu əstəri rəf' edib Həzrəti-Rəsulu Mütə mə'rəkəsinə müttələ' etmişdi. Və ol Həzrət dəmbədəm cəmiyi-əhvala müttələ' olub əshaba xəbər verirdi. Zeyd bin Haris və Cəfər bin Əbi Talibin parə-parə olduqların e'lam edərdi və buyururdu ki: "Cəfəri gördüm, behiştə girib, yaquldan iki şəhpər peyda qılıb təyəran edər". Və bu dəxi Həzrəti-Rəsuldan nəqldir ki, buyurmuş: "Mən Cəfəri gördüm misli-mələk, tüyüri-behiştə pərvaz edər". Bu cəhətdən ona Cəfəri-Təyyar derlər. Və bə'zi qisəsdə məsturdur ki, Cəfərin yetmiş iki zəxmi olub düşdükdə heybətü sələbətindən heç kimsənə qətlinə iqdəm edə bilməyib axirülemr ə'da hücum edib onu yerdən götürdükdə başın qaldırıp münacat etdi ki, "İlahi, mənim qətlimlə əmizadəmin namusuna xələl yetirmə." Həq-toala iki şəhbal iltifat edib qüvvəti-pərvaz verdi ki, küffar içindən uçub Firdovsi-bərinə nüzul etdi.

Ş e ' r

Qətli-rəhi-eşq olan saliki*
Həqqin iltifatı sərəfraz edər.

Məzəllət türabında görməz rəva,
Üluyvi-məqam ilə mümtaz edər.
Pərü bal peyda qılıb lacərəm,
Tüyuri-behişt ilə pərvaz edər.

Hərgah ki, Abdulla bin Ömər Cəfərin övladın görürdü, bu ibarətlə təzim edərdi ki: "Əssəlam əleykə yəbnə zil-cənaheyn". Rəvayətdir Hüseyini-şəhiddən ki, Həzrəti-Rəsul Cəfərin əhvalına müttələ' olduqda onun mənzilinə gəlib Əsma binti-Ümeyşə ki, onun zövcəsi idi hazır edib Cəfərin əfəlini bir-bir nəvaziş tərqiqlə sərəfraz etdikdə Əsma ayıtdı: "Ya Rəsulullah, bu gün Cəfərin övladını yetimlər tərqiqlə nəvaziş edərsən. Məgər Cəfər şahadət bulubdur?" Ol Həzrət giryən olub onlara səbr ilə təsəlli verdi. Abdulla ibn Cəfərdən mərvədir ki: "Həzrəti-Rəsul gəlib bizə təziyyətdə verdikdə ol qayətdə giryən idi ki, qəlarati-əşk məhasini-şərifindən təkülürdü və buyururdu ki: "İlahi, Cəfəri əhsəni-məqamə və əzəli-səvabə erişdir və hələ sən onun xəlifəsi olub əxlafini hisni-himayətində saxla". Və ol gündən sonra yenə gəlib övladın əzadan çıxarıb xatirlərin ələ aldığında validələri yetimlər üçün təşəffü etdikdə buyurdu ki: "Ə təxəffinə əleyhim və ənə vəliyuhum-fid-dünya və'l axtirəti". Rəvayətdir ki, Cəfərin səkkiz oğlu olub, ikisi—Əvn və Məhəmməd Əşgər Hüseyinlə Kərbəladə şəhid oldular. Rəhmətullahi əleyhuma".

Həzrəti-Rəsulullahın bir ibtilası dəxi fəvri-İbrahimidir. Rəvayətdir ki, İbrahim hicrətin igirmi ilində Məriyyəyi-Qibtییədən mütəvəllid olub qabiləsi Müsəlləmə nam cariyyə idi. Həzrəti-Rəsuldan nəqlədir ki, İbrahim mütəvəllid olduqda Cəbrail nüzul edib təhniyyə tərqiqlə ayıtdı: "Əssəlamu əleykə ya Əba-İbrahim".

Əlqissə, İbrahim bir il altı ay fəzayi-həyatda qalıb cəvəri-rəhmətə vasil oldu. Həzrəti-Rəsul onun fəvriyədən məzhun olub giryə ağaz etdikdə Əbdür-rəhman bin Əvf ayıtdı: "Ya Rəsulullah, sən xəlqi mən' etdin cəzə'dən". Həzrəti-Rəsul ayıtdı: "Mən giryədən mən' etmədim, xərəşi-ruy və kəşfi-ə'zadən nəhy etdim, abi-çəşmi-matəmzədə barəni-rəhmətdir və nişancı-rif'ətdir. "Əl-əynu tədmə'u və'l-qəlbu yəhzənu və la əqulu illa ma-rədiyə bihi rəbbuna"

"Şəvəhidün-nübüvvət"də məsturdur ki, bir gün Həzrəti-Rəsul Hüseyini bir dizi üzərinə və İbrahimi bir dizi üzərinə alıb nəvazişlər edərkən Cəbrail hazır olub ayıtdı: "Ya Rəsulullah, Həzrəti-Həq bu iki lö'löi-şahvarı bir rəştəyə müntəzəm qılıb cəm' etməz, birinin rəf'inə riza vermək görək".

Ş e ' r

Ey şəhriyari-məsnədi-təmkin-i-izzü cah,
Olmaz bir asıman iki xurşidə cəlvəgah.

Həzrəti-Rəsul ayıtdı: "Əgər İbrahim fəvri olsa, əksəri-alam bana mütəvəccih olur və əgər Hüseyin fəvri olsa bana və Mürtəzaya və Zəhraya mütəəllim olmaq lazım gəlir. Mən müsibəti-xəssı möhnəti-ammə ixtiyar etdim". Ol vəqiədən üç gün keçdikdə İbrahim vəfat etdi. Ol vəqiədən sonra hərgah ki, Həzrəti-Rəsul Hüseyini əlinə alıb iltifat edərdi, derdi ki, "Mərhəbə ey fərzəndi-əzizimi fədəsı etdigim cigər-guşəm." Zehi bədbəxtlər ki, böylə əzizə ihanət rəva görələr.

"Kənzül-qəraib"də məsturdur ki, bir gün Hüseyin Həzrəti-Rəsul xidmətində idi, mənzilinə müraciət etmək murad etdi. Həzrəti-Rəsul Hüseyini mə'lul

görüb ayıtdı: "Nə vəqiədir?" Hüseyin ayıtdı: "Ya Rəsulullah, baran mənə macal verməz ki, mənzilimə gedəm". Həzrəti-Rəsul dua qıldı baran təvəqqüf edib Hüseyin mənzilinə mütəvəccih oldu. Qiyas edin ki, qətreysi-baran cəfasına mütəhəmmil olmayan ə'zayi-şərifinə səngi-sitəmdən nə cəfalar yetmiş ola.

Ş e ' r

Xari-navəkdən güli-əzası olmuş çak-çak,
Payımal etmiş qəm ol sərvirəvən, ey dəriğ.
İxtilafi-və'zü tüğyani-həvayi-müxtəlif,
Müntəfə qılmış çiraği-xanedanı, ey dəriğ.

Həqqə ki, hər zərreyi-xak və hər cüz'i əflak ta
ruzi-Qiyamət hər zaman hezar naleyi-dilsuz çəksə
müsbəti-Kərbəlaya vəfa qılmaz və ol möhnətçədələr
əzasına vafi olmaz.

*



*

HƏDİSİ - ƏRBƏİN

(TƏRCÜMƏ)

*

M Ü Q Ə D D İ M Ə

Nasixi-əqavili-mənqulə və ətəmmi-əhadisi-məqbulə ki, əshabi-fəzahət nəqşi-səhifeyi-c'ətibar edib,ərbabi-bələğət tərzi-cəridcyi-ixtiyar edərlər ol mün-şiyi-ərqami-hikmət və mümliyi-əhkami-qüdrət həm-didir ki, kəlimatei-nəsayeh məzmun və nükati-moani məknun möcizbəyan rəsulinə cari edib dəst-turül-əməli-sükkani-süradiq tə'yin və nəsbül-eyni-ümmali-məsalihiddin etmiş...

Əmma bə'd bu, qırx hədisi-mö'təbərdir, bəlkə qırx danə gövhərdir ki, ustadi-girami movlana Əbdürrəhmani-Cami* əleyhirrəhmə intixab edib, farsı mütercəm etmiş və şerti mən həfəzə min ümməti ərbəinə hədisən yontəfiunə, bihi qəbləl-coza bəəsəhullahu yovməl-qiyaməti fəqihən alimən məqaminə yetmiş. Ümumi feyz üçün tərcümeyi-türki olunur.

1

Mö'min olmaz kişi, həqiqət ilə
Tutmayınca təriqi-tərki-həva.
Hər nə öz nəfsinə rova görso,
Yarü qardaşa görməyincə rova.

2

Rəhm qıl, rəhm xəlqə kim, həqdən
Bulasan aqibət cəzayi-əməl.
Xəlqə sən rəhm qılmayınca, sana
Rəhm qılmaz xudayi-əzzə və cəll.

3

Müslim oldur ki, əhli-aləm ilə
Sidq ola qövli, xeyr ola əməli,
Zərərin görməyə müsəlmanlar,
Ola pakizə həm dili, həm əli.

4

Qıl kərəm, xuyini yaman etmə
Ki, sənə demək ola mö'mini-pak.
Olmaz, əlbəttə, əhli-imanda
Müctəmə' xuyi-ziftlə imsak.

5

Sübhdür fatehi-xəzaneyi-rizq,
Talibi-xabi-sübhdür məzmum.
Sübh vaxtında xabə rəğib olan
Vüs'əti-rizqdən olur məhrum.

6

Adəm oğlun zəmanə pir qılıb,
Zə'fə etdikcə qüvvətini bədəl,
İki xislət igitlənir onda
Hər zaman hirs-i-malü tuli-əməl.

7

Müstəfa qövli ilə məl'undur
Dünyəvü hər nə onda var tamam.
Tanrı zikrindən özgə kim, oldur
Səbəbi-izzi-xasü ne'məti-am.

8

Zinhar olma əhli-aləm ilə
Münqəbiz təb'li, yaman sözlü,
Tanrı ol bəndəsin sevər ki, müdam
Ola xoş xülqlü, gülər üzülü.

9

Ey qılan arizuyi-vüs'əti-rizq,
Xübsdən çək həmişə damanın!
Müttəsil daməni-təharət tut
Ki, qoya fəqr əli giribanın.

10

Xeyr görmək dilərsən,eylə müdam
Xubsurətlərə bəyani-sual.
Rəğibi-hüsni-surət ol ki, olur
Hüsni-surət dəlili-hüsni-xisal.

11

Tutma hərgiz vəfasinə ümmid,
Sənə hər kim cəfa işin işlər.
Mö'mini sanma kim, iki növbət
Bir dəlikdən çıxıb ilan dişlər.

12

Olsa əbri-ətai-sübhani,
Cümleyi-kainatə gövhərbar,
Ola məhrum bəndeyi-dirhəm,
Ola mə'yus abidi-dinar.

13

Hər kim istər həyatı-qəlb müdam,
Dəmbədəm hərzə-hərzə çox gülməz.
Qəlbə qət'i-həyatdır gülmək,
Qəlbi çox gülməyənlərin ölməz.

14

Anaların hörmətin tutun ki, müdam
Qabili-rəhməti-ilah olasız.
İstək onlar ayağı altında,
Gər dilərsiz ki, cənnəti bulasız.

15

Ey ki, hər məclis içrə məhrəmsən,
Səndə məclis sözü əmanətdir.
Etmə ifşayi-raz hər məclis
Ki, bu siyrət böyük xəyanətdir.

16

Ey xoş ol kim, həmişə feyzi-xirəd
Qıla islahi-nəfsə mail onu,
Kəndi eybinə iştiğal etmək
Qeyr eybindən edo qafil onu.

17

Məşvərətdə səni əmin edənə
Rəhnümayi-səvab qıl sözünü.
Saxlama məsləhət sözün ondan,
Xain etmə əmin ikən özünü.

18

Bəzl qıl mayeyi-mədaxilini,
Sud isə mayedən sənə məqsud.
Qürbi-həq hasil eylə zikri-cəmil
Ki, bulunmaz bulardan ənfə' sud.

19

Ol degildir qəni ki, yetmiş ola
Mal ilə bir məqami-ə'layə.
Qəni oldur ki, mütləqə nəfsi
İltifat etməyə bu dünyayə.

20

Gər dilərsən səvab, qılğıl dur
Güli-əhsani xari-minnətdən.
Feyzi-əhsani minnət eylər məhv,
Saxla ol hasili bu əfədən.

21

Mali-dünyayə meyl qılma kim, ol
Qabili-nəqs olan bizaətdir.
Adəməzəyə tükənməz mal,
Nəqdi-gəncineyi-qənaətdir.

22

Ol təvəngər deyil ki, nəqşi-təmə'
Səfheyi-qəlbinə müsəvvər olur.
Qeyr olanda olan təcəmmüldən
Kəsən ümmidini təvəngər olur.

23

Edə gör ehtiraz çox sözdən
Kim, olur çox sözün bəlaləri çox.
Çox sözündən düşər bəlayə kişi,
Çox sözün çox bəlasına söz yox.

24

Ol səadətlidir ki, dünya üçün
Hirsdən boynuna buraxmaya bənd.
Görmədən möhnəti-zəmanə hənuz,
Ala bir qeyr möhnətindən pənd.

25

Sənə hər kim yetirsə bir ehsan,
Qıl onun şükri-ne'mətin hərdəm.
Şükri-məxluqə olmayan qadir
Qılmaz, əlbəttə, şükri-xaliq həm.

26

Ey olan vaqifi-dəqaiqi-din,
Etmə hisni-cəsəddə həbsi-ülum.
Müstəiddinə olmağıl mane',
Müstəhəqqini etməgil məhrum.

27

Cəhdin olduqca xəlqə nəf' yetir,
Xəlqi et iltifatınə məmnun.
Əhsəni-xəlqi-aləm oldur kim,
Xülqdən xəlqə ola nəf'i füzun.

28

Gər dilərsən inayəti-həqdən
Şəm'i-islamınə ziyad ola nur,
Demə bir söz ki, ola qeyri-müfid,
Tutma bir iş ki, ola qeyri-zərur.

29

Necə vaizdən iltimas edəsən
Ki, verə pəndi-sudmənd sana,
Mövti-əhbabü inqilabi-zaman
Dəmbədəm bəs degilmi pənd sana?

30

Ey ki, yox istitaətin mütləq
Sədəqə verməgə bir əhli-həqq!
Yaxşı söz tərkin etmə kim, olmaz
Yaxşı sözdən səvabi çox sədəqə.

31

Kişiyə ol günah yetər ki, dili
Şö'leyi-şərr olub zəbanə çəkər.
Sədəfi-səm'inə düşün gühəri
Çıxarıb rişteyi-bəyanə çəkər.

32

Həzm oldur ki, xəlqi-aləm ilə
Hər əməldə gümanın ola yaman.
Ola əhli-fəsad məkrindən
Hafizin hisni-əhtiyatü güman.

33

Dustlardan həmişə xoş görünür
Bir-birin hədyə ilə etmək yad.
Hədyə irsalı bir müamilədir
Ki, məhəbbət olur onunla ziyad.

34

Açma göz məhrəm olmayan üzünə
Ki, bu sövdədə hasil olmaz sud.
Bil ki, iblisin oxlarındanır,
Hər nəzər bir xədəngi-zəhrəlüd!

35

Gah-gah et ziyarəti-əhbab,
Nifrət olmaqdan ehtiyat eylə.
Dustluq gör dilərsən ola ziyad,
Tərki-ifrati-ixtilat eylə.

36

Gör tutarsan tərqi-əhli-vəfa,
Peşə et və'dəyə vəfa qılmaq.
Qərzdır və'də etdigin nəsnə,
Fərzdir qərzini əda qılmaq.

37

Pəhlivan ol deqil ki, hər saət
Yıxa bir pəhlivanı qüvvət ilən.
Oldurur pəhlivan ki, vəqti-qəzəb
Nəfsinə hökm edə ihanət ilə.

38

Deynə çox rəqib olma kim, ondan
Dinə bir ziştlik mülazim olur,
Olmadıqda ədəyə bir qüdrət,
Hiyəlü küfrü kizb lazim olur.

39

Kamil olmaq dilərsən imanın,
Qıl təmənnai-nəfsdən ikrah.
Büğzü hübbü əlavə mən'də et
Müqtədai-əməl, rizai-ilah.

40

Mö'min oldur ki, mümkün olduqca,
Qonşusun qeyrə etməyə möhtac.
Ol deqil kim, hüzurilə gecələr
Özü tox yata, qonşusu yata ac.

* * *

Əsəri-ərbəini-əhli-sülük
Qürbi-həqq rütbəsin qılır hasil.
Umarız kim, Füzuliyi-miskin
Ola buərbəin ilə vasil.

*

İZAHLAR VƏ QEYDLƏR

LEYLİ VƏ MƏCNUN

Səh. 5—6 İlahi, həqiqət sirtinin Leylisi vəhdət örtüyündən çıxıb camalının təcellisi ilə surət fəzasını zinetləndirdikdə və Məcnunun ruhu qəflət səhrasında sərgərdan dolaşarkən o camalın parıltısını görüb ixtiyar cilovunu əldən verdikdə əgər uca ataların (göylərin) otaqəsi və aşağı anaların (yerlərin) bağlılığı o cantəzələyən ləzzəti və ürəkaçan şadlığı dərk etməyib moizə sayığı yalanlar və nəsihətəbənzər hiylələrlə vüsal peyvəndini qıran zənciri hərəkətə gətirib birləşmək sapını üzən vasitələr axtarsalar, ümid edilir ki, nə bu söhbətlər o dünyabəzəyi Leyliyə bu cismani örtüyü götürməkdə mane olsun və nə də bu tale o dünyanı dolaşan Məcnuna nəfsani təəvvürlərin inkarında qüsur gətirsin. Və əgər əfsanə bəhanəsi ilə məharətli natiq və fəsahtəli söz ustaları həqiqi eşq və əzəli hüsndən sirlər cəvahirini nəzm sapına düzüb, böhtan meyvəsini ibarələr ağacından, (yə"ni söhbətdən) götürüb sirr niqabı və zəhmət örtüyünü qaldırmaq istəsələr, diləyimiz budur ki, Tanrının yardımı və kömək lütfü vüsal mərtəbəsinə çatana və zühur dərəcəsinə yetişənə kimi, (yə"ni vəhdət məqamı və haqqın təzahürünə qədər) davam etsin, şe'rə və söz sənətinə olan boş hücumları, Leyliyə edilən bihədə tə'nələrə və Məcnuna dair faydasız qadağalara bənzər səfihlərin töhmətli təhqirləri və ağışızların e'tiraz zillətləri (onların) saf xəyallarının Leylisinə və qüdsi məhəbbətlərinin Məcnununa (yə"ni yüksək xəyalları və təmiz səmimiyyətlərinə) tə'sir göstərməsin. Və əgər bu günahkar fəqir, bəsərəncam Füzuli azacıq sərmayəsi və fəsahtət əmtiasinin çoxlu eyibləri ilə həqiqət əhlinin cərgəsinə girmək istəyərek, incəlikləri dərk edənlər içərisində olmağı təmənnə edib Leylinin gözəllik xəzinəsini ələ keçirmə və Məcnun eşqinin xərabəsinin tə'miri niyyətindədirsə, arzu edilir ki, o qələm tərzi və namənin nəqşi gözəl bir surətdə müyəssər olub, Leyli hekayəti kimi ələmi tutsun və Məcnun məhəbbəti kimi daimi qalsın.

Səh. 6—7 Ey gözəlliyinin yaranışı eşqə tə'sir edən! Eşqlə dünyanın binasını tə'mir edən! Leylinin saçının ucunu düyünləyib qəmli Məcnunun boynuna zəncir edən (Yə"ni: Allah)!

Həqiqət tələbilə əgər məcaz yolunu tutsam, əfsanə bəhanəsi ilə sirr söyləsəm, Leyli səbəbilə sənin vəsfini başlasam, Məcnunun dili ilə dua etsəm, niyaz istəsəm, lütf ilə ümid gecəmi gündüz elə, köməyinlə iqbalmı uğurlu et, sözümlü Leyli kimi ürəkaçan, şe'rimi Məcnun kimi ürəkəndirən et!

Əziz və mərhəmətli Allaha həmd və şükürlər olsun! O başlanğıcda əzəli və sona qədər əbədidir. Onu sənətilə tanımaq mümkün oldu. Onun şe'ni necə də yüksəkdir!

Allaha eşq olsun! Xudavənd bənzərsiz, şəriksiz və misilsizdir. Təzə gəlin kimi olan ələmin bəzəyicisi, Adəm nəslinin yaradıcısıdır. Həqiqət cəvahirlərinin sərrafı, çətin və anlaşılmaz incəlikləri kəşf edəndir. Bütün gizliləri aşkar edən, bütün aşkar olanları gizlədəndir. Yaradılış binasının me'marı, dünya bağçalarının suvarıcısıdır. Ya rəb, kömək elə ki, dərdliyəm, çaşqın, zar və yazığım. Hünər feyzindən xəbərsizəm, hünərsizlikdən başqa bir hünərim yoxdur. Əvvəli və sonu təşviş olan qoribə bir işlə məşğulam. O, yolumda düşmüş bir daş, məni qorxudan bir dənizdir. Sənin köməyin olmazsa və əgər sənin lütfün rəhbərlik etməzsə, çətin ki, bu dar dərədə daşın bağrından bir ləl çıxara bilim. Çətin ki, murad hasil ola, bu dəryadan bir dürr əldə edəm. Elə et ki, üroyim işıqlansın, könül lövhəmə saf yazılar nəqş olunsun. Xatirimin aynası təmiz olsun, idrakın cırağı işıqlansın. Arzu qapısının qifini sındırım, istədiyimi tapım. Dövlətimin bağçasına Peyğəmbər və onun səhabələrinin səxavət buludu su versin.

Səh. 9 Ey xatiri zövq əhlinin munisi, adı əməl qapılarının açarı olan! Ey adı bəxşiş xəzinəsinin tilsimi olan! Sən gizli xəzinəsən, cahan da sənin tilsimidir. Ey səxavəti dünya varlığına bəxşiş verən, e'tirafı zəti kimi vacib olan (Allah)! Ey varlıq silsiləsinə nizam verən, böyüklərin və alçaq adamların ruzi yetirəni! Ey anlaşılmaz rəmzlərin pərdə tutanı, ələmin intizamının qoruyucusu! Ey torpağın (yer üzünün) naxışlarının tarazlayıcısı, göylərin xətlərini çəkən! Ey əsas dörd cəhətin hesablayıcısı, imkan və zərurət gövhərlərinin mə'dəni! Ey yaradılış feyzinin başlanğıcı, görün gözlərin cırağı sənətilə işıqlandır! Ey pərdəsi başqa bir niqab olan, sənədən savayı nə varsa, hamısı sənənin örtüyüdür. Ey vücudunun sirri mə'lum iş olan, mövcud olan bir sənədən, başqası

yoxdur. Ey yeddi gül¹ və doqquz gülüstan² kərəminin feyzilə yaşıl və xəndan olan! Ey varı yox, yoxu da var eyləyən, sənin varlığına şübhə və inkar yoxdur. Ey qeyb gözəlinin pərdə tutanı, fikrin mərifət baharının gülüdür. Ey aləmə səxavət feyzi verən, xalqa vücud şərafəti bağışlayan! Ey bütün dünya səndən razılıq istəyən! O sonsuz boş, səninlə doludur. Ey əzəliyyəti şamını yandıran, əbədiyyət məclisinə işıq verən! Ey şübhə və şərkdən təmiz olan, əzəl və əbədiyyətin sirlərindən xəbərdar! Ey ələmi bəzəyən Allah! Fikrim sənin işini öyməkdir. Əhsən sənə, ey kamil bilici! Sənin sənətinə hansı şükür layiq ola bilər?

Xilqətin rəqəmini çəkib bir "ol!" əmrinlə sən dünyanın əhvalının, ayın, ilin hərəkətlərinin necə olacağına, dövrünün nə zaman axıra yetməsinə, hər zamanda nə baş verəcəyinə, Adəm nəslinin hər birinin necə olmasına, hər anda nə etməsinə hökm verdin. Əşyaya çox heyvət etmirəm, bütün fikrim səninlədir. Sənin kimi zahir edən olduğu üçün əşyanın zühur etməsi töəcəüblü deyil. Amma sənin zatın qədim olduğundan səni dərk etmək mümkünmü? Heyhat! Səni dərk etməkdəki heyvətimiz sənin birliyinin dəlalətidir. Sənin zatını bilmək olmaz! Bunu bilmək kifayətdir ki, bilmək olmaz! Məhkəm əsas qoyub ələmin nizamını qurduğun zamanda, doğrudan da xoş intizam yaratdın, dünyanı gözəl bəzədin. Az ya çox görəkli olanları düzəldin. Lazım olan elə bir şey yoxdur ki, o olmasın. Dünyanı elə bir şəkildə hazırladın ki, bütün qüsurlardan təmiz oldu. Əşyada sirr çox olsa da, sənin sirrində yoxdur. Əşya səndən necə agah ola bilər ki, " Qüdrət və əbədiyyət Allaha məxsusdur".

Səh. 10 Hala ki, həvaligahi-cudəm,
Məqbuli-səadət-i-vücudəm,

İndi ki, sənin səxavətin olduğu yerdəyəm (səxavət barətin qəbul edilən bir yerdəyəm), mənə səadət nəşib olmuşdur.

Səh. 11 Təvfiq edəsən məgər rəfiqim,
Tə səhl ola şiddət-i-təriqim.

Əz köməyini mənə yoldaş et ki, çətin yolum asanlaşsın.
Dünya nədirü təllüqatı?
Əndişeyi-məvidür həyatı.

Dünya və ona bağlılıq nədir? həyatı ölüm barədə düşüncədir.

Səh. 12 Çün yadı-vüsəl edib rəvamm,
Əzmi-rəhi-qürbün edə canım.

1 Yeddi iqlim.

2 Göyün doqquz qatı.

Ruhum vüsəl yad edib canım sənin yanına yollanarkən.

Səh. 13 Gər kaf ilə nundan oldu ələm,
Aya, nədən oldu kafü nün həm?

"Kaf" və "nün" Allahın dünyanın yaranmasına hökm verdiyi "kon" — ol! sözünü təşkil edən hərflərdir. Bu söz "dünya" mənasında da anlaşılır. Beytün mənası: "Əgər bu dünya yaradanın "k" və "n" hərflərindən ibarət olan "kon" sözü ilə yaranıbsa, "kaf" və "nün" hərflərinin özü nədən yaranıb?

Gər yetmə idi bu sirrə idrak,
Deməzdi Rəsul "məərəfnak".

Bu sirri dərk etmək mümkün olsaydı, Peyğəmbər "Səni tanımadıq" deməzdi.

Səh. 14 Dövrənə gətirdi məhrü mahi,
Axıdı səfidivü siyahı.
Gah atəşə zəcri-əb verdi,
Gah bədə qəmi-türəb verdi.

Ay və günəşi dolandırdı, ağ və qarantı, yəni gecə və gündüzü yaratdı. Gah oda sudan ziyan gətirdi, gah küləyə torpaq qəmi verdi.

Burada şair həyatın yaranmasında əsas sayılan dörd ünsürü: su, atəş, torpaq və küləyi xatırlayır.

Əsbabi-kəno'ümün fərəhəm.

Sənin rahat yaşamağın üçün bütün vəsaiti hazırladı.

Səh. 15 Olma nigarəni-səbzeyi-bəng
K'ayineyi-dininə səhrə jəng.

Y a ş a l b ə n g ə — ürəkə uyma ki, dininin güzgüsünü paslandırır.

Təhqiqi-vəsileyi-vüsəl et,
Təqlidi-şəriəti-Rəsul et.

Vüsəl vəsaitlərini (Allaha qovuşmaq yolunu) diqqətlə öyrən. Peyğəmbərin şəriətinə əməl et.

Səh. 18 Ey uca təxli padşah, yer və göylərin vücudunun məqsədi! Fələklər sənin ayağının yolunun tozu olmuş, torpaq ələlini göylərə ucaltmışdır. Ey mə'nə nüsxələrini yazan, din ələminin əbədlərinin banisi! Peyğəmbərlik təxtinin şahənşahi, ədalət qanunlarını verən! Ey əşin əzizlədiyi, yerin bəslədiyi, Məhşər hesabının dəftərdarı! Göndərilmiş peyğəmbərlərin başı, onların həm axırı, həm əvvəli! Ey iman istilahının yaradarı, haqq tərəfindən

Qur'anın yerə enməsinə səbəb olan! Sən sultansan, qalanlar sənin dəstən. Səndən başqası sənin tufeylidir. Ey yaxınlıq xəlvətinə məclis şamı olan, Cəbrayılın keçdiyi yollara mənzil olan! Haqqın əmri sənin vasitənlə xalq tərəfindən icra edildi. O əmr sənin sözlənlə e'tibarlı oldu. Ey itaət əhlinin qiblə göstərənini, şəfahət gövhərinin xəzinəsi! Ərşin başının tacı sənin ayağının torpağıdır. Qədr¹ gecəsi sənin rə'yinin nurudur. Ey aləmin nizamının vasitəsi, görünən varlığa böyük başçı olan! Sifətləri və mahiyyəti yaxşı bilən, kainatın necəliyinə bələd! Bəşərin varlığı sənin zatın üçündür. Adəmdə sənə mələk səcdəsi vardır. Yasin² sənin sifətlərinin dürrünün sədəfidir. *Taha*³ zatının bağçasının gülüdür. Ey elm məktəbinə müəllim, şəriət hökmünün şəhərinə hakim olan! Sənin dərğahına peyğəmbərlər müraciət edir. Asiman sənin önündə tə'zim edir.

Əhsən sənə, ey uğurlu aqibət, İslam təriqindən və'z edib onun necəliyini aydınlaşdırdın. Xeyir və Şər işini müəyyənləşdirdin. Görülməli və qadağan olunmuş işlərin necəliyini olduğu kimi bizə mə'lum elədin. Allahın kim olduğunu bizə sən bildirdin. Sən olmasaydın, ondan kim xəbərdar ola bilərdi? Yolunu azmışları yola gətirdin. Yıxılmışların əlindən tutdun. Nəsihətin bütün cahana mə'lum oldu. Sən ortada bəhanə qalmağa qoymadın. Amma bizə sənin yolunu qorumaq adəti kimi bir səadət nəsib olmadı. İtaətində ehmal edirik. Xidmətini yerinə yetirməkdə qüsurlumuz var. Necə xocalətlə olsaq da, bu günah ilə həm də ümidvarıq ki, sənin mərhəmətinin feyzi qorxu əhlinin könlünü şad eləsin, Asilərin pənahı olasan. Ümitsizlərin ümid yeri olasan. Sən bütün günahları bağışladığın üçün kiminsə asi olmasının nə qəmi var? Əgər məndə itaət tamam olarsa, onda sənin şofaətin nədən zahir olar? Bu təxün padşahı sən sən. Bu dünyada olanların pənahısan. Hər əsrdə bir nəbinin⁴ zühuru, hər dövrdə bir peyğəmbərin işığı yaradılışın yolunu zinətləndirdi, üzünün şamı ilə işıqlandırdı, ta ki, sənin gələcəyin yol aydınlaşsın. Padşahın yolu və qanun-qaydası belədir. Yoxluq yuxusunda dünya adamı əvvəlcədən sənin varlığını görmüşdü ki, işığın parlısından bir tac geymiş özüne zinət vermişdir. O, yuxudan ayılındı səni görmək arzusu ilə qərarıız olmuşdu. Bu yuxuya yozum istəyəncə bəxt sənədən müjdə verdi. Nurunun Feyzinin xəbəri, zühur səadətinin xəbərdarlığı xalqı intizarda qoyub Adəmlə bir vaxtda gəldi. Dünya mətanətdə səni istədi, daim

1 Qur'anın göydən nazil olduğu gecə.
2 Qur'anda olan bir surə.
3 Məhəmməd Peyğəmbərin adı.
4 Xəbər gətirənin.

səni dilədi. Özgə peyğəmbərlərə bir-bir yetib, pillə-pillə səni me'raca çıxartdı. Səninlə kölgən də gəzməzdi. Sanki sən qəddinin budağı, ey ay üzülü, bu dünyaya bəhrəsini vermiş, kölgəsini o dünyaya salmışdı.

Səh. 18—19 Cün feyzi-vücudun ilə, ey pak,
Rəşki-fələk oldu ərseyi-xak,
Didarını görməgi mələklər,
Pabusuna yetməyi fələklər
Çox eyləyib iztirab peyda,
Allahdan etdilər təmənnə.

Ey pak olan Peyğəmbər, sənin vücudunun feyzi ilə göylər yer üzünə qısquandı, çox iztirab çəkərək mələklər səni görməyi, fələklər ayağını öpməyi Allahdan təmənnə etdilər.

Rəf' eylə hicabi-masəvanı,
Seyr eylə məkani-laməkani.

Başqa örtükləri götür, məkansız məkanı seyr elə.

Xoş ol ki, minib Buraqi xoşhal
Buldun dərəcəti-izzü iqbāl,
Basdın ayağın bu çar tağə,
Çıxdın dərəcəti-nəhrəvəğə.
Göstərdi Ütarid ehtiramın,
Xət verdi ki, mən sən qulamın.
Nahidin edib füzun nişatın,
Bəzmi-tərəb eylədin būsatin.
İqbalın olub qərini-xurşid,
Ögrətdi Məsihə rəsmi-tocrid.
Tilğində bulub nizam əyyam,
Tə'limi-şücaət aldı Bəhram.
Bərcisə müsaid oldu iqbāl,
Feyzi-qədəmindən oldu xoşhal.
Keyvan şəbi-qədrin eylədi ruz,
Oldun ona şəm'i-məclisəfruz.
Rə'yət səfi-sabitata çəkədin,
Ol məzrəə mehr toxmun əkdin.

Ü t a r i d (Merkuri planeti. Astroloji təsəvvürə görə göylərin kəlibi adlanır) sənə ehtiram göstərüb "Mən sən qulamınam" yazısını yazdı.

N a h i d i n (Zöhre ulduzu. Səma sazəndəsi sayılır) sevincini artırıb, būsətinə şənlik məclisinə çevirdin.

İqbalın Günəşə yaxınlaşmış Məsihə (İsa peyğəmbərə) ayrılmaq qaydasını öyrətdi. (Astroloji təsəvvürə görə Günəş də İsa Peyğəmbər kimi dördüncü qatda yerləşir).

Dövrün sənin qılıncında nizam tapıb Böhrəm (Mərrix planeti). Əsərdə müharibə allahı sayılır) sücaət təlimi aldı.

B ə r c i s ə (Müşəri ulduzu, Yupiter planeti) iqbal yetişdi, sən qədominin feyzindən sevindi.

Keyvan (Zühəl planeti) ulduzunun qədr gecəsini gündüz elədin ona məclis işıqlandıran şam öldün.

Ulduzlar səfina bayraq çəkdi. O tarlaya məhəbbət toxumu əkdin.

Səh. 20 Rəf oldu sənə hicabi-məbeyn,
Nüzhətgəhin oldu qəbi-qövseyin.

Q a b i - q ö v s e y n — dini rəvayətə görə Məhəmməd peyğəmbərin me'rac zamanı Allaha yayın ortası ilə uclarından biri arasında olan məsafə qədər yaxınlaşması deməkdir. Beytin mə'nası: Aradakı pərdə götürüldü, sənin şənlik yerin qəbi-qövseyin oldu.

Görm idi hələ xəbəhənin,
Cümbüşdə qübari-xaki-rahin.

Yataq yerin hələ isti idi və yolunun torpağının tozu havaya qalxmışdı.

Cün şəfqəti-amin oldu məqsüm,
Lütf eylə məni həmə etmə məhrum.

Həməyə çatan şəfqətin bölünürkən, lütf eylə, məni də məhrum eləmə.

Səh. 21 Ey məş'əleyi-təriqi-tarik,
Vey rahnümayi-rahi-barik!
Ehsanım hədiyi-təriq et.
Bir feyzi-nəzər mənə rəfiq et
K'alayışı-ixtilafdan pak
Peyrövhəyin eyləyim tərəbnək.
Gülzari-vücutum edə sirab,
Bərami-rizayi-əlül əshab.

Ey qarantlıq yolun məş'əli, ey incə yolun yol göstəricisi!

Ehsanım yolunun bələdçisi elə. Nəzərinin feyzini mənə yoldaş et ki, ixtilaf çirkindən təmiz olub, səni sevincə izləyim. Peyğəmbər və onun müsahiblərinin razılıq yağışı vücut gülzarımı sirab etsin.

Səh. 22 Ey kərəmlər mənbəyi, ey vəfa mə'dəni, ey gözəlliklər yığnağı və səxavət qaynağı! Sən bizə müjdə verməyə

göndərilən adamsan. Allah səni bəyənib xalqdan seçdi. Cən Allaha yaxınlığa və qəbula nail oldun. Sən əzizlikdə və yüksəklikdə təksən. Lütfünə kim sığınarsa zərər çəkməz, fayda görür. Sənin şəriətinə uyan azmaz, doğru yolu tapar.

Ey çətin anlarda bizə köməkçi olan! Ey qurtuluş və zərurət zamanı mağarası qalaya dönmən! İsa¹ fələyə ayaq bəssa da, qədr-qiymətdə sənə çata bilməz. Sən me'rac tapdın, Kəlim² Tura³ getdi. Səninlə Kəlimin fərqi yerlə göy qədərdir. Xəlil (İbrahim peyğəmbər nəzərdə tutulur). Odda olan zaman sən suyun Nəmrudun odunu söndürdü. Sən şəriətdən dönmək kafirlikdir. Səndən başqasına uymaq yolu azmaq deməkdir. İxtilaf bəlasından qırılmamaq üçün peyğəmbərlər silkinin silsiləsi sənə bağlandı. Sən zətin peyğəmbərlərlə əlif kimi nisbəti var (Ənbiya — Peyğəmbərlər sözünün əvvəli və sonunda "əlif" hərfinin yazılmasına işarə). Həqiqətdə həmə ibtidai və həmə intəhadə (başlanğıcda və sonunda) sən sən. Təqdir sən razılığından başqa bir iş görmür, qəza həmişə sən in itaətini yerinə yetirir.

Ey günəş zətinin hər zərrəsi bir peyğəmbər olan! Hər zərrədən min şəriət və din diyarına ziya verən! Sən kəmil vücuđsan, başqaları tufeyl, sən əlkə padşahısən, özgələr godadır. Sən keçdiyin keçidlərin tozunun süpürgəsi Cəbrayılın qanadıdır, dərğahının və eyvanının tağı böyüklər sarayıdır. Həsrin şəfa evindədir, günəhkar xəstələr sən şəfaət şəhdindən şəfa şərbəti umarlar. Ey dörd kəmil dostu (Əbubəkr, Əmər, Osman və Əli nəzərdə tutulur) din mülkünü ə'yanı, sədaqət, ədalət, yüksəklik və həyə sahibi olan! Dövrün bu dörd fəsildə bir, mə'tədil zamandır. Şəriətin bu dörd əsasla bir mə'təbər binadır. Ya Məhəmməd! Məhtac Füzuliyə rəhm edib, iltifat izhar etməklə diləyini yerinə yetir.

Arayışı-səhbət eylə saqi!

Saqi, səhbəti bəzə, səhbətə bəzək ver.

Saqi, mey-şərab, qədəh, bədə və bu məthumlarla bağlı ifadələr ümumiyyətlə klassik ədəbiyyatda olduğu kimi, Füzulidə də çox zaman öz müstəqil mə'nasında deyil, mə'cazi mə'nada—ilham

1 İ s a — Məhəmməd peyğəmbərdən qabaq zühur etmiş peyğəmbərlərdən biri. Dini rəvayətlərə görə yəhudilər tərəfindən çarxıya çəkilmiş İsa peyğəmbər ölməmiş, göyün yeddinci qatına qalxmışdır.

2 K ə l i m — Yusif peyğəmbərin nəslindən olan İmranın oğlu Musa peyğəmbərin ləqəbi.

3 T u r — Musa peyğəmbərə ilahi nurun göründüyü dağın adı.

mənbəyi, ilahi vəcd, gözəl şe'r inciləri yaratmağa sövq edən qüvvə kimi anlaşılır.

Səh 23 Əş'ar bulub kəsadi-əs'ar,
Şe'rin bazarı kasadlıq tapmışdır. Yə'ni şe'r qiymətdən düşmüşdür.

Ol rütbədə qədri-nəzmdir dun,
Kim küfr oxunur kəlami-mövzun.

Şe'rin qədri o dərəcədə aşağı düşüb ki, vəznli, gözəl biçimli sözə küfr deyilir.

Ancaq deməzəm ki, xaki-Bağdad
Alayışı-nəzmdəndir azad.

Ancaq Bağdad torpağının nəzmdən məhrum olduğunu demərəm.

Hala məgər iqtiyazi-dövrən,
Oldur ki, ola o gənc pünhan.
Dövrən ilə mən nəqiz seyrəm,
Dövr əhlindən məgər ki, qeyrəm.

İndi zəmanənin istəyi o xəzinəni (yə'ni şe'ri) gizli saxlamaqdır. Mən dövrənin istəyinin əleyhinə hərəkət edirəm. Sanki, zəmanənin adamlarından deyiləm.

Ol nəfyi-kəmalı-hikmət eylər,
Lazım bilirəm xəsarət eylər.
Tə'miri-xərabə təlibəm mən.
İnşallah ki, qalibəm mən.

Bu beytlərdə şair özünü dövrəyə qarşı qoyaraq deyir ki, dövrən hikmətin kamalını inkar edir. Yəqin bilirəm ki, ziyan eləyir. Mən viranəni abad etmək istəyirəm, inşallah ki, qalib gələcəyəm. (İstəyimə nail olacağam).

Səh. 24 Səndən nə inayət olsa vəqə,
Fikr etmə ki, məndə ola zayə.

Səndən nə kömək, nə qayğı gəlsə elə bilmə ki, məndə o hədəf gedəcək.

Mən bir sədəfəm, sən əbri-niysan,
Ver qətrəvü al dürri-qəttan.

Burada əvvəlki beytdə ifadə olunan fikir təsdiq edilir. Saf yağış damlasının dənizdəki sədəfə düşərkən orada qiymətli inciyə çevrilməsi xatırlanır. Şair özünü inci doğuran sədəfə, saqini niysan

buluduna, şərabi saf yağış qətrəsinə və gözəl şe'ri qiymətli dürre bənzədir.

Sənsən xurşidü mən siyah xak,
Ver atəşü al cəvahir-pak.

Bu beyt də əvvəlkinin davamıdır. Şair özünü torpağa, şe'ri pak gövhərə, saqini güneşə bənzədir. Sən güneşsən, mən qara torpaq, atəş (şərab) ver, təmiz gövhər (gözəl şe'r) al.

Şad etmiş idi Əbunüvası
Harun xəlifənin atası.

Məşhur ərəb şairi Əbunəvasın (təx. 762—813) Abbasilər xilafətindən olan Harunərrəşid (789—809) tərəfindən bəxşişlər almasına işarə edilir.

Bulmuşdu səfayi-dil Nizami,
Şirvanşah düşüb girami.
Olmuşdu Nəvaiyi-süxəndan
Mənzuri-şəhənşahi-Xorasan.

Nizami Gəncəviyə Şirvanşah Axsitanın (1160—1197) hörmət göstərməsi və Sultan Hüseyn Baykaranın (1438—1506) özbək xalqının qüdrətli sənətkarı Nəvaini (1441—1501) sevərək təqdir elməsi bildirilir.

Ərbabi-fəsahtət içrə rahat.

Yə'ni gözəl danışanlar içərisində rahatlıq (qalmadı).

Ol təifə çəkdi xırqəyə baş

O tayfa (yə'ni şe'r əhli) görünməz oldular.

Səh.24—25 Ta olmaya rəsmi-şe'r məfqud,
Əbvabi-fünun-nəzm məsdud,
Lazım mənə oldu hifzi-qanun,
Zəbti-nəşəqi-kəlami-mövzun.
Nəçar tutub təriqi-namus,
Rəhətdən olub müdam mə'yus.
Əhdü sözə üstüvar qıldım,
Əş'ar demək şüar qıldım.

Şe'r sənəti aradan itməsin, bu elmin qapıları bağlanmasın deyə onun qanununu qorumaq, gözəl biçimli söz demək tərzini saxlamaq mənim üzərimə düşdü. Çarəsiz olub namus yolunu tutdum, rahatlığı haram bilib zamanı sözə bağlayaraq şe'r deməyi özümə şüar elədim.

Ümmid ki, rəf' olub küdurət.
Təğyirpəzir ola bu surət.

Ümid edirəm ki, kədər aradan yox olub vəziyyəti dəyişsin.

Oi qövm bu gülşənə girəndə
Bu gülşən içində gül dərəndə

Şair öz sələflərini xatırlayır, mövzunun özündən əvvəl işlənməsinə işarə edir.

Bu bəzmə olar verəndə təzyin
Mey saf idi, bəzm həm nəvayin.

Bu beytdə də mövzunun yazılı ədəbiyyatda işlənilməsindən söz gedir. Şair meyl, məclis kimi istiqarlarla mövzunun o zaman təzəcə işlənməyə başlanmasını bildirir.

D a ğ i - d ü r d s u z i — xılt dağının yangısı

Səh. 26 R u h b ə x ş r a h — ruhu yüksəldən şərab

Sərf eylə riayətimdə əltaf.

Mənə iltifat edib lütfilər göstər.

Mən sahiri-Babili nəjadəm,
Harutə bu işdə ustadəm.

Babilistanın paytaxtı Babil klassik şe'rdə sehr, cadu mərkəzi kimi işlənir. Harut və Marut isə mələklərin adıdır. Dini əfsanəyə görə bu mələklər Babilədə bir quyuda başı aşağı asılmışlar. Poeziyada bu adlar sehrbazlıq simvolu kimi işlənilir. Füzul də sənət qüdrətini göstərmək üçün bu möcazlardan faydalanır. "Mən babilli sehrkaram, sehr işində Haruta ustadam"—deyir.

Söz dərkinə sərf edib fərasət,
Əmlakına bulmuşam rəyasət.

Sözü dərk etmək üçün fərasət sərf edib söz müliklərinə başçı olmuşam.

Hər dildə ki, var əhli-razəm,
Məcmui-fünunə eşqbazəm.

Şair türk, ərəb, fars dillərində əsərlər yaratmasına işarə edir. Bütün elmlərə məhəbbəti olduğunu bildirir.

Səh. 27 Tə'siri salıb dimağə təşvir,
Təşviri məzəcim etdi təğyir.

Mey camının tə'siri dimağə həyəcan saldı, həyəcanı məzəcimi dəyişdirdi.

Müstəvcibi-izzü cah olurдум,
Şayəstəyi-barigah olurдум.

Hörmət-izzəyə sahib olar, saraya layiq görüldüm.

Müstəfizi-din, pənahi-islam,
Məxdumi-zaman, mələzi-əyyam,
Əbr istehsanü bərqi — kino,
Şahənşəhi-Məkkəvü Mədinə.
Müstəlzəmi-həqq, müxilli-batıl,
Sultani-muradbəxşi-adil.

Dinin qoruyucusu, İslamın pənahi, zamanın ağası, dövrünün sığınacağı, lütfü bulud, kini şimşək kimidir. Məkkə və Mədinənin şahənşahi, haqqın qoruyucusu, batili pozan, murad bəxş edən ədalətli şah...

Dərya kimi eyləyon dədəmə
Əndişeyi-qürbü hə'di-ələm.

Aləmin yaxını və uzağının fikrini dərya kimi həmişə çəkən.

Səh. 28 Gördüm bu xəti ki, xameyi-xur
Ol lövhədə eyləmişdi möstur.

Gördüm Günəşin qələmi o lövhədə bu yazını yazıb gizlətməmişdi.

Binayi-qədrdir mə'nədə ol ali imarət kim,
Müqəmməs taqi-gərdun ol imarətdən bir eyvandır.

Mə'nada o ali imarət elə bir qədr binasıdır ki, fələkin dəyirmanı tağı o imarətin bir eyvandır.

Səh. 29 Səxi təb'i, mürüvvət pişeyi kim, bəhri-əltafi
Təmövüc qılsa mövcü fəqr bünyadinə tufandır.

Comərd təbiətli və mürüvvətlidir. Onun lütf dənizi dalğalanarsa, dalğası fəqirlik bünyadına tufan salar; yə'ni fəqirlik və yoxsulluğu aradan götürər.

Kəminə kimsəyə kəmtər ətəsi hasili-dərya,
Mühəqqər məclisə bəzli-həqiri bəhreyi-kandır.

Həqiq, aciz, kimsəyə kiçik ətəsi dərya məhsuludur. Kiçik bir məclisə azacıq bir bəxşişi mə'dən payı kimidir.

Nişani-feyzdir ol nüsretü iqbal kim, hala
Nə yan kim əzm qılsa, rəhbəri tə'yidi-yəzdandır.

O zəfər və xoşbəxtlik onun feyzinin nişanıdır ki, indi hansı tərəfə getsə, rəhbəri Allahın köməyidir.

Səh. 30 Bir gün ki, meyi-Süheyli-tə'sir

S ü h e y l — Yəməndə görünən və səadət rəmzi hesab edilən parlaq ulduzdur. Guya Yəməndə hasil olunan zərif, qiymətli dərinin yaranması və qırmızı olmasında onun tə'siri vardır. Şair bu təşbihi şərabın tə'sir qüdrətini göstərmək üçün işləmişdir.

Həmrəngi-bəhar olub xəzanım,
Dönmüşdü əqiqə zə'fəranım.

Şair kədərli əhvali-ruhiyyəsinin şad, solğun bənizinin isə qızardığını məcazlarla ifadə etmişdir. "Payızım bahar kimi olmuş, zə'fəranım (sifətim) əqiqə (bahalı qırmızı daşa) dönmüşdü.

Olmuşdu rəfiqə həməbənim
Ayineyi-tutiyi-rəvanım.

Tutuquşunun vəcdə gəlib danışması üçün qarşısına güzgü qoyarlar. Şair də buna işarə edərək deyir ki, (Bir neçə Rum bilicisi) ruhumun tutisinin aynası, mənim yoldaşım və dilbilənim olmuşdu.

Səh. 31 Kim eylər idi həqiqi-raz,
Şeyxidənü Əhmədidən ağaz.

Burada Füzuli görkəmli türk şairlərini xatırlayır, Yusif Sinan Şeyxi XV əsrdə yaşamış lirik şe'rlərin müəllifi və Nizaminin "Xosrov və Şirin" əsərini türk dilinə tərcümə edən tanınmış şairdir. Tacəddin İbrahim İbn Xızr Əhmədi XIV əsrdə yaşamış məşhur türk şairidir.

Kim sbylər idi ögüb kəlamı,
Övsafi-Cəliliyü Nizami.

Bu beytdə də XV-XVI əsrdə yaşamış qüdrətli türk şairləri Cəlili və Nizami yad edilir.

Olsaydı təvəccöhü münasib,
Təvcihinə çox olurdu rağib.

Əgər onu yazmaq asan olsaydı, çoxlarını özünə cəlb edərdi.

Səh.31—32 Əsbabi-soxən nişatü nazəst,
Zin hər də soxən bəhanəsozəst.
Meydani-soxən fərax bayəd,
Ta təb' sovarəyi nomayəd.
Dər gərmiyə-rigü səxtiyə-kuh,
Ta çənd soxən rəvəd bənbuh.

Bu misralar Nizami Gəncəvinin "Leyli və Məcnun" əsərindəki "Kitabın yazılma səbəbi" fəslindən götürülmüşdür. Şair mövzunun

kədərli olmasından danışır. Tərcüməsi: Şe'r in mayası sevinc və nazdır. Şe'r bu iki amildən yararır. Sözüün meydanı geniş olmalıdır ki, ilham anı orada səyirdə bilsin. Qumun istiliyi və dağın sərtliyində nə qədər söz demək olar.

Mərkəb gərək olsa əzmi-rahə,
Bəsdir bizə xəməvü siyahə.

"Leyli və Məcnun" mövzusunda əsər yazmaq qəm diyarına səfər kimi mə'nalandıran Füzuli məcazi dillə deyir ki, yola çıxmaq üçün bizə minik lazım olsa, qələm və mürəkkəb bəsimizdir.

Vər tuşeyi-rah olursa mətlub,
Məzmuni-xoşü ibarəti-xub

Əgər yol üçün əzuqə tələb olunarsa, xoş məzmun və gözəl ibarələr (bizə bəsdir).

Səh. 33 Çün nəxli-hədiqeyi-hünərsən,
Miftahi-xəzənciyi-gühərsən

Sən hünər bağçasının fidanı, gühər xəzinəsinin açarı olduğun üçün...

Olmuş ona xənciyi-əmarət
Bu dörd bina ilə imarət.

Baylıq evi ona bu dörd bina (şair əvvəlki beytlərdə xatırladığı elm, ədəb, şücaət və səxavət nözdə tutur) ilə imarət olmuşdur.

Səh. 34 Mən kim, sənə olmuşam sonəxan
Sultan Veysə necə ki, Səlman.

Beytdə XIV əsrdə yaşamış tanınmış şair Səlman Savəcinin Elxanilər sülaləsindən olan Əbu Səid oğlu Şeyx Həsən Sultan Üveysin sarayında yaşaməsi və onu mədh etməsinə işarə olunur.

Dehqani-hədiqeyi-hekayət,
Şərrafi-cəvahir-i-rəvayət

Hekayə bağçasının kəndlisi (bağbanı), rəvayət cəvahirinin şərrafi. Burada mövzunun mənbəyi, şairin faydalandığı mə'xəz, rəvi xatırlanır.

Kim: xəyli-ərəbdə bir cavənmərd,
Cəmiyyəti izzü cah ilə fərd,
Müstəcməi-cümleyi-fəzail,
Bulmuşdu rəyasəti-qəbail.

Ərəb tayfaları içərisində öz izzət və cəlalı ilə tək olan bir cavənmərd, bütün fəzilətləri özündə birləşdirən bir kəs qəbilələrin başçısı olmuşdu.

Səh. 35 Seyr eylər idi sürüb tənə'üm,
Gözlər üzərə misali-mərdüm.

Bolluq içərisində həyat keçirərək bəbək kimi göz içində saxlanırdı.

Gütərlər içrə lələ çağı,
Bənzərdi evinə lələ dağı.

Bahar çağı, gül fəslində lələnin dağı (lələ yarpağındakı qara xal nəzərdə tutulur) onun evinə bənzəyirdi. Burada güllüklər içərisində qara çadırın qurulması təsvir olunur.

Ətvəri kərihü xülqi naxoş.
Hərəkətləri çirkin, xasiyyəti pis.

Təşni' oxuna olub nişanə,
Bizar ola ondan ata-ana

Məzəmmət oxuna hədəf olub, ata-ana ondan bizar olsun.

Əlqisso, ol əfzəli-qəbail,
Ol piri-həmidətül-xəsail,

Sözün qısa, qəbilələrin ən fəzili olan o xoş xislətli qoca...

Səh. 36 Bər verdi nihali-bağı-məqsud,
Açıldı güli-hədiqeyi-cud.

Arzu bağının təzə fidanı bər verdi, səxavət bağçasının gülü açıldı.

Əlqisso, ədəmdən oldu peyda
Bir tifti-müzəkkərü müzəkka.

Sözün qısa, yoxluqdan kişi cinsində təmiz bir uşaq meydana gəldi.

Olmuşdu zəbani-halı guya
Yə'ni əhvalı özü hər şeyi deyirdi.

Səh. 37 Yox idi firib ilə qərarı,
Yanında firibin e'libarı,
Onu aldatmaqla ovutmaq olmurdu.

Səh. 38 Bəzl eylədi ol qədər zərü sim
Kim, yetdi qiyasə fəqrədən bim.

O qədər qızıl-gümüş bağışladı ki, daha yoxsuldan yoxsulluq qorxusu getdi.

Səh. 39 Ol safzəmir, pakməsrəb,
Bir bəzmgəh eylədi mürəttəb
Kim, görmədi onu çeşmi-sağər
Cəmsiddən özgəyə müyəssər.

O saf təbiətli, təmiz əxlaqlı adam elə bir məclis düzəltdi ki, qədəhin gözü belə məclisin Cəmsiddən başqa heç kəsə nəsib olduğunu görməmişdi.

C ə m ş i d — İrənin qədim əfsanəvi şahlarından. Əfsanəyə görə 700 il hökmranlıq etmiş. Güya şərabı da o icad etmişdir. Klassik ədəbiyyatda Cəmsid həmişə özəmət, vüqar, cah-cəlal rəmzi kimi işlənir.

Əsbab ona eyləyib mürəttəb,
Verdilər onunla zibi-məktəb

Lazım olan şeyləri hazır edib, məktəbi onunla bəzədilər; Yə'ni onu məktəbə qoydular.

Zülfeyni-müsəlsəli girehgir,
Can boynuna bir bələli zəncir.

Qoşa qıvrım hərüyü; can boynuna salınan bələli zəncir idi.

Əbrusi xəmi bolayi-üşşaq,
Həm cüft ləfəf içrə, həm tağ.

Əyri qaşı aşıqlərin bələsi idi. Lətiflik içərisində həm cüt, həm tək idi. İkinci mürəddə Leylinin qaşlarının gözəllikdə misilsiz, eyni zamanda çatma olması göstərilir.

Hər kipriyi bir xədəngi-xunriz,
Peykani-xədəngi qəmzəyl-tiz.
Doryayi-bələ cəbini-paki,
Çin cünbişi məvci-səhmnaki.

Hər kipriyi bir qantəkkən ox, peykani-oxunun ucu isə iti qəmzə idi. Təmiz alını bir bələ dəryası, saçının qıvrımlarının tərponməsi eyni zamanda qaş-qabağı isə o dəryanın qorxulu dalğaları idi.

Səh. 40 Çeşmi-siyohinə sürmədən ar,
Hindusinə sürmə həm giriftar.

Sürmə qara gözündən ar edir. Qara xalına aşıq olmuşdu.

Rüxsarinə rəngi-qazədən nəng
Hərgiz ona gəzə verməmiş rəng

Ənlük onun üzünün rəngindən utanırdı. Çünki ənlük ona heç rəng verməmişdi.

Göz mərdüməgindən olsa xali,
Göz mərdüməgi olurdu xali.

Əgər göz bəbəyindən uzağa düşsəydi, göz bəbəyi onun xalına dənərdi; yə'ni göz bəbəyinə qaranlıq çökərdi. Göz kor olardı.

Lə'lü düri göstərirdi hər dəm
Ovraqi-gül içrə iqd-i-şəbnəm.

Bu beytdə "lə'l" və "düri" Leylinin dodaqları və dişləri əvəzində işlənmişdir. Beytin mə'nası: dodaqları və dişləri gül yarpağı içərisində şəh damlalarına bənzəyirdi.

Əbvabi-təkəllüm etsə məftuh,
Əmvatə verərdi müjdeyi-ruh.

Dənışıq qapılarını (dodaqlarını) açsaydı ölülərə ruh müjdəsi verərdi.

Şimşadi-lətifinə mürəkkəb
Sibi-zənəxü turuncı-qəbqəb,

Lətif şimşadına (gözəl qamətinə) alma çənə və narınc buxaq bağlanmışdı.

Əndami lətifeyi-ilahi,
Doryayi-lətafət içrə mahi.

Allah tərəfindən incə yaradılmış bədəni lətafət dənizi içərisində balığa bənzəyirdi.

Səh. 41 Övsafi-lətafətində söz çox,
Əltafi-mələhətində söz yox.

Gözəlliyinin vəsfinə çox söz deyilə bilər, məlahəti lütfünə söz ola bilməzdi.

Şəhla gözü — nərgisi-pürəfsun,
Zibə qaş — nərgis üzrəki nun.

Şəhla gözü əfsunedici nərgiz idi, gözəl qaş nərgiz üzərindəki nuna bənzəyirdi.

Hüsni gülü — ləleyi-şəfəqfəam,
Zülfü xəmi — lələ üzrəki lam.

Camalının gülü—şəfəq rəngli (qırmızı) lələ idi. Saçının əyrisi lələ üzərində lama, yə'ni \cup hərfinə bənzəyirdi. (Lələ sözünün də ilk hərfi "lam"dır.)

Ağzı sifətin xud etmək olmaz,
Əsrarı-nihənə yetmək olmaz.

Ağzını təsvir etmək olmaz. Gizli sirri bilmək mümkün deyil. Burada Qeysin (Möcnunun) ağzının kiçikliyi göstərilir.

Səh. 42 Mərdümdən olam, demə, kənərə!
Mərdüm göz içindədir, nə çarə?

Mərdüm həm "bəbək", həm "xalq, adamlar" deməkdir. Şair burada sözün hər iki mə'nasından istifadə edir. Beytin mə'nası: insanlardan, eyni zamanda gözdən qıraq olum demə, bəbək (adamlar) gözün içindədir, nə etmək olar?

Səh. 43 Yə'ni ki, xəta təvəhhüm edə,
Ol gül açılıb təbəssüm edə.

Bunun səhv olduğunu başa düşüb o gül (Leyli) gülümsünə.

Əfəal qılanda dövr bünyad,
Vəri belə eyləyəndə fəryad.

D ö v r b ü n y a d e t m ə k — məktəbdə uşaqların dərsi avazla təkrar etmələrinə deyilir. Beytin mə'nası: Uşaqlar dərsi avazla təkrar edərkən, hamısı birlikdə bərkdən oxuyarkən...

Bir səhfədə "lam"ü "ya" mükərrər
Yazardı onu, qıladı özber.

Bir səhfədə "lam" və "ya" hərfələrini təkrar-təkrar yazar və özberlərdi. Bu hərfələri təkrar edəndə Leyli oxunur.

Səh. 44 Təmkini cünuna qılma təbdil.
Təmkinli olmağı divanəliklə dəyişmə; yə'ni təmkini buraxıb divanə olma.

Səh. 45 Minbə'd gəl eylə tərk-i-məktəb,
Bil əbcədini həmin cədü əb.

Ə b c ə d — köhnə ərəb əlifbasının sistemidir. Bu sözdəki hecaların yeri dəyişərsə, "cəd" və "əb" alınır ki, bu da ərəb dilində ata-baba mə'nasını verir. Beytin mə'nası: bundan sonra məktəbə getmə və ata-babanı özünə dərs bil.

Səh. 46 Ənqa kimi üzlət eylə pişə,
Öylə rəviş eylə ki, həmişə
Gərçi adın ola dildə məzkur,
Görmək səni ola qeyri-məqdur.

Ənqa əfsanəvi Simurğ quşudur. Ana qızını varlığına hamının inandığı, lakin heç kəsin görə bilmədiyi Simurğ quşuyla müqayisə edərək "Yalqızlığı özünə peşə elə, elə iş gör ki, adın dillərdə məşhur olsa da səni görmək mümkün olmasın"—deyir.

Kim. şö'bədəyi-sipehri-zalim
Tərh eylədi nəqşi-namülayim.

Zalım fələyin hoqqabazlığı xoşagəlməz bir naxış (plan) hazırladı.

Naçar tutub tərqi-inkar,
Asari-təcahül etdi izhar.

Çarəsiz qalib inkar yolunu tutdu və özünü bilməməzliyə vurdu.

Key, munisi-ruzigarım ana!
Dürçi-düri-şahvarım ana!

Ey mənim ən yaxınım! Qiymətli dürrələr mücrüsü olan ana. Şair Leylinin dili ilə ananın nəsihətlərini qiymətli dürrələrə bənzədir.

Səh. 47 Bir şüglxilafi-rə'yin etmə. Sənin istəyinin əleyhinə bir şey etmirəm.

Səh. 48 Bir bürcdə sabit oldu əxtər, Məhbusi-xəzinə oldu gövhər.

Leylinin evdə dustaq qalması ifadə edilir. Beytin mə'nası: ulduz bir bürcdə qərar tutdu, gövhər xəzinədə məhbus oldu; yə'ni Leyli evdə qaldı.

Lə'l oldu əsiri-sineyi-səng,
Həbs oldu güləbə şişeyi-təng.

Əvvəlki beytin davamıdır. Şair lə'l və güləb deyərək—Leylini, daşın bağı, dar şişə sözü ilə isə yenə evi nəzərdə tutur.

Səh. 50 Xurşidsiz oldu ruz ta şəb
Gündüz gecəyə qədər günəşsiz qaldı; yə'ni Leylini görmədi.

Qət'i-rəhi-dilsitanım etdin
Ürək ovlayanımın (sevgilimin) yolunu kəsdin.

Döndün, niyə bəylə cövr edərsən,
Ol dövrə nəqiz dövr edirsən!

Üzünü döndərdin, niyə belə zülm edirsən? Bu misrada dövr sözü birinci dəfə *vaxt*, *zəmanə*, ikinci dəfə isə *fırlanmaq* mə'nasındadır. Yə'ni o zamanın əksinə dövr eləyirsən.

Səh. 51 Düş, ey əlif, istiqamətdən,
Şərm eylə bu qəddü qamətdən.
Qəddi həvəsilə dəm urarsan,
Ol getdi, əcəb ki, sən durarsan.
Ey nun! Çü nihandır əbruyi-yar,
Sən dəxi nəzərdə durma, zinhar!
Ey mim! Çü ağzı oldu qaib,
Oldu sənə həm ədəm münasib.

Klassik poeziyada sevgilinin yaraşlıq qaməti *əlifə* (ا), qaşı *nuna* (ن), ağzı isə *mimə* (م) bənzədilmişdir. Bu beytlərdə sevgilisini məktəbdə görməyən Qeys (Məcnun) öz halını erəb əlifbasındakı bu hərflərə müraciətə təsvir edir. Ey əlif, düş istiqamətini dəyiş, bu qəddü qamətdən həya elə. Sən onun qamətinin həvəsilə danışırsan. O getdi, sən nə üçün qalmısan? Ey nun, yarın qaşı görünmədiyi üçün sən də saqın, gözə görünmə. Ey mim, onun ağzı görünmədiyi üçün sənə də yox olmağın münasibdir.

Olsan nola, ey dəvat, diltəng,
Ayineyi-xatirin tutub jəng.
Ol türreyi-mişkbudan ayru
Hicran qara bağrın eyləmiş su.
Ey xamə, sirişkbar olubsan,
Sərgəştövü biqərar olubsan.
Guya bu gün etməmiş müyəssər,
Dövrən sənə dəstbusi-dilbər.
Ey lövh, o xəttin eylə yadın,
Qıl sinədə nəqş qəm səvadın.

Qeys (Məcnun) məktəblə bağlı şeylərə, yazı təvazimatı olan mürəkkəb, qələm və lövhəyə müraciət edərək Leylini anır: ey mürəkkəb, xatirinin aynası pas tutub ürəyin sıxılma yeridir. O mişk saçdan ayrılmaq sənə qara bağrını suya döndərmişdir. Ey qələm, bu gün dövrən səni dilbərini əlini öpməyə qoymadığı üçün göz yaş axıdırsan, pərişan və biqərərsən. Ey lövhə, o yazını (eyni zamanda tel) xatırlayıb sinədə qəm qarasını (yazısını) nəqş elə.

Səh. 52 Şəm'i-şəbi-möhəntü bolayəm,
Aşüfteyi-cünbişi-həvayəm.

Möhənt və bəla gecəsinin şamıyam, havanın (məhəbbətin) tərpenişi ilə həyacanlanıram.

Səh. 54 Olmuşdu gül ilə səbzeyi-tər
Füruzə füzuz, lə'lpərvər

Gül — lə'le, yaşıl ot isə firuzəyə bənzədilir. Yə'ni təzə yaşıl onların arasında qırmızı güllər görünürdü.

Səh. 55 Bir səbzəyə səbz xərgəh urmuş,
Məh səhni-çəməndə halə qurmuş.

Leyli bir çəməndə yaşıl çadır düzəlmiş, ay—çəmən üzərində halə qurmuşdu. Halə ayın ətrafında olan işıq qövsünə deyilir. Leyli aya, çadırı isə haləyə bənzədilir.

Məcnuna müqabil oldu Leyli,
Bəhri-qəmə yetdi dörd seyli.

Məcnun qəm dəryasına, Leyli isə dörd səlinə bənzədilir.

Səh. 56 Fuladə sataşdı səngi-xarə,
Od düşdü qərarü ixtiyarə.

Leyli ilə Məcnunun rəsləşməsi poladın çaxmaq daşıyla toqquşmasına bənzədilir. Poladın çaxmaq daşına toxunarkən qığılcım çıxması xatırladır. Bəytin mə'nası: çaxmaq daşı polada toxundu (Leyli ilə Məcnun görüşdü) və bu toqquşmadan səbrü qərara od düşdü.

Bir sazə düzöldü ol iki tar,
Gərm oldu rəvaci-naleyi-zar.

İki tel saza qoşuldu (Leyli ilə Məcnun səs-səsə verdi), acı nalələr yüksəlməyə başladı.

Səh. 57 Gər matəm üçün misali-xamə
Sarmışdı başa siyəh əmamə.

Matəm üçün başına qələm kimi qara əmmamə bağlamışdısa... Qamışdan düzələn qələmi tutmaq rahat olsun deyə başına qara parça səriyərlərmiş.

Səh. 58 Ə x g ə r—qığılcım, odlu kül.

Səh. 60 Tutdu gözədid tərqi-vəhşət,
Əshabdən inqitai-ülfət.

Vəhşilik yolunu tutub dostlar ilə ülfəti kəsd.

Gəncinəgüşayi-gəncgüftar,
Olmuş bu əda ilə gühərbar.

Söz xəzinəsinin xəzinə açanı belə gövhər saçır. Mövzunun ilk qaynaqlarına işarə olunur.

Səh. 61 Dönmüş güli-sürxi zə'fəranə,
Şimşadi-lətfi xizəranə.

Qırmızı gülü (sifəti) zə'fərana dönmüş (saralmış), gözəl şimşadı (boyu) qamış olmuşdu (incolmuş və öyilmişdi).

Etmış əlifin sitem yükü dal,
Qılmış qələmin fələk qəmi nal.

Əzab yükü ə l i f kimi düz qamətini əyib d a l hərfinə döndərmiş, fələyin qəmi qələmini nala—qamış qələmin içərisindəki nazik telə çevirmişdi.

Xar üzrə ona dəlik-dəlik ton
Açmış qəm evində dürlü rövzən.

Tikanlar üstündə dəlik-dəlik olan bədəni qəm evinə cürbəcür pəncərələr açmışdı; yə'ni tikanlar bədəninə dəlik-dəlik etmişdi.

Ol pir çü gördü surəti-hal,
Surət kimi qaldı bir zaman lal.

"Surət" sözü birinci dəfə "voziyyət", ikincidə isə "şəkil" mə'nasında anlaşılır. O qoca voziyyəti belə gördükdə şəkil kimi bir qədər lal-dinməz dayandı.

Səh. 62 Leyli bizə gəldi, mihamandır,
Lə'li tələbində dürfəşandır.

Məcnunun atası onu evə qaytarmaq istərkən yalandan deyir ki, Leyli bizə gəlib qonağımızdır. Onun lə'li, yə'ni dodaqları dürr saçaraq səni görmək istədiyini söyləyir.

Səh. 63 Fərzəndi-yegəncyi-güzidə
Yegənə, heç kəsə bənzəməyən övlad.
Ətvari-müluki tut həmişə,

Ayini-şücaət eylə pişə.
Həmişə şahlar kimi davran, şücaət ayinini özünə peşə elə.

Əbruyi-xəm isə gər muradın,
Süst etmə kamana e'tiqadın.
Müjgani-siyahdan götür dil,
Ol nəvəki-cansitanə mail.
Olsan nigərani-qoddü qamət,
Qıl nizeyi-xunfəşanə rəğbət.

Gər zülf ilə görmək istəsən xal,
Gör hey'əti-nöqtə, peykəri-dal.

Şair ananın dili ilə qaş, kiprik, qamət və zülfü bənzətmələrlə şərh edib mə'nalandıraraq oğlunu bunlardan çəkəndirmək istəyir. Mə'nası: əgər muradın əyri qaşdırsa kamana e'tiqad elə, qara kipriyə ürək vermə can alan oxa mey! elə, əgər qəddü qamətə baxmaq istəyirsən onda qan təkən nizəyə rəğbət göstər. Zülf ilə xal görmək istəsən nöqtə və "dal" hərfinin görkəminə bax.

Könlün gözü qaşə olsa məftun,
Gör didəyi-eynü əbruyi-nun.

Eyni və nun da hərf adlarıdır. Beytdə göz ilə qaş bu hərlərə bənzədilir.

Sən lə'lsən olmagil səbüksəng,
Döndərmə günəş görüb rəvan rəng.

Sən lə'l kimi qiymətlisən, dəyərsiz yüngül daş kimi günəş görəndə rəngini dəyişmə. Burada şair örtülü təşbih yaradaraq Leylini günəşə bənzətmişdir.

Etmə özünü hübabmanənd,
Başında olan həvəyə xürsənd.

Su qabarcığı kimi başında olan hava ilə sevinmə. Burada "hava" eyni zamanda "ehtiras" mə'nasında da anlaşılır.

Sərgərmlik etmə şəm'nisbət,
Suzi-qəmi-eşq ilə mürvövət.

Şəm kimi eşq qəminin yangısı ilə başını qarışdırma.

Səh. 64 Salma meyü şahidə iradət.
Şərab və gözələ məhəbbət yetirmə.
Bir sərvə-sohiqəddü səmənber
Təzvicini edəlim müqərrər.

Bir sərvə boylu, yasəmən bədənli qız alağ.

Səh. 65 Aludeyi-rəngi-dudi-ahəm,
Zülli-günəh ilə rusiyahəm.

Ahımın tüstüsünün rənginə bulanmışam, günah işlədiyim üçün günah kölgəsi ilə üzüm qaradır.

Qeyrəl məhəbbət leysə fiddar

Ərəbcədir. Evdə (dünya nəzərdə tutulur) sevgilidən başqa kimsə yoxdur.

Səh. 66 Oddan diləyən onun nəcatın,
Fani diləmiş ola həyatın.

Şamın yanarkən yaşamağı nəzərdə tutulur. Kim şamı yanmaqdan qurtarmaq istəyirsə, demək onun yaşamasını istəyir.

Səh. 67 Xosrov degiləm ki, mənə dilbər-
Şirin ola gah, gah Şəkkər.

Nizami Gəncəvinin "Xosrov və Şirin" əsərindəki Xosrov obrazına işarə edilir. Xosrovdan məhəbbətdə səbətsizliyi, Şirini sevdiyi halda Şəkkərlə evlənməsi xatırlanır.

Canı canan ittihadı fəriq eylər cismdən,
Cismdən aqah olan can vasili-canan degil.

Canana qovuşmaq canı bədənəndən azad edər (ayırar). Bədənəndən xəbəri olan can canana qovuşa bilməz.

Səh. 68 N i s a b ə y e t i m ə k—son həddə çatmaq
Ə a l l i v ü ə a z i m—böyük, əzəmətli adamlar.

Uyduydu əkabirü əali
Böyük, əzəmətli adamları çağırdı.

"Əhlən və səhlən"—deyib demədən
Mən göz dedi:—"Ola xeyr məqdəm".

Ə h l ə n və s ə h l ə n—ərəbcə "xoş gördük" deməkdir.
"Xoş gördük"—deyib, mən dəfə "qədəminiz mübarək"—söylədi.

Olmuşdu dolu kəbab ilə xan,
Cədyü Həməl ilə asiman san.

C ə d y və H ə m ə l ulduz adlarıdır. Hərfi mə'nası "quzu", "keçi" (oğlaq) deməkdir. Şair demək istəyir ki, Həməl və Cədy ilə dolu görünən asiman kimi süfrə də kababla dolmuşdu.

Səh.68—69 Əmma əcəb ər qıla xirədmənd,
Ol xanları asimənə manənd.
Hər kim qərəzin bulurdu xandan,
Bu mümkün olurmu asiməndən?

Bu beytlər əvvəlkinin davamıdır. Mə'nası: amma ağıllı adamın o süfrələri asimənə bənzətməsi təəccüblüdür. O süfrədən hər kəs istədiyini tapa bilərdi. Asiməndə isə bu, mümkün deyildir. Burada şair süfronin nə'mətlərlə dolu olduğunu bildirməklə yanaşı göylərə üz tutmaqla insanın hər istəyinə nail ola bilmədiyini də ifadə edir.

Çox kanlara tişəvəş üz urdum,
Çox lə'l həqiqətini sordum.

Ata oğlu üçün qız axtarmasını məcazlarla bildirir. Külüng kimi çox mə'dənlərə baş vurdum, çox lə'l (qız) haqqında xəbər aldım.

Qılsın gülü sərv sayəpərvər,
Olsun gülə sərv sayəgüstər.

Sərv (Qeys) gülü (Leylini) kölgəsində bəsləsin. Sərv gülə kölgə salsın; yə'ni Qeys ilə Leyli evlənsinlər.

Səh. 70 Ə s i r i - d a m i - f ə r z ə n d—övlad torunun əsiri.

Səh. 73 Ey qibleyi-əhli-izzü iqbal,
Rüxsari-zəminə ənbərin xal.

Kə'bədəki qara daş yer üzərindəki qara xala bənzədilir. Beytün mə'nası: ey bəxt və izzət əhlinin qiblesi, yerin üzünün qara xalı.

Ey məgzi-vəfaya kisvətin pust,
Həmrəngi-pəlası-xaneyi-dust.

Ey paltar (görmə) vəfa cəvhərinə qabıq olan. Dost evinin palazıyla eyni rəngdə olan (daşın qara rəngdə olması nəzərdə tutulur).

Səh. 74 Ol zairi-Kə'bəyi-inabət
İstərdi dua qılıb icabət

O tövbə Kə'bəsinin ziyarətçisi, dua edib, arzusunun qəbul olunmasını istərdi.

Mən qandanü mülaziməti-e'tibarü cah,
Qıl qabili-səadətü-fəqrü fəna məni.

Mən hara, mənsəb və e'tibar istəmək hara? Məni fəqirlik və fəna səadətine çatdır.

Səh. 75 H a d i y i - r a h—yolun bələdçisi.

Bir dağa irişdi yolda nəgah
Qəddinə libası-vəhm kutah.

Birdən elə bir dağa rast gəldi ki, ucalığına xəyal paltarı belə qısa gəlirdi; yə'ni çox uca idi.

Tiğində üqabi-çərx qanı,
Müzəmər kəmərinə lə'l kanı.
Mün'im sifəti, libası faxir,
Cibü bəğəli dolu cəvahir.

Qılıncında (zirvəsində) çərxin qartalının (Günəşin) qanı var; yə'ni zirvəsi az qala günəşə çatır. Belində lə'l mədəni gizlənmişdir. Sifəti ne'məti, zəngin paltarlı, cibi və qoltuğu cəvahirlə dolu idi.

Dərya qılıban ona təzərrö ,
Eylərdi zəxiresin təvəqqö.

Dərya ona yalvarıb ondan özü üçün tə'minat diləyirdi. Yə'ni öz varidatı üçün ona minnətdar idi.

Səhra edibən ona təvəlla,
Eylərdi məişətin təmənnə.

Səhra ondan kömək istəyərək yaşayışını tə'min etməyi istərdi.

Tə'zim ilə qılmış onu haq yad,
Qur'anda—"Əlcibalü ovtad".

Allah onu Qur'anda "Əlcibalü ovtad"—(Şişi dağlar)—deyə hörmətlə yad etmişdir

S ü r u d—mahnı

Səh. 76 Yüz şükr ki, yarı-ğar buldum

Y a r i - ğ a r—mağara dostu. Məhəmməd peyğəmbər Məkkədən Mədinəyə gedərkən onunla bir mağarada gizlənən Əbu Bəkrə mədinəliklər tərəfindən verilən əddir. Bu ifadə klassik ədəbiyyatda s a d i q d o s u mə'nasında işlənir.

Sənşən mənə həmdəmi-müvafiq,
Dağ ilə olur həmişə aşiq.

"Dağ" sözü eyni zamanda ürəkə də yangı mə'nasında da anlaşıla bilər; yə'ni: Mənə uyğun həmdəmsən, aşiq həmişə dağda olur; eyni zamanda aşiqin ürəyində həmişə dağ, yangı olur.

Səh. 77 Məcnun ona verdi cümlə rəxtin,
Pak cülədi bərgdən dirəxtin.

Məcnun bütün paltarlarını ona verdi. Ağacın (bədənə) yarpaqdan (geyimdən) təmizlədi; yə'ni paltarlarını soyundu.

Ey səbzeyi-cuybari-vəhşət,
Rə'na səməni-bəhari-vəhşət.

Hər iki misrada işlənən "vəhşət" sözü həm "qorxu", həm də "vəhşi heyvan" mə'nasındadır. Ey ürəkəlik (vəhşilik) arxının yaşıl otu, ürəkəlik (vəhşilik) baharının gözəl yasəməni.

Səh. 78 Yaşım kimi getmə çəşmə-tərdən

Məcnunun diliylə deyilmiş bu misrada şair öz qəhrəmanının daim göz yaşı tökməsini nəzərdə tutur. Odur ki, misranın həm yaş gözdə olduğu kimi sən də gözündə qal, getmə, həm də göz yaşı kimi nəmli gözündən getmə (uzaqlaşma) kimi anlamaq olar.

Hər rövzəni-dami bir dəri-qəm,
Min qəm mütəvəccəh ona hər dəm.

Tələsinin, torunun hər deşiyi onun üçün bir qəm qapısı idi.
Hər an ona min qəm üz verirdi.

Səh. 80 Ram oldu bəhaim ol fikarə,
Bir fəvc yığıldı varə-varə

Heyvanlar o dərdliyə ram oldular, gələ-gələ bir dəstə yığıldı.

Xeyli-dədü dəm onun sipahi
Vəhşi heyvanlar dəstəsi onun qoşunu idi.

Səh. 81 C ə r a h ə t—yara
Qızlar üzə qoysa nildən xal,
Ol nilə çəkərdi rəxt filhal.

Qızlar üzlərinə göy xal vuranda (bəzənəndə) o tez paltarını göy rəngə vurardı. (Göy paltar yas əlamətidir)

Ol dəxi çəkərdi eyləyib rəşk
Tari-bədəninə gövhəri-aşk.

O da paxıllıq edərək öz bədən sapına, yəni qəmdən incəlib sap dönmüş bədəninə göz yaşından gövhərlər düzərdi.

Səh. 82 Şərhi-dili-gərmü çeşmi-tər ver,
Sərrişteyi-razdən xəbər ver.

Odlu üreyin və yaşlı gözün şərhini elə. Sırr kələfinin ucundan xəbər ver, sirrini aç.

Həm atəşə qərqsən, həm abə,
Şamın yanarkən ərmişinə işarə edilir.

Nə sehr qılırsan, ey səhərxiz
Kim, atəşin abdən olur tiz?

Ey səhərdən oyanan, necə sehr çəyirsən ki, odun su ilə daha da itiləşir. (Şamın ərimesi və bu qətrələrin odu daha da gücləndirməsi nəzərdə tutulur)

Səh. 83 Key tairi-aşyaneyi-eşq,
Sərgəşteyi-abü daneyi-eşq.

Ey eşq yuvasının uçarı, məhəbbət suyu və danəsinin avarası.

Səh. 84 Bir görməgə yarı can verərsən,
Bir zövqə iki cahən verərsən

Pərvanə odda özünü yandırmaqla həlak olub dünyadan gedir. məhəbbəti yolunda özünü öldürdüyü üçün onun o dünyada da yeri yoxdur.

Səh. 86 Tərk etmə əvətifi-əmimi,
Yad eylə məvəddəti-qədimi.

Yüksək mərhəmətini tərk etmə, qədim sevgini xatırla.

Səh. 87 Nəğmə kimi pərdədar olurdu,
Bir pərdə içində zar olurdu.

"Pərdə" sözü həm "ahəng", həm də "örtü" mə'nasında işlənir. Nəğmə kimi pərdəli (ahəngli) olur. Bir ahəngdə eyni zamanda pərdə içərisində inləyirdi.

Ayineyi-dövrədən gedib jəng,
Dövr etdi zəmini asimanrəng.

Zamanın güzgüsü pasdan təmizləndi. Zaman torpağı asiman rənginə boyadı. (Burada torpağın yaşıl otlarla örtülməsi nəzərə çatdırılır).

Yağdırdı səhəb jələ daşın,
Ol daş ilə yardı qönçə başın.
Zəxminə urub şükufə mərhəm,
Pambıq yenilər ona dəmadəm.

Bulud şobnəm daşını yağdırdı və o daşla qönçənin başını yaraladı. Çiçək onun yarasına məlhəm qoyaraq tez-tez pambıq (sarğısını) tətəvələr. Beytdə səhəb məhinin tə'sirilə qönçələrin açılması təsvir edilir.

Səh. 88 Məzmuni-rübaiyi-ənasir
Feyz olduğu xəlqə oldu zahir

Qədim kosmoqonik təsəvvürə görə həyatın yaranmasında əsas olan dörd ünsür—su, od, hava, torpaq xatırlanır. Mə'nası: Dörd ünsürün səxavəti xalqa göründü.

Arayışı-səbzədən zəmanə
Bənzətdi zəmini asimanə.

Göy otların bəzəyilə zəmanə torpağı asimanə bənzətdi. (Burada torpağın da göy rəngli olması nəzərə çatdırılır.)

Xurşid, çiraği-çeşmi-ələm,
Göydən yerə düşdügündə hər dəm.

Təhqiq edibən çıxıb gümandan,
Bilməzdi zəmini asimandan.

Aləmin gözünün çıraqı olan günəş şüaları göydən yerə düşdükcə şübhədən qurtarıb asiman ya zəmin olduğunu yəqinləşdirə bilməzdi. (Yenə də yaşıl otlarla örtülmüş torpağın asiman kimi göy rəngli olması ifadə olunur).

Səh. 89 Çün eylədi kəsət onu diltəng,
Neyrəng ilə verdi onlara rəng.

Bu çoxluqdan (qələbəlikdən) ürəyi sıxıldığından onları hiylə ilə aldatdı.

Bir yarıya getdi hər pəriyəş,
Dağıldı şərər, tutuşdu atəş.

Burada qızlar qığılcıma bənzədilir. Beytin mə'nası: pəri üzülərin hər biri bir yana getdi, qığılcım dağıldı, yanğın başladı. (Səhranın olvan rəngə boyanması ifadə olunur)

Əbr ilə təkəllüm etdi ağaz,
Key ahim ilə həmişə həmrəz.

Buludla danışmağa başladı ki, ey mənim ahımla sirdaş olan. (Leyli ahının göylərə qalxıb buludlara çatmasını bildirmək istəyir.)

Ərz eyləmə rə'dü bərqü baran,
Bəhs etmə mənimlə ruzl-hicran.

Leyli hicran günü ayrılıqdan yanaraq feryad çəkib ağlamasını göy gurultusu, ildırım və yağışla müqayisə edir. Buluda: "İldırım, göy gurultusu, yağış göstərərək mənimlə ayrılıq günündən bəhs etmə"—deyir.

Səh. 90 Ey əbr, hər əksiləndə suyin,
Dəryalərə tökmə abi-ruyin.
Al suyi bu çeşmi-xunfəşandan,
Dəryalara həm başışla ondan.

Leyli bu misralarla daim göz yaşını tökərək ağladığını bildirir. Burada dərya suyunun buxarlanaraq səmada bulud yaratmasını və buludun yağış vasitəsilə dəryalara su verməsinə işarə edilir. Mə'nası: ey bulud, hər dəfə suyun əksiləndə daha dəryalara qarşısında abırını tökmə, yə'ni dilənib su istəmə. Suyu mənim qan tökən gözlerimdən al, dəryalara da ondan bəxş ver.

Səh.90—91 Xurşidi-cəmalın, ey məhi-növ,
Toprağa nola buraxsa pərtöv?

Barani-vüşalın, ey düri-nab,
Qılsa xəşü xarı nola sirab?

Leylinin dili ilə deyilmiş bu misralarda Məcnun —günəşə, onun vüşalı isə işığa, yağışa, Leyli isə torpağa, kol-kosa bənzədilir.

Səh. 92 Qüdrətim yox ki, qılam kimsəyə şərh-i-qəmi-dil,
Öylə kim, arizeyi-hicrlə bimar olubam.

Hicranın tə'sirindən ələ xəstə olmuşam ki, bir kimsəyə ürək dərdimi deməyə belə qüdrətim yoxdur.

Əqlü səbrü dilü din getdi, bihəmdullah kim,
Səfəri-sahili-dəryayə səbükbar olubam.

Ağıl, səbr, ürək, din getdi, Allaha şükr olsun ki, dərya sahiline (axirətə) səfərimdə yüküm yüngül olar.

Səh. 93 Mə'mari-səraçeyi-ibarət
Böylə bu evi qılır imarət

Söz sarayının mə'marı bu evi belə tikir. Mövzunun mənbələri, ravi xatırlanır.

Ta kim ola dudi-ahə manənd,
Bağlanmış idi bənövşə sərbənd.

Ahının tütüsü ilə uyğun gəlsin deyə, başına bənövşə rəngli örtük bağlamışdı.

Ta kim ola sövti-nalə pəmal,
Qullanmış idi sədalı xəl xəl.

Naləsinin səsi eşidilməsin deyə, ayaqlarına səş salan xəl xəl bağlamışdı.

Səh. 94 Ta olmaya əşk üzde mə'lum,
Rüxsarına lə'lə idi mənzum.

Göz yaşını danələrinin üzündə bilinməməsi üçün yanaqlarına incilər düzmuşdü.

T ə b a r ə k ə l l a h—ərəbce Allah mübarək elosin deməkdir.

Mənzuri-əzimi əali,
Məqbuli-əkabiri-əhali.

Böyük və yüksək adamların hörmət etdiyi əhali böyüklərinin bəyəndiyi.

Oİ türfə hüməyi-övc-i-ıqbal,
Asudə zəmirü fariğülbal.

Ov qəsdinə eyləmişdi pərvaz,
Alında üqab, əlində şəhbaz.

O iqbal yüksəkliyinin gözəl hüması, asudə təbiətli, qayğısız
(yə'ni İbn Səlam), alında qarıl (atı), əlində şahin ova çıxmışdı.

Kim, lütf ilə söz qılanda təqrir,
Təqiriri verərdi daşə təğyir.

Lütf ilə söz danışanda söhbəti daşə belə tə'sir edərdi.

Səh. 94—95 Ol Müştəriyə verildi Zöhrə,
Şayəstə görüldü Mah Mehre.

Beydə İbn Səlam əvəzinə Müştəri, Leyli əvəzinə isə Zöhrə
işlənmişdir. A y g ü n ə ş ə l a y i q g ö r ü l d ü deməklə
də şair İbn Səlamın Leyliyə layiq görüldüyünü bildirir. M ü ş -
t ə r i eyni zamanda eyhamdır. Onun a l i c i mə'nası da mətne
uyğun gəlir.

Səh. 95 Dəryayi-nişati gəldi mövcə,
Baş çəkdi nihali-bəxti övcə.

Sevinc dəryası dalğalandı, bəxtinin təzə budağı yüksəkliklərə
baş qaldırdı.

Şəmsəri-mübarizi-fəsanə
Bu rəzmdə böylə batdı qanə.

Əfsanə mübarizinin (dəyüşçüsünün) qılıncı bu vuruşda qana
belə batdı. Burada da şair öz sözlərini və ravini anır.

X ü c ə s t ö f ə r c a m—aqibəti xeyirli olan adam.

Tiğilə müsaf müşkili həll,
Mə'rufi-zəmanə adı: Novfəl.

Qılıncıyla dəyüş çətinliyi həll olunar, zəmanənin məşhur adamı,
adı Novfəl.

Səh. 96 Əshab ilə qıldı əzmi-hamun.
Bir guşədə gördü zarü məhcur
Həl nəşəqi-sələhdən dur.

Yoldaşları ilə səhrayə yollandı. Onu bir guşədə tənha, ağlar
acınacaqlı halda gördü.

Çün daireyi-sibəü hail
Qət' etdi sipəh görüb səlasil

Yırtıcı heyvan dairəsi qoşunu görüb zəncir səflərini qırıdılar.
(Məcnunun başından dağıldılar.)

Dövlət diləsən hümadən istə,
Gənc istəsən əjdəhadən istə.

Mifik təsəvvürə görə hüma dövlət quşu olub kimin başına
qonarsa səadət gətirir. Əjdəha da həmişə xəzinə üstündə olub onu
qoruyur.

Yarın sənə ənqərüb olur yar.

Sevgilin tezliklə sənə yar olar.

Səh. 97 Y e g a n e y i ə h d—zəmanənin yeganəsi.

Çox əhli-əzəm etdi tədbir,
Olmadı pəri bu divə təsxir.

Çox böyüklər tədbir tökdülər, ancaq o pəri (Leyli) bu divə
(Məcnun özünə işarə edir) ram olmadı (qismət olmadı).

Səh. 98

Məni-bədbəxt ona hər gah kını baxdım, qara gördüm.
Tələ mənə qara bəxtimin ulduzunu yüz dəfə göstərdi. Mən
bədbəxt haçan ona baxdımsa onu qara gördüm.

L i l l a h i l l h ə m d—Allaha şükr olsun
Tərk etdi təriqi-təb'i-mə'tad

Təbiətinə vərmiş olmuş yolu tərk etdi. Yə'ni keçmiş adətlərini
unutdu.

Həm sildi qübari-fərqi-geysu,
Həm eylədi qət' naxünü mu.

Həm saçlarının tozunu təmizlədi, həm dırnaqlarını tutdu, saçını
kəsdı.

T ə r ə b—sevinc

Səh. 99 N i z a—e'tiraz, vuruş

Çaldırdı nəfirü çəkdi rə'yət
Şeypur çaldırıb bayraq çaldırdı.
Bir sübh ki, qıldı xosrəvi-Rum
Şam əhlinə hind fəthini şum.
Səyyarədən aldı məhr meydan,
Çaldı qılıcın götürdü qalxan.
Gün xəncəri oldu aşikarə,
Gərdun zirehini etdi parə.

Səherin açılması ilə havanın işıqlanması, günəşin çıxması təsvir
edilir. Mə'nası: bir sübh çağında Rum ölkəsinin padşahı (Günəş) Şam

əhlinə (ay və ulduzlara) hind ölkəsinin (qaranlıqların) fəthini uğursuz elədikdə günəş səyyarədən meydana aldı, qalxanı götürüb qılınc çalmağa başladı. Gündüzün qılıncı (ışq) göründü və o göylərin döyüş paltarını parçaladı.

Səh. 100 Eylərdi zəbani-tə'ni şəmşir
Əhvali-ədəm vücudə təqir.

Qılıncın tə'nə dili bədənə yoxlıq əhvalından danışırdı. Yə'ni qılıncın döyüş əhlini ölümlə hədələyirdi.

Əhvalına xalqın ağlayıb zar,
Çeşmi-zireh olmuş idi xunbar.

Xalqın əhvalına ağlayaraq zirehin gözləri qan töküdü. Yə'ni döyüşənlərin bədəni yaralanmış və yaralardan qanlar axırdı.

Gürz ilə olurdu xürd hər su,
Cövşənlərü üstüxani-pəhlu.

Hər tərəfdə döyüş paltarları və böyür sümükləri gürz ilə əzilir.

Rəzm oldu belə yağışlı bir miğ,
Rə'dü borqi tufəng ilə tiğ.

Vuruş belə yağışlı bir bulud olmuşdu ki, tufəng ilə xəncər onun ildırımını və göy gurultusu idi.

N ü s r ə t—kömək, zəfər, qələbə.

Fəth onlara cüstücu edərdi
Onlara qalibiyət axtarardı.

Səh. 101 Çün oldu əyan təliyi-şəb,
Meydani-sipehri tutdu kövkəb.

Elə ki, gecənin qabaqda gələni (yə'ni ay) göründü, Asımının meydanını ulduzlar tutdu. Yə'ni ay çıxıb ulduzlar göründü.

Səh. 102 M ə r g—ölüm

Mən aşcə'i-əhli-ruzigarəm,
Xurşidi-sipehri-karzarəm.

Mən ruzgar əhlinin ən şücaətliyəm, döyüş göylərinin güneşiyəm.

Ə' d a—düşmənlər

S i t i z—döyüş

E h t i m a m—çalışmaq, so'y gəstirmək.

Səh. 103 Çün tiğ çəkib mübarizi-Rum,
Şam əhlini etdi ömrə məhkum.
Fəth oldu sipahi-türkə monsub,
Oldu ərəbin sipahi məğlub.

Rum döyüşçüsü (səhər) qılıncı çəkib Şam əhlini (gecə, ay və ulduzları) özünə tabe elədi. Türk qoşunu (ışq) qalib gəldi, ərəbin qoşunu (qaranlıq) məğlub oldu; yə'ni səhər açıldı, hava işıqlandı.

Can eylədi türki-xaneyi-tən.
Ol çıxmağa açdı tir rövzən.
Başlarda bələni çox görüb əqi
Bir özgə məqamə eylədi nəql.

Can bədən evini türk etdi. Onun bədəndən çıxması üçün ox pəncərə açdı. Yə'ni oxlar bədənləri dəşərək adamları öldürdülər. Ağıl başlarda çox bələlər olduğunu görüb başqa yerə köçdü. Yə'ni qoşun əhlinin ağı başından çıxdı.

Peykan zireh içrə oldu peyvənd
Gül şaxələrinde qönçə mənənd.

Oxun uçları gül budağında olan qönçələr kimi zirehə birləşdilər. Burada da oxların döyüş paltarlarını dəşərək bədənə sancılmaları, eyni zamanda qandan qırmızı olmaları göstərilməkdədir.

Leyli bu həşəmdə namizəddir,
Əqd ilə müqəyyədi-əbəddir.

Leyli bu qəbilədə nişanlıdır, nikahla əbədi olaraq bağlanmışdır.

Səh. 105 Bir gün səhər ol mücaviri-dəşt
Eylərdi güruhi-vəhşlə gəşt.

Bir gün səhər o səhrələr adamı (Məcnun) heyvanlar dəstəsi ilə gözirdi.

Sahib diyətəm mənü bu xuni,
Gör vəchi-məaş üçün füsuni.

Guya mən qan yiyəsiyəm, bu qanlımdır. Dolanacaq vəsaiti əldə etmək üçün düzəlmiş əfsunə bax.

Səh. 106 Şayəd ki, bir evdə ola mümkün
Ol Zəhrəyə olmağım müqarin

Zəhrə deyərəkən şair Məcnunun diliylə Leyliyə işarə edir. Bəlkə bir evdə Leyliyə yaxınlaşmağım mümkün ola.

Səh. 107 K ü l b e y i - ə h z a n—matəm daxması, qəər
evi.

Əşk baranı mægər qıldı əsər kim, nagh
Bitdi bir şaxi-güllü-təzə gülüstanımıza.

Mægər axıtdığım göz yaşlarının yağı tə'sir elədi ki, gülüsta-
nımızda təzə bir gül budağı bitdi. Burada Leyli öz sevgilisini
(Məcnunu) təzə gül budağı adlandırmaqla yanaşı özünün də daima
ağladığını bildirir.

Bizə ah atəşinin yandıqı ondan bilinir
Ki, çirağ eylədi rövşən şəbi-hicranimizə.

Ahım odunun yanmasını ondan bilirom ki, ayrılıq gecəmizi
çıraqla işıqlandırdı. Bu beytdə də Məcnun nurlu çırağa bənzədilir.

Səh. 108 Qəmmazlorinmidir bu təzvir?
Bu hiyləni arada gəzən xəbərçilormi düzəltmiş?

Səh. 111 Key xali-siyahi göz sovadı!
Ey qara xalı gözülmün qarası olan.

Sərçəşmeyi-lüceyi-boladır.
Dərin bəla çəşməsidir.

Səh. 113 Ümmidi gözüne doldu torpaq,
Məqsudi-nihali tökdü yapraq.

Ümidinin gözüne torpaq doldu (kor oldu), arzu ağacı
yarpaqlarını tökdü. Yə'ni ümitsiz olub arzusuna yetişmədi.

Ol ahü sirişk ilə dəmadəm
Xalı güm edirdi, zülfü bərhum.

Yə'ni aramsız axıtdığı göz yaşları xalını yuyub aparır, çəkdiyi
ah saçlarını dağıdırdı.

Güzgüyə kədər verirdi ahi,
Zülmati-xət istəməzdi mahi.

Bu beytdə Leylinin bəzəkədən boyun qaçırması, ah çəkərək
güzgünü tutğunlaşdırması, qara tellərini üzünə salmağa mane olması
ifadə olunur.

İklilə rüxi urardı atəş

Sifəti çələnginə od vururdu. Yə'ni üzünün qızartısı çələngində
əks edirdi.

Ol nəqşi-səhifeyi-vəfadır,
Bu təzri-cəridəyi-fənadır.

O (Məcnun), vəfa səhifəsinin nəxişi (yazısı), bu (İbn Sələm)
isə yoxluq dəftərinin şəkiidir (üslubudur).

Ol qarqeyi-bəhri-zövqi-candır,
Bu məhvi-tənə'ümi-cahandır.

O (Məcnun), can zövqü dəryasında batmışdır. Bu (İbn Sələm),
dünya ne'mətlərinin öljüsüdür.

Səh. 114 Gəl tərki-təğəllübü sitəm qıl
Gəl hiylə və zülmü tərək elə.
Əsbabi-təcəmmülündən ikrah
Özünü ziynətləndirən bəzək şeylərinə nifrət edirdi.

Səh. 115 Təzrinü ciladən ictinabın
Bəzək-düzəkdən çəkdiyini.

Səh. 116 Çün tutdu ərusi-xəlvəti-şam,
Təmkin ilə xəlvətində aram,
Zülmat ziyayə oldu qalib,
Yandırırdı məşilin kəvakib.

Elə ki, axşam olağının gəlini (Ay) öz yerində təmkinlə qərar
tutdu, qaranlıq işığa üstün gəldi, ulduzlar öz məş'əllərini yandırdılar.
(Yə'ni hava qaraldı, ay çıxdı, ulduzlar yandı.)

Əncüm gübhəri olub şəbəfruz,
Qıldı şəbi-təri qeyrəti-ruz.

Ulduzlar gübhəri (Ay) qaranlıq gecəni işıqlandıraraq gündüzə
çevirdi.

Yüz nərgisi-məst gözdirib cam,
Əhbaba verərdi cam-i-gülfam.
Süzgün baxışlı yüz gözəl Cam gözdirərək dostlara cam verirdi:

Səh. 117 Əndişeyi-zövqü eyşdən pak,
Seylabdə san gedərdi xaşak

(Leyli) zövq və şadlıqdan uzaq selin içərisinə düşmüş çöp kimi
gedirdi.

Səh. 118 Cananə yolunda ömrü cahi
Ol nəqsin oldu səddi-rahî

Ömr və cah-cəlalı (sevməyi) o kamil olmayan adamın (yə'ni
İbn Sələmin) sevgiliyə çatmaq yolunu bağladı.

Səh. 121 Dibaçeyi-namə nami-mə'bud
Qəyyümü qədimü həyyü mövcud

Məktub qədim , əzəli, əbədi, canlı və mövcud olan mə'budun (Allahın) adı ilə başlanırdı.

Gün güzgüsün eyləyən mücəllə,
Dün türresin eyləyən müttərrə.

Gündüzün güzgüsünü (Günəşi) cilalandıran gecənin saçına tərəvət verər.

Tar oldumu olduğun nişimən,
Kim, eylədi onda şəm' rövşən?

Bu və bundan sonra gələn misralarda Məcnun Leyliyə yazdığı məktubda onun ərə getməsinin səbəbini şikayətli və tə'nəli sözlərlə xəbər alır. Beytin mə'nası: oturduğun yer qaranlıq oldu ki, orada şəm yandı.

Səh. 123 Bir ləhzə gözümdən olmadın dur,
Vəslin necə oldu qeyrə məqdur?

Məcnun Leylinin xəyalının daima gözünün önündə olduğunu bildirir. Beytin mə'nası: bir an belə gözümdən uzaqlaşmadığın halda başqası sənə vəslinə necə yetə bildi?

Səh. 124 Lillahilhəmd, əlim degil dir,
Can kimi nüquda qüdrətim var.

Allaha şükür olsun ki, əlim boş deyil (bağışlamaqdan ötrü),
canım kimi bir nəqdim var.

Səh. 126 Bağlandı onun sözüne ixtlas,
Xəlvətgəhi-qürbə qıldılar xas.

Onun sözüne inanıb xəlvətgəhə yaxın (Leylinin yanına)
buraxdılar.

Bildi ki, bir özge qeyddir bu,
Nə nüsxeyi-Əmrü Zeyddir bu.

Ə m r və Z e y d ərəblərdə çox geniş yayılmış, həyatda, məişətdə, ərəb zərbi-məsəllərində tez-tez işlənən ümumiləşmiş adlardır. Məcnunun Zeyd vasitəsilə göndərdiyi məktubu alan Leyli onun adı kağız olmadığını dərhal anladığını şair "bildi ki, Əmr ilə Zeyd yazısı deyil"—(yə'ni qeyri-adi bir məktubdur) deyər ifadə edir.

Göz mərdümünə buyurdu filhal
Kim, dürr ala bəhri-çeşmi-tərdən.
Lə'l ala xəzaneyi-cigərdən,
Ol nəmənə eyləyə nisarın.

Əfzun edər qədrü e'tibarın.

(Leyli) gözünün bəbəyinə əmr etdi ki, tez yaşlı gözünün dəryasından dürr, ciyər xəzinəsindən lə'l alıb o məktuba nisər edərək məktubun qədr-qiyəmətinə daha da artırın (Yə'ni Leyli məktubun üzərinə gözündən yaş, ciyəridən isə qan təkdi.)

Səh. 127 Mə'mari-binayi-əqdü peyvənd,
Vəhhabi-ətəyi-malü fərzənd,
İzhari-vücut edən ədəmdən,
İcadi-hüdəs edən qidəmdən,
Məşşəteyi-şahidi-zəmanə,
Sultani-bülənd asitanə...

Leyli Məcnuna yazdığı məktubu Allahın adı ilə başlayır: Nigah və peyvənd binasının mə'marı, dövlət və övlad bəxş edən, yoxluqdan varlığı meydana gətirən, başlanğıcdan yaradıcılığı icad edən, zəmanə gözəlinin ziynət verəni, uca dərğahın sultanı.

Ey xak büsatü xar bəstər,
Kəmi-dili-təngü dideyi-tər.

Ey torpaq döşməli, tikan yataqlı, sıxılan ürəyimin və yaşlı gözümün arzusu.

Səh. 128 Nə zəhreyi-seyri-kuçövü kuy,
Nə tabi-təpənçeyi-sərü ruy.

Nə küçə və məhəlləni gəzməyə cəsarətim var, nə də başıma və üzümə vurduğum sillelərə tabım.

Gör rəxtimi etmək istəsəm çək,
Xəyyatına oluram gəzəbnək.

(Eşqin şiddətindən) paltarımı cırmaq istəyəndə dərziyə acıqlanırım; yə'ni bir bəhanə tapıram ki, vəziyyəti başa düşməsinlər.

Ayinədə eylərəm nigahi,
Halın görürəm sənə kəmahı.

K ə m ə h i—olduğu kimi

Aynaya nəzər salıb sənə halından xəbər tuturam; yə'ni aynaya baxanda özümü yox, sənə görürəm.

Boynumda yox özge tövqədən bər,
Lə'limdə bulunmaz özge göftər.

Leyli yalnız Məcnunun xəyalı ilə yaşadığını məcazlarla ifadə edir. Boynumda başqa boyunbağı yükü yoxdur; yə'ni sənə qəmindən savayı bir dərdim yoxdur. Lə'limdə (dodağımda) başqa söhbət tapılmaz.

Səh. 129 Gəl şəm'i-məzarım eylə ahin,
Zibi-ləhəd et qubarı-rəhin.

Leyli zorla verildiği ərinin evini məzar hesab edir. Beytin mə'nası: gəl ahını məzarımın şamı elə (yə'ni ahının oduyla evimi işıqlandır), yolunun tozunu başdaşımın bəzəyi elə.

Bir vəhşi ilə gər etmişəm xu,
Müstəvcibi-sərzənış degil bu.

Əgər bir vəhşi ilə uyğunlaşmışamsa (İbn Sələmə işarə edir) bu məni danlamaq üçün səbəb ola bilməz.

Ey aşiqi-müstəməndü məhcur,
Tutğıl məni-müstəməndi mə'zur

Ey ayrı düşmüş kədərli aşiq, mən dərdliyi bağışla.

Səh. 131 Təhrir qılarda əhli-inşa
Böylə bu misala çəkdi tugra.

Qələm əhli əsər yazarkən bu yazıya belə nişan vurdu. Mövzunun qaynaqlarına işarədir.

Səh. 131—132 Çün məhzi-şər oldu zati-əfi,
Vacib görünür müdam dəfi

Əfi ilanın zati şər olduğundan onu öldürmək həmişə vacib sayılmışdır.

Çün gecəyə gündüz oldu təğyir,
Oldu gecə zülməti cahangir

Elə ki, gündüz gecəyə çevrildi, gecənin zülməti dünyanı tutdu.
T ə r ə d d ü d—keçmək, hərəkət

Səh. 132 Ol pirin olub dəlili-rahi,
Ruz etdi ol od şəbi-siyahi.

Od o qocanını yol göstərənini olub qaranlıq gecəni gündüz elədi.

Sandı odu yandıran ərəbdir,
Keyli həşəm ol oda səbəbdir

Elə bildi ki, ərəb odu qəbilə və ilxı üçün yandırdı.
Nə şö'leyi-cirmi-xarü xəsdir.

Çör-çöp yanmasının işığı deyil.

Səh. 133 Ş i f t ə—aşiq, məftun

Ey hasili-məzrəi-vüçüdim,
Vey ömr xəsarətində sudim.

Səh. 133 Dərdim olasan mənim pənahım,
Fəxrım, şərəfim, ümidgahım.
Məndən bu sərir olanda xali,
Sən olasan əhli-mülkə vali.
...Gər tiffiliyində məstü bibak
Səhraya düşüb, yaxan qılıb çak
Oldun rəhi-eşq içində məşhur,
Mə'zur idin ol zamanda, mə'zur!

Bu şe'r parçasının mə'nası: Deyirdim ki, sən mənim pənahım, fəxrım, şərəfim, ümid yerim olasan. Mən bu ixtiyarat taxtını tərk edib dünyadan keçəndə bu ölkənin camaatına başçı olasan. Hərçənd uşaqlıqda sən qayğısız-qorxusuz səhraya düşüb, öz yaxanı yırtıb eşq yolunda məşhurlaşdın, o zaman səni bağışlamaq, ölv etmək mümkündür.

Səh. 134 Kafurvoş oldu mişknabım,
Bu sübhə sənsən alitabım.

Beytdə kafur—nəğ, mişk—qara mə'nasında işlədilir. Beytin mə'nası: Təmiz mişkim kafur kimi oldu, bu səhər vaxtı günəşim sənsən. Yə'ni qara saçlarım ağardı, bu qoca vaxtımda sən mənim ömrümün bəzəyisən.

Olmaq əlifim qərineyi-dal
Meylim sinə olmağınadır dal.

D a l birinci misrada hərf, ikincidə isə d ə l i l mə'nasındadır. S i n hərf adıdır, həm də q o b i r deməkdir. Beytin mə'nası: əlifimin (düzgün qamətimin) dala yaxınlaşmağı (əyilməyi) mənim məzara meyl göstərməyimə bir dəlilişdir.

M ə z m u m o l u b—danlanıb

Sən seydi olan xüçəstə şəhbaz,
Hər ləhzə qılır bir əldə pərvaz.

Səni ovlayan o uğurlu şahin, yə'ni Leyli hər an bir əldə uçur.

Səh. 135 Kim, nəfsə məədü mərcə' oldur,
Qət' et ona söz ki, məqtə' oldur.

Canın qayıdacağı son yer odur, sözü orada kəs ki, kəsilon yer — məqtə' (sən beyl) odur.

Həq sənə'i-dəhrü kərgəhdür,
Bunda əməl etməmək günəhdür.

Haq (Allah) dünya və iş yerinin yaratıcısıdır, burada işsiz qalmaq günahdır.

Səh. 136 Key eyni-sələh olan bəyani,
Və'zi mənə afiyət nişanı.

Ey sözü xeyirxahlıq, öyüdü mənim üçün sağlamlıq nişanəsi olan.

Səh. 137 O! kişvəri-eşq padşahi,
O! övci-bələvü dərd mahi

O eşq ölkəsinin padşahi, bəla və dərd göylərinin ayı.
F ə s d e y l ə m ə k — qan aldırmaq

Tə'n ilə fəzihət etməz oldu,
Tə'nə ilə onu utandırmadı.

Səh. 138 Key rişteyi-gövhəri-muradım,
Ayineyi-hüsn-i-e'tiqadım.

Ey murad gövhərimin sapı, xoş e'tiqadımın aynası.

Pərvayi-məni-şikəstəhal et.
Mən əhvalı pozulmuşə rəğbət göstər.

Səh. 140 Həm mövtdən ictimabı olmaz.
Ölümdən çəkinməz

Key ardən el içində ari,
Vey naqis olan əyari-kari.

Ey el içində arsız olan, işinin dəyəri naqis adam.

Tari-tənə dərdi tab verdi,
Dil atəşü didə ab verdi.

Dərdi bədən sapını dolaşdırdı, üröyi od, gözü yaş verdi. Yə'ni: dərddən sap kimi incəlmiş bədəni qıvrılıb, üröyi yandı və göz yaş tökdü.

Bağrına basıb məzari-pakin,
Gül yarpağı etdi ləvhi-xakin.

Pak məzarını bağrına basıb, torpağını gül yarpağı kimi qızartdı. (Yə'ni qanlı göz yaşlarını ora axıtdı)

Key baniyi-büneyyi-vücadım!
Üşyanı ziyan, rızası sudım.

Ey mənim varlığımın əsası, narazılığı mənim üçün ziyan, razılığı xeyir olan.

Səh. 141 H ə z i m ə t — məğlub olmaq, geri çəkilmək, qaçmaq

Çün mişkə töküldü gərdi-kafur,
Zülmətə buraxdı pərtövün nur.
Ehya qılıban mərasimi-vəcd,
Tutdu rəhi-gurxaneyi-Nəcd.

Elə ki, mişkə kafur tozu töküldü, yə'ni qaranlıq hava ağarmağa başladı, işıq öz nurunu zülmətə buraxdı. O (Məcnun), yenidən özünü unudub Nəcd qəbiristanlığının yolunu tutdu.

Səh. 143 Üşşaq tənü həbib candır,
Tən zahirü təndə can nihandır.

A ş i q — bədən, s e v g i l i isə candır. Bədən görünür, can isə bədəndə gizlənir.

X e y l i - d ə d ü d a m — vəhşi heyvanlar dostəsi
R ü b a h — tülkü

Xunabi-cigor təküb dəmadəm,
Qılmazdı siba' rizqini kəm.

Cigərinin qanını anbaan təküb yırtıcı heyvanların ruzisini azaltmazdı.

D ə r ə n d ə — yırtıcı

Gürg olmuş idi gəvoznə dəmsaz.

Qurd maralla həmsəhbət olmuşdu.

Şir olmuş idi ənisi-nəxcir,
Nəxcir əmərdi şirdən şir.

Şir dağ keçisinin dostu olmuşdu. Dağ keçisi şirdən süd əmirdi.

Gahi olub aşk seyli qaim,
Seylaba gedərdi min bəhayim.

Hərdən göz yaş şiddətlənir, minlərlə heyvanı sel aparırdı.

Səh. 144 Muiyində qübar olub fərahəm,
Əşk ilə çəkib zaman-zaman nəm,
Ahubərə səbzəzari oldu,
Gülzari-cünun bohəri oldu.

Saçlarında torpaq yığılıb, gözünün yaşından nəm çəkib, ceyran balaları üçün otlağa çevrilərək dəlilik gülzarının baharı oldu.

Gər tutsa idi gövəzn ilə xu,
Axardı gözündən ol qədər su
K'ol sudan olurdu tazəvi tər,
Həm bərg verərdi şaxi, həm bər.

Əgər maral ilə üns tutsaydı (dostlaşsaydı) gözündən o qədər yaş axardı ki, o sudan maralın buynuzu təravət tapar, yarpaq açar, bər verərdi.

Bir gecə ki, zülməti-ziyasuz
Zülfi-şəbi etdi bürqeyi-ruz.

Bir gecə işığı yox edən zülmət gecənin saçını (qaranlığı) gündüzün pərdəsi etdi. (Gecə düşüb hava qaraldı).

Bir lə'li edib sipehr nayab,
Göstərdi yerinə min düri-nab.

Göylər bir lə'li (Günəşi) gizlədib onun yerinə min saf inci (ulduz) göstərdi. (Günəş batdı, ulduzlar görüldü).

Bir sancağı eyləyib nigunsar,
Min möhçeyi-rə'yət etdi izhar.
Qətrə-qətrə həkimi-əflak,
Xəşxaşlarında tutdu tiryak.
Dənə-dənə ərusi-gərdun,
Qafsanına tikdi dürri-məknun.

Bu sətirlerde də Günəşin batub ulduzların görünməsi təsvir olunur. Şair bu təbiət təsvirini bədii boyalarla ifadə edir. (Asiman) bir bayrağı (Günəş) devirib min dənə bayraq başına sancılan aycıqlar (ulduzlar) göstərdi. Göylərin həkimi (Müştəri) xəşxaşlarından qətrə-qətrə tiryək (dəva) hazırladı, göylərin gəlini (Zöhrə) paltarına dənə-dənə gözəl incilər tikdi.

Səh 145 Girdabə düşüb səfineyi-mah,
Qıldı özünə Məcərrədən rah.

Ayın gəməsi su burulğanına düşüb özünə kəhkəşandan (Qalaktika) yol tapdı.

Saçıldı Ütaridin midadı,
Artırdı bu səfhəyə səvadı

Ü t a r i d — Merkuri planeti. Qədim astroloji təsəvvürə görə göylərin katibi sayılır. Beytin mə'nası: Ütaridin qələmi işləyərək yazı yazıb bu səhifəyə qaranlıq əlavə etdi.

B ə r c i s — Yupiter planeti.

K e y v a n — Saturn planeti. Günəşdən uzaqlığına görə 6-cı səyyarədir. Qədim yunanlarda əkin allahı kimi təsvir edilmişdir.

Gərdunə səvabit oldu mismar
Ta təkəməyə dün būsati pərgar.

Fələyə sabit (hərəkət etməyən) ulduzlardan mismar vuruldu ki, gecə būsati aşağı təkəlməsin.

Göydə Həməl oldu aşikarə,
Ahubərə çıxdı səbzəzarə.

H ə m ə l — səmadakı 12 bürcün birincisidir. Hərfi mə'nası quzu deməkdir. Beytin mə'nası: Həməl göydə görüldü, ceyran balası, yə'ni Həməl bürcü çəmənə (asimana) çıxdı.

Gavi-fələk oldu gavi-ənbər,
Doldurdu çahana ənbəri-tər.

G a v i - f ə l ə k deyərəkən şair ikinci bürc olan Sur bürcünə işarə edir. S u r u n lüğət mə'nası "Öküz" deməkdir. Yə'ni göylərin öküzü — Sur bürcü ənbər saçdı.

Cövza kəməri müressə' oldu,
Gərdun bədəni müləmmə' oldu.

C ö v z a — Ekizlər, üçüncü bürcdür. Sünbülə və Xərçəng bürcləri arasında yerləşir. Şair, Cövza kəməri incilərlə doldu, fələyin bədəni (asiman) rəngbərəng oldu deməklə səmada ulduzların parıldamasını diqqətə çatdırır.

Xərçəng qılıb səhər yelini dəf',
Xasiyyəti verdi zülmətə nəf'.

X ə r ç ə n g — Sorotan, dördüncü bürc. Beytin mə'nası: Xərçəng səhər yelini dəf' edərək zülmətə xeyir verdi. (kəmək elədi).

Oldu Əsəd afitabdən dur,
Pür dud misali-şəm'i-binur.

Ə s ə d — Şir bürcü, beşinci bürc. Günəş bu bürcdən keçir. Mə'nası: Şir bürcü Günəşdən uzaq düşdü, işıqsız şəm kimi qaraldı.

S ü n b ü l ə — altıncı bürc.

Mizanı edib fələk tərəzi,
Sərrafi-zəminə çəkdi lə'lu.

Göylər Mizan bürcünü tərəzi edib torpaq sərrafi üçün incilər
çəkdi (Ulduzlar gözündü).

Əqrəb buraxıb kəməndi-pürxəm,
Divi-şəbə qıldı qeydi möhkəm.

Ə q r ə b — səkkizinci bürc. Əqrəb bürcü əyri kəməndini atıb
gəcənin divini möhkəm bağladı.

Qövsini qurub sipehri-laib,
Atıldı xədəngi-Nəcmi-saqib

Q ö v s — doqquzuncu bürc. Oyunbaz göylər Kamanını (Qövs
bürcünə işarə) qurub axan ulduz (meteor) oxunu atdı.

Büzgaleyi-asiman töküb mü,
Göy səfhəsin eylədi siyəhrü.

B ü z g a l e y i - a s i m a n — onuncu bürc olan
Cədy-Keçi bürcünə işarədir. Göylərin keçisi (Cədy bürcü) saçını
töküb göylərin üzünü qaraltdı.

Dəlvi dəlib afəti-zəmanə,
Min qotrə saçıldı asimanə.

D ə l v — onbirinci bürc. Hərfi mə'nası dolça. Dəlvi —
dolçanı zamanənin bəlası dəldi, asimana minlərlə qotrələr saçıldı.
Burada da göyün ulduzlarla dolu olması nəzərə çatdırır.

Səh. 146 Hut eylədi həbsi-Yunisi-ruz,
Bərqi-şəfoq oldu asimansuz.

H u t — Balıq bürcü. Səmadakı 12 bürcün sonuncusu.
Məhəmməddən əvvəl yaşamış peyğəmbərlərdən biri olan Yunis dini
rəvayətlərə görə uzun müddət balığın qarnında yaşamışdır. Beytin
mə'nası: Balıq (Hut bürcü) gündüzün Yunisini (Günəşi) həbs etədi,
şəfoq odu göyləri yandırdı. Yə'ni günəş batdı, şəfoqlar qızardı.

Ərz eylədi Əxbəşə cinasın,
Cəbhə dəxi cəbhəsin ziyasın.

Ə x b ə ş ə — ulduz adı. C ə b h ə — Xərçəng bürcündəki
parlaq ulduz. İkinci dəfə alın mə'nasında işlənir.

Beytin mə'nası: Əxbəşə öz oyununu, Cəbhə ulduzu isə alınının
nurunun göstərdi.

Həm Həq'ə cəmalə verdi ziyvər,
Həm Hən'ə mükəlləl etdi əfsər.

H ə q ' ə v ə H ə n ' ə — Cəvza bürcündəki parlaq
ulduzlardır. Beytin mə'nası: Həq'ə camalına ziyvət verdi, Hən'ə
başına tac qoydu.

Şərteynü Büteyn, Səmakü Əklil
Nur etdilər asimanə təvhil.

Ş ə r t e y n — Həmöl bürcündəki iki ulduzun adıdır. B ü
t e y n, S ə m a k, Ə k l i l — Ayın mənzilləridir. Beytdə
bunların nur saçmaları təsvir edilir.

Ta Sadirü Varidə Nəayim
Sərf eyləyə sərf ilə dəayim
Təzyin üçün etdilər mühəyya
Lə'lin Dəboran, dürün Süreyya

N ə a y i m — dairəsində səkkiz ulduz olan Ay mənzillərindəndir.
Bu ulduzların dördü "Nəamüssadir" (çıxan), dördü isə "Nəamül-
varid" (gələn) adlanır.

D ə b ə r a n — qırmızı rəngli ulduz

S ü r ə y y a — Ülkar (Pleyada). Porvin də adlanır. Parlaq
ulduzlar toplusundan ibarətdir. Beytin mə'nası: Nəayim Sadir və
Varidə qonaqla sərf eləsin deyə Dəboran öz lə'lini, Süreyya isə
dürrünü hazırladı. Bu misralarda qeyd edilən ulduzların səmada
nur saçmaları ifadə olunur.

Verdi rəvişi-sipehrü əxtər
Tərtibi-Müqəddümü Müəxxər.

M ü q ə d d ə m — hərfi mə'nası əvvəlki, öndə gedən. Ayın
ilk rübü — bir həftəlik Ay da belə adlanır.

M ü ə x ə r — sonrakı, tə'xirə salınmış. Ayın son rübünə
deyilir.

Beytin mə'nası: ulduz və göylərin hərəkəti Müqəddəm və
Müəxxərə nizam verdi. Yə'ni Müqəddəm ay Müəxxər vəziyyətinə
düşdü.

Key əhli-hesaba kərfərmay,
Müstəviyi-əqlü məşrofi-ray,
Ey nasixi-nüsxeyi-məani,
Fəhrisi-rümuzi-asimani.
Qəssami-məqəsidü mətalib,
Rəssami-mənasibü məratib.

Dərdi-dilimin hesabı çoxdur,
Səndən özgə dəbir yoxdur.

Bu beytlərdə yenə Ütarid ulduzunun göylərin katibi kimi tanınması nəzərdə tutulur. Məcnun ona müraciətlə:—ey hesab əhlinin iş buyurarı, əqlin hesablayıcısı və rə'yələrin ən şəərəflisi. Ey mə'nə nüsxələrinə, göylərin sirtlərini göstərən, məqsəd və mətləblərin paylayıcısı, mənəb və məqamların rəssamı. Ürək dərdimin hesabı çoxdur. Səndən başqa katib yoxdur—deyir.

Şayəd əsər edə feyzi-xamən,
Tə'vizi-cünunim ola namən.

Bəlkə sənin qələminin feyzi tə'sir eləsin, məktubun (yazın) dəliliyimə dua olsun.

Səh. 147 Mərrixə niyəzın etdi izhar:
—"Key valiyi-Məsnədi-şücaət,
Şəmşirinə aləm əhlli-təət,

Yenə də Mərrix (Mars) ulduzunun göylərin qılinc vurarı kimi tanınması xatırlanır. Mə'nası: ey şücaət taxtının sahibi, qılincına bütün aləm itəət edən.

Çün gördü bülənd yerdədir kam,
Nə Tir yetər ona, nə Bəhram.

T i r (Ütarid) və B ə h r a m (Mars—Mərrix) sözləri həm də məcazi mə'nada işlənir. Beytin mə'nası: elə ki, gördü arzu uca yerdədir, ona nə Tir (ox), nə də Bəhram çatar.

Tiğ ilə qələmdən oldu nomid,
Tutdu rəhi-barigahi-tövhid.

Qələm ilə qılincdən, yə'ni (Bəhram ilə Ütariddən) ümitsiz oldu. Allaha üz tutdu.

Ey fərqi-əməl külahduzi,
Sahibrəqəmi-bəratı-ruzi,

Ey əməl (iş) başının papaq tikəni, ruzi baratının imza sahibi (yazarı), yə'ni Allah.

Səh. 148 Təşxisi-mərazdə oldular lal
Xəstəliyimi tə'yin eləməyib susdular.

Səndən yetər vəzilərə tə'yidü iqtidar,
Sən müqtədayi-aləm edən rəhnüma haql!

Səndən müqəddəsələr (hamilər) yardım və qüvvət alır. Sənin aləmdə yol göstərən eldiyən rəhbər (Məhəmməd peyğəmbər) haqq!

Səh. 149 K'açıldı güli-hədiqeyi-ruz,
Göstərdi günəş cəməli-firuz.

Ki gündüz bağçasının gülü açıldı, səhər oldu, günəş parlaq cəməli göstərdi.

Mürği-dəmi-sübh çəkdi avaz,
Zaği-şəbi-tirə qıldı pərvaz.

Səhər dəminin quşu səsinə ucaltdı, qaranlıq gecənin qarğası qaçdı; yə'ni xoruzlar banladı, qaranlıq yox oldu, hava işıqlandı.

Gün ayinədarı oldu gərdun,
Töküdü qədəminə dürri-məknun.

Göylər günəşin ayna tutarı oldu, onun qədəminə gizli incilər tökdü.

Səh. 150 Lə'li-tərə əşki gövhərəngiz,
Bərgi-gülə nərgisi gühərriz

Göz yaşları saf tərəvətli lə'linə (dodağına) inci saçır, gül yarpağına (yanağına) nərgizi (gözləri) gövhər töküdü; yə'ni ağlayaraq dodağını və yanaqlarını isladır.

Ol sərv ki, çıxdı bu cəməndən,
Məndən getdi, degil ki, səndən.

Bu cəməndən çıxan sərv (Məcnunun atasına işarədir) sənin deyil, mənim ölimdən getdi.

Səh. 151 Y ü k ü ş—çox

Mən, tut ki, müqəyyədi-həsarəm,
Məhbusi-hicabi-nəngü arəm.

Tutaq ki, mən hasarda bağliyam, namus və ar örtüyünün dustağiyam.

Sayəmdən olur min ehtirazim
Kölgəmdən belə ehtiyat edirəm.

Yox hökmü sənə çü xamə qeyrin,
Öz başınadır həmişə seyrin.

Sən qələm kimi başqasının hökmünə boyun əymirsən. Özbaşına seyr eləyirsən. (Qələmin yazı yazanın istəyi ilə hərəkət etməsinə işarə olunur).

X i l a f i - m a z i—keçmişin əksinə olaraq.

Tərzi-qəm edəndə canə təsvir,
Ol nəqşdən ola çaşnigir.

Canıma qəm nəqşini çəkərkən o naxışdan (sənin yazından)
nümünə götürə.

Səh. 152 M ü t ə m ə r r i d—dikbaş, üsyankar

Xunabi-sirişkdən çəkib nəm,
Gülzari-zəmiri oldu xürrəm.

Qanlı göz yaşından nəmlik alıb könül bağçası səfa tapdı; yə'ni
ağlayıb sakitləşdi.

D ü r u d—salam

Səh. 155 Əhvali-zəmanə münqəlibdir.
Ondan xirəd əhli müctəbibdir.

Zəmanənin əhvalı dəyişəndir. Ağıllı adamlar ondan ehtiyat
edirlər.

Qəm matəmin eyləyəndə bünyad,
Neyyah bu nəv' çəkdi fəryad.

Mövzunun qaynaqları xatırlanır, rəviyə işarə edilir. Mə'nası:
qəm matəmini başlayanda ağrı bu cür fəryad çəkdi.

...Kim, İbni Səlamı etdi gördün
Amaci-xədəngi-ahi-Məcnun.

Tale İbn Səlamı Məcnunun ahının hədəfi etdi; yə'ni İbni Səlamı
Məcnunun ah-naləsi tutdu.

Ol səddi götürməyə aradən
Əşk oldu rəvan iki yanadən.

O maneəni (İbn Səlamı) aradan götürmək üçün iki tərəfdən
göz yaşı töküldü; yə'ni Leyli və Məcnunun axıtdığı göz yaşları
sələ dönüb İbn Səlamı aradan apardı.

Qəm bədriqeyi-rohi-ədəmdir
Qəm yoxluq yolunun bələdçisidir.

Dördü qəmi-həsərət-nihani
Sərvi-qədin etdi xizərani.

Dörd və gizli həsrət qəmi onun sərvi qəddini qamış kimi etdi;
yə'ni belini əydi.

Kim, peykəri nəqşi-bəstər oldu,
Rə'na qədi bəstər istər oldu.

Bədəni yorğan-döşək naxışı oldu, gözəl qəddi yataq istədi
(yatağa düşdü.)

Səh. 156 Gərdun kimi rəxti niylə urdu.
Göylər kimi paltarını göy etdi.

Səh. 158 Fani ol eşq içrə kim, bənzər fənası aşiqin
Feysi-cavid ilə Xizrin çeşmeyi-heyvanına.

X i z r—dini rəvayətlərə görə zülmətə gedərək dirilik
çəşməsindən abi-həyat (dirilik suyu) içmiş peyğəmbərdir. Klassik
poeziyada ölməzlik, əbədi həyat rəmzi kimi işlənilir. Beytin mə'nası:
eşq ilə fani ol ki, aşiqin faniyyətinin əbədi feyzi Xizrin dirilik suyuna
bənzəyir.

Təcdidi-əza qılıb dəmadəm.
Anbaan matəm məclisini təzələyib.

Səh. 159 Yə'ni nə rova şəbi-siyahim
Şəm' istəyə qeyri-bərqi-ahim.

Qaranlıq gecəmin ahının odundan savayı başqa şəm istəməsi
rova deyil.

Key bəxti-siyahimin nəziri,
Aşiftə qılan mən-əsiri.

Ey mənim qara bəxtimə bənzəyən, mən əsiri pərişan edən.
Gecəyə müraciətə deyilmiş bu misralarda Leyli gecənin qaranlığını
bəxtinə bənzədir.

Tahuneyi-çərxə danə oldum.

Çərxin döyürməsinə danə oldum; yə'ni dövrən məni əzdi.

Olmuş bu gecə tamam kövkəb
Azarım üçün fələkdə Əqrəb.

Əqrəb qədim astrologiyada nəhs ulduz kimi tanınmışdır.
Mə'rac zamanı guya Məhəmməd Əqrəb bürcünü pisləmişdir. Beytin
mə'nası: bu gecə bütün ulduzlar mənə əzab vermək üçün gəydə
Əqrəb olmuşdu.

Səh. 160 Vər könlümə versəm istimalət.
Təqətcə degil qəmi mələlət.

Əgər könlüm deyənə baxsam dərdü qəmim gücüm çatacaq
qəder deyil.

Qılsam bu həvada hifzi-namus,
Mə'mureyi-vəslim ola məhrus.

Bu istəkdə namusumu qorusam, vəsl abadlığım da qorunmuş
olur; yə'ni vüsala çata bilməyəcəyəm.

Səh. 161 Ta qürbə təvəccöh etdigim çağ
Haqqa yaxınlaşmağa üz çevirdiyim zaman.

Səh. 162 Çəkdi cərəs-ərrəhilə avaz,
Rəsmi-hüdi eidi sariban saz.

Köç zəngi səsləndi, sarban yola çıxmağa hazırlaşdı.

Bəxtilərə məhd çəkdi məhlər
Bəxti —dövə növü.
Ayüzlülər dəvələrin üstünə kəcavə qoydular.

Səh. 163 Bihuşluğunda düşdü ol nur
Həmrahı olan gürühdən dur.

Bihuş olduğu zaman o işiq (Leyli) onunla gedən dəstədən
uzaqlaşdı.

Dərd üzrə müzaaf oldu dərdi,
Tərpətdi hayuni-rəhnovərdi.

Dərdinin üstünə bir dərd də artdı və yol gedən dəvəni tərpətdi.
Təkkə —o yan bu yana qaçıb axtarmaq

Zülmətdə misali-mahi-ənvər.

Zülmətdə olan nurlu ay kimi.

Səh. 164 Tərtibi-ibarətü fəsaḥət
Eşq əhlinədir dəlili-rahət

Gözəl danışiq ibarələri qurmaq eşq əhlinin rahatlığını göstərir.

Səh. 165 Səvgənd —and

Təfsili-qəminə verdi icmal.
Qıldı ona ərzi-surəti-hal:

Ona öz halını nağıl etədi: Qəmli əhvalını qısaca ona danışdı.

Key səbzeyi-dərdimə verən ab,
Sərrisəyeyi-razdən açan tab.

Ey dərdimin otuna su verən (dərdimi artıran), sirr ipindən
düyünü açan.

Səh. 166 Xanivüsəli —vüsəl süfrəsinə.

Səh. 167 Dəryayl-təhəyyürə olub qərq,
Əğyardən etmədim səni fərq.

Heyrət dəryasına qərq olub səni əğyardən ayıra bilmədim.

Mənzurun olubdur ol səmənbor,
Qıl məqdəminə nisar gövhər.

O yasəmən bədənlə indi gözünün qabağındadır, qədəmlərinə
gövhər səp (göz yaş) tək).

Səh. 168 Xülqi xoşü ləfzi canfəzasən.
Xoş təbiətli sən, səzün ruha zövq verir.

Səh. 169 Hikmət-dünyavü mafiha bilən arif degil,
Arif oldur bilməyö dünyavü mafiha nodir.

Dünya və onda nələr olduğunu bilən adam arif deyil. Arif
adam odur ki, dünya və onda nələr olduğunu bilməsin.

Səh. 170 Təqsiri-təəllül etmə zinhar.
Saqın, bohənə ilə boyun qaçırma.

Firuzeyi et qərini-yaqut,
Qıl tutiyə qəndi-nabdən qıl.
Peyvəndi-gül eylə ərgəvani,
Xızrə yetir abi-zindəgani.

Bu beytlər də əvvəlkinin davamıdır. Leyli öz sevgilisinə olan
meylini mə'nalı məcazlarla bitdirir: firuzəni yaquta yaxınlaşdır,
tutiyə təmiz qəndən yemək ver. Ərgəvani (qırmızı çiçəyi) gülə
birləşdir, dirilik suyunu Xızra çatdır.

Səh. 171 Xaşaki-zəifə urma atəş.
Zəif kol-kosa (Məcnun özünü nəzərdə tutur) od vurma.

Səh. 172 Zinhar, gətirmə ey səmənbor,
Ayineyi-arizin bərabər
Bir zərrəyə kim vücud yoxdur.
Ayinədən ona sud yoxdur.

Saqın, ey yasəmən bədənlə, sifətinin güzgüsünü qarşıma
gətirmə. Vücudu olmayan bir zərrəyə güzgünün nə xeyri ola bilər.

Ləzzət rüxi-yari-dilsitandan
Candır bulan, ey diriğ candan.

Ürək ovlayan yarın üzündən can ləzzət alar. Ancaq heyf ki, mənim canım yoxdur.

Səh. 174 Kəmalı-eşqə talib möhtərizdir hüsni-surətdən
Ki, qeydi-hüsni-surət aşiqi sahibkəmal etməz.

Eşqdə kamil olmaq istəyən gözəl surətdən çəkinər. Çünki, gözəl surətə bağlanmaq aşiqi kəmal sahibi olmağa qoymaz.

Dəlili-cəhldir eşq əhlinə surətpərəst olmaq
Ki, aqıl iftiraqi mümkün ilə ittisal etməz

Eşq əhlinin surətpərəst olması onun cəhalətini göstərir. Ağıllı adam ayrılması mümkün olan bir şeylə birləşməz. (Burada zahiri gözəlliyin daimi olmaması nəzərdə tutulur)

Sovadi-masivadan lövhi-dil xali görək daim,
Müvəhhid səfheyi-idrakə nəqşi-xəttü xal etməz.

Ürəyin lövhəsi hər cür qaradan (dünyəvi əlaqələrdən) təmiz olmalıdır. Allahın birliyinə inanaraq idrak səhifəsinə xəttü xal nəqş eləməz; yə'ni könlünü başqa şeyə verməz.

İradət zayə etməz əhli-mə'na surətdən hərgiz,
Həqiqət cəvhərin cəhli-məcəza payımal etməz.

Mə'na əhli surətə görə iradələrini itirməzlər, həqiqət cəvhərini məcaz cəhlinə tapdalatmazlar.

T ə s k i n i - h ə v ə —həvəsi sakitləşdirmək,ehtirası cilovlamaq

Əlminnətü lillah oldu mə'lum,
Vəsl olduğu məşrəbində məzmun.

Allaha şükür olsun ki, sənin təbiətində vüsəlin məzəmmətə layiq olduğu aydınlaşdı.

Səh. 175 Hələ mənə rəvşən oldu halın,
Mə'raci-həqiqəti-kəmalın.

Sənin halın və kamilliyinin həqiqi yüksəkliyi indi mənə aydın oldu.

Tən dürcünədir düri-rəvanım,
Gənci-bədənimdə nəqdi-canım.
Dərdim ola sərfi-rəhgüzərim,
Gördükdə rəvan qılam nisərin.

Tövfiqü vüsəlin edəm idrak
Əndişeyi-hicrdən olam pak.

Ruhumun dürrü bədən mücrəsi üçündür. Bədən xəzinədəki can nəqdimi sənin yolunda sərf edim, səni görəndə ruhumu sənə qurban edim, məqsəd və vüsəlinə nail olmağı dərk edib ayrılıq əzabından qurtarım—deyirdim.

Nəsxı-xəti-e'tibar qıldım,
Rahi-ədəm ittiyar qıldım.

E'tibar yazısını pozub, yoxluq yolunu seçdim.

Səh. 176 Sətri-tən edəm ədəm hicabın,
Rüxsarə çəkəm fəna niqabın.

Bədənimə yoxluq örtüyü ilə örtüm, üzümə fəna niqabın çəkim; yə'ni həyatdan gədim.

Görək rüxsareyi-mə'suq məxfi qeyri-arıfdən
Ki, arif olmayan idrakı-sün'i-zülcəlal etməz

Sevgilinin rüxsarı arif olmayan adamdan gizli qalmalıdır. Çünki arif olmayan cəlal sahibinin (yaradanın) qüdrətini (əsərini) dərk eləyə bilməz.

Həvayi-vəslidir kim, xublar vəslinə talibdir,
Və gör nə eşqi-kamil fərqi-hicranü vüsəl etməz.

Vəsl havasına uyanlar gözəllərin vəslini istərlər. Yoxsa kamil əşiq fəraq və vüsəl fərqi qəna varmaz.

Səh. 177 Gülzarə hənuz yetmədən xar
Gül qıldı vidayi-səhni gülzar.
Ol halına vəqif olmadan qeyr
Tərpətdi cəməzeyi-səbükseyr

Tikan gülzarə yetişməmiş (Leylini axtaran ora çatmamış), gül gülzarla vıdalaşdı (Leyli oradan ayrıldı) Başqası onun bu halına bələd olmamış in vənən dövrəsini tərpətdi.

Səhoəzi yetədi aşıvano,
Təpşirdi nıhab bağibano.

Şahini yuvaya gətirdi, fidanı bağbanə təpşirdi; yə'ni Leylini qəbiləyə təhvil verdi.

Mə mureyi-qurbı-həq məqami,
Ərvəho, fənzə cəhrəmi

Məqamı haqqə yaxın idi. Ruhlara, dini qaydalara (dədə-baba adətlərinə) hörmət edirdi.

Cün nifrəti-şərri-nəslə-adəm
Qıldı ona vəhşəti müsəlləm.

Adam nəslinin şərinə olan nifrəti ona vəhşilik tələqin etdi.

Səh. 178 Qılmışdı kəməli-e'tidalı
Kəsəət ələmindən onu xali.

E'tidalı tam gözləməyi, yə'ni kəmil insan olmağı onu çox dərdədən qurtarmışdı.

T ə r i q i - ə h l i - l o h i d—Allah əhlinin yolu.

Olmuşdu vücudi-pəki pürnür,
Alayışı-əklü şürbdən dur.

Təmiz vücudu nurla dolmuş, yemək və içməkdən uzaqlaşmışdı.

Ə'yana yox idi e'timadı,
Nəqqəş idi nəqqədən muradı.

Zəhirədə gördüklərinə inamı yox idi, gördüyü nəqqəşlərdə nəqqəşi (yaradana) axtarırdı.

Mövzun idi təb'i-nüktədani,
Hər nüktədə vəqifi-moani.

İncəliklərə bələd təb'i gözəl idi, hər incəlikdəki mə'nəni yaxşı anlayırdı.

Qılmışdı müqəyyəd əhli-halı
Hal əhlini özünə bağlamışdı

Səh. 179 Əzmi-tərəb etdin ehtimam et,
Zövqün tərəb əhlinin təmam et.

Şadlığa başladınsa çalış şadlıq əhlinin zövqünü təmam oxşa.

Səh. 180 Bir fəsl ki, dəsti-qarəti-dey,
Gülzar büsətin eylədi tey.
Matəm-kədə oldu ərseyi-bağ,
Matəmdə sürud nəleyi-zag.

D e y — qışın ilk ayı.

Qışın qarət əli gülzar büsətin devirdiyi bir fəsildə, bağın meydanı matəm yeri, qarğanın nələsi matəm nəğməsi oldu.

Rənci-yərəğəndən oldu əşcar
Lərzanü zəifü zərdrüxsar.

Ağaclar sarılıq xəstəliyinin ağrısından titrək, zəif və sarı bənizli oldular.

Gül bimi-təərrüzi-həvadən,
Lələ sitəmi-dəmi-səbədən,
Rəxtini yaşırıdı bağlarda,
Lə'lini tırdı dağlarda.

Gül hava hücumunun qorxusundan, lələ səbə yelinin əzabından paltarını bağlarda gizlətdi, lə'lini—qırmızı yarpaqlarını dağlarda tırdı.

Bir mar misali oldu hər nəhr,
Hər lərzədə su məsəbeyi-zəhr.

Hər çay bir ilana çevrildi, hər titrəyişdə su bir zəhər oldu.

Göydən yerə endigində baran,
Hər qətrə olub misali-peykan.
Guya ki, yetirdi bağa bidad
Kim, şöbedeyi-təhərrüki-bad
Bir sehr ilə abi əhən etdi,
Ondan tənə-bağə cəvşən etdi.

Yağış göydən yerə enəndə hər damla bir ox kimi oldu, sanki bağa zülm yetirdi ki, sehrbaz küləyin hərəkəti bir sehr işlədərək suyu dəmirə çevirdi və ondan bağın bədəninə döyüş paltarını düzəltdi. (Burada yağış yağması və su damlalarının soyuq havada donaraq ağacların buz bağlanması təsvir olunur).

Ənvai-şəcərədə bərgü bər yox.

Cürbəcür ağaclar yarpaqsız və meyvəsiz qalmışdı.

Səh. 181 Nə dövləti-qürbinə qəbulim,
Nə rövzeyi-kuyinə vüsulim.

Nə onun yaxınlığı səadətinə qəbul oluna billərəm, Nə də behiştinin astanasına yetmək imkanım var.

Key hakimi-ərseyi-qiyamət,
Sultani-səri-i-istidamət,

Ey qiyamət meydanının hakimi, daimi şahlıq taxtının sultanı.

Səh. 182 Tə'siri-həvayi-namünəşib
Tərkibinə qıldı zə'f qalib.

Namünəşib havanın tə'sirilə bədəninə zəiflik üstün gəldi.
Əksildi əraqdə hüsnə-təbi,
Bir gül kimi kim, gedər güləbi.

Gülüb çəkilən bir gül kimi, onun da tərlədikcə parlaq gözəlliyi get-gedə azalmağa başladı.

Rəf' oldu nişaneyi-sələməti,
Mövtinə göründü min əlaməti.

Sağlamlıq nişanları yox oldu, ölümün min əlaməti özünü göstərdi.

Əzm eylədi olmağa müsafir,
Rehləti əsəri çü oldu zahir.

Elə ki, köçmək əlaməti göründü, səfərə çıxmağa, dünyadan köçməyə hazırlaşdı.

Rəf' etdi hicab ehtirazın,
Fəş etdi anaya gizli razın.

Utanmaq və çəkinməyi buraxıb gizli sirrini anasına açdı.

Səh. 183 Eşqində yerinə yetdi lafi,
Də'vasının olmadı xilafi.

Eşqində dediklərini yerinə yetirdi, iddiasına yalançı çıxmadı.

Səh. 185 Kafurini tökdü zə'fəranə.
Ağ saçlarını yolub saralmış üzünə tökdü.

Səh. 186 Yağdırdı xəzəni üzrə jalə.
Sarı üzünə şəh damlaları (göz yaşları) axıtdı.

Səh. 187 Gözyaşını eylədi müxatəb
Key tirə şəbi-fəraqə kövkəb,
Çıxmaq sənə oldu indi vacib
Kim, oldu ol afitab qaib.

Gözyaşına xitab edərək dedi ki, ey ayrılığın qaralıq gecəsinin ulduzu, o Günəş (Leyli) görünməz olduğu üçün indi sənin çıxmağın vacibdir. Leyli Günəşə, Məcnunun gözyaşları ulduza bənzədir.

Səh. 188 Əflakə təfəxür eylə, ey xak.
Kim, oldu rəfiqin ol düri-pak.

Məcnun torpağa müraciətlə deyir ki, ey torpaq, sən göylər qarşısında fəxr elə ki, o saf dürr (Leyli) sənin yoldaşın olmuşdur.

Zülfünə müariz olma, ey mar
Kim, onda müqimdir dili-zar.

Ey ilan, sən onun zülfü ilə bəhsə girmə ki, onda ağlar ürəyim sakindir.

Xalına təərrüz etmə, ey mur
Kim, bağlıdır onda cani-məhcür

Ey qarışqa, onun xalına hücum etmə ki, tərki edilmiş canım ona bağlıdır.

Səh. 189 Fani olmaq istərəm ya'ni bəlayi-dəhrdən,
Rahəti-cismi-zəlfü cani-əfgar istərəm.

Fani olmaq, yə'ni yox olmaq istəyirəm, zəif bədənim və yaralı canım üçün zəmanə bəlasından qurtuluş (rahatlıq) diləyirəm.

Çün razi-dərunin etdi təqdir,
Rə'yinə müvafiq oldu təqdir.

Elə ki, ürəyinin sirrini söylədi, tale də onun istəyiylə razılaşdı.

Səh. 190 Rəf' oldu təəllüqati-hail,
Mətlubuna talib oldu vasil.

Manəə olan bütün əngəllər aradan qalxdı. Arzu edən (Məcnun) öz istəyinə çatdı.

Bir bəzm iki şahə məhfil oldu,
Bir bürc iki mahə mənzil oldu.

Bir məclis (məzar) iki şah (Leyli və Məcnun) üçün saray oldu. Bir bürc iki aya mənzil oldu.

Təvfündə qılıb murad hasil,
Ol qəbrə xolayiq oldu mail.

Xatq onun başına təvaf etməklə (fırlanmaqla) istəklərinə nail olub o qəbrə meyl göstərdi.

Səh. 191 Carub ilə ab olanda mətlub,
Müjgan ilə oşki abü carub.

Su və süpürge lazımı olanda kipriyi ilə göz yaşlarını işlədirdi.

Səh. 192 M ü t ə ğ ə y y i r o l d u — doyişdi
Əhbabə nəqiz dövr edərson,
Ərbabi-kəmalə cövr edərson.

Dostların istəyi əleyhinə fırlanırsan, kamal sahiblərinə zülm etəyirson.

Səh. 193 Mən həm gər olaydım əhli-təzvir,
Etməzdin inanətimdə təqsir.

Mən də hiylə əhli olsaydım, mərhəmətini məndən əsirgəməzdin.

Gəh İbni Sələmə zülmü ilbaq
Gəh Novfələ qədri qıldın itlaq

Gəh İbni Sələmə zülm elədin, gəh Novfələ vəfasız ad verdin.
M ö h m ə l—boş danışığ, mə'nasız sözlər.

Səh. 194 Əmval məzəliminə girdin
Ölülərə zülm elədin.

Ey tutiyi-bustani-göftar,
Sərrafi-süxən, Füzuliyi-zar.
Aldanma əgər sipehri-laib
Tə'n ilə sənə dedisə kazib.

Ey şe'r bustanının tutisi olan söz sərafı ağlar Füzull, oyunbaz
fələyin sənə tə'nə ilə yalançı deməsinə inanma.

Sərmayeyi-nozmi səhl sanma
Şe'r dövlətini (əldə etməyi) asan sanma.

Sözdür gübhəri-xəzaneyi-dil,
İzhari-sifati-zatə qabil.
Can sözdür əgər bilirsə insan,
Sözdür ki, deyərlər özgədir can.

Ürək xəzinəsinin zatın sifətlərini bildirməyə qabil gövhəri
sözdür. İnsan əgər bilirsə can sözdür (söz can kimi əzizdir), canın
başqa şey olduğunu söyləmək boş sözdür.

Səh. 195 Rəhmət sənə ki, sən etdin imdad,
Bu əski binayi etdin abad.
Əşk ilə biruni siməndud,
Ah ilə dəruni ənbəralud.
Məxzənləri gənci-gövhəri-dərd,
Rövzənləri mənfəzi-dəmi-sərd.

Şair mövzunu qədim binaya bənzədir. Quləmə müraciətlə deyir
ki, sənə rəhmət olsun ki, sən kömək etdin, bu köhnə binanı abad
elədin. Bayırı göz yaşı ilə gümüşü rəngdə, içərisi ah ilə ənbər
qarışıq (qara) oldu. Anbarları dərd gövhərləri xəzinəsi, pəncə-
rələri soyuq ah üçün keçid yeri.

Tarixinə düşdülər müvafiq
Bir olmaq ilə ol iki aşiq.

Bu parçada əsərin yazılma tarixi göstərilir. Əbcad hesabıyla
aşiq sözü 471 deməkdir. *İki aşiq* isə 942, buna *bir* də artıranda
943 olur. Deməli, şair əsərini hicri qəməri təqvim ilə 943, miladi
tarixlə 1537-ci ildə yazıb başa vurmuşdur.

Məndən təmə' etmə fikri-saib,
Əhvalımadır sözü münasib.

Məndən dəqiq fikir istəmə, sözü də əhvalım kimidir
(pərişandır).

Səh. 196 Filcümlə bu həm ki, oldu məstur,
Bir şövqlə zövqdən degil dur.

Sözün qısa bu yazılan da həvəs və zövqdən uzaq deyil.

Tərk eyle təərrüzü inadı
Kim, vadiyi-cəhldir bu vadi.

Hücum və inadı burax ki, bu vadi cəhalət vadisidir.

Dəm xeyr sözündən ur demədəm,
Vər xeyr deməzsən əbsəm, əbsəm.

Həmişə xeyr danışmağa çalış və əgər xeyir demirsənsə sus,
dinmə.

BƏNGÜ BADƏ

Səh. 199 Ey verən bəzmi-kainatə nəsəq,
Buraxan cami-eşqə nəş'eyi-həq!

Ey kainat məclisini tərtib edən, eşqin camına haqqın nəş'əsini
verən (Allah).

Ey sifətində xirə hər müdrik!
Mə ərəfnakə həqqə mə'rifətik

Ey sifətlərinin dərkində bütün müdriklər mət qalan! Biz səni
layiqincə tanımadıq.

Nəş'eyi-danışın müfərrihi-can,
Ari ol keyfiyyətdən əhli-cahan.

Səni bilmək sevinci cana fərəh gətirir. Cahan əhli o
keyfiyyətdən məhrumdur.

Qıla asarı-mə'rifət izhar
Ola miftahi-məxzənül-əsrar.

Mə'rifət tə'siri izhar edə, sirlər xəzinəsinin açarı ola.

Səh. 199–200 Nə şərabi ki, əqli zail edə,
Taətindən könülünü qafil edə.

Elə şərab yox ki, əqli yox eləsin, könülü sənin itaətindən
xəbərsiz qoysun.

Piri-meyxaneyi-qədimü qidəm.
Saqi-yi-bəzmü həlqeyi-xatəm.

Qədim, əzəli meyxanənin piri (mürşidi), məclisin saqisi
peyğəmbərlər silsiləsində sonuncu həlqə (Məhəmməd peyğəmbərin
sonuncu peyğəmbər olmasına işarədir.)

Yari-Səlmanü xaceyi-Qənbər
Valiyi-rövzə, saqi-yi-Kövsər

Beytdə İmam Əlinin dostu Səlmana və qulu Qənbərə işarə
olunur.

Oldur ayinədari-surəti-həq,
Nə vəsi, varisi-nəbi mütləq.

Həq surətinin güzgü tutanı odur. Qəyyum, himayaçı yox,
Peyğəmbərin mütləq varisidir.

Nazimi-şə'rü saqi-yi-kövsər,
Babi-Şübbeyrü validi-Şəbbər.

Beytin mə'nası: şəriətin nizam vericisi, Kövsər suyunun saqisi,
Şübbeyrin atası, Şəbbəri dünyaya gətirən. Məhəmmədin nəvələri,
Əlinin oğlanları Həsən və Hüseyinə işarədir.

Qalib olmuş mənə məhəbbəti-bəng,
Vəhm edib eylərəm hər işdə dirəng

Bəngin qorxusu mənə üstün gəlmişdir. Hər işdə qorxuram,
ləng tərpanirəm.

Səh. 201 Ol ki, başlar zamanda bəzmi-fəraq,
Padişahlar başından eylər ayağ.

Şah İsmayil Xətəinin 1510-cu ildə Şeybani xanı məğlub edib
onun başını kəsdirərək kölləşindən cam düzəldirməsinə işarədir.

Məclisəfruzi-bəzmgahi-Xəlil,
Cəmi-əyyam Şah İsmayıl.

Xəlil məclisinin bəzəyi, dövrənin Cəmişidi Şah İsmayıl. Beytdə
peyğəmbər İbrahim Xəlilullahın oğlu İsmayıl da işarə edilir.

Xəllədəllahü mülkəhu əbədə.

Allah onun mülkünü əbədi etsin.

Səh. 202 Lə'li-tərdən nəsimi-ənbər bu
Qönçə minasin eyləmiş məmlu.

Ənbər qoxulu nəsim təzə lə'li ilə qönçənin minasını doldur-
muşdu. Burada yaşıl yarpaq içərisində qırmızı qönçə təsvir olunur.

Səbzəni etmiş eylə la yə'qil
Ki, düşüb cuyə rəxtin etmiş gil.

Otu elə divanə eləmişdi ki (ağlıni elə aparmışdı ki), ot arxa
düşüb paltarını palçığa bulamışdı. Yə'ni arxın kənarındakı otlar
suyun içində idilər.

Səh. 203 Surəti xubü sirəti mərəğub.

Görkəmi yaxşı və təbiət xoşa gələn

Hazirü cəm' xidmətində çü cam,
Ərəqü Buzövü Nəbid İmam.

Araq, pivə, xurma şərabi yığılmış, onun xidmətində cam kimi
hazır durmuşdular.

Gərm edib zərqu ləf bazarın

Hiylə və boş danışmaq bazarını qızıdırıb...Yə'ni: hiylə və
boşboğazlıq edərək...

Sədri-bəzm olmuş onda bir sərhəng,
Sərkaşü səbzpuşü sufi rəng.

Orada özünü yuxarı tutan, yaşıl geyimli, sufi siləlli bir sərhəng
məclis başçısı idi.

Səh. 204 Səhbəti dilgüşa, özü xoşxu,
Leyk qayətə zərqu ləfi ulu.

Səhbəti ürəkəcan, özü xoşxasiyyət, amma hiylə və boş danışığı
çox idi.

Səh. 205 Badə tünd oldu ol təəllükdən,
Bir qərəz anladı təğafüldən.

Şərəb bu bəhanədən əsəbiləşdi, bu qəllət göstərməkdə bir qərəz
olduğunu güman etdi.

Yığıdı yaninə Badə əshabın,
Açdı tədbiri-dövlət əbvabın.

Şərab dostlarını başına yığıb dövlət tədbirinin qapılarını açdı.

Səh. 206 Şahsən, xəsmə çəkər etmə özün
Şahsan, özünü düşməninə nökr eləmə.

Səh. 207 Nə məsaf eylə ki, yaman ola ad,
Nə təğafül ki, gün-gün arta fəsad.

Adın pis çıxmasın deyə vuruşma, qəflət də eləmə ki, fəsad
günü-gündən artmasın.

Dedi: Oldur səlah kim, əvvəl
Qıymayam irtikabi-cəngü cədal.

Yaxşısı budur ki, əvvəl dava-dalaş etməyim.

Kim: — "Mənə əmrin olsa, münqadəm,
Mən səfər şiddətinə mə'tadəm.

Mənə nə əmrin olsa itaət edirəm, mən səfər çətinliyinə adət
etmişəm.

Bəngə peyğamın eyləyim isal
Sənin sifarişini bəngə çatdırım.

Səh. 208 Yeri, onun şükuhini sındır,
Badipayı-qürurdən endir.

Get onun cah-calalını poz, onu qürur atından yerə sal.
Müttəsəl nikbotlərin başı.

Ey günah ölkəsinin avarası, daim bədbəxt olanların başçısı.

Ey əsasi-binayi-hər vəsvas,
Əntə Xənnasü fi südurinnas.

Ey hər cür aldanış binasının əsası, sən insan üreyinin
şeytanısan.

Ey sərasər təsəvvürün batıl,
Fisqü iqlamə ruzü şəb mail.

Ey təsəvvürü başdan-başa heç olan, gecə-gündüz pozğunluq
və günah işlətməyə meyl göstərən.

Kə'bsən gər yetər başın göyə həm,
Başın göylərə dəysə də alçaqsan.

Ayın öz başına ulalmışsan.
Çox özbaşına böyümüşən.

Əkl vaxtı sənədir, ey bədsəkil,
Bir ilin qutü bir zamanlıq əkl.

Ey bədsəkil, yemək vaxtı bir ilin azuqəsini birdəfəlik yemək
sənədir.

Baisi-nikbotü fəlakətsən,
Bəs ki, bədsəkilü bədqiyafətsən.

O qədər bədsəkil və pis görkəmlisən ki, bədbəxtlik və fəlakətə
bais olursan.

Səh. 209 Xah dərviş olavü xah qəni,
Usu azar düşündə görsə səni.

İstər yoxsul olsun, istərsə zəngin, səni kim yuxusunda görsə
ağlı azar.

Məst tək məndən olma bəpərva,
İttibaimdən etmə istiğna.

Məst kimi məndən qorxusuz olma, təbəəliyimdən boyun
qaçırma.

Səh. 210 Hasil oldu ona səda'i-xumar,
Yedi dəf'inə zərreyi-əsrar.

Ona xumarlığın baş ağrısı üz verdi və onu yox etmək üçün
bir zərrə tiryök yedi.

Tapdı mir'atı-oqlı jəngi-zülam.
Ağlının güzgüsünü qara pas basdı.

Şəb idi leyk mahi-şəbəfruz,
Qılmış idi cahani qeyrəti-ruz.

Gecə idi, ancaq gecəni işıqlandıran Ay dünyanı gündüzə
döndərmişdi.

Rəngi-məhtab idi nümuneyi-ab
Qəsr ol ab içində şəkli-hübab.

Ayın işığı su kimi görünür, saray da o suyun içində qabarcığı
bənəyirdi.

Səh. 211 Məhəki-cövherim tamam əyar,
Laleyi-kuhsari-hilmü vüqar.

Əslimin sınaq daşı həlimlik və vüqar dağının lələsidir. Yə'ni
təbiətimdə həm həlimlik, həm də vüqar var.

Bir binadır vücudi-şər'i-bəşər
Sirri-təhqiqə olmağa məzhər.

Bəşərin ilahi tərəfindən yaranmış (müqəddəs) vücudu (çox)
sirləri aşkar edə bilər.

Ərz qıldım Kəlimə surəti-hal,
Rifqimi qıldı ümmətinə həlal.

Musa peyğəmbərə halımı ərz elədim, o məni öz ümməti üçün
halal saydı.

Qövmi-tərsayə mən tanıtdım rah,
Getdilər iqtidayı-Ruhullah.

Mən tərsa əhlinə (xristianlara) yol göstərdim, onlar da İsanın
ardınca getdilər.

Adəmə səcdə qılmayıb şeytan
Tapdığında qürur ilə üsyan.
Məndən olsaydı nəş'əsi bir dəm,
Min göz eylərdi səcdeyi-Adəm.

Dini rəvayətə görə Allahın əmrilə mələklər hamısı Adəmə səcdə
etdiyi halda şeytan ona səcdə etməkdən boyun qaçırmışdır. Şərab
da özünü öyəkən bu dini əfsanəni xatırlayır və deyir ki, şeytan
əgər məndən nəş'ələnmiş olsaydı, Adəmə səcdə etməkdən boyun
qaçırmaq, ona min dəfə səcdə edərdi.

Rıqqələfzayi-aşiqi-zərəm,
Çəhrəəfruzi-hüsni-dildarəm.

Ağlar aşiqlərin rıqqətini, dildarın çəhrəsinin hüsünü daha
da artıraram.

Səh. 212 Mənəm ərbabi-rif'əti-dərəcat,
Baisi-xeyrü daxili-həsənət.

Mən yüksək dərəcələr sahibiyəm, xeyir baisi və gözəlliklərə
daxiləm.

Cəvhərimdir mənim müfərrihi-zat,
Mənəm əlqissə məşəyi-həsənət.

Mənim əsl cəvhərim fərəh gətirən zəttir. Sözlün qisası mən
yaxşı işlərin məşəiyəm.

Həsənətımı ondan eylə qiyas
Ki, demiş haq mənafeün-linnas.

Mənim gözəlliyimi onunla ölç ki, haq məni insanlara fayda
verən adlandırmışdır.

Var idi Reydə bir xücostəxisal,
Mahtə'ət, nigari-mişginxal.

Reydə xoşbəxti təbiətli, ay sifətli, qara xallı bir gözəl var idi.

Meyi-lə'li-ləbi nişatəfzay,
Nüqli-göftarı nəgzü bəzmaray.

Lə'l dodağının meyi sevinc artırır, şirin danışığı xoş və məclis
bəzəyi idi.

Səh. 213 Sakini-məsnədi-məsərrətsən
Şadlıq taxtında oturansən.

Səh. 214 Bədə qılğac təmam göftarın,
Buzə nəqsi-zəmir edib varın,

Şərab sözlərini qurtaracaq, pivo bunların hamısını daxilinə nəqş
edib; yə'ni ürəyində saxlayıb...

Mütəvatir olub cavabü sual
Dalhadal sual-cavab olurdu.

Buzeyi-zıştroyi-naqabil
Pis sifətli yaramaz pivo.

Girdi ol bəzmi-xasə amano.
O seçilmişlərin məclisinə avamlıqla girdi.

Mey sözlün dedi ol polidi-kərih,
Bəlkə yüz nüktə həm məzidün-fih.

O nətəmiz, çirkin şərabın sözlünü deyib yüz mə'na da özündən
artırdı.

Buzəyə düşdü bimühabə Bəng.
Tiryək pivoyə hörmətsiz oldu.

Səh. 215 Bəzmi-Bəng içrə Buzə tutdu səbat,
Bəng xüddamı etdilər xədəmat.

Pivo tiryəkin məclisində qaldı. Tiryəkin xidmətçiləri ona xidmət
eləməyə başladılar.

Buzə ol cəm'ə həmnəşin oldu,
Sə'd ilə nəhs həm qərin oldu.

Pivə o cəmiyyətdə oturdu, xoşbəxtliklə uğursuzluq bir-birinə yaxınlaşdı.

Məclisi-xas idivü cəm'i-zərif,
Mə'məni-pak idivü qövmi-şərif.

Xüsusi məclis idi, adamlar zərif, yer təhlükəsiz, pak, camaat şəərəfli idi.

Çəkdilər türfə-türfə maidələr
Öylə kim, şairi-əcəm söylər:
"Hərçi əndişə dər güman avərd
Mətbəxi rəftü dər miyan avərd".

Füzuli Nizaminin "Yeddi gözəl" əsərindən bir beyti təzmin edərək yazır: Gözəl nadir yeməklərlə dolu süfrələr saldılar. Nizami dediyi kimi "Mətbəx xidmətçisi gedib gümanı gələn hər şeyi ortaya gətirdi".

Gah müzə'fər çəkildi, gah buğra
Gah za'fəranlı plov, gah buğra (yemək adıdır) gəldi.

Səh. 216 Qalmaq qələbənin ol cuşi
Oldu göfləri-mey fəramuşı.

Ara düzəldən vasitəçinin qeyzi yox oldu, Meyin dediklərinə yaddan çıxartdı.

Ol gecə Bəngü sair-i-əshab
Qıldılar rahatı sürur ilə xab.

O gecə Bəng və başqa dostlar sevinc və rahatlıqla yatdılar.

Sübhədən ki, sipehri-cami-xüram
Saçdı Bəng üstünə meyi-gülləmə,
Dürdsa təhnişin olub əxişər,
Saf meyl kimi çıxdı şö'leyi-tər.

Səhər vaxtı cam kimi yeriyən göylər tiryəkin üstünə gülrəngli meyl (ışıq) saçdı, ulduzlar şərabın xıltı kimi dibə çökdü, təzə alov (günəş) saf şərab kimi çıxdı. Yə'ni ulduzlar batıb səhər oldu, hava işıqlanıb günəş çıxdı.

Səh. 217 Qılmadı Bəng hiç qövlü pəsənd,
Gəlmədi hiç söz ona xürsənd.

Tiryək heç bir sözü bəyənmədi. Heç söz ona xoş gəlmədi.

Səh. 218 Müfsidi-hər səlah olan namərd.
Hər yaxşı işi pozan namərd.
Ol cahanda dəxi zəqümü səir.

O dünyada da (qismətin) zəqqum və oddur.

Məkrilən alın el evini yıxar.
Aldatmaqla hiylən elin evini yıxar.

"İnnəməi-xəmrü" ayəsini oxu
Ki sənindir kinayətində çoxu.

"İ n n ə m ə l - x ə m r ü"—Qur'anın Məidə surəsinin 90-cı ayəsidir. Bu ayədə deyilir: Ey iman gətirənlər! Şərab, qumar, bütülər və fal oxları şeytan işidir, iyirənc əməldir. Bunlardan kənar durun ki, uğura uğrayasınız.

Səh. 219 Qanda gəbr olsa həmnəşinindir,
Bu səbəbdən ki, dini dinindir.

G ə b r — atəşporəst deməkdir. Harda atəşporəst olsa səninlə oturur, çünki dininiz birdir. Yə'ni ikiniz də dinsizsiniz.

Tutdu bir ev himayətində hübab
Eylədin al ilə evini xərəb

Qabarcıq sənin himayəndə bir ev düzəltdi. Hiylə ilə onun evini yıxdın. Burada şərab süzərkən yaranan qabarcıqlar və onların tezliklə yox olması xatırlanır.

Həmzə tədbirin ilə qıldı əməl,
Naqeyl-Salehə yetirdi xələl.

S a l e h—Məhəmməddən əvvəl olmuş peyğəmbərlərdəndir. Dini rəvayətə görə o, Hicaz ilə Şam arasında sakin olan bir tayfanı haqq yoluna də'vət etmiş, onlar sözlünə inanmayıb ondan möcüzə göstərməyi tələb etmişlər. Saleh öz peyğəmbərliyini sübut etmək üçün qayadan bir hamilə dəvə çıxarmış. Dəvə dərhal doğmuşdur. Saleh onlara dəvə və onun balasına yaxşı baxmağı tapşırılmış, o tayfa isə Salehin tövsiyəsinə əməl etməmiş, onların başçıları Həmzə, dəvə və onun balasını öldürərək Allahın qəzəbinə gəlmişdir.

Beydə Həmzənin şərabı uyaracaq belə hərəkət etdiyi göstərilir.

Səh. 220 Alimü arifü əffüz-zeyl,
Qılmamış xübs ilə xəyanətə meyl.
Axiri-ömr olanda rikkəti-şeyb
Saldı tərkinə mərzədən eyb.

Alim, arif və təmiz ətəklə (pak adam) idi. Xəbisliyə, xəyanətə meyl etməmişdi. Ömrünün axırı yetişəndə qocalığın zəifliyi onun bədəninə xəstəliyi eybini saldı.

Səh. 221 Məndədir şəkli-qübbeyi-xəzra,
Əxtərim şahdanədən peyda.

Mən göylərin qübbəsi (səma) şəkildəyəm (Burada tiryəkin göy rəngdə olması nəzərdə tutulur). Taleyim saf danəmdən bəllidir.

Səbzeyi-busitani-idrakəm,
Zövqəxşi-zəmiri-qəmnakəm.

İdrak bağçasının otu, dərddi ürəklərin zövq verəniyəm.

Xızr vaqif olub həqiqətəmə,
Girdi ol rütbə ilə kisvətəmə.

Xızrın yaşıl geyimdə olmasına işarə edilir. Xızr mənim həqiqətəmi bilib mənim görkəmiyə girdi; yə'ni yaşıl geyindi.

Dövlətim var ki, dövlətim yoxdur

Bu misrada "dövlət" sözü ovvələ "səadət", "bəxt", sonra isə "var-dövlət" mə'nasında işlənir. Yə'ni səadətəmə ondadır ki, var-dövlətim yoxdur.

Meydən imanda gəlmişəm əfzun,
İnnəmələ mə'mininə həlviyyun.

İnamda şərabdan üstünəm, dindar olanlar hamısı dadlı şey sevəndirlər.

Səh. 222 Sobzəxt dilbərəm, hicabım yox,
Mənə aşiq yügüş, müqəyyəd çox.

Yeniyyətə dilbərəm, örtüyüm yoxdur, aşiqim və mənə bağlı olanlar çoxdur.

Munca fasiqlər içrə bibakəm.
Bu qədər günahkar içrəsində qorxusuzam.

Ey bəsa binəvayi-müflisü dun
Ki, xəyal ilə eylərəm Qarun.

Q a r u n — dini rəvayətlərə görə Musa peyğəmbər zamanında yaşamış çox varlı və xəsis bir şəxs olmuşdur. Xəsisliyinə görə tanrı onu cəzalandırmış. Musanın qarğışı ilə öz zəngin xəzinələri ilə birlikdə yerə batmışdır. Klassik ədəbiyyatda Qarun dövlət, varlıq rəmzi kimi işlənir. Tiryək də özünü öyrəkən çox müflis, binəva və alçaq adamların bəyirlərini dumanlandıraraq onları öz nəzərlərində Qarun kimi varlı bir şəxsə çevirdiyini söyləyir.

Dəgiləm Badə kim, görüb atəş,
Əksilə nəsnə mənədənü çıxa qəş.

Şərabın odun hərarətilə buxarlanması nəzərdə tutulur; yə'ni şərab deyiləm ki, od görəndə azalım və qarışığım çıxsın.

Səh. 223 Kamilüs-seyr olduğun bildim,
Tərki-dərsü təəllümün qıldım.

Sənə mükəmməl seyr edən olduğumu bildim (ona görə də) dərs və tə'limindən əl çəkdim.

Qıldı Mə'cun risalətə iqdəm.

Mə'cun elçilik etməyə hazırlaşdı.

Səh. 224 Yığdı yanına Badə əshabın,
Cəm' qıldı müsaf əsbabın.

Şərab öz dostlarını yanına yığıb vuruş vəsaiti topladı.

Yığdı məqdur olduğunca sipah
Gücü yetdiyi qədər qoşun topladı.

Səh. 226 Ol dəxi olmadı hərif-i-sitiz
O da döyüş hərif-i olmadı.

Bir neçə İtrətini qoydu kəmin,
Özü yalnız müsafa girdi həmin.

Bir neçə yaxın adamını pusquda qoyub özү təklikdə vuruşa girdi.

Səh. 227 Hakimi-həvasəmə huş
Ağıl və hissələrin hakimiyəm.

Rəşki-səbzeyi-cəmənəm.

Cəmən otları mənə həsəd aparır. Yənə də tiryək rənginin yaşilliyini nəzərə çatdırır.

Mey edir: — Eşq piri-rahimdir

Mey deyir: — Eşq yolunun göstəricisidir.

Bəng edir: — piri-dənışamuzəm!

Bəng deyir: — Mən bilik (elm) öyrənənəm.

Bəhs ilə olmadı çü qət'i-nizə,

Fitnə süthü səlahə qıldı vida.

Mübahisə ilə vuruş kəsilmədiyindən fitnə süth və asayişə vida etdi.

Bir neçə həmlə oldu rəddü bədəl

Bir-birinə bir neçə dəfə həmlə etdilər.

Gördü çün dövlətinə bimi-xələl,
İstədi üzri-səyyiati-əməl.

Dövlətinəki pozuculuq qorxusunu duyub gördüyü günah işlər
üçün üzr istədi.

Nəzr edib eylədi xudayı güvah
Kim, bu növbət bu düşmən olsa təbah...

Nəzir eləyib Allahı şahid gətirdi ki, əgər bu dəfə bu düşmən
məğlub olarsa...

Tapdı sail icabət-i-məs'ul.

Müraciət edən istənilən cavabı aldı. Yə'ni Allah ona müraciət
edəni diləyinə çatdırdı.

Səh. 228 Nə ki, övsafi-Mey qılıb əmda
Bəng vəsfində olayım guya.

Ona görə yox ki, Şərabı qəsdən tərif edib, tiryəkin vəsfindən
danışam.

RİNDÜ ZAHİD

Səh. 231 "Allaha doğru qayıdın"—Qur'anın 66-cı Təhrim
sürəsinin 8-ci ayəsindən bir parçadır.

"İmtina etdi və təkəbbür göstərdi"—Qur'anın 2-ci Bəqərə
sürəsinin 32-ci ayəsindən bir parçadır.

E ' t i k a f—məscid və mə'bədlərdə uzun müddətli ibadət.

Səh. 233 "Hər kimi Allah hidayət etsə, o yol tapmışdır"—
Qur'anın 8-ci Ə'raf surəsinin 177-ci ayəsindən bir parçadır.

"Kimi istərsən öziz edərsən"—Qur'anın 3-cü Ali-İmran surəsinin
25-ci ayəsindəndir.

"Hər kəsi Allah nəzərdən salarsa, ona yol göstərən olmaz"—
Qur'anın 13-cü Rə'd surəsinin 33-cü ayəsidir.

"Hər kimi istərsən xar edərsən"—Qur'anın 3-cü surəsinin 25-ci
ayəsindən bir parçadır.

"Bilənlər ilə bilməyənlər bərabər ola bilərlərmi?"—Qur'anın
49-cü Rəmz surəsinin 12-ci ayəsidir.

"İnsan üçün sə'yindən başqa bir şey yoxdur"—Qur'anın 53-cü
Nəcm surəsinin 40-cü ayəsidir.

Səh. 234 ...indi sən bilqüvvə asari-fəzilət mənşəyi olan
zati-şərifin bilfe'l onların məzhəri-əsrarı olmalı—Yə'ni: indi sən
qüvvəsilə fəzilət mənşəyi olan şəərəfli zatın işdə onların
fəzilətlərindəki sirlərinin zahir olduğu yer olmalıdır.

Səh. 235 "Biz ona şe'r öyrətməmişik"—Qur'anın 36-cı Yasin
sürəsinin 69-cu ayəsindən bir parçadır.

"Həqiqətən bə'zi şe'rlər hikmətdir".—məşhur hədisdir.

Səh. 238 "Təkdən yalnız tək törər"—Kəlam elmində qəbul
edilmiş bir qaydadır. Onu İmam Əliyə isnad edirlər.

Ə l i f hərfinin əlifbada birinci olması, yazılış tərzində, özündən
sonra başqa hərflərlə birləşməməsi, ə l ə m (ağrı, kədər) və ş ə -
f a sözlərində başda və sonda işlənməsi nəzərdə tutulur.

Əgər xəlt olmuş olsada, o, gözəllərin üzünün xəltidir. Burada
xəlt sözü cinasdır. Əvvəlcə onun "y a z ı", sonra isə "t ü k"
mə'nası nəzərdə tutulur.

Səh. 276 "Şeytanın murdar əməlinə bulanan"—Qur'anın
5-ci Maidə surəsinin 92-ci ayəsindən bir parçadır.

Sən. 277 "Bu səninlə mənəm aramda bir ayrılıqdır"—Qur'anın
18-ci Kəhf surəsinin 77-ci ayəsidir.

Səh. 283 Anla ki, ayrılıqda Allah nəqşi var. — Xuda
(Allah) və cüda (ayrılıq) — sözlərinin yalnız ilk hərflərin
nəqtəsinin yeri ilə fərqlənməklə eyni cür yazıldığı nəzərdə tutulur.

Səh. 289 A d l a r e l m i—Qur'anın 2-ci Bəqərə surəsinin
29-cu ayəsindən götürülüb.

Səh. 294 "İnsan yaranmışların ən gözəlidir"—Qur'anın 95-ci
Tin surəsinin 4-cü ayəsidir.

Səh. 297 T ə s h i f—Yazıda sözün hərflərində nəqtələrin
yerinin dəyişdirilməsi.

Riya—"yalan" sözünün ərəbcə yazılışında i səsini verən ya
hərfinin nəqtələrinin yerini dəyişdirərək yuxarı qoysaq onda bu
söz zina — "günah" oxunur. Müəllif riya və zina sözlərinin
yazılışında hərflərin nəqtələrinin yeri dəyişdirilməklə bu sözlərin
bir-birinə çevrildiyini bildirərək pak dinli zahidlərin riyası, hiyləsi
ilə haqqa inanmayan rindlərin günahının mahiyyətə yaxın, hətta eyni
olmasını demək istəyir.

YEDDİ CAM

Səh. 303 P i r i - m ü ğ a n—meyxanaçı, şərab satan.
Burada hikmət xəzinəsinin qoca sahibi.

Səh. 305 S ə b ' i m ə s a n i—"İki dəfə təkrar yeddi"
deməkdir. Qur'anın birinci surəsi nəzərdə tutulur. Çünki, bu surə

yeddi cümlədən ibarətdir. Bu surə birinci dəfə Məhəmmədə Məkkə şəhərində nazil olmuşdur.

Səh. 308 Ver saqi, o Nuhun gəmisini rahatı-canı

Nuhun ümməti onun sözlünə qulaq asmayıb Allahın birliyini iqrar etməkdən boyun qaçırdıqları üçün zamanında şiddətli tufan olmuş, hamı bu tufanda tələf olmuş. Nuh Allahın əmri ilə öz tərəfdarlarını və hər heyvandan bir cüt götürərək onları öz gəmisində xilas etmişdir. Burada "Nuhun gəmisini" *xilaskar*, "*nicat verən*" mənasında işlənir.

M a z i—keçmiş

SƏHHƏT VƏ MƏRƏZ

Səh. 325 C ə b ə r u t a l ə m i—Göylər səltnəti

L a h u t f ə z a s ı—İlahiyyat aləmi

N a s u i a l ə m i—maddi aləm, dünya

Səh. 340 A d—dini tarixə görə Nuh oğlu Samın nəvəsi olmuş. Növsün oğlu. Ərəbistanın Yəmənin vilayətindəki Ad tayfasının ulu babasıdır.

İ r ə m—Adın oğlu Şəddadın Hud Peyğəmbərin behişt və'dəsinə qarşı çıxaraq saldırdığı behiştə bənzər bağ.

SƏHBƏTÜL-ƏSMAR

(*Meyvələrin söhbəti*)

Səh. 347 Qəvvasi-bovahir-i-rəvayət.
Səyyahi-bəvadiyi-hekayət...

Rəvayət doryalarının üzgüçüsü, hekayət vədlərinin səyyahı.

Kim var idi bir xüceyə sima,
İdrakı təmam, təb'i qərra.

Uğurlu bir adam var idi, tam dərəkəli və gözəl təbiətli idi.

Əşya təkəllümündən arif,
Hər əlsinədən olurdu vaqif.

Əşyanın (şeylərin) danışmasından xəbərdar, hər dilə bələd.

Bir gün ki şəhi-sipehri-rəbe'
Tiğini həməldə qıldı lame',

Təsxiri-həməl qılan zamanda,

Xuni-həməl axıdan zamanda,

H ə m ə l—1-ci Quzu bürcü. Günəş bu bürcə mart ayında, yazın əvvəlində girir. Beytlərin mənası: Bir gün dördüncü göyün şahı—Günəş (Astroloji təsəvvürə görə Günəş göyün dördüncü qatında yerləşir.) qılıncını Həməl bürcündə parladığı zaman. Həməli—quzunu tutub qanını axıdığı vaxt...Yə'ni bir bahar çağı Günəş doğub, şofəqlər qızarıanda...

Əhvabi-xəyal olundu məftuh,

Əmvati-nəbatə yetdi çün ruh

Xəyal qapıları açılıb, elə ki, ölü bitkilərə can gəldi...

Çün nəşvü nüma tapıb çəmənlər,

Çək etdi nəbat pırəhənlər.

Mey nəş'ə ilə oyağ çəkdi,

Lələ cigorinə dağ çəkdi.

Çəmənlərdə otlar göyərüb boy atdı və bitkilər köynəklərini yırdılar. Şərab sevincə badə qaldıraraq lələnin ciyərinə dağladı. (Lələnin qara xalları şərabın qırmızılığına həsəddən çəkilən dağlara bənzədilir.)

Səh. 348 F ə v a k e h ü s ə m ə r l ə r — meyvələr.

Ş ü k r i - s ə t t a r — Allahın şükürün etmək.

Təblərzəyə mən şofa verirəm.

Təlxiiyi-fəmə şofa verirəm.

Qızdırmalı adama şofa, ağzı acı olana isə şofa verirəm.

Əklimdən olur baş ağrısı dur,

Demiş hükəmə bu sözü cümhür.

Həkimlər hamısı demişlər ki, məni yeməklə baş ağrısı yoxalır.

K ü f t — əzginlik, yorğunluq.

Ol qədri-bimisalü həmta

Aluyə məni qılıb müsəmma.

O təysiz və misilsiz qüdrət sahibi (yə'ni Allah) məni Alu adlandırıb.

Çün dürri-qələndəri bəguşəm

Yüz min tərəfə saçıldı xuşəm.

Qulağımda qələndər (dərviş) incisinə bənzər salxımım hər tərəfə saçıldı.

N a k ə s ü d u n — alçaq, sayılmayan.

Səh. 349 Ey əhqəri-zəmanə,
Vey zağü kəlağə abü danə.

Ey zəmanənin ən həqiri, qarğa və yapalağa su və dən olan.

Oİ əsli-binayl-cümlə bünyad
Zərdalu mənə qoyubdu həm ad.

O bütün binaların əsasını qoyan (yə'ni Allah) mənə də
Zərdalu—qaysı adlandırb.

Oİ qadirü həyyü fərdü fəttah
Adımı mənə qoyubdu Tüffah

O qadir, canlı və tək açıcı (yə'ni sirlər açan Allah) mənə
adımı Tüffah—alma qoyub.

Səh. 350 Təbliği-risalatimdə söz yox,
Təfhimi-bəlağətimdə söz çox.

Elçilik təbliğimə söz ola bilməz, natiqlik möharətimi anlatmaq
üçün söz çoxdur.

Vey müsideyi-misali-şeytan.
Ey şeytan kimi fitnə törədən
Oİ həzrəti-layəzəli-mə'bud
Ad qoydu mənə lətifə Əmrud

O əbədi mə'bud olan həzrət (Allah) mənə lətifə Əmrud adı
verdi.

Səh. 351 Oİ caili-zülmətin ilənnur
Ad qoydu mənə-hərifə Əngur.

O zülməti işığa çevirən mən hərifə Üzüm adı qoydu.

Mən saqlıy-məclisi vəfayəm,
Ziynətdehi-məhfili-səfayəm.

Mən vəfa məclisinin saqlısı, səfa yığıncaqlarının zinət verəniyəm.

Mədhin özünə təmam zəmdir.
Tə'rifin özün üçün təmam məzəmmətdir.

Əvvəl ki, edər xilafə-əhkam,
Dəxi həm olur cahanda bədnam.

Səh. 352 Həm əqli-mürəcəhi olur fəsl,
Həm cəhli-mürəkkəbi olur vəsl.

Gər mün'im ola gedər tilası,
Vər müflis ola gedər həyası.

Şərabın zərərindən danışılır. Heyva üzümə deyir ki, sən kimlə
yaxınlıq edirsənsə onu bir camla şad eləsən də sonradan o şadlıq
qəmə çevrilir, kədər üstünə kədər götürsən. O kəs əvvəlcə əhkam
əleyhinə danışdığından dünyada bədnam olur. Həm ağıl gədir,
həm də cəhli-mürəkkəbə çatır. (Cəhli-mürəkkəb—heç bir şey
bilməyən adamın özünün hər şeyi bilməsinə inanması deməkdir.)
Əgər dövlətidirsə qızılı, yoxsulsə həyası gədir.

Kirmə bədənin olub xəzinə
Bədənin qurdlara xəzinə olub.

Səh. 353 Oİ qaziyi-həşrü nəşrü miad
O qiyamət günü, ölürlərin dirilib qayıtdığı axirət gününün qazisi
(Allah).

Mən ofşüreyi-təami-şahəm
Mən şahlar yeməyinin şirəsiyəm.
R ü m a n—erəbcə: nar.

Səh. 354 Mən qabili-əkli-ənbiyəyəm,
İftari-comil-ətqiyyəyəm.

Mən peyğəmbərlərin yeməyi, bütün mö'min adamların iftariyəm.

Mə'kul tamami-xasü aməm,
Səyyahi-biladi-Misrü Şaməm.

Tamam seçilmiş və sadə adamlar, Misir və Şam ölkələrinin
səyyahları üçün yeməli bir şeyəm.

Əzbəs ki, mənəm həbib-i-əhbab,
Bu vəch ilə mənə çoxdur əlqab.
Xəstəviyü, Zahidi, Müfəttəl,
Həm Əş'əmiyü doxi Müfərcəl.

Dostların sevimlisi olduğumdan bu şöhrətimlə çoxlu ləqəbim
var. Xəstəvi, Zahidi, Müfəttəl, Əş'əmi və Müfərcəl xurmanın
növlərinin adıdır.

Xoş bəq'ələlər içrə hazirəm mən,
Məşhədlərə çün mücavirəm mən.

Xoş (yerlərdə) mən həmişə varam, müqəddəs qəbirlərə
mücavirəm (m ü c a v i r qonşu, həm də türbə yanında ibadətə
çəkilməmiş adam, xidmətçi deməkdir).

Key bağlı dəhanı xissətindən,
Puşidə üzü ləmətindən.

Ey alçaqlığından ağzı bağlı olan, üzü yaramazlığından örtülü olan.

Səh. 355 Fəsx eylədi əzmin, etdi ric'ət.
Niyyətini buraxıb geri qayıtdı.

Səh. 356 Mən dəfəi-dərdi-möhriqatəm,
Mərhəməhi-sədri- mütbiqatəm.

Mən ürək yanğısını aparan, titrəmələrin sinəsinə mərhəm qoyanam.

Ə m i z i c ə—məzaclar
H i n d i v a n ə—qarqız

Səh. 357 Hər kim yəsə məni qılsa rehlət,
Yətər ona rütbeyi-şəhadət.

Kim məni yeyib dünyadan keçərsə, ona şəhidlik rütbəsi çatar.

ŞİKAYƏTNAMƏ

Səh. 361-62 Dünyanın məmləkətlər bəzəyən sahibi və hikmət ölkələrinin hikmət öyrədən hakimi—Allah cahan abadlıqlarını (kainatı) yaşayış üçün ruzi axtaranların vəqfi edib, qəyyumluğunu ədalətli padşahlar və mərhəmətli hakimlərə tapşırınca və imkan meydanının dar xanəqahında qalan hörmət sahiblərinin hər birisinə qeyb xəzinəsindən lazımı qədər daimi maş yetişdikcə o xilafət divanının mişksaçan qələmi ləyaqət sahiblərinin ruzi xəzinələrinin açarı olsun. Və o bildirişi, xəbəri nəql edən səltənət təməlinin ənbər saçan yazılarında nəzər sahiblərinin göz bağçaları işıqlansın.

Tə'rifin qısaca şərhı və ucaldıçı duadan sonra;

Ölçüsüz dərəcədə həqir bəndə olan
Çox kiçik bəndə ağlar Füzuli öz
edir ki,

Tərkidünyalıq məqamında
Qənaət guşəsinin sakini olduğum
halda

Başma mənəvəb sevdası düşdü,
Tamah əhli zövqünün təmənnasında
oldum.

Ad-san, şöhrət qazanmaq həvəsinə
uydum

Məqamımın ucalmasını istədim.

İstədim ki, qədr-qiymətim yüksəlsin,
Padşahlıq lütfünə nail olum.

Bilmədim ki, əhvalım pisləşəcək,
Həsəd əhlindən əziyyət çəkəcəyəm.

Tamah şəh işlərə xidmət imiş,
Səfehələrə gərəкли olmaq deməmiş.

Hər kəs ki, üzünü Allahdan döndərüb
Başqa dərğaha sığınarsa

Zillətə və zərərlərə düşər olar,
(Onun) ümid paltarını yas, kədər
qarət edər.

Sözün qısa, dözümlülük başını qənaət tacı, e'tibar (hörmət), bədənimi guşənişinlik xələti ilə bəzəyərək mə'nalar dünyasına yiyələnməyi surət ölkələrini tutmaqdan üstün bilib qənaət mülkünün padşahı, fəqirlik və yoxsulluq ölkələrinin azad hakimi olduğum halda, zatı-təbiətini təkmilləşmək tələb etdi, zahidlik sifətimdən (davranış tərzimdən) təvəkkül rəngi gətdi, himmət aləmindən bir mələkdən ilham alaraq eşitdim ki:

—Ey qafil, dünya mülkü Allahın sifətlərinin zahir olduğu yerdə və nəhayətsiz həzzlər nurunun düşdüyü məkandır. Hər halda bu mülk ilahi səltənətdən ayrılmamışdır. Dünya mülkündən bohrələnməyən əli ilahi aləmin sirlərinə yetə bilməz. Şübhsiz ölkə hakimlərinə yaxınlaşmaq bəxşişlər öldə etməyə səbəb olur və zəmanə padşahlarına yalvarmaq (insanı) arzuya çatdırır. Gerçək hədisdir ki, deyirlər: "Əsultanü zillüllahi" (Sultan Allahın kölgəsidir) və ona e'tina etməmək günahdır. Və aşkar xəbərdir ki, "La rütbəyə fəvqə rütbəti-sultanı illa li-nəbiyyin mürsəlin ov mələkin müqərrəbin" (Rütbələrdə mürsəl Peyğəmbər və Allaha yaxın mələklərdən sonra ən yüksək rütbə sultanındır) və ondan dönmək rəva deyil. Xüsusən bizim padşahımız kimi hakimiyyət rütbəsi mə'nada xilafətin əsası və hökəranlıq təxti həqiqətdə imamlığın dayağı olan bir padşahdan

Q i t' ə

Dəniz və qurunun padşahı vəli (hami) Sultan Süleyman.
Vilayətpərvər zatı bütünlüklə ədalətdir.

Yarəb, vilayət heç zaman ondan ayrılmasın

Ki, onun saf cəvhəri, (zau) vilayətdən¹ (şahlıqdan) ayrı deyil.

Müxtəsər, bu niyyətlə uca dərğahdan bir qismət istəyib və dövlət adamlarından yardım səadəti və xoşbəxtlik şərafı görüb doqquz əflakə qənaət ayağı basdığı halda, övqafdan doqquz ağca maşa qane olub qəbz aldım. Və bərat (təhvil kağızı) üçün aləmin pənahının (sultanın) dərğahına göndərib yerinə yetişməsini gözlədim. Gözləmə vaxtı qurtardıqda və intizar günləri başa çatdıqda məqsədə yetmək müjdəsi gətirən mustuluqçular mənə uğurlu bir hökm və mübarək bərat gətirdilər. Elm zinətində "Vəleyli izə səc" (And olsun gecənin qaranlığına)—ayəsinin rəngi və kafur saçan ağında "Vəssübhi izə təcəlla" (And olsun sübhün ağlığına)—ayəsinin saflığı vardı. Səhifəsindəki xətti bəxşiş yağışları yağdırın buludlar qatırı və xətirlərindəki nöqtələrin hər biri parlaq ulduz kimi idi. Nurlu mətləbi (məzmunu) səxavət dənizinin dalğalanaraq sahilə atdığı sulu incilərlə dolu dürr sədəfi idi. Və nəfəyə² bənzər saf mişklə dolub şəraf və ehtiramla gəlmişdi. Sərdəvhəsi "Hüvət həqqül-mübin" (O aşkar həqdir, qurtarma tarixi: "Əl-aqibətü lil-müttəqin" (E'tiqad edənlərdən savayı aqibəti olan yoxdur), yüksək məzmunu: "Zalike fəzlullahi yə'tihi mən yəşəu vəl-lahü-zül-fəzlil-əzim" (O, Allahın fəzlidir, onu istədiyinə verir. Allah böyük fəzilət sahibidir). anlayışının sonu: "İn-nəhü min Süleymanə və innəhü bismillahir-rəhmanir-rəhim" (Bu bərat Süleymanındır və bismillahir-rəhmanir-rəhim ilə başlayır) idi.

Əhsən belə çox şöhrətli nişan və şərafli əmrə!

Əhsən zövq verən, feyz yetirən yazıya!

Əhsən şəfqət və mərhəmət göylərinin hilalına!

Əhsən əhsan və mərhəmətlər xozinosinin açarına!

Əhsən sofa dolu təmiz səhifəyə!

Əhsən ənbər saçan, müşkyəğdirən vərəqə!

Doğrusu, o ulu rəhmət ayəsinin nazil olmasından sınıxmış xətirimə elə bir şadlıq sirayət etdi ki, onun tərifini söyləmək və yazı ilə əhatə etmək mümkün deyil. O dövlət sərmayəsinin çatmasından qırıq qəlbimə elə bir sevinc gəldi ki, bəyani imkan xaricindədir.

1 V i l a y ə t — Həm ölkə, həm də, müqəddəslik mə'nasında anlaşıla bilər.

2 N a f ə — ceyranın göbündəki mişk.

B e y t

Ondan nəfsimə yetən zövqdən agah olunca.

Dedim, hardansan? Dedi ki, "Allahın sevimlisinin yanından".

Beləliklə, tam ümidlə ta bayaq ayağa durub hökmün icrası üçün ovqafın mütəvəllisinin (ovqaf idarəsinin başçısının) hüzuruna üz tutdum. Doğrusu, mütəvəlli ilə görüşmək mümkün olmadı, məqsəd əli onun görəkli ələyinə çatmadı.

Ancaq divanxanaya üz tutdum. Hüzurlarına çox nəhs bir zamanda və zəif bir halda getdiyim üçün hekayətləri pərişan olan bir dəstə adam gördüm. Onlarda nə səfadan bir əsər, nə də sədaqətdən bir əlamət vardı. Cəmiyyətləri hiylə tələsi, məclisdəkilər "Üləkə kəl-ən'ami bəlhüm əzəllü" (Onlar qara mal kimidirlər bəlkə də ondan da alçaqdırlar), nahamvar hərəkətləri ruhu rəndələyir, (incidir), ürok sıxan sözləri Nuhun tufanının dalğasına bənzəyirdi.

Salam verdim—rüşvət deyildir deyə almadılar.

Hökm göstərdim—faydasızdır deyə e'tina etmədilər. Zahirə itaət göstərsələr də hal və hərəkətləri ilə bütün suallarına cavab verdilər.

Dedim:—Ey sahiblər bu nə yaramaz iş və qaş-qabaq tökməkdir?

Dedilər:—Bizim həmişə adətimiz belədir.

Dedim:—Mənə sayıq göstərməyi vacib görmüşlər və təqəüd bəratı vermişlər ki, Övqafdan kömək görəm. Və padşaha asudəliklə dua edəm.

Dedilər:—Ey yazıq! Sənə zülm etmişlər. Səni get-gələ salmışlar ki, daima faydasız qalmaqal edəsən, namübarək üzler görüb sort sözlər eşidəsən.

Dedim:—Bəratımın məzmunu nə üçün sizə tə'sir etmir?

Dedilər:—Zəvaiddir (Yə'nə zəruri ehtiyaclarla sorf edilən xərclərdən artıq qalan pul hesabına döndürülməlidir). Baş tutması mümkün deyil.

Dedim:—Belə bir Övqaf zəvaidsiz olarmı?

Dedilər:—Sarayın ehtiyaclarından artıq qalsa da heç bizdən artıq qalarmı?

Dedim:—Vəqf malını israf etmək günahdır.

Dedilər:—Pulumuzla satın almış, bizə halaldır.

Dedim:—Hesab alsalar bu işlərinizin fəsadı üzə çıxar.

Dedilər:—Bu hesabı qiyamətdə apararlar.

Dedim:—Dünyada da haqq hesab alınır xəbərini eşitmişik.

Dedilər:—Ondan da qorxumuz yoxdur, katibləri razı salmışıq.

Gördüm ki,sualıma cavabdan başqa bir şey vermirlər və bu bərat ilə ehtiyacımı ödəmək istəmərlər mübahisədən əl çəkib mə'yus və məhrum halda öz tənha guşəmə çəkildim.

Mən bəratımdan hörmətsizlik gördüyüm üçün ondan incik, bəratım faydasız əziyyət verdiyi üçün məndən xəcalətli idi. O yaralanmış şahid kimi danışığından peşiman, mən yalançı iddiaçı kimi onu biabır etdiyimdən pərişan. O, qüvvədən düşmüş ayət kimi icrası qadağan,mən pozulmuş ümmət (millət) kimi nakam.

Q i t ' ə

Mən onun üçün bir fitnə, o mənim üçün bir bəla idi.

O mənə, mən də ona (bir-birimizə) nifrət edirdik.

Mən onun üçün qüسسə, o da mənim üçün məhənat idi.

O məni, mən də onu (bir-birimizi) görmək istəmirdik.

Xülasə, məhrumiyyət şiddət edib son həddə yetdikdə və heyrat dənizim tüğyan etdikdə xatirəmə bu gəldi və ürəyimdən keçdi ki, nəciblik üfqlərindən baş qaldıran koramət günəşi qara bulud örtüyünü qəbul etməz. Və mərhəmətlər mənbəyindən süzülən saf, sərin, mərhəmət suyunun qabağını sarsıntı girdabının fəna qubanı tutmaz.

Çox çəkməz ki, ona mane olanlara maneçilik yetişər, rədd edənlər, rədd olunar.

Q i t ' ə

Allah eləməsin ki, fərağət küncünün sakininə

Xilafət sarayı hiylə ocağı olsun.

Allah eləməsin ki, qənaət xəzinəsinin müştəği üçün

Padşah hökmünün fərmanı zülm əjdahası olsun.

Xudavənda! Gizli qalmasın və örtülü olmasın ki, mənə yetişən mübarək bəratın məzmunu göndərilən qəbzə uyğun olmayıb orada *zəvaid* (artıq) sözü artırılmışdır və bu artıq söz də qənaət tərəzisində onun çəkisini naqis etmişdir (dəyərinə əksilənmişdir).

Həqiqətdə əgər "artıq" sözündən məqsəd budur ki, xadimlərin zəhmət haqqı, təqaüd əhlinin maaşı, minik və yük heyvanlarının ot-samanının xərçi, binaların tikilişi, qazma işləri ehtiyaclarının ödənilməsindən sonra bəndəyə bir fayda yetə, əslində uca dərğahdan belə işarət (göstəriş) olunmaqdadır ki, günahkar bəndə olan fəqir Füzuli yüksək iste'dadı və ləyaqətinə görə haqqını tələb etmək iddiasında olub özünü yüksək nüfuz sahiblərindən üstün

bildiyi üçün padşahlıq səxavəti və hökumət mərhəməti göstərib ona bu səxavət nişanlı bəratı verdim. Və buyurdum ki, bundan sonra öz iqtidar rütəbəsini və hörmət mərtəbəsini bütün gədalardan, bəlkə heyvanlardan, daşdan və torpaqdan da alçaq və aşağı bilə və əbas yerə bərat ələ keçirməyib öz yerindən xəbərdar ola. Sadəcə bu rütə ilə razılaşmaq asandır və bu qayğıni əksiklik saymaq böyük cəhəldir.

Doğrusu, bu işdən mənim çəkdiyim əziyyət və dərd ziyan və xərclər üçün deyil, yalnız bəratınızın yazılışında sərf etdiyiniz əməyin bihudə olması üçündür. Nə edək? Əlimizdən nə gəlir? Qoy qeyb xəzinəsindən əvəz yetişsin və qəzanın qələmi ona ölək etsin.

N ə z m

Ey padşah, mavi asimanın girdişi

Həmişə məqsədə müvafiq dövr eləməz.

Hər açılmış çiçək tər meyvə olmaz.

Çoxusu bildiyi yerdəcə itər.

Məhənat və qüسسəm çox olsa da,

Hec kəsdən şikayətim yoxdur.

Mənə cəfa verən öz taleyimdir.

Hər an min bəla gətirən də odur.

Yoxsa zəmanə padşahının dərğahı (sarayı)

Lütf mənbəyi, mürüvvət mə'dənidir.

Ümid edirəm ki, o uca məqamlı

Qiyamətə qədər əbədi olsun.

Bütün ə'yanları başıuca,

Bütün ərkanı (dövlətin dayağı olan kəslər) bələdan uzaq olsunlar!

HƏDİQƏTÜS-SÜƏDA

(Əsərdən bir parça)

Həzrət peyğəmbərin qüreyşdən¹ çəkdiyi bəlaları
bəyan edər

Səh. 371 Peyğəmbərlik barıqahının sultanı və şəriət kargahının nizam verəni, hikmət sirləri xəzinəsinin güvhəri, rəhmət

¹ Q ü r e y ş — Məkkədə yaşamış böyük ərəb qəbiləsidir.

Bu qəbiləyə mənsub olanlar — qüreyşilər İslamın qatı düşmənləri olmuş və Məhəmməd peyğəmbəri çox incitmişlər.

bağçasının gülünü nəsihət xəzinəsinin qapısını açıb lə'li mücrisindən həqiqət gövhərləri saçaraq buyurmuş ki, "innə ə'zəmil-bəlai mə'ə əzəmil-vəlai" (Bəlanın ən böyüyü ona sahib olmağın böyüklüyü ilədir), yə'ni hər bəlaya bir cəza¹ və hər əziyyətə bir ətə müqərrər olduğundan bəla və əziyyət qədəri artdıqca cəza və ətənin dərəcələri də yüksəlir. Və həmişə mərhəmət darüşşəfası (şəfa evi) möhnət xəstəliyinə tutulanlara vəqf olunmuş və daima təbiət vəqfləri möhtərəm şəfəxanə xəstələrinin müalicəsinə sərf olunmuşdur. Məhəbbət fidanının bitdiyi münbit yer həqiqət bağçası olan hər sadıq bəndənin fitrət fidanı, sözsüz ki, qəm və möhnət çiçəkləri ilə ne'mətlidir. Yəhya bin Müaz-Razi² rəhmətlik bir gün dua edərkən dedi: "Ya rəb, əhli-ələmin cərəyanı bu yoldadır ki, bir kimsə başqa bir kimsəyə məhəbbət yetirsə, onun xatirini hərtərəfli saxlamağı özünə lazım bilir və mümkün olduqca onun məramının yerinə yetirilməsini istəyir. Təəccüblüdür ki, sən məhəbbətlə başını ucaltığın kəsi möhnətlə yüksəldirsən". Nida gəldi ki, "Ey Yəhya, mənim təriqim (yolum) əhli-ələmin ziddinədir. Onların sevgi əlamətləri mərhəmət nişanı, mənim məhəbbət nişanəm isə möhnət və ələmdir".

Ş e ' r

Rahatlıq gövhərinin xəzinəsi əzabdır.
Rəhmət gülşənin gülü dərdədir.
Xoş ol qəmli dərd əhlinin halına ki,
Yoldaşı qəm ola, həmdəmi dərd.
Dərdən başqa dostu olmaya,
Qəmdən özgü yoldaşı və qəm xarı.

Bə'zi səmavi kitablardan nəql olunur ki, "Ey bəni-Adəm, qəza ovçusu səni bəla oxuna hədəf etdiyi və fələkin cəlladı cəfa qılıncı ilə qətilinə məil olduğu zaman "Fəqərrə eynakə" (gözünü işıqlandır), yə'ni ümid gözünü razılıq nuru ilə işıqlandırıb şükr elə ki, bu, peyğəmbərlik və övliyə məqamının əlamətidir, yüksək və izzətli mərtəbəyə çatma nişanəsidir. Mə'lumdur ki, bəni-Adəm nəvü sənəikərə (Allaha) yaxın olduğundan onun bəlası başqa məxluqatdan artıqdır. Çünki ruzisi xilqətin başlanğıcında qanlı gəzyəşi çeşməsindən müəyyən olub tamam zillətə giriftar olur və özündə hərəkət etmək gücü tapdıqda ustanın təbiiyə cəzası, tə'lim

¹ Əvəz, qarşılıq

² Y ə h y a b i n M ü a z R a z i — Nişapurda vəfat etmiş (871) məşhur təriqət başçılarından.

və irşad kədəri ilə əzab çəkərək bir müddət o möhnətdə qalır və yetkinlik mərtəbəsinə çatdıqda məişət kosbinin kəməndi, ibadət və din borcu zəncirinin bəndinə düşüb, gah dünya qəmi, gah da axirət qorxusu çəkir. Bu da həqiqətdir ki, peyğəmbərlərin bəla rütbələri bütün bəni-Adəmdən daha yüksək, daha böyükdür və bəlaya səbr edib qürbün qəbulunu əldə etmək, yə'ni Tanrıya yaxın olmaq peyğəmbərlərə müsəlləmdir.

Ş e ' r

Rəhmətə nail olanlar peyğəmbərlərdir
Hikmət xəzinələri peyğəmbərlərdir
Fələkdən gələn hər bəlanı
Peyğəmbərlər qəbul etdi.
Qəm oxuna sipər olan onlardır,
Onun üçün də onlar əzizdirlər.

Bu da təsbit olunmuşdur ki, Həzrəti-Müstəfaya yetən o qədr bəla və o Həzrətin çəkdiyi möhnət acısı heç bir peyğəmbərə müyəssər olmamış və heç kim bəlaya onun kimi səbr etməmişdir. Əgər bir qurtum sərbət içsəydi, ona bəla zəhəri qarışdırılar və əgər bir xırqə gəysəydi, əriş və arğacı zəhmət və əziyyətlə toxunmuş olardı. Həqiqətdə də əhkamin icrasına başçılıq edib müxalifət əhlinin bağışlanmasını öhdəyə almaq, rahatlığın qəflət evində fərağət yuxusunun sərxoşu olan bihüşlər üçün səhərə qədər oyaq qalıb dua etmək böyük bələdir. Əhson o kamil kəsə ki, izzət müjdəçiləri onun qədr barigahını qabi-qövseyinə çəksələr belə iqtidar ətləklərinə təkəbbür tozu yetməz. Və əgər hikmət yolunu göstərən cah-cəlal yaxasını acizlik və sıxıntıya tapşırırsa, e'tiqad əlindən təvəkkül dəməni getməzdi. (Yə'ni o kamil kəsə əhson olsun ki, izzət və qədr-qiyəməti göylərə ucalsa belə özünü çəkib lovgalıq etməz, əgər acizlik və sıxıntıya düşsə təvəkküldən əl götürməz.)

Ş e ' r

Onun təbiətinin e'tidal kamalı o dərəcədədir ki,
Yer-göy alt-üst olsa da dəyişməz.
Qədr mərtəbəsi göylərə ucalsa da, özünü çəkib
lovgalıq etməz.
Yollara düşənən torpaq təkən alçalsa belə,
məzaci pozulmaz.

Xülasə, qəza divanından o Həzrətin şərəfli adına yazılan bəlaların başlanğıcı odur ki, hələ ana bətinədə ikən möhtərəm atası vəfat edib, ruzgarın sərrafı o bahalı dürrün ləqəbini yetim qoydu və şərəfli vücudunun uca möhürü bu təqəb ilə bəzəndi.¹

B e y t

O həya dənizinin dürrü yetim¹ olsa nə' eybi var,
Dənizin incisi yetim olarsa dəyəri artıq olar.

Və Həzrəti-İzəd mələikəyə xitab etdi ki, "Mənim əzizim yetim olsa da, mən ona vəli və vəkiləm." Ni'mə'l-Mövla ni'mə'l-vəkil (Nə gözəl Mövla və nə gözəl vəkil!)

Rəvayət olunur ki, iki yaşına çatdıqda möhtərəm anası Məkkədən Mədinəyə, o yüksək ehtiramlı atasının ziyarətinə gedib qayıdıqda xəstələndi və Həzrəti-Rəsul anasının bəlişinin yanında şam olub yanlıq ürək və yaşlı gözlə zar-zar ağlayıb deyirdi:

Ş e ' r

Gətne ey ruhi-rəvanım, mənı ayrılıqla ağlar qoyma !
Məni ayrılıqla yandırıb səbrsiz, qəarsız etmə!
Gül rüxsarını məndən gizləyib,
Hicran qəminin hüznü ilə mənı dərde salma!

O peyğəmbərlik gövhərinin sədəfi və nübüvvət şükufəsinin budağı bihuş ikən huşa gəlib yaş təkən gözlərini açdıqda Həzrəti-Rəsulullahın mübarək çöhrəsində həsrət yaş görüb zəbani-hal ilə bu incə mə'nani tərənnüm etdi:

Ş e ' r

Allah səni mübarək etsin, sən ki,
Cəlal sahibi tərəfindən insanlara göndərilmiş
Peyğəmbərsən.

Ey xoşbəxt oğul, mən yuxumda görmüşəm və hətifdən də eşitmişəm ki, sən göndərilmiş Peyğəmbərsən. Mən vücud mülkündən fəna ölkəsinə üz tutsam da, qəm çəkmirəm, çünki sənin kimi yadigarım var.

¹ Peyğəmbərin "dürrü-yetim" ləqəbinə işarə edilir.

B e y t

Ruzigarın dövranı danəni möhv etsə, qəm deyil,
Çünki meyvəli budaq ondan yadigar qalmışdır.

Rəvayət olunur ki, mehriban anasının ayrılığının qəmi və başqa bədbəxtliklər və hüznə səkkiz yaşına yetdikdə onu himayəsinə alan böyük babası Xacə Əbdülmütəllib dünyadan kəçüb o Həzrətə əmisi Əbu Talib qəyyum oldu və iyirmi yaşına çatdıqda beş il çobanlıq etdi və o sənətdə ümmətinin e'timadına laylıq yetginlik qazandı. İyirmi beş yaşında Xədicə həzrətləri ilə evlənilib, qırx yaşında vəhy nüzu ilə şərəfləndi və qırx üçüncü ilində də'vətə — İslama çağırışa başladı. Çağırışının başlanğıcında on iki il Məkkədə küfr əhlindən müxtəlif sıxıntılar və dürlü çətinliklər görüb cəfalar çəkdi. "Zülalül-Riza" əsərində yazılmışdır ki, o Həzrətin səadəti evi iki çumən tikanı arasında idi: biri Əbu Ləhəb, biri Ütbə bin Əbl Mukat.

Ş e ' r

Gül necə yaxasını qüssədən yırtmasın ki,
Tikanla qonşuluqdan ona hor an qəm yetirsin.
Yaqutun qəhr ilə ürəyi necə qanlı dolmasın ki,
Zəmanə onun ətrafına daşdan hasar çəkmişdir?!

Bə'zi tefsirlərdə yazılmışdır ki, Əbu Ləhəbin arvadı Ümmi Cəmil çox vaxt yollardan tikan, kol-kos toplayıb gecələr o peyğəmbərlik gülzarının gülünün keçdiyi yola atırdı ki, o Həzrət sübh çağı namaz qılmaq üçün hələmədən çıxdıqda mübarək qədəmi inciylə mizacı-şərifini kədərlənsin.

Tariq bin Abdulla nəql edir ki: "İslamın lap başlanğıclarında bir gün bazar içində mübarək surətli bir şəxs gördüm, gül rəngli paltarla xitab edərək qışqırırdı ki: "Ya qovm, qulu lailahəillallah Məhəmmədün rəsulullah tuflihu" (Allahdan başqa Tanrı yoxdur və Məhəmməd Allahın elçisidir" deyən ki, xilas olarsınız) və bir zalım onun sözlərini təkzib edib deyirdi: "Ey camaat, bu yalançıdır, sözüne inanmayın". Və zaman-zaman zülm daşı ilə bədənini yaralayardı. Sual etdim ki: "Bunlar nə tayfadır?" Dədilər: "Bu qırmızı paltarlı Məhəmmədi-Qüreyşidir, xalqı imana də'vət edir və bu onu inkar edən əmisi Əbu Ləhəbdir və Qüreyşin əksər başçıları Əbu Ləhəbin təbəələri olub bu şəxsə gah schirbaz və gah şair deyərəldi, gah kahin çağırır və gah "məcnundur" deyər istehza edərəldi. Və ol Həzrət bu cəfaları çəkib qətiyyəv çağırışdan qalmazdı, səbr və

dözümde qüsür etməzdi və Həzrəti-Vacibülvücud (Allah) onun xatirinin təsəllisi üçün bu məzmununda ayətlər nazil edərdi: "Heç bir peyğəmbər olmadı ki, onu qəvmə—tayfaya göndərək, onlar onu sehribaz və dəli adlandırmasınlar və ona qarşı çıxıb müxalif olmasınlar. Bu təhlükəli yolda səbr edən məqsəd mənzilinə yetər və dözən məqsəd təyini tutar. "Fə'sbir kəmə səbərə ulul-əzmi minər-rusuli" (Əzm sahibi peyğəmbərlər kimi səbr elə).

Ş e ' r

Xoş ol kəsin halına ki, eşq meydanında sabiqədəmdir,
Əlini dildarının təyindən zülm qılıncı kəsməz,
Şərab meyxarələr zövqünü artırdığı kimi,
Ürək qanı içmək də onun səfasını anbaan artır.

"Rövzətül-Əhbab"da ("Dostların bağçası"nda) qeyd olunmuşdur ki, Ürvə bin Abdullah Vəqqasdan sual etdilər ki: "Görəsən Həzrəti-Rəsula Qüreyş başçılarından üz verən cəfaların ki, əksərindən xəbərdarsan, hansı cəfa daha şiddətli və daha sərt idi? Ürvə dedi ki: "Bir gün Qüreyş böyükleri yığılıb o Həzrətin hekayətini araya gətirib dedilər: "Biz bu yetimin nə qədər qüssəsini çəkək? Gəlin birləşib qanını tökək." Fatimə bu məşvərətdən xəbərdar olub ağlaya-ağlaya Həzrəti-Rəsulun xidmətinə gəlib dedi: "Ya əbədi innə'l-qəvmə ə'zəmu ən-yəqtulukə" (Atacan, bu tayfa səni öldürməyə qərar vermişdir.)

Həzrəti-Rəsul qətiyyəyən həyacanlanmayıb və fikirləşmədən dedi: "Ey övladım, bir qədər su hazırla ki, mö'minlər silahı olan dəstəməzi alım və müsəlmanların bədənini qoruyan qala olan namaz paltarını geyim. Sonra dəstəməz alıb hərəmdən çıxıb müqəddəs məscidə qədəm basdıqda bir qədər xırdə daş ölinə alıb "şahətil-vücu" — "pis gözlərə qarşı" deyib o daş ürəkliyərin tərəfinə atdı. Rəvayət olunur ki, heç birisinin gözünü açmağa fürsəti olmadı və heç birisi o səadət bürcünün ulduzunun doğmasından xəbər tutmadı və o xırdə daşlar hər kimə toxundusa, Bədr döyüşü¹ zamanı, olibəttə, öldürüldü. Əbu Cəhl, Ütbə, Şeybə, Üməyyə və Əmmarə dua oxunun hədəfi olub din tərəfdarları öldündə yox olduqları kimi Kərbəla vəqəəsində də Şamdan və Kufədən iyirmi iki min nəfər, Həzrəti-Hüseynin dua oxuna hədəf olub o ildə hələri bir bələ ilə dünyadan getdi və hər birinə bir cəza yetişdi.

1 B ə d r d ö y ü ş ü — Mədinənin 150 km cənub-qərbində yerləşən Bədr adlı arazidə Məhəmməd peyğəmbərin tərəfdarları ilə bütporəsti məkkəlilər arasında baş verən ilk qanlı vuruş.

B e y t

Kərbəla şəhidinin qanını tökən,
Əhli-Beyt¹ ağlar gözündən gözyaşı seli axıdan
arzusuna çatmaz.

"Kənzül-Qəraib"de ("Qəribəliklər xəzinəsi"ndə) Əbu Cə'fərə isnad edilərək yazılmışdır ki: Bir gün bir tanışın kor olduğunu gördüm, sual elədim ki: "Ey qardaş, sən ki, gözlərin görürdü, nə oldu ki, bəsərəti nurun korluq zülməti ilə əvəz olundu?". Cavab verdi ki: "Ey əziz, Kərbəla vəqəəsində mən Übeydullah Ziyadın qoşununda idim. O vəqəədən sonra öz yerimə qayıtdıqda bir gecə yuxumda gördüm ki, Həzrəti-Rəsul bir məscid içərisində mehraba söykənib oturmuş, səhəbələri ətrafında halqa vurmuş və Həzrəti-Hüseyn yaralı bədəni və qanlı paltarla qarşısında durub zülmədən şikayət edənələr kimi öz vəziyyətini danışır. Həzrəti-Rəsul Kərbəla şəhidlərinin qatillərini bir-bir götürüb ömr edir ki: "İdrībuhu bi's-seyyfi və əhriquhu bi n-nari" (Qılıncı vurun və atəşdə yaxın) və zəbanilər (cəhənnəm əhlini cəhənnəmə atan mələklər) onları qətl edib odda yandırdıqca onlar yenidən dirilib təkrar o əzaba giriftar olurlardı.

Mən bu cəzanın sərtliyindən vahiməyə düşüb, Həzrəti-Rəsula penah gətirib kömək istəmə təriqilə dedim: "Ya Rəsulullah, səne salam olsun!" O Həzrət salamımı almayıb qəzab gözüylə baxıb dedi: "Ey Allah düşməni, mənim hörmətimi niyə saxlamadın?" Dedim: "Ya Rəsulullah, haqq bilir ki, mən qılınc çəkmədim". Həzrət buyurdu ki: "Qılınc çəkməməyində sədiqəsən, amma qoşunun çoxluğuna səbəb olmuşdun". Buyurdu ki: "İrəli gəl, bu qanlı dolu təstə bax!". Baxdıqda gördüm ki, qanlı dolu bir təstə. Dedi: "Ey bədbəxt, mənim ciyərparəmin qanıdır". Sonra bir mil ilə o qandan mənim gözümə çəkdi, hövlnək yuxudan ayıldıqda dünya gözümə qarantlıq oldu."

Ş e ' r

Ey zalim, Kərbəla şəhidinin qətl olunmasına rəğbət
etdin,
Sən dünya və axirət əzabını dəfələrlə çəkəcəksən.
Kərbəla vuruşlarına tamaşa elədin. Həzrət et ki,
Sənin üzr istəyəcəyin məzəmmət yeri məhşər
səhrasıdır.

1 Ə h l i - B e y t — Məhəmməd peyğəmbərin ailə üzvləri.

Məhəmməd İshaqdan nəql olunur ki, o, Həzrət Əbu Talibin himayəsində olduqca kafirlərin əli ona əziyyət verməyə çatmamış və ona hücum edə bilməzlərmiş. Amma İslam əhli firqəsindən harda bir aciz və fəqir görsəydilər, bacardıqları qədər hücum edərlərmiş. O cümlədən Üməyyə bin Xələf Bilal Həbəşini¹ hər gün Bəthaya² gətirib çıpaq edib ə'zasına günəş istisi ilə qızmış daşları basıb və çıpaq bədənlə qızmar çınqıllar üzərinə yatırılıb deyirdi ki: "Məhəmməd dinini tərk edib Lat və Üzzaya³ iman gətir". Bilal deyirdi: "Əhəd",—yə'ni vahid olan mə'buda pərəstiş edirəm.

Sözün qısa, o mücahidə meydanının pəhləvanları və o iman aləminin hörmətliləri nəvbəndəy bolalara və müxtəlif əziyyətlərə dözüb və səbr eləyərək deyərldi ki, bəla bəxşisdir və cəfa ümmid.

Amma getdikcə o zalımların fəsadı artıb, tədricən üsyan dəryası üğyana gəlib elə bir həddə yetdi ki, müsəlmanların qətlü qarətinə əl uzatıldı və Əmmar bin Yasirin⁴ ata və anasını günahsız öldürüb o məzlumlara zülmət etdilər.

Bə'zi səhabə Həzrət-Rəsulun göstərişilə və məcburən ayrılıb Həbəş tərəfə köçdülər, bə'ziləri ayrı-ayrı başqa ölkələrə və yerlərə dağılışdı. Dinin köməkçi və tərəfdarlarının azaldığından istifadə edərək kafirlər Həzrətə işgəncə verməyə fürsət tapdılar. Bir gün gūzarı Qüreyşin başçılarından möclisinə düşür. Əbu Cəhl və Ədiyy və başqa səfihlər hər tərəfdən dil qılıncını çəkib o Həzrətə tən və məzəmmət yarası ilə incidirlər və Həzrət "İza xatəbəhümül-cahilunə qəlu səlamə" ("Cahillər onlara söz atırlarsa müsəlmanlar "sağlıq olsun" deyirlər") yolu ilə gedib mücadilə və müqatiləsiz keçib bir qəbristanın kənarında mə'lul və məhzun otururkən Əbu Cəhl kobud sözlərlə kifayətlənməyib pis işlərlə o Həzrətə həddindən artıq əziyyətlər verdi.

Rəvayət edirlər ki, o gün Həmzə ovla məşğul olub bütün günü bir ov da vurmayıb acıqla qayıtdıqda Məkkə darvazasında Übeyd Cə'dənin cariyyəsi onu qarşılayıb dedi: "Ey Həmzə, sənə şikar etmək, ova getmək nə yararlıdır ki, Əbu Cəhl və sair səfihlər öziz

1 B i l a l H ə b ə ş i — İslamı ilkin qəbul edənlərdəndir.

2 B ə t h a — Mədinə şəhərinin qədim adı.

3 L a i və Ü z z a — Büt-pərəstlərin siltayış etdikləri bütələrin adları.

4 Ə m m a r b i n Y a s i r — Məhəmməd peyğəmbərin tərəfdarlarından olan tayfa başçısı.

qardaşın oğluna himayətsizliyi ucubətindən cürbəcür təhqirlərlə əzablar vərdilər?" Həmzə bu hekayətdən müəssir olub evə goldikdə gördü ki, arvadı oturub ağlayır. Səbəbini soruşduqda o da cariyyənin tənə dağını təzələyib dedi: "Ya Əba Əmmarə,¹ bundan artıq nə müsibət olar ki, ən şərəfli Bəni-həşimə² (Həşimilərin ən şərəflisinə) dözülməz zülmətlər rova görürlər?". Həmzə dedi: Nə olmuşdur?" Dedi: "Ey Həmzə, Əbu Cəhl bir neçə səfihlə Məhəmmədi tutub mübarək rüxsarını günəşin işığı kimi tozlu etdilər". Həmzə dedi: "Vaveylə! Əbu Talib harada idi?" Dedi: "Öz tarlasına getmişdi" Həmzə dedi: "Əbu Ləhəb harada idi?" Arvadı dedi: "O daş ürəkli iltifat göstərməyib daha da təhqirə qızıqdırardı ki, yalançı və schrbazin biridir". Dedi: "Abbas harada idi?" Dedi: "Abbas pərvanə kimi o şəbistan şaminin ətrafına dolanıb kömək diləyirdi, amma qəbul etmədilər."

Həmzə bu xəbərdən çox kədərlənib zar-zar ağlayıb üç gündür ki, yeyib-içmədiyinə baxmayaraq yemək və içməyə meyl etməyib dedi: "Məhəmmədin intiqamını Əbu Cəhldən almağınca yemək-içmək mənə haramdır". Müxtəsər, Həzrət-Rəsulun yerini soruşub bildikdən sonra Kə'bənin həromində mə'lul və kədərlə halda divara söykənmiş gördü, dedi: "Əssəlamu əleykə yəbnə əxi" (Qardaş oğlu, sənə salam olsun!) Mübarək xatirini xoş tut ki, sənin intiqamını düşmənlərdən almağa gəlmişəm və mümkün olduqca sənəin dərdinə əlac etməyə söz vermişəm". Həzrət-Rəsul dedi: "Bütün qohumların mənə iltifatı cəfadır, səndən bu adətəin əksinin görünməsi, mükəddər xatiriməin kimsədən müyəssər olmayan istəyinin səndən müyəssər olması töəcəblüdür!"

Ş e ' r

Çorxi-dövrən heç zaman çəşib mənim rə'yimcə
dövrən etmədi,
Heç kəs dərdimi bilərək dərman etmədi.
Mən ürəyi qısılmış bir qəncəyəm,
Fələk heç vaxt novbahar lülfü ilə mənə
xəndan etmədi.

Həmzə ağlayaraq and içdi ki: "Ey öziz qardaşoğlu, and olsun ki, sənəin könlünü almaq mənim üçün vacibdir". Həzrət-Rəsul dedi: "Ey əmi, mənim xatirim mal başlamaqla və qanlı vuruşla şad olmaz". Həmzə dedi: "Bəs nə ilə xatirin xoş olur?" Həzrət-Rəsul

1 Ə b a Ə m m a r ə — Həmzənin ləqəbi.

2 B ə n i H ə ş i m — Məhəmməd peyğəmbərin mənsub olduğu Həşimilər soyundan olanlar.

dedi: "Ey Həmzə, əgər xatirimın xoş olmasını istəyirsən, Vacibül-vücudun (Allahın) birliyini e'tiraf edib daxilini küfr tozundan təmizlə".

Ş e ' r

Aləm mülkünün izzətini, cahü dövləti və səadətini
Əldə etməyə rəğbət göstərmə ki, axırı yoxdur.
İslam dövlətini kəsb etməkdə qüsur göstərmə,
Əbədi dövlət ki, deyirlər—o İslam dövlətidir.

Həmzə dedi: "Ey ağzadə, bu sözlərlə xatirin xoş olurmu?"
Həzrəti-Seyyid dedi: "Nə'əm" (Bəli). Sonra Həmzə tam səmimiyyət və e'tiqadla müsəlman olub həmin hərərətlə Əbu Cəhlin sarayına gəlib gördü ki, Qüreyşin böyük adamları ilə oturmuşdur. Qorxmadan əlindəki yayla vurub Əbu Cəhlin namübarək başını yaralayıb dedi: "Ey bədbəxt, səndən Məhəmmədə cəfa yetməsi münasibdirmi?" Qüreyş camaatı onu qəzəbli görüb dedilər: "Ya Əba Əmmərə, bir yalançı üçün bu qədər hiddət layiqdirmi?". Həmzə dedi: "Ey bədbəxtlər, Məhəmmədi-Qüreyşi sadıq və inanılmış adamdır və mən onun sözlərinin doğruluğuna şəhidlik edirəm".

B e y t

Allaha şükr ki, kafirlik və yol azmaqdan uzaq olub.
Könümün evinə peyğəmbərlik şamından işıq düşdü.

Qüreyşin şərfli adamları Həmzədən o sözləri eşitdikdə qorxaraq İslam dövlətinin günəşinin ıcalığı barədə fikirləşib Həzrəti-Rəsulun qətlinə bel bağladılar və Əbu Taliblə cidal və vuruşmağa başladılar. Əbu Talib də Bəni-Şaybəni və Bəni-Mütəllibi cəm' edib o sərvərin himayə və köməyi ilə birləşdilər. Bəni-Şaybəni Əbu Cəhildən başqa hamısı Əbu Taliblə itifaq edib, bir şə'bə olub Qüreyşdən ayrılaraq onlarla evlənmə və hər cür alış-veriş aradan götürdülər.

Ş e ' r

Sübhi-sadıq kimi doğaraq
Ərəb Məhəmmədin şəriətinin nuru
Feyz işığı ilə aləmi tutdu,
Gecə ilə gündüzü bir-birindən ayırdı.

Sözün qıssası: üç il ruzgarları bu minvalla keçib Əbu Talib vəfat etdi, üç ay sonra Xədicə vəfat etdi. Ondan sonra İslamın bir qədər pozulub ə'van və ənsarın (köməkçi və xidmətçilərin) dağılması üzündən kafirlər tüğyanla o Həzrəti incidərək inad yolunu tutdular. Məhəmməd on ilə qədər Məkkədə əziyyət çəkəndən sonra Məkkədən Mədinəyə köçdü. Orada da bütörlərin abidləri müxalifət fikrinə düşdülər, müharibə və qətlər baş verdi. Bədr vuruşu o zaman meydana çıxıb, Rəsulun əmisioğlu Übeydə bin Haris bin Əbdülmütəllib şəhidlik şərafına nail oldu.

Übeydənin şəhidliyi fəslə

Şəhidliyi belə oldu: Bədr vuruşunda İslam qoşunu və kafir ləşkəri vuruşarkən kafirlərin qoşunu doqquz yüz əlli döyüşçüdən və İslam qoşunu üç yüz mücahiddən ibarət olub, İslam qoşununda yetmiş at və altı zirh və sikkiz qılıncdan başqa bir şey yoxdu. İki tərəfdən dəstələr düzüləndə kafir dəstəsindən üç nəfər meydana çıxdı: biri Ütbə bin Rəbiə, biri Vəlid bin Ütbə, biri Şəybə bin Rəbiə. Və İslam qoşunundan da üç Ənsar¹ mübarizləri onlara müqabil oldular.

Küffar mübarizləri Ənsar mücahidlərindən sual etdilər ki, "Siz hansı tayfadansınız?". Dedilər: "Ənsardan". Nida etdilər ki: "Ey Məhəmməd, bizim Ənsarla udavəlimiz yoxdur, bizə tay-tuşumuzdan mübariz göndər". Həzrəti-Rəsul Übeydə bin Harisi və Həmzə bin Əbdülmütəllibi və Əli ibn Əbi Talibi onların meydanına göndərdi. Qarşılaşdıqda Übeydə bin Haris Ütbəyə müqabil olub və Həmzə Şəybəyə bərabər durub və Əli ibn Əbi Talib Vəlidlə üzlaşıb vuruşun başlanğıcında Həmzə ilə qılıncın zərbəsilə Şəybəni həlak edib və Əli İdirim yağdıran şəmşirle Vəlidə öldürüb düşmənlərinə qalib gəldilər. Amma Übeydə bin Haris və Ütbə bin Rəbiə bir-birini yaralayıb axırda Ütbə Übeydəyə bir dəhşətli zərbə vurub onu yerə yıxdı və Həmzə və Əli birlikdə Ütbəni öldürüb Übeydəni götürüb Həzrəti-Rəsulun xidmətinə gətirdilər. Übeydə bithuş ikon özünə gəlib gözüni açıdıqda Aləmin ağasının cəmalını görüb dedi: "Ya Rəsulallah, "Ələstü şəhidəm?" (şəhid deyiləmmi?). Həzrət buyurdu ki, "Nə'əm" (Bəli), sən şəhidlərin əvvəlcisənsən". Və Übeydə o halı ilə fəxr edib hər b meydanından qayıtdıqda Rəvhə adlanan bir yerdə axirət (bəhişt) evinə köçdü və məqsəd mənzilinə yetdi.

¹ Ə n s a r — Məhəmməd peyğəmbərin Mədinə qəbilələrindən olan yaxın silahdaşları.

Ş e ' r

Xoş o kəsin halına ki, həyatı olduqca
Həyatını şəriət yolunda sərf edə,
Ömrü başa yetdikdə
Bu dünyadan şəhidlik ilə kəçə.

Həmzənin şəhidliyi fəslə

Həmzənin şəhidliyi belə nəql olunur: Bədr vuruşundan sonra kafirlər ləşkər toplayıb üç min silahlı kafir Mədinəyə üz tutdular. Və Uhud¹ adıyla məşhur olan mənzilə yetdikdə Həzrət Peyğəmbər də yeddi yüz mühacir və ənsarla onlara müqabil durub elə dostu düzəltməyə ki, Uhud dağı başda, Mədinə qabaqda və Əyn dağı sol tərəfdə idi. Əyn dağının pusqu üçün yararlı bir yarığını qorumağı Həzrət-Rəsul əlli silahlı döyüşçü ilə Abdüllahi-Həbibə tapşırırdı. Və belə qərar qoydu ki, İslam ləşkəri əgər qalib gəlsə və ya məğlub olsa, onlar o yarıqdan çıxmasınlar və o sökkük yerdən başqa tərəfə gətməsinlər. İki tərəfdən vuruş atəşi şölələnəndə və müharibə bazarı qızıqanda Qüreyş camaatından Təlhə bin Əbi Təlhə meydana çıxıb Əli ibn Əbi Talib əlində həlak oldu, oğlu isə vuruşa başçıq edib Həmzənin əlindən ölüm şərtini içdi.

Xülasə, zəfər qapıları İslam qoşununun üzünə açıldı, kafir qoşunu pozulub dağılmaqla bayraqları devrilib özləri ətrafa səpələndilər. İslam qoşunu qənimət toplamaq üçün fürsəti münasib bilib talan və qarətə başladılar. Və uçuq dağın mühafizəkarları o halı görüb ixtiyarsız yerlərindən çıxdılar. Abdullaha qadağan etməsinə baxmayaraq qarətə üz tutduqlarından düşməni o keçid yerini boş görüb və qoşunun qarətə məşğul olmağından istifadə edib, o keçidə üz tutaraq Abdullaha bə'zi dostlarıyla şəhid edib, ləşkərin arxasından çıxaraq hümle etdilər. Şübhəsiz, Həzrət-Rəsulun müxalifləri qoşunun parçalanmasına səbəb olub, kafirlər hiylə işlədilər, İslam ləşkəri üç yerə ayrılır: bir qismi Mədinə tərəfə qaçdı, bir qismi, Əli, Sə'd və Təlhə kimi, Həzrət-Rəsulun xidmətində qaldı və bir qismi də şəhid oldu.

"Rövzətül-Əhbab"da yazılmışdır ki, İslam ləşkəri qaçıb Həzrət-Rəsulu tək qoyduqda o Həzrət Əlidən başqa heç kəsi xidmətində görməyib dedi: "Ya Əli, sən niyə camaatla gəlmədin?". Həzrət

¹ U h u d — Mədinədən 5 km şimalda olan dağ. 625-ci il martın 23-də bu dağın yamaclarında qanlı vuruş baş vermişdir.

Mürtoza Əli dedi: "Ya Rəsulullah, innə li bikə usvətun" (Sən mənim üçün bir örnəksən).

Ş e ' r

Əzəl gündən mü'ti bir bəndəyəm.
Qəza məni sənəin əhdinə vəfa etmək boyunduruğuna
çəkmişdir.
Həyat nəqdimi sənəin itaətinə nəzir etməişəm.
Haşa ki, dövrən məni səndən ayıra!

Birdən bütün müxaliflər o Həzrətə hücum etdilər. Həzrət dedi: "Ya Əli, bu camaatı dağıt". Mürtoza Əli o qoşunu dağıdıb əksərini cəhənnəmə göndərdi. O halda Cəbrayıl nazil olub dedi: "Ya Rəsulullah, bu tam səmimiyyətdir ki, Əliddən zühur etdi". Həzrət-Rəsul dedi: "Bəla innəhu minna və ənə minhə" (Əlbəttə, o mənəndir və mən ondanam). Cəbrayıl dedi: "Və ənə minkuma" (Və mən hər ikinizdənəm).

Rəvayət edirlər ki, "La fəta illa Əli la səyfa illa Zülfiqar" (Əliddən başqa igid, Zülfiqardan başqa qılınc yoxdur) mənzuməsi hətifə-qeybdən o gün yetişdi. Həqiqət sahibləri və mərifət yiyələrinə aydındır ki, Mürtozanın rütubəsinin yüksəkliyinin səbəbi Həzrət-Müstəfaya itaət etməsidir və Peyğəmbərin mə'cuzələrindən ən böyüyü Mürtozanın vəlifliyidir.

Ş e ' r

Mürtozanın kamala çatmasının səbəbini soruşsalar,
Peyğəmbərlər şahının dalınca gətmək səadətini demək
bəsdir.

Peyğəmbərin haqlı olmağına dəlil istəsələr,
Əliyi-Mürtozanın itaətini demək bəsdir.

Rəvayətə görə dörd inadkar kafir əhd etdilər ki, Həzrət-Rəsula bir zərbə yetirib İslamın izini yer üzündən götürələr. Onlardan biri İbn Şihab, biri İbn Qimmə, biri də İbn Əbi Vəqqas idi. Sözlən qisası şərr qüvvələr qalib gəlib müqəddəslər məğlub olduqda İbn Qimmə fürsət tapıb Həzrət-Rəsulun sidq və səfa günəşinin doğduğu yer olan mübarək alını cəfa daşı ilə yaraladı. Həzrət o yaradan axan qanı təmizləyib deyirdi ki, əgər bu qandan bir qətrə yer üzünə tökülərsə, göydən bəla enər. İbn Şihab onun kafirlərin hiylə əlləri ilə pəncələşən bazuyi-şəriflərini zalım oxla yaraladı. İbn Əbi Vəqqas din mərasimi ehyasının Məsihi və şəriətin

maddeyi-həyatı olan can bağışlayan dodaqlarına vuraraq, dörd dişini sındırdı.

B e y t

Saf İlə'l və sulu incini daş sındırsa, elə bilmə ki,
Daşın qədri artar, İlə'l və dürrün qiyməti əksilər.

Və hərəmzadə İbn Hümeyd o Həzrətin yaraları ilə məşğul olduğunu görüb iti qılıncını ona tərəf tulladı. Həzrət o zərbədən ehtiyat edib bir çuxura sığmarkən dostların görmək arzusunda olduqları dünyanı bəzəyən rüxsarı görünməz oldu. Lə'nətə gəlmiş İbn Hümeyd elə təsəvvür etdi ki, şəriət asimanının günəşi səadət üfüqlərindən çəkildi və peyğəmbərlik şəbistanının şamı söndü. İftixarla fəryad etdi ki: "Peyğəmbərlik iddiası sahibinin işini bitirdim!". İblis o lə'nətə gəlmişlə birlikdə nida etdi ki, "Əla innə Məhəmmədən qəd qutlə" (İndi Məhəmməd gerçəkdən öldürülmüşdür).

Rəvayətə görə İblisin səsi Mədinəyə çatıb dost və düşmən arasında yayıldı, dostlar məhzun və düşmənlər şad oldular. Amma az zamandan sonra Həzrəti-Rəsul o çaladan çıxıb səhabəyə qarışdı və bu qəzada Həzrəti-Həmzə şəhid oldu. Və şəhidliyi belə baş verdi: Məkkə ə'yanlarının ən böyüyü Cübeyr bin Mut'imin Həbəşi adlı çox döyüşkən bir məmlükü vardı. Bir gün dedi: "Ey qulam, Bədr vuruşunda mənim əmim öldürüldü və Məhəmmədin iki əmisi var: biri Həmzə, biri Abbas. Abbas Məkkədədir, Həmzə Mədinədə. Əgər bu iki nəfərdən birini öldürə bilsən və əmimin intiqamını alsan, səni dörd-qəmədən azad edərim". Məl'un Həbəşi Həmzəni öldürməyi qəbul edib daima fürsət gözləməkdə idi. Əbu Süfyanın¹ qadını Hindin də atası Bədr vuruşunda ölmüşdü və o, xatirində bu kəni saxlamışdı. O da Həbəşinin əzmindən xəbərdar olub fəsada qoşularaq o məl'unu cürbəcür şeylərlə tamahlandırdı. Və Haris bin Amirin qızı da dedi: "Ey Həbəşi, mənim atam və qardaşım Bədr vuruşunda müsəlmanların əlində öldürüldülər, əgər sən Məhəmmədi, ya Həmzəni, ya Əlini öldürsən, səni mal ilə biniyaz edərim".

Ş e ' r

Tamah ruzigar fitnəsinin başıdır.
İzzət əhlini xar edən tamahdır.

¹ İ b u S ü f y a n — Qüreyşi qəbiləsinin ən böyük soylarından olan əməvilərin başçısı. Məhəmməd peyğəmbər və onun nəslə ilə uzun müddət düşmənçilik etmişdir

Fəsad tamah ağacının meyvəsidir,
İnad tamah baharının otudur.
Tamah bilik gözünü kor elər,
Feyz gözəlinin üzünü gizlədər.

Həbəşi dedi: "Məhəmmədi öldürə bilmərəm, çünki əsəbələri onu qorumaqda yekdildirlər və Həmzənin də qəllinə girişə bilmərəm, çünki o, motanət sahibi bir pəhləvandır. Amma Əli hələ yeniyetmədir və hələ döyüş əhvalına vəqif deyil. Mümkündür ki, öldürməyə fürsət tapam və ona qalib gələm". Müxtəsəri, o əzmlə hərəmzadə Həbəşi o vaxta qədər gözlədi ki, Uhud qəzası baş verdi və müharibə alovu şö'lələndi. Əvvəlcə Həzrət Əliyə qəsd edib gördü ki, yüksəkliklərdə uçan "La fəta"¹ şahın qarğaya ov olmaz, Həl-Əta meşəsinin şirinə hər çaqqal qalib gəlməz.

Sonra təcavüz edib Həmzəni öldürmək qəsdinə düşdü və Həmzə həmişəki adətli üzrə iki qılıncı vurmuş, hər tərəfə hücum edib düşmən dəstələrini yarırkən atı bir nahəmvar yerdə bürdərək yıxıldı. Özü piyada qalıb, zirehinin əynindən çıxmasını görə hərəmzadə Həbəşi fürsət taparaq ona elə bir nizo zərbəsi vurdu ki, bir tərəfindən girərək o biri tərəfindən çıxdı. Dərhal kəlməyi-şəhadət deyib ruhunu cənnət xəzinədarına təslim elədi.

Ş e ' r

Ol böyük şahın şahənşahə əcol zamanı
Cənnət qapısının açarı düşmən qılıncı oldu.
Uğurlu çöhrəsinə nicat qapıları açıldı.
Dostlardan kam istərdi, düşməndən
müyəssər oldu.

Bə'zi bədbəxtlər onun sinəsini yarıb ciyərlərini parça-parça çıxartıb ciyər yeyən Hində (Hindi-Cığaxara) hədiyyə elədilər. Və ağlısız Hind onun ciyərlərini yeyib və Həbəşiyə afərinlər deyib ehsanlar etdi.

Rəvayət olunur ki, İslamı qoşunu dağınıq vəziyyətdə Həzrət Fatimə hüzurunda olan xatunlar ilə Peyğəmbərdən xəbər

¹ L a f ə t a — Əli haqqında deyilmiş "La fəta illa Əli la səyfə illa Zülfüqar" (Əlidən başqa igid, Zülfüqardan başqa qılınc yoxdur) hədisinə işarə.

gözlərkən bir döyüşçü Həzrəti-Rəsulun ölümündən xəbər verdi. Həzrəti-Fatimə o xəbərdən bihuş olub özünə goldikdə bixtiyar Mədinə darvazasından çıxıb Ayışə¹, Səfiyyə² və Həfsə³ və ismət hərəmsorayının bə'zi hörmətli qadınları ilə birlikdə Uhud dağına üz tutdular və hiddətli fəryad və fəğanla yaxalarını lələlər kimi yırtıb çeşmələr kimi gözyaşı axıtdılar. Sözün qısa: Fatimə bir növhə başladı ki, sədasından Uhud dağı sarsıldı.

B e y t

Onun nalə və fəğanı dağa səs saldı,
Qan tökən gözü çeşmə kimi yaş axıdı.

Müsbətin tə'siri lətif bədənindən hərəkət qüvvəsini aldı. O, ismət yüksəkliyinin günaşi (Həzrəti-Fatimə) son dərəcə təqətsiz olub, kölgə kimi bir köhnə divara söykəndi və ətrafındakı arvadlardan bir Salihəyə⁴ yalvardı ki, döyüş yerinə gedib Həzrəti-Rəsuldan bir xəbər gətirsin.

Salihə gedib döyüş meydanına çatdıqda yolu şəhidlərin yanından düşdü. Qardaşını ölmüş görüb iltifat etmədən sür'ətə oradan keçdi. Oğlunu da bir yara ilə qana-torpağa bulaşmış halda yerə uzanmış gördü. O ömrünün son anında anasından xahiş elədi ki: "Ey mehriban ana, axır nəfəsdir, zavallı övladını görüŧ səadətli ilə şərfələndir". Salihə dedi: "Ey oğul, ayrılığının atəşi ciyərimi yandırır və hicran oxun ürəyimi yaxır. Amma neyləyim ki, Həzrəti-Fatimə mənə qayıtmağımı gözləyir. Sən ilə məşğul ola bilmərəm. Məni bağışla".

Onun yanından bu üzrlə ölüb qanlı döyüş mə'rəkəsinə qədəm basdıqda o macalda gəlib çatdı ki, Həzrəti-Rəsul xəndəkdən çıxıb bayrağın kölgəsində durmuşdu. Ayağını öpmək şərfinə nail olub sitayişlər edərək dedi:

Ş e ' r

Ey şəriət evinin cırağı, din gültarının gülü,
Dünyanın sığınacağı, yaranmışların ən
yaxşısı, aləmin fəxri.

1 A y i ŧ e — Əbu Bəkrin qızı, Məhəmməd peyğəmbərin Xədicədən sonrakı arvadı.

2 S ə f i y y ə — Məhəmməd peyğəmbərin bibisi.

3 H ə f s ə — İkinci xəlifə Ömər ibn Xəttabın qızı. Məhəmməd peyğəmbərin arvadı.

4 S a l i h ə — dini əmrlərə əməl edən qadın.

Sənə fikrinin nurundan Günaş və Ayın gözü
ışığıdır,
Ayağının torpağından yer üzü bəzənmişdir.

Fatimənin halını təfəssil ilə danışib, istəyini şərh eləyib salamını yetirdi. Həzrəti-Rəsul dedi: "Ey ismətli qadın, qayıdıb Fatiməyə mənəim həyatımdan müjdə ver və onu mənəim hüzuruma gətir".

O məstürə¹ Həzrəti-Fatiməyə Seyyidi-kainatdan — Peyğəmbərdən xəbər gətirdi. Həzrəti-Fatimə iztirab içində yığıla-dura o döyüş meydanına goldikdə Həzrəti-Rəsul onu qarşılayıb ona təsəlli verdi. Həzrəti-Xatuni-Qiyamət (Fatimə) dedi: "Ey möhtərəm ata, bu qadına mən minnətdaram". Həzrəti-Rəsul dedi: "Ey məstürə, muradın nədir?". Qadın dedi: "Təvəqqəf budur ki, qiyamət günü mənə və övladlarıma günahlarımızın bağışlanmasında kömək edosən".

Həzrəti-Rəsul arzusunu qəbul etdi. Qadın rüxsət alıb şəhidlərinin üstünə getdikdən sonra Həzrəti-Rəsul dedi: "Görəsən Həmzəyə nə olub ki, ondan xəbər-ötür yoxdur?". Həzrəti-Əli Rəsula Həmzənin şəhid olduğunu bildirdi.

B e y t

Bu necə xəbərdir ki, kiprikdən qan axıdır.
Kədərli candan, sərgərdan ürəkdən səbri alır.

Həzrəti-Rəsul səhabə ilə Həmzənin üzünə gəlib para-para bədənini görüb çox müttəssir oldu, kədərləndi və nalələr çəkib, ağlar söylədi. Çünki Həmzə böyük əmisi və süd qardaşı olub peyğəmbərlik çağırışında havadarı idi.

Elə bu zaman Həmzənin bacısı Səfiyyə gəldi. Həzrəti-Rəsul Səfiyyəni görüb onun oğluna dedi: "Ananı bir tədbirlə gəlməyə qoyma ki, qardaşını bu halda görməsin". O, ağzadə anasının qabağına çıxıb dedi: "Ey möhtərəm ana, Həzrəti-Rəsul sənə qayıtmağımı istəyir". Səfiyyə dedi: "Ey oğul, eşitmişəm ki, Həmzə şəhid olubdur və yəqin ki, bu müsbət Allahın və Peyğəmbərin rizası üçündür. İstəyirəm onun tə'ziyəsində iştirak eləyim ki, mənə də bir səvab müyəssər olsun". Həzrəti-Rəsul o məzlum qadının hümmətini və səmimiyyətini görüb görüşə rüxsət verdi və yasa birlikdə məşğul oldular. O saat Cəbrayıl gəlib xəbər gətirdi ki, Asiman səhifəsində Həmzənin adı "Əsədullah"² və "Əsədür-Rəsul"³ yazıldı.

1 M ə s t ü r ə — burada: ismətli, vəfalı qadın.

2 Ə s ə d ü l l a h — Allahın şəri.

3 Ə s ə d ü r - R ə s u l — Peyğəmbərin şəri.

Rəvayət olunur ki, Həzrəti-Rəsul Həməzinin cənəzəsi üzərində namaz qılarkən yetmiş nəfər şəhidin cənəzəsini gətirdib hər birisinin üzərində namaz qıldıqca onun cənəzəsini götürməyib üzərində yetmiş kərə namaz qıldı.

"Nurül-Əimməyi-Xarəzmi"də ("Xarəzm imamlarının nuru"nda) nəql edilir ki, Həməzə Əhli-Beytdən ikinci şəhiddir və Hüseyni-məzlum şəhidlərin sonuncusudur. Və Həzrət Peyğəmbər buyurmuşdur ki: Kərbəladə Hüseynlə yetmiş nəfər mücahid şəhid olmuşdur. Onların üzərində namaz qılmağa bir mə'min tapılmamışdır. Mənim Həməzə üzərində yetmiş kərə namaz qılmağımın biri Həməzə üçündür və qalanı o şəhidlər üçün".

Rəvayətə görə, bir şəhid müharibə meydanında yıxıldığı zaman bir huri gözlü onun görüşünə gəlib onunla əl verib görüşür.

Müxtəsər, Həzrəti-Rəsul buyurdu ki, Həməzəni qanlı paltarla dəfn etsinlər və Uhud meydanından qayıdib Mədinəyə gəldikdə, Həzrəti-Rəsul hər tərəfdən Uhud şəhidləri üçün ağlayanların səsini eşidib, Həməzinin evində isə nalə-şivən eşitməyib soruşdu: "Məgər Həməzinin bu şəhərdə adamı yoxdur ki, yasını tutsun?"

Məşhurdur ki, iki tayfaya iki vaxtda həsrət üz verir: Sabah açıldıqda bütün uşaqlar anasının qucağından durub şəfqət və məhrəbanlıq gördükləri halda, yetimləri kimsəsizlik atəşi yandırır. Axşamlar hərə öz mənzilinə üz tutanda qəriblərin xətrini bir çəşqinlik məhənnəti sıxar. Nəql olunur ki, bir peyğəmbər Əzrayıldan sual edir ki, "Ey ruhlar nəqdinin xəzinədarı, bu qədər ki, ayrılıq odu ilə ciyərlər yandırarsan, bu qədər ki, əcəl seli ilə xanımanlar yıxarsan, görəsən bir kimsəyə rəhmim gəlirmi?" Əzrayıl deyir: "Rəhm nəqşini Həzrəti-İzəddə xətrimin səhifəsindən silmişdir. Buna baxmayaraq qəriblərin və yetimlərin halına rəhmim gəlir. Çünki əmanətin geri alınması zamanı, (yəni can verirkən) biri ata-anasını xatırlayıb qəmli gözlərindən həsrət yaşı tökür, o birisi dost və diyar ayrılığından həsrət ahı çəkir."

Ş e ' r

Yetimin gözyaşının seli və qəribin ahı
Dalğalanıb sö'lə çəkərsə,
Damlası yer üzünü tutub,
Şö'ləsi asimana çatar.

Rəvayət olunur ki, bütün mühacir və ənsarın övrətlərinə əmr olundu ki, Həməzinin evinə yığılıb öz şəhidlərinin yasını orada

tutalar. Və Həzrəti-Rəsul mühacir və ənsarın o işindən çox xoşhal olub dua elədi.

Ey əzizlər, görün ki, Həməzinin kimsəsizliyinə rəhm edən Həzrəti-Rəsulun Kərbəladə Hüseynlə birlikdə şəhid olan övladlarının yasını tutmağa bir kəsin olmadığı üçün kədərlənməsi və onun rızası üçün bütün zəmin və asiman məxluqatının yas saxlaması qəribə və təəccüblü olmaz.

İmam Mühyis-Sünnə "Məalimüt-Tənzil"də nəql edir ki: "Kərbəla vəqəəsindən əvvəl şəfqət qızartıları yox idi." O hadisələrdən sonra göründü.

B e y t

Vəfasız asiman sanma ki, şəfqətdən gül rəngindədir
(qırmızıdır).
Müstəfa övladlarının qanıdır ki, hər yanı
tutmuşdur.

"Şəvəhidün-Nübüvvə"də ("Peyğəmbərlik şəhidləri"ndə) yazılmışdır ki, bir gün Əbdülmölik Mərvanın məclisində Kərbəla vəqəələri xatırlanırdı. Zühəyri orada idi, nəql etdi ki: "O gün Əqsa¹ məscidinin ətrafında heç elə bir xırda daş olmadığı ki, yerindən götürəndə altında bir qətrə qan görünməsin".

Və "Üyunür-Rıza"də qeyd olunur ki, Əli ibn Musa Rizadan buyurmuşdur: "Babam Hüseyn şəhid olduqda göylər qan yağdırmış. Doğrusu yüz min rəhmət mələyi onun intiqamını almaq üçün göydən yerin mərkəzinə endilər, ancaq rüxsət ala bilmədilər və indi də mübarək cənnət üzərində saçları dağıdılmış və üzvləri cırmaq-lanmış halda ona yas tutmaqdadırlar.

Ş e ' r

Kərbəla düzündə Kərbəla şahının halına
Bütün camaat yığılıb aləm ağladı.
Göyün yüksəkliyində Cəbrayıl gözyaşı töküüb,
Cənnətdə Nuhun və Adamin ruhu ağladı.

1 Ə q s a—Beytülmuqəddəsədə (Qüdsdə) olan məhəşəm məscid.

Cə'fərin şəhidliyi

Əhli-Beytdən üçüncü şəhid Cə'fəri-Təyyardır. Rəvayət olunur ki, Cə'fər bütün səhabə ilə Həbəş tərəfə köçdükdə rəhmətlik Nəcəşi¹ onun yol göstərməsi ilə müsəlman oldu. Və Xeybər qalası² alındıqda Həzrəti-Rəsul xidmətinə gəlib, Həzrət onun haqqında buyurdu ki, "Əşbəhlə xuluqi və xəlqi" (Yaradılışım əxlaqıma bənzər) həqiqətən də böyük ehtiramdır.

Hicrətin səkkizinci ilində Həzrəti-Rəsul Cə'fəri Mürhili-Qossani vuruşuna göndərdi. Mütə mənzilində kafirlərə yanaşan İslam qoşununda üç min mücahid var idi. Mürhilin qoşunu isə yüz min fəsad törədəndən ibarət olub onlardan qat-qat çox idi. Amma İslamın müzəffər qoşunu düşmənin çoxluğundan fikirleşməyib vuruşmağa başladılar. Vuruş zamanı qoşunun bayrağı Zeyd bin Haris şəhid oldu. Cə'fər özü qələbə gətirən bayrağı əlinə aldı. Kafirlərin hücumu zamanı atı öldürülüb piyada qaldı. Pozğun, əxlaqsız düşmənlər fürsət tapıb qılınc zərbələri ilə onun sağ qolunu mübarək bədənindən ayırdılar. O igidlik zirvəsinin şahini bayrağı buraxmayıb sol əlinə aldı. Sol əlini də kəsdi. Bayrağı dişiylə tutub yerə düşməyə qoymadı. Müxtəsər, bir namərd bərk zərbə ilə o məzlumu yerə yıxdı.

Doğru xəbərlərdə nəql olunur ki, Həzrəti-İzəd örtük və pərdəni aradan qaldıraraq Həzrəti-Rəsulu Mütə mə'rəkəsindən³ xəbərdar etmişdi. Və o Həzrət dəmbədəm bütün əhvalatdan xəbər tutub yaxın adamlarına mə'lumat verirdi. Zeyd bin Haris və Cə'fər bin Əbi Talibin parça-parça olduqlarını bildirir və buyururdu ki: "Mən Cə'fəri gördüm behiştə girib yaqutdan iki böyük qanad taxıb uçar.

Həzrəti-Rəsuldan da nəql olunur ki, buyurmuşdur: "Mən Cə'fəri gördüm mələk kimi behişt uçurları ilə pərvaz edər". Bu səbəbdən ona Cə'fəri-Təyyar deyirlər.

Bə'zi hekayələrdə yazılmışdır ki, Cə'fərin yetmiş iki yarası olub, yerə düşdükdə onun heybəti və sərtliyindən qorxaraq heç kəs onu öldürməyə cür'ət etməyib. Axırda düşmənlər hücum edib onu yerdən götürdükdə başını qaldıraraq münacat etdi ki: "İlahi, mənim ölümümə əmizadəmin namusuna xələl yetirmə" və haq-taala

1 Nəcəşi — Həbəşistan padşahının titulu.

2 Xeybər qalası — Mədinədən 150 kilometr şimalda yerləşir. 628-ci ildə müsəlmanlar tərəfindən alınmışdır.

3 Mütə mə'rəkəsi — müsəlmanların 629-cu ildə indiki İordaniya ərazisində yerləşən Mütə adlı yerdə apardıqları vuruş.

iki iri qanad iltifat edib ona uçmaq qüvvəti verdi ki, kafirlərin içindən uçub firdövs-i bərinə (uca behiştə) düşdü.

Ş e ' r

Eşq yolunda öldürülmüş saliki¹
Haqqın iltifatı başı uca edər.
Onun zillət torpağında qalmağını
rəva görməz,
Yüksək məqama ucaldır,
Nəhayət, qanad tapıb.
Cənnət quşları ilə uçar.

Abdullah bin Əmər Cə'fərin övladını görəndə ona bu sözlərlə tə'zim edirdi: "Əssalamu əleykə yəbnə zil-cənaheyn, Ey iki qanadlı oğlu, sənə salam olsun!".

Şəhid Hüseyndən rəvayət edirlər ki, Həzrəti-Rəsul Cə'fərin halından xəbərdar olduqda onun mənzilinə gəlib, zövcəsi Əsma binti-Ümeyyə uşaqları çağıraraq, Həzrəti-Rəsul onları bir-bir nəvaziş etdikdə Əsma dedi: "Ya Rəsulullah, bu gün Cə'fərin övladlarına yetimlər kimi nəvaziş göstərirsən, məgər Cə'fər şəhid olub?" Həzrət ağlayaraq onlara səbr ilə təsəlli verdi,

Abdullah ibn Cə'fərdən rəvayət olunur ki, "Həzrəti-Rəsul gəlib bizə başsağlığı verdikdə o qədər ağladı ki, göz yaşının damlaları şərəfli biş-saqqalından axdı və buyurdu ki: "İlahi, Cə'fəri ən gözəl yerə və böyük səvaba yetir və indi sən onun xəlifəsi olub xələflərini öz himayətində saxla!" O gündən sonra yenə gəlib övladını yasdən çıxarıb xatırlarını ələ aldıqda və anaları onlar üçün səfəqət dilədikdə buyurdu ki, "Ə-ləxəfina əleyhim və ənə vəllyuyhum fid-dünya vəl-axirəti" (Dünya və axirətdə onların vəlisi olduğum halda sən niyə fikir çəkirsən?).

Rəvayət olunur ki, Cə'fərin səkkiz oğlu olub. İkiisi—Əvn və Məhəmmədi-Əşgər Hüseynlə Kərbəlada şəhid oldular. Allah ikisinə də rəhmət etsin.

Həzrəti-Rəsulun bir bəlası da İbrahimin ölümüdür. Rəvayət edirlər ki, İbrahim hicrətin iyirminci ilində Mariyə Qiblidən doğulub mamaçası Müsəlləmə adlı cariyyə idi. Həzrəti-Rəsuldan nəql edirlər ki: "İbrahim doğulduqda Cəbrayıl nüzul edib təbriklə dedi: Əssalamu əleykə ya əba İbrahim "Ey İbrahimin babası! Sənə salam olsun!" Sözü qısa: İbrahim bir il altı ay həyatda olub rəhmətə getdi. Həzrəti-Rəsul onun ölümündən kədərlənib ağladıqda Əbdürrəhman bin Əvf dedi: "Ya Rəsulallah, sən xalqə cəzə'nı

1 S a l i k — məslək sahibi.

(fəryadı) qadağan elədin". Həzrəti-Rəsul dedi: "Mən ağlamağı qadağan eləmədim, üzü cırmağı və bədəni yaralamağı qadağan etdim. Yashlı adamın gözyaşı rəhmət yağışı və yüksəklik nişanıdır. "Əl-əynu tədmə'u vəl-qəlbu yəhzənu və la-əqulu illa ma radiyə bihi rəbbuna" (Göz yaşarır, qəlb hüznələnir. Allahın razı olacağı sözdən başqa bir söz söyləmirəm.)

"Şəvahidün-Nübuvvə"də yazılmışdır ki, bir gün Həzrəti-Rəsul Hüseyni bir dizi üzərinə və İbrahimi o biri dizi üstünə alıb nəvaziş edərkən Cəbrayıl hazır olub dedi: "Ya Rəsulullah, Həzrəti-Haqq bu iki bahalı incini bir ipə düzüb birləşdirməz, birinin yox olmasına razılıq vermək lazımdır".

B e y t

Ey təmkin, izzət və cəlal təxtinin şöhriyarı,
Bir asiman iki günəş üçün cilvə yeri ola bilməz.

Həzrəti-Rəsul dedi: "Əgər İbrahim olsə, bütün dərdlər mənə üz verəcək və əgər Hüseyn olsə mən, Mürtəza və Zəhra kədərlənəcəyik. Mən xüsusi müsibəti ümumin məhənatından üstün tuturam". O hadisədən üç gün keçdikdən sonra İbrahim vəfat etdi.

O vəqədən sonra Həzrəti-Rəsul həmişə Hüseyni əlinə alıb iltifat edəndə deyərdi ki: "Mərthəba, ey əziz oğlumu yolunda fəda etdiyim ciyərpəram!" Vay o bədbəxtlərə ki, belə əziz təhqiri rəva görələr.

"Kənzül qəraib"də yazılmışdır ki, bir gün Hüseyn Həzrəti-Rəsulun xidmətində idi, mənzilinə qayıtmaq istədi. Həzrəti-Rəsul Hüseyni kədərlə görüb dedi: "Nə olmuşdur?" Hüseyn dedi: "Ya Rəsulullah, yağış mənə macal vermir ki, evimə gedim". Həzrəti-Rəsul dua elədi, yağış kəsildi. Hüseyn mənzilinə getdi. Görün ki, yağış damcılarının əziyyətinə dözməyən kəsin şərəfəll bədəninə zülm daşından nə əzablar yetdi!

Ş e ' r

Oxların tikanından bədəninin gülü deşik-deşik olmuşdur.
Əfsus ki, o sərvi-rəvanı qəm payımal etmişdir.
Müxalif şərait və dəyişən havanın tüğyanı
Xanədanın çırağını, əfsus ki, söndürmüşdür!

Doğrudan da torpağın hər zərrəsi və əflakın hər parçası qiyamət gününə qəddər hər anda min ürəkyaandıran nalə çəksə, Kərbəla müsibətinə vəfa qılmaz və o məhənat çəkmişlərin matəminə kafi olmaz.

"HƏDİSİ-ƏRBƏİN"İN TƏRCÜMƏSİ

Müqəddimə

Fəhəhət sahiblərinin e'tibar səhifəsinin naxışı edib, bələğət ziyələrinin seçmə vəzəq tərzli bildikləri söylənilərək yayılan səhəbətələri yazıya köçürən, qəbul olunan (bəyənilən) hədisləri tamamlayan o hikmət yazılarının münşisi və qüdrətin hökmlərini yazdıranın (Allahın) məhdidir ki, nəsihət məzmunlu sözlər və gizli mə'nə incəliklərini mə'cüzə göstərən elçisinə (Peyğəmbərə) icra etdirib bu çadırın (yə'nə dünyanın) sakinlərinə tə'limat və dini məsləhətlərə əməl edənlərə örnək etmişdir.

Sonra bu qırx mə'təbər hədisdir, bəlkə qırx dənə gəvhəridir ki, əziz ustad Mövlənə Əbdürrohman Cami¹ (Allah ona rəhmət eləsin) onları seçib fars dilinə tərcümə etmiş və "Ümmətimdən kim qırx hədis yadda saxlasa Qiyamət günü Allahın göndərdiyi cəzadan qabaq ona fayda verəcək"—şərtlə fəqih alim məqamına yetmişdir. Hamının feyz alması üçün türkcəyə tərcümə olunur.

1

İnsan həqiqətən tamah və ehtirası tərk etmək yolunu tutmayınca, öz nəfsinə rəva gördüyünü dost və qardaşa rəva görməyincə mə'min olmaz.

2

Xalqa rəhm et ki, axırda haqdan öz əməlinin əvəzini alasan, Sən xalqa rəhm etməyincə əzəmətli uca Allah da sənə rəhm eləməz.

3

Müsəlman o kəsdir ki, dünya əhli ilə sözləndə sadıq və əməlində xeyirli olsun. Müsəlmanlar ondan zərər görməsin, dili də əli də təmiz olsun.

¹ Görkəmli fars-tacik şairi Əbdürrohman Cami (1414-1492) Nizami ən'ənələrinin məşhur davamçılarından olub "Haft övrəng" (Yeddi təxt) və başqa ədəbi-fəlsəfi əsərlərin müəllifidir. Məhəmməd Peyğəmbərə isnad edilən hədislərdən qırxını seçərək fars dilinə tərcümə etmişdir. Füzuli Caminin tərcümə etdiyi bu hədisləri türk dilinə çevirdiyini qeyd edir.

4

Alicənab ol, bədxasiyyət olma ki, sənə pak mə'min demək mümkün olsun. Çünki iman əhlində görək pis xasiyyətlə xəsislik olmasın.

5

Sübh ruzi xəzinəsini açandır. Sübh zamanı yatmaq istəyən məzəmmətə layiqdir. Sübh vaxtı yatmağı xoşlayan şəxs bol ruziddən məhrum olar.

6

Adəm övladını zəmanə qocaldıb zəiflətdikcə onda iki xasiyyət qüvvətlənir: biri həmişə mal-dövlətə hərislik, o birisi davamlı istək.

7

Dünyaya və dünya nə'mətlərinə hərislik Mustafa kəlamı ilə lə'nətlənmişdir. Seçilmişlərin izzətinin və sadə adamların nə'mətlərinin səbəbi Tanrının zikridir.

8

Saqın, dünya əhli ilə sori təbiətli və yaman sözlü olma. Tanrı xoşxasiyyətli və gülərüzlü bəndəsini sevir.

9

Ey ruzisinin bol olmasını arzu edən, xəbislikdən həmişə uzaq ol, daima təmizlik yolu tut ki, fəqirlik əli sənin yaxanı buraxsın.

10

Əgər xeyir görmək istəyirsənsə, həmişə gözəl üzlülərə müraciət et. Gözəl sifətə rəğbət et ki, gözəl sifət gözəl xasiyyətin göstəricisidir.

11

Sənə cəfa edənə vəfalı olacağına ümid etmə. Elə bitmə ki, mə'min adamı ilan bir dəşikdən çıxıb iki dəfə dişləyər.

12

Tanrının bəxşiş buludu bütün kainata gövhər yağdırsa da dirhəm—gümüş pul qulu olan məhrum, xırda pula—dinara ibadət edən yə'ni pulpərəst adam mə'yus qalar.

13

Kim qəlbinin daimi yaşamasını istəyirsə, tez-tez boş-boşuna gülməz. Gülmək qəlb üçün həyatın kəsilməsidir, çox gülməyənlərin qəlbi ölməz.

14

Anaların hörmətini həmişə saxlayın ki, Allahın mərhəmətinə layiq olasınız. Cənnətə getmək istəyirsinizsə cənnət onların ayağı altındadır. (Yə'ni anaların ayağına düşün)

15

Ey hər məclisə mərhəm olan, məclisin sözü sənənin əmanətidir. Hər yığıncaqda sirr açma ki, bu sifət böyük xəyanətdir.

16

Xoş o adamın halına ki, əql feyzi onu həmişə təmizləyər azaltmağa səvq edir, öz eybinin halına qalmaq onu başqalarının eybindən xəbərsiz edir.

17

Sənənin məsləhətinə inanmayan kəsə sən öz sözünə doğru yol göstər. Ondan məsləhət sözünü əsirmə, o sənə inandığı halda, özünü onun gözündən salma.

18

Sərmayə qoymaqdan məqsədin mənfəət almaqdırsa, onda öz sərmayəni bəxşişlə verməklə Allaha yaxınlıq hasil et və qoy sənəni xoşluqla yad etsinlər. Bunlardan mənfəətli qazanc olmaz.

19

Mal-dövlət ilə uca məqama çatan şəxs varlı deyil. Varlı o kəsdir ki, nəfsini saxlasın, dünyaya məhrəblilik göstərməsin.

20

Əgər səvab qazanmaq istəyirsənsə, əhsan gülməni minnət tikanından uzaq saxla. Əhsan feyzini minnət məhv edər, onu bu bələdan qoru.

21

Dünya malına çox meyl etmə ki, o, adama əksiklik gətirən var-dövlətdir. Adəm övladının tükənməz sərvəti onun qonaq xəzinəsidir.

22

Könül lövhəsinə tamah nəqşi çəkilən adam varlı olmur. Ayrılrkən cəlalından ümidini kəsən adam varlıdır.

23

Çox sözdən çəkin ki, çox sözün çox bəlası olur. Kişi çox danışmaqdan bəlaya düşər, çox sözün çox da bəla gətirəcəyi sözsüzdür (şübhəsizdir).

24

Xoşbəxt o kəsdir ki, dünya üçün boynuna tamah bəndi salmamış olsun. Zəmanənin məhəbbətini görməzdən əvvəl başqasının məhəbbətindən ibrət götürsün.

25

Kim sənə bir əhsan yetirsə nə'məti üçün ona həmişə şükür elə. Məxluqa şükür eləməyi bacarmayan kəs, əlbəttə ki, xaliqə də şükür etməz.

26

Ey dinin incəliklərindən xəbərdar olan kəs, elmləri bədən qalasında dustaq etmə, (yə'ni biliyini özündə saxlama). İstə'dadlı adamlara mane olma, məhtacları öz köməyindən məhrum etmə.

27

Bacardıqca xalqa fayda ver, lütfünlə xalqı şad elə, sevindir. Dünyada ən gözəl adam odur ki, onun xasiyyətindən xalqa çox xeyir yetişsin.

28

Əgər haqqın köməyi ilə İslam şamının nurunun daha da artmasını istəyirsənsə, faydasız söz danışma, lazımsız iş görmə.

29

Vəizdən nə üçün xahiş edirsən ki, sənə faydalı nəsihət versin. Dostların ölümü və zəmanənin tez-tez dəyişməsi sənə ibrət üçün bəs deyilmi?

30

Ey haqq əhlinə bir sədəqə verməyə gücü çatmayan, yaxşı sözü tərk etmə ki, yaxşı sözdən savabı çox olan sədəqə yoxdur.

31

Kişi üçün bu bir günah bəsdır ki, dili şər sözləri kimi zəbanə çəkər, uzanar. Qulağının sədəfinə düşən gövhəri çıxarıb bəyan ipinə düzər. Yə'ni eşitdiyi hər sözü danışar.

32

Ağıllıq odur ki, ələm əhli ilə hər işdə ehtiyatlı davranasan. Fəsad əhlinin hiyləsindən ehtiyat və güman qalası ilə qorunasan.

33

Dostların bir-birini hədiyyə ilə yad etmələri xoşdur. Hədiyyə göndərmək elə bir işdir ki, onunla məhəbbət artır.

34

Sənə məhrəm olmayanın üzünə baxmağa çalışma ki, bu sövdə fayda götürməz. Onu bil ki, hər (yad) nəzər zəhərli iblis oxudur.

35

Dostları hordən bir ziyarət elə. Gözlə ki, arada nifrət olmasın. Əgər dostluğun artmasını istəyirsənsə həddindən artıq qaynayıb-qarımaqdan ol çək.

36

Vəfa əhlinin yolu ilə getson və'dənə vəfa etməyi özünə peşə elə. Və'd elədiyən hər şey bərcdur, bərcü ödəmək zəruridir.

37

Pəhlivan o kəs deyil ki, hər saat başqa bir pəhlivanı qüvvəsilə yıxsın. Pəhlivan odur ki, qəzəb vaxtında soyuqqanlıqla özünə hakim ola bilsin (yə'ni özünü saxlasın).

38

Bərc almağa çox meyl göstərmə ki, ondan dinə bir çirkinlik gəlir. Onu ödəməyə güc çatmadıqda hiylə, küfr və yalan işləmək lazım olur.

39

İmanın kamil olmasını istəyirsənsə tamaha nifrət elə. Kin, məhəbbət, bəxşiş və məhrumiyyətdə ölçünü və Allah rızasını gözlə.

Mö'min o kəsdir ki, mümkün olduqca qonşusunun başqasına möhtac qalmasına razı olmasın. O kas mö'min deyildir ki, gecələr özü rahatlıqla tox yatsın, qonşusu isə ac.

* * *

İman əhlinin qırx əsəri haqqa yaxınlaşmaq rütbəsini ələ gətirir. Miskin Füzulinin bu qırx hədislə haqqa vasil olacağını umuruq.

*

MÜNDƏRİCAT

Leyll və Məcnun	3
Bəngü Bado	197
Rindü Zahid (tərc. Q. İlhami)	229
Yeddi cam (tərc. B. Qasımzadə)	301
Səhhot və Məroz (tərc. M. M. Əsgəri)	323
Səhbətül-əsmar	345
Şikayətnamo	359
Hədiqətüs-südə (əsərdən bir parça)	369
Hədisi-ərbəin (tərcümə)	399
İzahlar və qeydlər	410

Füzuli Məhəmməd

F 68 Əsərləri. İkicildlik. II cild. «Azərbaycan Ensiklopediyası» NPB. Bakı, 1995. 519 səh.

Oxuculara təqdim olunan bu cildə dahi Azərbaycan şairi Məhəmməd Füzulinin "Leyli və Məcnun", "Bəngü Badə", "Səhbətül-əsmar", "Yeddi cam" poemaları, "Şikayətnamə", "Hədisi-ərbəin", "Hədiqətü-süada"dan bir parça və "Rindü Zahid", "Səhhət və Mərəz" əsərlərinin tərcümələri daxil edilmişdir.

F 4702060000—103
M—657—95 e'lansız

BBK 38.3Az

JSBN5—89600—103—2

Bədii redaktoru İlyas **ZƏNGƏZURLU**

Texniki redaktoru Səlim **ƏHMƏDOV**

"Azərbaycan Ensiklopediyası" NPB-nin kompüter mərkəzində çapa hazırlanmışdır. Mərkəzin müdiri—*Gülbeniz QOCAYEVA*; kompüter tərtibatı—*Bəxtiyar ƏLİYEV*; səhifələyici—*Esmira CABAROVA*; yığ operatorları—*Rəfiqə İSMAYILOVA, Təranə NAĞİZADƏ, Mehriban ƏLİYEVA, Nahidə BABAYEVA*

Yığılmağa verilmiş 10.08.94. Çapa imzalanmış 18.04.95

Kağız formatı 60×90/16. "Tayms qarnituru". Çapı ofset üsulu ilə. Fiziki çap vərəqi 32,5. Şerti çap vərəqi 32,5.

Hesab-nəşr vərəqi 17,25. Tirajı 5000. Sifariş 10.

Qiyməti müqavilə ilə

Azərbaycan Respublikası Mətbuatı və İnformasiya Nazirliyi.
"Azərbaycan Ensiklopediyası" Nəşriyyat-Poliqrafiya Birliyi
370004, Bakı, Böyük Qala küçəsi, 41

"Göytürk" şirkətinin mətbəəsində çap edilmişdir.

370004, Bakı-4, Böyük Qala küçəsi, 41